

UNIwersYTET SZCZECIŃSKI

**STUDIA I PRACE WYDZIAŁU
NAUK EKONOMICZNYCH
I ZARZĄDZANIA NR 8**

ROZWÓJ ZASOBÓW KAPITAŁU LUDZKIEGO OBSZARÓW WIEJSKICH

SZCZECIN 2008

Rada Wydawnicza

prof. Stanisław Czepita, prof. Maria Czerepaniak-Walczak, prof. Marek Dutkowski
prof. Inga Iwasiów, prof. Ewa Kepczyńska, prof. Danuta Kopycińska, prof. Piotr Krasoń
prof. Andrzej Offmański, prof. Aleksander Panasiuk, prof. Andrzej Witkowski – przewodniczący
prof. Edward Włodarczyk – przewodniczący Senackiej Komisji ds. Wydawnictw
Edyta Łongiewska-Wijas – redaktor naczelna Wydawnictwa Naukowego

Rada Programowa

prof. Edward Urbańczyk – przewodniczący, Uniwersytet Szczeciński, prof. Peter Bielik
– Slovak Agricultural University (Słowacja), prof. Ryszard Borowiecki – Uniwersytet Ekonomiczny
w Krakowie, prof. Paul-Marc Collin, University Jean Moulin Lyon 3 (Francja), prof. Zofia Dach
– Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, prof. Leon Dorozik – Uniwersytet Szczeciński,
prof. Gabriela Dragan – Academy of Economic Studies (Rumunia), prof. Zygmunt Drażek
– Uniwersytet Szczeciński, prof. Jerzy Dudziński – Uniwersytet Szczeciński, prof. Rolf Eggert
– Deutsche Bundesbank (Hamburg), prof. Zdzisław Gomółka – Uniwersytet Szczeciński,
prof. Dainora Grundey – Uniwersytet Wileński (Wilno), prof. Józef Hozer – Uniwersytet Szczeciński,
prof. Władysław Janasz – Uniwersytet Szczeciński, prof. Waław Jarmołowicz
– Akademia Ekonomiczna Poznań, prof. Stephen Jefferys
– London Metropolitan University (Wielka Brytania), prof. Teresa Kamińska – Uniwersytet Gdański,
prof. Bożena Klimczak – Uniwersytet Ekonomiczny Wrocław, prof. Teresa Kiziukiewicz
– Uniwersytet Szczeciński, prof. Danuta Kopycińska – Uniwersytet Szczeciński,
prof. Merouane Lakehal-Ayat – St. John Fisher College, Rochester, New York, prof. Kari Liuhto
– Turku School of Economics (Finlandia), prof. Francesco Losurdo – Uniwersytet w Bari (Włochy),
prof. Teresa Lubińska – Uniwersytet Szczeciński, prof. Bruno Sergi
– University of Messina (Włochy), prof. Czesław Sułkowski – Uniwersytet Szczeciński,
prof. Waldemar Tarczyński – Uniwersytet Szczeciński

Recenzent

prof. dr hab. Feliks Wysocki

Redaktorzy naukowci

prof. zw. dr hab. Lech Pałasz, prof. dr hab. Grzegorz Spychalski
prof. dr hab. inż. Marian Malicki

Redakcja

Wojciech Chocianowicz

Korekta

Krystyna Kaźmierowska

Skład komputerowy

Marzena Kamasa

Projekt okładki

Paweł Koziół

Publikacja dofinansowana ze środków Urzędu Marszałkowskiego w Szczecinie
© Copyright by Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2008

ISSN 1899-2382

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIwersytetu SZCZECIŃSKIEGO

Wydanie I. Ark. wyd. 27,0. Ark. druk. 35,1. Format B5.
USPol 115/2008

SPIS TREŚCI

Mieczysław Adamowicz SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA, ORGANIZACJE POZARZĄDOWE I SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE JAKO ŚRODOWISKO I PRZEJAW KAPITAŁU SPOŁECZNEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH	9
Katarzyna Baranowska, Katarzyna Dajczak PROGRAM EDUKACYJNY „EKONOMIA DLA PRZEDSZKOLAKA” JAKO NARZĘDZIE ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO OBSZARÓW WIEJSKICH	23
Maciej Basaj, Anna Ziółko POSTAWY ROLNIKÓW WOBEC PRZYSZŁOŚCI WŁASNYCH GOSPODARSTW W REJONIE INTENSYWNEGO ROLNICTWA	31
Beata Będzik KAPITAŁ SPOŁECZNY JAKO WAŻNY CZYNNIK ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH	39
Wiesława Cieślewicz WIEDZA JAKO CZYNNIK ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH	47
Joanna Czerna-Grygiel PODSTAWOWE UWARUNKOWANIA ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE	55
Agnieszka Deresz, Marian Podstawka OCENA SKUTKÓW WPROWADZENIA PODATKU LINIOWEGO ZE STAWKĄ 18% NA PRZYKŁADZIE MIESZKAŃCÓW MIASTA SIEDLCE I JEGO POWIATU	61
Nina Drejerska AKTYWNOŚĆ I BIERNOŚĆ ZAWODOWA LUDNOŚCI WIEJSKIEJ – PRÓBA OSZACOWANIA SKALI NA PODSTAWIE BADAŃ WŁASNYCH	67
Urszula E. Gołębiowska ROLA OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO W EDUKACJI MIESZKAŃCÓW WSI ZACHODNIOPOMORSKIEJ	75
Waldemar Gostomczyk EFEKTYWNOŚĆ WYKORZYSTANIA ZASOBÓW LUDZKICH W ZALEŻNOŚCI OD WIELKOŚCI GOSPODARSTWA	83
Paweł Góralski, Magdalena Lazarek OCENA SYTUACJI KADROWEJ W JEDNOOSOBOWYCH SPÓŁKACH SKARBU PAŃSTWA PROWADZĄCYCH HODOWLĘ I ROZRÓD ZWIERZĄT	89
Joanna Hernik ORGANIZACJE POZARZĄDOWE JAKO DYSPOONENT ZASOBU SKARBU PAŃSTWA NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH ORGANIZACJI WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO	99
Halina Kałuża WYBRANE DZIAŁANIA SAMORZĄDU W ZAKRESIE KSZTAŁTOWANIA LOKALNEGO KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO	107
Grażyna Karmowska EFEKTYWNOŚĆ POTENCJAŁU LUDZKIEGO W INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTWACH ROLNYCH W LATACH 2004-2006	113

Kinga Kijewska, Eugeniusz Z. Zdrojewski	
KULTURA ORGANIZACYJNA JAKO INTEGRALNY ELEMENT KAPITAŁU LUDZKIEGO NA PRZYKŁADZIE PRZEDSIĘBIORSTWA USŁUGOWEGO W POWIECIE BRODNICKIM	121
Dorota Klembowska	
ROLA AGENCJI NIERUCHOMOŚCI ROLNYCH W ZAKRESIE AKTYWIZACJI BEZROBOTNYCH W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM	129
Maria Klonowska-Matynia, Eugeniusz Z. Zdrojewski	
WYKSZTAŁCENIE JAKO DETERMINANTA ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH	137
Małgorzata Kołodziejczak, Aldona Mrówczyńska-Kamińska	
EFEKTYWNOŚĆ WYKORZYSTANIA NAKŁADÓW PRACY W ROLNICTWIE POLSKIM NA TLE UNII EUROPEJSKIEJ	145
Włodzimierz Kołodziejczak	
ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI ZAWODOWEJ WIEJSKIEJ LUDNOŚCI ROLNICZEJ I BEZROLNEJ . .	153
Sławomir Konieczny, Agnieszka Kurdyś	
ANALIZA EFEKTYWNOŚCI WYKORZYSTANIA ŚRODKÓW Z EUROPEJSKIEGO FUNDUSZU SPOŁECZNEGO W POWIATOWYM URZĘDZIE PRACY W SŁAWNIE W LATACH 2006-2007 . .	161
Bronisław Kosowski	
STATYSTYCZNA ANALIZA STRUKTURALNEGO ZRÓŻNICOWANIA EKONOMICZNYCH GRUP WIEKU W PRZEKROJU WOJEWÓDZTW	169
Barbara Kożuch, Antoni Kożuch	
KAPITAŁ INTELEKTUALNY I LUDZKI – ISTOTA I ZNACZENIE	177
Zenon Królikowski	
KAPITAŁ LUDZKI A ROZWÓJ GOSPODARCTWA	183
Teresa Kucharska, Wojciech Kuźmiński	
PROMOCJA ZAWODOWA DZIEWCZĄT POCHODZĄCYCH Z TERENÓW DAWNYCH PAŃSTWOWYCH GOSPODARSTW ROLNYCH	191
Grażyna Leśniewska	
O WSPÓŁCZESNYCH – I NIE TYLKO – SPOŁECZNOŚCIACH WIEJSKICH	197
Anna Łapińska	
AKTYWNOŚĆ ZAWODOWA LUDNOŚCI NA OBSZARACH WIEJSKICH	205
Irena Łącka	
KAPITAŁ LUDZKI POLSKICH OBSZARÓW WIEJSKICH – SZANSA CZY ZAGROŻENIE?	211
Sylwester Makarski	
KOMPETENCJE ŹRÓDŁEM I WARUNKIEM ROZWOJU INNOWACYJNEJ KONKURENCYJNOŚCI FIRM	219
Małgorzata Matlegiewicz	
USŁUGOWY CHARAKTER DZIAŁALNOŚCI POZAROLNICZEJ NA PRZYKŁADZIE AGROTURYSTYKI	227
Jolanta Mazurek	
ROLA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI MIESZKAŃCÓW WSI W ROZWOJU AGROTURYSTYKI	235
Lucyna Mączka	
POLITYKA SPÓJNOŚCI A KAPITAŁ LUDZKI TERENÓW WIEJSKICH	243

Anna Michalska STYLE KIEROWANIA W PRZEDSIĘBIORSTWIE PRODUKCYJNYM	253
Anna Milewska PRAWNO-FINANSOWE ASPEKTY WYDATKÓW BUDŻETOWYCH KIEROWANYCH NA OŚWIATĘ .	259
Wiesław Musiał PROBLEMY MIGRACJI ZAROBKOWEJ LUDNOŚCI WIEJSKIEJ KARPAT POLSKICH	267
Anna Oleńczuk-Paszal, Władysław Husejko MIGRACJE ZAROBKOWE A STRUKTURA KAPITAŁU LUDZKIEGO OBSZARÓW WIEJSKICH	277
Maria Jolanta Orłowska ZNACZENIE PRACY DORADCZEJ W ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH	285
Lech Pałasz, Robert Pałasz KAPITAŁ LUDZKI W WYBRANYCH GMINACH WOJ. ZACHODNIOPOMORSKIEGO	293
Beata Pietraszek PREFEROWANE KIERUNKI PRZECIWDZIAŁANIA BEZROBOCIU W REGIONIE NA PRZYKŁADZIE SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ POWIATU KOŁOBRZESKIEGO W LATACH 2004-2006	301
Walenty Poczta, Aldona Mrówczyńska-Kamińska REGIONALNE ZRÓŻNICOWANIE WYKORZYSTANIA KAPITAŁU LUDZKIEGO W POLSKIM ROLNICTWIE	309
Marian Podstawka, Agnieszka Deresz SPRAWIEDLIWOŚĆ ROZKŁADU OGÓŁU OBCIĄŻEŃ PODATKOWYCH ORAZ INNYCH OBOWIĄZKOWYCH ŚWIADCZEŃ	317
Andrzej Radwan, Aleksander Wadoń KAPITAŁ LUDZKI W ROLNICTWIE ZACHODNIOPOMORSKIM I JEGO WYNIKI PRODUKCYJNO-EKONOMICZNE (NA PRZYKŁADZIE GMINY BIERZWNIK) . .	325
Emil Rudowicz, Elżbieta Kicka PROGRAMY ROLNOŚRODOWISKOWE JAKO WSPARCIE ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO OBSZARÓW WIEJSKICH PRZY WSPÓŁPRACY Z OŚRODKAMI DORADZTWA ROLNICZEGO .	335
Anna Rytko, Justyna Kołyska WPŁYW SEKTOROWEGO PROGRAMU OPERACYJNEGO ROZWOJ ZASOBÓW LUDZKICH NA LICZBĘ PRACUJĄCYCH I STOPĘ BEZROBOCIA NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE .	343
Svitlana Shevelova PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ PODMIOTÓW AGROBIZNESU W WARUNKACH NIEPEWNOŚCI: TEORETYCZNE ASPEKTY ZARZĄDZANIA RYZYKIEM	351
Jan Siekierski, Małgorzata Rutkowska ZRÓWNOWAŻONY ROZWOJ JAKO KONCEPCJA W NAUKACH EKONOMICZNYCH	359
Daria Sikorska DZIAŁALNOŚĆ OŚWIATOWA JAKO ELEMENT ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH	369
Teodor Skotarczak RYZIKO INWESTOWANIA W FUNDUSZE NIERUCHOMOŚCI – TRANSPOZYCJA KAPITAŁU LUDZKIEGO W POLSCE	377
Agnieszka Sobolewska KIERUNKI PRODUKCJI I WYKORZYSTANIA BIOMASY W WOJ. ZACHODNIOPOMORSKIM W ASPEKcie ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO	389

Grzegorz Spychalski	
KAPITAŁ LUDZKI A KAPITAŁ SPOŁECZNY POLSKICH OBSZARÓW WIEJSKICH	397
Monika Stanny	
WYKLUCZENIE STRUKTURALNE „KAPITAŁU” LUDZKIEGO OBSZARÓW POSTPEGEEROWSKICH – PRZYKŁAD WSI ZACHODNIOPOMORSKIEJ	407
Andrzej Suszyński, Danuta Zawadzka	
POBUDZANIE ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH POMORZA ŚRODKOWEGO	417
Jakub Szpon, Mirosława Marciniak	
MOŻLIWOŚCI POBUDZANIA LOKALNEJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA OBSZARACH WIEJSKICH NA PRZYKŁADZIE PROJEKTU „AGROTURYSTYKA TO TEŻ BIZNES”	425
Marek Tomaszewski	
BUDŻET ZADANIOWY JAKO ŹRÓDŁO INFORMACJI NA TEMAT WARUNKÓW ŻYCIA MIESZKAŃCÓW GMINY	433
Stanisław Urban	
KAPITAŁ LUDZKI W INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTWACH ROLNYCH W POLSCE A POSTĘP ROLNICZY	441
Urszula Wąsikiewicz-Rusnak	
MAŁE I ŚREDNIE PRZEDSIĘBIORSTWA W STRATEGIACH ROZWOJU REGIONU MAŁOPOLSKIEGO W KONTEKŚCIE UNIJNEJ POLITYKI REGIONALNEJ	449
Izabela Wielewska	
ROLA I ZNACZENIE ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH W ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO POWIATU CHOJNICKIEGO NA PRZYKŁADZIE LOKALNEJ ORGANIZACJI TURYSTYCZNEJ „BORY TUCHOLSKIE”	459
Witold Wielicki, Rafał Baum, Karol Wajszczuk	
ZNACZENIE WARTOŚCI NIEMATERIALNYCH I PRAWNYCH W PRZEDSIĘBIORSTWACH ROLNICZYCH	467
Krzysztof Wiktorowski	
ROLA I ZADANIA SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W ZARZĄDZANIU OCHRONĄ ŚRODOWISKA W REGIONIE ZACHODNIOPOMORSKIM	477
Izabela Wojewoda	
KLUCZOWE UMIEJĘTNOŚCI W ZARZĄDZANIU MAŁYM PRZEDSIĘBIORSTWEM NA OBSZARACH WIEJSKICH (W ŚWIETLE BADAŃ PRZEDSIĘBIORCÓW W WOJ. LUBUSKIM)	485
Leonid Worobjow	
OCENA SKŁONNOŚCI PERSONELU DO DZIAŁALNOŚCI INNOWACYJNEJ	495
Zofia Wyszowska	
CELE PROWADZENIA GOSPODARSTW ROLNYCH W OPINII ROLNIKÓW	505
Aneta Zaremba	
ZAUFAŃ I BEZPIECZEŃSTWO WYZNACZNIKIEM PROFESJONALNYCH USŁUG POŚREDNICTWA W OBROTCIE NIERUCHOMOŚCIAMI	513
Patrycjusz Zarębski, Eugeniusz Z. Zdrojewski	
POZIOM WYKSZTAŁCENIA JAKO ELEMENT KAPITAŁU LUDZKIEGO GMIN WIEJSKICH WOJ. ZACHODNIOPOMORSKIEGO	519

Wojciech Zbaraszewski	
ZNACZENIE FUNDUSZY EKOLOGICZNYCH W FINANSOWANIU OCHRONY ŚRODOWISKA W POLSCE ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM WOJEWÓDZKIEGO FUNDUSZU OCHRONY ŚRODOWISKA I GOSPODARKI WODNEJ W SZCZECINIE	527
Eugeniusz Z. Zdrojewski	
WYKSZTAŁCENIE JAKO ELEMENT KAPITAŁU LUDZKIEGO OBSZARÓW WIEJSKICH	537
Kazimierz Zieliński	
TEORETYCZNE PODSTAWY ANALIZ WPŁYWU WARUNKÓW NA LOKALNYM RYNKU PRACY NA DOCHODY GOSPODARSTW ROLNYCH	547
Dagmara K. Zuzek	
KAPITAŁ LUDZKI JAKO CZYNNIK ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH	555

Mieczysław Adamowicz

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA, ORGANIZACJE POZARZĄDOWE I SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE JAKO ŚRODOWISKO I PRZEJAW KAPITAŁU SPOŁECZNEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH

Wprowadzenie

Rozwój rolnictwa i funkcji pozarolniczych na obszarach wiejskich wymaga nie tylko kapitału materialnego i finansowego, lecz także niematerialnych form kapitału, takich jak kapitał ludzki i kapitał społeczny. Pomoc sąsiedzka i współdziałanie w rozwiązywaniu problemów lokalnych są naturalną cechą wiejskiego środowiska społecznego w Polsce. Zarysowujący się postęp w tworzeniu wspólnych form organizacji pozarządowych działających na wsi oraz umacnianie się zasad demokracji w społecznościach lokalnych można uznać za zjawiska będące przejawem budowania kapitału społecznego na wsi. Procesy te wymagają wsparcia finansowego i organizacyjnego ze strony państwa oraz polityki wspólnotowej.

1. Społeczność lokalna jako środowisko kształtowania się aktywności obywateli

Człowiek jest z natury istotą społeczną, żyje wśród innych ludzi i tworzy z nimi różne grupy w określonej przestrzeni ekonomicznej i społecznej. Jednostki tworzące grupę powiązane są różnymi relacjami. Człowiek jako jednostka nie jest samowystarczalny¹, a powstające relacje między ludźmi i tworzonymi przez nich komórkami mają charakter spontaniczny i obiektywny. Podstawową komórką two-

---

¹ J. Turowski, *Socjologia. Małe struktury społeczne*, TN KUL, Lublin 1999.

rzoną przez ludzi według kryterium społecznego jest rodzina, a według kryterium ekonomicznego – gospodarstwo domowe. W układzie terytorialnym podstawową jednostką jest społeczność lokalna, którą można rozpatrywać z punktu widzenia społecznego, ekonomicznego czy kulturowego. Społeczność lokalną tworzą ludzie, ale sposób jej zorganizowania i funkcjonowania ma też bezpośredni wpływ na członków społeczeństwa i tworzone przez nich instytucje i organizacje.

Społeczność lokalna stwarza ramy codziennego życia i gospodarowania mieszkańców wsi. Tworzy mały, względnie zamknięty świat, w którym zaspokajana jest większość codziennych potrzeb, takich jak praca, korzystanie z podstawowych usług, spędzanie wolnego czasu, realizowanie podstawowych dążeń i zainteresowań; kształtuje się styl życia, systemy wartości, więzi społeczne, tożsamość społeczno-kulturowa i inne².

W społecznościach lokalnych występują więzi terytorialne, więzi ekonomiczne, więzi społeczne i więzi kulturowe. Więzy terytorialne to sąsiedztwo, bliskość i wspólność zamieszkania na danym obszarze, relacje sąsiedzkie. Więzy ekonomiczne to kształtowanie się lokalnych stosunków rynkowych i stosunków wynikających ze zobowiązań oraz występowania zasobów produkcyjnych. Więzy społeczne polega na świadomych i celowych kontaktach społecznych między równorzędnymi i powstającymi w zależnościach hierarchicznych jednostkami i organizacjami. Więzy kulturowe oznaczają podobieństwo poglądów, zachowań i wartości.

W społeczeństwach wiejskich więzi międzyludzkie są wyraziste i przejrzyste. Więzy terytorialne wynikają z rozproszonego osadnictwa, więzi gospodarcze z dominacji gospodarczej rolnictwa, które ma charakter przestrzenny, zaś więzi społeczne z pokrewieństwa, powinowactwa i sąsiedztwa. Wspólne wartości, tradycje, obrzędy oraz religia składają się na więzi kulturowe.

Charakterystyczną cechą więzi w tradycyjnych społecznościach wiejskich jest przewaga nieformalnych instytucji i działań grupowych. Można wyróżnić wiele form zbiorowej działalności mieszkańców wsi. Jednym z kryteriów takiego wyróżnienia może być cel, wokół którego łączą się mieszkańcy. Jednym z celów może być realizacja nowych, innowacyjnych rozwiązań czy wartości. Budowa drogi, szkoły czy wodociągów, organizacja wzajemnej pomocy, manifestowanie uznania dla osób czy działań integruje członków społeczności wokół wspólnych celów czy wartości. Innym z celów może być zbiorowa postawa wobec konfliktów,

² M. Malikowski, *Zbiorowości terytorialne*, w: *Socjologia w Polsce*, red. Z. Krawczyk, K.Z. Sowa, Wyd. WSP, Rzeszów 1998.

wyrażanie zbiorowego sprzeciwu czy protestu wobec władzy lub wobec innych społeczności. Można wymienić szereg bardziej szczegółowych form działania zbiorowego:

- a) działania mające na celu budowanie zaufania społecznego i osiąganie wyższego poziomu rozwoju cywilizacyjnego (czyny społeczne, składki pieniężne, komitety społeczne);
- b) działania mające na celu kultywowanie lokalnych tradycji oraz form kultury i życia społecznego (lokalne imprezy, obrzędy, dbałość o pamiątki, pomniki itp.);
- c) działania humanitarne i pomocowe oraz organy samopomocy i współdziałania w szczególnych sytuacjach i przypadkach;
- d) działania mediacyjne w przypadku konfliktów społecznych oraz pomocowe i zabezpieczające w przypadkach zdarzeń losowych;
- e) działania mające na celu wprowadzanie nowych wzorców postępowania, gospodarowania czy uczestnictwa w kulturze³.

Rozwój gospodarczy i społeczny, integracja i globalizacja zmieniają charakter, struktury i funkcjonowanie społeczności lokalnych. Wiele instytucji nieformalnych przekształciło się w jednostki formalnie zorganizowane, takie jak zrzeszenia, fundacje i inne, niektóre jednak nadal pozostają jako grupowe nieformalne formy współdziałania mieszkańców i często wspomagają działania organizacji formalnych, współczesnych organizacji społecznych zaliczanych do szerokiej grupy organizacji pozarządowych.

2. Organizacje pozarządowe jako trzeci sektor społeczeństwa demokratycznego

Organizacje pozarządowe, organizacje o charakterze społecznym działające nie dla zysku, lecz społecznego celu stanowią tzw. trzeci sektor demokratycznego społeczeństwa. Sektor pierwszy w tym ujęciu to państwo i jego instytucje, a sektor drugi to podmioty gospodarujące, czyli gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa. W koncepcji państwa opiekuńczego, gdzie państwo nie jest w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb członków społeczeństwa, organizacje pozarządowe przejmują znaczny zakres odpowiedzialności, zwłaszcza w sferze dostarczania dóbr i świadczenia usług społecznych oraz samopomocy społecznej. W krajach wysoko

³ Z. Cywiński, *Potencjał i sfery aktywności a wzory działań zbiorowych*, w: *Anatomia działań zbiorowych w społecznościach lokalnych*, red. A. Turska, UW, Warszawa 1990, s. 158-182.

rozwiniętych organizacje te mogą wypełniać istotną rolę jako grupy nacisku oraz obrony praw i interesów obywateli. Organizacje pozarządowe nie funkcjonują w zasadzie w modelu państwa socjalistycznego. Odgrywają także niewielką rolę w tzw. skandynawskim modelu państwa opiekuńczego, w którym zasadnicze potrzeby socjalne obywateli zaspokajane są na rynku pracy.

Różne podstawy klasyfikacji i różne podejście do definiowania i określenia roli organizacji pozarządowych pozwalają wyróżnić cztery typy kryteriów podziału tych organizacji: prawne, ekonomiczno-finansowe, funkcjonalne i strukturalne. Jednym z kluczowych podziałów jest podział funkcjonalny. Przykładem takiego podziału jest zaproponowany przez M. Winiarskiego podział na organizacje wypełniające⁴:

- funkcje wspomagania rozwoju,
- funkcje przygotowujące człowieka do pełnienia ról społecznych i zawodowych,
- funkcje wzbogacania życia jednostki,
- funkcje upowszechniania wiedzy,
- funkcje rozwijania demokracji.

Z punktu widzenia ekonomicznego potrzeba powstawania organizacji pozarządowych wynika zarówno z niedoskonałości i zawodności rynku oraz jego mechanizmów, jak również zawodności państwa. Państwo, jako organizator życia narodu, lepiej wypełnia swoje funkcje, posługując się, do granicy uzasadnionej zasadą subsydiarności, zarówno mechanizmem rynkowym, jak i wsparciem organizacji pozarządowych. Ochotnicze organizacje pozarządowe stwarzają warunki i wzmacniają poczucie zorganizowania i skuteczności działania, zachęcają do wzajemnej pomocy. Pomagają zatem w zaspokajaniu tych potrzeb i aspiracji, których ani rynek, ani państwo nie mogą zaspokoić.

Działalność organizacji pozarządowych osadzona jest zarówno w prawie krajowym, jak i w międzynarodowym porządku prawnym wiążącym się z działalnością Organizacji Narodów Zjednoczonych, Unii Europejskiej i innych organizacji międzynarodowych. Unia Europejska nie wprowadziła ujednoczonych przepisów prawnych dotyczących funkcjonowania sektora organizacji pozarządowych. Ich działania regulowane są prawem poszczególnych państw, a ustawodawstwo Unii może wpływać w pewnym stopniu na działalność krajowych organizacji pozarządowych. Unia przyjęła szereg dokumentów, które rekomendują pań-

⁴ M. Winiarski, *Funkcje organizacji i stowarzyszeń społecznych w środowisku lokalnym*, w: *Pedagogika społeczna*, red. T. Pilch, I. Leparczyk, Wyd. Żak, Warszawa 1995, s. 187-189.

stwom członkowskim współpracę z tym sektorem. Mimo braku wspólnotowego ustawodawstwa europejskiego regulacje prawne poszczególnych państw mają wiele podobieństw. Podstawowe znaczenie ma tu zagwarantowanie podstawowych wolności człowieka i swobód obywatelskich, w tym praw do zrzeszania się i zgromadzeń. Równie ważne jest prawne uregulowane funkcjonowania samych organizacji pozarządowych.

Podstawowe swobody obywatelskie niezbędne do funkcjonowania organizacji pozarządowych w Polsce zapewnia Konstytucja RP. Pojęcie organizacji pozarządowej w sensie werbalnym pojawiło się po raz pierwszy w polskim ustawodawstwie w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych w 1997 r. Fundacje, będące obok stowarzyszeń jedną z podstawowych form prawnych organizacji pozarządowych, zaczęły być przywracane jeszcze w ramach systemu centralnego planowania w latach osiemdziesiątych. Podstawę do ich dalszego rozwoju stworzyło Prawo o stowarzyszeniach z 1989 roku. Termin „organizacje pozarządowe” został szerzej wprowadzony do polskiego ustawodawstwa w ramach reformy administracyjnej z 1998 roku. W ustawach samorządowych – ustawie powiatowej, wojewódzkiej i znowelizowanej w 2001 roku ustawie gminnej – określono współpracę z organizacjami pozarządowymi jako zadanie własne poszczególnych szczebli samorządu. Taka współpraca różnych podmiotów z organizacjami pozarządowymi pojawia się także w innych ustawach. Rozwiązania systemowe w tym obszarze wprowadza ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie, uchwalona 24.04.2003 roku⁵.

Szczególnym polem działalności organizacji pozarządowych są obszary wiejskie, przede wszystkim w krajach przekształcających swoje systemy gospodarcze i otwierających się na współpracę międzynarodową. Poczynając od 1989 r. na obszarach wiejskich zostały zapoczątkowane zmiany o charakterze ekonomicznym i społecznym, które stwarzają potrzebę poszukiwania nowych strategii rozwoju oraz nowych sposobów rozwiązywania problemów mieszkańców wsi. Zaniechanie opiekuńczych funkcji państwa, niesprawność administracji państwowej i samorządowej oraz negatywne aspekty przekształceń strukturalnych, otwarcie na rynek światowy i zjawiska globalne stwarzają potrzebę poszukiwania nowych strategii rozwoju oraz nowych sposobów rozwiązywania problemów rolnictwa i mieszkańców wsi.

⁵ E. Dresler, *Rola organizacji pozarządowych oraz grupowych form działalności mieszkańców w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich (na przykładzie województwa lubelskiego)*, praca doktorska SGGW, Wydział Ekonomiczno-Rolniczy, Warszawa 2006, s. 84.

Organizacje pozarządowe ukierunkowane na rzecz rozwoju obszarów wiejskich działają głównie w wymiarze lokalnym i nastawione są na rozwój aktywizujący społeczność lokalną. Rozwój lokalny rozumiany jest jako działalność podejmowana przez lokalnych aktorów, uwzględniająca specyfikę danego obszaru i wykorzystująca wewnętrzny potencjał rozwojowy. Angażując się w różne aspekty życia, organizacje pozarządowe mogą wnieść istotny wkład w zrównoważony rozwój obszarów wiejskich, przyczyniając się do lepszego wykorzystania zasobów, obniżenia kosztów transakcyjnych oraz wzrostu ekonomicznego i spójności społecznej. Organizacje pozarządowe spełniają ważną rolę informacyjną a także stają się często lokalnym pracodawcą. Wspierając inicjatywy pozarolnicze i rozwój przedsiębiorczości przyspieszają przemianę charakteru wsi z monofunkcyjnego, gdzie dominującą funkcją jest produkcja rolnicza, na wielofunkcyjny, gdzie znaczenia nabywają pozarolnicze funkcje produkcyjne i usługowe. Współpraca między władzą samorządową, przedsiębiorstwami oraz organizacjami pozarządowymi i nieformalnymi grupami mieszkańców może obejmować:

- stworzenie sprawnego przepływu informacji pomiędzy poszczególnymi środowiskami,
- programowanie i planowanie rozwoju danej gminy,
- wspólną realizację programów rozwojowych wynikających z przyjętej strategii,
- współudział w przygotowaniu decyzji samorządu terytorialnego w sprawie wysokości stawek podatku i opłat lokalnych, budżetu, inwestycji itp.
- inicjowanie działań prowadzących do rozwiązywania problemów lokalnych.

W 2006 r. w Polsce zarejestrowanych było 55 016 stowarzyszeń i 8 212 fundacji. Najwięcej z tych organizacji działa w obszarze „sport, turystyka, rekreacja i hobby”. Na ten obszar jako główne pole działalności wskazuje 39,2% organizacji (tab. 1). Innymi ważnymi obszarami działania są: „kultura i sztuka” (12,8% organizacji), „edukacja i wychowanie” (10,3% organizacji), „usługi socjalne i pomoc społeczna” (9,9% organizacji) oraz ochrona zdrowia” (8%)⁶.

Co drugie z zarejestrowanych stowarzyszeń i fundacji w 2006 roku posiada swoją siedzibę w dużym mieście (byłym lub obecnym mieście wojewódzkim).

⁶ *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badań 2006*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, warszawa 2006, www.badania.ngo.pl

Tabela 1. Pola działań organizacji pozarządowych w Polsce w 2006 r.

Podstawowe pola działań organizacji	% wskazań na jedno pole działań	% wskazań na wszystkie pola prowadzonej działalności
Sport, turystyka, rekreacja, hobby	39,2	46,7
Sztuka, kultura	12,8	23,1
Edukacja, wychowanie	10,3	35,6
Pomoc społeczna, usługi socjalne	9,9	20,5
Ochrona zdrowia	8,0	16,8
Rozwój lokalny w wymiarze społecznym i materialnym	5,9	13,4
Rynek pracy, zatrudnienie, aktywizacja zawodowa	2,3	8,8
Ochrona środowiska	2,2	8,8
Sprawy zawodowe, pracownicze, branżowe	1,9	3,9
Prawo, prawa człowieka, działalność polityczna	1,8	6,9
Badania naukowe	1,3	5,6
Wsparcie instytucji, organizacji pozarządowych, inicjatyw obywatelskich	1,0	9,5
Religia	0,8	3,0
Działalność międzynarodowa	0,6	7,0
Inne	2,0	4,7

Źródło: Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badania 2006, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006.

Tabela 2. Liczba zarejestrowanych organizacji w układzie wojewódzkim według rejestru REGON, kwiecień 2006 r.

Województwo	Liczba organizacji ogółem	Liczba organizacji na 10 tys. mieszkańców
Dolnośląskie	1778	16,4
Kujawsko-pomorskie	2705	13,0
Lubelskie	2888	13,2
Lubuskie	1707	15,8
Łódzkie	3133	13,2
Małopolskie	5225	15,0
Mazowieckie	9937	19,3
Opolskie	1253	11,9
Podkarpackie	2997	13,8
Podlaskie	1656	13,7
Pomorskie	3906	17,8
Śląskie	5996	12,6
Świętokrzyskie	1434	11,5

Województwo	Liczba organizacji ogółem	Liczba organizacji na 10 tys. mieszkańców
Warmińsko-mazurskie	2354	16,4
Wielkopolskie	1978	14,7
Zachodniopomorskie	2650	15,6

Źródło: Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badania 2006, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006.

Najwięcej organizacji w stosunku do liczby mieszkańców jest w województwach mazowieckim, pomorskim i lubuskim (tab. 2). Na przeciwnym biegunie znajdują się województwa świętokrzyskie i opolskie. Spośród kilkudziesięciu tysięcy organizacji pozarządowych zarejestrowanych w Polsce tylko 3-5% skupia swoją działalność na obszarach wiejskich. Zainteresowanie tych organizacji działalnością na wsi jednak się zwiększa. Specyfiką ich działania jest koncentracja na pomocy rolnikom w prowadzeniu działalności rolniczej. Rośnie jednocześnie także liczba organizacji, których przedmiotem zainteresowania jest działalność pozarolnicza. Obok straży pożarnej, kółek rolniczych, kół gospodyń wiejskich, ludowych zespołów sportowych, ludowych zespołów artystycznych, spółdzielczości rolniczej, związków rolników itp. powstają nowe inicjatywy, takie jak np. program „Mała szkoła” oraz organizacje producenckie i inne inicjatywy związane z rynkiem pracy.

Organizacje pozarządowe stanowią wymierną siłę ekonomiczną. Szacuje się, że w krajach Unii Europejskiej sektor non-profit daje 4,6% PKB, w tym aż 19 mln miejsc płatnej pracy w pełnym wymiarze godzin, co daje prawie 5% całkowitego zatrudnienia pozarolniczego i 27% całkowitego zatrudnienia w sektorze publicznym. Do tego można jeszcze doliczyć zatrudnienie wolontariuszy, co stanowi łącznie około 7% całkowitego zatrudnienia poza rolnictwem, 14% zatrudnienia w sektorze usług i 41% zatrudnienia w sektorze publicznym⁷.

Organizacje pozarządowe dążą do formalnego uznania ich roli w Unii Europejskiej. Swoje dążenia opierają na zapisach prawnych o dialogu społecznym, tj. obowiązkowych konsultacjach instytucji unijnych ze społecznymi partnerami. Zmierzają do poszerzenia zakresu obowiązkowych konsultacji z organizacjami pozarządowymi. Proponują taki typ konsultacji, który określany jest mianem dialogu obywatelskiego.

Organizacje pozarządowe korzystają z różnych źródeł finansowania: składek członkowskich, źródeł samorządowych, darowizn osób fizycznych, darowizn od instytucji i firm prywatnych, a także z budżetu centralnego (tab. 3).

⁷ www.europa.eu.int

Tabela 3. Źródła przychodów organizacji pozarządowych w Polsce w 2006 roku (w %)

Źródła przychodów	Procent organizacji korzystających z danego źródła
Składki członkowskie	59,5
Źródła publiczne – samorządowe (środki gminy, powiatu)	43,3
Darowizny od osób fizycznych	45,5
Darowizny od instytucji i firm prywatnych	34,5
Źródła publiczne – rządowe (środki ministerstw, agencji rządowych, województw)	19,3
Odsetki bankowe, udziały i akcje, dochody z majątku	14,4
Opłaty w ramach odpłatnej działalności statutowej (nie będące działalnością gospodarczą zgodnie z ustawą o działalności pożytku publicznego)	9,3
Inne źródła	7,5
Wsparcie od innych krajowych organizacji pozarządowych	7,4
Przychody z kampanii, zbiórek publicznych, akcji charytatywnych	7,0
Dochody z działalności gospodarczej	6,9
Dochody z przekazania 1% podatku (dotyczy organizacji pożytku publicznego)	6,0
Dotacje od oddziału tej samej organizacji	4,6
Dochody z majątku, np. wynajmu lokali, sprzętu, praw majątkowych	3,2
Wsparcie od zagranicznych organizacji pozarządowych	3,5
Środki funduszy strukturalnych UE (np. SPO RZL, ZPORR, LEADER, EQUAL itp.)	3,0
Źródła publiczne – zagraniczne programy pomocowe (w tym środki Unii Europejskiej, np. Phare, Sapard, Access)	2,6

Źródło: Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badania 2006, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006.

Obserwując powyższy rozkład, trzeba pamiętać, że organizacje mogą korzystać z więcej niż jednego źródła finansowania. Z punktu widzenia omawianych organizacji jest to nawet wskazane, oznacza bowiem większe bezpieczeństwo finansowe organizacji oraz uniknięcie całkowitej zależności od jednego sponsora. Coraz częściej zauważa się, iż trzeci sektor sam w sobie stanowi źródło finansowania działań we własnym obrębie, jednak jest to nadal zjawisko jednostkowe. Przede wszystkim chodzi tutaj o powolny proces tworzenia się fundacji typu *grantgiving*, to znaczy takich, które finansowo wspierają wybrane przez siebie działania innych organizacji i grup.

3. Kapitał ludzki i kapitał społeczny jako podstawa funkcjonowania organizacji pozarządowych

Zarówno organizacje, jak i wszelka aktywność zbiorowa tworzone są poprzez konkretnych ludzi, których osobowość, wiek, płeć, a także zasoby wiedzy i umiejętności składają się na tzw. kapitał ludzki. Kapitał ludzki wpływa na sposób funkcjonowania tych organizacji⁸. Równie ważne są interakcje zachowań pomiędzy jednostkami, występujące pod postacią kapitału społecznego, a wynikające z różnorodnych formalnych i nieformalnych związków, relacji i działań zbiorowych. Kluczową rolę w ujawnianiu się kapitału społecznego pełnią przywódcy-liderzy, którzy potrafią motywować do działania innych i pokierować nimi w sposób zorganizowany.

Na formę i skuteczność działań organizacji pozarządowych wpływa też środowisko, w którym te organizacje powstają i funkcjonują. Na to środowisko składa się opisana wcześniej społeczność lokalna oraz organizacje samorządowe dysponujące instrumentami administracyjno-prawnymi oraz finansowymi. O aktywności mieszkańców i tworzonych przez nich organizacji decyduje także szerszy kontekst regionalny, krajowy i międzynarodowy.

Pojęcie kapitału wiąże się ze zdolnością do kreowania dochodu. Zastosowanie pojęcia kapitału w odniesieniu do ludzi i zachodzących między nimi relacji oznacza, że stanowi on zasób istotny do wzrostu i rozwoju. Zasób wiedzy, kwalifikacji, umiejętności, zdolności, energii witalnej zawarty w każdym człowieku może być źródłem nowych wartości, nowych rozwiązań i kreacji dochodu. Indywidualne zasoby tkwiące w ludziach mogą być w różny sposób wykorzystywane. Umiejętności współpracy i współdziałania, stanowiące istotę kapitału społecznego wzmacniają kreatywne zdolności ludzi, tj. kapitał ludzki. Istnienie kapitału ludzkiego jest niezbędne do uruchomienia i racjonalnego wykorzystania innych zasobów o charakterze materialnym.

Cechą wyróżniającą kapitał społeczny i kapitał ludzki jest ich niemierzalny charakter. Między kapitałem społecznym i kapitałem ludzkim istnieje ścisły związek i wzajemna stymulacja. Korzyści będące składową kapitału ludzkiego decydują o charakterze i efektywności współpracy z innymi. Natomiast pogłębianie współpracy przyczynia się do wymiany informacji, wzbogacenia wiedzy i doświadczeń praktycznych, a więc wzbogaca poziom kapitału ludzkiego. W odniesieniu do rolnictwa i obszarów wiejskich kapitał ludzki oznacza zasób ogólnej wiedzy,

⁸ E. Dresler, *Rola organizacji pozarządowych...*, s. 59.

kompetencje zawodowe oraz postawy innowacyjne mieszkańców, które wpływają na aktywność i osiągnięte z tej aktywności skutki⁹.

Kapitał ludzki jest dobrem prywatnym każdego człowieka, z którego może on dowolnie korzystać. Kapitał społeczny jest natomiast dobrem wspólnym organizacji, instytucji publicznej, przedsiębiorstwa. W tym sensie jest dobrem wspólnym czy dobrem publicznym, którego dysponentem mogą być też organizacje pozarządowe. Naukowcy zajmujący się kapitałem społecznym zwracają uwagę na złożoność tego pojęcia i podkreślają różne istotne cechy, takie jak umiejętność współpracy międzyludzkiej, opieranie współpracy na zaufaniu społecznym i normach postępowania, istnienie sieci powiązań oraz wzajemnych relacji wymiany i współdziałania, przestrzeganie zasady lojalności i odpowiedzialności.

Kapitał społeczny jest tworzony i przekazywany za pomocą mechanizmów kulturowych, religii i tradycji obowiązujących w danej społeczności wartości i norm etycznych. Może być do pewnego stopnia kształtowany. Odgrywa kluczową rolę w podejmowaniu działań grupowych oraz w tworzeniu i funkcjonowaniu organizacji pozarządowych. Ma istotne znaczenie w wymiarze ekonomicznym, jak i społecznym.

Kapitał społeczny oparty na tradycyjnych wartościach i zaufaniu jest potencjalną wartością wiejskich społeczności lokalnych. Ma też podstawowe znaczenie dla formowania się idei społeczeństwa obywatelskiego.

4. Społeczeństwo obywatelskie jako ogólne ramy funkcjonowania organizacji pozarządowych

Zmiany, jakie dokonały się na polskiej wsi w okresie transformacji, dotyczą wszystkich dziedzin życia jednocześnie, zarówno sfery gospodarczej, społecznej, organizacyjnej, prawnej, jak i ogólnoustrojowej. Mieszkańcy wsi, z reguły gorzej wykształceni, mający trudniejszy dostęp do informacji, usług publicznych i społecznych, napotykali trudności w dostosowaniu się do zmieniającej się rzeczywistości. Obrazu dopełniał kryzys i w wielu przypadkach rozpad spółdzielczości rolniczej, która wcześniej była podstawą funkcjonowania gospodarstw rolnych. Transformacja w trudnej sytuacji postawiła nie tylko rzesze dwuzawodowców z obszarów rozdrobnionego rolnictwa chłopskiego, ale także pracowników byłych PGR zwolnionych z pracy w wyniku restrukturyzacji i prywatyzacji tego sektora.

⁹ J. Kobyłecki, *Kapitał ludzki wsi w perspektywie europejskiego społeczeństwa obywatelskiego*, „Wieś i Rolnictwo”, suplement do nr. 3 (120) 2003, IRWiR PAN, s. 320.

Otwarcie zewnętrzne kraju i nasilające się przygotowywanie Polski do integracji z Unią Europejską stwarzało także poczucie niepewności.

Mieszkańcy wsi, aby stawić czoło dokonującym się przemianom i wydarzeniom, powinni uzyskać wsparcie zewnętrzne, dla stworzenia trwałych podstaw działalności i rozwoju, a jednocześnie wzmocnienia zaangażowania w proces samoorganizacji i funkcjonowania organizacji społecznych. Brak takiego wsparcia, przy zachowaniu w psychice społecznej niechęci do instytucji i mechanizmów zarządzania z okresu gospodarki centralnie planowanej, mogły stwarzać istotną barierę w rozwoju obszarów wiejskich.

Słabość organizacji wiejskich, brak doświadczenia w działaniu na większą skalę, kruche podstawy finansowania to podstawowe trudności w rozwoju tradycyjnych i powstających nowych form organizacji. Silną stroną organizacji wiejskich było ugruntowanie idei współpracy i pomocy wzajemnej w wiejskich środowiskach lokalnych. Nowe podstawy do ożywienia działalności i rozwoju organizacji pozarządowych na wsi stwarza dopływ środków na wieś w wyniku realizacji wspólnej polityki rolnej oraz z innych funduszy europejskich, przeznaczonych na programy i projekty, w których wymagane jest partnerstwo i współfinansowanie.

Zorganizowane i nieformalne sposoby współdziałania na szczeblu lokalnym mieszczą się w ogólniejszych ramach pojęcia, jakim jest społeczeństwo obywatelskie. Idea społeczeństwa obywatelskiego jest stara, ale jej znaczenie uwydatnia się wraz z ugruntowaniem się systemu państwa demokratycznego, a zwłaszcza wiąże się z koncepcją demokracji uczestniczącej. W takim systemie obywatele nie tylko wybierają swoich przedstawicieli, ale i sami mogą uczestniczyć w podejmowaniu decyzji w sprawach publicznych. Charakter społeczeństwa obywatelskiego wyznaczają relacje, jakie zachodzą między obywatelami a państwem. Wyróżnia się pięć elementów społeczeństwa obywatelskiego¹⁰:

- władza publiczna ograniczona i odpowiedzialna przed społeczeństwem,
- rządy prawa,
- sfera publiczna skupiająca zainteresowanych obywateli,
- system rynkowy wolny od korupcji,
- różnorodne, dobrowolne organizacje i stowarzyszenia.

Jedną z głównych zasad związanych z ideą społeczeństwa obywatelskiego jest zasada subsydiarności (pomocniczości), która została stworzona na gruncie społecznej nauki Kościoła katolickiego. Zasada ta oznacza, że wszelkie decyzje

¹⁰ P. Broda-Wysocki, *Rozwój społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, IPiSS, Warszawa 2003, s. 16.

władzy dotyczące obywateli, a wiążące się z funkcjonowaniem ich środowiska społecznego (rodziny, grup nieformalnych, społeczności lokalnych), powinny być podejmowane na szczeblach jak najniższych i jak najbliższych tymże obywatelom¹¹. Wyższe szczeble władzy powinny wkraczać tylko wtedy, gdy instytucje i struktury niższego rzędu nie są w stanie rozwiązać problemu. Oznacza to zagwarantowanie jednostce jak największego zakresu wolności i autonomiczności, ale jednocześnie nakłada na jednostkę odpowiedzialność za własne sprawy.

Społeczeństwo obywatelskie może pełnić różne funkcje, z których najważniejsze są następujące:

- a) ochrona przestrzeni prywatnej i społecznej przed ingerencją państwa, ochrona autonomii jednostki, jej naturalnych praw, w tym prawa własności;
- b) obserwacja oraz kontrola władzy państwowej;
- c) uspołecznienie obywateli mające pobudzić ich do uczestnictwa w procesach zarządzania państwem;
- d) demokratyzacja działań w sferze lokalnej;
- e) tworzenie, agregacja i artykulacja wartości wspólnotowych oraz interesów społecznych, upublicznienie problemów społecznych;
- f) budowa społecznego pluralizmu, co czyni możliwym równoległe funkcjonowanie zbiorowości, organizacji itp. reprezentujących różne interesy grupowe, idee i wartości¹².

Wyszczególnione wyżej funkcje są jednocześnie związane z działalnością organizacji pozarządowych. Działalność organizacji pozarządowych mieści się w ramach społeczeństwa obywatelskiego, a powiązanie społeczeństwa obywatelskiego z powstawaniem i działaniem organizacji pozarządowych i ogólną grupową aktywnością społeczności lokalnych ma charakter sprzężenia zwrotnego.

Procesy i reakcje, jakie zachodzą w społecznościach lokalnych, mają charakter powszechny, odnoszą się więc także do społeczności wiejskich. Pole i potrzeby działań na wsi dla organizacji pozarządowych, zespołów, grup mieszkańców oraz ich liderów są coraz większe. Obserwowany wzrost aktywności społecznej na wsi wyraża się w dalszym ciągu wysokim zaangażowaniem w prace społeczne, jednak przy niskim poziomie przynależności do organizacji formalnych. Proces budowania społeczeństwa obywatelskiego na wsi wyróżnia się tym, iż podstawą aktywności społecznej na obszarach wiejskich w Polsce są tradycyjne więzi społeczne i działalność mniej sformalizowana. Oznacza to, że wieś nadal ma charakter

¹¹ *Subsydiarność*, red. D. Milczarek, CEUW, Warszawa 1998, s. 38.

¹² P. Broda-Wysocki, *Rozwój społeczeństwa obywatelskiego...*, s. 37-40.

bardziej wspólnotowy niż zrzeszeniowy¹³. Niezbędne są zatem wysiłki i wsparcie dla powstania i rozwoju formalnych organizacji pozarządowych.

Do podstawowych problemów, które powinny być podejmowane i rozwiązywane przy zaangażowaniu organizacji pozarządowych i innych form zespołowego działania mieszkańców wsi, można zaliczyć:

- a) gorszy dostęp do edukacji i kształcenia oraz potrzebę budowania kapitału ludzkiego;
- b) gorszy dostęp do informacji i mniejsze umiejętności jej wykorzystania;
- c) brak wiedzy i umiejętności potrzebnych do podejmowania przedsięwzięć gospodarczych i rozwoju funkcji pozarolniczych;
- d) słabsze wyposażenie w infrastrukturę gospodarczą i społeczną;
- e) pojawiające się zaburzenia w funkcjonowaniu gospodarstw domowych i dysfunkcje rodzin wiejskich oraz zaburzenia w strukturach i procesach demograficznych.

Problemy te mogą być z sukcesem rozwiązywane, jeśli aktorzy podstawowych sektorów kształtujących sytuację na wsi: organizacje rządowe, podmioty gospodarcze i organizacje pozarządowe poprzez wzajemne zaufanie, odpowiedzialność i współdziałanie będą tworzyć kapitał społeczny w wiejskich społecznościach lokalnych. Tworzenie kapitału społecznego na wsi wymaga wsparcia przez politykę państwa i wspólnotowe fundusze Unii Europejskiej.

LOCAL SOCIETY, NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS AND CITIZENSHIP SOCIETY AS THE ENVIRONMENT AND SIGN OF SOCIAL CAPITAL IN THE RURAL AREAS

Summary

Agricultural and rural development require not only material and financial forms of capital but also intangible form of capital such as human capital and social capital. Self help activities and cooperation between citizens solving problem in rural local societies are common in Poland. Observed trends in organizing new forms of nongovernment organizations acting on rural areas and strengthening civil society can be recognized as features of creating social capital in rural societies. These processes need to be supported by the state and European Union policies.

Translated by Mieczysław Adamowicz

---

¹³ E. Dresler, *Rola organizacji pozarządowych...*, s. 154.

Katarzyna Baranowska
Katarzyna Dajczak

PROGRAM EDUKACYJNY „EKONOMIA DLA PRZEDSZKOLAKA” JAKO NARZĘDZIE ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO OBSZARÓW WIEJSKICH

Wprowadzenie

We współczesnym świecie sprawne zarządzanie organizacją jest domeną ludzi, którzy są w niej zatrudnieni i stanowią jej kapitał ludzki. Dlatego warto inwestować w pracowników traktowanych jako kapitał ludzki, ponieważ prowadzi to do osiągnięcia korzyści w postaci wartości dodanej dla przedsiębiorstwa¹. Warto również propagować tę ideę wśród społeczeństwa, ukazując korzyści dla jednostki w postaci lepszego bytu, możliwości dalszego rozwoju, satysfakcji z wykonywanej pracy i podniesienia jakości życia.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie charakterystyki narzędzia popularyzacji idei rozwoju kapitału ludzkiego, szczególnie na obszarach wiejskich od najwcześniejszych lat (przedszkola), w postaci programu edukacyjnego dla najmłodszych „Ekonomia dla przedszkolaka”.

1. Pojęcie i możliwości rozwoju kapitału ludzkiego w skali makro

Analizując rolę czynnika ludzkiego w przedsiębiorstwach stosujących nowoczesne metody zarządzania, najłatwiej można zaobserwować proces przechodzenia od zarządzania zasobami ludzkimi, to jest zarządzania jednym z zasobów będących w dyspozycji przedsiębiorstwa, do zarządzania kapitałem ludzkim, czyli zarzą-

---

¹ *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji*, red. H. Król, A. Ludwiczynski, PWN, Warszawa 2007, s. 11.

dzania zasobem dla firmy najważniejszym, bo w największym stopniu biorącym udział w tworzeniu wartości dodanej². Jednak należy pamiętać, że kapitał ludzki może być analizowany na wielu różnych poziomach odniesienia – makro, mezzo i mikro³, czyli z kapitałem ludzkim mamy do czynienia nie tylko w organizacji, ale również w szerszych grupach społecznych, wychodzących poza ramy konkretnej organizacji.

W wielu publikacjach wskazuje się na ogromny wpływ wielkości i struktury kapitału ludzkiego na rozwój społeczeństw, narodów, a nawet ludzkości. W szczególności podkreśla się, że kapitał ludzki wywiera poważny wpływ na innowacyjność gospodarek i społeczeństw oraz sprzyja propagowaniu i upowszechnianiu nowoczesnych wzorców konsumpcji i jakości życia⁴.

Zagrożenia wywołane niedoinwestowaniem kapitału ludzkiego przyczyniają się natomiast do powstania luki cywilizacyjnej i edukacyjnej, procesów alienacji wytwórców i alienacji społeczno-politycznej, grożą stagnacją gospodarczą, przyspieszają szkodliwą dla gospodarki danego kraju emigrację kapitału kwalifikacyjnego (strata renty z tytułu wykształcenia, pomijając już inne skutki – biologiczne, społeczne itp.)⁵.

Tak rozpatrywany kapitał ludzki to kapitał w skali makro, dla którego można przyjąć następującą definicję: „Kapitał ludzki to zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia i energii witalnej zawarty w danym społeczeństwie/narodzie. Kapitał ludzki jest zasobem, który jest źródłem przyszłej satysfakcji, zarobków czy też, ogólnie mówiąc, usług o jakiejś wartości”⁶. Wyróżniającą cechą kapitału ludzkiego jest to, że jest jak gdyby częścią człowieka – „jest ludzki, ponieważ jest ucieleśniony w ludziach”⁷.

Kapitał ludzki ma stronę ilościową (finansową, rachunkową) i jakościową (strukturalną).

² *Kształtowanie kapitału ludzkiego firmy*, red. B. Kozuch, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2000, s. 61.

³ *Kapitał ludzki a kształtowanie przedsiębiorczości*, red. M. Juchnowicz, Poltext, Warszawa 2004, s. 26.

⁴ *Zarządzanie zasobami ludzkimi...*, op. cit., s. 111.

⁵ *Instrumentarium zarządzania zasobami ludzkimi*, red. K. Makowski, Wyd. Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2002, s. 181.

⁶ S.R. Domański, *Kapitał ludzki. Stan i perspektywy*, w: *Kapitał ludzki*, RSSG przy Radzie Ministrów, Warszawa 1998, s. 67.

⁷ T.W. Schultz, *Investing in People: The Economics of Population Quality*, University of California, Berkeley 1981.

Na jakość kapitału ludzkiego wpływają następujące działania (inwestycje)⁸:

- a) kształcenie otrzymywane z istniejącego systemu edukacji narodowej (różne poziomy);
- b) kształcenie i doskonalenie zawodowe oraz doświadczenie zdobywane w czasie pracy;
- c) usługi w zakresie ochrony zdrowia, wpływające na długość życia, sprawność fizyczną i skłonność ludzi do intensywnego działania;
- d) działanie w zakresie kształcenia ciągłego dorosłych;
- e) migracje ludności, gromadzenie informacji i badania naukowe, zwłaszcza odnoszące się do tworzenia jakości kapitału ludzkiego, jakości życia, zdrowia moralnego społeczeństwa.

Wskazując na olbrzymie znaczenie kapitału ludzkiego dla rozwoju gospodarczego kraju, konieczne jest wyraźne wskazanie, że nakłady na szeroko rozumianą edukację, ochronę zdrowia i środowisko człowieka nie mogą być traktowane jak wydatki konsumpcyjne. Należy je uważać za niezbędne inwestycje⁹.

2. Inspiracje i założenia programu edukacyjnego „Ekonomia dla przedszkolaka”

Wychodząc z założenia, że na jakość kapitału ludzkiego wpływa kształcenie otrzymywane z istniejącego systemu edukacji narodowej, na różnych poziomach, doszliśmy do wniosku, że im wcześniej ta edukacja zostanie rozpoczęta, tym lepiej – zgodnie z przysłowiem „Czego się Jaś nie nauczy, tego Jan nie będzie umiał”. Ale to nie jedyny powód stworzenia programu edukacyjnego „Ekonomia dla przedszkolaka”. Inspiracje tak naprawdę były trzy:

1. Program Operacyjny Kapitał Ludzki, priorytet IX: Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach. W uzasadnieniu tego priorytetu czytamy m.in.¹⁰: „Upowszechnienie edukacji przedszkolnej, a co za tym idzie, wyrównanie szans edukacyjnych dzieci na początkowym etapie edukacji wymaga systemowego wdrożenia elastycznych form edukacji przedszkolnej, szczególnie na obszarach wiejskich, gdzie edukacja przedszkolna jest upowszechniona w niewystarczającym zakresie”. Nas interesował zwłaszcza

⁸ Zarządzanie zasobami ludzkimi..., op. cit., s. 111-112.

⁹ Ibidem, s. 112.

¹⁰ Program Operacyjny Kapitał Ludzki – Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013, Warszawa 7.09.2007, s. 193-197.

cel szczegółowy 1 – zmniejszenie nierówności w upowszechnianiu edukacji, szczególnie pomiędzy obszarami wiejskimi i miejskimi, oraz cel szczegółowy 4 – wzmocnienie rozwoju zawodowego i podnoszenia kwalifikacji nauczycieli, szczególnie na obszarach wiejskich. W ramach tych dwóch celów szczegółowych można otrzymać pieniądze na realizację regionalnych programów upowszechniania edukacji przedszkolnej oraz na szkolenia skierowane do nauczycieli w celu podnoszenia ich kwalifikacji.

2. Program „Moje konsumenckie ABC” – ogólnopolska kampania edukacyjna współfinansowana przez Unię Europejską i Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Kampania jest skierowana do dzieci i młodzieży i została poprzedzona badaniami socjologicznymi dotyczącymi świadomości i umiejętności konsumenckich młodych konsumentów oraz ich postaw wobec reklamy¹¹. Bardzo dobrze opracowany i przemawiający do dzieci i młodzieży program edukacyjny, jednak zawierający tylko aspekty konsumenckie. Pomija się tu inne istotne dla rozwoju postaw przedsiębiorczych aspekty, jak wybór, pieniądz, oszczędzanie itp.
3. Nasze własne dzieci w wieku przedszkolnym i obserwacja zachowań proprzedsiębiorczych wśród ich rówieśników. Z racji wykonywanego zawodu automatycznie przekazywałyśmy dzieciom pewne sygnały pożądanych zachowań w sklepie, na targu, na placu zabaw itp. Rówieśnicy naszych dzieci niekoniecznie taką wiedzę posiadają, bo tak naprawdę skąd? Rodzice często się nad tym nie zastanawiają, a programy przedszkolne nie zawierają tego typu elementów edukacyjnych. Brak takiej wiedzy to scysje dzieci z rodzicami, np. przy kasie sklepowej. Z obserwacji wiemy również, że te dysproporcje są większe na obszarach wiejskich, gdzie dziecko na co dzień nie ma kontaktu z super – czy hipermarketami, gdzie rodziców często nie stać na podróże zagraniczne, czyli ich doświadczenia z szeroko pojętą ekonomią są dużo uboższe od doświadczeń dzieci z miast.

Z przedstawionych wyżej powodów opracowałyśmy program edukacyjny „Ekonomia dla przedszkolaka”. Skierowany on jest do dzieci w wieku 3-5 lat z terenów wiejskich województwa zachodniopomorskiego. Przy czym program realizowany jest dwutorowo: ostatecznym odbiorcą programu jest dziecko, ale jednocześnie z edukacją dzieci prowadzone są szkolenia dla nauczycieli nauczania przedszkolnego, by mogli program samodzielnie realizować w kolejnych latach.

¹¹ O programie „Moje konsumenckie ABC”, www.ceo.org.pl, stan na 10.05.2008.

Program obejmuje 20 tematów, jednak ilość i długość spotkań z dziećmi powinna być dostosowana do percepcji grupy dzieci, w której będą prowadzone. Może to być 20 spotkań po 40 minut, ale równie dobrze pewne tematy można połączyć i zorganizować np. 15 spotkań, bądź w przypadku dzieci najmłodszych pewne tematy pominąć. Treść materiału przekazywana jest w formie zabawy i ciekawych propozycji zajęć praktycznych – plastycznych, muzycznych, ruchowych, filmów i gier.

W programie pomyślano również o tym, że skoro ma być on skierowany do dzieci przedszkolnych, a przedszkoli często brak na terenach wiejskich, należy rozpocząć akcję informacyjną wśród rodziców, jak zapewnić dzieciom transport do najbliższych przedszkoli w miastach.

3. Cele i treści programu edukacyjnego „Ekonomia dla przedszkolaka”

Program edukacyjny „Ekonomia dla przedszkolaka” zawiera treści o charakterze społecznym i ekonomicznym, propagując ideę rozwoju kapitału ludzkiego od najwcześniejszych lat, poprzez wyrobienie odpowiednich postaw społecznych i praktyk przedsiębiorczych. Oprócz celu typowo edukacyjnego istnieje również cel praktyczny – pomoc rodzicom w rozwiązywaniu codziennych sytuacji spornych z udziałem ich dzieci, np. podczas zakupów.

Układ programu:

1. Czy dziecko to też konsument? – osvajanie z zakupami.
2. Dlaczego nie można mieć wszystkiego? – ograniczoność zasobów i konieczność wyboru.
3. Gdzie robimy zakupy? – wielość miejsc zawierania transakcji kupna-sprzedaży.
4. O czym informują tajemnicze znaki na opakowaniach? – bezpieczeństwo i przeznaczenie produktów.
5. Dlaczego należy sprawdzić datę ważności? – przydatność produktów do spożycia.
6. Co to jest kod paskowy? – informacja o produkcie.
7. Dlaczego musimy płacić w sklepie? – wymiana pieniężno-towarowa, pieniądź.
8. Co zrobić z pieniędzmi, które zostały mi po zakupach? – oszczędzanie.
9. Co to jest paragon i do czego służy? – podstawy reklamacji.
10. Dlaczego nie zawsze trzeba korzystać z promocji? – potrzeby człowieka.

11. Co chcą nam powiedzieć reklamy? – rzeczywistość a iluzja.
12. Czy dziecko to też obywatel? – prawa i obowiązki obywatela.
13. Kto jest kto? – potwierdzenie tożsamości, dowód osobisty, paszport.
14. W jakim zawodzie pracuje twoja mama i twój tata? – wielość zajęć zawodowych, potrzeby społeczeństwa.
15. Po co jest granica państwa? – odrębność każdego państwa.
16. Dlaczego państwa łączą się w unie? – szanse i zagrożenia znoszenia granic.
17. Co to jest strefa Schengen? – kiedy musimy, a kiedy nie, użyć paszportu na granicy.
18. Czy w innym państwie mogę płacić złotówkami? – istnienie innych walut.
19. Dlaczego nie rozumiem, co do mnie mówi ten pan? – odmienność językowa innych państw, konieczność nauki języków obcych.
20. Dlaczego on wygląda i zachowuje się tak dziwnie? – odmienność kulturowa innych państw, najważniejsze zwyczaje naszych sąsiadów.

Podsumowanie

Współczesny świat, w którym żyjemy, jest bardzo złożony i nawet dla niektórych dorosłych niezrozumiały. Jest w nim dużo ekonomii, marketingu, polityki, informacji. Dzieci, nawet przedszkolaki, szybko stają się uczestnikami wielu różnych procesów społecznych, rynkowych i informacyjnych. Ale niestety przez swoją naiwność, brak wiedzy i doświadczenia mogą stać się ofiarami nieuczciwych dorosłych. Program ten daje dzieciom możliwość bycia świadomym obywatelem i konsumentem, oczywiście na ich poziomie i w ramach ich możliwości. Daje im pewną wiedzę, jak należy zachować się w codziennych (np. zakupy) i niecodziennych (np. wakacje za granicą) sytuacjach, a także podwaliny dobrych praktyk w życiu dorosłym (np. oszczędzanie). Program przynosi również korzyści dla rodziców, np. brak „walki” z dzieckiem przy kolejnym stoisku z zabawkami czy słodyczkami, i może być uważany za narzędzie popularyzacji idei rozwoju kapitału ludzkiego obszarów wiejskich.

EDUCATIONAL PROGRAMME „THE ECONOMY FOR PRE-SCHOOL CHILD” AS TOOL OF DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL ON RURAL AREA

Summary

Children, even Pre-school children, become members many different social, market and informative processes very quickly. There now unfortunately, they can become the victims of dishonest adult, by their naivety, the lack of knowledge and experience. Programme „Economy for Pre-school child” lets children the possibility of being sensible citizen and consumer, obviously on their level and in frames their possibility. It lets them some knowledge, how one should behave in everyday (for example purchases) and unusual (for example holidays for border) situations, and also the basis of good practices in adult life (for example the saving up). The programme is therefore the tool of development of human capital, particularly on rural areas.

*Translated by Katarzyna Baranowska
and Katarzyna Dajczak*

Maciej Basaj
Anna Ziółko

POSTAWY ROLNIKÓW WOBEC PRZYSZŁOŚCI WŁASNYCH GOSPODARSTW W REJONIE INTENSYWNEGO ROLNICTWA

Wprowadzenie

W artykule wykorzystano wyniki badań przeprowadzonych w 2007 r. wśród rolników jednej z gmin północnej części województwa małopolskiego (gminy Miechów). Dobór gminy do badań był celowy. Kryteriami były:

- a) położenie (gmina Miechów położona jest w północnej części regionu Małopolski, cechującej się wyraźnie korzystniejszymi uwarunkowaniami rozwoju rolnictwa względem części środkowej i południowej¹;
- b) intensywność rolnictwa (Miechów jest powszechnie znaną gminą w regionie rozdrobnionego rolnictwa województwa małopolskiego, jako gmina o typowo rolniczym charakterze, wysokiej intensywności gospodarowania oraz oddalona na tyle od aglomeracji Krakowa, by nie przejmować cech gmin podmiejskich, a tym samym wpływu na specyfikę rozwoju rolnictwa w gminie).

Wyżej wymienione kryteria doboru miały służyć realizacji celu podjętych badań, którym jest poznanie postaw rolników w rejonie intensywnego rolnictwa wobec zmieniających się uwarunkowań gospodarowania. W badaniach uwzględniono 80 gospodarstw rolnych wybranych metodą doboru losowego prostego. Badania przeprowadzono metodą wywiadu bezpośredniego wśród osób prowadzących gospodarstwa rolne. Narzędziem badawczym był przygotowany dla potrzeb badań kwestionariusz wywiadu.

---

¹ M. Basaj, *Strategie dostosowawcze właścicieli gospodarstw rolnych w Małopolsce*, Roczniki Naukowe SERiA, tom IX (2007), s. 23-27.

1. Wykształcenie i kwalifikacje respondentów

Jednymi z podstawowych charakterystyk czynnika ludzkiego wśród osób aktywnych zawodowo są wiek, wykształcenie, a ostatnio coraz większego znaczenia nabiera również poziom posiadanych kwalifikacji zawodowych. Przeprowadzone wśród rolników gminy Miechów badania nad sytuacją gospodarstw rolnych po przystąpieniu Polski do UE pozwalają na dokonanie oceny czynnika ludzkiego w tym względzie.

Wśród rolników gminy dominowało wykształcenie na poziomie zasadniczym zawodowym – 44%. Co trzeci badany zdobył wykształcenie na poziomie szkoły średniej, a co piąty legitymował się wykształceniem wyższym, ewentualnie pomaturalnym, które posiadało tylko trzech rolników w badanej zbiorowości. Najlepiej wykształceni są najmłodsi rolnicy, wśród których aż 92% wykształciło się na poziomie co najmniej średnim, a wykształceniem wyższym legitymuje się aż 42% badanych w wieku do 30 roku życia.

Równie ważną, a może nawet ważniejszą kwestią niż poziom wykształcenia, którego profil często nie pokrywa się z charakterem obecnie prowadzonej działalności, jest posiadanie przez rolników kwalifikacji zawodowych. Aż 43% obecnych rolników prowadzi swoje gospodarstwa bez teoretycznego przygotowania. Prawie co trzeci badany nie posiada kwalifikacji wyższych niż daję ukończenie zasadniczej szkoły rolniczej. Co czwarty ukończył średnią szkołę rolniczą lub wyższe studia rolnicze. Podobnie jak pod względem poziomu wykształcenia również stopień posiadanych kwalifikacji zawodowych najkorzystniej wypada wśród najmłodszych rolników gminy. Nie należy jednak przeceniać wiedzy teoretycznej i jednoznacznie przedkładać jej nad wiedzę praktyczną, szczególnie bogatą wśród starszych rolników. Rolnicy są niejednokrotnie najlepszym przykładem zwycięstwa swoistej racjonalności gospodarowania nad wiedzą. Zdawać by się mogło, że w obecnych warunkach gospodarowanie w rolnictwie wymaga posiadania coraz większych kwalifikacji wśród samych rolników. Ale głębsza refleksja nad wachlarzem sytuacji, które mogą obnażyć słabość rolnika o niższych kwalifikacjach, uwidacznia, że jak dotąd w głównej swej mierze dotyczą one zdolności pozyskiwania środków z unijnych programów pomocowych. Śledzeniem zmian w wymaganiach formalnych dostępu do unijnych programów pomocowych, a także przygotowaniem indywidualnych wniosków o finansowe wsparcie dla rolników i tak w zdecydowanej większości zajmują się wyspecjalizowane jednostki. Coraz częściej nabywana literatura fachowa w postaci czasopism rolniczych, a także ciągła jej profesjionali-

zacja okazuje się dobrym uzupełnieniem wiedzy dla zainteresowanych rolników. Z drugiej strony wdrożenia podejmowane przez rolników pełniących w lokalnych środowiskach rolę liderów stają się promocją nowoczesnych rozwiązań i impulsem dla pozostałych rolników ukierunkowanych na rozwój. Z powyższych względów problem nie najwyższych kwalifikacji wśród rolników prowadzących największe gospodarstwa, tj. powyżej 30 ha, nie powinien stanowić dla nich istotnej bariery rozwojowej. Znaczenie wiedzy może okazać się jednak w najbliższym czasie o wiele większe niż dotychczas. Zmiana sposobu wspierania rolnictwa na rzecz jego pośredniego wsparcia (tak preferowana w kolejnych reformach Wspólnej Polityki Rolnej) będzie bowiem wymagała myślenia strategicznego i wyboru kierunku rozwoju gospodarstw przez samych rolników, bo to oni sami muszą ostatecznie zadecydować o najlepszej dla siebie i swoich rodzin drodze rozwoju gospodarstw. Problem ten będzie dotyczył głównie gospodarstw obszarowo mniejszych, którym bez reorientacji dotychczasowych źródeł przychodów coraz trudniej będzie zapewnić satysfakcjonujący poziom dochodów dla pracujących w nich osób. Z kolei wzrost wiedzy ogólnej wśród potencjalnych następców gospodarstw rolnych niewątpliwie przyczyni się do poszukiwania przez nich zatrudnienia poza rolnictwem. To zaś zazwyczaj prowadzi do negatywnej selekcji czynnika ludzkiego w rolnictwie i rzutuje w konsekwencji na pogorszenie ogólnej wydajności pracy w tej dziedzinie gospodarki. Korzyści z tego procesu dla gospodarstw rolnych – w obliczu malejących wydatków na bezpośrednie wsparcie dochodów rolniczych w UE – uwiadcniają się natomiast we wzroście tempa uwalniania ziemi i przez to stwarzają szansę sprostania konkurencji pozostałym gospodarstwom.

2. Zamierzenia zawodowe rolników

Kluczowe znaczenie dla kierunku przeobrażeń w rolnictwie poza sferą indywidualnych możliwości rolników mają ich dążenia zawodowe. Z przeprowadzonego rankingu najkorzystniejszych sytuacji życiowych wynika, że nadal więcej niż co czwarty rolnik chciałby prowadzić duże, nowoczesne gospodarstwo rolne, przyznając tej sytuacji miano najkorzystniejszej. Równie wysoko została oceniona sytuacja prowadzącego jednocześnie małe gospodarstwo oraz własną firmę na wsi, a nawet sytuacja mieszkańca miasta prowadzącego własną firmę. Łącznie aż 65% rolników gminy sytuacjom związanym z prowadzeniem gospodarstwa rolnego przyznaje najwyższe oceny w rankingu najbardziej pożądanym sytuacji życiowych. Z przytoczonego rankingu (tabela 1) wynika jednoznacznie, że mieszkańcy gminy

związani obecnie z rolnictwem szczególnie cenią sobie pracę „na swoim” i swobodę dysponowania czasem. Sytuacja mieszkańca miasta prowadzącego własną firmę znalazła większą aprobatę wśród respondentów niż sytuacja pracującego zarobkowo mieszkańca wsi prowadzącego małe gospodarstwo rolne.

Tabela 1. Struktura wskazań respondentów na najlepszą ich zdaniem sytuację życiową

Rodzaj sytuacji życiowej stawianej na pierwszym miejscu		%
Mieszkaniec wsi:	duże, nowoczesne gospodarstwo rolne	28,8
Mieszkaniec wsi:	małe gospodarstwo i własna firma	22,5
Mieszkaniec miasta:	własna firma	18,8
Mieszkaniec wsi:	małe gospodarstwo i praca zarobkowa	13,8
Mieszkaniec wsi:	bez ziemi, własna firma	7,5
Mieszkaniec wsi:	bez ziemi, praca zarobkowa	6,3
Mieszkaniec miasta:	praca zarobkowa	2,5
Razem		100,0

Źródło: badania własne.

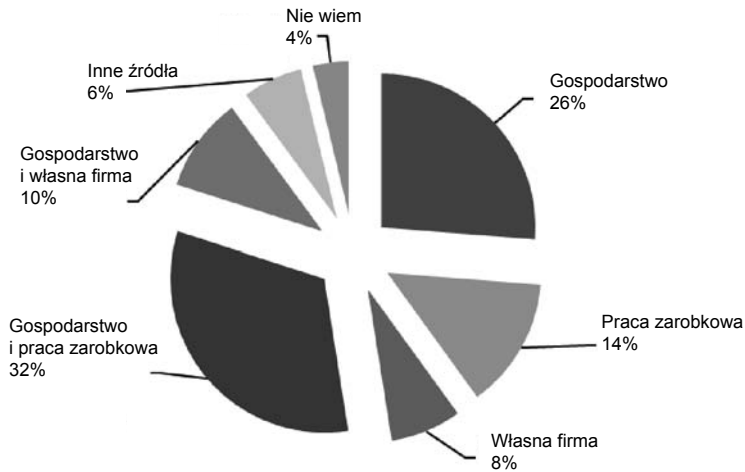
Badani rolnicy bardzo realnie oceniają natomiast najbardziej prawdopodobne źródła utrzymania swoich rodzin w przyszłości. Co trzeci ocenił, że podstawą utrzymania będą dochody z gospodarstwa rolnego łączone z dochodami zarobkowymi. Aż co czwarty rolnik uważa, że podstawą utrzymania jego rodziny w przyszłości będzie gospodarstwo rolne, przy czym najczęściej przekonani są o tym gospodarujący na co najmniej 15 ha. Łącznie sytuacje związane z użytkowaniem gospodarstwa rolnego bądź prowadzeniem własnej firmy (a więc te szczególnie preferujące „pracę na swoim”) są spodziewane przez 44% rolników (wykres 1).

Zaprezentowane wyniki badań nad spodziewanymi i oczekiwanymi źródłami dochodów w dużej mierze potwierdzają chęć utrzymania gospodarstw jako jednego ze źródeł dochodów. Warto uzupełnić, że gospodarstwo rolne jest obecnie głównym źródłem utrzymania dla 60% rodzin.

Taka zachowawcza postawa rolników wobec użytkowanych przez nich gospodarstw nie rokuje jednak szybkich zmian w strukturze obszarowej gospodarstw. Aż 51% dzisiejszych rolników gminy widzi najlepsze rozwiązanie w celu zwiększenia dochodu swojej rodziny w sytuacjach polegających na dokonywaniu zmian w ob-

rębie prowadzonej działalności rolniczej. 38% rolników uznaje za najwłaściwsze rozwiązanie w tym celu: „powiększyć gospodarstwo i zwiększyć skalę produkcji”. Co dziewiąty wskazuje na potrzebę podjęcia produkcji specjalistycznej, a tylko co czterdziesty dostrzega korzyści ekonomiczne z podjęcia ewentualnej współpracy z innymi producentami. Warto w tym miejscu uzupełnić, że powszechność strategii akumulacji polegająca na powiększaniu potencjału produkcyjnego wzrasta wraz z powierzchnią użytkowanych gospodarstw (od 13% w gospodarstwach o powierzchni poniżej 5 ha do 78% wśród prowadzących gospodarstwa powyżej 30 ha).

Wykres 1. Co, Pana zdaniem, będzie prawdopodobnie podstawą utrzymania Pana rodziny w przyszłości?

Źródło: badania własne.

Szczegółne natomiast zainteresowanie wobec potrzeby oceny kierunku i tempa przyszłych przemian strukturalnych na obszarach wiejskich budzą dostrzegane przez rolników te rozwiązania, które wykraczają poza sferę gospodarstwa rolnego. Co piąty badany (21%) dostrzega konieczność podjęcia pracy poza gospodarstwem, a co siódmy (14%) za najkorzystniejsze rozwiązanie uznaje uruchomienie własnej firmy. Co ciekawe, z zamiarem podjęcia własnej pozarolniczej działalności gospodarczej nosi się już 19% badanych. Potwierdza to po raz kolejny szczególne uznanie dla „pracy na swoim” wśród mieszkańców małopolskiej wsi, nawet w sytuacji, w której liczą się oni z mniejszymi korzyściami ekonomicznymi w porównaniu z podjęciem pracy zarobkowej. Podjęcie tej ostatniej jest dla części z nich zadaniem

trudniejszym do zrealizowania niż podjęcie próby poprowadzenia własnej firmy. W ten też sposób uwidacznia się szczególnie rola ogólnogospodarczego rozwoju regionów dla przeobrażeń strukturalnych w rolnictwie, który mógłby urealnić chęć odejścia od działalności rolniczej wśród znacznej części dzisiejszych rolników.

Duże znaczenie w prognozowaniu zmian w rolnictwie mają opinie rolników o wpływie nowych warunków ekonomicznych na dalsze losy gospodarstw w ich najbliższej okolicy. Sądy w tej kwestii, uwzględniające zazwyczaj ogół czynników środowiskowych, często okazują się trafniejsze niż szczegółowe analizy ekonomiczne. Rolnicy poproszeni o szacunek odsetka gospodarstw, które mogą, ich zdaniem, mieć problemy z dostosowaniem w nowej sytuacji ekonomicznej i grozi im upadek, ocenili z częstotliwością czterech na pięciu, że taki los czeka więcej niż 25% gospodarstw w okolicy, w tym co drugi uważa, że aż połowie gospodarstw grozi upadek.

Badani rolnicy, oceniając minimalną ich zdaniem powierzchnię gospodarstwa rolnego, która umożliwiłaby utrzymanie przeciętnej rodziny, najczęściej wymieniali powierzchnię od 50 do 100 ha – 35% wskazań, a także od 30 do 49 ha – 29%. W grupie rolników gospodarujących obecnie na areale co najmniej 30 ha wszyscy ocenili, że niezbędne jest do utrzymania co najmniej 50 ha powierzchni.

Pomimo relatywnie surowej oceny co do niezbędnej, zdaniem rolników, powierzchni gospodarstwa w stosunku do tej, jaką obecnie dysponują, prawie połowa zamierza rozwijać swoje gospodarstwa (46%), a co trzeci z nich nie zamierza dokonywać zmian w gospodarstwie w najbliższych latach. Aż 2/3 rolników gospodarujących na co najmniej 10 ha jest zdecydowanych na rozwój swoich gospodarstw. Wyniki badań pokazują, że rolnicy gminy bardzo realnie oceniają potencjał rozwojowy swoich gospodarstw, czego potwierdzeniem jest bezpośrednio przełożenie uprawianej przez nich powierzchni na pozytywną ocenę w tej kwestii. Na przykład 2/3 rolników w grupie obszarowej 10-15 ha uznało swoje gospodarstwo za rozwojowe, a w grupie od 30 ha powierzchni było już 100% takich ocen.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania pokazują, że w środowiskach z dominacją dochodów rolniczych w strukturze źródeł utrzymania ludności rolnicy nadal pokładają największe nadzieje zawodowe w utrzymaniu i rozwoju własnych gospodarstw rolnych. Chęć utrzymania również obszarowo mniejszych gospodarstw przy jednoczesnym zachowawczym podejściu do zmiany profilu produkcji wśród ich

użytkowników stanowi już obecnie wyraźną barierę w rozwoju (przez powiększanie gospodarstw) dla tych, którzy gospodarują na co najmniej 10 ha. Drzemiący w zasobach ludzkich potencjał rozwojowy może w najbliższej przyszłości okazać się bardzo cenny dla rozwoju większości gospodarstw w gminie. Warunkiem tego jednak jest, by jak dotąd głównie deklaratywne przyjęcie drogi rozwoju rolnictwa europejskiego według modelu zrównoważonego znalazło swoje większe urzeczywistnienie w konkretnych rozwiązaniach w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej.

FARMERS ATTITUDE TO THE FUTURE OF THEIR FARMS IN THE REGION OF INTENSE AGRICULTURE

Summary

In the article results of researches conducted among farmers in Miechów district in 2007 have been presented. The aim of the article is presentation farmers' vocational intends. Getting to know farmers' vocational expectations and their comparison with situations expected by them, in which they'll find themselves in closest future constitute important hint about developmental potential in existing human resources.

*Translated by Maciej Basaj
and Anna Ziółko*

Beata Będzik

KAPITAŁ SPOŁECZNY JAKO WAŻNY CZYNNIK ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Wprowadzenie

Koncepcja kapitału społecznego nabiera rozpędu zwłaszcza w obliczu rosnącego znaczenia czynników niematerialnych, w tym wiedzy. „Jego kariera [kapitału społecznego – przyp. aut.] wydaje się mieć źródło w powszechnym przekonaniu, że jak kapitał finansowy (to, co się posiada) w czasach przednowoczesnych, kapitał ludzki (to, co się wie i potrafi) w epoce nowoczesnej, tak właśnie kapitał społeczny (to, kogo się zna, z kim jest się związanym) przesądza obecnie (w erze postnowoczesnej) zarówno o sukcesie jednostek, jak i szerszych grup społecznych”¹. Coraz częściej „ekonomiści uznają wpływ tzw. miękkich czynników na wymierne parametry rozwoju gospodarczego”².

Celem artykułu jest zaprezentowanie koncepcji kapitału społecznego i jego wpływu na możliwości rozwoju obszarów wiejskich. Rozważania mają charakter teoretyczny i z uwagi na ograniczoną objętość niniejszego artykułu koncentrują się na pozytywnych aspektach kapitału społecznego.

---

¹ A. Rymśza, *Klasyczne koncepcje kapitału społecznego*, w: *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, red. Kaźmierczak, M. Rymśza, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.

² K. Herbst, *Czy ekonomia społeczna wspomogłe rozwój lokalny?*, *Ekonomia Społeczna, Teksty* 2006, s. 3.

1. Pojęcie kapitału społecznego

Kapitał społeczny jest pojęciem wielowymiarowym, co bardzo utrudnia jego ocenę czy choćby samo zdefiniowanie tego pojęcia. Poszczególni badacze, podnosząc rangę kapitału społecznego, rozszerzali jego zastosowanie, dodawali kolejne funkcje, co sprawiło, że stał się on koncepcją bardzo pojemną, przez co mało czytelną. W konsekwencji „jednoznaczne odróżnienie, co jest samym kapitałem społecznym, a co jego konsekwencjami, aspektami czy formami okazuje się wręcz niemożliwe”³. Do klasycznych koncepcji kapitału społecznego należą te przedstawione przez (w porządku chronologicznym): Pierre’a Bourdieu⁴, Jamesa Colemana i Roberta Putnama. W ujęciu Bourdieu kapitał społeczny jest zbiorem rzeczywistych i potencjalnych zasobów związanych z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków wspartych na wzajemnej znajomości i uznaniu, lub inaczej mówiąc – z członkostwem w grupie, która dostarcza każdemu ze swych członków wsparcia w postaci kapitału posiadanego przez kolektyw, wiarygodności, która daje im dostęp do kredytu w najszerszym znaczeniu tego słowa. Jest to zatem zasób dóbr dostępnych dzięki członkostwu w grupie⁵. Coleman⁶ kapitał społeczny rozumiał jako „cechę struktury społecznej, która wspiera konkretne działania aktorów, podejmowane w ramach tej struktury.” Kładzie on więc nacisk na struktury i powiązania oraz brak elementów normatywnych. R.D. Putnam⁷ z kolei kapitał społeczny odnosi „do takich cech organizacji społeczeństwa, jak zaufanie, normy i powiązania, które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa, ułatwiając skoordynowane działania”. U Putnama zatem największe znaczenie mają normy współpracy obywatelskiej.

³ A. Rymsza, *Klasyczne koncepcje kapitału społecznego*, op. cit., s. 39.

⁴ Mimo iż pierwszą współczesną analizę koncepcji kapitału społecznego przedstawił Pierre Bourdieu, to jednak pierwszym, który użył pojęcia kapitału społecznego, był, według Roberta Putnama, L.J. Hanifan – praktyczny reformator, kierownik szkół wiejskich w Wirginii Zachodniej. Określił on tym mianem zaangażowanie wspólnotowe, a właściwie jego istotność dla sukcesu szkół. R. Putnam, *Bowling alone: the Collapse and Revival of American Community*, Simon & Schuster, New York 2001, s. 19, za: A. Rymsza, *Klasyczne koncepcje kapitału społecznego*, op. cit., s. 23.

⁵ P. Bourdieu, *The Forms of Capital*, w: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, red. J.G. Richardson, Greenwood Press, New York, 1986, s. 248.

⁶ J.S. Coleman, *Foundations of Social Theory*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1990.

⁷ R. Putnam, *Demokracja w działaniu*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków-Warszawa 1995.

Mimo iż każdy z badaczy zarówno klasycznych, jak i późniejszych, zajmujących się pojęciem kapitału społecznego widział kapitał społeczny nieco inaczej, to jednak można znaleźć w koncepcji kapitału społecznego wspólny mianownik. Woolcock⁸ nakreśliła go w ten sposób: „kapitał społeczny odnosi się do norm i sieci, które facylitują kolektywne działanie”.

2. Podstawowe komponenty kapitału społecznego

Badania nad kapitałem społecznym doprowadziły do wyróżnienia jego sześciu wyznaczników⁹:

1. **Udział w sieci powiązań.** Podstawowym elementem budowania oraz istnienia kapitału społecznego są mniej lub bardziej gęste sieci wzajemnych relacji pomiędzy jednostkami i grupami. Ludzie nawiązują relacje z innymi poprzez związki na różnych poziomach, przy czym muszą być one dobrowolne i porównywalne. Kapitał społeczny nie może być generowany poprzez indywidualne działanie na własną korzyść. Jest więc uzależniony od skłonności jednostek do działania w zbiorowości, od zdolności do generowania nowych powiązań, kontaktów i sieci.
2. **Wzajemność działań.** Kapitał społeczny oznacza działanie jednych osób dla korzyści innych nawet kosztem interesu własnego, oczekując, że to działanie zostanie w przyszłości odwzajemnione.
3. **Zaufanie.** Skłania do podejmowania ryzyka przez uczestników organizacji, co wynika z założenia, że inni zachowają się zgodnie z oczekiwaniami i będą się nawzajem wspierać. Zaufanie buduje poczucie bezpieczeństwa wśród uczestników organizacji, co sprzyja otwartości informacyjnej.
4. **Normy społeczne.** Są one źródłem wewnętrznej, nieformalnej kontroli społecznej, która znosi potrzebę wprowadzenia do sieci sankcji bardziej formalnych i instytucjonalnych. Normy społeczne są niepisаныmi, ale powszechnie rozumianymi prawami, które określają, jakie formy zachowania są pożądane i aprobowane w danym kontekście społecznym.

⁸ M. Woolcock, *The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes*, „ISUMA, The Canadian Journal of Policy Research” nr 1 (2001).

⁹ P. Bullen, J. Onyx, *Social Capital: Family Support Services and Neighbourhood and Community Centres*, in NSW Paul Bullen and Jenny Onyx, April 1999, <http://www.mapl.com.au/socialcapital/soccap1.htm>

5. Tworzenie wspólnot. Mieszanka zaufania, sieci, norm i wzajemności tworzy silną społeczność, w której istnieje wspólnie podzielana własność zasobów. Każdy uczestnik sieci ma dostęp do zasobów, ale nikt nie posiada ich na własność.
6. Proaktywność. Rozwój kapitału społecznego wymaga dobrowolnego i aktywnego zaangażowania się ludzi we wspólne uczestnictwo w działaniu w obrębie wspólnoty. Ludzie proaktywni to członkowie organizacji. Proaktywność oznacza, że kapitał społeczny definiuje ludzi jako twórców efektywności, nie jako jej ofiary.

3. Rola kapitału społecznego w rozwoju obszarów wiejskich

Analizując możliwości rozwoju obszarów wiejskich, należy rozpatrywać je w sensie podmiotowym, a nie przedmiotowym, co postulują także różni przedstawiciele świata nauki i polityki. Działania ukierunkowane na rozwój obszarów wiejskich nie mogą być oderwane od ich mieszkańców, bo to oni są „narzędziem” wdrażania poszczególnych mechanizmów. K. Ardanowski¹⁰ podkreśla, że nie jest możliwy rozwój obszarów wiejskich „bez świadomego, aktywnego, tworzącego lub współtworzącego udziału mieszkańców wsi”, bo to właśnie oni mają być w pierwszej kolejności beneficjentami przemian zachodzących na tych obszarach. Tymczasem jak podkreśla I. Bukraba-Rylska¹¹, „niebezpieczeństwo wiążące się z przejmowaniem przez wieś gotowych wzorów i dostosowywaniem jej do zewnętrznych wymogów jest jak najbardziej realne”. Przytacza ona wypowiedź eurodeputowanego J. Olbrychta, który mówiąc o europejskich funduszach strukturalnych przeznaczonych na rozwój regionów i społeczności lokalnych, wskazywał na ryzyko, jakie ze sobą niosą. Wynika ono z przyznawania środków na określone cele, priorytetowe z punktu widzenia administracji unijnej, ale niekoniecznie odpowiadające zapotrzebowaniu i celom danego środowiska. Zagrożenie wiąże się zatem z tym, iż „pod presją finansową ulegnie zakłóceniu hierarchia potrzeb oraz kolejność ich zaspokajania”, co może zahamować proces budowania „podmiotowości autentycznej i oddolnej”¹².

¹⁰ K. Ardanowski, *Czy można zmienić wieś bez udziału jej mieszkańców*, w: *Polska wieś w Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Wieś Jutra, nr 10 (87) 2005; również w: *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*, red. J. Wilkin, Fundusz Współpracy, Warszawa 2005.

¹¹ I. Bukraba-Rylska, *Socjolog wobec przyszłości. Uwagi w sprawie kultury wsi*, w: *Polska wieś 2025. wizja rozwoju*, red. J. Wilkin, Fundusz Współpracy, Warszawa 2005, s. 31.

¹² Ibidem.

„Aby programy dotyczące podnoszenia jakości życia na obszarach wiejskich mogły być z sukcesem realizowane, konieczne jest przywrócenie znaczenia dziedzictwa duchowego lokalnych społeczności, takich jak umiejętność wspólnego działania, solidarność, wzajemna lojalność i zaufanie, wspomaganie słabszych, szacunek dla państwa i prawa. Wiele z tych wartości nie jest obcych Polakom, ale zostały rozchwiane, a w części zniszczone poprzez doświadczenia minionego wieku. Nie sprzyjał im też okres szybkiej transformacji, w którym mieszkańcom wsi trudno było się odnaleźć. Te wartości są podstawą tworzenia kapitału społecznego, który umożliwia samoorganizowanie się, wzmacnia gotowość do partnerskiej współpracy i umacnia tożsamość grupy. Jest remedium na poczucie bezradności i wyalienowania. Socjologowie, a dziś nawet ekonomiści niedostatek kapitału społecznego uznają za jedną z głównych barier rozwoju obszarów wiejskich. Wydaje się, że także liderzy społeczności lokalnych w coraz większym stopniu są o tym przekonani. Nie znaczy to jednak, że przywrócenie miejsca wymienionym wyżej wartościom będzie procesem szybkim i łatwym”¹³. Budowanie kapitału społecznego wymaga czasu i zaangażowania wielu podmiotów środowiska lokalnego.

To właśnie kapitał społeczny uwidocznił w relacjach między aktorami sceny lokalnej sprzyja współpracy i tworzeniu zaufania, co w konsekwencji może się przełożyć na rozwój lokalny. Dodatkowo, jak pisze Wojewódzka, kapitał społeczny¹⁴:

- a) umożliwia cyrkulację tzw. wiedzy milczącej (tj. nie skodyfikowanej i nie podlegającej mechanizmom rynkowym, a uwiecznionej w „pamięci terytorium”)¹⁵;
- b) ma znaczenie w procesie zbiorowego uczenia się, a wiedza skumulowana w danym środowisku ułatwia pozarynkową dyfuzję wiedzy, umiejętności i innowacji;
- c) wobec ciągle zmieniającego się otoczenia i nasilającej się konkurencji zwiększa zdolności konkurencyjne środowiska lokalnego;

¹³ A. Potok, *Obszary wiejskie jako miejsce zamieszkania i pracy*, w: *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*, red. J. Wilkin, Fundusz Współpracy, Warszawa 2005, s. 64.

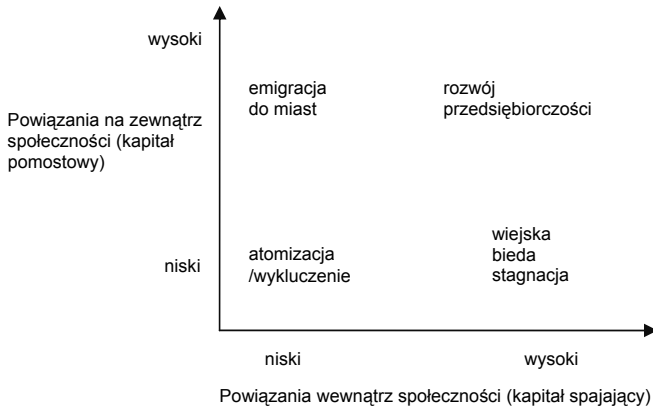
¹⁴ A. Wojewódzka, *Znaczenie kapitału społecznego w rozwoju lokalnym*, w: *Zrównoważony i trwały rozwój wsi i rolnictwa*, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Prace Naukowe nr 40, Warszawa 2006, s. 172.

¹⁵ I. Pietrzyk, *Polityka regionalna UE i regiony w państwach członkowskich*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 28.

- d) obejmując charakterystyczne relacje sieciowe pomiędzy przedsiębiorstwami, pozwala na korzyści skali oraz na kreowanie nowej wiedzy, innowacji, stając się podstawowym czynnikiem konkurencyjności regionu;
- e) poprzez „produkowanie” norm społecznych związanych z poczuciem przynależności i tożsamości umożliwia redukowanie kosztów transakcji;
- f) umożliwia łatwiejsze podejmowanie decyzji na różnych szczeblach, ułatwia przewidywanie reakcji innych¹⁶;
- g) dostarczając wzorzec zachowań pozwala zidentyfikować i wykluczyć ze społeczności osoby, które nie stosują się do wzorca lub próbują wykorzystać społeczność do swoich prywatnych celów.

Jak podsumowuje T. Kaźmierczak¹⁷, ekonomiczna wartość kapitału społecznego przejawia się w „przepływie wiedzy i informacji i dzieleniu się nimi, zwłaszcza w sytuacji niepewności, koordynacji działań, opartej przede wszystkim na zaufaniu oraz kolektywnym podejmowaniu decyzji, w szczególności w odniesieniu do produkcji dóbr publicznych”.

Rys. 1. Wpływ kapitału społecznego pomostowego i spajającego na społeczności wiejskie

Źródło: M. Woolcock, D. Narayan, *Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy*, „The World Bank Research Observer” 2000, Vol. 15 (2), s. 233 (publ. dostępna też na <http://www.csa.e.ox.ac.uk/conferences/2000-OiA/pdfpapers/woolcock.PDF>)

¹⁶ K. Kostro, *Kapitał społeczny w teorii ekonomicznej*, Wyd. Szkoła Główna Handlowa, „Gospodarka Narodowa” 7-8 (167-168), 2005, s. 19.

¹⁷ T. Kaźmierczak, *Kapitał społeczny a rozwój społeczno-ekonomiczny – przegląd podejść*, w: *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, red. T. Kaźmierczak, M. Rymśza, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007, s. 50.

Ze względu na to, iż powiązania pomiędzy jednostkami i grupami mają różną siłę, wyróżnia się kapitał spajający (*bonding*) i pomostowy (*bridging*). Ten pierwszy „tworzą silne powiązania łączące «swoich» – ludzi, którzy się znają: członków rodziny, przyjaciół, krajanów i tym podobnych. Daje on jego posiadaczom poczucie przynależności, zapewnia wsparcie, ochronę, ułatwia radzenie sobie”¹⁸. Kapitał pomostowy z kolei „oparty jest na słabych powiązaniach łączących ludzi obcych, innych, różnych. (...) W odróżnieniu od kapitału spajającego, który pełni raczej funkcje defensywne, kapitał pomostowy pozwala iść do przodu, rozszerzając możliwości dostępu do wymiany zasobów krążących po sieciach”¹⁹. Wyodrębnienie kapitału pomostowego i spajającego, mimo że niełatwe empirycznie, jest istotne z punktu widzenia oceny szans rozwojowych społeczności, zwłaszcza społeczności z deficytem pozostałych zasobów niezbędnych w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego. Jak pokazuje rys. 1, największe korzyści osiąga społeczność z wysokim kapitałem zarówno pomostowym, jak i spajającym. Każda inna kombinacja kapitału wiążącego i pomostowego oznacza ograniczenia w wykorzystaniu zasobów będących w dyspozycji lokalnej społeczności, co przekłada się na brak oddolnych inicjatyw i tym samym zahamowanie procesów rozwojowych.

Podsumowanie

Podmioty gospodarcze bogate w kapitał społeczny dysponują większymi możliwościami w porównaniu z podmiotami charakteryzującymi się jego deficytem, co wynika m.in. z płynnego przepływu informacji, wiedzy i doświadczeń. Rola kapitału społecznego polega na tym, że ułatwia on łączenie i efektywniejsze wykorzystywanie innych typów kapitałów, co „w nowych warunkach ekonomicznych (...) może w znaczącym stopniu wpływać na tworzenie stosownego kapitału ludzkiego oraz skuteczną alokację kapitału fizycznego i finansowego dzięki efektywnej współpracy lokalnych aktorów”²⁰.

Niektórzy badacze, nakreślając wizję rozwoju polskiej wsi, uważają, że „kapitał ludzki i kapitał społeczny w rolnictwie będzie odgrywał decydującą rolę”²¹.

¹⁸ Ibidem, s. 57.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ C. Trigilia, *Social Capital and Local Development*, „European Journal of Social Theory”, nr 4 (2001).

²¹ J. Wilkin, U. Budzich-Szukała, J. Saloni, *Wizja rozwoju polskiej wsi – elementy wspólne i różnicujące. Próba syntezy*, w: *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*, red. J. Wilkin, Fundusz Współpracy, Warszawa 2005, s. 17.

Warto również zauważyć, że Departament Zrównoważonego Rozwoju Banku Światowego wymienia kapitał społeczny jako jeden z fundamentów zamożności społeczeństw²². Kapitał społeczny został zatem dostrzeżony i rośnie jego ranga w kształtowaniu możliwości rozwoju środowiska lokalnego.

Biorąc pod uwagę, że najważniejszym komponentem kapitału społecznego jest zaufanie, a przyjmując za Fukuyamą²³ – jest ono „mechanizmem opartym na założeniu, że innych członków danej społeczności cechuje uczciwe i kooperatywne zachowanie oparte na wspólnie wyznawanych normach”, to według M. Wieruszewskiej²⁴ jest to cecha, której nie brakuje właśnie społecznościom wiejskim. Należy więc zrobić wszystko, aby potencjał dostrzeżony w kapitale społecznym nie został zaprzepaszczonej.

SOCIAL CAPITAL – FACTOR OF IMPORTANCE FOR DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Summary

The concept of social capital has become more and more popular in recent years. The aim of this paper is presenting the merit of social capital and the role of social capital in development of rural areas. The article presents the importance of this factor for local community in the integration and globalization processes.

Translated by Beata Będzik

²² Trzy pierwsze to: poziom dochodu narodowego, zasoby naturalne i kapitał ludzki.

²³ F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa 1997, s. 38.

²⁴ M. Wieruszewska, *Wieś w scenariuszach dla Europy. Wizja z perspektywy kultury*, w: *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*, red. J. Wilkin, Fundusz Współpracy, Warszawa 2005, s. 37.

Wiesława Cieślewicz

WIEDZA JAKO CZYNNIK ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH

Wprowadzenie

Poziom wytwórczości ludzkiej zależy od rozmiarów i jakości posiadanych czynników produkcji, do których jako klasyczne zaliczono pracę, kapitał i ziemię. Następnie dołączono czwarty element, określany mianem organizacji i zarządzania. Obecnie za niewspółmiernie ważniejsze od klasycznych czynników wzrostu uznaje się badania naukowe, postęp techniczny i organizacyjny. Obecny rozwój gospodarczy w coraz większym stopniu zależy od wytworzenia, przyswojenia, rozprzestrzenienia oraz efektywnego wykorzystania wiedzy. Stała się ona więc najważniejszym zasobem produkcyjnym, czynnikiem światowej konkurencji oraz motorem wzrostu zamożności krajów i dobrobytu społecznego. Gospodarka oparta na wiedzy (GOW) stała się ważnym mechanizmem pozwalającym na skuteczne konkurowanie w świecie narastającej globalizacji. Czynniki determinujące rozwój GOW decydują o rozwoju regionów i wpływają na ich przewagę konkurencyjną, a nierówny dostęp do wiedzy i brak możliwości jej przetwarzania są najważniejszą przyczyną współczesnego różnicowania rozwoju regionalnego. Gospodarka oparta na wiedzy, dając ogromne szanse społeczeństwu jako całości, niesie ze sobą ryzyko dla jednostek, które nie dostosują się do tego trendu. Zmniejszanie dystansu, szczególnie w środowiskach wiejskich, wymaga konkretnych działań edukacyjnych, organizacyjnych i inwestycyjnych¹.

---

¹ M. Słodowa-Helpa, *Gospodarka Oparta na Wiedzy i społeczeństwo informacyjne w świetle Strategii Lizbońskiej oraz założeń NPR 2007-2013*, w: *Zarządzanie wiedzą w agrobiznesie*

Celem opracowania jest analiza uwarunkowań rozwoju wiedzy i kapitału ludzkiego w środowisku wiejskim jako czynników determinujących procesy przekształceń wsi i rolnictwa.

1. Wiedza a rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich

Rolnictwo, a także tereny wiejskie, to obszar, dla którego wiedza nabiera bardzo dużego znaczenia. Sytuacja taka wynika zarówno ze względów społecznych, jak i gospodarczych².

Przemiany, jakie dokonują się na polskiej wsi, uzależnione są od mieszkańców, ich aktywności, wykształcenia i zaangażowania w sprawy lokalne. Z punktu widzenia udziału mieszkańców w procesie przekształceń wsi i rolnictwa można przyjąć jako definicję kapitału ludzkiego wartość niematerialną, na którą składa się zasób wiedzy ogólnej, kompetencji zawodowych oraz postaw innowacyjnych, które przejawiają się wysoką aktywnością zawodową i społeczną w środowisku wiejskim³. Stan kapitału ludzkiego na wsi nie jest zadowalający. Poziom wykształcenia ludności wiejskiej jest znacznie niższy aniżeli miejskiej. Także poziom infrastruktury edukacyjnej na wsi jest znacznie niższy od tej dostępnej młodzieży miejskiej. Słabiej wyposażone szkoły, z opóźnieniem wprowadzane nowości w zakresie treści i form nauczania, grona nauczycielskie z mniejszymi kontaktami zewnętrznymi i rzadkim dokończaniem się – to codzienność terenów wiejskich. Związek kapitału ludzkiego z edukacją sprawia, że system edukacji i wszystkie działania nakierowane na podnoszenie poziomu wiedzy i kwalifikacji nie pozostają bez znaczenia dla rozwoju obszarów wiejskich. Przeobrażenia polskiej wsi nie są możliwe bez przygotowania potencjału ludzkiego.

Współczesne rolnictwo wymaga coraz częściej wiedzy naukowej. Szczególnie rolnictwo intensywne i precyzyjne jest bardzo „wiedzołonne”. Wszystkie nowe

---

w warunkach polskiego członkostwa w Unii Europejskiej, Prace Naukowe nr 35, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa 2005, s. 35.

² B. Klepacki, *Gospodarka Oparta na Wiedzy jako szansa rozwojowa rolnictwa i obszarów wiejskich*, w: *Zarządzanie wiedzą w agrobiznesie w warunkach polskiego członkostwa w Unii Europejskiej*, Prace Naukowe nr 35, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa 2005, s. 62.

³ A. Nowak, *Kapitał ludzki w kontekście rozwoju obszarów wiejskich*, w: *Zarządzanie rozwojem lokalnym i regionalnym w aspekcie integracji europejskiej*, Wydawnictwo TNOiK, Lublin 2005, s. 92.

tendencje w rolnictwie wiążą się ze zwiększonym zapotrzebowaniem na wiedzę i umiejętnością jej wykorzystania. Wymogom nowoczesnego gospodarowania nie jest w stanie podołać rolnik o wiedzy ograniczonej. W wielu polskich tradycyjnych gospodarstwach rolniczych stwierdzono istnienie zjawiska określanego jako luka wiedzy⁴. Rolnik działający w szybko zmieniającym się otoczeniu, z dostępem do różnorodnych środków produkcji musi szybko i sprawnie podejmować decyzje dotyczące nie tylko ich stosowania, ale i czasu wprowadzenia. Istnieje bowiem zjawisko zwane „młynem technologicznym”, które prowadzi do wyrzucania z rynku producentów wdrażających postęp technologiczny z opóźnieniem. Efektem jest marginalizacja, prowadząca do likwidacji przedsiębiorstwa. Także błędy popełniane w stosowanych technologiach produkcji, a wynikające albo z braku środków finansowych, albo z niewiedzy, ograniczają poziom plonów, zwiększając koszty produkcji i pogarszając pozycję konkurencyjną rolników.

Producenci rolni, chcąc rozwijać przedsiębiorstwa – w warunkach dużej konkurencji krajowej, jak i zewnętrznej, szczególnie z krajów rozwiniętych – muszą wytwarzać produkty tanie i wysokiej jakości. Tylko producent z wiedzą porównywalną do konkurentów może takie produkty wytworzyć. Co więcej, umiejętność produkcji doskonałych wyrobów nie jest gwarancją sukcesu. Aby znaleźć nabywcę, rolnik musi dysponować umiejętnością rozpoznania rynku, związania się z odbiorcą, tworzenia marek, a także poszukiwania nisz rynkowych⁵.

Przedstawione niektóre tylko problemy wsi i rolnictwa wskazują na konieczność zajmowania się zagadnieniami krzewienia wiedzy na terenach wiejskich. Wieś to nadal 38,2% ludności Polski, ale jest to jednocześnie słabiej wykorzystana część polskiego potencjału, np. rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo zatrudnia 26,8% pracujących, wytwarza zaś 3,1% wartości dodanej. Oznacza to, że wydajność osoby zatrudnionej w rolnictwie jest 8-krotnie niższa od przeciętnej w kraju. Można więc jednoznacznie stwierdzić, że polska wieś dysponuje znacznymi rezerwami produkcyjnymi w zakresie czynnika ludzkiego, a ich lepsze wykorzystanie może stanowić dla Polski szansę szybszego rozwoju społecznego i gospodarczego⁶.

⁴ R. Banach, Pokonać lukę wiedzy, „Master of Business Administration”, 4 (69), 2004.

⁵ B. Klepacki, *Gospodarka Oparta na Wiedzy...*, op. cit., s. 63.

⁶ Ibidem.

2. Jakość kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich

Ocena potencjału demograficznego obszarów wiejskich została przeprowadzona przez D. Kołodziejczyk⁷. W badaniach została wykorzystana metoda Z. Helwiga uwzględniająca w ocenie kapitału ludzkiego zarówno aspekt ilościowy, jak i jakościowy. W ocenie jakościowej uwzględniono takie cechy, jak: aktywność wiekowa społeczności lokalnej, jej mobilność przestrzenna, intensywność zmian zatrudnienia, aktywność gospodarcza, aktywność w zakresie pogłębiania wiedzy, aktywność władz lokalnych, kondycja fizyczna lokalnej społeczności. Badania te pokazały, że sytuacja kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich jest bardzo zróżnicowana. W toku prac tereny wiejskie zostały podzielone m.in. na cofające się w rozwoju i opóźnione w rozwoju. 230 gmin zaliczono do obszarów cofających się gospodarczo. W 2,3% tych gmin ocena jakościowa czynnika ludzkiego była niższa od średniej dla badanego obszaru. Najmniej korzystna sytuacja została stwierdzona w województwie lubuskim (8,8% gmin cofających się w rozwoju miało wskaźnik poniżej średniej dla badanych obszarów), województwie opolskim (7,4%) i województwie świętokrzyskim (5,2%). Do obszarów opóźnionych w rozwoju zaliczono 985 gmin. 35,9% tych gmin miało wskaźnik jakościowej oceny kapitału ludzkiego niższy od średniej badanej. Najbardziej niekorzystna sytuacja wystąpiła w województwie lubelskim (77,9% ogólnej liczby gmin opóźnionych gospodarczo miało wskaźnik poniżej średniej dla badanych obszarów), województwie podlaskim (59,6%), województwie łódzkim (41,7%) i województwie świętokrzyskim (41,7%)⁸.

Jakość kapitału ludzkiego pozostaje w bezpośrednim związku z edukacją. Harmonijny rozwój obszarów wiejskich a także sukces ekonomiczny wielu rodzin, wsi i gmin jest uzależniony od kwalifikacji ludzi. Wykształcenie stało się najważniejszym czynnikiem rozwoju społecznego i ekonomicznego tych terenów. Nowoczesne rolnictwo, przemysł, handel i usługi nie będą działać efektywnie na wsi bez kadr o wysokich kwalifikacjach zawodowych⁹. Poziom wykształcenia rolników w ciągu

⁷ D. Kołodziejczyk, *Społeczne aspekty gospodarowania na obszarach problemowych*, w: *Regionalne uwarunkowania ekonomicznego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich*, tom 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2003, s. 72-78.

⁸ M. Lechwar, *Kapitał ludzki a problem nierówności na obszarach wiejskich*, w: *Zarządzanie wiedzą w agrobiznesie w warunkach polskiego członkostwa w Unii Europejskiej*, Prace Naukowe nr 35, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa 2005, s. 94.

⁹ M. Kłodziński, M. Rzeczowska, *Rozwój przedsiębiorczości wiejskiej w krajach Unii Europejskiej – wskazówki dla Polski*, w: *Rozwój przedsiębiorczości w warunkach integracji z Unią Europejską*, IRWiR PAN, Warszawa 2000, s. 80.

ostatnich kilkunastu lat nieznacznie się poprawił, ale nadal jest niski, szczególnie w porównaniu do poziomu wykształcenia ludności miejskiej (tab. 1).

Tabela 1. Poziom wykształcenia ludności w wieku 15 lat i powyżej na wsi i w mieście w latach 1988 i 2004 (w %)

Wyszczególnienie		Wykształcenie				
		wyższe	średnie i policealne	zasadnicze zawodowe	podstawowe	niepełne podstawowe
1988	miasto	9,4	31,8	23,2	32,3	2,9
	wieś	1,8	13,1	24,2	49,2	11,2
2004	miasto	17,5	38,0	21,3	16,8	2,0
	wieś	5,4	24,5	29,4	31,9	3,0

Źródło: Polska 1918-1988, GUS, Warszawa 1989; Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2006, GUS, Warszawa 2006, s. 199.

W roku 2004 udział osób z wykształceniem podstawowym na terenach wiejskich był o 90% wyższy niż w mieście, natomiast odsetek osób z wykształceniem niepełnym podstawowym – 1,5 raza wyższy. Wśród ludności wiejskiej największą grupę stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym, a udział ludności z wykształceniem wyższym był na wsi ponad trzykrotnie niższy niż w mieście. Należy jednak podkreślić, że w badanym okresie poziom wykształcenia – zarówno na wsi, jak i w mieście – znacznie się poprawił. Odsetek osób z wyższym wykształceniem na terenach wiejskich wzrósł trzykrotnie, zwiększył się również udział osób z wykształceniem średnim i policealnym oraz w mniejszym stopniu – zasadniczym zawodowym. Liczba osób z wykształceniem podstawowym zmniejszyła się o 17,3%, natomiast z wykształceniem niższym o 8%. Dane te świadczą o tym, że ludność wiejska uzupełnia swoje wykształcenie.

Poprawa poziomu wykształcenia wynika m.in. z upowszechniania się wśród młodzieży kształcenia na poziomie średnim i wyższym. W ostatnich latach nastąpił również dynamiczny rozwój szkolnictwa wyższego. Filie szkół wyższych są często lokowane w mniejszych miejscowościach, stając się tym samym bardziej dostępne dla młodzieży wiejskiej. Osoby młodsze są więc coraz lepiej wykształcone, natomiast starsze roczniki, o relatywnie najniższym poziomie wykształcenia, odchodzą na emeryturę¹⁰.

¹⁰ E. Mossakowska, *Zmiany poziomu wykształcenia ludności wiejskiej w Polsce*, w: *Wpływ integracji europejskiej na przemiany strukturalne obszarów o wysokim bezrobociu*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Szczecinie, Szczecin 2004, s. 128.

Kapitał ludzki jako efekt edukacji nie pozostaje bez wpływu na jakość życia człowieka, jego miejsce w strukturze społecznej, ale ma także swoje odniesienie do sprawności ekonomicznej państwa. Jakość kapitału ludzkiego różnicuje także obecność w życiu człowieka stereotypów, uprzedzeń, co jest szczególnie ważne w gospodarce, w której innowacyjność i konkurencyjność stają się podstawowymi cechami¹¹.

Podsumowanie

1. Rolnictwo i tereny wiejskie to obszar, dla którego znaczenie wiedzy jest dominujące ze względów zarówno społecznych, jak i gospodarczych. Poziom wykształcenia jest bowiem ważnym czynnikiem stymulującym wiele procesów społeczno-gospodarczych.
2. Poziom wykształcenia w rolnictwie i na wsi podnosi się. Wpływa to na zmniejszenie różnic edukacyjnych między miastem i wsią. Jednak procesy te zachodzą zbyt wolno z punktu widzenia nowych zadań stojących przed rolnikami.
3. Porównując poziom wykształcenia populacji ludności miejskiej z poziomem wykształcenia ludności wiejskiej, analiza wypada na niekorzyść mieszkańców wsi. Oznacza to niższy poziom jakościowy zasobów kapitału ludzkiego w środowisku wiejskim.
4. Niskie kwalifikacje ludności wiejskiej są słabą stroną polskiego rolnictwa. Rozwój kapitału ludzkiego na wsi jest uwarunkowany tworzeniem odpowiedniej polityki edukacyjnej.

¹¹ W. Kojas, E. Piotrowski, *Edukacja jutra*, VIII Tatrzańskie Seminarium Naukowe, Częstochowa 2002, s. 133.

KNOWLEDGE AS A FACTOR OF AGRICULTURE AND RURAL AREAS DEVELOPMENT

Summary

The article says about meaning of knowledge as a factor of economic growth of polish agriculture and rural areas. The human capital of rural areas and presented knowledge and information level by its is rather poor. Weak use of knowledge causes insignificant absorption of innovations by polish farmers what can be one of the factors which delay and hinder competition on the global market.

Translated by Wiesława Cieślęwicz

Joanna Czerna-Grygiel

PODSTAWOWE UWARUNKOWANIA ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE

Wprowadzenie

Kapitał ludzki i kapitał społeczny stanowią istotę czynnika ludzkiego, określanego również mianem zasobów ludzkich¹. Pojęcie kapitału ludzkiego wiąże się najczęściej z wykształceniem i zdrowiem. Przez kapitał społeczny natomiast rozumiemy zaufanie, normy i więzi łączące członków zbiorowości, które dają możliwość współdziałania. Kapitał społeczny jest zawarty w relacjach społecznych, natomiast kapitał ludzki jest odnoszony do jednostek i traktowany indywidualnie².

Punktem wyjścia prezentowanej pracy jest przedstawienie kluczowych uwarunkowań rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego na polskiej wsi. Istotnym elementem sprzyjającym wzmocnieniu kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich jest wykształcenie. W artykule zaprezentowano pogląd o poziomie i strukturze wykształcenia ludności wiejskiej na podstawie danych NSP-1988, PSR-1996 oraz NSP-2002. Najważniejszym zadaniem jest poprawa jakości i poziomu wykształ-

---

¹ M. Moskał, *Zasoby ludzkie a jakość życia na obszarach wiejskich Małopolski – koncepcja badań*, „Wieś i Rolnictwo” nr 1, 2006, s. 191-196.

² O. Pucek, *Wzmocnienie lokalnego kapitału społecznego*, „Wieś i Rolnictwo”, Suplement do nr 3, 2003, s. 82-89; P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. Znak, Kraków 2002; K. Szafraniec, *Bezradność i roszczeniowość polskiej wsi a procesy przekształceń systemowych*, maszynopis, IRWiR PAN, Warszawa; B. Fedyszak-Radziejowska, *Wewnętrzne i zewnętrzne czynniki zmian na polskiej wsi a proces jej „demarginalizacji”*, maszynopis, IRWiR PAN, 2004; za: M. Kłodziński, *Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast*, IRWiR PAN, Warszawa 2006, s. 44.

cenia kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich w aspekcie oczekiwanych form wsparcia, zarówno ze strony państwa, jak i budżetu unijnego. Ludność charakteryzująca się wyższym wykształceniem łatwiej bowiem podejmuje ryzyko zmian i lepiej wykorzystuje szanse wynikające z gospodarki rynkowej³.

Jakość czynnika ludzkiego zależy od fizycznych i psychicznych zdolności do odpowiedniego działania, które nabywa się w wyniku wykształcenia oraz doświadczenia przejmowanego od otoczenia społecznego. Rozwój tych umiejętności jest istotną inwestycją w rozwój społeczeństwa wymagającą, podobnie jak inne inwestycje, środków finansowych⁴. W artykule podjęto dyskusję dotyczącą zasadności różnych form wsparcia finansowego dla rozwoju czynnika ludzkiego na obszarach wiejskich. Na podstawie opinii K. Szafraniec⁵ należałoby uznać, że czynnik ten jest najdroższym, ale jednocześnie najbardziej efektywnym sposobem względnie trwałego rozwiązania kwestii wiejskiej w Polsce⁶.

1. Wykształcenie ludności wiejskiej

Pojęcie kapitału ludzkiego w obszarze ekonomii oznacza przede wszystkim zasób wiedzy i umiejętności mierzonych poziomem i jakością posiadanego wykształcenia⁷.

Pogląd o poziomie i strukturze wykształcenia ludności wiejskiej można używać na podstawie danych zawartych w tabeli 1, które wskazują na wzrost poziomu wykształcenia ogółu ludności wiejskiej w latach 1988-2002. Dotyczył on osób z wykształceniem wyższym (wzrost o 2,4 punktu procentowego), średnim i policealnym (wzrost o 8,4 p.p.), zasadniczym zawodowym (wzrost o 3,3 p.p.). Zmniejszył się natomiast odsetek ludności charakteryzującej się wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym (spadek o 14,1 p.p.). Na poprawę poziomu wykształcenia składa się między innymi naturalny proces odchodzenia

³ S. Kalinowski, W. Łuczka-Bakuła, *Ubóstwo ludności wiejskiej województwa wielkopolskiego*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Poznań 2007, s. 39.

⁴ K. Gorlach, *Rozwój obszarów wiejskich, problemy i perspektywy*, wyd. Scholar, Warszawa 2004, s. 136-137; za: M. Moskal, *Zasoby ludzkie a jakość życia...*, op. cit., s. 189.

⁵ K. Szafraniec, *Ludzie – podstawowy kapitał polskiej wsi*, w: *Przyszłość wsi polskiej, strategię, koncepcje*, red. L. Kolarska-Bobińska, A. Rosner, J. Wilkin, ISP, Warszawa 2001, s. 123-141; za: M. Moskal, *Zasoby ludzkie a jakość życia...*, op. cit., s. 188.

⁶ M. Moskal, *Zasoby ludzkie a jakość życia...*, op. cit., s. 191-196.

⁷ K. Szafraniec, *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*, IRWiR PAN, Warszawa 2006, s. 16.

najstarszej i jednocześnie najsłabiej wykształconej generacji, a także zmniejszenie się salda migracji do miast, co świadczy o częściowym zatrzymaniu odpływu osób lepiej wykształconych na polskiej wsi⁸.

Tabela 1. Struktura poziomu wykształcenia ludności wiejskiej w Polsce (w %)

Poziom wykształcenia	Ludność wiejska				Ludność miejska			
	1988	1996	2002	2006	1988	1996	2002	2006
Wyższe	1,8	1,9	4,2	6,4	9,4	10,0	13,2	20,7
Średnie i policealne	13,1	15,9	21,5	24,6	31,8	35,2	37,4	38,2
Zasadnicze zawodowe	24,7	29,5	28,0	28,5	23,6	25,3	20,4	20,7
Podstawowe i niepełne podstawowe	60,4	52,6	46,3	29,1	35,2	29,5	29,0	15,3

Źródło: Rocznik Statystyczny 1994, GUS, Warszawa 1994, tabl. 12 (80), s. 54;
 Aktywność ekonomiczna ludności Polski, luty 1996, t. 1.4, s. 4;
 Aktywność ekonomiczna ludności Polski, IV kwartał 2000, t. 1.4, s. 6,
 Rocznik Statystyczny 2004, GUS, Warszawa 2004, tabl. 8 (126), s. 196,
 Rocznik demograficzny 2007, GUS, Warszawa 2007.

Wyniki badań wskazują, iż wysokie kompetencje szkolne, kulturowe i intelektualne nie zawsze są równoznaczne z ambitnymi planami życiowymi⁹. Dotyczy to w szczególności szkół gimnazjalnych umiejscowionych poza centrum gminy. Jeśli nawet w niesprzyjającym społeczno-ekonomicznie środowisku młodzież osiąga bardzo dobre wyniki w nauce, dysponuje wysokim potencjałem intelektualnym i kapitałem kulturowym, formułuje ambitne plany życiowe, to jednak ma silne poczucie gorszych szans w porównaniu ze swoimi rówieśnikami w mieście.

Podstawowym motywem podjęcia studiów przez młodzież z obszarów wiejskich jest osiągnięcie wyższej pozycji społecznej¹⁰. Szansą może być szeroki i całościowy, zawarty w programie rozwoju lokalnego, projekt edukacyjny pomnażający szanse życiowe wszystkich grup ludności, w pierwszym jednak rzędzie uwzględniający potrzeby i aspiracje dzieci i młodzieży z obszarów wiejskich.

⁸ S. Kalinowski, W. Łuczka-Bakuła, *Ubóstwo ludności wiejskiej...*, op. cit., s. 39.

⁹ J. Domalewski, *Reforma edukacji – szkoła wiejska – środowisko lokalne*, w: *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*, red. K. Szafraniec, IRWiR PAN, Warszawa 2006, s. 277.

¹⁰ K. Wasielewski, *Drogi „do” i „od” wiejskiej inteligencji*, w: *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*, red. K. Szafraniec, IRWiR PAN, Warszawa 2006, s. 333

2. Formy wsparcia finansowego

Podjęając działania wspierające rozwój czynnika ludzkiego na obszarach wiejskich w Polsce, warto zdecydować, które z tych przedsięwzięć realizować z budżetu państwa, które natomiast włączyć w programowanie unijne¹¹.

W budżetach samorządów gmin wiejskich wydatki na oświatę stanowią blisko połowę¹². Jedne gminy wydatki tego typu traktują jako inwestycję w przyszły rozwój, inne starają się zmniejszyć koszty związane ze szkolnictwem za pomocą, między innymi, ograniczenia liczby małych szkół. Jest to niewątpliwie konieczne ze względu na stosunkowo małą liczbę dzieci w wieku szkolnym. Jednakże metoda ograniczania liczby szkół wiejskich, mająca doprowadzić do koncentracji, poprawy wyposażenia i poziomu nauczania, ostatecznie przyczynia się wielokrotnie do wydłużenia odległości, jaką muszą pokonać uczniowie w drodze do szkoły i zwiększa bariery w dostępie do nauki. Obawy związane z likwidacją małych szkół wiejskich spowodowały powstanie w 1999 roku spontanicznego ruchu na rzecz ich ocalenia o nazwie „Mała szkoła”. Program ten wsparła finansowo Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, a Fundacja „Pro Publico Bono” przyznała główną nagrodę za najlepszą inicjatywę obywatelską¹³. Przy obecnej skali bezrobocia i relatywnie niskim poziomie wykształcenia mieszkańców wsi należy wspierać przejawy aktywności społeczeństwa wiejskiego, szczególnie na rzecz rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego.

Istnienie niewykorzystanych zasobów pracy powoduje, że w większości programów rozwojowych dla obszarów wiejskich pojawia się hasło rozwoju wielofunkcyjnego, dla którego jakość czynnika ludzkiego ma istotne znaczenie (*Encyklopedia Agrobiznesu*). Jednak większość strategii i programów dotyczących rozwoju polskich obszarów wiejskich przyjmuje głównie poprawę poziomu infrastruktury, przede wszystkim technicznej, następnie rozwiązanie problemów gospodarczych, pomijając najczęściej rolę jakości zasobów ludzkich mających istotne znaczenie ekonomiczne¹⁴.

Duże zainteresowanie władz samorządowych i kierowanie środków finansowych na działania inwestycyjne przynoszące spektakularne efekty, a niedostosowane do możliwości ekonomicznych użytkowników, wyczerpują potencjał

¹¹ M. Błąd, D. Klepacka, *Debata nad przyszłością polskiej wsi w UE*, w: *Polska strategia w procesie kształtowania polityki UE wobec obszarów wiejskich i rolnictwa*, red. nauk. J. Wilkin, M. Błąd, D. Klepacka, IRWiR PAN, Warszawa 2006, s. 143-154.

¹² M. Kłodziński, *Aktywizacja społeczno-gospodarcza...*, op. cit., s. 44-253.

¹³ Ibidem.

¹⁴ M. Błąd, D. Klepacka, *Debata nad przyszłością polskiej wsi...*, op. cit., s. 143-154.

inwestycyjny zadłużonych gmin, którym trudno w tych okolicznościach podjąć działania wzmacniające kapitał ludzki i społeczny¹⁵.

W strategii rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013 dzięki funduszom UE pojawiają się nowe możliwości. Na znaczeniu w budżecie unijnym zyskał program „Leader”. W latach 2007-2013 „Leader” został włączony w główny nurt programowania finansowanego w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Jego podstawowym celem jest budowanie kapitału społecznego poprzez aktywizację mieszkańców wsi. Program ten polega między innymi na opracowaniu Lokalnej Strategii Rozwoju (LSR) oraz wdrożeniu wynikających z niej innowacyjnych projektów łączących zasoby ludzkie, naturalne, kulturowe, historyczne oraz wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. W ramach realizacji LSR można także uzyskać środki na organizację szkoleń i innych przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym.

Ze względu na fakt, iż obszary wiejskie „starej” piętnastki UE charakteryzują się dość dobrym poziomem rozwoju, UE nie podejmie się w zbyt dużej mierze ich finansowania. Polska wieś otrzyma znaczące środki z budżetu UE na lata 2007-2013 pod warunkiem, że zostaną one racjonalnie wykorzystane. Proces integracji i środki pomocowe UE mogą okazać się istotnym czynnikiem rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego na polskiej wsi.

Podsumowanie

Bez względu na wielkość środków płynących z budżetu państwowego i unijnego na rozwój obszarów wiejskich władze lokalne powinny bardziej zadbać o racjonalne zaangażowanie mieszkańców gminy w rozwój środowiska wiejskiego, wzrost stopnia ich aktywności oraz gotowości do współpracy. Okazji ku temu mogą dostarczyć takie programy, jak „Leader”, Program Odnowy Wsi lub inne programy skierowane na rozwój kapitału ludzkiego i społecznego.

W trakcie konferencji pt. „Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa” część dyskusji dotyczyła doświadczeń w realizacji programów współfinansowanych ze środków unijnych, biorąc pod uwagę ich efektywność i skuteczność. Propozycje, które zgłoszono do następnych okresów programowania, głównie na lata 2007-2013, to między innymi¹⁶:

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

- zbalansowanie proporcji wydatków na wspieranie infrastruktury oraz kapitału ludzkiego i społecznego, co wynika z nadmiernie dotąd eksponowanego znaczenia infrastruktury, a pomijania rozwoju czynnika ludzkiego,
- poprawa jakości i trafności systemu szkoleń.

Zadaniem budżetu państwa i pomocy unijnej powinno być zatem wspieranie mieszkańców wsi poprzez wyzwalanie ich aktywności społeczno-ekonomicznej oraz rozwój kapitału ludzkiego, głównie poprzez poprawę jakości i poziomu wykształcenia, a także wydajny system szkolnictwa, zwłaszcza wśród młodzieży wiejskiej. Rozwój czynnika ludzkiego stanowi bowiem istotny kierunek działania w rozwiązywaniu problemów społeczno-ekonomicznych na polskich obszarach wiejskich.

BASIC CONDITIONS OF SOCIAL CAPITAL AND HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN THE POLISH RURAL AREAS

Summary

A presentation of essential conditions of human resources development. Starting point of this elaborate is demonstration of essential conditions to develop the human and social potential of rural areas in Poland. A strategic element stimulating the human capital at rural areas is education. Most important target is elimination of education disproportions between urban and rural areas and improvement of rural education quality and level with financial support both of state budget and EU programs. This article starts a discussion concerning reasonability of different financial forms of stimulation of human factor development at rural areas – factor being considered to be most expensive and at the same time most effective in solution of rural areas problem in Poland.

Translated by Joanna Czerna-Grygiel

Agnieszka Deresz
Marian Podstawka

OCENA SKUTKÓW WPROWADZENIA PODATKU LINIOWEGO ZE STAWKĄ 18% NA PRZYKŁADZIE MIESZKAŃCÓW MIASTA SIEDLCE I JEGO POWIATU

Wprowadzenie

Przemiany polityczne i gospodarcze, jakie nastąpiły w Polsce na początku lat dziewięćdziesiątych, spowodowały przejście z gospodarki centralnie sterowanej na gospodarkę rynkową. To z kolei pociągnęło za sobą konieczność budowy nowego systemu podatkowego. Odziedziczony po gospodarce centralnie sterowanej system był skomplikowany, obejmował kilka podatków obciążających w różny sposób i w różnej wysokości dochody pochodzące z różnych źródeł, co było typowe dla systemów podatkowych realnego socjalizmu¹. Zwolnienie znacznej części ludności z obowiązku podatkowego² spowodowało, że zanikła świadomość podatkowa,

---

¹ J. Ostaszewski, Z. Fedorowicz, T. Kierczyński, *Teoretyczne podstawy reformy podatków w Polsce*, Difin, Warszawa 2004, str. 148.

² W czasach PRL dominująca gospodarka uspołeczniona podporządkowana była nakazom planu, rozliczanego najczęściej w jednostkach naturalnych. W jej obrębie nie działały takie instytucje rynkowe, jak: cena, przychód, koszt, zysk i inne. Podatkami odpowiadającymi wskazanym kategoriom była objęta tylko gospodarka nieuspołeczniona. Dochody z pracy najmniejszej oraz o zbliżonym charakterze podlegały opodatkowaniu podatkiem od wynagrodzeń i podatkiem wyrównawczym (lub tylko jednym z nich), dochody z działów specjalnych produkcji rolnej – podatkiem rolnym, dochody z działalności gospodarczej (wytwórczej, usługowej, handlowej i budowlanej) – podatkiem dochodowym, wynagrodzenia wypłacane w jednostkach gospodarki uspołecznionej objęte były podatkiem od płac.

państwo było postrzegane jako instytucja o niewyczerpanych zasobach, która musi wypełniać szereg powinności wobec obywateli. Głównie w okresie 1991-1994 udało się wprowadzić nowe elementy systemu podatkowego, które przetrwały do dzisiaj. W latach 1991-1994 został zasadniczo ukształtowany obecny system podatkowy.

Wprowadzony wówczas w życie progresywny podatek dochodowy od osób fizycznych wydawał się być nowoczesny i odpowiadający potrzebom gospodarki oraz posiadał dość spójne założenia. Jednakże kolejne liczne zmiany wynikające z bieżących potrzeb budżetowych wpłynęły na niego w sposób zdecydowanie destrukcyjny. Dlatego obecnie powstają koncepcje nawiązujące do rozwiązań charakteryzujących się prostotą i przejrzystością, a w konsekwencji łatwością stosowania.

Opodatkowanie progresywne jest metodą obliczania wymiaru podatku, w myśl której wysokość należnego podatku rośnie szybciej niż proporcjonalnie w stosunku do wielkości podstawy opodatkowania. Przy progresywnym systemie opodatkowania stawka opodatkowania (procent płaconego podatku i wymiar podatku) rośnie wraz ze wzrostem dochodu podatnika. Oznacza to, że podatnik o wyższych dochodach będzie odprowadzał większą część swojego dochodu w formie podatku niż podatnik o niższym dochodzie.

Stanowi to wyraźną różnicę w stosunku do podatku liniowego, gdzie każdy podatnik płaci taką samą część swoich dochodów w formie podatku (np. 19%). W węższym znaczeniu podatek liniowy to wyłącznie brak progresji podatkowej, a więc wzrostu stawki podatkowej wraz ze wzrostem podstawy opodatkowania. W szerszym znaczeniu podatek liniowy oznacza uproszczenie systemu podatku, w tym zniesienie kwoty wolnej od podatku oraz ulg podatkowych. Wówczas całość wymiaru podatku zależy wyłącznie od jednej stawki opodatkowania oraz wielkości podstawy opodatkowania (np. dochodu). Jest to najbardziej klasyczne ujęcie podatku liniowego. W tym ujęciu funkcja wartości należnego podatku od wartości dochodu jest funkcją liniową.

Z zapowiedzi rządowych wynika, iż planuje się wprowadzenie w Polsce w 2009 roku dwóch stawek podatku dochodowego od osób fizycznych 18% i 32% w miejsce obecnych trzech stawek – 19%, 30% i 40%, oraz w 2011 lub 2012 roku podatku liniowego z jedną stawką na poziomie 17% lub 18%.

Celem opracowania jest próba oceny skutków wprowadzenia podatku liniowego z jedną stawką 18%. Do realizacji przedmiotu opracowania wykorzystano m.in. informacje pochodzące z Urzędu Skarbowego w Siedlcach, który obejmuje swą właściwością mieszkańców miasta Siedlce jak i jego powiatu.

1. Skutki wprowadzenia podatku liniowego ze stawką 18%

Rządowa propozycja wprowadzenia w Polsce w 2009 roku dwóch stawek podatku dochodowego od osób fizycznych 18% i 32% w miejsce obecnych stawek – 19%, 30% i 40%, oraz w 2011 lub 2012 roku podatku płaskiego z jedną stawką na poziomie 18%, niewątpliwie wywoła efekt polegający na zmianie względnych obciążeń podatkowych podatników o różnych dochodach.

Po wprowadzeniu jednolitej stawki 18% w miejsce obowiązującej w 2006 roku progresywnej skali podatkowej z trzema stawkami 19%, 30% i 40% wielkości poszczególnych obciążeń podatkowych będą kształtowały się w sposób przedstawiony w tabeli 1.

Tabela 1. Obciążenie dochodu podatników miasta Siedlce i jego powiatu podatkiem dochodowym przed i po wprowadzeniu podatku liniowego

Podstawa obliczenia podatku w zł	System obowiązujący w 2006 roku		Proponowany system liniowy	
	obciążenie dochodu w %		obciążenie dochodu w %	
	nominalne	efektywne	nominalne	efektywne
do 37.024	15,22	15,06	14,72	15,12
od 37.024 do 74.048	17,71	17,20	18,10	17,93
powyżej 74.048	21,92	21,20	20,73	19,86
Ogółem	16,45	16,16		

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z systemu POLTAX Urzędu Skarbowego w Siedlcach.

W wyniku proponowanej zmiany dla podatników miasta Siedlce i jego powiatu znajdujących się w drugim przedziale skali podatkowej, stanowiących 8,74% ogółu podatników, nominalny i efektywny ciężar podatkowy wzrośnie odpowiednio o 0,39% i 0,73% w stosunku do systemu obowiązującego w 2006 roku. Oznacza to wzrost podatku od kwoty 270,28 zł do kwoty 540,55 zł rocznie. Równocześnie jednak ok. 90% omawianych podatników z pierwszego przedziału skali podatkowej poniosłoby efektywny ciężar podatkowy o 0,48% niższy w stosunku do systemu z 2006 roku. Biorąc pod uwagę fakt, że dla podatników z tego przedziału średni dochód wynosił 17.730,00 zł, zyskają oni na zmianie 85,10 zł rocznie. Na podatku liniowym najwięcej skorzystają podatnicy zamożniejsi, których obciążenie będzie o odpowiednio 1,19 i 1,34 punktu niższe niż w przypadku podatku progresywnego.

Zestawienie to sugeruje, że na wprowadzeniu podatku liniowego zyskaliby podatnicy z pierwszego i trzeciego przedziału skali podatkowej, tj. ponad 91% podatników.

Ponadto założmy teoretycznie, że przechodzimy z obowiązującego w 2007 roku progresywnego systemu podatkowego z trzema stawkami 19%, 30% i 40% na system podatkowy liniowy z jedną stawką 18%. Po wprowadzeniu jednolitej stawki 18% wielkości obciążeń podatkowych będą się kształtowały w sposób przedstawiony w tabeli 2.

Tabela 2. Przykład kształtowania się łącznych obciążeń podatkowych przy podatku progresywnym obowiązującym w 2007 roku i podatku z jedną stawką 18%

Rodzaj opodatkowania	Wysokość dochodu brutto /podstawa opodatkowania w zł		Podatek obliczony – podatek należny w zł	Obciążenie podatkowe (3:2) w %	Dochód do dyspozycji (2 – 3) w zł
1	2		3	4	5
Podatek progresywny obowiązujący w 2007 roku	I przedział skali podatkowej	9.767	1.283	13,14	8.484
		15.586	2.389	15,33	13.197
		32.292	5.563	17,23	26.729
	II przedział skali podatkowej	65.000	14.153	21,77	50.847
	III przedział skali podatkowej	90.000	22.100	24,56	67.900
Podatek z jedną stawką 18%	I przedział skali podatkowej	9.767	1.758	18,00	8.009
		15.586	2.805	18,00	12.781
		32.292	5.813	18,00	26.479
	II przedział skali podatkowej	65.000	11.700	18,00	53.300
	III przedział skali podatkowej	90.000	16.200	18,00	73.800
Różnice między podatkiem progresywnym obowiązującym w 2007 roku a podatkiem z jedną stawką 18%	I przedział skali podatkowej	9.767	+ 475	+ 4,86	- 475
		15.586	+ 416	+ 2,67	- 416
		32.292	+ 250	+ 0,77	- 250
	II przedział skali podatkowej	65.000	- 2.453	- 3,77	+ 2.453
	III przedział skali podatkowej	90.000	- 5.900	- 6,56	+ 5.900

Należy zaznaczyć, że niniejsze obliczenia zakładają, że żaden z podatników nie korzysta z ulg podatkowych, jak również nie uwzględnia odliczenia składek na ubezpieczenia społeczne oraz składki na ubezpieczenie zdrowotne.

Podatek obliczono posługując się skalą podatkową obowiązującą w 2007 roku³:

Przedziały dochodów w złotych		Podatek wynosi
ponad	do	
	43.405	19% minus kwota zmniejszająca podatek 572 zł 54 gr
43.405	85.528	7.674 zł 41 gr + 30% nadwyżki ponad 43.405 zł
85.528		20.311 zł 31 gr + 40% nadwyżki ponad 85.528 zł

i proponowaną liniową stawką na poziomie 18%.

Przyjęte założenia:

- dochód brutto w wysokości 9.767,00 zł – stanowi przybliżenie średniego rocznego zasiłku dla bezrobotnych,
- dochód brutto w wysokości 15.586,00 zł – stanowi przybliżenie średniej rocznej emerytury-renty z pozarolniczego ubezpieczenia społecznego,
- dochód brutto w wysokości 32.292,00 zł – stanowi przybliżenie średniego rocznego wynagrodzenia brutto,
- dochód brutto w wysokości 65.000,00 zł – stanowi przykład dochodu z II przedziału skali podatkowej obowiązującej w 2007 roku,
- dochód brutto w wysokości 90.000,00 zł – stanowi przykład dochodu z III przedziału skali podatkowej obowiązującej w 2007 roku.

Źródło: obliczenia własne.

Wprowadzenie podatku liniowego spowoduje wzrost obciążenia dochodu podatkiem dla podatników z pierwszego przedziału podatkowego obowiązującego w 2007 roku średnio o 2,77 punktu procentowego. Pozostali podatnicy odczują natomiast spadek obciążenia dochodu. Spadek będzie tym większy, im większy dochód osiągnie podatnik, i tak dla podatnika z dochodami 65.000,00 zł zmniejszy się o 3,77 punktu procentowego, natomiast dla podatnika z dochodami 90.000,00 zł już o 6,56 punktu procentowego. Możemy więc zakładać, że przejście z progresywnego systemu podatkowego do systemu liniowego powinno zaowocować zwiększeniem zachęt do zwiększania podaży pracy i wzrostu inwestycji prywatnych podatników w pierwszym i drugim przedziale skali podatkowej. W sumie wpłynie to na rozwój gospodarki, niezastąpione źródło poprawy warunków życia dla wszystkich obywateli naszego kraju.

Analiza przykładu z tabeli 2 pozwala zauważyć, że w przypadku podatku liniowego nastąpi pomniejszenie dochodu do dyspozycji podatników z pierw-

³ Art. 10 ustawy o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych (DzU z 2006 r. nr 217, poz. 1588).

szego przedziału podatkowego średnio o kwotę 380,00 zł oraz jego zwiększenie dla podatników więcej zarabiających. Pomimo to każdy z podatników oddał do budżetu państwa jednakową część swoich dochodów. Przy dochodzie 9.767,00 zł podatek wyniósł 1.758,00 zł, zaś przy 90.000,00 zł dochodu – 16.200,00 zł. Prawie dziewięć razy większy dochód – prawie dziewięć razy większy podatek. Przy podatku progresywnym ta zależność kształtuje się mało obiektywnie, gdyż przy prawie dziewięć razy większym dochodzie podatek jest większy ponad 17 razy.

Podsumowanie

Podatki są jednym z najbardziej trwałych elementów życia społecznego i gospodarczego. Dlatego też kształt systemu podatkowego, a szczególnie kształt podatku dochodowego od osób fizycznych ma zasadniczy wpływ na ekonomiczne warunki naszego życia.

Podsumowując rozważania dotyczące oceny skutków wprowadzenia podatku liniowego z jedną stawką 18 %, należy stwierdzić, że podatek liniowy w obecnych warunkach stanowi szansę dla polskiej gospodarki. Niewątpliwie przyczyni się do tego, że podatek dochodowy od osób fizycznych będzie sprawiedliwy, wydajny i tani, czytelny zarówno dla podatników, jak i aparatu skarbowego.

EVALUATING THE RESULTS OF IMPLEMENTATION OF LINEAR TAX OF 18% BASED ON EXAMPLE OF CITIZENS OF SIEDLCE AND ITS COUNTY

Summary

The proposal to introduce the linear tax in Poland is the subject of much controversy, especially that of economists, politicians and society as a whole. The aim of this article is evaluating the results of introducing a linear tax of 18% in economic and social terms as well as discussing how the organization and administration of the tax system can be streamlined. This particular evaluation was based on citizens of Siedlce and the Siedlce county.

*Translated by Agnieszka Deresz
and Marian Podstawka*

Nina Drejerska

AKTYWNOŚĆ I BIERNOŚĆ ZAWODOWA LUDNOŚCI WIEJSKIEJ – PRÓBA OSZACOWANIA SKALI NA PODSTAWIE BADAŃ WŁASNYCH

Wprowadzenie

Celem opracowania jest prezentacja części wyników badań uzyskanych w ramach projektu badawczego pt. „Analiza i ocena sytuacji kobiet wiejskich na rynku pracy”¹, obejmujących zagadnienia związane aktywnością i biernością zawodową ludności wiejskiej, w szczególności zaś określenie faktycznego wymiaru aktywności i bierności zawodowej mieszkańców wsi.

Materiałem badawczym wykorzystanym w artykule są dane empiryczne stanowiące część wymienionego wyżej projektu badawczego, współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich. Badanie przeprowadzono w formie wywiadu osobistego przy wykorzystaniu kwestionariusza ankiety w celowo wybranych 24 powiatach całego kraju w końcu 2006 roku. Kryteria doboru powiatów: położenie w jednym z makroregionów na poziomie NTS1 oraz sytuacja pod względem stopy bezrobocia rejestrowanego i wielkości PKB na jednego mieszkańca. W rezultacie z każdego z sześciu makroregionów wybrano do badań po cztery powiaty – dwa o najlepszej i dwa o najgorszej sytuacji w zakresie tych dwóch czynników. W badaniu uczestniczyły zarówno gospodarstwa domowe z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego, jak i tzw. bezrolne gospodarstwa domowe. Proporcje tych dwu grup gospodarstw w próbie badawczej ustalono według wskaźnika

---

¹ Projekt badawczy realizowany w Zakładzie Polityki Agrarnej i Prawa Rolnego Katedry Polityki Agrarnej i Marketingu SGGW pod kierunkiem prof. dr hab. Janiny Rawickiej.

udziału ludności w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego w grupie ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich. W opracowaniu poddano analizie informacje dotyczące aktywności i bierności zawodowej dorosłych członków 1000 wiejskich gospodarstw domowych w tychże powiatach. Dane takie uzyskano łącznie dla 3034 osób. Zamierzeniem badawczym niniejszego opracowania jest próba określenia faktycznej skali aktywności i bierności zawodowej mieszkańców wsi objętych badaniem.

1. Teoretyczne ujęcie aktywności i bierności zawodowej

Kwestie aktywności i bierności zawodowej są jednymi z bardziej znaczących problemów wielu współczesnych państw. W Polsce zagadnienia te nabrały znaczenia w okresie transformacji gospodarczej i do chwili obecnej stanowią jedno z najważniejszych zagadnień gospodarczych. Problemem jest właściwie bezrobocie, ale nie da się go rozpatrywać w oderwaniu od zatrudnienia. Te dwa bieguny tworzą razem pole aktywności zawodowej ludności. Z kolei nie da się analizować aktywności zawodowej bez jej przeciwstawnej strony, czyli bierności.

Podając tę problematykę badawczą, napotyka się jednak bardzo często na problemy już na etapie zdefiniowania nie tyle nawet samej aktywności i bierności zawodowej, co bezrobocia, a co za tym idzie, w pewnym sensie też zatrudnienia. Generalnie przyjmuje się, że osoba bezrobotna to taka, która spełnia jednocześnie trzy warunki²:

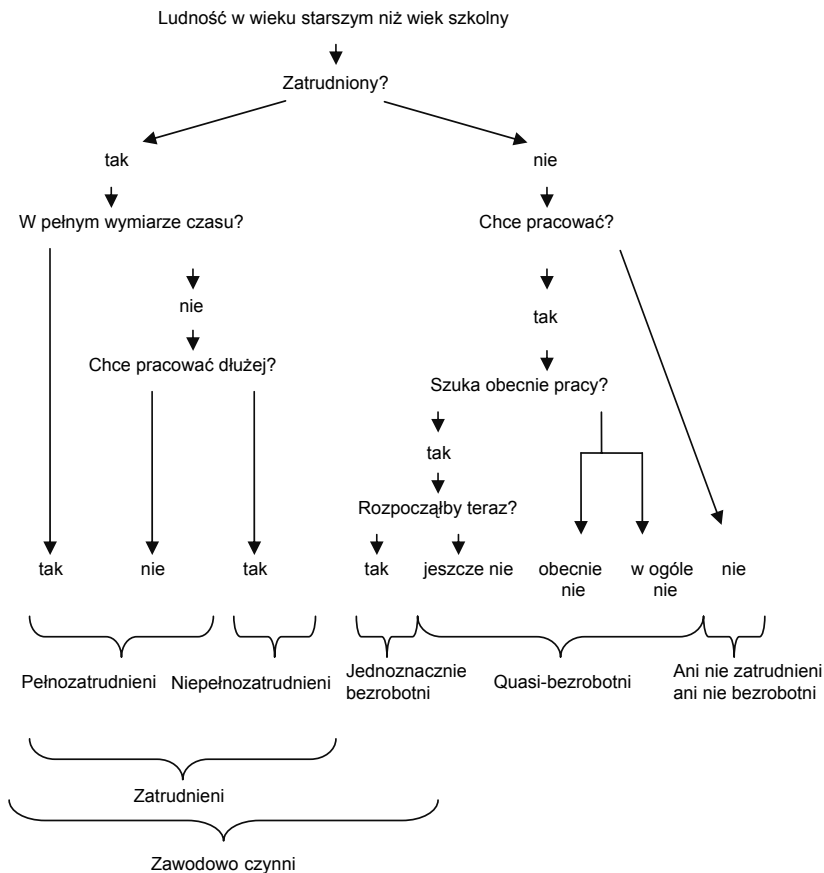
- pozostaje bez pracy,
- poszukuje pracy,
- jest gotowa do podjęcia zatrudnienia.

Już jednak dokładne zdefiniowanie tych warunków jest bardzo trudne. Czy pozostawanie bez pracy to niewykonywanie zupełnie żadnych czynności zarobkowych, a jeżeli ktoś pracował np. przez dwie godziny w ostatnim tygodniu poprzedzającym pomiar, to nadal jest bezrobotny, czy już może pracujący? Czy samo zarejestrowanie się w urzędzie pracy i poszukiwanie zatrudnienia za jego pośrednictwem jest warunkiem koniecznym? Istnieje przecież dość duża grupa osób niezarejestrowanych, a poszukujących pracy z wykorzystaniem innych kanałów. W końcu, co dokładnie oznacza gotowość do podjęcia zatrudnienia? Jeżeli ktoś w momencie badania z różnych przyczyn nie może podjąć pracy, a za tydzień czy dwa będzie to możliwe, to spełnia ten warunek, czy już nie?

² E. Kwiatkowski, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Interesującą próbę taksonomii statusu osób na rynku pracy wysunął w 1987 r. P. Sinclair³. Jej istotę przedstawiono na rysunku 1. Podejście to jest o tyle ciekawe, że choć oczywiście w sposób uproszczony, a co za tym idzie i nie obejmujący wszystkich możliwych przypadków, pozwala określić zarówno pojęcie poziomu aktywności, jak i bierności zawodowej. Grupa określona jako „ani nie zatrudnieni, ani nie bezrobotni” stanowi w tym ujęciu jednoznacznie grupę osób biernych zawodowo. Wątpliwości natomiast mogą powstawać w zakresie quasi-bezrobotnych. Można jednak przypuszczać, że skoro nie zostali zakwalifikowani przez Sinclaira do zawodowo czynnych, to bliżej im jest do grupy biernych zawodowo.

Rys. 1. Taksonomia stanów zatrudnienia, bezrobocia i bierności zawodowej

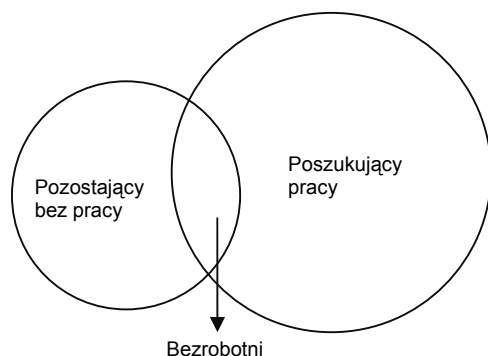

Źródło: P. Sinclair 1987; za: E. Kwiatkowski, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

³ Za: E. Kwiatkowski, *Bezrobocie...*, op. cit.

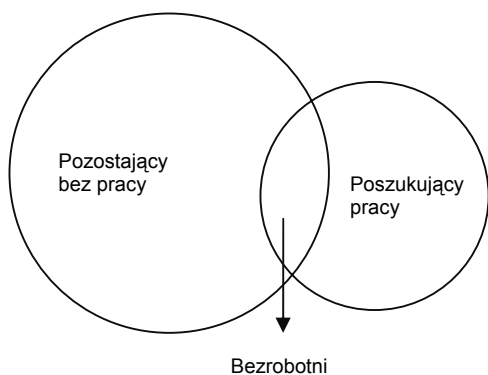
Kwiatkowski przytacza również koncepcję Sena z 1975 r. jako dość dobrze oddającą specyfikę wiejskich rynków pracy w Polsce (rys. 2 i 3).

Rys. 2. Standardowa definicja bezrobocia w odniesieniu do obszarów miejskich w krajach rozwijających się

Źródło: E. Kwiatkowski, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Rys. 3. Standardowa definicja bezrobocia w odniesieniu do obszarów wiejskich w krajach rozwijających się

Źródło: E. Kwiatkowski, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Według tego założenia mniej mieszkańców wsi poszukuje pracy, niż to ma miejsce w przypadku mieszkańców miast, m.in. ze względu na mniejszą liczbę ofert pracy na obszarach wiejskich i potencjalne możliwości zatrudnienia. W związku

z tym zastosowanie klasycznej definicji bezrobocia, zakładającej jako warunek konieczny fakt poszukiwania pracy, powoduje w praktyce znaczne niedoszacowanie skali rzeczywistego zjawiska na obszarach wiejskich.

W podejściach do pomiarów wielkości bezrobocia, a tym samym poziomu zatrudnienia w praktyce stosuje się różne rozwiązania kwestii metodologicznych. W Polsce bardzo często posługują się definicjami sprecyzowanymi w Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) prowadzonym cyklicznie przez GUS oraz w Narodowym Spisie Powszechnym, które są ogólnodostępne chociażby na stronach internetowych GUS⁴, w związku z czym ich cytowanie w tym miejscu wydaje się bezcelowe. Warto jedynie przypomnieć, że za biernych zawodowo przyjmuje się osoby, które nie zostały zaklasyfikowane jako pracujące lub bezrobotne (czyli aktywne zawodowo). W porównaniu z ujęciem stosowanym w polskiej statystyce masowej jeszcze więcej warunków koniecznych do zakwalifikowania danej osoby do grupy bezrobotnych znajduje się w obowiązującej w Polsce ustawowej definicji bezrobotnego⁵. Na przykład warunkiem koniecznym jest *zdolność i gotowość do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym w danym zawodzie lub służbie albo innej pracy zarobkowej*.

2. Wyniki badań

Polegając na samookreśleniu własnego statusu na rynku pracy przez osoby objęte badaniem, wyodrębniono na wstępie dwie grupy: aktywnych zawodowo o liczebności 2198 (72% badanej populacji) oraz biernych zawodowo o liczebności 836 (28% badanej populacji). Wyniki tego wstępnego podziału przedstawione są w kolumnach tabeli 1 jako aktywni/bierni – bez uwzględnienia warunków koniecznych do zaklasyfikowania danej osoby jako bezrobotnej.

Następnym etapem była weryfikacja, czy osoby deklarujące się jako bezrobotne faktycznie spełniają warunki pozwalające na zaliczenie ich do tej grupy, czyli czy pozostają faktycznie w zbiorowości aktywnych zawodowo, czy też należałoby je raczej sklasyfikować jako bierne zawodowo. Jako warunek zmiany przynależności do grupy wybrano początkowo fakt poszukiwania pracy bądź też bierność w tym zakresie, jako czynnik, który pozwoliłby na zmianę klasyfikacji z aktywnych na

⁴ *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej, 1995–2007*, Główny Urząd Statystyczny 2008, http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm

⁵ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dziennik Ustaw 2004 nr 99, poz. 1001.

biernych zawodowo. Spośród osób określających siebie jako bezrobotne (zarówno zarejestrowane, jak i niezarejestrowane) 162 osoby (7,4% aktywnych zawodowo na początkowym etapie analizy) przyznały, że nie poszukują pracy. W związku z tym, że wielkość ta wydawała się być znaczącym odsetkiem aktywnych zawodowo, nie porzeczano na tym poziomie analizy, ale wzięto pod uwagę przyczyny nieposzukiwania pracy. Wśród młodych kobiet były to najczęściej względy rodzinne związane z urodzeniem i wychowywaniem dzieci, podczas gdy wśród osób starszych często powoływano się na zbyt podeszły wiek czy stan zdrowia. Przyczyny te nie zakwestionowały przeklasyfikowania tychże osób z zawodowo czynnych (bezrobotnych) do grupy biernych zawodowo, który to etap analizy jest odzwierciedlony w wierszach tabeli 1, a jego wynikiem jest odsetek biernych zawodowo na poziomie 30,5% całej badanej populacji. Z drugiej strony okazało się jednak, że wśród bezrobotnych nieposzukujących pracy odnotowano 43 przypadki pracy dorywczej i/lub 34 przypadki pracy w szarej strefie. W związku z tym osoby te powinny być nadal zaliczane do aktywnych zawodowo. Ostatecznie więc odsetek aktywnych zawodowo wyniósł w ankietowanej populacji 69,5%, co jest bardzo wysokim wskaźnikiem wobec podawanego jako rezultat BAEL w IV kwartale 2006 dla mieszkańców obszarów wiejskich – 55,1⁶. W przypadku BAEL jednak jest on obliczany dla osób od 15 roku życia, w związku z czym może być niższy niż wyniki własnych badań empirycznych na skutek przyjęcia 18 lat jako dolnej granicy dla przyjęcia do analizy.

Tabela 1. Liczba aktywnych i biernych zawodowo objętych badaniem przed i po weryfikacji warunków zakwalifikowania do obydwu z tych grup

Aktywni/bierni zawodowo z uwzględnieniem warunków definicji bezrobotnego	Aktywni/bierni zawodowo bez uwzględnienia warunków z definicji bezrobotnego		Ogółem
	aktywni	bierni	
Aktywni faktycznie	2108	0	2108
Bierni faktycznie	0	836	836
„Bierni bezrobotni”	90	0	90
Ogółem	2198	836	3034

Źródło: opracowanie własne.

⁶ *Aktywność ekonomiczna ludności Polski, IV kwartał 2007*, GUS, Warszawa 2008.

Podsumowanie

Ważną kwestią w analizach rynku pracy jest określenie rzeczywistego poziomu aktywności i bierności zawodowej ludności wiejskiej, będącej w specyficznej, nierzadko trudniejszej sytuacji dochodowej niż mieszkańcy miast.

Wstępne próby określenia rozmiaru aktywności i bierności zawodowej mieszkańców wsi objętych badaniem wyłącznie na podstawie ich deklaracji mogą prowadzić do błędnych wniosków. Poprawniejsze oszacowanie skali tychże zjawisk możliwe jest dopiero po weryfikacji odpowiedzi uzyskanych przez ankietowanych na podstawie pozostałych czynników uwzględnionych w badaniu, a decydujących o prawidłowym zaklasyfikowaniu do grupy aktywnych bądź biernych zawodowo.

ECONOMIC ACTIVITY OF RURAL INHABITANTS – AN ATTEMPT OF SCALE'S ESTIMATION ON THE BASE OF OWN RESEARCHES

Summary

The aim of the paper is to present part of results of researches gained within the research project entitled „Analysis and assessment of rural women situation on labour market” co-financed by the European Social Fund concerning issues connected with rural inhabitants' economic activity. Preliminary attempts to determine proportion of economic activity only on the base of rural inhabitants' declarations can lead to false conclusions. Better estimation of the scale of economic activity can be achieved by application of other actors examined during the research, which decide on right classification to the group of economically active or inactive.

Translated by Nina Drejerska

Urszula E. Gołębiowska

ROLA OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO W EDUKACJI MIESZKAŃCÓW WSI ZACHODNIOPOMORSKIEJ

Wprowadzenie

Podniesienie poziomu wykształcenia na obszarach wiejskich jest jednym z warunków poprawy ich konkurencyjności. W związku z tym istnieje konieczność wzmożonych działań edukacyjnych na obszarach wiejskich, co stwarza wyzwania dla polityki rolnej i strukturalnej Unii Europejskiej. Pełne wykorzystanie tych instrumentów poprawi pozycję konkurencyjną gospodarstw rolnych i pozytywnie wpłynie na rozwój obszarów wiejskich. Efektem będzie wzrost poziomu życia ludności wiejskiej. Celem artykułu jest prezentacja kierunków i zakresu działań edukacyjnych Zachodniopomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach prowadzonych w latach 2006 i 2007.

1. Zadania Zachodniopomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach

Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach prowadzi działalność doradczą na terenie całego województwa zachodniopomorskiego. W każdym powiecie funkcjonuje Terenowy Zespołów Doradców (18), którego pracownicy świadczą usługi doradcze wśród rolników. Doradztwem objętych jest 29 739 gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha (31.12.2007)¹.

---

¹ *Sprawozdanie z działalności ZODR w Barzkowicach za 2007 r.*, str. 2.

Najważniejsze formy statutowej działalności ZODR to²:

- a) doradztwo rolnicze, szczególnie w zakresie obowiązujących wymagań merytorycznych i organizacyjnych we wdrażaniu Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz programów WPR na lata 2007-2013, a także w zakresie ekonomiki i technologii produkcji;
- b) organizacja i prowadzenie szkoleń i kursów dla rolników;
- c) organizacja olimpiad i konkursów dla rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich;
- d) organizowanie wystaw, pokazów, spotkań promocyjnych (np. Dni Pola, Dni z Doradztwem oraz inne imprezy o wymiarze lokalnym i krajowym, jak Barzkowickie Targi Rolne Agro Pomerania);
- e) wydawanie „Zachodniopomorskiego Magazynu Rolniczego”, fachowych publikacji w formie broszur z zakresu rolnictwa i WPR Unii Europejskiej, dostarczających rolnikom i mieszkańcom obszarów wiejskich aktualnych informacji z zakresu technologii, ekonomiki rolnictwa, wiejskiego gospodarstwa domowego, wspólnej polityki rolnej i strukturalnej;
- f) działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, ekologicznego i funkcjonalnego urządzania gospodarstwa rolnego;
- g) upowszechnianie rozwoju przedsiębiorczości i dodatkowych źródeł dochodu, w tym agroturystyki i turystyki wiejskiej, prowadzenie promocji wsi;
- h) współpraca z instytucjami pracującymi na rzecz rolnictwa i obszarów wiejskich.

W planie działalności upowszechnieniowo-doradczej Ośrodka na 2007 rok znalazły się następujące cele³:

- a) informowanie producentów rolnych i mieszkańców obszarów wiejskich o możliwościach korzystania z instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej (WPR);
- b) prowadzenie działalności w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich;
- c) udzielanie pomocy rolnikom i innym mieszkańcom obszarów wiejskich w zakresie sporządzania dokumentacji niezbędnej do uzyskania pomocy finansowej lub współfinansowanej ze środków pochodzących z funduszy Unii Europejskiej lub innych instytucji krajowych lub zagranicznych;

² Ibidem.

³ *Plan działalności upowszechnieniowo-doradczej ZODR Barzkowice na 2007 r.* – zatwierdzony przez Wojewodę Zachodniopomorskiego zarządzeniem nr 13/2007 z dnia 15.01.2007.

- d) prowadzenie analiz rynku artykułów rolno-spożywczych i środków produkcji oraz gromadzenie i upowszechnianie informacji rynkowych w tym zakresie;
- e) upowszechnianie metod produkcji rolniczej i stylu życia przyjaznych dla środowiska;
- f) podejmowanie działań na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, ekologicznego i funkcjonalnego urządzania gospodarstwa rolnego;
- g) prowadzenie doświadczalnictwa odmianowego w ramach porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego;
- h) upowszechnianie rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz promowanie wsi jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku;
- i) współdziałanie w realizacji zadań wynikających z programów rolnośrodowiskowych oraz programów działań mających na celu ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych;
- j) analiza przemian w zakresie poziomu i jakości produkcji rolniczej, funkcjonowania gospodarstw rolnych oraz upowszechnianie wyników tych analiz w pracy doradczej;
- k) umożliwienie rolnikom i mieszkańcom obszarów wiejskich zmiany kwalifikacji zawodowych i przejścia z rolnictwa do strefy usług lub innych branż przemysłowych.

W 2007 roku z usług doradczych skorzystało 45 451 mieszkańców obszarów wiejskich województwa zachodniopomorskiego⁴.

2. Działalność edukacyjna w latach 2006 i 2007

Ośrodek Doradztwa Rolniczego prowadzi działalność edukacyjną kierowaną do rolników, członków ich rodzin, pozarolniczej ludności wiejskiej, pracowników zatrudnionych w sektorze obsługi rolnictwa oraz kobiet, dzieci i młodzieży wiejskiej. Organizuje także kursy i szkolenia dla własnej kadry doradczej.

Zakres tematyczny szkoleń dla rolników jest szeroki i obejmuje:

- nowoczesne technologie produkcji roślinnej i zwierzęcej,
- technologie produkcji warzywniczej i sadowniczej,
- Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej,
- wymogi ochrony środowiska w gospodarstwie rolnym – *cross compliance*,

⁴ Materiały wewnętrzne ZODR w Barzkowicach.

- organizację rynków rolnych,
- profilaktykę i zwalczanie chorób zakaźnych bydła,
- systemy interwencji, subwencjonowania i kwotowania produkcji rolnej,
- WPR w latach 2007-2013,
- stosowanie środków ochrony roślin sprzętem naziemnym,
- integrowane technologie produkcji roślinnej,
- obsługę kombajnów zbożowych (kurs),
- działalność grup producenckich,
- inwestycje w gospodarstwach rolnych (planowanie i finansowanie),
- różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodu,
- uprawę roślin energetycznych (w tym na biopaliwa),
- zasady rolnictwa ekologicznego,
- system ubezpieczeń w rolnictwie,
- podatek VAT w rolnictwie.

Szkolenia, kursy i warsztaty podnoszące kwalifikacje zawodowe rolników, ich rodzin i innych mieszkańców obszarów wiejskich obejmują następującą tematykę:

- a) agroturystyka – dodatkowe źródło dochodu rodziny rolniczej;
- b) Projekt *Rolnik w Europie*:
  - spawanie gazowe, elektryczne i w osłonie CO₂,
  - projektowanie ogrodów i pielęgnacja terenów zielonych,
  - obsługa pilarki spalinowej,
  - drwal – operator pilarki,
  - obsługa ruchu turystycznego,
  - działalność gospodarcza na wsi,
  - opiekun dzieci (z językiem niemieckim),
  - opiekun osób starszych i chorych (z językiem niemieckim);
- c) sanitacja wsi;
- d) produkt regionalny.

Do kobiet wiejskich kierowane były szkolenia z zakresu:

- a) zachowanie dziedzictwa kulturowego (stroiki okolicznościowe, Wigilia i Wielkanoc na wsi polskiej, nasze kulinarne dziedzictwo itp.);
- b) rękodzielnictwo;
- c) estetyzacja zagród wiejskich.

Tabela 1 ilustruje działalność edukacyjną ZODR w latach 2006 i 2007.

Tabela 1. Szkolenia zrealizowane przez ZODR w latach 2006 i 2007

Tematyka	2006		2007	
	liczba		liczba	
	szkoleń	uczestników	szkoleń	uczestników
1. Technologie produkcji. Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej.	169	3 485	225	8 395
2. Organizacja i działalność grup producenckich	20	327	10	189
3. Rozwój przedsiębiorczości i dodatkowych źródeł dochodu, w tym: agroturystyki i turystyki wiejskiej	11	258	11	186
4. WPR i PROW – 2007-2013	18	1933	256	6194
5. Podnoszenie kwalifikacji zawodowej rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich	35	1240	90	2481
6. Metody produkcji i styl życia przyjazny środowisku naturalnemu	50	2882	68	1982
7. Ochrona dziedzictwa kulturowego	48	748	26	1931
8. Programy rolno-środowiskowe	18	472	17	355
9. Rachunkowość FADN	8	161	1	27
10. Kredytowanie rolnictwa	2	40	7	122
11. Podatek VAT w rolnictwie	2	52	1	20
12. Obsługa kombajnów zbożowych	2	43	-	-
13. Program Leonardo da Vinci	-	-	1	48
14. Leader+	1	10	2	28
15. Szkolenie doradców	54	590	11	455
16. Inne	1	65	13	28
Razem	439	12 406	739	17 941
Rolnicy		7 094		13 435
Inni mieszkańcy obszarów wiejskich		5 312		4 505
Średnio uczestników na 1 szkoleniu		28,3		24,3

Źródło: Sprawozdanie z działalności upowszechnieniowo-doradczej ZODR w Barzkowicach w latach 2006 i 2007.

Wśród wszystkich uczestników szkoleń rolnicy stanowili w 2006 r. 57,2%, a w 2007 r. 74,9%. Wzrost udziału rolników w strukturze uczestników wynika z wprowadzenia od 2007 r. nowych zasad finansowania rolnictwa w ramach

Wspólnej Polityki Rolnej oraz z wprowadzenia nowych dokumentów programowych w naszym kraju. Ich znajomość jest warunkiem wykorzystania wszystkich możliwości wsparcia finansowego i organizacyjnego gospodarstw rolnych.

W szkoleniach, kursach i warsztatach organizowanych przez ZODR w 2007 r. wzięli udział rolnicy z 9090 gospodarstw⁵, co stanowi ponad 30% ich liczby w województwie.

Nadal największą frekwencją cieszą się wśród rolników szkolenia z zakresu technologii produkcji i dostosowania jej do standardów UE (2006 r. – 49,1%, 2007 r. – 62,5%).

Bardzo pozytywnym faktem jest uczestnictwo wielu rolników w szkoleniach obejmujących zagadnienia ochrony środowiska i programów rolno-środowiskowych. I tak w 2006 r. brało w nich udział 47,3% ogólnej rolników uczestniczących w szkoleniach, a w 2007 r. – 21,1%.

Wzrasta zainteresowanie szkoleniami obejmującymi problematykę wykorzystania dobrodziejstw Wspólnej Polityki Rolnej i wynikającego z niej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. W 2006 r. uczestniczyło w nich 1933 (27,2%), a w 2007 r. – 6194 (46,1%) rolników.

Dużym i do tego rosnącym zainteresowaniem cieszą się także zajęcia skierowane na podnoszenie kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich. W 2006 r. wzięło w nich udział 10%, a w 2007 r. 14% uczestników szkoleń.

Działalność edukacyjna ZODR finansowana jest ze środków własnych, pozyskiwanych z funduszy europejskich, środków przekazywanych przez instytucje współpracujące oraz – w najmniejszym zakresie – wnoszonych przez uczestników niektórych szkoleń (stosowanie środków ochrony roślin sprzętem naziemnym, obrót i konfekcjonowanie środków ochrony roślin, kurs agroturystyczny, kurs obsługi kombajnów).

Podsumowanie

Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach jest bardzo ważną instytucją prowadzącą działalność edukacyjną na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich w województwie zachodniopomorskim.

Wszystkie szkolenia (poza 4) są nieodpłatne dla uczestników.

⁵ *Sprawozdanie...*, op. cit., str. 2.

Tematyka szkoleń, kursów i warsztatów jest dostosowana do oczekiwań i potrzeb rolników i obejmuje wiedzę niezbędną do nowoczesnego i efektywnego prowadzenia gospodarstw rolnych, także możliwości poprawy warunków życia mieszkańców wsi nie związanych z rolnictwem.

Biorąc pod uwagę fakt, że w 2007 r. ze szkoleń skorzystało 13 435 rolników województwa zachodniopomorskiego (oraz to, że wielu z nich korzysta z kilku szkoleń), ZODR szacuje, że w szkoleniach wzięli udział przedstawiciele 9090 gospodarstw⁶, tj. 30% ogólnej ich liczby. Oznacza to konieczność zintensyfikowania promocji na rzecz prowadzonej przez ZODR działalności edukacyjnej.

THE ROLE OF AGRICULTURAL ADVISORY CENTER IN THE EDUCATION OF THE RURAL SOCIETY IN WEST-POMERANIAN REGION

Summary

Among many objectives of ZODR in Barzkowice one of the most important is education of farmers and other inhabitants of rural areas. About 12 406 and 17 941 people participated in training during 2006 and 2007. The subjects of the training were following: new production technologies, adaptation to UE standards, environmental protection in agricultural production, agricultural economics, Common Agricultural Policy and Polish programming documents for 2007-2013, additional sources of income, increasing of professional qualifications, etc. Training is indicated to different social groups from villages (farmers, women from rural areas, children and teenagers, other inhabitants). The analysis of ZODR educational activity during 2006-2007 shows, that in spite of increasing interest for participating in training, they have to reinforce a promotion of training organized by ZODR.

Translated by Urszula E. Gołębiowska

---

⁶ Ibidem, str. 2.

Waldemar Gostomczyk

EFEKTYWNOŚĆ WYKORZYSTANIA ZASOBÓW LUDZKICH W ZALEŻNOŚCI OD WIELKOŚCI GOSPODARSTWA

Wprowadzenie

Polskie rolnictwo wykazuje istotne zróżnicowanie regionalne. Przejawia się ono między innymi w strukturze gospodarstw rolnych, średniej powierzchni, udziale produkcji towarowej i liczbie pracujących przypadających na 100 ha użytków rolnych. Wskaźniki te przekładają się również na wyniki finansowe i dochód z gospodarstwa rolnego. Główną przyczyną obecnego regionalnego zróżnicowania jest struktura własnościowa istniejąca przed restrukturyzacją polskiego rolnictwa na terenach Polski Północnej i Zachodniej oraz uwarunkowania historyczne w południowej i wschodniej części naszego kraju.

Dla zbadania efektywności wykorzystania zasobów pracy możemy posłużyć się danymi publikowanymi w rocznikach statystycznych oraz z systemu rachunkowości rolniczej – FADN. Jednym z celów tego systemu jest dostarczanie pełnego zestawu danych opisujących według jednolitych i zgodnych z zasadami stosowanymi w Unii Europejskiej wyników ekonomiczno-finansowych. Podstawową wadą tego systemu jest jego ograniczenie do 11 788 gospodarstw w kraju, z tego w województwie zachodniopomorskim – 354. Jednym z kryteriów pogrupowania gospodarstw jest powierzchnia użytków rolnych (tabela 1).

Tabela 1. Liczba gospodarstw uczestniczących w systemie FADN wg powierzchni użytków rolnych (UR) w 2005 roku

	J.m.	Bardzo małe	Małe	Średnio małe	Średnio duże	Duże	Bardzo duże
Powierzchnia	ha	< 5	5<-10	10<-20	20<-30	30<-50	>50
Liczba gospodarstw w próbie – Polska	liczba	650	1741	3652	2235	1942	1568
Liczba gospodarstw w próbie – woj. zachodniopomorskie	liczba	9	10	30	48	58	199

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2005 roku, IERiGŻ-PIB, Zakład Rachunkowości Rolnej, Warszawa 2006.

1. Zróźnicowanie nakładów pracy w polskim rolnictwie

Wielkość nakładów pracy na 100 ha użytków rolnych jest skorelowana ze średnią powierzchnią gospodarstwa. Najwięcej pracujących w rolnictwie w 2006 r. na 100 ha gruntów rolnych przypadało w województwie małopolskim (26,2 osoby) i świętokrzyskim (25,1). Najmniej (4 osoby na 100 ha) przypadało w województwach zachodniopomorskim i lubuskim (4,9). Województwo zachodniopomorskie na tle kraju charakteryzuje się jednocześnie największą średnią powierzchnią gruntów rolnych w gospodarstwie i najniższym udziałem gospodarstw indywidualnych w rolnictwie ogółem. Są to konsekwencje przekształceń państwowego sektora i utworzonych na jego bazie dużych firm agrobiznesu.

Analiza gospodarstw uczestniczących w systemie FADN wskazuje, że reprezentatywne grupy gospodarstw średnio małych, średnio dużych i dużych w Polsce i województwie zachodniopomorskim charakteryzują się podobnymi parametrami pod względem wielkości ekonomicznej i średniej powierzchni użytków rolnych. Zasadnicze różnice występują w grupie gospodarstw bardzo dużych. Średnia powierzchnia gospodarstw bardzo dużych w Polsce to 104,4 ha, a w województwie zachodniopomorskim 256,0 ha, z tego 166,3 ha, czyli 65%, to grunty dzierżawione. Różnice te nie przekładają się w takich samych proporcjach na wielkość ekonomiczną, która wynosi dla Polski 43,6 ESU, a dla woj. zachodniopomorskiego 67,7. Podobnie jest z pozostałymi wskaźnikami świadczącymi jednoznacznie, że poziom intensywności bardzo dużych gospodarstw w woj. zachodniopomorskim jest niższy niż w kraju. Potwierdzeniem tej tezy jest wartość produkcji na 1 ha UR, która wynosi dla tej grupy gospodarstw indywidualnych w województwie

Tabela 2. Podstawowe dane charakteryzujące zróżnicowanie regionalne polskiego rolnictwa

Jednostka podziału administracyjnego kraju	Średnia wielkość powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwie za 2007 r. (w ha)	Pracujący w rolnictwie na 100 ha użytków rolnych w 2006 r.	Udział gospodarstw indywidualnych w rolnictwie ogółem w 2006 r. (w %)
Dolnośląskie	15,08	7,2	77,0
Kujawsko-pomorskie	14,65	11,1	89,8
Lubelskie	7,28	18,7	95,9
Lubuskie	19,34	4,9	78,0
Łódzkie	7,30	17,3	97,5
Małopolskie	3,71	26,2	96,8
Mazowieckie	8,36	14,9	97,9
Opolskie	16,86	8,6	72,1
Podkarpackie	4,38	19,8	94,2
Podlaskie	11,87	12,4	97,4
Pomorskie	18,30	7,3	81,5
Śląskie	6,53	14,5	90,7
Świętokrzyskie	5,31	25,1	97,3
Warmińsko-mazurskie	22,68	6,2	83,5
Wielkopolskie	13,37	11,6	84,7
Zachodniopomorskie	29,18	4,0	66,5
Polska	9,91	13,1	88,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: biuletynu MRiRW, Rocznika statystycznego rolnictwa i obszarów wiejskich 2007, GUS, Warszawa 2007, tab. 28, s. 222; Rocznika statystycznego województw, GUS, Warszawa 2007, tab. 11, s. 601.

zachodniopomorskim 2751 zł, a w kraju 3364 zł. Dla czterech analizowanych grup wielkości najwyższą wartością produkcji na 1 ha UR wykazują się gospodarstwa średnio małe w województwie zachodniopomorskim. Wynosi ona 6671 zł, a dla całego kraju 4104 zł. Znacznie większe różnice pomiędzy gospodarstwami małymi i dużymi występują pod względem wielkości i struktury nakładów pracy. Gospodarstwa małe opierają się przede wszystkim na pracy własnej, która stanowi około 95% pracy ogółem. Praca najemna w tej grupie to tylko około 5%. W gospodarstwach bardzo dużych proporcje te ulegają zasadniczej zmianie. W województwie zachodniopomorskim praca własna to 41%, a najemna aż 59%.

Tabela 3. Struktura nakładów pracy i efektywności w gospodarstwach indywidualnych w Polsce i województwie zachodniopomorskim w 2005 r.

Zmienna	J.m.	Średnio małe 10<-20		Średnio duże 20<-30		Duże 30<-50		Bardzo duże >50	
		kraj	województwo	kraj	województwo	kraj	województwo	kraj	województwo
Wielkość gospodarstwa	ha								
Zakres		3652	30	2235	48	1942	58	1568	199
Liczba gosp. w próbie		8,0	9,2	12,9	10,4	20,5	17,8	43,6	67,7
Wielkość ekonomiczna	ESU								
Średnia pow. UR	ha	14,1	15,6	24,0	24,4	37,5	39,3	104,4	256,0
Pow. gruntów dzierżawionych	ha	2,1	1,8	5,6	5,0	10,7	13,3	45,5	166,3
% UR dzierżawionych	%	14,9	11,5	23,3	20,5	28,5	33,8	43,6	65,0
Czas pracy ogółem	h	3755	3965	4115	4303	4341	4383	6044	8699
Ilość etatów na 1 gosp. rolne (etat = 2000 h/rok)	szt.	1,88	2,00	2,36	2,15	2,17	2,19	3,02	4,35
Czas pracy własnej	h	3570	3762	3830	3850	3907	3861	3920	3577
% pracy własnej/ogółem	%	95,1	94,9	93,1	89,5	90,0	88,1	64,9	41,1
Czas pracy najemnej	h	185	203	283	453	434	522	2120	5122
% pracy najemnej/ogółem	%	4,9	5,1	6,9	10,5	10,0	11,9	35,1	58,9
Ilość godz. pracy ogółem/1 ha	h	266,3	254,2	159,6	157,8	115,8	98,2	37,5	34,0
Ilość godz. pracy najemnej/1 ha	h	13,1	13,0	11,8	18,6	11,6	13,3	20,3	20,0
Dochód na jeden etat	zł	8934	12199	12564	10593	22269	17211	35097	27701
Dochód na 1 ha	zł	1191	1564	1235	933	1289	959	1015	471
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego	zł	16796	24398	29651	22774	48324	37692	105994	120499
Wartość produkcji ogółem na 1 ha UR	zł	4104	6671	3976	3070	4057	3682	3364	2751
Wartość produkcji ogółem na 1 godz. pracy ogółem	zł	15,41	26,25	23,19	17,40	35,05	33,02	58,10	80,95

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Wyniki standardowe uzyskiwane przez indywidualne gospodarstwa rolne prowadzące rachunkowość w 2005 r. – opracowane przez Zespół Pracowników Zakładu Rachunkowości Rolnej IERIGŻ – PIB w Warszawie.

Bez względu na wielkość, ilość pracy własnej przypadającej na jedno gospodarstwo waha się w granicach 3500–3900 godzin w skali roku. Ogólny czas pracy, czyli praca własna i najemna, kształtuje się na poziomie 3755 godzin w kraju i 3965 w województwie zachodniopomorskim w grupie gospodarstw średnio małych i odpowiednio 6044 godzin i 8699 dla gospodarstw bardzo dużych. Przy założeniu, że na etat w skali roku przypada 2000 godzin, ilość etatów na 1 gospodarstwo rolne wynosi 1,88 dla gospodarstw średnio małych w kraju i 4,35 etatu w gospodarstwach bardzo dużych w województwie zachodniopomorskim. Ilość godzin pracy na 1 ha dla tych samych jak wyżej jednostek wynosi odpowiednio 266,3 godziny i 34,0. Skutkuje to tym, że duże gospodarstwa zatrudniają 1–2 osoby na 100 ha UR, co stanowi tylko jedną dziesiątą stanu zatrudnienia przed restrukturyzacją. Taka „racjonalizacja” zatrudnienia jest główną przyczyną wysokiego poziomu bezrobocia na obszarach popegeerowskich.

Różnice pomiędzy gospodarstwami małymi i dużymi w poziomie zatrudnienia i czasie pracy wpływają istotnie na wielkość dochodu na jeden etat i wartość produkcji na jedną godzinę pracy. W badanej grupie gospodarstw najniższy dochód na jeden etat występował w gospodarstwach średnio małych w kraju i wynosił on 8934 zł, a najwyższy był w grupie gospodarstw bardzo dużych w kraju, osiągając wartość 35 097 zł. W województwie zachodniopomorskim, pomimo że gospodarstwa są większe, na jeden etat przypadało 27 701 zł. Są to już dochody parytetowe potwierdzające tezę, że drogą do wyrównywania dysproporcji dochodowych pomiędzy mieszkańcami miast i wsi jest powiększanie powierzchni przeciętnego gospodarstwa w kraju. Do podobnego wniosku doprowadza nas analiza wartości produkcji na 1 godzinę pracy. Wartość ta waha się od 15,41 zł dla gospodarstw średnio małych w kraju do 80,95 zł dla gospodarstw bardzo dużych w województwie zachodniopomorskim. Dochód na jeden etat i na godzinę pracy pozostaje w odwrotnej proporcji, gdy przeliczymy go na 1 ha. W województwie zachodniopomorskim wynosił on tylko 471 zł dla gospodarstw bardzo dużych i 1564 zł dla średnio małych.

Analizując wyniki gospodarstw objętych systemem FADN należy mieć na uwadze, że nie stanowią one pełnej reprezentacji polskiego rolnictwa. Wpływa na to liczebność próby, zwłaszcza gospodarstw małych i bardzo małych, oraz fakt, że gospodarstwa prowadzące rachunkowość na potrzeby systemu FADN osiągają z reguły lepsze wyniki od przeciętnych w kraju. Jednak obraz liczby i proporcji zatrudnienia pokazuje zasadnicze tendencje wykorzystania zasobów pracy w polskim rolnictwie.

Podsumowanie

1. Regionalne zróżnicowanie polskiego rolnictwa ma przede wszystkim historyczne podstawy i wynika z ukształtowanych stosunków własności i procesów restrukturyzacyjnych.
2. Na wielkość i strukturę wykorzystania zasobów pracy zdecydowany wpływ ma wielkość gospodarstwa – niezależnie od tego, w jakiej części kraju ono się znajduje.
3. Gospodarstwa obszarowo większe z reguły charakteryzują się niższym poziomem intensywności produkcji rolniczej.
4. W miarę powiększania się przeciętnej powierzchni gospodarstwa rolnego rośnie udział pracy najemnej w ogólnym czasie pracy i wartość produkcji na 1 godzinę pracy. Zmniejsza się natomiast liczba godzin pracy przypadająca na jeden hektar.
5. Wielkość gospodarstwa ma również zasadniczy wpływ na wielkość dochodów rolników i ich proporcji w stosunku do ludności pozarolniczej.
6. Restrukturyzacja rolnictwa wielkoobszarowego wywarła znaczący wpływ na ukształtowanie się bezrobocia strukturalnego i skalę stopy bezrobocia na obszarach popegeerowskich.

HUMAN RESOURCES USAGE EFFICIENCY ACCORDING TO FARM SIZE

Summary

Polish agriculture characterizes considerable with differentiation regional. It appears in size of agricultural farms, their structure as well as in the workers number and the size of achieved earnings. Conducted analyses show, that the intensity of production from growing the average surface of agricultural farm gets smaller together with, it grows however falling on one worker income (working). It in aim of improvement of remunerative ness Polish farmers was one should the surface of farms was aimed to enlargement.

Translated by Waldemar Gostomczyk

Paweł Góralski
Magdalena Lazarek

OCENA SYTUACJI KADROWEJ W JEDNOOSOBOWYCH SPÓŁKACH SKARBU PAŃSTWA PROWADZĄCYCH HODOWLĘ I ROZRÓD ZWIERZĄT

Wprowadzenie

Zarządzanie zasobami ludzkimi w jednoosobowych spółkach Skarbu Państwa (JSSP) nacechowane jest często brakiem długoterminowej strategii rozwoju przedsiębiorstw. Zarządy spółek dokonują zmian kadrowych w oparciu o bieżące potrzeby, nie uwzględniając przy tym planów rozwojowych. Podejście takie prowadzi do występowania znacznych wahań w sytuacji kadrowej spółek publicznych. Pomioty pozostające w polu badań autora prowadzą „uświadomioną” politykę kadrową, opartą na analizie kosztów pracy. Podejście takie eliminuje tym samym możliwość nieracjonalnego gospodarowania środkami finansowymi przeznaczanymi na wynagrodzenia.

Przedmiotem badania były cztery spółki z o.o. przekształcone w 2000 r. z przedsiębiorstw państwowych (Stacji Hodowli i Unasienniania Zwierząt – SHiZU). Okres badawczy obejmował lata 2001-2005.

Celem opracowania jest analiza poziomu zatrudnienia w badanych spółkach oraz zestawienie go z podstawowymi wartościami funduszy przeznaczanych na wynagrodzenia. Podejście takie pozwoli określić, jak głębokie zmiany kadrowo-płacowe przeprowadzono w badanych podmiotach po ich komercjalizacji. Porównania dokonano za pomocą analizy graficznie zaprezentowanych danych liczbowych pozyskanych bezpośrednio ze spółek.

1. Jednoosobowe spółki Skarbu Państwa prowadzące hodowlę i rozród zwierząt

Rynek hodowli i unasienniania zwierząt, w znacznej mierze pozostający w domenie państwa, złożony jest z kilku podmiotów. Podstawowymi są spółki przekształcone z systemu SHiUZ-ów oraz ich majątków. Cztery przedsiębiorstwa powołane w ten sposób do życia pokrywają zasięgiem swojego działania obszar całego kraju. Spółki pozostające w rękach jednego właściciela zobowiązane są do uzyskiwania jak najlepszych wyników ekonomicznych, a z drugiej strony do niekonkurowania pomiędzy sobą o terytorium działania. Spółki znajdujące się w polu badań autora utworzone zostały na mocy ustawy z 1997 roku o hodowli i rozrodzie zwierząt¹.

Powołanie do życia czterech spółek z ograniczoną odpowiedzialnością przekształcających dotychczasowe przedsiębiorstwa państwowe nastąpiło w listopadzie 2000 roku.

Spółki te przyjęły nazwy:

- Mazowieckie Centrum Hodowli i Rozrodu Zwierząt w Łowiczu Sp. z o.o., (MCHiRZ),
- Wielkopolskie Centrum Hodowli i Rozrodu Zwierząt w Poznaniu z siedzibą w Tulcach Sp. z o.o., (WCHiRZ),
- Małopolskie Centrum Biotechniki w Krasnem Sp. z o.o., (MCB),
- Stacja Hodowli i Unasienniania Zwierząt w Bydgoszczy Sp. z o.o., (SHiUZ).

Kolejny etap rozwoju spółek to rok 2001, kiedy to uporządkowane zostały kwestie majątkowe i aktami założycielskimi Ministerstwo Skarbu Państwa wniosło do spółek majątek ze zlikwidowanych SHiUZ w ramach nowego ładu organizacyjnego. W chwili podpisania aktów założycielskich cały kapitał zakładowy spółek podzielony został na równe udziały o wartości 500 zł każdy oraz w całości objęte przez Skarb Państwa. Po pierwszym roku działalności biegli rewidenci księgowi w swoich opiniach potwierdzili wysokości wniesionych kapitałów zakładowych, sumy bilansowe oraz wyniki finansowe spółek w następujących wysokościach):

---

¹ DzU z 1997 nr 123 poz. 774 ze zmianami.

Tabela 1. Podstawowe dane finansowe spółek na koniec roku 2001 (tys. zł)

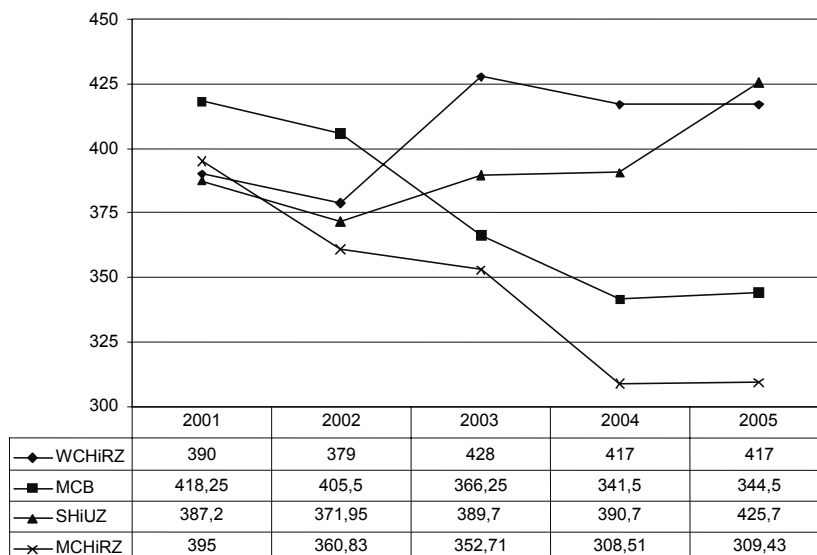
	Kapitał zakładowy	Suma bilansowa	Zysk netto
SHiUZ	18 103,5	23 028,0	1 066,1
MCB	21 649,5	26 287,1	1 376,8
MCHiRZ	18 253,5	22 390,9	561,3
WCHiRZ	23 817,5	28 658,7	1 249,5

Źródło: opracowanie własne, na podstawie bilansów badanych podmiotów.

2. Analiza zatrudnienia w badanych spółkach

Pierwszym elementem przeprowadzonej analizy jest sfera zatrudnienia. Ograniczeniem zatrudnienia wykazały się zarządy spółek MCB oraz MCHiRZ. Spółka poznańska, po redukcji zatrudnienia w pierwszym okresie, zdecydowała się na znaczne zwiększenie zatrudnienia, aby następnie je zredukować i ustabilizować na poziomie wyższym od pierwotnego. Wykres 1 zawiera informacje na temat zatrudnienia ogółem we wszystkich spółkach w badanym okresie.

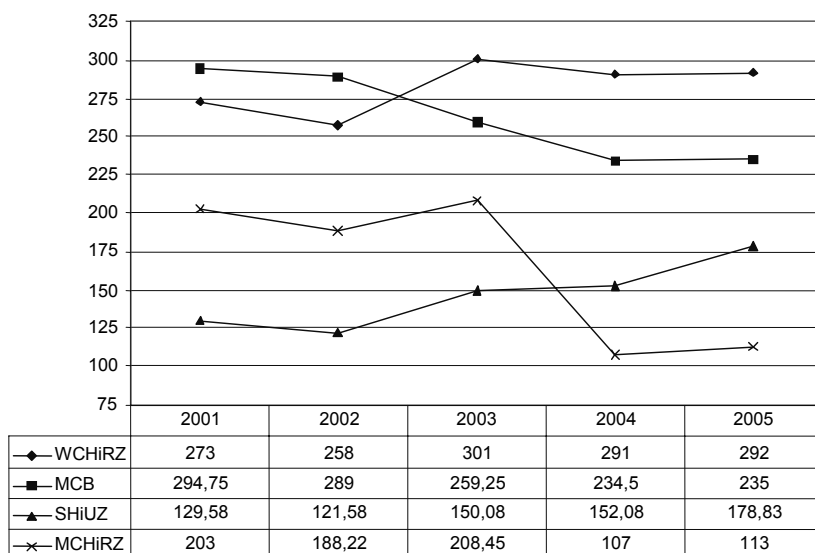
Wykres 1. Zatrudnienie ogółem w badanych spółkach w latach 2001-2005 (w etatach na koniec roku obrachunkowego)

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów wewnętrznych badanych podmiotów.

Zmiany te nie miały wyraźnego kierunku czy określonej strategii. Potwierdza to twierdzenie o znaczącym, niekorzystnym wpływie zmian we władzach spółki na jej strategię i wyniki gospodarowania. Podobna sytuacja wystąpiła w spółce bydgoskiej. W przypadku tego podmiotu przyczyną stanu zaistniałego w 2005 roku należy upatrywać w uruchomieniu produkcji dodatkowej – kateterów. Do wdrożenia i stałej produkcji potrzebni byli nowi pracownicy, których spółka w zasobie kadrowym nie posiadała. Również zwiększenie zasobów produkcyjnych (pogłowia zwierząt i powierzchni gruntów) wymagało zwiększenia zatrudnienia. Bardziej szczegółowe ujęcie struktury zatrudnienia w spółkach przedstawiono na wykresach 2 i 3. Pierwszy zawiera dane o liczbie zatrudnionych pracowników na stanowiskach robotniczych, drugi natomiast dotyczy stanowisk nierobotniczych.

Wykres 2. Liczba osób zatrudnionych na stanowiskach robotniczych w badanych spółkach w latach 2001-2005 (etaty na koniec roku)

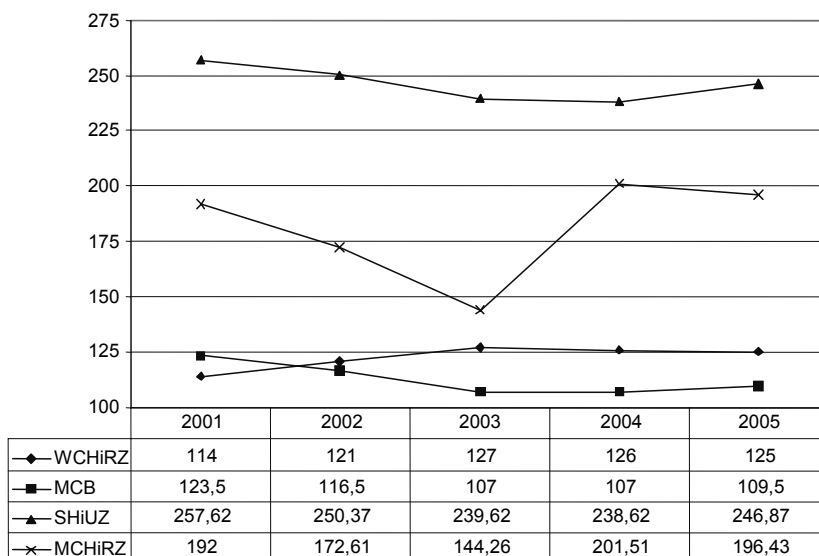
Źródło: jak na wykresie 1.

Najwyraźniejszą zmianą w zatrudnieniu na stanowiskach robotniczych wykazało się MChiRZ w Łowiczu, ograniczając zatrudnienie w tej grupie o 90 osób. Redukcja ta dotyczyła głównie inseminatorów etatowych, co związane było bezpośrednio ze zmianą strategii działania firmy. Na podstawie powyższego wykresu można wnioskować, że spółki posiadające większe zasoby produkcyjne (SHiUZ oraz MChiRZ) znacznie efektywniej wykorzystują posiadany zasób siły robo-

czej, co pozwala im osiągać lepsze wyniki ekonomiczne. Oszczędności związane z mniejszym zatrudnieniem, w zestawieniu z wyższą efektywnością gospodarowania, stawiają wspomniane przedsiębiorstwa na pozycji liderów.

Kolejny wykres dotyczy zatrudnienia na stanowiskach nierobotniczych.

Wykres 3. Liczba osób zatrudnionych na stanowiskach nierobotniczych w badanych spółkach w latach 2001-2005 (etaty na koniec roku)

Źródło: jak na wykresie 1.

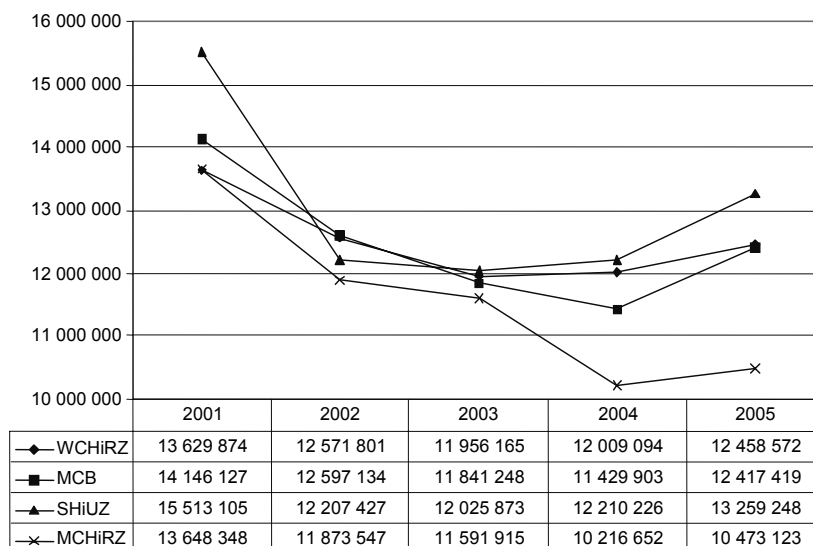
W przypadku pracowników zatrudnianych na stanowiska nierobotnicze sytuacja wygląda odmiennie w stosunku do stanowisk robotniczych. Tu spółki bydgoska i łowicka zdecydowanie przewyższają pozostałe dwa podmioty. W MChIRZ próbowano znacznie ograniczyć stanowiska umysłowe, lecz w 2003 r. zrezygnowano z tej strategii, uznając, że pogarszające się wyniki finansowe są powiązane z redukcją zatrudnienia pracowników umysłowych. W pozostałych podmiotach amplituda zmian była niewielka i nie miała przełożenia na wyniki ekonomiczne spółek.

3. Analiza poziomu wynagrodzeń w badanych spółkach

Kolejny aspekt analizy dotyczy kwestii wynagrodzeń pracowników spółek. Z uwagi na różnice w systemach wynagradzania zestawiono tu jedynie wartości

podstawowego funduszu na wynagrodzenia dla wszystkich badanych spółek. Dane te pokazano na wykresie 4.

Wykres 4. Wartości funduszy na wynagrodzenia w spółkach w latach 2001-2005 (w PLN)

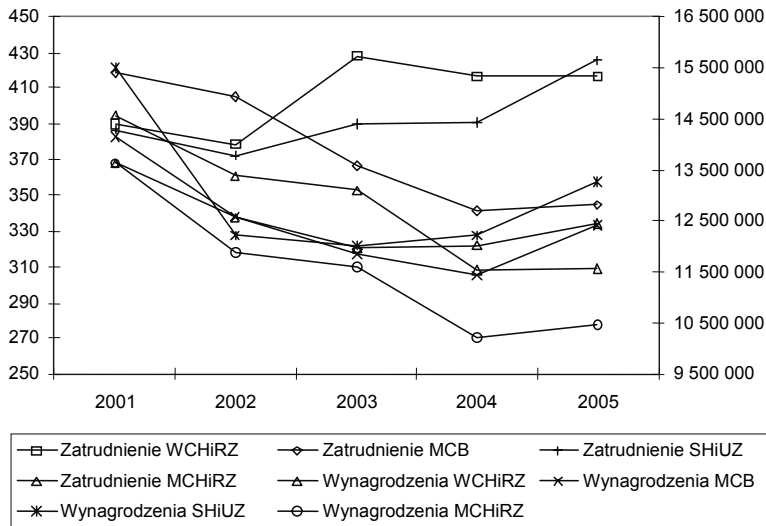
Źródło: jak na wykresie 1.

Najgłębszych zmian w sferze wynagrodzenia dokonano w spółkach bydgoskiej i łowickiej. O ile w MCHiRZ redukcje te występowały w całym niemalże okresie (minimalna korekta dodatnia w 2005 roku), to w SHiUZ Bydgoszcz już w 2004 roku zaczęto podnosić wynagrodzenia. Należy stwierdzić również, że zmiany w sferze wynagrodzeń we wszystkich spółkach przybrały zbliżony kształt, jednakże z różnym nasileniem.

Dla porównania sytuacji kadrowo-płacowej w badanych podmiotach zestawiono na trzysosiowym wykresie 5 informacje dotyczące wynagrodzeń oraz zatrudnienia w spółkach. Zestawienie to należy traktować jako poglądowe. Analizując je, stwierdzono, że w przypadku spółki poznańskiej (WCHiRZ) wystąpiło początkowo ograniczenie zatrudnienia oraz znaczny spadek wynagrodzeń. W późniejszym okresie sytuacja jednak zmieniła się i spółka zatrudniła nowych pracowników, redukując jednocześnie fundusz na wynagrodzenia. W praktyce przełożyło się to na znaczne ograniczenie wynagrodzeń pracowników spółki, a tym samym na ograniczenie

możliwości ich własnego rozwoju zawodowego. Spółka nie stosowała w badanym okresie działań wspierających indywidualne kształcenie zasobów kadrowych.

Wykres 5. Zestawienie zatrudnienia oraz funduszy na wynagrodzenia w badanych spółkach w latach 2001-2005

Źródło: jak na wykresie 1.

Inna sytuacja wystąpiła w przypadku spółki MCB Krasne. Tu redukcja personelu była na zbliżonym do WCHiRZ poziomie (w pierwszych okresach działalności), natomiast redukcja funduszu na wynagrodzenia była najgłębsza spośród badanych podmiotów. Kolejne okresy przyniosły mniejsze redukcje wynagrodzeń przy jednoczesnym ograniczaniu zatrudnienia. W latach 2004 oraz 2005 nastąpiło odwrócenie sytuacji i spółka stopniowo zwiększała fundusz płac, nadal redukując zatrudnienie. Przełożyło się to na realny wzrost wynagrodzeń pracowników zatrudnianych przez spółkę. Zwiększyło to tym samym możliwości rozwojowe pracowników. Spółka aktywnie wspierała zatrudniany personel w dokształcaniu zawodowym oraz ogólnym poprzez dofinansowania dla zainteresowanych pracowników. W spółce bydgoskiej nastąpiła tylko nieznaczna ujemna korekta zatrudnienia w pierwszym okresie działalności, natomiast w kolejnych zwiększano zatrudnienie. Fundusz na wynagrodzenia przyjął kształt ograniczonej paraboli, co oznacza, że po okresie redukcji w znaczny sposób zwiększano wartość funduszu płac. Było to działanie niezbędne w celu utrzymania wartościowej kadry w spółce,

niezbędnej do prawidłowego jej działania. Wdrożenie produkcji kateterów wymagało również zatrudnienia wykwalifikowanej kadry z odpowiednim uposażeniem. Spółka podobnie jak MCB inwestowała w dokształcanie pracowników zarówno umysłowych, jak i fizycznych.

Ostatnim omawianym podmiotem jest spółka MCHiRZ Łowicz. W spółce tej zaobserwowano jednoczesne redukcje zatrudnienia i wynagrodzeń. Skala zmian w obydwóch sferach była zbliżona. Oznacza to, że wynagrodzenia pozostałych w spółce pracowników nie zmieniały się w sposób drastyczny. W roku 2005 nastąpił wzrost wynagrodzeń przy jednoczesnej redukcji zatrudnienia. Przełożyło się to na zauważalny wzrost wynagrodzeń. Przedsiębiorstwo, podobnie jak dwa poprzednie, dbało o rozwój zawodowy personelu, wspierając odpłatne kształcenie.

Podsumowanie

Przeprowadzone badanie dowiodło postawionej we wstępie tezy dotyczącej braku jasno sprecyzowanej strategii kadrowo-płacowej w niektórych jednoosobowych spółkach Skarbu Państwa. Działania restrukturyzacyjne w tym obszarze miały charakter raczej eksperymentalny niż poparty wiedzą naukową. Nie można tego zjawiska ocenić całkowicie negatywnie z uwagi na bardzo duże zmiany dokonane w ramach przekształceń własnościowych. Zarządy spółek w pierwszych okresach działalności musiały przystosować zupełnie nowe co do formy podmioty do wymogów gospodarki rynkowej. Robiły to niejako intuicyjnie, nie mając żadnej wiedzy oraz wzorców zachowań. Spowodowało to rozbieżność w działaniach poszczególnych zarządów oraz formułowanie na bieżąco działań przystosowawczych w zakresie zatrudnienia i wynagrodzeń. Różne też było przygotowanie merytoryczne zarządów spółek. Część zarządów rekrutowana była spośród pracowników spółek, a inni powołani byli spoza branży. Przyczyniło się to w znacznej mierze do dysproporcji w jakości zarządzania personelem. Finalnie w badanych spółkach ukształtowano różne strategie personalno-finansowe. Spółka łowicka zdecydowała się na zwolnienie wszystkich inseminatorów na rzecz nawiązania z nimi trwałej, umownej współpracy. Natomiast MCB, kultywując tradycje spółek inseminacyjnych z terenów Małopolski, pozostawiło wszystkich inseminatorów na etatach w spółce. W pierwszym przypadku działanie to doprowadziło do znacznej redukcji kosztów pracy, w drugim natomiast – do wykształcenia specyficznej kultury korporacyjnej popartej lojalnością pracowników wobec spółki.

Reasumując, należy stwierdzić, że po pięciu latach działalności badane podmioty wykształciły umiejętność rozważnego zarządzania zasobami ludzkimi, popartego analizami z zakresu zarządzania i ekonomii. Pozwala to na wysuniecie wniosku o stabilnej i prawidłowo prowadzonej strategii kadrowo-płacowej w analizowanych spółkach po trudnym okresie adaptowania się do wymogów rynku.

ESTIMATION OF THE HUMAN RESOURCES IN STATE OWNED COMPANIES RUNNING ANIMAL BREEDING AND REPRODUCTION

Summary

The most significant aspect of the treasury one-man companies, is the lack of a long-term enterprise development strategy. Four companies which run the farming and reproduction of the animals were given the examination. The comparison of the human resources – salaries was conducted by the graphic analysis of the data taken directly from these enterprises. The aim of this report is the analysis of the employment situation in the examined enterprises and the comparison of it with the basic value of the funds created for salaries. The examination proved the initially considered thesis regarding the lack of the clear established human resources – salaries strategy in some of the treasury one-man companies.

*Translated by Paweł Góralski
and Magdalena Lazarek*

Joanna Hernik

ORGANIZACJE POZARZĄDOWE JAKO DYSPOONENT ZASOBU SKARBU PAŃSTWA NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH ORGANIZACJI WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

Wprowadzenie

Zgodnie z art. 16 Konstytucji RP ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi wspólnotę samorządową, która uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej. Jednym z fundamentalnych zadań tej władzy jest tworzenie podstaw do racjonalnego i harmonijnego rozwoju oraz kreowanie warunków dla pełnej partycypacji mieszkańców w życiu danej społeczności¹. Trójstopniowy podział terytorialny Polski (na gminy, powiaty i województwa) miał stwarzać możliwość zwiększenia efektywności działania administracji publicznej i wspomagać budowę społeczeństwa obywatelskiego, a więc takiego, które potrafi działać niezależnie od władzy pochodzącej z instytucji państwowych i ma warunki do samoorganizacji². Przejawem istnienia społeczeństwa obywatelskiego są organizacje pozarządowe działające na rzecz dobra ogólnego, czy rozwoju pewnych wspólnot, powoływane do życia wolą obywateli. Najczęściej są to stowarzyszenia i fundacje, ale mogą to być również różnego rodzaju związki czy np. spółdzielnie socjalne.

W niniejszym artykule za cel stawia się zweryfikowanie tezy mówiącej, że państwo wprawdzie przekazuje lokalnym społecznościom prawo do samostanowienia, do wyznaczania sobie celów i dążenia do ich urzeczywistnienia, ale nie przekazuje na te cele środków/zasobów. Kolejna teza stawiana w artykule mówi, że

---

¹ J. Hernik, *Organizacje pozarządowe jako partner samorządu na przykładzie Urzędu Miasta Szczecin*, „Współczesne Zarządzanie” nr 2, 2007, s. 101-109.

² Uchwała Senatu z 11.01.2001 r. w sprawie oceny nowego, zasadniczego podziału terytorialnego państwa, Monitor Polski nr 2 z 26.01.2001, poz. 24.

same organizacje także nie postrzegają zasobów publicznych jako bazy do realizacji postawionych sobie celów. Aby zweryfikować postawioną tezę, spośród organizacji pozarządowych działających na obszarze województwa zachodniopomorskiego wybrano te, które głównie zajmują się ochroną zasobów przyrody oraz ekologią, i zapytano je, czy i w jakim zakresie korzystają z zasobów Skarbu Państwa, które mogą być im udostępniane przez jednostki terytorialne czy państwowe osoby prawne (jak np. Agencja Nieruchomości Rolnych). Okazało się, że spośród 106 organizacji działających we wspomnianej sferze, z 36 nie ma żadnego kontaktu (np. z powodu podania błędnych telefonów lub zmiany siedziby bez uaktualnienia informacji), stąd też kwerendzie ostatecznie poddano 70 organizacji. Zastosowano metodę badania ankietowego z wykorzystaniem poczty elektronicznej lub wywiadu telefonicznego w przypadku braku kontaktu internetowego.

1. Istota organizacji pozarządowych

Podmioty pozarządowe mogą działać jako stowarzyszenia oraz związki stowarzyszeń, a także jako fundacje. Jak wspomniano we wstępie, najczęstszą formą działalności organizacji pozarządowych są stowarzyszenia, których aktywność reguluje głównie Prawo o stowarzyszeniach³. Mówi ono, iż stowarzyszenie jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych, opierającym swoją działalność głównie na obywatelskiej, niedochodowej pracy członków. Dla realizacji celów wspólnoty może być także utworzona fundacja (może ją powołać zarówno osoba fizyczna, jak i prawna). Funkcjonowanie tego typu organizacji reguluje Ustawa o fundacjach⁴ z 1984 r.

Gdyby wskazać zasadnicze cechy organizacji pozarządowych, to z pewnością należy podać, iż:

- a) założycielem nie może być organ państwa (natomiast mogą być to osoby fizyczne lub podmioty rynkowe);
- b) wyznaczają sobie one niekomercyjne cele działania (choć mogą prowadzić działalność gospodarczą);
- c) z zasady są finansowane ze środków innych niż finanse publiczne⁵. Warto dodać, że – zgodnie z informacją z Krajowego Rejestru Sądowego – obecnie w Polsce działa ok. 54 500 stowarzyszeń i ok. 8 300 fundacji.

³ Ustawa Prawo o stowarzyszeniach, DzU 1989 nr 20, poz. 104 oraz 1990 nr 14, poz. 86.

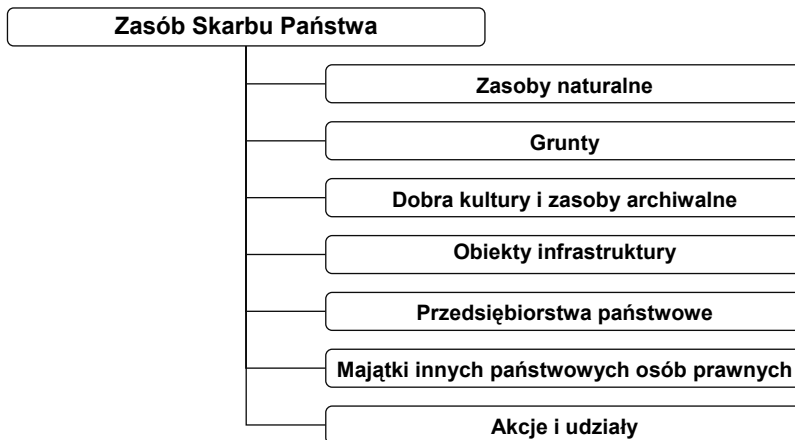
⁴ Ustawa o fundacjach, DzU 1984 nr 21, poz. 97.

⁵ J. Hernik, *Typologia polskich organizacji pozarządowych*, „Przegląd Organizacji” nr 12, 2006, s. 26-28.

2. Charakterystyka Zasobu Skarbu Państwa

Zasobem może być nazwane wszystko, co będzie wykorzystane przez jednostkę dla zaspokajania jej potrzeb bądź do realizacji powziętych celów. Z punktu widzenia państwa zasoby są niezbędne do wykonywania jego funkcji ustrojowych, takich chociażby jak obrona, bezpieczeństwo obywateli czy administracja. Jak można przeczytać na stronie internetowej Ministerstwa Skarbu Państwa: „Państwo jest właścicielem mienia, udostępnianego obywatelom i ich organizacjom w celu wspierania ich różnorodnej działalności gospodarczej i niegospodarczej. Dotyczy to na przykład dóbr kultury, różnego rodzaju dokumentacji, zasobów naturalnych czy dróg; (...) państwo jest też właścicielem kapitału, który w zamian za prawa udziałowe wniesiono do podmiotów gospodarczych i jednostek prowadzących działalność naukową, kulturalną, edukacyjną, ochrony zdrowia i innych”⁶. Z powyższego cytatu wynika, że państwo może przekazywać swoje mienie różnym organizacjom, aby te mogły je wykorzystywać w swojej działalności. Analizując *Sprawozdanie o stanie mienia Skarbu Państwa z 2007 r.*, można dokonać klasyfikacji dóbr w gestii Skarbu, co przedstawia rys. 1.

Rys. 1. Struktura Zasobu Skarbu Państwa (ZSP)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Sprawozdania o stanie mienia Skarbu Państwa*, Ministerstwo Skarbu Państwa, Warszawa 2007; <http://www.msp.gov.pl/mienie.SP>.

⁶ <http://www.msp.gov.pl>

Zasoby naturalne, wymienione na rys. 1 jako pierwsze, to wody, lasy (w tym parki narodowe), geologiczne zasoby naturalne oraz żywe zasoby morza, a także częstotliwości radiowe. Kolejna pozycja: grunty ewidencjonowane w ZSP, to zasoby w dyspozycji jednostek terytorialnych i zarządzane są np. przez starostów czy prezydentów miast. Część gruntów jest oczywiście w gestii Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa – obecnie jest to ponad 2 640 000 ha (najwięcej takich gruntów jest w Zachodniopomorskiem – ok. 523 000 ha, najmniej w Małopolskiem – ok. 21 400 ha). Do ZSP zalicza się także dobra kultury i zasoby archiwalne, które obejmują zabytki, muzealia (rzeczy ruchome i nieruchomości wpisane do zasobów muzealnych), materiały biblioteczne oraz zasoby archiwalne. Niezmiernie istotne w powyższej klasyfikacji są obiekty infrastruktury, do których zalicza się sieć dróg krajowych, obiekty melioracyjne, a także morskie budowle inżynierskie zarządzane przez Urzędy Morskie w Szczecinie, Gdyni i Słupsku. Przedsiębiorstwo państwowe – jako zasób SP – jest samodzielnym, samorządnym i samofinansującym się podmiotem i działa na zasadach rynkowych; jednakże mogą funkcjonować podmioty o specyficznym charakterze z tytułu np. szczególnych zadań, które pełnią. Znajdują się one najczęściej w gestii Ministra Obrony (np. przedsiębiorstwa remontowe) i Ministra Sprawiedliwości (np. przywiezione zakłady pracy). Warto tu dodać, że połowę majątku przedsiębiorstw państwowych stanowią PPUP Poczta Polska oraz PP Porty Lotnicze. Inne państwowe osoby prawne zarządzające ZSP to m.in. Lasy Państwowe czy Agencja Mienia Wojskowego, a także jednostki badawczo-rozwojowe, uczelnie oraz samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej. Szczególnym zasobem Skarbu Państwa są akcje i udziały, które znajdują się w jednoosobowych spółkach czy spółkach z udziałem częściowym. W 2007 r. w ewidencji znajdowały się 404 jednoosobowe spółki Skarbu Państwa (w tym 50 w upadłości i 33 w likwidacji). Na skutek prywatyzacji spółek rokrocznie ich liczba maleje (w 2001 r. było ich 436).

Po przeanalizowaniu struktury ZSP należy stwierdzić, że część zasobów nie może być przekazywana organizacjom obywatelskim, jak akcje i udziały w spółkach czy drogi publiczne. Z drugiej jednak strony gros tych zasobów ma taki charakter, że przekazanie ich – na określonych zasadach oczywiście – organizacjom pozarządowym nie umniejszyłoby ich społecznej użyteczności, a nawet mogłoby zapewnić lepsze zarządzanie czy lepsze wykorzystanie. Wydaje się, że do takich zasobów można zaliczyć lasy i grunty oraz niektóre dobra kultury. Nie ma przeciwwskazań, aby tymi dobrami dysponowały organizacje społeczeństwa obywatelskiego, dlatego

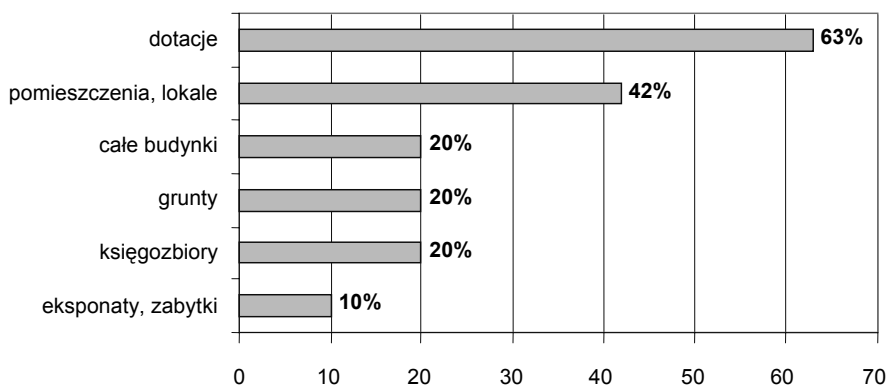
też – jak już wspomniano – zapytano organizacje działające w sferze ochrony zasobów przyrody i ekologii, czy aktualnie mają w dyspozycji jakieś elementy ZSP.

3. Państwo vs. organizacja – analiza zasobów w gestii organizacji pozarządowych

W bazie danych Biura ds. Organizacji Pozarządowych Urzędu Miasta Szczecin zarejestrowanych jest ponad 1800 organizacji; w całym województwie działa ich ok. 2600. Jest więc to duży potencjał wielu osób, które chcą działać w sferach użytecznych dla danej społeczności. Aby wspomóc te organizacje, państwo – o czym już była mowa – może przekazywać im grunty, lasy, dobra kultury czy dobra archiwalne, a także zasoby rzeczowe, wykorzystując pośrednictwo urzędów terytorialnych jednostek organizacyjnych czy państwowych osób prawnych (jak np. państwowe instytucje kultury). W badaniu ankietowym, które objęło 70 organizacji z woj. zachodniopomorskiego, zapytano, czy dysponują one aktualnie jakimiś eksponatami, zabytkami, księgozbiorami, gruntami czy lasami, częstotliwością radiową lub telewizyjną, wreszcie budynkami lub lokalami oddanymi im (odpłatnie bądź nie) przez szeroko rozumianą administrację państwową. Wyniki przeprowadzonej kwerendy przedstawia rys. 2.

Należy oczywiście zwrócić uwagę na fakt, że do badania wybrano organizacje zajmujące się ochroną dóbr przyrody i ekologią; proporcje te zapewne byłyby inne, gdyby do badania dobrano organizacje z różnych sfer działania.

Rys. 2. Pomoc uzyskiwana z Zasobu Skarbu Państwa przez badane organizacje pozarządowe

Źródło: badanie własne.

Organizacje pozarządowe mogą otrzymywać od władz lokalnych i państwowych różnego rodzaju wsparcie. Jak już nadmieniono, mogą być to również zasoby SP, które mają wspomóc działalność organizacji obywatelskich. Znamienne, że to, co na rys. 2 stanowi najmniejszy wkład w zasobach użytkowanych przez organizacje, pochodzi z ZSP; im większy udział wsparcia, tym silniej zaznacza się rola samorządu, który najczęściej wspomaga organizacje dotacjami i lokalami. W zdecydowanej większości organizacje pozyskują zarówno środki finansowe, jak i lokale; jedynie 10% organizacji nie otrzymuje żadnego wsparcia od jakiegokolwiek instytucji samorządowej czy państwowej.

W wyniku przeprowadzonego badania stwierdzono, że organizacje – jeśli ubiegają się o pomoc – to głównie o pomoc finansową od jednostek samorządu lokalnego. Rzadko natomiast użytkują takie zasoby, jak zabytki czy grunty, które należą do ZSP. Sytuacja taka może być wynikiem słabego upowszechnienia informacji, że ZSP może być oddawany w użytkowanie organizacjom pozarządowym; z drugiej strony należy także założyć, że same organizacje nie są aktywne i nie ubiegają się o takie udostępnienie.

Podsumowanie

Z przeprowadzonych rozważań wynikają następujące konkluzje:

1. Władza państwowa nie upowszechnia informacji, że Zasób Skarbu Państwa może być pod pewnymi warunkami udostępniany organizacjom obywatelskim; stąd spośród zbadanych organizacji działających w sferze ochrony przyrody i ekologii jedynie 20% ma w dyspozycji grunty; żadna nie posiada natomiast lasów, zbiorników wodnych czy innych zasobów związanych z przyrodą.
2. Organizacje pozarządowe prawdopodobnie nie wiedzą, że mogą wnioskować o udostępnienie dóbr z ZSP, co wynikać może z faktu, że nie postrzegają takich podmiotów, jak Agencja Mienia Wojskowego, Agencja Nieruchomości Rolnych, państwowe instytucje kultury czy szkoły wyższe, jako organów dysponujących mieniem SP.

Szczególnie te organizacje, które w zadaniach statutowych mają ochronę różnego rodzaju dóbr, mogą być brane pod uwagę jako dysponenci ZSP. Zakres i sposób udostępniania tych dóbr musiałby być szczegółowo ustalony, ale można założyć, że członkowie organizacji pozarządowych są równie dobrymi ekspertami w swoich dziedzinach co urzędnicy państwowi i mogliby przekazane dobra wykorzystywać efektywnie.

**NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS AS THE DYSPOONENT
OF STATE TREASURY ON THE EXAMPLE OF SELECTED ORGANISATIONS
OF WEST-POMERANIAN REGION****Summary**

Three-stage partition of Poland territory (on commune, administrative district and province) ought to create a possibility of enlargement an effectiveness of public administration activity and to help building a civil society, being able to act independently from an authority originating from state institutions and having circumstances to self-organizing. The evidence of civil society existence are nongovernmental organizations acting for the general society wellness or development of certain community. The aim of this article is to verify two thesis: one speaking that state deliver to local community right to self-determination, to marking own targets, and to endeavor to the realization, but do not convey sources; second speaking that organizations themselves also do not perceive public supplies as base of their aims realization. To verify given above thesis the questionnaire – research was conducted to which organizations working in sphere of nature protection and ecology were chosen.

Translated by Joanna Hernik

Halina Kałuża

WYBRANE DZIAŁANIA SAMORZĄDU W ZAKRESIE KSZTAŁTOWANIA LOKALNEGO KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO

Wprowadzenie

Głównym bogactwem wspólnot terytorialnych są zamieszkujący je i tworzący je ludzie. Motywacja, wola działania, posiadanie jasno sprecyzowanych celów, umiejętność ich realizacji, umiejętność mobilizowania energii społecznej są również istotnymi czynnikami rozwoju.

Samorządy terytorialne, posiadając określone kompetencje i uprawnienia wynikające z ustaw o samorządzie terytorialnym, mogą skutecznie kreować politykę w zakresie budowy lokalnego kapitału ludzkiego i społecznego. Stały się podmiotami zarządzania gospodarką lokalną i stymulatorem jej rozwoju. Obecnie podzielany jest pogląd, iż to czynniki endogenne odgrywają decydującą rolę w rozwoju lokalnym. Takie czynniki, jak inwestycje w kapitał ludzki i społeczny czy infrastrukturę, winny być priorytetem w zakresie wykorzystania lokalnych budżetów.

Celem pracy jest analiza wybranych działań siedleckiego samorządu powiatowego kształtujących lokalne zasoby kapitału ludzkiego i społecznego.

1. Istota kapitału ludzkiego i społecznego

Za kapitał ludzki uważa się wiedzę, umiejętności, kompetencje, ucieleśnione w indywidualnych osobach, a także w społecznościach jako całości, które ułatwiają tworzenie dobrobytu osobistego, społecznego oraz ekonomicznego¹. Jest więc

---

¹ *The Well-being of nations. The role of human and social capital*, OECD, Paris 2001, s. 18.

niejako częścią człowieka – nie można go nabyć, ale można wytworzyć dzięki nakładom czasu, pieniądza, dóbr rzeczowych i usług innych osób².

Kapitał ludzki tworzy się ponosząc określone nakłady, np. na ochronę zdrowia, kształcenie w ramach obowiązujących systemów edukacyjnych, na naukę zawodu oraz nabywanie praktyki zawodowej, jak również na naukę w miejscu pracy, migracje, których celem jest podjęcie pracy lub polepszenie perspektyw zawodowych, na uzyskanie informacji o określonych zawodach oraz sytuacji ekonomicznej potencjalnych pracodawców, na badania naukowe³.

W wielu opracowaniach odwołujących się do koncepcji kapitału społecznego nawiązuje się do definicji tego pojęcia, pochodzących z prac J. Colemana, R.D. Putnama czy F. Fukuyamy. J. Coleman kapitałem społecznym nazywa umiejętność współpracy międzyludzkiej w obrębie grup i organizacji w celu realizacji wspólnych interesów. Odnosi go do takich cech organizacji społeczeństwa, jak zaufanie, normy i powiązania, które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa, ułatwiając skoordynowane działania⁴. Natomiast J. Nahapiet i S. Ghoshal kapitał społeczny definiują inaczej, zawężając go do „sumy aktualnych i potencjalnych zasobów, osadzonych wewnątrz, dostępnych poprzez i wywodzących się z sieci relacji posiadanych przez osobę lub jednostkę społeczną”⁵. W prostszy sposób kapitał społeczny definiuje R.D. Putnam, który uważa, że tworzą go „takie cechy społecznych organizacji, jak sieci, normy i zaufanie, które ułatwiają koordynację działań, współpracę w celu osiągnięcia wzajemnych korzyści”⁶. Kapitał społeczny powstaje w toku współdziałania, w wyniku którego wytwarzają się normy i zaufanie. Jakość kapitału społecznego występującego w danym społeczeństwie jest istotnym czynnikiem rozwoju gospodarczego. Jednak warunkami określającymi wysoki jego poziom są: wysoki poziom zaufania społecznego, silnie rozwinięte normy wzajemności oraz zinstytucjonalizowane

² M. Marody, J. Wilkin i in., *Na prostej? Polska w przededniu członkostwa w UE. EU-monitoring VII*, wyd. Friedrich Ebert Stiftung, MSAP AE, Kraków 2003.

³ S.R. Domański, *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, Wyd. PWN, Warszawa 1993, s. 20-26.

⁴ J. Coleman, *Social Capital in the Creation of Human Capital*, „American Journal of Sociology” (suplement) nr 9, 1988; idem: *Foundations of Social Theory*, „Harvard University Press”, Cambridge Mass, 1990, s. 300-321.

⁵ J. Nahapiet, S. Ghoshal, *Social capital, intellectual capital and the organizational advantage*, „Academy of Management Review” vol. 23, 1988,

⁶ R.D. Putnam, *Demokracja w działaniu*, Fundacja im. Stefana Batorego, Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków 1995, s. 14.

normy prawne⁷. Okazuje się również, że kapitał społeczny jako sieć osób stanowi swoiste lobby, które może korzystnie wpłynąć na działania rządu⁸.

Analiza definicji kapitału społecznego wskazuje, iż to interdyscyplinarne pojęcie rozważane jest na różnych poziomach: grupy, organizacji społecznych, społeczności lokalnych aż po społeczeństwo obywatelskie. W rozwoju kapitału społecznego istotną rolę przypisuje się społeczności lokalnej. Poziom kapitału społecznego w istotny sposób może wpłynąć na model lokalnej polityki społecznej. Mieszkańcy pragnący rozwiązywać lokalne problemy społeczne, w myśl zasady subsydiarności, winni oczekiwać jedynie na wsparcie władzy. Zasada ta może być jednak stosowana tylko tam, gdzie istnieje wystarczający poziom kapitału społecznego.

2. Samorząd terytorialny – partner w stymulowaniu kapitału ludzkiego i społecznego

Samorząd stanowi płaszczyznę kształtowania postaw obywatelskich, rozwoju elit lokalnych i stymulowania aktywności i kreatywności obywateli w zakresie uczestnictwa w życiu publicznym. Budowanie kapitału społecznego jest długotrwałym procesem. Jednakże jest on zasobem, który może być rozwijany i kształtowany, zwłaszcza poprzez racjonalnie projektowane lokalne polityki. W środowiskach lokalnych cel taki realizują różnego typu działania na rzecz aktywizacji społecznej mieszkańców, animowane ostatnio poprzez samorządy.

Samorząd powiatowy posiada kompetencje w zakresie rozwoju kapitału ludzkiego, takie jak: edukacja publiczna oraz kultura fizyczna, promocja i ochrona zdrowia, przeciwdziałanie bezrobociu, aktywizacja rynku pracy, a w zakresie rozwoju kapitału społecznego: kultura i pomoc społeczna, promocja powiatu⁹. Może również poprawiać atrakcyjność swojego regionu poprzez oddziaływanie na wielkość, jakość oraz różnorodność kapitału ludzkiego. Działania samorządu terytorialnego dotyczące wzmacniania identyfikacji społeczności lokalnej można zaliczyć do inicjatyw oddziałujących na zasób kapitału społecznego.

⁷ M. Sokołowski, *Jakość kapitału społecznego a rozwój gospodarki rynkowej*, w: *Człowiek a ład gospodarczy*, Wyd. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 2004, s. 206-210.

⁸ R.D. Putnam, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton 1993.

⁹ *Zadania i kompetencje samorządów powiatowych*, Biuletyn informacyjny Związku Powiatów Polskich, nr 11, Warszawa 2003.

3. Kapitał ludzki i społeczny powiatu siedleckiego

Powiat siedlecki położony jest we wschodniej części województwa mazowieckiego. Istotne znaczenie dla rozwoju społeczno-gospodarczego ma sytuacja demograficzna. Obecnie (2005 r.) zamieszkuje w powiecie 80 815 mieszkańców. W stosunku do roku 2000 nastąpił niewielki spadek liczby ludności (-0,1%). Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w 2000 r. kształtował się na poziomie 1,29, zaś w 2005 zaobserwowano tendencję spadkową (-0,17). Tę tendencję należałoby zahamować, na co mogłaby mieć wpływ również polityka prorozwojowa kreowana przez samorząd terytorialny.

Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym kształtuje się na poziomie -74, a współczynnik urodzeń na 1000 mieszkańców wynosi 0,84¹⁰.

Zarówno na liczbę osób osiedlających się na terytorium powiatu, jak i na liczbę mieszkańców opuszczających go na stałe władze samorządowe mogą mieć wpływ – chociażby poprzez systematyczną poprawę warunków życia i dostępności do poszczególnych rodzajów usług, a także tworzenie warunków do rozwoju firm, czego efektem jest zwiększenie się liczby miejsc pracy. Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały w 2000 r. na 1000 mieszkańców było ujemne (-1,22), a w 2005 r. wystąpiła już odwrotna tendencja (+0,92).

Zakładanie i prowadzenie własnych miejsc pracy, dbanie o swoje źródła utrzymania to również doskonały wskaźnik ludzkiej zaradności, motywacji, inicjatywy i przedsiębiorczości. Stosunek mieszkańców do gospodarki rynkowej można ocenić na podstawie liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. W powiecie siedleckim w sektorze prywatnym funkcjonowało w 2006 r. ogółem 3921 podmiotów gospodarki rynkowej, zaś podmiotów osób fizycznych zarejestrowanych w rejestrze REGON było 3200. W porównaniu do roku 2002 liczba podmiotów osób fizycznych zmalała o 190. Ponadto warto zaznaczyć, iż funkcjonuje tu 18 370 gospodarstw rolnych.

Oceniając rynek pracy w badanym powiecie, skupiono się na stopie bezrobocia, która jest miernikiem bezrobocia rejestrowanego. Miernik ten w 2005 r. kształtował się na poziomie 16,2%. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie kształtowało się na poziomie – 1881,97 zł brutto, natomiast w województwie mazowieckim 3095,96 zł¹¹.

¹⁰ Biuletyn statystyczny województwa mazowieckiego, III kwartał 2005, Urząd Statystyczny w Warszawie.

¹¹ Ibidem.

Podstawowym miernikiem kapitału ludzkiego jest wykształcenie. Jeśli jest ono niewykorzystane, pozostaje jedynie pustym atrybutem. Największy udział w strukturze bezrobotnych według wykształcenia w 2005 r. stanowili bezrobotni z niskim poziomem wykształcenia – 61,%, a z zasadniczym zawodowym – 31,4%. Bezrobotni z wyższym wykształceniem stanowili 6,4% ogółu bezrobotnych, zaś z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym 23,1%¹².

Aktywność społeczną można ocenić między innymi na podstawie liczby organizacji pozarządowych przypadających na 1000 mieszkańców. Wskaźnik ten kształtuje się na poziomie 1,99. W powiecie zarejestrowanych jest 5 fundacji i 156 stowarzyszeń i organizacji społecznych¹³. Przeciętna frekwencja w ostatnich wyborach parlamentarnych kształtowała się na poziomie ponad 51%. W kształtowaniu lokalnego kapitału społecznego władze samorządowe wystąpiły z inicjatywą stworzenia ponadgminnej polityki rozwiązywania problemów społecznych. Ponadto realizuje zadania z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych¹⁴. Elementem tworzącym zasób kapitału społecznego jest również przeciwdziałanie rozpadowi w rodzinie. Aby ograniczyć zjawisko problemów opiekuńczo-wychowawczych niektóre rodziny z terenu powiatu obejmowane są fachową pomocą specjalistyczną, a także socjalną. Na terenie powiatu działa Centrum Partnerstwa Społecznego „Dialog”.

Obszarem działania powiatowych władz samorządowych jest także szeroko rozumiana kultura, sport i oświata, a więc: dbałość o dziedzictwo kulturowe regionu, koordynacja inicjatyw o zasięgu regionalnym i powiatowym, współpraca z instytucjami upowszechniania kultury oraz stowarzyszeniami społeczno-kulturalnymi, koordynacja współpracy jednostek upowszechniania kultury czy działania w zakresie promocji kultury w kraju i za granicą¹⁵.

Na terenie powiatu siedleckiego działa ponad 50 stowarzyszeń kultury fizycznej. Centrum kulturalnej działalności powiatu jest Dom Pracy Twórczej „Reymontówka”. Ważną częścią działalności jest współpraca z organizacjami zagranicznymi, np. amerykańską organizacją Global Volunteers. W ramach tej współpracy amerykańscy wolontariusze uczą bezpłatnie języka angielskiego w wielu szkołach powiatu siedleckiego.

¹² Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie, www.wup.mazowsze.pl

¹³ Ibidem.

¹⁴ *Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Siedleckiego na lata 2005-2013*, Starostwo Powiatowe w Siedlcach, 2004.

¹⁵ Ibidem.

R. Putnam do źródeł lokalnego kapitału zalicza m.in. tradycje obywatelskiego zaangażowania, pozytywne doświadczenia współpracy mieszkańców, lokalnych liderów społecznych, lokalne organizacje społeczne¹⁶. Doskonałym tego przykładem jest stowarzyszenie „Kapitał-Praca-Rozwój”, które powstało w wyniku działań Polsko-Hiszańskiej Fundacji Współpracy i Rozwoju. Prowadzone działania spotkały się z zainteresowaniem radnych gmin i powołano wspólną grupę – Lokalną Grupę Działania. Misję kierowania nią powierzono lokalnej społeczności oraz osobom aktywnie działającym na rzecz grupy. Stowarzyszenie wystąpiło z wnioskiem o dofinansowanie realizacji projektu w zakresie działania Pilotażowy Program Leader+, który został pozytywnie rozpatrzony i w kwietniu 2006 r. podpisano stosowną umowę na realizację projektu.

Podsumowanie

W koncepcji kapitału społecznego jego zasadnicze cechy, takie jak sieci relacji, normy społeczne, zaufanie, wpływają na lokalne życie społeczno-gospodarcze obywatela. Dlatego też dużą rolę przypisuje się samorządom terytorialnym. Do kompetencji i zadań na rzecz budowy i kształtowania kapitału ludzkiego i społecznego można zaliczyć m.in. edukację, promocję i ochronę zdrowia, kulturę fizyczną, przeciwdziałanie bezrobociu, kulturę i pomoc społeczną, bezpieczeństwo publiczne czy promocję powiatu.

SELECTED ACTIVITIES OF SELF-GOVERNMENT IN THE AREA OF THE HUMAN AND SOCIAL CAPITAL DETERMINATION

Summary

The concept of human and social capital borrowed from the theory of sociology is acquiring significance in the „new economy”. The work presents a definition and the essence of human and social capital. There were analysed initiatives and actions undertaken by the Siedlce poviat government for shaping local and social capital.

Translated by Halina Kałuża

¹⁶ Ibidem, s.14.

Grażyna Karmowska

EFEKTYWNOŚĆ POTENCJAŁU LUDZKIEGO W INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTWACH ROLNYCH W LATACH 2004-2006

Wprowadzenie

Przy analizach potencjału gospodarstw rolnych, poza informacjami dotyczącymi wielkości ekonomicznej, wartości dodanej czy kosztów, bardzo ważną rolę odgrywają informacje związane z zasobami siły roboczej. Do najczęściej analizowanych zmiennych należą nakłady pracy i czas pracy (zarówno własny, jak i najemny), a także dochód na osobę.

Celem opracowania jest przedstawienie zmian wykorzystania siły roboczej w gospodarstwach rolnych na przestrzeni lat 2004-2006. Miarą efektywności wykorzystania siły roboczej jest wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną ogółem. Uzupełnieniem tego jest dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą.

Obiektem badań są gospodarstwa rolne, które prowadzą rachunkowość rolną i charakteryzują się co najmniej minimalną wielkością ekonomiczną (2 ESU¹). W roku 2002, według spisu rolnego, jedynie 34,3% gospodarstw rolnych posiadało co najmniej 2 ESU wielkości ekonomicznej. W roku 2004 w badaniach brały udział 11 962 gospodarstwa, w 2005 – 11 788, a w 2006 – 11 825. Terminologię i definicje podstawowych wielkości przyjęto za terminologią FADN. W opracowaniu wykorzystano opracowania Polskiego FADN dokonane przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

Analizy gospodarstw dokonano:

---

¹ 1 ESU (*European Size Unit*) = 1 200 EUR.

- a) według klasyfikacji ES6 z wykorzystaniem wielkości ekonomicznej (ESU);
- b) według powierzchni użytków rolnych (UAA6);
- c) według podziału na poszczególne typy rolnicze (TF8).

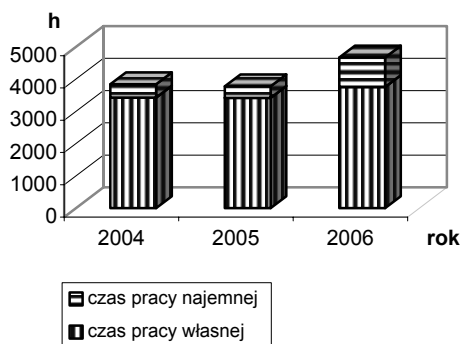
Do analizy wykorzystano metodę porównań oraz statystyczne metody badania dynamiki, tj. indeksy łańcuchowe.

1. Analiza obiektów badań

Przy analizie wykorzystania siły roboczej używa się dwóch zmiennych: nakładu pracy (w AWU²) oraz czasu pracy (w godzinach).

Przy analizie czasu pracy uwzględnia się czas pracy własny i czas pracy najemnej. Jest to czas pracy w ramach działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego, wyrażony w godzinach (rys. 1).

Rys. 1. Przeciętny czas pracy w gospodarstwie rolnym

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2004 roku, cz. I, opr. ZRR IERiGŻ, Warszawa 2006; Wyniki standardowe uzyskane przez indywidualne gospodarstwa rolne prowadzące rachunkowość w 2005 roku, opr. ZRR IERiGŻ, Warszawa 2006; Wyniki standardowe uzyskane przez indywidualne gospodarstwa rolne prowadzące rachunkowość w 2006 roku, opr. ZRR IERiGŻ, Warszawa 2007..

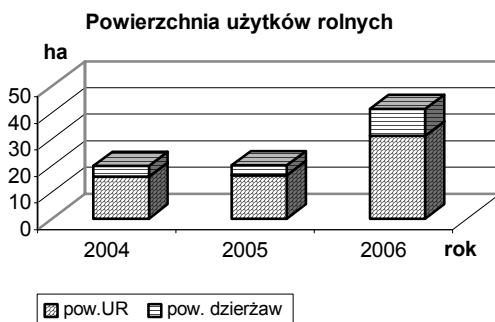
W roku 2005 przeciętny czas pracy zmalał o 6,64% w porównaniu do roku poprzedniego, natomiast w roku 2006 wzrósł aż o 23,65%. W ciągu badanych dwóch lat czas pracy własnej pozostał na tym samym poziomie, by wzrosnąć

² AWU (*Annual Work Unit*) – jednostka przeliczeniowa pracy ogółem, w osobach pełnozatrudnionych; jedna osoba pełnozatrudniona = 2 200 godz./rok.

w roku 2006 o 9,82%. Udział czasu pracy najemnej wynosił odpowiednio 10,76% w roku 2004, w 2005 – 9,43% oraz 19,55% w roku 2006.

W badanym okresie wzrosła przeciętna powierzchnia użytkowanych użytków rolnych³ a także dodzierżawionych⁴ (rys. 2).

Rys. 2. Przeciętne powierzchnie użytkowanych użytków rolnych

Źródło: jak na rys. 1

Przeciętny czas pracy przeznaczony na 1 ha użytkowanych użytków rolnych zmniejszył się z 241,45 h / 1 ha w roku 2004 do 149,17 h / 1 ha w roku 2006.

W ramach nakładów pracy wyróżnia się nakłady pracy własnej FWU⁵ (osoby nieopłacane) oraz nakłady pracy najemnej AWU. Osoby najemne opłacane są gotówką lub w naturze, natomiast członkowie rodziny są nieopłacani.

Nakłady pracy w zależności od wielkości ekonomicznej gospodarstwa przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Nakłady pracy wg wielkości ekonomicznej gospodarstw

Rok	Razem	Wielkość ekonomiczna (ESU)					
		<2;4)	<4;8)	<8;16)	<16;40)	<40;100)	>=100
Nakład pracy ogółem (AWU)							
2004	1,745	1,358	1,612	1,895	2,325	3,732	11,758
2005	1,716	1,346	1,599	1,913	2,273	3,515	9,545
2006	2,122	1,322	1,645	1,940	2,264	3,122	8,681

³ Jest to całkowity obszar ziemi użytkowanej rolniczo własnej oraz dzierżawionej co najmniej rok.

⁴ Ziemia dzierżawiona na okres co najmniej roku.

⁵ FWU (*Family Work Unit*) – jednostka przeliczeniowa pracy członków rodziny.

Rok	Razem	Wielkość ekonomiczna (ESU)					
		<2;4)	<4;8)	<8;16)	<16;40)	<40;100)	>=100
Nakład pracy własnej (FWU)							
2004	1,557	1,304	1,531	1,740	1,861	1,938	1,351
2005	1,554	1,293	1,530	1,751	1,851	1,919	1,786
2006	1,707	1,275	1,529	1,740	1,852	1,925	1,843

Źródło: jak na rys. 1

W latach 2004 i 2005 nakłady pracy ogółem były na podobnym poziomie, natomiast w roku 2006 obserwuje się wzrost nakładu pracy ogółem w gospodarstwach rolnych o 23,66% w porównaniu do roku 2005. Jest to przede wszystkim wzrost nakładów pracy najemnej, bo praca własna wzrosła o 9,85%.

Obserwuje się spadek nakładów pracy w gospodarstwach o największej wielkości ekonomicznej, tj. z przedziału <40;100), o 11,52%, a dla gospodarstw powyżej 100 ESU – o 9,05%. Spada głównie nakład pracy najemnej. W gospodarstwach powyżej 100 ESU nastąpił wzrost nakładu pracy własnej w roku 2005 o 32,20% w porównaniu do roku ubiegłego, a w 2006 o 3,19%.

Analizując dochód na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą (tabela 2), obserwuje się bardzo dynamiczny wzrost, w porównaniu do roku ubiegłego, odpowiednio o 10,13% i 145,50%. Występuje on we wszystkich klasach, z wyjątkiem klasy powyżej 100 ESU, gdzie z roku na rok występuje spadek dochodu odpowiednio o 14,43% i 16,21%.

Tabela 2. Dochód na osobę wg wielkości ekonomicznej gospodarstw

Rok	Razem	Wielkość ekonomiczna (ESU)					
		<2;4)	<4;8)	<8;16)	<16;40)	<40;100)	>=100
Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną ogółem (zł/AWU)							
2004	13 901	3 575	7 788	15 199	30 204	50 115	55 994
2005	15 175	5 610	8 911	17 095	31 790	50 820	67 610
2006	33 428	8 615	14 437	23 098	39 121	60 617	64 264
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą (zł/AFU)							
2004	12 818	2 977	7 039	14 426	31 961	75 740	300 115
2005	14 117	4 963	8 196	16 212	32 729	73 209	256 821
2006	34 657	8 046	13 653	22 375	40 738	80 285	215 197

Źródło: jak na rys. 1

Analizując nakłady pracy ogółem w gospodarstwach rolnych klasyfikowanych według powierzchni użytków rolnych (tabela 3), w małych gospodarstwach do 5 ha obserwuje się spadek w roku 2006 o 26,35% w porównaniu do roku poprzedniego. W pozostałych klasach nastąpił wzrost, największy w gospodarstwach powyżej 50 ha, o 216,02%. W nakładach pracy własnej wzrost ten był w granicach 3,3 – 8,9%.

Tabela 3. Nakłady pracy wg powierzchni użytków rolnych

Rok	Razem	Powierzchnia użytków rolnych (ha)					
		(1;5)	<5;10)	<10;20)	<20;30)	<30;50)	>=50
Nakład pracy ogółem (AWU)							
2004	1,745	1,790	1,509	1,739	1,882	2,024	3,456
2005	1,716	1,795	1,488	1,707	1,871	1,973	2,747
2006	2,122	1,322	1,645	1,940	2,264	3,122	8,681
Nakład pracy własnej (FWU)							
2004	1,557	1,382	1,432	1,652	1,720	1,768	1,736
2005	1,554	1,349	1,404	1,623	1,741	1,776	1,784
2006	1,707	1,275	1,529	1,740	1,852	1,926	1,843

Źródło: jak na rys. 1

Dochód z rodzinnego gospodarstwa (tabela 4) w klasach do 20 ha rośnie systematycznie od roku 2004. Dla pozostałych klas wielkości gospodarstw w roku 2005 nastąpił spadek dochodu o 6,52 – 12,27%, w porównaniu do roku 2004, by w roku 2006 wzrosnąć w granicach 28,03 – 74,49%.

Tabela 4. Dochód na osobę wg powierzchni użytków rolnych

Rok	Razem	Powierzchnia użytków rolnych (ha)					
		(1;5)	<5;10)	<10;20)	<20;30)	<30;50)	>=50
Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną ogółem (zł/AWU)							
2004	13 901	14 245	6 633	10 260	18 914	29 168	47 797
2005	15 175	18 387	7 904	11 180	18 111	28 547	50 151
2006	33 428	31 977	15 881	19 959	30 128	42 512	61 298

Rok	Razem	Powierzchnia użytków rolnych (ha)					
		(1;5)	<5;10)	<10;20)	<20;30)	<30;50)	>=50
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą (zł/AFU)							
2004	12 818	13 331	5 998	9 530	18 229	29 112	67 743
2005	14 117	18 907	7 295	10 351	17 031	27 214	59 428
2006	34 657	34 657	15 666	19 373	29 718	42 506	76 088

Źródło: jak na rys. 1

Trzecim sposobem klasyfikacji gospodarstw jest podział na poszczególne typy rolnicze (TF8): AB – uprawy polowe, C – uprawy ogrodnicze, E – uprawy trwałe, F – krowy mleczne, G – zwierzęta żywione w systemie wypasowym, H – zwierzęta ziarnożerne, I – mieszane (tabela 5).

Tabela 5. Nakłady pracy wg typów rolniczych

Rok	Razem	Typy rolnicze						
		AB	C	E	F	G	H	I
Nakład pracy ogółem (AWU)								
2004	1,745	1,808	2,709	2,331	1,692	1,736	1,715	1,628
2005	1,716	1,726	2,690	1,694	1,694	1,730	1,722	1,612
2006	2,122	2,179	4,544	3,047	1,910	2,084	1,988	1,871
Nakład pracy własnej (FWU)								
2004	1,557	1,475	1,671	1,437	1,668	1,690	1,498	1,572
2005	3,420	3,278	3,680	3,158	3,666	3,691	3,342	3,429
2006	1,707	1,592	1,794	1,531	1,841	1,886	1,694	1,706

Źródło: jak na rys. 1

Analizując nakłady pracy ogółem w gospodarstwach, w zależności od typu rolniczego, wyróżniająca są gospodarstwa prowadzące działalność ogrodniczą oraz uprawy trwałe, gdzie nakłady są najwyższe: 3-4,5 AWU. W pozostałych typach kształtowały się do 2 AWU. Nakłady pracy własnej w roku 2005 we wszystkich typach gospodarstw były na poziomie przekraczającym 3 AFU. W roku poprzednim i w następnym były o połowę niższe.

Takie wahania nie mają odzwierciedlenia w dochodach z gospodarstwa, które systematycznie rosły (tabela 6). Najwyższe dochody na osobę pełnozatrudnioną

nieopłaconą osiągały gospodarstwa prowadzące działalność ogrodniczą, nieomal dwukrotnie wyższe, w roku 2006, od przeciętnych. Najniższe dochody osiągnęły gospodarstwa typu mieszanego – 25 tys. zł.

Tabela 6. Dochód na osobę wg typów rolniczych

Rok	Razem	Typy rolnicze						
		AB	C	E	F	G	H	I
Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną ogółem (zł/AWU)								
2004	13 901	15 352	18 749	13 198	12 874	13 486	30 130	10 344
2005	15 175	14 774	21 363	16 700	17 906	18 773	31 375	11 137
2006	33 428	35 838	33 709	26 725	32 245	41 101	42 028	26 740
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą (zł/AFU)								
2004	12 818	14 427	19 825	12 483	12 032	12 287	30 351	9 350
2005	14 117	13 496	24 637	17 966	16 698	17 392	31 126	10 150
2006	34 657	40 271	61 473	39 269	30 042	39 398	41 808	25 003

Źródło: jak na rys. 1

Podsumowanie

1. Dochód na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą dynamicznie wzrasta we wszystkich klasach wielkości ekonomicznej, z wyjątkiem klasy powyżej 100 ESU.
2. Obserwuje się spadek nakładu pracy ogółem w gospodarstwach rolnych klasyfikowanych według powierzchni użytków rolnych w małych gospodarstwach do 5 ha. W pozostałych klasach nastąpił wzrost, największy w gospodarstwach powyżej 50 ha.
3. Dochód z rodzinnego gospodarstwa w klasach do 20 ha rośnie systematycznie. W pozostałych klasach nastąpił spadek.
4. Najwyższe dochody na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą osiągały gospodarstwa prowadzące działalność ogrodniczą, a najniższe – gospodarstwa typu mieszanego.

HUMAN POTENTIAL EFFICIENCY IN FAMILY HOUSEHOLDS BETWEEN 2004-06

Summary

Study shows analysis of amount of labor including amount of self labor, added value and family household income. Three types of analysis were made: household's economical size, arable land size and the agricultural types of households. Purpose of the study was to determine when and why occurs diversity in amount of labor for specific class in question.

Translated by Grażyna Karmowska

Kinga Kijewska
Eugeniusz Z. Zdrojewski

KULTURA ORGANIZACYJNA JAKO INTEGRALNY ELEMENT KAPITAŁU LUDZKIEGO NA PRZYKŁADZIE PRZEDSIĘBIORSTWA USŁUGOWEGO W POWIECIE BRODNICKIM

Wprowadzenie

Współczesne zarządzanie zasobami ludzkimi zakłada, że ludzie stanowią najcenniejszy kapitał, w który należy inwestować. *„To ludzie dostarczają organizacji swoją pracę, energię i zaangażowanie. Tworzą oni organizację, określają i realizują jej cele. Należy przy tym pamiętać, iż pracownicy mogą być z jednej strony sposobem odróżnienia danej placówki od innych, z drugiej zaś, mogą być powodem, dla którego klienci się odwracają”*¹. Wizerunek przedsiębiorstwa (w szczególności usługowego) ostatecznie jest kształtowany przez ludzi². Alfred Sloan stwierdził: „Weź mój majątek, zostaw moich ludzi, a w ciągu 5 lat będę miał to wszystko z powrotem”³.

Kapitał ludzki to jednocześnie najcenniejszy i najbardziej nieprzewidywalny zasób organizacji, nigdy nie mamy 100% pewności, że to, co uzgodnione i nakazane, zostanie przez pracowników dokładnie wykonane. Sukces przedsiębiorstwa

---

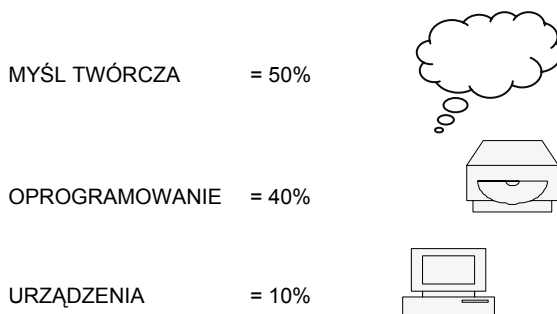
¹ P. Mudie, A. Cottam, *Usługi. Zarządzanie i marketing*, PWN, Warszawa 1998, s. 163.

² P. Szukalski, *TQM – wzmocnienie kreatywności pracowników przedsiębiorstw*, „Normalizacja” nr 7, 1997, s. 4.

³ A. Sloan – w połowie lat dwudziestych XX wieku objął kierownictwo podupadającego koncernu General Motors: przyczynił się do tego, że zarządzana przez niego firma stała się największym przedsiębiorstwem świata. Za: K. Obłój, *Strategia sukcesu firmy*, PWE, Warszawa 1998, s. 23.

w dużej mierze zależy od właściwego uaktywnienia myśli twórczej pracowników (rysunek 1) oraz od odpowiedniego ich traktowania

Rys. 1. Determinanty sukcesu

Źródło: opracowanie na podstawie: P. Szukalski, TQM – wzmocnienie kreatywności pracowników przedsiębiorstwa, „Normalizacja” nr 7, 1997, s. 5.

Współczesna rzeczywistość gospodarcza rządząca się prawami rynkowymi wymusza na przedsiębiorstwach ciągłą pracę nad budowaniem przewagi konkurencyjnej. Poszukując obszarów, na których można zbudować tę przewagę, przedsiębiorstwa wyznaczają wiele kierunków poszukiwań, ale wspólną płaszczyzną ich aktywności jest rozwój tzw. kultury organizacyjnej, która jednak jest wieloznaczna i definiowana na wiele sposobów.

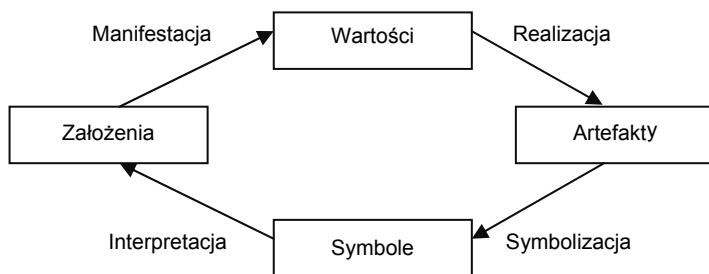
Celem niniejszego opracowania jest próba charakterystyki kultury organizacyjnej, w przedsiębiorstwach usługowych znajdujących się na obszarach wiejskich. Charakterystyka zostanie przedstawiona w oparciu o wyniki ankiet przeprowadzonych wśród pracowników przedsiębiorstwa usługowego X.

1. Kultura organizacyjna

Najczęściej spotyka się określenie kultury organizacyjnej jako wyuczonego i podlegającego ciągłemu kształtowaniu produktu grupowego, doświadczenia opartego na wartościach, normach i symbolach, z których wynikają artefakty i zachowania członków danej organizacji. Taki obraz kultury organizacyjnej jest znamieny dla takich badaczy tematu, jak E. Schein, M.J. Hatch, G. Hofstede, Ph. Kotler czy J. Heskett. Wszyscy oni podkreślają wagę wartości wspólnie wyznawanych przez członków organizacji, determinujących sposoby zachowań

organizacyjnych. M. Hatch podaje przy tym model kultury organizacyjnej, który nie tylko wymienia i porządkuje składniki kultury, ale przedstawia również sprzężenia zwrotne pomiędzy nimi (rys. 2).

Rys. 2. Model kultury według M.J. Hatch

Źródło: M. Hatch, *Organization Theory: Modern, Symbolic and Postmodern Perspectives*, Oxford University Press, Oxford 1997.

Kultura organizacyjna jest budulcem pożądaných zachowań organizacyjnych, tożsamości wewnętrznej firmy i jej wizerunku zewnętrznego⁴. Jest to możliwe dzięki sprzężeniom zwrotnym między kulturą organizacyjną a członkami organizacji. Z jednej strony kultura wpływa na ludzi w ten sposób, że przyjmują oni wspólne założenia, wartości, normy i postawy oraz kierują się nimi w swoich działaniach, z drugiej jednak ludzie wpływają na kulturę, kształtując ją i rozwijając w pożądanym przez organizację kierunku⁵.

2. Kształtowanie kultury organizacyjnej a jakość kapitału ludzkiego

Kształtowanie kultury organizacyjnej polega na celowej modyfikacji wartości, norm i wynikających z nich wzorów, co powinno prowadzić do nowych, spójnych i efektywniejszych w określonych warunkach konfiguracji kultury organizacyjnej⁶. Należy zatem świadomie kształtować kulturę organizacyjną, ponieważ wyznacza

⁴ L. Zbiegień-Maciąg, *Kultura organizacji. Identyfikacja kultury znanych firm*, PWN, Warszawa 1999, s. 43.

⁵ A. Stańda, *O niektórych zależnościach między kulturą organizacyjną a strategią przedsiębiorstwa*, Zeszyty Naukowe AE Kraków nr 3, Kraków 1999.

⁶ Ł. Sułkowski, *Czy jest możliwe kształtowanie kultury organizacyjnej?*, „Organizacja i Kierowanie” 4/2001.

ona ramy zachowań i determinuje decyzje podejmowane przez wszystkich członków organizacji i tym samym decyduje o jej efektywności⁷.

Za kształtowaniem kultury organizacyjnej przemawiają dodatkowo takie przesłanki, jak⁸:

- oddziaływanie kultury na wydajność jednostek;
- wpływ kultury na motywację i zaangażowanie pracowników;
- interakcja kultury i normatywnej kontroli zachowań organizacyjnych;
- współoddziaływanie kultury z innymi podsystemami organizacji;
- powstawanie modyfikacji wartości, norm i wzorów kulturowych zgodnie z założeniami zarządzających.

Kultura organizacyjna umożliwia płynną i ciągłą realizację zbiorowego wysiłku na rzecz doskonalenia organizacji⁹. Pomaga w stworzeniu warunków podstaw organizacyjnych dla stałego wzrostu poziomu systemów zarządzania. Tak więc w wyniku posiadanej świadomości każdy pracownik zdaje sobie sprawę, iż od efektów pracy uzależniony jest stan obecny i przyszły przedsiębiorstwa. Przyszłość zarządzania firmą spoczywa w rozwoju kultury organizacyjnej, która jest podstawą tożsamości firmy, determinacją sukcesu, źródłem rozwoju, budulcem odpowiedniego wizerunku w oczach klientów¹⁰.

Kultura organizacyjna jest więc ściśle związana z kapitałem ludzkim rozumianym jako zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia i energii vitalnej¹¹. Kapitał, jakim jest człowiek, obejmuje także predyspozycje psychiczne oraz motywacje do pracy¹², jest także źródłem korzyści, satysfakcji dla właścicieli. J. Wilkin uważa, że głównym elementem kapitału ludzkiego jest wykształcenie. Tak więc pojęcie kapitału ludzkiego związane jest z pracownikiem, posiadany przez niego

⁷ E. Gwiazda, *Badania socjologiczne kultury organizacyjnej*, „Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa” 10/2002.

⁸ Porównaj R. Kamiński, *Kultura organizacyjna a sprawność organizacji*, „Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa” 9/2000.

⁹ S. Tkaczyk, *Strategia zarządzania przedsiębiorstwem w oparciu o zasady TQM*, w: Materiały Konferencyjne VIII Konferencji Naukowej „Zarządzanie jakością, środowiskiem, wiedzą, bezpieczeństwem... – praktyka wzbogaca teorię”, pod red. Z. Kłosa, Wyd. Politechniki Poznańskiej, Poznań 2004.

¹⁰ Ł. Sułkowski, *Problemy poznawcze opisu kultury organizacyjnej*, „Przegląd Organizacji”, 2/2002.

¹¹ S.R. Domański, *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 19.

¹² *Potencjał pracy w przedsiębiorstwie – kształtowanie i wykorzystanie*, red. M. Gableta, Wydawnictwo Naukowe AE im. Lanego we Wrocławiu, 1998, s. 12.

umiejętnościami oraz zdolnością do przyswajania nowej wiedzy lub rozwijania już posiadanej. Utrzymanie wysokiej jakości kapitału, jakim są ludzie, wymaga inwestowania w rozwój intelektualny. W przedsiębiorstwie należy stworzyć solidny system szkoleń i doskonalenia pracowników, który będzie wpisany w kulturę przedsiębiorstwa. Takie podejście jest kluczem do zapewnienia pełnego uczestnictwa pracowników w działalności przedsiębiorstwa.

3. Charakterystyka kultury organizacyjnej przedsiębiorstwa usługowego. Studium przypadku

Badane przedsiębiorstwo posiada 7 placówek położonych w gminach powiatu brodnickiego. Zatrudnia łącznie 45 pracowników. Wyniki przedstawionych poniżej badań opracowano na podstawie wywiadów bezpośrednich z pracownikami. W wywiadzie wzięły udział 42 osoby (troje pracowników przebywało w czasie przeprowadzania badania na urlopie wychowawczym).

Specyfika działalności usługowej wymaga bezpośredniego kontaktu pracownika z klientem. Od jego umiejętności i lojalności zależy sukces przedsiębiorstwa. Zadowolenie klientów uzależnione jest od zaangażowania oraz profesjonalizmu działań pracowników. Wszyscy pracownicy kształtują wizerunek instytucji. Oznacza to, że każdy pracownik powinien myśleć w kategoriach klienta. Istnieje wyraźna zależność między postawami i zaangażowaniem pracowników a zadowoleniem klientów. Wobec istotnego znaczenia profesjonalizmu w kształtowaniu wizerunku i pozycji instytucji należy dążyć do wbudowania w kulturę organizacyjną: chęci nieustannego uczenia się, potrzeby wzajemnego zaufania, a co się z tym wiąże – gotowości do dzielenia się wiedzą.

Pytania zawarte w wywiadzie dotyczyły 4 obszarów:

- wzajemnego zaufania,
- otwartości na kontakty z otoczeniem,
- potrzeby władzy,
- potrzeby rozwoju (chęci uczestnictwa w programach doskonalenia).

Podczas wywiadu pracownikom przedstawiono listę pojęć charakteryzujących poszczególne obszary badawcze, poproszono o wskazanie, które z nich uważają za najważniejsze, oraz określenie, czy w przedsiębiorstwie są one powszechnie stosowane.

W pierwszej części badania pracownicy poproszeni zostali o ocenę swojego stosunku do firmy. Prawie 90% (88%) respondentów określało, że są lojalni wo-

bec firmy, utożsamiają się z jej celami (79%) oraz postrzegają związek własnego interesu z interesem firmy (33%). Jedynie 6% pracowników określiło, iż przedsiębiorstwo X nie spełnia oczekiwań, jakie z nim wiązali (warto wskazać, iż tę grupę respondentów stanowiły w 99% osoby na stanowiskach kierowniczych).

W kolejnym etapie pracownicy określili swój stosunek do współpracowników oraz stosunku kierownictwa do nich. Na tym etapie pracownicy wskazali, że najważniejsze jest wzajemne zaufanie (89%). Ta grupa respondentów wysoko oceniła stosunek naczelnego kierownictwa do problemów pracowników, jednocześnie wskazała, iż kierownicy poszczególnych działów raczej nie wyrażają chęci współpracy i pomocy. Tylko 8% pracowników stwierdziło, że mogą polegać jedynie na sobie, przy czym zaznaczyli, że w wyjątkowych sytuacjach jest kilka osób, którym można ufać i liczyć na ich pomoc. Jedynie 3% respondentów uważa, że w przedsiębiorstwie nie istnieje zaufanie, tylko trwa walka o stanowiska (ta grupa respondentów to w 100% kierownicy średnich szczebli).

W drugiej części pracownicy oceniali otwartość na kontakty z otoczeniem, 89% wskazało, iż zawsze dba o potrzeby klientów, nawet gdy mają do czynienia z bardzo wymagającymi klientami zadającymi dużo pytań, i to powtarzających się (pracownicy ci wskazali, cytujemy: „Jesteśmy tu, aby spełnić oczekiwania klientów”), 11% pracowników przyznało się, iż często okazuje brak cierpliwości wobec klientów, którzy zadają „zbyt dużo pytań”.

W kolejnym etapie pracownicy oceniali gotowość do dzielenia się wiedzą. 78% pracowników wskazało gotowość do dzielenia się wiedzą (nie widzą w tym działaniu zagrożenia dla swojego stanowiska), jednak wskazują, iż sami nie poprosiliby o pomoc w przypadku niewiedzy (raczej skorzystaliby z pomocy jednostek zewnętrznych niż z pomocy przełożonego). 12% badanych uważa, że do wszystkiego dochodzili sami i nie widzą potrzeby pomocy innym w „dochodzeniu do znalezienia najlepszych sposobów rozwiązania problemu”. 10% widzi w dzieleniu się wiedzą jedynie zagrożenie dla swojego stanowiska.

Kolejny etap badania dotyczył chęci rozwoju poprzez uczestnictwo w różnego rodzaju szkoleniach i doskonaleniach zawodowych. 62% wiąże swoją przyszłość z przedsiębiorstwem, ponieważ daje ono im duże możliwości rozwoju nie tylko poprzez udział w szkoleniach wewnętrznych, ale także partycypuje w ponoszeniu kosztów różnego rodzaju szkoleń i studiów podyplomowych, a to stwarza „możliwość awansu”. 12% badanych czeka jedynie na emeryturę, cyt.: „Ja wiem wszystko, co mam wiedzieć, niech młodzi się kształcą”. 18% badanych niechętnie

podchodzi do możliwości rozwoju: „Moje stanowisko daje mi prestiż społeczny, nie chcę nic więcej”. Pozostała część respondentów nie chce brać aktywnego udziału w możliwościach doskonalenia, ponieważ, cyt.: „Wyjeżdżam do miasta, tam są lepsze perspektywy”.

Podsumowanie

Ogólna analiza wyników badań wskazuje, że przedsiębiorstwo usługowe charakteryzuje się takimi wartościami, jak szacunek dla klienta (93%), odpowiedzialność (73%), otwartość na kontakty z otoczeniem (89%), gotowość do współpracy (54%), zaangażowanie (46%), uczciwość (49%). Należy też jednak dodać, iż w przedsiębiorstwie znajduje się grupa pracowników, którą charakteryzuje niechęć do zmian, pasywność, wygodnictwo. Kierownictwo średniego szczebla jest raczej konserwatywne, „czeka za emeryturę”, nie stara się współpracować z podwładnymi w obawie przed utratą swojej pozycji.

Zadaniem kierownictwa naczelnego jest utrzymanie kultury organizacyjnej ukazującej wizerunek firmy w pozytywnym świetle poprzez stworzenie odpowiedniej polityki zarządzania organizacją. Polityka ustanowiona przez silnego lidera, którego zachowania zawsze są nieskazitelne i godne szacunku (co zaznaczyli respondenci w wypowiedziach na temat naczelnego kierownictwa) z pewnością poprowadzi do doskonałości w zarządzaniu oraz znakomych wyników rynkowych. Przed naczelnym kierownikiem staje zadanie zmiany kierowników szczebli pośrednich, którzy, jak wskazują respondenci, nie wyrażają chęci współpracy, raczej zniechęcają do otwartości, wzajemnego uczenia się. Pomimo to pracownicy wyrażają chęć rozwoju, ponieważ jak sami twierdzą: „Ostateczna ocena i tak zależy od naczelnego kierownictwa”.

Naczelne kierownictwo nie tylko czynami, ale i postawą powinno popierać pozytywne czynniki kultury organizacyjnej, działając w myśl zasady, iż kształtowanie odpowiedniej kultury zapewni sukces przedsiębiorstwu¹³, ponieważ gdy pracownicy (najcenniejszy kapitał) poczują się doceniani, lepiej będą odpowiadać na potrzeby klientów.

Reasumując, należy pamiętać, że nowoczesna instytucja będzie budowała kulturę organizacyjną zorientowaną na otwartość, chęć współpracy oraz rozwój. Naczelne kierownictwo będzie uczestniczyło w życiu firmy, aby pracownicy mo-

¹³ A. Zarębska, *Kultura przedsiębiorstwa w procesie zmian organizacyjnych*, „Przegląd Organizacji” 6/2002.

gli się z nią utożsamiać, przez co będą czuć się docenieni, lepiej będą wypełniać swoje obowiązki. Taką sytuację, mimo pewnych nieprawidłowości, zobrazowano w badanej organizacji.

Wyniki badań udowodniły, że bezpośredni kontakt z kierownictwem naczelnym pomógł pracownikom przezwyciężyć negatywne wpływy kierownictwa średniego szczebla. W badanym przedsiębiorstwie doszło do sprzeczności zachowań władzy.

ORGANIZATIONAL CULTURE AS AN INTEGRATED ELEMENT OF THE HUMAN CAPITAL ON THE EXAMPLE OF THE SERVICE COMPANY IN THE BRODNICA ADMINISTRATIVE DISTRICT (POVIAT)

Summary

The competitiveness of an enterprise depends to a large extent on the level of qualifications, innovativeness and entrepreneurship of employees. Turbulent environment and non-linear course of phenomena in the contemporary world cause the increase of the importance of the cultural factor in the process of human capital management. The article is intended as an attempt to characterize the organizational culture in a service enterprise in the Brodnica administrative district (powiat). Particular attention is paid to mutual trust, openness to contacts with the environment, thirst for power and personal development by trainings and improvement programs, as the basis of the organizational culture in favour of the development of the human capital.

*Translated by Kinga Kijewska
and Eugeniusz Z. Zdrojewski*

Dorota Klembowska

**ROLA AGENCJI NIERUCHOMOŚCI ROLNYCH
W ZAKRESIE AKTYWIZACJI BEZROBOTNYCH
W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM**

Wprowadzenie

Na podstawie ustawy z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa powołano Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa. Na mocy ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 roku o kształtowaniu ustroju rolnego zmieniono nazwę na Agencję Nieruchomości Rolnych (ANR). Głównym zadaniem Agencji było przejęcie i rozdysponowanie mienia Skarbu Państwa. Agencja realizuje zadania w zakresie:

- a) tworzenia oraz poprawy struktury obszarowej gospodarstw rodzinnych;
- b) tworzenia warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystaniu potencjału produkcyjnego Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa;
- c) restrukturyzacji oraz prywatyzacji mienia Skarbu Państwa użytkowanego na cele rolnicze;
- d) obrotu nieruchomościami i innymi składnikami majątku Skarbu Państwa użytkowanymi na cele rolne;
- e) administrowania zasobami majątkowymi Skarbu Państwa przeznaczonymi na cele rolne;
- f) zabezpieczenia majątku Skarbu Państwa;
- g) inicjowania prac urządzeniowo-rolnych na gruntach Skarbu Państwa oraz popierania organizowania na gruntach Skarbu Państwa prywatnych gospodarstw rolnych¹.

---

¹ Ustawa o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa z dnia 19 października 1991 r. (DzU 04.208.2128 z późniejszymi zmianami), art. 6.1.

Od początku istnienia aż do 2004 roku Agencja była ustawowo zobligowana do tworzenia nowych miejsc pracy w związku z restrukturyzacją państwowej gospodarki rolnej. Miała również obowiązek wspierania działań mających na celu udzielenie pomocy byłym pracownikom państwowych przedsiębiorstw rolnych i członkom ich rodzin w przewyżczeniu trudnej sytuacji życiowej.

Celem artykułu jest przedstawienie oraz próba oceny działań o charakterze społecznym Oddziału Terenowego Agencji Nieruchomości Rolnych (OT ANR) w środowisku byłych pracowników państwowych gospodarstw rolnych w województwie warmińsko-mazurskim.

1. Aktywizacja zawodowa byłych pracowników państwowych gospodarstw rolnych i członków ich rodzin

Jednym z zadań agencji było tworzenie miejsc pracy w związku z restrukturyzacją państwowej gospodarki rolnej² oraz wspieranie działań mających na celu udzielanie pomocy byłym pracownikom państwowych przedsiębiorstw rolnych i członkom ich rodzin w przewyżczeniu trudnej sytuacji życiowej³. Główne kierunki działalności Agencji skierowane były na:

- a) zachowanie i ochronę miejsc pracy w sprzedawanych lub dzierżawionych gospodarstwach rolnych;
- b) wspieranie rozwoju działalności pozarolniczej w małych i średnich przedsiębiorstwach.

W 2004 roku zmieniono zakres działań ANR⁴. Do zadań agencji nie należy już tworzenie nowych miejsc pracy w związku z restrukturyzacją państwowej gospodarki rolnej. Utrzymano jedynie w mocy wcześniej podpisane umowy mające na celu tworzenie miejsc pracy do momentu ich wygaśnięcia lub rozwiązania.

Działania oddziału olsztyńskiego ANR wsparte były współpracą z urzędami pracy, jednostkami samorządu terytorialnego, ośrodkami pomocy społecznej oraz ośrodkami doradztwa rolniczego.

Oddział olsztyński ANR wspierał tworzenie nowych miejsc pracy poprzez refundację pracodawcom kosztów zatrudnienia, jeśli zatrudniali osobę bezrobotną,

² Ustawa o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa z dnia 19 października 1991 r. (DzU 1991, nr 107, poz. 464), art. 6, pkt. 8.

³ Ustawa z dnia 6 maja 1999 r. o zmianie ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw (DzU z 1999, nr 49, poz. 489).

⁴ Ustawa o zmianie ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa oraz o zmianie innych ustaw z dnia 4 marca 2004 r. (DzU z 2004, nr 69, poz. 624).

która wcześniej była pracownikiem państwowego gospodarstwa rolnego. Refundowano 50% lub 100% kwoty najniższego wynagrodzenia. W latach 2000–2005 oddział zawarł łącznie 740 umów na refundację utworzonych 4110 stanowisk pracy. Łącznie wypłacono na refundację 31 103 tys. zł. Na utworzenie jednego stanowiska pracy dla bezrobotnego przypadło wsparcie ze strony ANR w kwocie 7567,60 zł. Refundacje polegają na stosowaniu finansowych zachęt wobec pracodawców, aby zatrudniali osoby bezrobotne. Subwencjonowanie zatrudnienia jest kosztownym sposobem na oddziaływanie na wielkość przepływów pomiędzy bezrobociem a zatrudnieniem. W tworzeniu programów na zatrudnianie bezrobotnych – byłych pracowników PGR brały udział również inne instytucje, takie jak starostwa powiatów, gminy, straż graniczna. W ramach zawartych programów bezrobotni byli zatrudniani do wykonywania prac związanych z naprawą dróg, melioracjami, czyszczeniem granicy państwowej z Obwodem Kaliningradzkim. Programy rynku pracy oparte na zatrudnieniu subwencjonowanym są kosztowne i nie gwarantują przejścia uczestników tych programów do standardowego zatrudnienia, ale przynoszą korzyści tak dla samych uczestników – umożliwiają integrację lub reintegrację ze zbiorowością pracujących – jak też przyczyniają się do rozwoju lokalnej infrastruktury⁵.

Przekształcenia społeczno-gospodarcze w latach dziewięćdziesiątych wpłynęły znacząco na rynek pracy oraz na pozycję ekonomiczną kobiet. Bezrobocie kobiet w Polsce cechuje kilka właściwości: kobiety stanowią większość bezrobotnych, stopa bezrobocia kobiet jest wyższa niż stopa bezrobocia mężczyzn, pracy nie może znaleźć co druga kobieta w wieku 20–24 lata i co piąta w wieku 25–34 lata. Kobiety przeciętnie dłużej poszukują pracy niż mężczyźni⁶. Badania wykazują, że bezrobocie kobiet ma negatywny wpływ na funkcjonowanie rodziny, powoduje pogorszenie warunków bytu i powoduje zróżnicowanie poziomu życia rodzin i grup społecznych⁷.

W województwie warmińsko-mazurskim większość bezrobotnych stanowią kobiety (56%). W czterech powiatach: nidzickim, Nowe Miasto, działdowskim, iławskim 60% ogółu bezrobotnych to kobiety⁸. Wysoki udział kobiet wśród ogółu bezrobotnych wskazuje na słabą pozycję kobiet na rynku pracy.

⁵ E. Kryńska, *Dylematy polskiego rynku pracy*, Wyd. IPiSS, Warszawa 2001.

⁶ *Praca kobiet w sektorze prywatnym. Szanse i bariery*, red. B. Balcerzak-Paradowska, Wyd. IPiSS, Warszawa 2003.

⁷ *Sytuacja społeczno-zawodowa bezrobotnych kobiet. Bariery i stimulatory ich aktywizacji zawodowej*, red. A. Kurzynowski, Wyd. SGH, Warszawa 2001.

⁸ Dane Wojewódzkiego Urzędu Pracy, stan na dzień 31.12.2006.

ANR OT w Olsztynie wraz z organizacją pożytku publicznego Caritas Archidiecezji Warszawskiej współuczestniczy w realizacji programu „Promocja zawodowa dziewcząt”. Agencja Nieruchomości Rolnych odpowiada za nabór kandydatek do projektu, skompletowanie wymaganej dokumentacji i zakwalifikowanie do uczestnictwa w projekcie oraz współfinansuje projekt, natomiast Caritas AW realizuje cele projektu zgodnie z założeniami określonymi w umowie, koordynuje działania w ramach projektu i aktywnie uczestniczy w promowaniu projektu na terenie Polski.

Program skierowany jest do młodych kobiet w wieku 18-25 lat. Jednym z istotnych warunków uczestnictwa w programie jest udokumentowanie, że przynajmniej jeden z rodziców bądź też dziadków pracował w PGR przez okres co najmniej trzech lat. Program trwa do 6 miesięcy. Celem programu jest intensywna aktywizacja młodych kobiet poprzez organizację szkoleń grupowych jak i indywidualnych z zakresu metod poszukiwania pracy, zasad pisania *curriculum vitae* i listów motywacyjnych, elementów prawa pracy, sytuacji na warszawskim rynku pracy. Realizowane są również zajęcia dotyczące asertywności, radzenia sobie ze stresem, *savoir-vivre'u* oraz bilansu własnych możliwości. Zajęcia prowadzone są przez psychologów oraz doradcę zawodowego i stwarzają możliwość zdobycia istotnych umiejętności z punktu widzenia procesu poszukiwania pracy. Zaletą programu jest to, że uczestniczki mają możliwość częstego kontaktu ze specjalistami, którzy pomagają w rozwiązywaniu problemów związanych z poszukiwaniem pracy. W trakcie trwania programu uczestniczki biorą udział w zajęciach warsztatowych, poszukują pracy, spotykają się z potencjalnymi pracodawcami.

W latach 2000-2006 w programie uczestniczyło 819 kobiet w wieku 18-25 lat (w tym 192 kobiety były w trakcie trwania programu). Od początku funkcjonowania programu 456 młodych kobiet ukończyło program, znalazło zatrudnienie i usamodzielniało się w Warszawie (tabela 1). W analizowanym okresie co piąta osoba nie ukończyła programu. Uczestniczki rezygnują dobrowolnie w różnych momentach programu, bądź są z niego usuwane za nieprzestrzeganie zasad programu. W 2002 roku połowa rezygnacji z uczestnictwa spowodowana była znalezieniem stałej pracy w Warszawie bądź też uzyskaniem oferty pracy w miejscu zamieszkania. Zdarza się, że uczestniczki kończą program – biorą udział we wszystkich zajęciach aktywizujących w Warszawie i decydują się na powrót do miejsca stałego zamieszkania.

Tabela 1. Uczestnicy programu „Promocja zawodowa dziewcząt” w latach 2002-2006

Wyszczególnienie	2002*	2003	2004	2005	2006
Liczba uczestników	161	165	170	179	144
Liczba osób, które ukończyły program i usamodzielnily się – ogółem	75	101	94	104	82
Rezygnacja i usunięcie z programu	46	24	36	38	27
W trakcie trwania programu	40	40	40	37	35

* dane z 13 miesięcy od 30.11.2001 r. do 31.12.2002 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań z realizacji programu za lata 2002, 2003, 2004, 2005, 2006.

ANR OT w Olsztynie od samego początku uczestniczy w realizacji programu⁹. Najwięcej młodych kobiet, które ukończyły w pełni program i usamodzielnily się, pochodzi z województwa warmińsko-mazurskiego. Z terenu działania ANR oddziału w Olsztynie program ukończyło 40% kobiet (tabela 2). Z roku na rok coraz więcej oddziałów terenowych Agencji Nieruchomości Rolnych realizowało program (w 2006 roku w projekcie uczestniczyło 8 oddziałów).

Tabela 2. Uczestnicy programu według terenu działania OT ANR w latach 2002-2006

Wyszczególnienie	2002	2003	2004	2005	2006	2002-2006
Oddział ANR Olsztyn	38	48	39	38	20	183
Oddział ANR Suwałki	10	12	10	1	0	33
Oddział ANR Gdańsk	27	13	17	15	17	89
Oddział ANR Koszalin	0	28	10	0	0	38
Oddział ANR Szczecin	0	0	18	4	10	32
Pozostałe oddziały	0	0	0	46	35	81

Źródło: jak wyżej.

Osoby zamieszkałe na wsi cechują się niską mobilnością, spowodowaną głównie brakiem możliwości migracji do miast oraz niechęcią do zmiany miejsca zamieszkania, ze względu na wysokie koszty wynajmu mieszkań w mieście¹⁰.

⁹ Program rozpoczął się 30 listopada 2001 r.

¹⁰ J. Hybel, *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju rynku pracy w Polsce w perspektywie integracji z Unią Europejską*, Wyd. SGGW, Warszawa 2003.

Uczestniczki programu mają zapewnione mieszkanie w bursie, wyżywienie oraz bilet komunikacji miejskiej. Udział w programie jest dla wielu kobiet jedyną szansą na podjęcie pracy i zdobycie pierwszego doświadczenia zawodowego, ale wymaga mobilności przestrzennej i przeprowadzenia się do Warszawy. Najistotniejszym motywem decyzji migracyjnych jest perspektywa uzyskania w nowym miejscu zamieszkania łatwiejszej dostępności do pracy oraz wyższej zapłaty za pracę. Okoliczności te stwarzają możliwość poprawy warunków życia uczestniczek programu, który jest również istotnym czynnikiem stymulującym migrację.

Ocena efektywności programów skierowanych do osób bezrobotnych jest trudna. Do pomiaru efektywności programu można zastosować podejście mikroekonomiczne polegające na określeniu wpływu programu na późniejszą sytuację zawodową. Pozycja na rynku pracy jest określana najczęściej poprzez status osób po zakończeniu programu (czy posiadają status zatrudnionego) lub poprzez wysokość osiągniętych dochodów po zakończeniu programów¹¹. Bazując na kryterium statusu na rynku pracy można stwierdzić, że program cechuje się wysoką efektywnością, gdyż po jego ukończeniu zmienił się status z osoby bezrobotnej na zatrudnioną, w tym 72% uczestniczek programu znalazło pracę w Warszawie i usamodzielniało się¹².

Podsumowanie

1. Od początku istnienia aż do 2004 roku Agencja była ustawowo zobligowana do tworzenia nowych miejsc pracy w związku z restrukturyzacją państwowej gospodarki rolnej, jak również była zobligowana do wsparcia działań mających pomóc pracownikom PGR i członkom ich rodzin w trudnej sytuacji życiowej.
2. Oddział Terenowy ANR w Olsztynie poprzez refundację wynagrodzenia zachęcał do zatrudniania byłych pracowników PGR. W latach 2000–2005 oddział zawarł łącznie 740 umów na refundację utworzonych 4110 stanowisk pracy.
3. Od listopada 2001 roku Oddział Terenowy ANR w Olsztynie realizował program aktywizacji zawodowej kobiet w wieku 18–25 lat, których rodzice bądź dziadkowie byli pracownikami państwowych gospodarstw

¹¹ R.G. Fay, *Enhancing the Effectiveness of Active Labour Market Policies: Evidence from Programme Evaluations in OECD Countries*, „Labour Market and Social Policy Occasional Papers” no 18, OECD, Paris 1996.

¹² W obliczeniach pominięto liczbę osób będących w trakcie trwania programu.

- rolnych. Program skierowany był do osób młodych, gdyż mają one największe szanse na zmianę mentalności, cechując się wyższą mobilnością przestrzenną i adaptacją do nowych warunków.
4. W latach 2002-2006 dzięki uczestnictwu w programie 456 młodych kobiet znalazło zatrudnienie i usamodzielniało się w Warszawie (w tym 40% kobiet pochodzi z terenu działania OT ANR w Olsztynie).
  5. Obecnie do zadań ANR nie należy już tworzenie nowych miejsc pracy i pomoc byłym pracownikom PGR i członkom ich rodzin. Od 2004 roku OT ANR realizował tylko te umowy, które zostały podpisane przed rokiem 2004.

ROLE OF THE AGRICULTURAL PROPERTY AGENCY IN STIMULATING PROFESSIONAL ACTIVITY AMONG THE UNEMPLOYED PEOPLE IN THE AREA OF WARMIAN AND MAZURIAN VOIVODESHIP

Summary

The article presents means of stimulating professional activity undertaken by the Agricultural Property of the State Treasury. In the article different programs from the years 2000-2006 in the area of Warmian and Mazurian voivodeship were discussed. The beneficiaries of those programs are the ex-members of the National Agricultural Cooperatives. The most effective (in terms of permanent employment found by the beneficiary) was a project concerning activation of young women coordinated by the Agency with the help of the Polish Charity Organisation „Caritas”.

Translated by Dorota Klembowska

Maria Klonowska-Matynia
Eugeniusz Z. Zdrojewski

WYKSZTAŁCENIE JAKO DETERMINANTA ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH

Wprowadzenie

Obecny etap w rozwoju społeczno-gospodarczym społeczeństw dokonuje się w warunkach wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych, co powoduje, że tradycyjne czynniki rozwoju tracą na znaczeniu. Podkreśla się, że trwałą podstawą sukcesu ekonomicznego przedsiębiorstw jest kapitał intelektualny¹, a głównym czynnikiem sprawczym rozwoju społeczno-gospodarczego jest i będzie wiedza, podczas gdy siłą napędową rozwoju gospodarki jest substytucja kapitału fizycznego przez kapitał wiedzy oraz samowzmacniający się wzajemnie proces akumulacji kapitału wiedzy, kapitału ludzkiego i kapitału społecznego².

Celem artykułu jest wskazanie, jaką rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym odgrywa system edukacyjny oraz szeroko rozumiane procesy kształcenia. W treści dokonano porównania poziomu wykształcenia oraz oceny aktywności ludności miejskiej i wiejskiej w podejmowaniu różnych form kształcenia. Postawiono tezę, iż szansą w zmniejszeniu dysproporcji pomiędzy poziomem życia w miastach i na

---

¹ Pojęcia kapitał intelektualny i kapitał ludzki w analizie procesów gospodarczych i rozwoju organizacji często traktuje się tożsamo. Logiczne jest uznanie kapitału ludzkiego za węższą kategorię niż kapitał intelektualny; por. L. Edvinsson, M.S. Malone, *Kapitał intelektualny*, PWN, Warszawa 2001, s. 17.

² *Increasing returns to scale in affluent knowledge-rich economies*, red. G. Ray, *Growth and Change* 2001, 32, s. 491-510.

wski są inwestycje w edukację oraz wzrost świadomości ludności wiejskiej o konieczności podejmowania kształcenia, w tym kształcenia ustawicznego.

1. Edukacja a możliwości rozwoju społeczno-gospodarczego

Podkreśla się, że inwestycje w edukację oraz w inne formy rozwoju kapitału ludzkiego mają kluczowe znaczenie dla wzrostu gospodarczego³. Bez sprawnego, elastycznego i odpowiednio ukierunkowanego systemu kształcenia nie może być mowy o zwiększeniu jakości kapitału ludzkiego, także w jego wymiarze społecznym. Wykształcona i wykwalifikowana kadra stanowi nową jakość w szeroko rozumianym kapitale ludzkim. Nie tylko przesądza o większym potencjale gospodarczym kraju, ale przede wszystkim stanowi podwaliny pod zupełnie inny kierunek ewolucji społecznej, zatem niewątpliwie przyczynia się do szeroko rozumianego rozwoju społeczno-gospodarczego. Historia pokazuje, że wszystkim wielkim przedsięwzięciom ekonomicznym zawsze towarzyszył rozwój oświaty. Postęp techniczny, przekształcając zawody tradycyjne i tworząc nowe, powoduje konieczność kształcenia, doksztalcania lub przekwalifikowania pracowników, stawiając tym samym nowe zadania przed oświatą. Wszelkie poczynania zmierzające do przyspieszenia rozwoju gospodarczego państwa muszą zakładać równoległy wysiłek w dziedzinie oświaty⁴. Nie od zarania świata jednak masowa oświata była traktowana jako inwestycja we wzrost gospodarczy, chociaż zwracano uwagę na fakt, że może skutecznie sprzyjać pokojowi społecznemu oraz opanowaniu presji ludnościowej. Rosnąca naówczas popularność idei T. Malthusa przyczyniła się do tego, że oświatę uznano za czynnik sprzyjający krzewieniu wśród ludu cnoty roztropności⁵. Z kolei J. Mill wyraźnie odrzucał koncepcję bezpłatnego szkolnictwa publicznego, twierdząc, iż rząd w roli nauczyciela mógłby zniekształcać postawy, myśli i uczucia młodych ludzi we własnych celach. Nie powinien również wywierać żadnego nacisku na wybór szkolnictwa publicznego zamiast innego, zarówno na poziomie szkolnictwa podstawowego, jak i wyższego⁶. Jednak już A. Marshall w „Zasadach ekonomii” zawarł pewne propozycje rozszerzenia zakresu kontroli państwa i wkładu rządów w kształcenie i szkolnictwo⁷.

³ G.S. Becker, G.N. Becker, *Ekonomia życia*, Helion, Gliwice 2006, s. 89.

⁴ E. Faure, *Uczyć się, aby być*, PWN, Warszawa 1975, s. 309; cyt. za: J. Grodzicki, *Edukacja czynnikiem rozwoju gospodarczego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000, s. 17.

⁵ M. Blaug, *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 230.

⁶ Ibidem, s. 231.

⁷ Ibidem, s. 428.

Proces podnoszenia wartości i wykorzystania kapitału ludzkiego, a także rozwój regionów i ośrodków lokalnych ma szczególne znaczenie w kontekście akcesji do Unii Europejskiej. Jednym z priorytetowych celów polityki unijnej jest osiągnięcie gospodarczej i socjalnej spójności w obszarze poziomu życia i tworzenia równych szans rozwoju gospodarczego poszczególnych regionów. Proces ten niestety nie może zakończyć się pomyślnie bez uwzględnienia dysproporcji rozwojowych pomiędzy regionami Polski i Unii Europejskiej. Specyficzna sytuacja polskiej wsi, określana jako zapóźniona, wymaga zdecydowanego przyspieszenia działań w celu zmniejszenia dysproporcji w rozwoju na linii miasto – wieś, ale także na linii wieś polska – wieś europejska.

2. Demograficzne determinanty rozwoju kapitału ludzkiego obszarów wiejskich

O rozmiarach kapitału ludzkiego w istotnym stopniu decydują czynniki demograficzne⁸. W ostatnich latach obserwuje się wzrost liczby ludności wiejskiej z 14 584 tys. w 2000 r. do 14 757 tys. w 2006 r. Wyraźne są zmiany w strukturze ludności wiejskiej. Zmniejszeniu uległa liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym. Tendencje zmian na wsi były podobne do obserwowanych w miastach, chociaż na wsi były one nieco wolniejsze. Ponadto w badanym okresie zanotowano wzrost liczby ludności w wieku produkcyjnym, który na wsi był prawie dwa razy szybszy niż w miastach. Główną przyczyną tego zjawiska była występująca w badanym okresie tendencja do przewagi napływu ludności z miast nad jej odpływem ze wsi. Na zbliżonym poziomie utrzymuje się liczba osób w wieku poprodukcyjnym. W ostatnich latach obserwuje się dodatni wpływ migracji wewnętrznych na wzrost liczby ludności wiejskiej⁹. W 2006 r. dodatnie saldo migracji na wsi zaobserwowano prawie we wszystkich województwach, z wyjątkiem lubelskiego, podlaskiego i warmińsko-mazurskiego (wynosiło odpowiednio: -0,1, -1,6, -1,8 na 1000 osób). W pozostałych województwach kształtowało się najczęściej na poziomie 2-4‰, największe natężenie zaś zaobserwowano w województwach pomorskim i dolnośląskim, gdzie osiągało ono odpowiednio 5,2-5,3‰¹⁰. Z drugiej strony głównymi czynnikami ograniczającymi liczbę ludności wiejskiej były migracje zagraniczne na pobyt stały oraz przepływy ludności ze wsi do miast w wyniku zmian podziału administracyjnego.

⁸ I. Frenkel, *Przemiany demograficzne na wsi w latach 2000-2006*, „Wieś i Rolnictwo” 4/2007, s. 36-39.

⁹ Ibidem, s. 40-41.

¹⁰ Migracje wewnętrzne ludności, GUS www.stat.gov.pl.

3. Aktywność ludności wiejskiej w zakresie udziału w różnych formach kształcenia

Oprócz wymiaru ilościowego istotny wpływ na kształtowanie kapitału ludzkiego w aspekcie jakościowym ma dostęp mieszkańców wsi do oferty edukacyjnej i możliwości kształcenia, w tym kształcenia ustawicznego. Niestety nadal istnieją olbrzymie bariery terytorialne i finansowe utrudniające młodzieży wiejskiej wyrównanie szans edukacyjnych w stosunku do młodzieży miejskiej. W ostatnich kilkunastu latach zaobserwowano dynamiczny wzrost liczby osób z wykształceniem wyższym w Polsce. W roku akademickim 2006/2007 w szkołach wyższych wszystkich typów szkół kształciło się 1941,4 tys. studentów. W porównaniu z rokiem akademickim 1990/1991 liczba ta wzrosła o 1537,6 tys. osób (381%), jednak było to o 0,6% mniej niż w 2005 r¹¹.. Jednak, analizując strukturę wykształcenia ludności według miejsca zamieszkania, stwierdza się, że ludność zamieszkała na obszarach wiejskich charakteryzuje się znacznie niższym poziomem wykształcenia niż mieszkańcy miast. W 2006 r. odsetek osób z wykształceniem wyższym wynosił 18,8% w miastach, podczas gdy na wsi zaledwie 6,5%. Również więcej mieszkańców miast legitymuje się wykształceniem średnim. Ich udział szacuje się na 39%, podczas gdy mieszkańców wsi na 25,3%. Obserwowany jest znacznie większy udział ludności wiejskiej niż miejskiej wśród osób z wykształceniem zawodowym, gimnazjalnym i podstawowym, a więc w grupie o najniższym poziomie wykształcenia (por. wykres 1.). Liczbę mieszkańców wsi z wykształceniem podstawowym oszacowano na 37,5%, podczas gdy mieszkańców miast na 19,7%. Pozytywnym zjawiskiem jest obserwowana wśród mieszkańców wsi rosnąca tendencja w zdobywaniu wykształcenia wyższego i średniego oraz malejąca w zakresie kształcenia na poziomie najniższym.

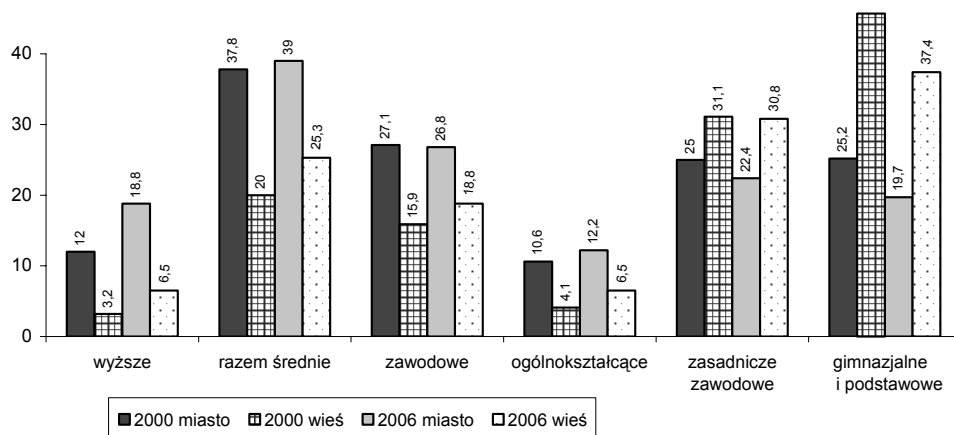
Według danych BAEL wzrosła liczba mieszkańców wsi w wieku 15 lat i więcej kontynuujących naukę: z 12,9% w 2000 r. do 14,9% w 2006 r¹².. Mieszkańcy wsi częściej niż mieszkańcy miast kontynuują naukę na niższych szczeblach edukacji. W 2006 r. prawie połowa kontynuującej naukę ludności miast kształciła się w szkołach wyższych, podczas gdy mieszkańców wsi zaledwie 30%. Mieszkańcy miast chętniej wybierają studia magisterskie (25,6%) niż licencjackie (19%), podczas gdy dla mieszkańców wsi stopień studiów nie jest aż tak zróżnicowany, ich udział wynosi odpowiednio: 15,4% i 15,9%. Ludność wiejska częściej niż miejska

¹¹ *Szkoły wyższe i ich finanse w 2006 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2007, s. 19.

¹² Dane dotyczące IV kwartału 2006.

kształci się w średnich szkołach zawodowych, jednocześnie mniejszy jest jej udział w kształceniu w szkołach średnich ogólnokształcących.

Wykres 1. Wykształcenie ludności wiejskiej i miejskiej w latach 2000-2006

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu z wyników NSP 2002; Rocznik Demograficzny 2005, 2007, GUS, Warszawa.

Aktywność ludności wiejskiej znacznie odbiega od aktywności mieszkańców miast. Jest to widoczne w poziomie wykształcenia, ale również w wyrażanej chęci społeczeństwa wiejskiego do podejmowania i uczestniczenia w różnego rodzaju formach kształcenia (por. tabela 1).

Przeprowadzone badania GUS-u¹³ wskazują, że 41,8% mieszkańców miast i 25,3% mieszkańców wsi w wieku 25-64 lat deklaruje udział w jakiegokolwiek formie kształcenia. Dane w tabeli wskazują, że mieszkańcy miast częściej niż mieszkańcy obszarów wiejskich dokończają się w każdej z wymienionych form. W edukacji w systemie formalnym (szkolnym) uczestniczyło 6,7% mieszkańców miast, podczas gdy udział mieszkańców wsi był o połowę niższy. Jednocześnie mniej niż co czwarta osoba zamieszkała w miastach i tylko co dziesiąty miesz-

¹³ Badanie „Kształcenie dorosłych” przeprowadzone zostało w IV kwartale 2006 r. w GUS na mocy umowy zawartej z Komisją Europejską. Na podstawie kwestionariusza indywidualnego przebadano 24,8 tys. osób w wieku 25-64 lat, w 13,3 tys. gospodarstwach domowych. Celem badania było określenie zbiorowości osób w wieku 25-64 lat, które w większości ukończyły już tradycyjny cykl nauki i podnoszą/zmieniają swoje wykształcenie w innym trybie lub dokończają się albo zmieniają swoje kwalifikacje zawodowe, a także ustalenie związku podejmowanych działań edukacyjnych z pracą, działalnością środowiskową (społeczną) czy z własnymi zainteresowaniami.

kaniec wsi uczestniczyli w kursach lub szkoleniach. Także samokształcenie było znacznie rzadziej wykorzystywane do uzupełniania własnej edukacji w przypadku mieszkańców wsi (18,0%) niż miast (29,6%). Ponad połowa mieszkańców miast (58,2%) i aż 3/4 (74,7%) zbiorowości osób zamieszkałych na wsi nie uczestniczyła w żadnej formie edukacji.

Tabela 1. Osoby w wieku 25-64 lat według uczestnictwa w kształceniu formalnym, pozaformalnym oraz nieformalnym według miejsca zamieszkania w 2006 r.

Wyszczególnienie	Ogółem (w tys.)	Udział w jakiegokolwiek formie kształcenia	Udział w kształceniu formalnym	Udział w kształceniu pozaformalnym	Udział w kształceniu nieformalnym	Osoby nie uczestniczące w żadnej formie kształcenia
OGÓLEM	20634	35,8%	5,5%	18,6%	25,4%	64,2%
Miasta	13158	41,8%	6,7%	22,6%	29,6%	58,2%
Wieś	7476	25,3%	3,5%	11,4%	18,0%	74,7%

Dane nie sumują się na ogółem, gdyż jedna osoba mogła uczestniczyć jednocześnie w kilku formach kształcenia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kształcenie dorosłych, GUS, Departament Badań Społecznych, Departament Pracy i Warunków Życia, 26 marca 2008, s. 2.

Szansą dla obszarów wiejskich w dążeniach do zmniejszenia dysproporcji pomiędzy miastem a wsią w zakresie poziomu wykształcenia i zwiększenia aktywności zawodowej mieszkańców wsi, a przede wszystkim dla rozwoju wysokiej jakości kapitału ludzkiego, jest realizacja Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki¹⁴. W programie wytyczono 10 priorytetów¹⁵, z których dla poprawy kształtowania

¹⁴ Program Operacyjny Kapitał Ludzki to kompleksowy program finansowany ze środków wspólnotowych w latach 2007-2013. Środki przeznaczone na jego realizację – 9,7 mld euro z funduszy UE oraz 1,7 mld ze źródeł krajowych – oznaczają, że będzie to drugi co do wielkości program operacyjny Polski i jednocześnie największy w historii UE, finansowany z Europejskiego Funduszu Społecznego. Dostępne środki przeznaczone zostaną na wspieranie instytucji edukacyjnych oraz działań związanych ze szkoleniami pracowników.

¹⁵ Szerzej na temat programu w: *Szczegółowy opis priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013, Narodowa Strategia Spójności*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Europejski Fundusz Społeczny, Warszawa 18 września 2007.

jakości kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich kluczowe znaczenie ma Priorytet IX – Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach, w szczególności działania z podgrupy piątej określone jako „Oddolne inicjatywy edukacyjne na obszarach wiejskich”. Celem powyższych działań jest pobudzenie aktywności mieszkańców tych obszarów na rzecz samoorganizacji i tworzenia lokalnych inicjatyw ukierunkowanych na rozwój edukacji i podnoszenia poziomu wykształcenia mieszkańców wsi. Realizowane projekty mają przyczynić się do podnoszenia poziomu wykształcenia i kwalifikacji mieszkańców obszarów wiejskich oraz rozwoju usług edukacyjnych mieszkańców obszarów wiejskich. W krajach Unii Europejskiej od lat polityka skierowana jest na rozwój terenów wiejskich poprzez zachęcanie lokalnej społeczności do samodzielnej oceny sytuacji społeczno-ekonomicznej swojego obszaru i składania propozycji programów jego rozwoju, nie oczekując na decyzje odgórne. Bezpośrednio z funduszy przeznaczonych na ten cel skorzystać mogą mieszkańcy terenów wiejskich w gminach wiejskich, miejsko-wiejskich, mieszkańcy miast do 25 tys. mieszkańców, a także społeczności lokalne aktywnie działające na rzecz rozwoju edukacji na terenach wiejskich oraz podmioty działające na obszarach wiejskich na rzecz przeciwdziałania ich marginalizacji i zapewnienia im odpowiedniego rozwoju.

Podsumowanie

Poziom wykształcenia mieszkańców obszarów wiejskich niestety nie daje powodów do zadowolenia. Aktywność mieszkańców wsi w zakresie podejmowania jakichkolwiek form kształcenia jest niska, co nie sprzyja likwidowaniu istniejących dysproporcji w poziomie życia na linii miasto-wieś, ale przede wszystkim nie stwarza możliwości kształtowania wysokiej jakości kapitału ludzkiego – kadr nowoczesnej gospodarki. Zdobywanie wykształcenia, wyższych kwalifikacji oraz budowanie świadomości o konieczności kształcenia ustawicznego warunkowałoby większą mobilność na rynku pracy. Jednak istotną barierą na drodze rozwoju jest dostępność do oferty edukacyjnej i niewystarczająca świadomość społeczeństwa wiejskiego o korzyściach wynikających z podejmowania kształcenia na wyższych szczeblach. Specyfika Polski na tle UE w zakresie dostępności do usług edukacyjnych na obszarach wiejskich wymusza uwzględnienie roli edukacji już na etapie dostępu do kształcenia przedszkolnego. Istotnym czynnikiem zwiększającym liczbę osób posiadających odpowiednie kwalifikacje zawodowe jest zapewnienie

warunków do edukacji na dalszych poziomach kształcenia, tj. średniego i wyższego, ze szczególnym uwzględnieniem uczniów i studentów pochodzących z obszarów wiejskich.

EDUCATION LEVEL AS THE DETERMINANT OF HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN RURAL AREAS

Summary

It are performed present period in development in conditions of utilization of technologies – economic societies – communication socially information, that causes, that traditional factors of development lose on meaning. It is underlined, that intellectual capital is permanent base of progress of economic enterprise, but there is main factor of – economic development socially and knowledge will be, during when refilling of physical capital is motive power of development of economy by capital of knowledge and process of accumulation of capital of knowledge affecting mutually, human capital and social capital. There is purpose of article advisable, educational system plays that role in development – economic socially and understood processes of education widely. It perform comparison of educational status in content and estimates of activities of urban population and in taking up of different form of education country. It put thesis, that in decrease of disparity among level of) life of city chance and villages, investments are to education and incrementation of consciousness of rural population about necessity of taking up of education, education in by whole life it.

*Translated by Maria Klonowska-Matynia
and Eugeniusz Z. Zdrojewski*

Małgorzata Kołodziejczak
Aldona Mrówczyńska-Kamińska

EFEKTYWNOŚĆ WYKORZYSTANIA NAKŁADÓW PRACY W ROLNICTWIE POLSKIM NA TLE UNII EUROPEJSKIEJ

Wprowadzenie

Wielkość i efektywność wykorzystania nakładów pracy w rolnictwie jest jednym z najważniejszych czynników kształtujących wielkość produktu krajowego tworzego przez sektor rolny oraz poziom dochodów gospodarstw domowych generowanych na obszarach wiejskich, a w ślad za tym – strukturę i tempo rozwoju obszarów wiejskich. Zagadnienie to nabiera szczególnej wagi w związku z postulowanym i realizowanym w ramach Unii Europejskiej dążeniem do rozwoju regionów (zwłaszcza) znajdujących się w gorszej sytuacji społeczno-ekonomicznej.

Celem pracy jest zbadanie efektywności nakładów pracy w ujęciu sektorowym, w skali międzynarodowej, gdzie badanym sektorem jest rolnictwo Unii Europejskiej.

W badaniu zastosowano analizę wskaźnikową i porównawczą, przy czym poziom kosztów pracy ustalono hipotetycznie w oparciu o przeciętne wynagrodzenie pracownika w gospodarce¹. Analizę przeprowadzono na podstawie danych z 2006

---

¹ Na wycenę nakładów pracy wpływa w dużym stopniu dość zróżnicowany poziom wynagrodzeń w poszczególnych krajach. Pod uwagę wzięto liczbę pełnozatrudnionych w rolnictwie w danym państwie, średnie wynagrodzenie pracownika w euro/h w działach pozarolniczych oraz liczbę godzin przepracowanych w ciągu roku przez jednego pełnozatrudnionego (2120 godzin). Ustalenie rzeczywistych nakładów pracy jest czynnością złożoną. Trudności wynikają z braku ewidencji nakładów pracy oraz ceny nakładu pracy (np. opłaty jednej godziny pracy). Por. J.S. Zegar, *Nakłady i wyniki w rolnictwie. Analiza nakładów i wyników w rolnictwie*, w: *Encyklopedia agrobiznesu*, red. A. Woś, wyd. Fundacja Innowacja, Warszawa 1998.

roku, pochodzących z publikacji urzędów statystycznych Wspólnoty i wybranych państw Unii Europejskiej oraz informacji zawartych w publikacjach związanych z przedmiotem badania.

1. Nakłady pracy

Pomiaru nakładów² czynników produkcji można dokonać w jednostkach naturalnych bądź wartościowych. Ujęcie wartościowe ma przewagę nad ujęciem w jednostkach fizycznych, gdyż uwzględnia różną cenę i wartość nakładów. W tabeli 1 zestawiono wartości wskaźników charakteryzujących nakłady pracy w rolnictwie Unii Europejskiej. Nakłady pracy, wyrażone liczbą osób pełnozatrudnionych, w rolnictwie polskim wynoszą 2236 tys. i stanowią ponad 18% nakładów Unii. Wyższe nakłady pracy, stanowiące prawie 21% nakładów całej Wspólnoty, występują jedynie w rolnictwie rumuńskim (2537 tys.), natomiast najniższe są w Luksemburgu oraz na Malcie, gdzie stanowią zaledwie po 0,03% nakładów pracy Unii Europejskiej. Z przedstawionych danych wynika, że najlepiej opłacani są pracownicy w Danii, gdzie średnie wynagrodzenie wynosi 31,39 euro/h. Nieco mniejsze wynagrodzenie, jednak zdecydowanie powyżej średniej w UE-27 (wynoszącej 9,55 euro/h) uzyskują pracownicy w Holandii 18,44, Belgii 16, Irlandii 15,91, Niemczech 15,45, Wielkiej Brytanii 14,93, Austrii 14,84 i Luksemburgu 14,77 euro/h. Wynagrodzenie w Polsce wynosi 3,60 euro/h i jest ponad 2,5 razy niższe od średniej płacy w pozostałych krajach unijnych.

Koszt pracy w Unii Europejskiej jest zróżnicowany i w zależności od kraju wynika przede wszystkim z dużej liczby pełnozatrudnionych lub z wysokich wynagrodzeń. Polska zalicza się do pierwszej spośród wymienionych grup, zatem można przypuszczać, że możliwe byłoby znaczne obniżenie kosztów pracy poprzez

² Nakładem jest wolumen czynników wytwórczych zużytych w danym procesie produkcyjnym wyrażonych w jednostkach fizycznych (*in natura*) bądź w jednostkach pieniężnych. Każdy rodzaj nakładu jest agregatem fizycznych jednostek zasobów i czynników wytwórczych, które zostały zużyte. Nakłady poszczególnych czynników produkcji należy traktować jako zespoły rozmaitych konkretnych rodzajów pracy, ziemi oraz środków trwałych i obrotowych, wyróżnionych nie tylko ze względu na funkcje społeczne w procesie produkcji, ale też ze względu na ich cechy jakościowe. Por. A. Woś, *Agrobiznes – Makroekonomika*, t. 1, Wyd. Key Text, Warszawa 1996; J.S. Zegar, *Nakłady i wyniki w rolnictwie. Analiza nakładów i wyników w rolnictwie*, w: *Encyklopedia agrobiznesu*, red. A. Woś, wyd. Fundacja Innowacja, Warszawa 1998.

Tabela 1. Nakłady pracy w rolnictwie Unii Europejskiej w 2006 r.^a

Wyszczególnienie	Pełnozatrudnieni (tys.)	Średnie wynagrodzenie ^{a, b} (euro/h)	Kalkulowany koszt pracy ^a (mln euro)	Kalkulowany koszt pracy na 1 pełnozatrud- nionego ^a (tys. euro)	Kalkulowany koszt pracy na 1 ha UR ^a (euro)
Austria	161.0	14.84	5 064	31.5	1 563
Belgia	70.0	16.00	2 375	33.9	1 719
Bułgaria	563.5	1.03	1 230	2.2	237
Czechy	147.9	3.56	1 116	7.5	313
Cypr	21.7	11.86	546	25.1	3 228
Dania	63.0	31.39	4 191	66.5	1 553
Estonia	37.4	3.40	269	7.2	353
Finlandia	93.1	13.36	2 637	28.3	1 146
Francja	926.6	8.45	16 599	17.9	561
Grecja	600.0	12.20	15 518	25.9	4 769
Hiszpania	972.8	11.89	24 522	25.2	966
Holandia	191.3	18.44	7 478	39.1	3 938
Irlandia	167.2	15.91	5 640	33.7	1 312
Litwa	139.3	2.46	726	5.2	260
Luksemburg	3.9	14.77	121	31.3	938
Łotwa	132.7	2.18	613	4.6	354
Malta	4.1	6.29	54	13.3	5 414
Niemcy	570.9	15.45	18 701	32.8	1 103
Portugalia	367.6	5.21	4 060	11.0	1 078
Rumunia	2 537.0	1.55	8 337	3.3	591
Słowacja	95.5	2.85	577	6.0	298
Słowenia	89.8	6.55	1 247	13.9	2 541
Szwecja	74.9	13.89	2 206	29.4	700
Wielka Brytania	289.0	14.93	9 146	31.7	614
Węgry	512.3	3.67	3 986	7.8	686
Włochy	1 156.6	:	:	:	:
Polska	2 235.9	3.60	17 064	7.6	1 070
UE-15	5 707.8	14.23	172 192	30.2	1 349
UE-25	9 124.3	10.24	197 982	21.7	1 231
UE-27	12 224.8	9.55	247 424	20.2	1 373

^a UE-15 i UE-25 bez Włoch;

^b 2002 Francja i Grecja, 2003 Litwa, 2004 Wielka Brytania, 2005 Belgia, Czechy, Dania, Finlandia, Holandia, Portugalia i Rumunia.

Źródło: *Grüner Bericht 2007, Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft, Wien 2007; Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten der Bundesrepublik Deutschland 2007, Landwirtschaftsverlag GmbH, Münster-Hiltrup 2007; Statistisches Jahrbuch 2007, Statistisches Bundesamt Deutschland 2007; www.ilo.org.*

redukcję zatrudnienia³. W rolnictwie polskim przy 2236 tys. zatrudnionych koszt pracy wynosi 17 064 mln euro, co stanowi 6,9% kosztu pracy w rozszerzonej Unii. Wyższy koszt pracy występuje w rolnictwie Niemiec i Hiszpanii, natomiast zbliżony, jednak niższy – w Grecji i Francji.

Istotnym wskaźnikiem charakteryzującym rolnictwo jest koszt pracy przypadający na jednego pełnozatrudnionego na rok. W rolnictwie polskim występują jedne z najniższych wartości tego wskaźnika wśród państw unijnych (7,6 tys. euro). Nieco niższy koszt niż w Polsce występuje w rolnictwie Czech, Estonii, Słowacji, Litwy, Łotwy (4,6-7,5 tys. euro), a wyraźnie niższy w Rumunii i Bułgarii (2,2-3,3 tys. euro). Zbliżone, jednak wyższe niż w rolnictwie polskim wartości uzyskuje rolnictwo węgierskie (7,8 tys. euro), natomiast znacznie wyższe wartości występują w Danii 66,5, Holandii 39,1, Belgii 33,9, Irlandii 33,7, Niemczech 32,8, Wielkiej Brytanii 31,7, Austrii 31,5 i Luksemburgu 31,3 tys. euro na pełnozatrudnionego.

Ważnym miernikiem są również koszty pracy w przeliczeniu na 1 ha UR. Najwyższe występują w rolnictwie maltańskim (5414 euro), które dysponuje najmniejszą powierzchnią UR (zaledwie 10 tys. ha, co stanowi 0,006% UR całej Wspólnoty), następnie w rolnictwie greckim (4769 euro, co wynika z wysokiego zatrudnienia) oraz w rolnictwie holenderskim (3938 euro, na co istotny wpływ ma intensywna produkcja rolna), jak również na Cyprze (3228 euro), w Słowenii (2541 euro) oraz w Belgii, Austrii, Danii i Irlandii (powyżej 1300 euro). W rolnictwie polskim nakład pracy wynosi 1070 euro i jest o 303 euro niższy niż średnia w UE-27 (1373 euro). Najniższy koszt pracy we Wspólnocie występuje w Bułgarii (237 euro – jest prawie 6-krotnie niższy niż średnia UE-27), na Litwie (260 euro) i na Słowacji (298 euro).

Koszty pracy w Polsce są wysokie, szczególnie w porównaniu z niektórymi krajami Unii. Wynika to przede wszystkim ze zbyt dużej liczby osób zatrudnionych w tym dziale, a nie z wysokich płac. Odwrotna zależność kształtuje się w przypadku państw byłej UE-15, gdzie wysokie koszty pracy najczęściej są determinowane przez wyższe wynagrodzenia, rzadziej przez liczbę zatrudnionych.

³ Według Kolarskiej-Bobińskiej i in. (L. Kolarska-Bobińska, A. Rosner, J. Wilkin, *Przyszłość wsi polskiej – wizje, strategie, koncepcje*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2001) tworzenie pozarolniczych miejsc pracy jest podstawowym warunkiem odciążenia rolnictwa od zbędnych zasobów siły roboczej, koncentracji gospodarstw, przepływu ziemi do komercyjnego sektora rolnictwa i poprawy produktywności pracy w rolnictwie.

2. Efektywność produkcyjna i ekonomiczna nakładów pracy

Wydajność pracy jest określoną ilością (wartością) produkcji bądź dochodu, jaka może zostać wytworzona przez zatrudnionego w jednostce czasu. Wartość jest kategorią ekonomiczną, wyrażającą niezbędny nakład pracy, który zmienia się w zależności od zmiany poziomu sił wytwórczych. Wzrost tego poziomu powoduje zmniejszenie nakładu pracy na jednostkę produktu, co jest równoznaczne ze wzrostem wydajności pracy⁴. Miarą efektywności produkcyjnej nakładów pracy zastosowaną w badaniu jest produkcja rolnicza odniesiona do kalkulowanego kosztu pracy bądź dochodu rolniczego przyjętego jako opłata pracy. W rolnictwie polskim wartości wskaźnika produktywności nakładów pracy mierzone kosztami pracy w odniesieniu do produkcji rolniczej wynoszą 0,95 – tyle samo ile w Irlandii. Po Słowenii (0,87) i Grecji (0,68) są to najniższe wskaźniki na tle całej Wspólnoty (tabela 2). Ze względu na to, że średnie wynagrodzenie w Polsce jest niskie, relatywnie niskie wartości wskaźnika są wynikiem dużej liczby osób zatrudnionych w tym sektorze gospodarki żywnościowej. Najwyższe wartości omawianego wskaźnika występują w rolnictwie francuskim (3,65 – co oznacza, że produkcja rolnicza pokrywa prawie czterokrotnie koszt pracy), czeskim 3,20 i słowackim 3,07.

Miarą produktywności ekonomicznej, wykorzystaną w opracowaniu, jest wartość dodana brutto odniesiona do kalkulowanego kosztu pracy, która w rolnictwie polskim wynosi 0,38 i jest 1,5 raza niższa od średniej w UE-27 (0,56). Efektywność ekonomiczna w UE jest bardzo zróżnicowana – od 0,30 w rolnictwie irlandzkim do 1,54 we francuskim. Oznacza to, że wytworzona w rolnictwie Irlandii wartość dodana brutto nawet w połowie nie pokrywa kosztu pracy, natomiast we Francji pokrywa je ponad 1,5 raza.

W analizie efektywności nakładów pracy dokonano również obliczeń produkcji rolniczej oraz wartości dodanej brutto w odniesieniu do dochodu rolniczego jako miernika poziomu nakładów pracy. Wskaźnik produktywności nakładów pracy mierzony produkcją rolniczą do dochodu rolniczego wynosi średnio (dla UE-25) 1,14, przy czym rolnictwo polskie osiąga wartości prawie dwukrotnie niższe (0,73) – wynika to z niskiego poziomu dochodów uzyskiwanych w rolnictwie polskim. Najwyższe wskaźniki w państwach Wspólnoty występują w Holandii,

⁴ K. Ratajczak, *Postęp techniczny oraz wydajność pracy w warunkach przechodzenia rolnictwa do gospodarki rynkowej*, w: *Rolnictwo polskie w gospodarce rynkowej*, red. B. Wojciechowska-Ratajczak, Zeszyty Naukowe AE, Poznań 1994, s. 218.

Tabela 2. Efektywność nakładów pracy w krajach Unii Europejskiej w 2006 roku

Wyszczególnienie	Efektywność produkcyjna		Efektywność ekonomiczna	
	Produkcja rolnicza /koszt pracy na podstawie opłaty pracy	Produkcja rolnicza /koszt pracy na podstawie dochodu rolniczego ^a	Wartość dodana brutto/koszt pracy na podstawie opłaty pracy	Wartość dodana brutto/koszt pracy na podstawie dochodu rolniczego ^a
Austria	1,12	1,01	0,49	0,44
Belgia	2,91	1,85	1,02	0,65
Bułgaria	2,82	:	1,26	:
Czechy	3,20	0,99	0,78	0,24
Cypr	1,12	2,41	0,62	1,34
Dania	1,94	2,25	0,58	0,67
Estonia	2,01	0,75	0,82	0,31
Finlandia	1,45	1,84	0,32	0,41
Francja	3,65	2,11	1,54	0,89
Grecja	0,68	0,94	0,43	0,59
Hiszpania	1,52	1,40	0,90	0,83
Holandia	2,96	2,66	1,21	1,09
Irlandia	0,95	1,90	0,30	0,60
Litwa	2,22	0,60	0,76	0,21
Luksemburg	2,08	1,98	0,83	0,79
Łotwa	1,39	0,52	0,44	0,16
Malta	2,31	0,50	1,09	0,24
Niemcy	2,14	1,74	0,69	0,56
Portugalia	1,67	2,38	0,67	0,96
Rumunia	1,72	:	0,84	:
Słowacja	3,07	0,26	0,88	0,07
Słowenia	0,87	1,77	0,37	0,76
Szwecja	1,99	1,68	0,54	0,46
Wielka Brytania	2,36	0,95	0,87	0,35
Węgry	1,51	0,46	0,57	0,17
Włochy	:	0,85	:	0,49
Polska	0,95	0,73	0,38	0,29
UE-15	1,55	1,40	0,73	0,66
UE-25	1,51	1,14	0,70	0,53
UE-27	1,28	:	0,56	:

^a Dochód rolniczy byłej UE-15 2005/06, kraje przyjęte w 2004 roku 2004/05.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten der Bundesrepublik Deutschland 2006, Landwirtschaftsverlag GmbH, Münster-Hiltrup 2006, Grüner Bericht 2007, Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft, Wien 2007, Die Lage der Landwirtschaft in der Europäischen Union, Bericht 2007, Brüssel - Luksemburg, Statistisches Jahrbuch 2007, Statistisches Bundesamt Deutschland 2007, www.ilo.org.

gdzie produkcja rolnicza przewyższa prawie trzykrotnie dochód, oraz na Cyprze, w Portugalii, Danii i Francji, gdzie produkcja globalna pokrywa dochód ponad dwukrotnie. Z kolei najniższe w Unii i niższe niż w Polsce wartości występują na Słowacji, Węgrzech, Malcie, Łotwie i Litwie i wynoszą one odpowiednio: 0,26, 0,46, 0,5, 0,52 i 0,60. Produktywność ekonomiczna mierzona wartością dodaną brutto w odniesieniu do dochodu rolniczego dla UE-25 wynosi średnio 0,53, natomiast w rolnictwie polskim 0,29. Najniższy wskaźnik wśród państw Unii (poniżej 0,25) występuje w rolnictwie słowackim, łotewskim, węgierskim, litewskim, maltańskim i czeskim, natomiast najwyższy w rolnictwie Cypru (1,34).

Podsumowanie

Rolnictwo polskie na tle rolnictwa Unii Europejskiej charakteryzuje się niską produktywnością nakładów pracy, a w konsekwencji niskim poziomem uzyskiwanych dochodów. Nadmierne zasoby pracy, zaangażowane w produkcję rolniczą w Polsce, stanowią czynnik spowalniający rozwój społeczny i ekonomiczny obszarów wiejskich. Ponadto niska efektywność wytwarzania powoduje, że znaczący potencjał produkcyjny rolnictwa polskiego nie jest w pełni wykorzystywany. Konieczny jest wzrost wydajności pracy, na co wpływ może mieć wzrost wytwarzanego wolumenu produkcji, poprawa struktury agrarnej oraz zmiana relacji praca – ziemia. W tym kontekście istniejących ograniczeń formalnych i rynkowych, uniemożliwiających zwiększenie produkcji, należy uznać, że jedynym realnym sposobem zwiększenia wydajności i produktywności jest uwolnienie z rolnictwa części osób zaangażowanych w produkcję rolniczą, a to jest możliwe wyłącznie pod warunkiem stworzenia odpowiedniej liczby pozarolniczych miejsc pracy.

ECONOMIC EFFICIENCY OF LABOUR FORCE IN POLISH AGRICULTURE COMPARED TO EUROPEAN UNION

Summary

Economic efficiency of labour resources and their expenditure in agriculture of the European Union was analysed in the article. Labour productivity was presented in this study. Efficiency calculus was carried out on the basis of agricultural production and gross value added. Polish agriculture in comparison with the EU agriculture is characterised by low efficiency of labour expenditure.

*Translated by Małgorzata Kołodziejczak
and Aldona Mrówczyńska-Kamińska*

Włodzimierz Kołodziejczak

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI ZAWODOWEJ WIEJSKIEJ LUDNOŚCI ROLNICZEJ I BEZROLNEJ

Wprowadzenie

Praca (obok ziemi i kapitału) jest jednym z trzech głównych środków produkcji¹. Możliwie pełne, efektywne wykorzystanie istniejących zasobów pracy należy do najważniejszych czynników określających możliwości rozwoju kraju, regionów oraz lokalnych społeczności². Niepełne lub nieefektywne wykorzystanie zasobów pracy wpływa na spowolnienie rozwoju ekonomicznego i społecznego oraz oddziałuje niekorzystnie na jakość kapitału ludzkiego. W sposób szczególny problem dotyczy mieszkańców wsi. Ponieważ nie jest możliwe znaczące zwiększenie dochodowości produkcji rolniczej, zatem wiejskie gospodarstwa domowe mogą pozyskiwać dodatkowe środki na rozwój ekonomiczny i społeczny przede wszystkim dzięki pozarolniczemu zatrudnieniu ich członków³. Jednak ludność wiejska, ze względu na gorsze wykształcenie niż mieszkańcy miast oraz słabiej

---

¹ Pojęcie zasobów pracy należy utożsamiać ze zbiorowością ludności aktywnej ekonomicznie. Ogół ludności aktywnej ekonomicznie to potencjalne zasoby pracy, natomiast ogół ludności aktywnej zawodowo to rzeczywiste (czyli aktywne w danym okresie) zasoby pracy; por. F. Wysocki, W. Kołodziejczak, *Aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej w Polsce*, Wyd. AR Poznań, Poznań 2007. Za aktywne ekonomicznie uznaje się wszystkie osoby w wieku 15 lat i więcej, natomiast aktywni zawodowo to pracujący oraz bezrobotni; por. *Aktywność ekonomiczna ludności Polski*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003.

² M. Kabaj, *Dezaktywizacja Polski*, „Polityka Społeczna” nr 8/2003.

³ F. Wysocki, W. Kołodziejczak, *Zasoby pracy i ich jakość na wsi polskiej*, Roczniki Naukowe SERiA, 2008 (oddano do druku).

rozwiniętą infrastrukturę obszarów wiejskich, napotyka na znaczne trudności w zdobywaniu pozarolniczych miejsc pracy. Ponadto ludność ta charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem statusu zawodowego, wynikającym przede wszystkim ze związków mieszkańców wsi z rolnictwem indywidualnym⁴.

W tym kontekście formułowano cel pracy. Jest nim zbadanie sytuacji zawodowej wiejskiej ludności rolniczej i bezrolnej w latach 2002 i 2007, w kontekście możliwości pozyskiwania zatrudnienia poza rolnictwem oraz zagrożenia bezrobociem.

Badanie wykonano z wykorzystaniem metod analizy opisowej i wskaźnikowej, na podstawie danych z przeprowadzonego przez GUS w 2002 roku i w drugim kwartale 2007 roku Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) oraz literatury przedmiotu.

1. Zasoby pracy na wsi

Polska posiada relatywnie duże potencjalne zasoby pracy, zarówno na obszarach wiejskich, jak również miejskich. Spośród ogólnej zbiorowości 31 338 tys. osób w wieku 15 lat i więcej (czyli osób aktywnych ekonomicznie) mieszkańcy wsi stanowili w 2007 roku 37,6%⁵. Ze względu na zaszczości o charakterze historycznym znaczna część mieszkańców wsi związana jest bezpośrednio lub pośrednio z rolnictwem – przez wiele dziesięcioleci ten sektor stanowił tradycyjną podstawę utrzymania wiejskich gospodarstw domowych. Jak podaje Poczta⁶, udział pracujących w rolnictwie w ogólnej liczbie pracujących w Polsce wynosił w 2006 roku 15,3% i zmniejszył się w stosunku do 2002 roku zaledwie o 0,3 punktu procentowego, a więc nadal pozostawał o kilka punktów procentowych większy niż w innych krajach Unii Europejskiej. Ponadto, ze względu na ograniczenia o charakterze ekonomicznym, technicznym i formalnoprawnym, nie jest możliwe w najbliższym czasie istotne zwiększenie dochodów generowanych przez gospodarstwa rolne. W konsekwencji, sytuacja ekonomiczna wiejskich, rolniczych gospodarstw domowych w Polsce jest gorsza niż ludności miejskiej i wiejskich gospodarstw domowych, których członkowie pracują poza rolnictwem⁷. Jednak,

⁴ *Aktywność ekonomiczna (2003)*..., op. cit.

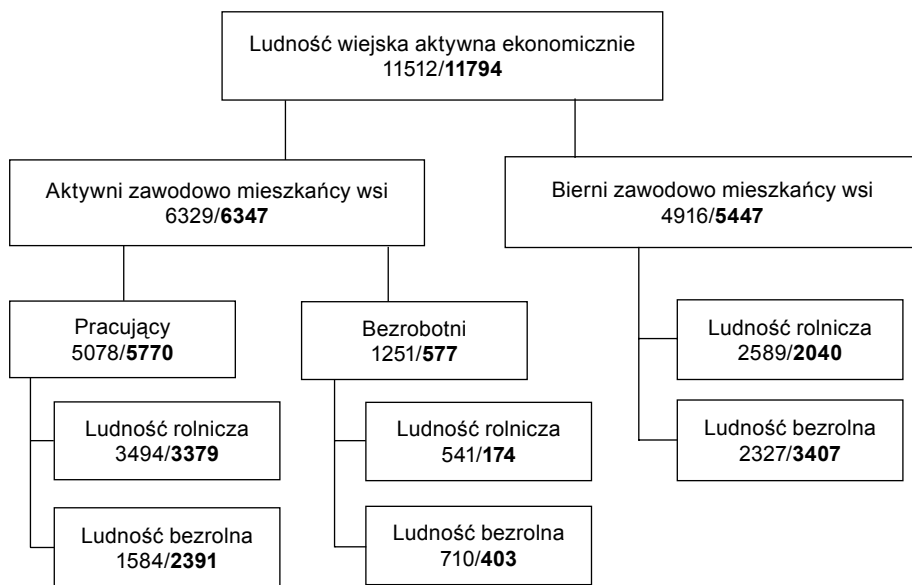
⁵ F. Wysocki, W. Kołodziejczak, *Zasoby pracy i ich jakość*..., op. cit.

⁶ W. Poczta, *Polska Wieś. Raport o stanie wsi*, Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa 2008 (oddano do druku).

⁷ F. Wysocki, W. Kołodziejczak, *Zasoby pracy i ich jakość*..., op. cit.

pomimo gorszej sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych utrzymujących się z rolnictwa, posiadanie ziemi wpływało korzystnie na sytuację członków rolniczych gospodarstw domowych na rynku pracy. Osoby związane z gospodarstwami charakteryzowały się z reguły wyższymi wartościami wskaźnika zatrudnienia i niższym bezrobociem, a także były mniej podatne na dezaktywizację zawodową. Jednak, sytuacja ludności związanej z gospodarstwami rolnymi była tylko pozornie lepsza – znaczna ich część była zatrudniona w rolnictwie, lecz ich praca nie była efektywnie wykorzystywana⁸.

Rys. 1. Rozkład liczby aktywnej ekonomicznie ludności wiejskiej w Polsce w latach 2002/2007^a (tys. osób)

^a Na rysunku podano wartości dla lat 2002 i 2007 w układzie: dla roku 2002 / dla roku 2007. W podziale nie uwzględniono osób o nieustalonym statusie na rynku pracy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Aktywność ekonomiczna ludności Polski*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003; *Aktywność ekonomiczna ludności Polski*, II kw. 2007, wyd. GUS, Warszawa 2007.

Na rysunku 1 zaprezentowano rozkład liczby aktywnej ekonomicznie polskiej ludności wiejskiej w latach 2002 i 2007. W ogólnej liczbie aktywnych ekonomicznie

⁸ F. Wysocki, W. Kołodziejczak, *Aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej...*, op. cit.

mieszkańców wsi (11 512 tys. osób) w roku 2002 przeważała ludność rolnicza – jej udział wynosił 59% ogółu, lecz do roku 2007 uległ on zmniejszeniu o 11 punktów procentowych do 48% ogółu. Wpłynęło to istotnie na sytuację zawodową tych grup. Jak można zauważyć, w roku 2007 w porównaniu z rokiem 2002 mniej było bezrolnych bezrobotnych oraz znacznie więcej pracujących. Należy przypuszczać, że wynikało to przede wszystkim z dezaktywizacji zawodowej (w badanym okresie populacja biernych zawodowo bezrolnych zwiększyła się o 1081 tys. osób, przy czym napływ ten wynikał w znacznej części z przekazywania gospodarstw przez rolników – przechodzenia na renty i emerytury) oraz z poprawy ogólnej sytuacji na rynku pracy, ponadto pewne znaczenie miały zagraniczne migracje zarobkowe⁹. Równocześnie poprawiła się sytuacja zawodowa wiejskiej ludności związanej z rolnictwem, wśród której również nastąpiło zmniejszenie bezrobocia oraz (odmiennie niż wśród bezrolnych) zmniejszenie liczby biernych zawodowo.

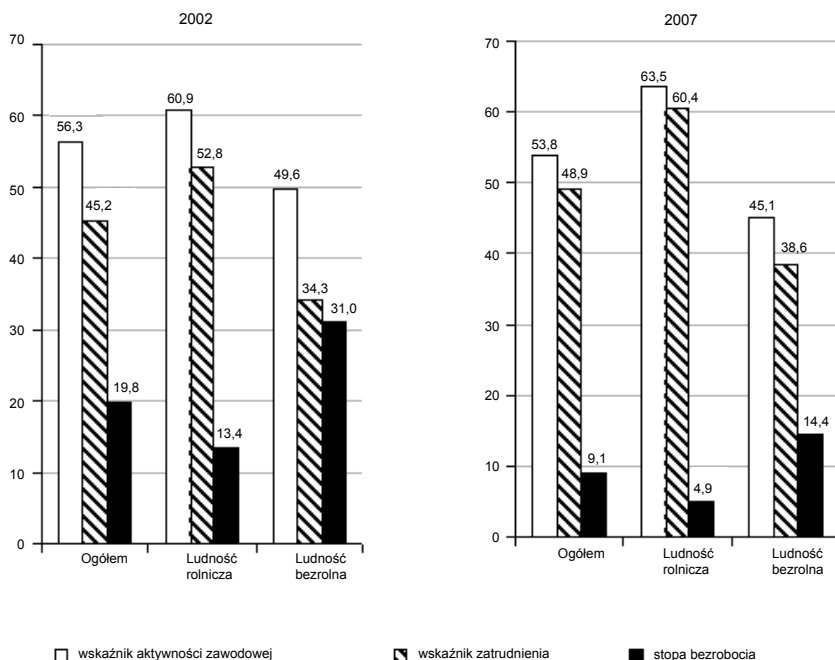
2. Sytuacja zawodowa ludności rolniczej i bezrolnej

Pomimo omówionych wcześniej zmian w strukturze aktywnych ekonomicznie mieszkańców wsi, sytuacja zawodowa bezrolnej ludności wiejskiej w roku 2007 była, podobnie jak w roku 2002, gorsza niż ludności rolniczej (rys. 2 i 3). We wszystkich grupach ludności stopa bezrobocia w roku 2007 była niższa niż w 2002, przede wszystkim na skutek poprawy sytuacji w skali kraju (najprawdopodobniej nie miało wyraźnego związku z charakterystyką społeczną i zawodową ludności wiejskiej). Jednak w obydwu analizowanych latach bezrobocie wśród ludności bezrolnej było wyższe, zaś wskaźniki aktywności zawodowej i zatrudnienia przyjmowały wartości niższe niż wśród ludności związanej z rolnictwem. W roku 2007 wartości wskaźnika aktywności zawodowej wśród osób bezrolnych kształtowały się na poziomie 45,1%, czyli o 18,4 punktu niższym niż wśród ludności rolniczej, równocześnie wskaźnik zatrudnienia przyjmował wartości na poziomie 38,6%, a więc o 21,8 punktu procentowego niższym niż w przypadku ludności rolniczej. W roku 2002 wartości wskaźnika aktywności zawodowej wynosiły dla osób bezrolnych 45,1%, czyli o 11,3 punktu mniej niż dla ludności rolniczej, a wartości wskaźnika zatrudnienia wśród ludności bezrolnej 34,4%, o 18,5 punktu mniej niż w przypadku osób związanych z gospodarstwami rolnymi. Zatem

⁹ P. Kaczmarczyk, *Współczesne migracje zagraniczne Polaków – skala, struktura oraz potencjalne skutki dla rynku pracy*, Ośrodek Badań nad Migracjami (OBM), Wydział Nauk Ekonomicznych UW, Warszawa 2006.

w roku 2007 w porównaniu z rokiem 2002 można zaobserwować pogłębianie się zróżnicowania charakterystyk aktywności zawodowej pomiędzy osobami związanymi z gospodarstwami a bezrolnymi (rys. 2).

Rys. 2. Charakterystyka aktywności zawodowej ludności wiejskiej w Polsce według związku z rolnictwem w 2002 i 2007 roku

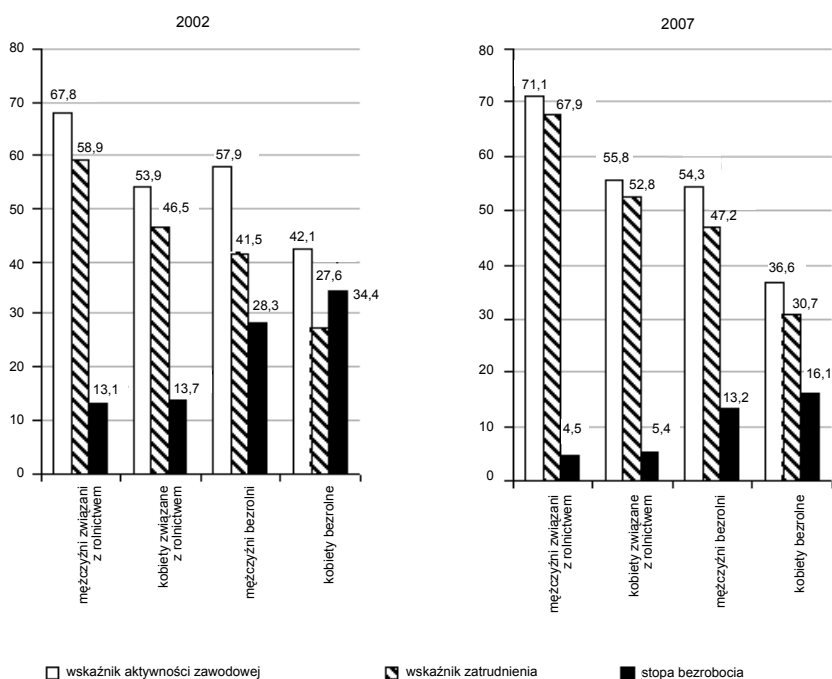

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Aktywność ekonomiczna ludności Polski, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003; Aktywność ekonomiczna ludności Polski, II kw. 2007, wyd. GUS, Warszawa 2007.*

Ludność wiejska wykazuje znaczne zróżnicowanie sytuacji zawodowej również ze względu na płeć (rys. 3), przy czym zjawisko to dotyczy zwłaszcza kształtowania się wartości wskaźnika aktywności zawodowej oraz wskaźnika zatrudnienia, natomiast w mniejszym stopniu stopy bezrobocia (zwłaszcza wśród ludności związanej z rolnictwem). W analizowanych latach (2002 i 2007) wartości wskaźnika aktywności zawodowej oraz wskaźnika zatrudnienia były wyższe wśród mężczyzn niż wśród kobiet, zarówno w grupie ludności związanej z gospodarstwami, jak również wśród ludności bezrolnej, przy czym różnice te były nieco wyraźniejsze w grupie ludności bezrolnej. W roku 2007 omawiane różnice w wartości wskaź-

nika zatrudnienia pomiędzy kobietami i mężczyznami wynosiły 16,5 punktu procentowego wśród bezrolnych wobec 15,1 punktu wśród ludności związanej z rolnictwem i były wyraźniejsze niż w roku 2002, kiedy kształtowały się na poziomie odpowiednio: 13,9 punktu i 12,4 punktu. W roku 2007 stopa bezrobocia nie wykazywała znaczącego zróżnicowania ze względu na płeć wśród ludności rolniczej (zaledwie 0,9 punktu), natomiast wśród ludności bezrolnej bezrobocie wśród kobiet było o 2,9 punktu procentowego wyższe niż wśród mężczyzn. W roku 2002 występowało również niewielkie zróżnicowanie stopy bezrobocia w grupie ludności rolniczej, natomiast wśród bezrolnych kobiet stopa bezrobocia była wyższa o 6,1 punktu procentowego.

Rys. 3. Charakterystyka aktywności zawodowej ludności wiejskiej rolniczej i bezrolnej w Polsce według płci w 2002 i 2007 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Aktywność ekonomiczna ludności Polski, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003; Aktywność ekonomiczna ludności Polski, II kw. 2007, wyd. GUS, Warszawa 2007.*

Analiza wartości wskaźników charakteryzujących sytuację zawodową wiejskiej ludności rolniczej i bezrolnej pozwala na stwierdzenie, że w roku 2007 podstawowo-

wym problemem była dezaktywizacja zawodowa ludności bezrolnej. Zmniejszeniu się bezrobocia w tej grupie towarzyszyło obniżenie wartości wskaźnika aktywności zawodowej. Zaprezentowana analiza może również skłaniać do sformułowania wniosku, że związek ludności wiejskiej z rolnictwem jest dodatnio skorelowany z jej zatrudnieniem, a tym samym wpływa na polepszenie jej sytuacji materialnej. Jednak, jak zauważa Frenkel¹⁰, większość mieszkańców wsi to osoby związane z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi – rolnicy i domownicy, członkowie gospodarstw domowych, w których wszyscy biorą udział w pracach związanych z rolnictwem, pomimo że nie jest to konieczne ze względów technologicznych i nie jest korzystne ekonomicznie¹¹. Należy pamiętać, że celem aktywności ekonomicznej gospodarstw domowych jest pozyskiwanie środków do utrzymania i konsumpcji¹². W tym kontekście istotne jest nie tyle bezrobocie (akcentowane powszechnie jako podstawowy problem), ile skala wyłączenia ludności wiejskiej z efektywnego generowania dochodów.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza sytuacji zawodowej wiejskiej ludności rolniczej i bezrolnej skłania do sformułowania następujących wniosków:

1. Jest ogólną prawidłowością, że wśród ludności bezrolnej zarówno wskaźnik aktywności zawodowej, jak również wskaźnik zatrudnienia przyjmują wartości znacznie niższe niż w przypadku ludności związanej z rolnictwem. Prawdopodobnie ludność bezrolna będzie ulegała dalszej dezaktywizacji zawodowej.
2. Wyższe wartości wskaźnika zatrudnienia wśród ludności rolniczej wynikają po części z nieefektywnego zatrudnienia w gospodarstwach rolnych, które nie podnosi poziomu dochodów wiejskich gospodarstw domowych. Ponieważ możliwości znaczącego zwiększenia dochodów z produkcji rol-

¹⁰ I. Frenkel, *Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi. Dekada przemian*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2003.

¹¹ Nie mogą oni zostać sklasyfikowani jako bezrobotni, ponieważ nie spełniają warunków kwalifikacji do grupy bezrobotnych zarejestrowanych w urzędach pracy, a jednocześnie niemal wszyscy przepracowali jedną godzinę tygodniowo, wykluczającą zaliczenie ich do populacji bezrobotnych. Według kryteriów przyjętych w Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności za bezrobotną uznaje się osobę, która nie przepracowała minimum jednej godziny w tygodniu, w którym była ankietowana; por. *Aktywność ekonomiczna (2003)*..., op. cit.

¹² F. Wysocki, W. Kołodziejczak, *Aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej*..., op. cit.

niczej zostały wyczerpane, mieszkańcy wsi mogą pozyskiwać środki finansowe przede wszystkim dzięki pozarolniczemu zatrudnieniu.

3. Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że ludność wiejska zawsze znajdowała się w gorszej sytuacji konkurencyjnej na rynku pozarolniczych miejsc pracy. Można przypuszczać, że nawet jeśli będzie posiadała kwalifikacje równe lub lepsze niż mieszkańcy miast, to ze względu na oddalenie od dużych ośrodków gospodarczych, słabo rozwiniętą infrastrukturę obszarów wiejskich i związane z tym dodatkowe koszty podjęcia pracy będzie przegrywać z nimi konkurencję na rynku pracy. Dlatego wydaje się konieczne zintensyfikowanie działań na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, a przede wszystkim stworzenie realnych, wymiernych bodźców ekonomicznych dla inwestorów, tak aby lokalizowanie inwestycji poza dużymi centrami gospodarczymi było opłacalne.

PROFESSIONAL ACTIVITY DIFFERENTIATION AMONG AGRICULTURAL AND NON-AGRICULTURAL SOCIETY

Summary

In the article was presented the status of the professional activity of the agricultural and landless country-population in 2002-2007 years in the context of the possibility of gaining of the employment outside the agriculture and threats of unemployment. The country-folk, for the worse education than inhabitants of cities and for more weakly fully developed infrastructure of rural areas, meets on considerable difficulties in the winning of non-agricultural workplaces. Besides, this population is characterized with the considerable differentiation of the professional status, that is consequential first of all from the ligature with the individual agriculture. Landless persons are more often unemployed and easier surrender the professional deactivation. The situation of persons connected with the agriculture is better, however considerable their part is engaged ineffectually. In years 2002-2007 diminished the unemployment in among the country-folk, and increased the quantity of passive professionally the landless population.

Translated by Włodzimierz Kotodziejczak

Sławomir Konieczny
Agnieszka Kurdyś

ANALIZA EFEKTYWNOŚCI WYKORZYSTANIA ŚRODKÓW Z EUROPEJSKIEGO FUNDUSZU SPOŁECZNEGO W POWIATOWYM URZĘDZIE PRACY W SŁAWNIE W LATACH 2006-2007

Wprowadzenie

Europejski Fundusz Społeczny, stworzony w 1957 roku, jest głównym narzędziem finansowym Unii Europejskiej, służącym do inwestowania w kapitał ludzki. Wspiera zatrudnienie i pomaga zdobywać lepsze wykształcenie i umiejętności. To z kolei zwiększa szanse na rynku pracy dla beneficjentów programu. Państwa członkowskie i regiony opracowują własne Programy Operacyjne EFS, które stanowią reakcję na realne potrzeby w terenie.

Powiat sławieński charakteryzuje się małą ilością zakładów pracy (zwłaszcza o wyższym zatrudnieniu), niską konkurencyjnością gospodarki i niekorzystną charakterystyką bezrobocia. Występuje tu wysokie bezrobocie strukturalne, obejmujące zwłaszcza osoby o niskim poziomie wykształcenia i osoby ze skrajnych grup wiekowych, tj. osoby starsze i młodzież. Jeśli na terenie powiatu można zaobserwować rozwój przedsiębiorczości, to są to jedynie niewielkie firmy zakładane przez osoby fizyczne. Duża część z nich ma charakter sezonowy i często poza sezonem zostają zawieszane lub rozwiązane.

Środki pomocowe wykorzystywane przez PUP w Sławnie zakładały trwałe wyłączenie osób długotrwale bezrobotnych z ewidencji w urzędzie pracy, ale również, przynajmniej częściowe ograniczenie przyczyn tego zjawiska.

Celem niniejszego opracowania jest analiza efektywności wykorzystania środków z EFS przez Powiatowy Urząd Pracy (PUP) w Sławnie. W przygotowaniu publikacji w znacznej mierze oparto się na materiałach uzyskanych z tego urzędu. Badania obejmują okres lat 2006-2007.

1. Europejska Strategia Zatrudnienia

Traktat Amsterdamski, który został podpisany w czerwcu 1997 roku, wprowadził nowy rozdział dotyczący zatrudnienia do Traktatu Rzymskiego. Tak powstały podstawy prawne dla Europejskiej Strategii Zatrudnienia (*European Employment Strategy*). Zawarto porozumienie, w myśl którego kraje członkowskie, określając realizację polityki zatrudnienia, zmierzać będą do realizacji wspólnych celów określanych w Strategii Zatrudnienia. Do oceny sytuacji na rynku pracy (na bazie Wspólnego Raportu o Zatrudnieniu) i określania corocznych wytycznych zobligowana jest Rada Unii Europejskiej. Kraj członkowski na podstawie tych wytycznych zobowiązany jest opracować Krajowy Plan Działań na Rzecz Zatrudnienia. W dokumencie tym dany kraj prezentuje swoje dokonania w dziedzinie zatrudnienia w minionym roku, a także plany na przyszły rok. W listopadzie 1997 roku, podczas szczytu w Luksemburgu, przyjęto pierwsze wytyczne w sprawie zatrudnienia, oparte na tzw. Filarach Europejskiej Strategii Zatrudnienia:

- a) poprawa zdolności do uzyskania zatrudnienia poprzez rozwój jakości zasobów ludzkich;
- b) rozwój przedsiębiorczości;
- c) poprawa zdolności adaptacyjnych przedsiębiorstw i pracowników;
- d) wzmocnienie polityki równości szans na rynku.

W lipcu 2003 roku zostały przedstawione nowe wytyczne w sprawie zatrudnienia (Cele Europejskiej Strategii Zatrudnienia na lata 2004-2010):

Cel 1. Pełne zatrudnienie.

Cel 2. Poprawa jakości i produktywności pracy.

Cel 3. Wzmocnienie spójności społecznej i integracji.

2. Obszary wsparcia EFS

Europejski Fundusz Społeczny realizowany jest w pięciu obszarach wsparcia, które obejmują:

1. Aktywną politykę rynku pracy – obszar ten ma na celu przeciwdziałanie i zapobieganie bezrobociu, przeciwdziałanie długotrwałemu bezrobociu wśród kobiet i mężczyzn, integrację z rynkiem pracy osób długotrwanie bezrobotnych, jak również integrację zawodową ludzi młodych oraz osób nieobecnych przez dłuższy czas na rynku pracy.
2. Przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia społecznego – ten obszar dotyczy osób, które ze względu na trudną sytuację życiową nie mogą odnaleźć się na rynku pracy i korzystają długotrwanie ze świadczeń pomocy społecznej (ograniczenie marginalizacji społecznej, przygotowanie tych osób do wejścia na rynek pracy lub powrót do życia zawodowego).
3. Kształcenie ustawiczne – zwiększenie dostępu do szkoleń zawodowych, edukacji i doradztwa. Celem jest podwyższenie, utrzymanie potencjału zatrudnieniowego, a także promowanie mobilności zawodowej, co polepsza dostępność i integrację z rynkiem pracy.
4. Doskonalenie kadr gospodarki oraz rozwój przedsiębiorczości – obszar ten popiera innowacyjność i potencjał adaptacyjny w zakresie organizacji pracy, rozwój przedsiębiorczości, tworzenie miejsc pracy a także podwyższanie kwalifikacji, adaptację wykwalifikowanej, zdolnej kadry pracowniczey do zmiennych warunków rynku pracy.
5. Zwiększanie dostępu i uczestnictwa kobiet na rynku pracy – w tym obszarze chodzi o zmniejszenie dysproporcji wynikającej z dyskryminacji kobiet w rozwoju kariery zawodowej, dostępu do miejsc pracy, pomocy w uruchamianiu działalności gospodarczej.

Dodatkowo EFS wspiera kwestie horyzontalne, jak: rozwój lokalny, równość szans, zrównoważony rozwój, a także rozwój społeczeństwa informatycznego. Po-
przez rozwój lokalny należy tu rozumieć wzmocnienie więzi wspólnot lokalnych, jak również zaangażowanie władz i mieszkańców w rozwój społeczno-gospodarczy regionu przez działania na zasadzie partnerstwa. Równość szans odnosi się nie tylko do równych szans kobiet i mężczyzn na rynku pracy i do wyrównania szans edukacyjnych, ale także do osób narażonych na wykluczenie społeczne (osoby z terenów wiejskich, zaniedbanych, osoby niepełnosprawne). Rozwój społeczeństwa informatycznego oznacza nie tylko podnoszenie poziomu technologicznego i umiejętności korzystania z nowoczesnej techniki komunikacyjno-informacyjnej, ale również nowoczesne formy zarządzania, organizacji, a także podwyższanie poziomu wykształcenia społeczeństwa.

3. Projekty realizowane w PUP w Sławnie

PUP w Sławnie w latach 2006–2007 prowadził równoległe dwa projekty EFS. Pierwszym było działanie 1.2 pod nazwą: *Perspektywy dla młodzieży* z priorytetu 1, czyli *aktywna polityka rynku pracy oraz integracja zawodowa i społeczna* (schemat A: *wspieranie młodzieży na rynku pracy*). Drugim był projekt o nazwie *Pakiet pomocy dla osób długotrwale bezrobotnych* z działania SPO RZL 1.3 *Przeciwdziałanie i zwalczanie długotrwałego bezrobocia*. Oba te działania należą do Priorytetu 1 Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwoju Zasobów Ludzkich. Okres realizacji obu projektów trwał od 01.02.2006 do 30.09.2007 r.

4. Efekty realizacji programu w ramach działania 1.2

Udział w projekcie wzięło 346 osób, w tym 174 mężczyzn i 172 kobiety, tak aby zasada równości została zachowana. Planowana liczba beneficjentów przewidziana we wniosku o dofinansowanie wynosiła 352 osoby, więc wskaźnik wyniósł 98,3%. Przeprowadzono następujące szkolenia: monter okien PCV, ABC przedsiębiorczości, obsługa wózków widłowych, kurs kwalifikacyjny szeregowych PSP, Europejski Certyfikat Umiejętności Komputerowych, prawo jazdy kat. C, obsługa kas fiskalnych z minimum sanitarnym, stylizacja paznokci. W czasie trwania projektu 193 osobom zapewniono poradnictwo zawodowe, 156 osobom pośrednictwo pracy. W szkoleniach udział wzięły 193 osoby (wskaźnik wyniósł 98,47%). Ukończone szkolenie pozwoliło 60 osobom na zatrudnienie. Po odbyciu stażu zawodowego kolejne 60 osób znalazło pracę. 38 osób zrezygnowało z udziału w projekcie z różnych przyczyn, a na ich miejsce kierowano osoby z listy rezerwowej (10 osób później powróciło do projektu). 27 osób otrzymało dotacje na rozpoczęcie działalności gospodarczej, po wcześniejszym ukończeniu kursu ABC przedsiębiorczości (tu wskaźnik wyniósł 100%). Wszystkie te osoby podjęły samozatrudnienie. Uczestnictwo w szkoleniach i stażach zawodowych umożliwiło 307 osobom podniesienie lub zmianę swoich kwalifikacji zawodowych. Osoby uczestniczące w tych formach działania otrzymały zwrot kosztów dojazdu na miejsce szkolenia lub stażu i zwrot kosztów badań lekarskich. Wypłacono również stypendia szkoleniowe i stażowe.

Na projekt wydano łącznie 1 244 699,64 zł. Wszystkie kursy i szkolenia odbywały się przy Inkubatorze Przedsiębiorczości w Sławnie.

5. Efekty realizacji programu w ramach działania 1.3

Około 66,5% osób bezrobotnych to osoby długotrwale bezrobotne, powyżej 25 roku życia. Wartość ta zmienia się minimalnie w ciągu roku i spowodowana jest sezonowością. Wśród osób długotrwale bezrobotnych przeważają kobiety (około 53% ogółu). Dużą liczbę osób bezrobotnych w tej grupie wiekowej stanowią osoby z zasadniczym wykształceniem zawodowym, gimnazjalnym i niższym. Dodatkowo duża część osób posiada zawody, na które jest niskie zapotrzebowanie, dlatego dla tych osób ważne jest uczestniczenie w szkoleniach i innych formach aktywizacji zawodowej. Właśnie dzięki szkoleniom przy wsparciu z EFS osoby bezrobotne mają szansę podnieść swoje kwalifikacje lub zmienić je na takie, na jakie zgłaszane jest zapotrzebowanie na rynku pracy.

W okresie realizacji projektu udział w nim rozpoczęło 713 osób, w tym 418 mężczyzn i 295 kobiet, przy czym 205 osób to długotrwale bezrobotni. Udział w projekcie zakończyło 687 osób, w tym 196 długotrwale bezrobotnych. Z różnych przyczyn udział przerwało łącznie 26 osób (także i w tym przypadku na ich miejsca weszły osoby z listy rezerwowej). Beneficjentom zapewniono pośrednictwo i doradztwo zawodowe. Spośród grupy uczestniczącej w szkoleniach zatrudnienie znalazło 208 osób (zakładano, że będzie to 150 osób, a więc cel został osiągnięty). 160 osób dzięki dotacji na rozpoczęcie działalności gospodarczej podjęło samozatrudnienie. Wszyscy uczestnicy biorący udział w projekcie otrzymali stypendia lub dodatki szkoleniowe oraz otrzymali zwrot kosztów za dojazdy i za badania lekarskie. Przy realizacji tego działania zorganizowano kurs j. angielskiego i j. niemieckiego, kurs spawacza, malarza – konserwatora konstrukcji stalowych, drwała – operatora piłarki, kurs obsługi programu magazynowo-handlowego „Subiekt”, kurs obsługi kasy fiskalnej i nowoczesnych technik sprzedaży, kurs pracownika ochrony fizycznej I stopnia, kurs prawa jazdy kat. C, C+E, D, kurs grafika komputerowego z umiejętnością projektowania stron WWW, kurs kadrowo-księgowy, szkolenia operatora żurawia, obsługi wózków widłowych i sprzętu ciężkiego oraz kurs florystyczny. Beneficjenci, którzy ukończyli kurs ABC przedsiębiorczości, otrzymali dotację.

Łącznie Inkubator Przedsiębiorczości w Sławnie przyznał w obu latach następujące dotacje:

1. Na branżę budowlaną w 2006 r. przyznano 25 dotacji, w 2007 r. – 41 dotacji.
2. Na branżę handlową w 2006 r. 28 osób otrzymało wsparcie, w 2007r. – 20 osób.

3. Na usługi dla ludności w 2006 r. przyznano pomoc 34 osobom, a w 2007 r. 33 uczestnikom szkoleń.
4. Na inne branże, jak np. ośrodek szkolenia kierowców 4 dotacje, wyrób świec 3 dotacje, połów ryb 2 dotacje, siłownia 1 dotacja, modelarstwo lotnicze 1 dotacja, agencja agroturystyczna 1 dotacja, ogrodnictwo 2 dotacje. Łącznie dotacje na inne branże w 2006 i 2007 r. otrzymało 28 osób.

Podsumowanie

Z przytoczonych danych można wnioskować, że tendencja tworzenia własnych działalności rozwija się w tym powiecie w kierunku usług dla ludności (67 dotacji), branży budowlanej (66 dotacji) i branży handlowej (48 dotacji). Rozkwit gospodarczy ogranicza się tu zaledwie do kilku miesięcy w roku, w sezonie wiosenno-letnim, stąd tendencja rozwojowa nastawiona na usługi i handel – głównie na potrzeby turystów i kuracjuszy. Jednak wsparcie z EFS nie objęło jedynie dotacji. Były to również liczne szkolenia i staże zawodowe, w których udział wzięły łącznie 994 osoby, z czego 268 znalazło pracę. W ten sposób założenia przyjęte przy opracowywaniu wniosków zostały osiągnięte z korzyścią dla beneficjentów programu. Ponadto należy zauważyć, że dwa lata prowadzenia projektów z EFS dały wiedzę nie tylko uczestnikom, ale również jednostkom organizacyjnym wdrażającym, prowadzącym i rozliczającym projekty, co z pewnością dobrze rokuje na przyszłość

ANALYSIS OF EFFICIENCY OF EUROPEAN SOCIAL FUND USAGE IN LABOUR OFFICE OF SŁAWNO PROVINCE IN 2006-2007

Summary

Creation own activities is developed in this region in direction of services for populations (67 of grant-in-aid), of builder's line (66 grant-in-aid) and of commercial line (48 grant-in-aid). Development economic limits oneself here only just to several of months in year, in spring-summer season, from here of development tendency disposed on services and trade – mostly on needs of

tourists and of patients. Support from EFS is also numerous instructions and professional trainings, in of which participation took together 994 persons, from what 268 from them found work. Two years of leadership of projects from EFS gave knowledge not only to participants, but also to organizational individuals initiating, leading and reckoning up projects.

*Translated by Sławomir Konieczny
and Agnieszka Kurdys*

Bronisław Kosowski

STATYSTYCZNA ANALIZA STRUKTURALNEGO ZRÓŻNICOWANIA EKONOMICZNYCH GRUP WIEKU W PRZEKROJU WOJEWÓDZTW

Wprowadzenie

Przemiany ustrojowe w naszym kraju po 1989 r. oraz włączenie Polski do Unii Europejskiej w roku 2004 zasadniczo zmieniły uwarunkowania działalności społeczno-gospodarczej. Zmiany te dotyczą także stosunków ludnościowych, w tym przemian dokonujących się w ramach ekonomicznych grup wieku. W związku z tym opis i analiza oraz interpretacja strukturalnego zróżnicowania ekonomicznych grup wieku w poszczególnych województwach jest przedmiotem niniejszej pracy.

1. Materiał źródłowy oraz cel i metoda pracy

Jako informacje źródłowe do rozważań nad strukturą ekonomicznych grup wieku w województwach wykorzystano dane zaczerpnięte z opracowania Głównego Urzędu Statystycznego: *Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2007*.

Celem niniejszej pracy jest wyodrębnienie i charakterystyka grup województw o podobnej strukturze ekonomicznych grup wieku w 2006 r.

W artykule, zgodnie z materiałem źródłowym, przyjęto trójpodziałową strukturę ekonomicznych grup wieku. Wyróżniono w związku z tym wiek:

- a) przedprodukcyjny – wszystkie osoby od 0 do 17 roku życia;
- b) produkcyjny – kobiety od 18 do 59 lat, a mężczyźni od 18 do 64 lat;

c) poprodukcyjny – kobiety od 60 roku, a mężczyźni od 65 roku życia i powyżej.

Analizę struktury ekonomicznych grup wieku w województwach przeprowadzono wykorzystując procedury porównań addytywnych struktur przestrzennych. Dla oceny stopnia strukturalnego zróżnicowania analizowanych województw w zakresie ekonomicznych grup wieku zastosowano metody statystyki opisowej i metodę graficzną. Osiągnięte na arytmetycznej drodze wyniki (wyodrębnione grupy województw o podobnej strukturze ekonomicznych grup wieku – tabela 1) zaprezentowano za pomocą odpowiednio sporządzonej mapki (rys. 1).

Metoda porównań addytywnych struktur terytorialnych pozwala na dokonanie analizy porównawczej w zakresie strukturalnego zróżnicowania obiektów przestrzennych, w tym przypadku omawianych województw, w aspekcie struktury ekonomicznych grup wieku.

Struktury badanych obiektów przestrzennych (województw) ujęto zgodnie z poniższą macierzą $[\alpha_{ip}]$. Umożliwia to dokonanie analizy na zbiorze złożonym z „ m ” obiektów ($p = 1, 2, \dots, m$), w zakresie struktury zbudowanej z „ k ” składowych ($i = 1, 2, \dots, k$).

$$[\alpha_{ip}] = \begin{bmatrix} \alpha_{11} & \alpha_{12} & \dots & \alpha_{1m} \\ \alpha_{21} & \alpha_{22} & \dots & \alpha_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \alpha_{k1} & \alpha_{k2} & \dots & \alpha_{km} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Elementy powyższej macierzy $[\alpha_{ip}]$ spełniają warunki:

$$0 \leq \alpha_{ip} \leq 1 \quad \text{oraz} \quad \sum_{i=1}^k \alpha_{ip} = 1 \quad (2)$$

Przestrzenny zbiór obiektów (województw) analizowany jest parami (każdego obiektu z każdym). Liczbę (1) możliwych porównań między wszystkimi parami obiektów określa poniższy wzór (3):

$$l = \frac{m(m-1)}{2} \quad (3)$$

Oceny stopnia zróżnicowania województw w zakresie struktury ekonomicznych grup wieku między wszystkimi badanymi parami obiektów (województw) dokonano za pomocą poniżej przytoczonej miary v_{pq}^1 :

$$v_{pq} = \frac{\sum_{i=1}^k |\alpha_{ip} - \alpha_{iq}|}{2}; \quad p, q = 1, 2, \dots, m \quad (4)$$

Miara zróżnicowania v_{pq} posiada unormowane wartości w przedziale $[0, 1]$. Dla pary obiektów o identycznych strukturach miernik ten przyjmuje wartość 0. Wzrost wartości tej miary w kierunku jedności oznacza zwiększanie się różnic strukturalnych porównywanych obiektów.

Wyniki pomiaru stopnia strukturalnego zróżnicowania między poszczególnymi parami obiektów v_{pq} tworzą kolejną, poniżej zaprezentowaną macierz zróżnicowania struktur $[v_{pq}]$:

$$[v_{pq}] = \begin{bmatrix} 0 & v_{12} & \dots & v_{1m} \\ v_{21} & 0 & \dots & v_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ v_{m1} & v_{m2} & \dots & 0 \end{bmatrix} \quad (5)$$

Przy czym w macierzy powyższej zachodzą równości:

$$v_{pq} = v_{qp} \quad \text{dla } p \neq q \quad \text{oraz} \quad v_{pq} = 0 \quad \text{dla } p = q \quad (6)$$

Jak z powyższego zapisu wynika, macierz (5) jest macierzą symetryczną, której elementy leżące na głównej przekątnej przyjmują stałą wartość 0 (porównuje się ze sobą jeden i ten sam obiekt).

Dla wyodrębnienia podobnych obiektów przestrzennych (analizowanych województw) i skupienia ich w osobne grupy homogeniczne ustalono poziom progowej wartości ich zróżnicowania v^* według poniższej formuły (7):

¹ K. Kukuła, *Elementy statystyki w zadaniach*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2003.

$$(v^* = \bar{v}) \quad (7)$$

Progową wielkość zróżnicowania v^* przyjęto na poziomie średniej arytmetycznej $\bar{v}$ wartości elementów macierzy (5), zgodnie z poniższym wzorem (8)²:

$$\bar{v} = \frac{2 \sum_{p=1}^m \sum_{q>p} v_{pq}}{m(m-1)} \quad (8)$$

Przyjęto, że pary obiektów (badanych województw) wykazujące mniejsze zróżnicowania od v^* (w tym przypadku $v^* = 0,037$) są podobne, te zaś pary obiektów, dla których $v_{pq} \geq v^*$ uznano za znacząco zróżnicowane.

Ustalenie wartości progowej v^* pozwala także na uproszczenie macierzy $[vpq]$ poprzez zastąpienie jej macierzą $[wpq]$.

Przejście do macierzy $[wpq]$ zdefiniowano następująco:

$$w_{pq} = \begin{cases} 0, & \text{gd}y \quad v_{pq} < v^* \\ 1, & \text{gd}y \quad v_{pq} \geq v^* \end{cases} \quad (9)$$

Uproszczona macierz $[wpq]$ składa się tylko z zer i jedynek. Liczba 1 w macierzy oznacza, że porównywaną parę obiektów (w tym przypadku województw) traktuje się jako dwa obiekty zróżnicowane w znaczącym stopniu, które nie mogą należeć do jednej homogenicznej grupy. Zero w macierzy wskazuje natomiast, że jest to para obiektów podobnych, które należą do tej samej jednorodnej grupy.

W końcowym etapie do utworzonej w powyższy sposób macierzy $[wpq]$ zastosowano metodę eliminacji wektorów³, a następnie metodę najlepszego wyboru⁴. W wyniku tego postępowania otrzymano grupy obiektów – badanych województw o podobnej strukturze ekonomicznych grup wieku, które przedstawiono tak w tabeli 1, jak również na rysunku 1.

² Ibidem.

³ S. Chomątowski, A. Sokołowski, *Taksonomia struktur*, „Przegląd Statystyczny”, Zeszyt nr 2/1978.

⁴ F. Wysocki, W. Wagner, *O ustalaniu wartości progowej zróżnicowania struktur z danych empirycznych*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 9/1989.

2. Prezentacja oraz interpretacja wyników przeprowadzonej analizy

W rezultacie dokonanej analizy strukturalnego zróżnicowania ekonomicznych grup wieku w województwach naszego kraju (2006 r.) wyodrębniono sześć podzbiorów tych obiektów (o znacząco różnych charakterystykach w badanym zakresie). W całym więc zbiorze analizowanych województw uzyskano cztery jednorodne grupy województw oraz dwa pojedyncze obiekty (podzbiór pierwszy i czwarty). Podzbiory te uwidoczniono zarówno w tabeli 1, jak również na rysunku 1.

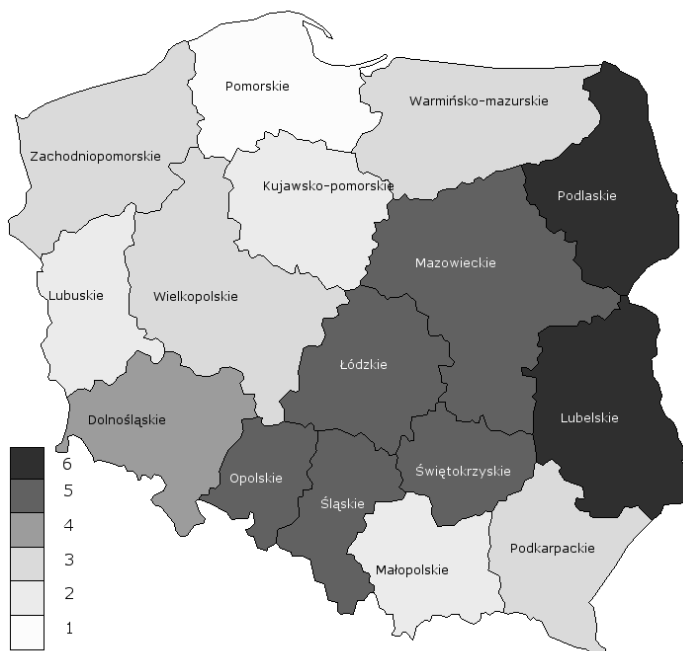
Tabela 1. Grupy województw o jednorodnej strukturze ekonomicznych grup wieku w 2006 r. oraz średnie odsetki w analizowanych kategoriach wieku w wyodrębnionych grupach podobnych województw

Wyszczególnienie	Wiek przedprodukcyjny	Wiek produkcyjny	Wiek poprodukcyjny	Razem
Grupa I				
Pomorskie	0,266	0,625	0,109	1,000
Grupa II				
Kujawsko-pomorskie	0,242	0,623	0,135	1,000
Lubuskie	0,231	0,639	0,129	1,000
Małopolskie	0,245	0,607	0,148	1,000
Średnia	0,239	0,623	0,137	1,000
Grupa III				
Podkarpackie	0,24	0,603	0,157	1,000
Warmińsko-mazurskie	0,249	0,62	0,131	1,000
Wielkopolskie	0,24	0,629	0,131	1,000
Zachodniopomorskie	0,239	0,635	0,126	1,000
Średnia	0,242	0,622	0,136	1,000
Grupa IV				
Dolnośląskie	0,218	0,642	0,139	1,000
Grupa V				
Łódzkie	0,216	0,602	0,181	1,000
Mazowieckie	0,23	0,604	0,166	1,000

Wyszczególnienie	Wiek przedprodukcyjny	Wiek produkcyjny	Wiek poprodukcyjny	Razem
Opolskie	0,199	0,635	0,166	1,000
Śląskie	0,209	0,63	0,161	1,000
Świętokrzyskie	0,219	0,601	0,18	1,000
Średnia	0,215	0,615	0,171	1,000
Grupa VI				
Lubelskie	0,225	0,588	0,187	1,000
Podlaskie	0,221	0,571	0,208	1,000
Średnia	0,223	0,58	0,198	1,000

*Źródło: opracowanie własne na podstawie:
Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2007,
Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.*

Rys. 1. Grupy województw o jednorodnych strukturach ekonomicznych grup wieku w 2006 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 1.

Pierwszy podzbiór województw (obiektów), wyodrębniony jako jednoelementowa grupa (województwo pomorskie), wyróżnia się wśród województw najwyższym odsetkiem ludności w wieku przedprodukcyjnym – wyraźnie powyżej 25%, a jednocześnie najniższym udziałem osób w wieku poprodukcyjnym – niespełna 11%. Pozostała część ludności tej grupy to w niemal 63% osoby w wieku produkcyjnym.

Najmniej różniąca się sytuacja w opisywanym zakresie od tej, jaka występuje w pierwszym podzbiorze, dotyczy siedmiu województw grupy drugiej i trzeciej (lubuskie, kujawsko-pomorskie, małopolskie, podkarpackie oraz warmińsko-mazurskie, wielkopolskie i zachodniopomorskie). W grupach tych województw przeciętnie prawie 1/4 osób mieści się w wieku przedprodukcyjnym, natomiast w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym występuje tutaj średnio odpowiednio wyraźnie powyżej 60% i niemal 15% ludności tych grup.

Wyraźnie odmienna sytuacja aniżeli w opisanych dotąd jednostkach terytorialnych występuje w dwóch skrajnie wyodrębnionych grupach (piątej i szóstej) obiektów – analizowanych województw (łódzkie, mazowieckie, opolskie, śląskie, świętokrzyskie oraz lubelskie i podlaskie). W województwach tych w porównaniu z pozostałymi podzbiórami badanych obiektów występuje relatywnie najwięcej ludności w wieku poprodukcyjnym – kolejno 17,1% oraz 19,8%. W związku z powyższym druga i trzecia oraz czwarta grupa województw na tle ogółu badanych obiektów charakteryzuje się z reguły pośrednimi strukturami odnoszącymi się do analizowanych ekonomicznych grup wieku.

Podsumowanie

Analiza strukturalnego zróżnicowania ekonomicznych grup wieku w województwach pozwoliła na sformułowanie następujących wniosków:

1. We wszystkich wyodrębnionych grupach województw wśród ogółu zamieszkującej je ludności zdecydowanie przeważa udział osób w wieku produkcyjnym od niemal 2/3 w grupie czwartej do prawie 3/5 w podzbiorze szóstym.
2. Efektem delimitacji w zakresie strukturalnego zróżnicowania ekonomicznych grup wieku w województwach jest wyodrębnienie sześciu podzbiórów tych obiektów, w tym czterech grup oraz dwóch pojedynczych województw:

Pierwsza grupa to podzbiór wyodrębniony jako jednoelementowa grupa (województwo pomorskie). Wyróżnia się ono wśród pozostałych województw najwyż-

szym odsetkiem ludności w wieku przedprodukcyjnym, a jednocześnie najniższym udziałem osób w wieku poprodukcyjnym.

Najbardziej niekorzystna sytuacja, w stosunku do przytoczonego powyżej obiektu pierwszego podzbioru, występuje w dwóch wyodrębnionych grupach województw: piątej i szóstej (łódzkie, mazowieckie, opolskie, śląskie, świętokrzyskie oraz lubelskie i podlaskie). W tych województwach w stosunku do wszystkich pozostałych badanych obiektów występuje największy odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym – po blisko 20%.

Dla realizacji długofalowego programu dochodzenia do korzystnej struktury ekonomicznych grup wieku w kraju konieczne są sprzyjające tym działaniom postanowienia tak w sferze polityki społeczno-gospodarczej, jak i w dziedzinie instytucjonalno-prawnej.

STATISTICAL ANALYSIS OF DIFFERENTIATION OF ECONOMIC AGE GROUP ACCORDING TO POLISH PROVINCES

Summary

The analysis of differentiation of economic age groups in the Polish provinces has been done. It allowed to separate six homogeneous subgroups – four subgroups and two single provinces. The most advantageous age structures have provinces in the south-east and the north-west parts of our country. They are also characterized by the highest share of population of pre-productive age and relatively lower share of population in productive and post-productive age.

Translated by Bronisław Kosowski

Barbara Koźuch
Antoni Koźuch

KAPITAŁ INTELEKTUALNY I LUDZKI – ISTOTA I ZNACZENIE

Wprowadzenie

Zainteresowanie kapitałem intelektualnym ma swoje korzenie w działaniach, które miały spowodować wzrost wartości firmy. Obserwacje rynkowe wskazywały na zjawisko polegające na tym, że o wartości firmy w coraz mniejszym zakresie decydowały zasoby (czynniki) materialne. Tym czynnikiem, którego udział miał coraz większe znaczenie, była umiejętność wykorzystywania zasobów niematerialnych, czyli kapitału intelektualnego.

Celem niniejszego opracowania jest próba zdefiniowania istoty kapitału intelektualnego i jego roli w funkcjonowaniu organizacji.

1. Kapitał intelektualny – pojęcie i geneza

W literaturze przedmiotu wyróżnia się mierzalne i niemierzalne zasoby przedsiębiorstwa. Do niemierzalnych należą: zasoby rynkowe (potencjał, jaki tworzy się dzięki trudno wymiernym powiązaniom z rynkiem i klientem), własność intelektualna (odzwierciedlająca prawny mechanizm ochrony zasobów), ludzie (ich przeszkolenie, doświadczenie, osądy, potrzeby, oczekiwania, inteligencja itp.), zasoby organizacyjne (technologie i procesy zarządzania) i zasoby relacyjne (więzi z otoczeniem). Zasoby te są w większości ukryte w ludziach i tworzą kapitał intelektualny organizacji¹. Kapitał intelektualny można analizować w odniesieniu do

---

¹ A. Sajkiewicz, *Zasoby ludzkie jako kapitał*, w: *Zasoby ludzkie w firmie. Organizacja, kierowanie, ekonomika*, red. A. Sajkiewicz, Poltext, Warszawa 2000, s. 19.

jednostek tworzących organizację lub jako zasób posiadany przez firmę w całości. Wiedza i doświadczenie pracowników znajdują odzwierciedlenie w postaci patentów i nowych technologii, które wzbogacają organizację jako całość i prowadzą do poprawy wyników finansowych.

Kapitał intelektualny organizacji obejmuje zasoby wiedzy i umiejętności, które pozwalają organizacji osiągnąć przewagę konkurencyjną. W porównaniu z innymi rodzajami zasobów cechą charakterystyczną kapitału intelektualnego jest to, że występuje on w postaci niematerialnej, niemierzalnej, niepoliczalnej, nie poddającej się ewidencji księgowej ani wycenie. Nie ulega też zużyciu w trakcie wykorzystywania, a ma zdolność do samoistnego podnoszenia swojej wartości i powiększania się i może być używany w różnych miejscach i do różnych celów².

Kapitał intelektualny oznacza posiadaną wiedzę, doświadczenie, technologię organizacyjną, stosunki z klientami i umiejętności zawodowe, które dają organizacji przewagę konkurencyjną na rynku. Jest to wiedza, która może być zamieniona na wartość. Kapitał intelektualny to ogólne określenie niematerialnych aktywów, takich jak doświadczenie, wiedza, procesy, relacje z klientami, sieci, lojalność wobec marki itp. Według Międzynarodowego Stowarzyszenia Księgowych kapitał intelektualny to całkowity kapitał przedsiębiorstwa odnoszący się do wiedzy w nim zawartej. Składają się na niego wiedza i doświadczenie pracowników, zaufanie klientów, marka, umowy, systemy informacyjne, procedury administracyjne, patenty, znaki handlowe i efektywność procesów³.

Nie istnieje jedna, powszechnie uznawana definicja kapitału intelektualnego. Bez względu na źródło pochodzenia definicji kapitał intelektualny to prawo do uzyskania korzyści z niematerialnych aktywów w przyszłości.

Kapitał intelektualny można podzielić na dwa elementy: kapitał ludzki i kapitał strukturalny (organizacyjny). Kapitał organizacyjny to inwestycje organizacji w systemy, narzędzia oraz filozofia, która przyspiesza przepływy wiedzy w organizacji, jak i na zewnątrz – do dostawców i kanałów dystrybucji. Jest to usystematyzowana, skompresowana i zakodowana umiejętność organizacji, jak również systemy dzielenia się tą umiejętnością. Kapitał strukturalny – jest to ta wiedza, która została zdobyta, wszczepiona w strukturę firmy, w jej procesy i kulturę. W tej kategorii zawierają się wszelkie patenty, znaki handlowe, prak-

² T. Lichtarski, *Podstawy nauki o przedsiębiorstwie*, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1999, s. 110.

³ A. Jarugowa, J. Fijałkowska, *Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym*, „Rachunkowość” nr 11/2003.

tyki stosowane w firmie. Kapitał ludzki jest to wiedza, umiejętności i możliwości jednostek mające wartość ekonomiczną dla organizacji⁴.

Kapitał intelektualny w organizacji ze względu na postać może występować jako kapitał osobowy – wiedza i umiejętności ludzi, lub w postaci bezosobowej – dokumenty, które powstały w wyniku działania kapitału osobowego: wewnętrzne (regulaminy, graficzna postać struktury organizacyjnej, patenty, znaki towarowe itp.) i zewnętrzne (licencje, programy komputerowe itd.).

Kapitał intelektualny w organizacji ma również postać bezosobową⁵. W zakresie dotyczącym organizowania działalności i budowania kontaktów organizacji z otoczeniem będą to: graficzna i opisowa struktura organizacyjna, regulaminy wewnętrzne, schematy obiegu dokumentacji, własne bazy danych o klientach itp. Jest to również wiedza pozyskiwana z zewnątrz, np. kupione licencje, prawa autorskie, prawa komputerowe. Wiedza opłacana i pozyskiwana z zewnątrz podlega ewidencji, ujmowaniu w bilansie i jednoznacznej wycenie. Są to wskazywane już wartości niematerialne i prawne.

2. Kapitał ludzki i jego funkcje

Spośród wielu elementów, które są ujmowane wspólnym mianem kapitału intelektualnego, najważniejszą rolę odgrywają ludzie. Kapitał ludzki oznacza wiedzę, umiejętności i możliwości jednostek mające wartość ekonomiczną dla organizacji, czyli wiedzę o tym, co, dlaczego i jak się dzieje oraz kto jest podmiotem tego działania. Jest to zdolność do sprawnego wykonywania zadań w różnych, nawet nietypowych sytuacjach, to także kultura organizacji, wartości oraz relacje międzyludzkie. Kapitałem ludzkim określa się wszystko to, co posiada zdolność myślenia.

W literaturze przedmiotu nie ma jednoznacznego, precyzyjnego określenia kapitału ludzkiego. Czasami utożsamia się go z życiem ludzkim, z sumą posiadanych umiejętności albo definiuje się jako zasób kapitału, „jaki stanowią ludzie wraz z ich wiedzą, umiejętnościami i zdrowiem”. Innym razem jako czynniki kapitału ludzkiego są traktowane: wiedza, zdrowie i umiejętności. Kapitał ludzki może też być rozpatrywany jako wielkość wewnętrzna ucieleśniona w człowieku, umożliwiająca mu maksymalizowanie swego dobrobytu⁶. Dla definiowania

⁴ J. Grudnicki, *Rola kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarki lokalnej*, Wyd. UG, Gdańsk 2003.

⁵ T. Lichtarski, *Podstawy nauki...*, op. cit., s. 112-113.

⁶ S.R. Domański, *Kapitał ludzki a wzrost gospodarczy*, PWN, Warszawa 1993, s. 16-17.

kapitału ludzkiego istotne jest rozróżnienie między powszechnie akceptowanym pojęciem zasobów ludzkich a kapitałem ludzkim. Zasoby ludzkie posiadają ilościowe i jakościowe aspekty. Pierwsze z nich obejmują liczbę ludności, proporcje rozdziału między prace użyteczne, godziny pracy. Jednakże za podstawę koncepcji kapitału ludzkiego T.Z. Schulz przyjął aspekty jakościowe i rozpatrywał je jako takie komponenty, jak umiejętności, wiedza i podobne atrybuty, które wpływają na ludzkie możliwości wykonywania pracy użytecznej. Nabyte przez ludzi umiejętności i wiedza są formą kapitału, kapitał ten jest w znacznej mierze efektem rozmyślnych inwestycji i w zachodnich społeczeństwach rósł on o wiele szybciej niż kapitał pojmowany konwencjonalnie⁷. Warto tu nadmienić, że podobne zjawisko zaobserwowano w najszybciej rozwijających się współczesnych gospodarkach, co doprowadziło do znaczącego wzrostu ich konkurencyjności.

Kapitał ludzki może być rozpatrywany w ujęciu wąskim lub w szerokim. Wąska interpretacja omawianej kategorii oznacza efekt inwestycji w oświatę i kształcenie dostępnego w gospodarce zasobu pracy społecznej, ucieleśnionej w jego cechach jakościowych. Natomiast w szerokim znaczeniu kapitał ludzki definiuje się jako efekt inwestycji nie tylko w oświatę i wykształcenie, lecz również innych inwestycji oddziałujących na poprawę cech jakościowych zasobów ludzkich, tj. inwestycji w zdrowie, ochronę środowiska, kulturę. Szeroka definicja kapitału ludzkiego zwraca uwagę na fakt, że kapitał ten może być pojmowany zarówno jako nakład czy czynnik produkcji, efekt procesu wzrostu, jak też cel procesu wzrostu.

Współcześnie najczęściej kapitał ludzki jest definiowany jako zasób wiedzy i umiejętności zdobytych w procesie kształcenia i praktyki zawodowej, a także zdrowia i energii witalnej. Stanowi on zatem zasób, który jest źródłem przyszłych zarobków, usług o określonej wartości. Jego cechą wyróżniającą jest odrębność sposobu funkcjonowania tego kapitału oraz kapitału rzeczowego i finansowego. Przede wszystkim kapitał ludzki nie może być przedmiotem obrotu rynkowego i nie może zmieniać właściciela, gdyż jest on jego cechą wewnętrzną. Ponadto tylko kapitał rzeczowy i kapitał finansowy może być alokowany między różne zastosowania w tym samym momencie.

Współcześnie najbardziej dynamicznym czynnikiem wzrostu gospodarczego i czynnikiem wzrostu konkurencyjności gospodarki jest właśnie kapitał ludzki. Wśród praktyków i teoretyków istnieje zgodność co do roli wiedzy i umiejętności jako źródeł przyszłościowej przewagi konkurencyjnej. Dotyczy to szczególnie zdolności do nabywania i rozwijania unikatowych umiejętności, w tym właściwe-

⁷ T.Z. Schulz, *Investment in Human Capital*, The Free Press, New York 1976, s. 35.

go reagowania na zmiany. W tym kontekście słusznie zwraca się uwagę na fakt, że wobec trwałego nadmiaru taniej siły roboczej, przy olbrzymich jednocześnie kosztach inwestycji, jedynym zasobem, który nie występuje w nadmiarze, jest wiedza. W związku z tym w pełni uzasadnione jest przekonanie, że największe osiągnięcia pojawią się w tych gospodarkach, w których w sposób najdoskonalszy i najbardziej umiejętny zostaną odkryte, przyswojone i wykorzystane nowe rodzaje wiedzy, a także inne zasoby o charakterze niematerialnym.

Na gruncie teorii organizacji ważnym punktem wyjścia do rozważań nad kapitałem ludzkim z jednej strony jest koncepcja P. Druckera, zgodnie z którą w organizacji najistotniejsze jest współdziałanie wielu osób, czego rezultatem jest łagodzenie słabości oraz maksymalne wykorzystywanie talentów i silnych stron uczestników organizacji.

Znaczenie kapitału ludzkiego jest różnie rozpatrywane w zależności od tego, co w danej organizacji jest najważniejsze. W przedsiębiorstwie jest analizowane z punktu widzenia osiągania i utrzymywania sukcesu rynkowego. W innych organizacjach punktem odniesienia jest możliwość realizacji interesu publicznego lub zaspokojenia potrzeb uczestników organizacji i osób, na rzecz których oni działają.

Teoria kapitału ludzkiego traktuje człowieka – uczestnika procesów ekonomicznych – nie jako siłę roboczą, której zasoby są do wykorzystania w procesach ekonomicznych, lecz jako jednostkę gospodarującą swoimi dochodami, a w szczególności swoim czasem i osobą tak, aby przewidując określone korzyści, zwiększać swoje możliwości i umiejętności. Jednocześnie też wybór określonego zachowania wynikać musi z określonej sytuacji gospodarczej, w jakiej te osoby się znajdują, a dokonywany przez nie wybór musi być podporządkowany zasadzie racjonalnego gospodarowania. Z kolei wydatki ponoszone na człowieka – inwestycje w kapitał ludzki – dają w efekcie zdolność świadczenia usług, którymi spłaca się poniesione nakłady i które wypracowują odpowiedni zysk. Rozważania nad kapitałem ludzkim wiążą się bardziej z rynkiem pracy, a szczególnie ze strukturą zatrudnienia, indywidualną zyskownością kształcenia, efektywnością migracji, inwestowaniem w zdrowie oraz poszukiwaniem powiązań i zależności pomiędzy inwestycjami w człowieka a wzrostem gospodarczym i postępem technicznym

Podsumowanie

Reasumując omawiane zagadnienia, należy zwrócić uwagę, że niezależnie od trudności, z jakimi spotyka się definiowanie kapitału ludzkiego, to wiedza,

umiejętności, zdrowie i energia witalna nagromadzone w danym narodzie, społeczeństwie, organizacji i jednostce stanowią kapitał ludzki. Kapitał ten stanowić powinien efekt rozmyślnych inwestycji, a podnoszenie jego wartości jest niezbędne dla osiągnięcia wysokiej stopy wzrostu gospodarczego. Jednak kapitał ten nie jest przypisany do danej populacji. Jest on wytwarzany i dodawany w trakcie życia. Nie może stanowić przedmiotu obrotu rynkowego ani też zmienić właściciela, ale podobnie jak inne rodzaje kapitału posiada zdolność do świadczenia usług, którymi spłaca się poniesione nakłady i które wypracowują odpowiedni zysk. Dokonywane się w gospodarce światowej przemiany wymagają odpowiedniego wyposażenia w wiedzę i umiejętności.

INTELLECTUAL AND HUMAN CAPITAL – THE QUINTESSENCE AND IMPORTANCE

Summary

Present article attempts to define the quintessence of intellectual capital and its role in organization functioning. Intellectual capital of an organization comprises the resources of knowledge and skills which allow the organization to achieve the competitive supremacy. A characteristic feature of intellectual capital is its occurrence in a non-material, non-measurable, non-calculable form, which cannot be either filled or valued. It does not become worn out while being used and is capable for self – improvement of its value and enlarging, so may be used in different places and for various purposes.

Human capital is defined as a resource of knowledge and skills acquired during the process of education and practical training but also health and vital energy. Therefore it constitutes a resource which is the source of future wages and services of determined value. Its distinctive feature is a different way of functioning of this capital and material and financial capital. Human capital cannot be the subject of market turnover and cannot change the owner because it is its internal feature. Moreover, only material capital and financial capital may be allocated to different applications at the same moment.

*Translated by Barbara Kożuch
and Antoni Kożuch*

Zenon Królikowski

KAPITAŁ LUDZKI A ROZWÓJ GOSPODARCZY

Wprowadzenie

Kapitał ludzki w wymiarze ekonomicznym jest wartością potencjału twórczego społeczeństwa i jednostki. Wiedza i umiejętności jednostki, zdrowie fizyczne i kondycja psychiczna jest miarą określającą jej zdolność do pracy, której charakter staje się funkcją wrodzonych i nabytych talentów. Kapitał ludzki w wymiarze społecznym jest wielki wielkością potencjału jednostek i większy o efekt synergii współdziałającego, zintegrowanego wspólnymi celami społeczeństwa.

Przedmiotem opracowania jest kwestia wartości kapitału ludzkiego oraz wpływu udziału nakładów na edukację na produkt krajowy brutto, akumulację i dochody rozporządzalne gospodarstw domowych. Przyjmujemy, że wartość kapitału ludzkiego społeczeństwa jest większa od produktu krajowego jednego roku, który stanowi zmaterializowaną część tkwiącego w społeczeństwie i twórczo wykorzystanego kapitału ludzkiego. Próba wyceny wartości kapitału ludzkiego może być dokonywana na podstawie danych statystyki publicznej. Agregaty makroekonomiczne umożliwiają uogólniający wgląd w potencjał twórczy społeczeństwa. Tezy opracowania zilustrowano obserwacjami Głównego Urzędu Statystycznego charakteryzującymi produkt krajowy brutto, dochody rozporządzalne w grupach społeczno-ekonomicznych i ludność aktywną zawodowo w rolnictwie w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej okresu ostatnich kilkunastu lat. Dla zobrazowania nakładów na rozwój kapitału ludzkiego wykorzystano koszty związane z zatrudnieniem w edukacji w latach 1999 i 2006.

1. Zasoby kapitału ludzkiego

Jak wielkie są zasoby kapitału ludzkiego we współczesnej Polsce? W jaki sposób, jakimi metodami zwiększać jego wartość i potencjał? Kapitał ucieleśniony w człowieku jest efektem umiejętności ludzkich, wiedzy, doświadczenia i dyspozycji psychofizycznej. Kapitał ludzki w wymiarze ogólnym jest funkcją wymienionych cech i predyspozycji oraz sytuacji demograficznej danego społeczeństwa, jego potencjału demograficznego. Nie tylko wielkości i struktury populacji, ale i kultury, uwzględniając stosunek do rodziny i otoczenia, do społeczeństwa, i współdziałania społecznego. Wartość kapitału jest duża, gdy liczba ludzi w wieku rozrodczym jest znaczna, a większy jest wtedy, gdy powszechna akceptacja dla rodziny i potomstwa jest cechą społeczeństwa, sprzyja to bowiem efektowi wzrostu liczby ludności kraju.

Interesującym problemem jest ustalenie wartości kapitału ludzkiego danego społeczeństwa, ale także jednostki. Dotychczas jednak metody finansowe oparte na badaniach kosztów kształtowania kapitału ludzkiego i efektów jego wykorzystania oraz metody jakościowe (wskaźnikowe) nie były powszechnie stosowane. Zróżnicowana zdolność kreowania wartości dodanej przez poszczególne sekcje gospodarki narodowej pokazuje efekt pracy ludzi, także twórczego wykorzystania ziemi, kapitału finansowego i rzeczowego, który właściwie też powstaje jako efekt starań człowieka. Produkt krajowy brutto jest uniwersalnym, lecz mającym liczne mankamenty miernikiem postępu i rozwoju gospodarczego. Zdolność generowania wartości dodanej nie jest tożsama z wartością kapitału ludzkiego zaangażowanego w jej tworzenie, ale wskaźnikiem.

Trudno jest zmierzyć potencjalną zdolność generowania przez społeczeństwo wartości dodanej, tj. określenia takiego jej poziomu, który byłby do osiągnięcia, gdyby nie różne niesprawności. Wartość produktu krajowego brutto danego roku i/lub wartość dodana gospodarki jest z pewnością mniejsza od wartości kapitału ludzkiego zaangażowanego w jej (jego) wytworzenie. Mankamenty władzy publicznej wszystkich szczebli zarządzania niweczą część tego, co mogłoby być efektem sprawnego wykorzystania kapitału ludzkiego. W jaki sposób zmierzyć i wycenić wartość kapitału ludzkiego? Czy przyjąć skumulowane nakłady na opiekę zdrowotną i system edukacji? Inwestycje w kapitał ludzki jednostek samorządu terytorialnego obejmują finansowanie oświaty i wychowania, edukacyjnej opieki wychowawczej, kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, kultury fizycznej i sportu. Wydaje się, że także inne nakłady budżetu jednostek samorządu tery-

torialnego, w części, pośrednio służą powiększaniu kapitału ludzkiego. A. Lipka przywołuje problem konieczności uwzględnienia w rachunkowości firmy nakładów na inwestycje w człowieka – pracownika¹, mimo tego, że „(...) istnieją trudności z pieniężną wyceną poszczególnych składników kosztów i zysków”² i wyznaczeniem sum bilansowych. Wyliczenie poszczególnych nakładów oraz ich klasyfikacja rodzajowa staje się kwestią podejmowaną przez kolejnych badaczy.

Nie jest kwestionowany pozytywny wpływ zwiększenia nakładów na powszechny system oświaty na wzrost efektywności gospodarki, chociaż trudno jest wskazać konkretnie, nakłady na który typ szkół technicznych, czy jakiego typu szkolenia techniczne ów wzrost spowodowały. Rozumowanie takie można byłoby przeprowadzić analizując następującą sekwencję procesów społeczno-gospodarczych:

- nakłady na szkoły techniczne określonego rodzaju – typu np. technika mechaniczno-energetyczne,
- zatrudnienie (wzrost) w sektorze przetwórstwa przemysłowego,
- wzrost wartości dodanej sekcji przetwórstwa przemysłowego,
- produkt krajowy brutto (poziom, wzrost).

Wysoka korelacja wartości dodanej sekcji przetwórstwa przemysłowego z zatrudnieniem i nakładami na kształcenie przyszłych pracowników w określonym, poszukiwanym przez gospodarke zawodzie będzie dowodem istnienia związku przyczynowo-skutkowego między nakładami na kształcenie specjalistów a poziomem rozwoju gospodarczego i, w konsekwencji, wyższą wartością kapitału ludzkiego i następnie także dobrobytem.

M. Błażejowska konkluduje, że „dysparytet pomiędzy miastem a wsią w zakresie wykształcenia wzmocniony jest gorszą sytuacją dochodową wiejskich gospodarstw domowych, niekorzystną dla wsi infrastrukturą oświatową oraz poziomem kwalifikacji nauczycieli wiejskich”³. G.S. Becker dowodzi, że dodatkowe inwestycje w kapitał ludzki w okresie wcześniejszym przynoszą efekt w postaci przyrostu bogactwa (w tym także konsumpcji) w okresie późniejszym⁴.

¹ A. Lipka, *Strategie personalne firmy*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000, s. 90-92.

² Ibidem, s. 91.

³ M. Błażejowska, *Kapitał ludzki na obszarach wiejskich*, w: *Wpływ integracji europejskiej na przemiany strukturalne obszarów o wysokim bezrobociu*, red. L. Pałasz, Wydawnictwo Wydziału Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej AR w Szczecinie, Szczecin 2004, s. 125.

⁴ G.S. Becker, *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*, PWN, Warszawa 1990, s. 166, 168.

Tabela 1. Przeciętne miesięczne dochody rozporządzone w gospodarstwach domowych na 1 osobę w grupach społeczno-ekonomicznych i dynamika wzrostu w latach 1999-2006

Dochód rozporządzalny na 1 osobę ogółem i w grupach społeczno-ekonomicznych	1999 (zł)	2006 (zł)	Dynamika 1999=100
Ogółem	560	835	149
Pracowników	592	829	140
Rolników	411	690	168
Pracujących na własny rachunek	716	1103	154
Emerytów i rencistów	596	873	146

Źródło: Rocznik statystyczny RP 2001, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2001, s. 189, 190; Rocznik statystyczny RP 2007, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2007, s. 296, 297.

Nakłady na zatrudnienie w edukacji, w okresie 1999–2006, potwierdzają tezę G.S. Beckera. Dynamika wzrostu pewnych nakładów na kształcenie – inwestycję w kapitał ludzki – wywołują efekt rosnącego produktu krajowego brutto (tabela 2) i wzrostu dochodów rozporządzalnych (tabela 1). Zarysowany schemat rozumowania pomija bardzo istotną kwestię przesunięcia w czasie oczekiwanych skutków w stosunku do ponoszonych nakładów na edukację. Bardziej szczegółowy rachunek powinien umożliwić badanie skutków gospodarczych edukacji po upływie okresu trwania kształcenia, np. średnioważony okres edukacji może stanowić punkt odniesienia. Zatem nakłady danego roku na oświatę winny skutkować wzrostem PKB po upływie kilku lat.

Tabela 2. Produkt krajowy brutto, akumulacja i koszty związane z zatrudnieniem w edukacji (w cenach bieżących) oraz dynamika wzrostu w latach 1999-2006

Wyszczególnienie	1999 mln zł	2006 mln zł	Dynamika 1999=100
Produkt krajowy brutto	615 115	1 060 194	172
Akumulacja	162 285	223 718	138
Edukacja – koszty związane z zatrudnieniem	22 642	40 762	180

Źródło: Rocznik statystyczny RP 2001, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2001, s. 541, 557, 558; Rocznik statystyczny RP 2007, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2007, s. 673, 693.

2. Struktura gospodarki a wartość kapitału ludzkiego

Jak chronić wartość kapitału ludzkiego przed deprecjacją strukturalną, której przykładem jest zmiana struktury gospodarki? Znaczny spadek liczby miejsc pracy w niektórych gałęziach przemysłu i w rolnictwie oznacza, przynajmniej przez pewien okres, mniejsze wykorzystanie wiedzy, umiejętności i talentów ludzi dotychczas tam pracujących. Zmniejszają się dochody pracowników i gospodarstw domowych, w których funkcjonują, i obszarów gospodarki dotkniętych kryzysem, w których pracowali. Górnicy restrukturyzowanego górnictwa, stoczniovcy, robotnicy rolni i nawet rolnicy pozbawieni możliwości pracy w zawodzie, który potrafili wykonywać, zmniejszają wartość globalną krajowego kapitału ludzkiego. Wartość kapitału ludzkiego jednostki pozbawionej czasowo możliwości wykonywania pracy jest mniejsza w porównaniu do wartości tego kapitału ucieleśnionego w człowieku pracującym w „swoim” zawodzie, w człowieku wykonującym pracę, do której wykonywania ma talent, wiedzę, doświadczenie, i zamiłowanie.

Ludność czynna zawodowo w sferze pozarolniczej wskazuje kierunek aktywności zawodowej ludności wybranych krajów świata. Jest to także informacja o tym, gdzie, w jakiej dziedzinie gospodarki ludzie upatrują swojego powodzenia zawodowego, i co za tym idzie – dobrobytu, także materialnego. Kierunek zmian strukturalnych w gospodarkach krajów najbogatszych może stanowić punkt odniesienia (nawet wzorzec) dla oceny poprawności kierunku i tempa rozwoju gospodarczego naszego kraju oraz, w konsekwencji, sprawności wykorzystania naszego krajowego kapitału ludzkiego. Trudno znaleźć prostą i uniwersalną formułę obliczania wartości kapitału ludzkiego. Dlatego warto poszukiwać metod bardziej złożonych, nawet takich, które pozwolą przybliżyć się do wyceny względnej, zrelatywizowanej do odpowiednich cech innych analizowanych przypadków.

Zaprezentowane informacje potwierdzają większą, w porównaniu do rolnictwa, produktywność sfery pozarolniczej gospodarki wybranych krajów UE. Dane w tabeli 3 ukazują prawidłowość spadku liczby ludności aktywnej zawodowo w rolnictwie i udziału tego sektora gospodarki w tworzeniu wartości dodanej brutto. Poziom wzrostu, w analizowanym okresie, produktu krajowego brutto w tych krajach był wysoki. W Polsce dynamika produktu krajowego brutto 2006 roku w relacji do roku 1995, na 1 mieszkańca, w cenach bieżących w dolarach USD, osiągnęła poziom 246%, na Słowacji 278, w Rumunii 359, Niemczech 114 i Francji 135⁵. Przyjmujemy, że jest to efekt wzrostu wartości kapitału ludzkiego.

⁵ Rocznik Statystyczny RP 2007, GUS, Warszawa, s. 873.

Tabela 3. Ludność aktywna zawodowo w rolnictwie oraz udział rolnictwa* w tworzeniu wartości dodanej brutto w wybranych krajach UE w latach 1995-2006

Kraje	Ludność* aktywna zawodowo w rolnictwie		Udział rolnictwa** w tworzeniu wartości dodanej brutto	
	1995	2005	1995	2006
Polska	12,3	10,1	8,0	4,2
Niemcy	1,6	1,0	1,3	1,0
Francja	1,9	1,2	3,2	2,0
Słowacja	5,5	4,4	5,9	4,0
Rumunia	8,9	5,7	20,7	12,5

* w % ludności ogółem.

** wraz z leśnictwem i rybołówstwem w %.

Źródło: Rocznik statystyczny RP 2007, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2007, s. 803, 804, 873, 880.

Podsumowanie

Nakłady na system edukacji zwiększają wartość kapitału ludzkiego, podobnie jak środki przeznaczone na podtrzymywanie i zwiększanie możliwości fizycznych wykonywania pracy zawodowej. Badanie relacji między wybranymi cechami populacji, niektórymi nakładami a wartością produktu krajowego brutto, który jest wskaźnikiem wartości kapitału ludzkiego, przybliżają nas do rozwiązania kwestii wartości kapitału ludzkiego.

Jest to przydatne dla przeprowadzenia rozumowań przyczynowo-skutkowych odnoszących się do problemu efektywności tworzenia dobrobytu społecznego. Bez odwołania się do wartości kapitału ludzkiego trudno jest weryfikować hipotezy mówiące o czynnikach rozwoju społecznego, uwarunkowaniach sprawczych powodzenia materialnego i, w ogóle, dobrobycie społeczeństwa. W okresie 1999-2006 dynamika wzrostu kosztów budżetowych związanych z zatrudnieniem w systemie edukacji publicznej była wyższa w porównaniu do wzrostu dochodów rozporządzalnych ludności i Produktu Krajowego Brutto. Wzrost wolumenu produktu krajowego brutto danego roku w porównaniu do okresu poprzedniego wpływa pozytywnie na kapitał ludzki. Dokonuje się to poprzez możliwość przeznaczenia większych środków na rozwój człowieka przez gospodarstwa domowe z własnych zasobów oraz zwykle większych nakładów budżetowych, które są efektem wyższych wpływów budżetowych towarzyszących wzrostowi produktu krajowego.

HUMAN CAPITAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT

Summary

Outlays on system of education enlarge the value of human capital like as outlays designed on enlarging the physical possibilities of executing the job. The paper presents the relation between economically active population in agriculture and outlays on education and gross domestic product and available income of households.

Translated by Zenon Królikowski

Teresa Kucharska
Wojciech Kuźmiński

PROMOCJA ZAWODOWA DZIEWCZĄT POCHODZĄCYCH Z TERENÓW DAWNYCH PAŃSTWOWYCH GOSPODARSTW ROLNYCH

Wprowadzenie

Obecnie bezrobocie wśród byłych pracowników państwowych przedsiębiorstw rolnych to tylko mała statystycznie część ogólnego bezrobocia na wsi, jednak jego koncentracja w określonych rejonach i osiedlach powoduje ogromne trudności w znalezieniu pracy i wywołuje bardzo negatywne skutki społeczne.

Większość bezrobotnych ma niskie wykształcenie, a ich dawniejsze zatrudnienie w systemie pracy najemnej powoduje, że rzadko podejmują pracę samodzielnie. Największym jednak problemem jest zapewnienie przyszłości ich dzieciom. Istnieje zagrożenie, że dzieci i młodzież dorastająca w tych środowiskach mogą powielić wzorce zachowania i tryb życia bezrobotnych rodziców.

Mając to na uwadze, Agencja Nieruchomości Rolnych (ANR) od początku istnienia podejmowała szereg działań ograniczających skalę powstającego bezrobocia, finansowała programy związane z aktywizacją zawodową i pomocą socjalną.

Celem artykułu jest przedstawienie projektu związanego z promocją zawodową dziewcząt „Przystań na Skarpie”, realizowanego przez ANR we współpracy z Caritas Diecezji Warszawskiej w latach 2002-2007.

Przy opracowaniu publikacji posłużono się głównie analizą dokumentacji działalności ANR, w której skład wchodziły sprawozdania, raporty, wydawnictwa własne; wykorzystano także sprawozdania Caritas z realizacji programu. Innym, nie mniej ważnym sposobem docierania do informacji były bezpośrednie rozmowy z pracownikami Agencji.

1. Zadania projektu „Przystań na Skarpie”

Projekt ma na celu aktywizację i promocję zawodową dziewcząt z rodzin popegeerowskich (rodzice lub dziadkowie byli pracownikami byłych państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej minimum 3 lata). Jest on skierowany do dziewcząt, które ukończyły szkołę średnią, zdały maturę, są w wieku 18-25 lat.

Zadaniem projektu jest społeczne i zawodowe usamodzielnienie się dziewcząt poprzez podjęcie pracy w Warszawie. Uczestniczkom projektu zapewnia się mieszkanie w bursie w Warszawie przez okres maksymalnie do 6 miesięcy. W tym czasie dziewczęta są pod opieką kierownika bursy, pedagogów i doradców zawodowych. Otrzymują całodienne wyżywienie, bilet komunikacji miejskiej, podstawowe leki i środki czystości, dziewczęta mają dostęp do komputerów i Internetu. Przechodzą liczne kursy i szkolenia przygotowujące je do samodzielnego mieszkania i pracy, a także otrzymują pomoc w szukaniu pracy i następnie stałego zamieszkania w Warszawie. Podczas projektu realizowany jest również program wychowawczy umożliwiający im podniesienie kwalifikacji zawodowych, ukształtowanie charakteru i odpowiednich zalet moralnych, przygotowując je tym samym do wejścia w sposób odpowiedzialny w dorosłe życie.

2. Aktywizacja zawodowa dziewcząt biorących udział w projekcie

Pojęcie aktywizacji definiuje się jako wszelkie formy i sposoby, które mają wyzwolić inicjatywę i działania jednostek, rodzin i grup społecznych na rzecz poprawy ich sytuacji społeczno-materialnej. W wyniku tych działań członkowie nabywają nowe umiejętności i postawy życiowe ułatwiające przystosowanie się do aktualnych i przyszłych zmian¹.

Poprawa sytuacji młodzieży popegeerowskiej, wyrównanie warunków czy ułatwienie ich startu edukacyjnego i zawodowego wymaga zaangażowania państwa i jego agend, instytucji i funduszy pomocowych oraz organizacji pozarządowych. Przykładem takiej pomocy jest uruchomiony w 2001 roku program pomocy skierowany do dziewcząt ze środowisk wiejskich. Nabór osób do projektu dokonywany jest przez pracowników Agencji, a realizacją zajmuje się Caritas.

Dotychczas w projekcie wzięło udział ponad 1150 osób, przy czym w latach 2002-2007 projekt ukończyły 842 osoby, w tym 570 dziewcząt usamodzielniało się w Warszawie, 63 rozwiązały umowę o pracę, a 75 znalazło pracę w innym mieście (tabela 1).

¹ E. Psyk-Piotrowska, *Formy aktywizacji środowisk popegeerowskich*, „Wieś i Rolnictwo” nr 2/2001, s. 135.

Tabela 1. Ukończenie projektu „Przystań na Skarpie” w latach 2002-2007

Lata	Ukończenie projektu	Usamodzielnienie się w Warszawie	Rozwiązanie umowy o pracę	Znalezienie pracy w innej miejscowości
2002	79	75	3	1
2003	165	113	13	27
2004	170	94	28	29
2005	179	108	14	13
2006	144	92	5	5
2007	105	88	-	-
Ogółem	842	570	63	75

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań Caritas.

Znikoma część osób rezygnuje z projektu przed terminem jego zakończenia, wynika to na ogół z braku zainteresowania projektem, ale też nieraz – z wcześniejszego usamodzielnienia się.

Największe zainteresowanie projekt wywoływał w 2005 roku. W tym czasie oprócz promocji prowadzonej przez Agencję, z inicjatywy Caritas odbyły się spotkania w powiatowych urzędach pracy. Celem tych spotkań było promowanie projektu a także zaprezentowanie realnych możliwości warszawskiego rynku pracy w stosunku do uczestniczek projektu.

Przy współpracy z gminnymi ośrodkami pomocy społecznej pracownicy powiatowych urzędów pracy osobiście zaangażowali się w docieranie z informacją do środowisk, w których mieszkają potencjalne uczestniczki programu. Największym zainteresowaniem ta forma aktywizacji cieszy się u dziewcząt z województwa warmińsko-mazurskiego. W ciągu ostatnich 6 lat program ukończyły z sukcesem 263 uczestniczki pochodzące z tego województwa, stanowi to około połowy wszystkich biorących udział w projekcie. Na drugim miejscu plasuje się województwo zachodniopomorskie, a w dalszej kolejności pomorskie (tabela 2).

Tabela 2. Ukończenie projektu – zatrudnienie i usamodzielnienie się w Warszawie, w latach 2002-2007

Województwo	Lata						Ogółem	%
	2002	2003	2004	2005	2006	2007		
Warmińsko-mazurskie	48	60	49	39	37	30	263	46,0
Pomorskie	27	3	17	15	10	9	91	16,0
Zachodniopomorskie	-	40	28	8	10	13	99	17,4

Województwo	Lata						Ogółem	%
	2002	2003	2004	2005	2006	2007		
Kujawsko-pomorskie	-	-	-	17	17	19	53	9,2
Podkarpackie	-	-	-	9	7	8	24	4,2
Lubelskie	-	-	-	17	2	5	24	4,23
Mazowieckie	-	-	-	3	9	4	16	3,0
Razem	75	113	94	108	92	88	570	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania ANR.

Jest to związane nie tylko z dużym zaangażowaniem w promocję projektu, ale także z faktem, że na tych terenach najwięcej jest rodzin tzw. popegeerowskich.

Uczestniczki programu w trakcie jego trwania korzystają z różnych zajęć indywidualnych i warsztatowych. Wszystkie zajęcia prowadzone są przez wykwalifikowaną kadrę pedagogów i psychologów. Zajęcia indywidualne skupiają się na sporządzeniu diagnozy zawodowej w celu ustalenia zakresu dalszej współpracy i pomocy w szukaniu zatrudnienia w zależności od indywidualnych potrzeb i możliwości, a także przedstawienia oferty dalszych zajęć.

Z zajęć z tego zakresu korzysta głównie 1/4 uczestniczek programu. Łącznie w zajęciach indywidualnych w analizowanym okresie wzięły udział 2662 osoby (tabela 3).

Tabela 3. Liczba uczestników zajęć indywidualnych według tematów

Lp.	Tematy zajęć	Liczba osób uczestniczących	%
1.	Przedstawienie oferty zajęć	661	24,8
2.	Zebranie informacji na temat ścieżki zawodowej uczestniczki projektu	661	24,8
3.	Korekta <i>curriculum vitae</i>	659	24,8
4.	Opracowanie indywidualnej strategii szukania pracy	365	13,7
5.	Indywidualne przygotowanie do spotkania w sprawie pracy	316	11,9
Ogółem		2662	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań Caritas.

Więszym powodzeniem cieszą się zajęcia warsztatowe, wzięło w nich udział 4257 uczestniczek programu. Zajęcia warsztatowe dają możliwość zdobycia wiedzy i przyswojenia umiejętności, które można wykorzystać na bieżąco w procesie szukania pracy, a później w środowisku pracy oraz w życiu pozazawodowym. Największą popularnością cieszą się zajęcia z tzw. bilansu własnych możliwości (tabela 4). W trakcie zajęć uczestniczki poznają swoje mocne i słabe strony, cechy charakteru, kształtują swoje cele życiowe i zawodowe. W podobnym zakresie uczestniczą w zajęciach savoir-vivre'u.

Podczas tych warsztatów dziewczęta uczą się reguł dobrego zachowania w pracy, na oficjalnych spotkaniach, podczas spotkań towarzyskich, a także dobrych manier przy stole, jak również zasad obsługi bezpośredniej i telefonicznej klientów. W tabeli 4 ujęto także pozostałe formy zajęć warsztatowych, w których dziewczęta najchętniej uczestniczą. Zaletą tych warsztatów jest to, że prowadzone są w formie ćwiczeń i symulacji różnych zachowań. Stosownie do indywidualnych możliwości motywuje się do dalszego rozwoju (studia zaoczne, kursy, nauka języków). Wskazuje na możliwości i sposoby awansu zawodowego.

Tabela 4. Liczba uczestników zajęć warsztatowych według tematów

Lp.	Tematy zajęć	Liczba osób uczestniczących	%
1.	Proces szukania pracy	638	15
2.	Zasady pisania cv i listów motywacyjnych	458	11
3.	Bilans własnych możliwości	808	19
4.	Rozmowa kwalifikacyjna w sprawie pracy	517	12
5.	Savoir-vivre	753	18
6.	Stres	241	6
7.	Asertywność	241	6
8.	Elementy prawa pracy	402	9
9.	Zajęcia integracyjne	199	4
	Ogółem	4257	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań Caritas.

Podsumowanie

1. Promocją projektu „Przystań na Skarpie” zajmują się Caritas, Agencja Nieruchomości Rolnych i urzędy pracy, wykorzystując do tego celu media, różne formy reklamy i także stosując bezpośrednie spotkania z potencjalnymi uczestniczkami projektu.
2. Projekt „Przystań na Skarpie” umożliwia dziewczętom społeczne i zawodowe usamodzielnienie się poprzez podjęcie pracy w Warszawie.
3. Realizowany podczas projektu program wychowawczy umożliwia podniesienie kwalifikacji zawodowych, kształtowanie charakteru i odpowiednich zalet moralnych.
4. Projekt cieszy się największym zainteresowaniem wśród dziewcząt z terenów województwa warmińsko-mazurskiego i północnej Polski.

PROFESSIONAL PROMOTION OF GIRLS COMING FROM FORMER AREAS OF STATE-OWNED FARMS

Summary

The project called „Przystań na Skarpie” is aimed at the professional promotion and the activation of girls coming from rural areas. The article presents objectives of this project and the results of its realization with the division into years and voivodeships. The most participants of this project came from the northern part of Poland. Thanks to the possibility of departure to Warsaw and taking up job in this city definite majority of girls became independent both in social and professional terms.

*Translated by Teresa Kucharska
and Wojciech Kuźmiński*

Grażyna Leśniewska

O WSPÓŁCZESNYCH – I NIE TYLKO – SPOŁECZNOŚCIACH WIEJSKICH

Wprowadzenie

W rozmyślaniach nad człowiekiem i człowieczeństwem, postaciami życia zbiorowego, kulturą, religią jawi się przekonanie o wyjątkowym znaczeniu przestrzeni – terytoriów, które stanowiły i nadal stanowią miejsce i bazę do kształtowania się więzi między ludźmi. Wieś może być takim przykładem postaci życia zbiorowego, gdzie wytworzyły się więzi społeczne między ludźmi żyjącymi często od pokoleń na wspólnym terytorium. Współcześni badacze poszukują odpowiedzi na pytanie o kierunek rozwoju polskiej wsi i rolnictwa, a w literaturze często powraca pytanie: czy w rolnictwie i funkcjonowaniu obszarów wiejskich są jakieś szczególne cechy, które uzasadniają traktowanie tego działu gospodarki i ludzi w nim pracujących, a zarazem mieszkających na wsi, w sposób odmienny czy też szczególny? Nie ma jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie, tak jak nie ma jednolitego obrazu aktualnej sytuacji na wsi.

Celem niniejszej pracy było przedstawienie kilku spojrzeń na problemy społeczności wiejskich z punktu widzenia socjologa. Prześledzono zarówno uwarunkowania historyczne badań nad społecznościami zamieszkującymi obszary wiejskie, jak również zwrócono uwagę na różnorodny, często kontrastowy obraz współczesnej wsi i ludzi tam mieszkających.

1. Historia badań nad społecznościami wiejskimi

W literaturze przedmiotu można wskazać co najmniej dwa nurty w rozwoju badań nad społecznościami wiejskimi. Charakterystyczne dla przełomu XIX i XX

wieku badania kultur obcych pozwoliły odkryć niejako „okrężną drogą” specyfikę wspólnot kulturowych, a w ich ramach istotę społecznego bytowania jednostki. Odmianą nurtu etnologicznego były zainteresowania rodzimą kulturą środowisk wiejskich. W dążeniu do szczegółowych opisów elementów kulturowych: obyczajów, zwyczajów, tradycji budowlanych, zdobniczych, rzemiosła, etnografowie rejestrowali również specyficzne zasady organizacji życia rodzinnego, relacje sąsiedzkie, ludowy wymiar religijności. Te opisy etnograficzne do dzisiaj stanowią bogate źródło wiedzy o kulturze regionalnej jako czynnika konstytuującym społeczność lokalne w obrębie wsi¹.

Paradoksalnie dociekania nad istotą wiejskich wspólnot wywodzą się także z badań nad zbiorowościami wielkomiejskimi. Wieś stała się punktem odniesienia w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie: czego brakuje w wielkomiejskim środowisku życia człowieka? W niej to próbowano i próbuje się nadal odkryć istotę osobowych, bezpośrednich stosunków między ludźmi, warunki zapewniające szeroko rozumiany komfort życia jednostce, rodzinie, wiedzę o okolicznościach mobilizujących do pracy, do wysiłku produkcyjnego².

W badaniach dotyczących wiejskich społeczności sprawdzają się założenia funkcjonalizmu, strukturalizmu, podejście historyczno-porównawcze, etnometodologia, interakcjonizm i fenomenologia. Te trzy ostatnie kierunki nazwane zostały w socjologii europejskiej socjologią życia codziennego³. W warunkach Polski początkowo najbardziej typowe były badania o charakterze monograficznym, obejmujące zjawiska społeczne, kulturowe, gospodarcze, religijne. W tym nurcie mieściły się też badania nad przemianami wsi pod wpływem procesów uprzemysławiania, urbanizacji, rozwoju techniki. Inny wątek to rozważania nad sytuacją wsi podmiejskich, funkcjonujących w cieniu wielkich miast⁴.

Lata siedemdziesiąte XX wieku przyniosły wyraźną zmianę orientacji badawczych, przesuując zainteresowania w stronę zjawisk i procesów zachodzących w makroskali. Pojawiły się sondaże stanu świadomości społeczeństwa, stąd też wiele analiz z ostatnich lat dotyczących wsi skupiło się na zagadnieniach różnic standardu życia w mieście i na wsi. Od wielu lat jednym z głównych postulatów

¹ R. Dyoniziak, K. Iwanicka, A. Karwińska, J. Nikołajew, Z. Pucek, *Spółeczeństwo w procesie zmian. Zarys socjologii ogólnej*, Kraków 1997, s. 71.

² M. Wieruszewska, *Wieś w poszukiwaniu całości społeczno-kulturowej*, IRWiR PAN, Warszawa 1991.

³ R. Dyoniziak i in., op. cit., s. 72.

⁴ Ibidem, s. 73.

polityki społecznej było i jest zagwarantowanie równości szans życiowych we wszystkich sferach niezależnie od pochodzenia i miejsca zamieszkania.

2. Społeczności wiejskie – inny świat?

Pojęcie ludności wiejskiej nie jest jednorodną kategorią. W Polsce można wyróżnić przynajmniej trzy grupy, charakteryzujące się odmiennymi cechami zawodowymi, strukturą dochodów, możliwościami rozwojowymi oraz stopniem powiązania ze środowiskiem wiejskim. Do pierwszej grupy zwanej rolnicy-farmery, zaliczyć można tych rolników i ich rodziny, dla których dochody z produkcji rolnej stanowią główne źródło utrzymania, a praca w gospodarstwie rolnym absorbuje większość siły roboczej rodziny.

Drugą grupę stanowi wielozawodowa ludność chłopska, wykorzystująca gospodarowanie w rolnictwie jako uzupełniające źródło dochodów i samozaopatrzenia oraz korzystająca w szerokim zakresie z dochodów pochodzących spoza rolnictwa. Do trzeciej grupy możemy zaliczyć wiejską ludność bezrolną (niezwiązaną z posiadaniem indywidualnego gospodarstwa, a jedynie działki rolnej), utrzymującą się z dochodów nierolniczych i niepowiązaną z funkcjonowaniem rynku rolnego, ale silnie uzależnioną od rynku pracy na obszarach wiejskich. We wszystkich tych grupach ludności wiejskiej występuje duże zróżnicowanie sytuacji materialnej rodzin⁵.

Obszary wiejskie w Polsce nie wyróżniają się specjalnie na tle Europy. Prawie dla każdego fragmentu tych obszarów można znaleźć odpowiednik gdzieś w Europie. Duża jednak część obszarów wiejskich w Polsce ma zdewastowaną strukturę społeczną. To o tych obszarach myślimy, mówiąc: bieda na wsi. Stagnacja, bezradność, pasywność – to terminy najczęściej stosowane przez fachowców od obszarów wiejskich na określenie sytuacji społecznej tych rejonów. Są i obszary nieco inne: te same rodziny od wieków na tych samych kawałkach pól, które z pokolenia na pokolenie są coraz bardziej dzielone na drobniejsze kawałki. Wspañiała mozaika różnorodności, krajobraz łapiący za serce, nasze polskie obyczaje, nasze prapolskie stroje i obrządki świąteczne. To są te miejsca, gdzie zachwyceni ekolodzy, socjologowie i specjaliści od obszarów wiejskich chodzą trochę jak po ogrodzie botanicznym lub skansenie, wzdychając i wołając o pozostawienie tego „ostatniego skrawka polskiego”, bez zmian, przyszłym pokoleniom.

⁵ J. Wilkin, *Polska wieś i rolnictwo w obliczu wielkiej zmiany*, w: *Wymiary życia społecznego, Polska na przelomie XX i XXI wieku*, red. M. Marody, Warszawa 2004, s. 159.

Ale czasami można trafić i na taką polską wieś, która niczym nie ustępuje wsiom zachodniej Europy. Duże, przestronne domostwa – czyste, zadbane i ukwiecone, nowoczesne maszyny rolnicze, świetna sieć dróg.

Stan polskiego rolnictwa można analizować również w oparciu o dane Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 roku:

- a) nastąpił spadek ogólnej powierzchni gruntów w użytkowaniu gospodarstw rolnych do 19,3 mln ha;
- b) zmniejszyła się liczba gospodarstw rolnych do 2933,2 tys.;
- c) nastąpił znaczący wzrost (o 46%) liczby gospodarstw rolnych, których użytkownicy prowadzą działalność pozarolniczą;
- d) wzrasta odsetek osób z wykształceniem co najmniej średnim.

Dane te pokazują, że polska wieś znajduje się w stadium transformacji, ale trudno ustalić efekt tych zmian. Konieczne jest zmniejszenie liczby ludności zatrudnionej w sektorze rolniczym, celem eliminacji bezrobocia ukrytego. Potrzeba również, by działalność rolnicza była podejmowana jako świadomy wybór, a nie pełna rezygnacja kontynuacja tradycji rodzinnych. Wzrost liczby osób ze średnim i wyższym wykształceniem rodzi nadzieję na takie właśnie zmiany⁶.

Skomplikowanym problemem jest sprawa wpływu środowisk wiejskich na obraz współczesnej kultury społeczeństwa polskiego. Można mówić o ruralizacji kultury, mając na uwadze zjawiska łatwo obserwowalne, np. wzrost liczby mieszkańców miast pochodzenia wiejskiego czy przenoszenie w mechaniczny sposób wzorów zachowań, jak również należy uwzględnić charakterystyczne cechy tradycji chłopskich: filozofii życiowej, hierarchii wartości, skali aspiracji⁷.

Co prawda współczesna polska młodzież więcej wie o św. Patryku, Walentynkach czy Halloween niż o Katarzynkach, Zielonych Świątkach czy Sobótce, ale jak pisał Zygmunt Gloger: obce rzeczy wiedzieć dobrze jest, swoje – obowiązek.

Wiejskie obyczaje nie tylko solidaryzują członków gromady, ale również uporządkowują życie wspólnoty. Narzucają pewien schemat postępowania, dzięki czemu każdy wie, jak powinien się zachować.

Polaska współczesna wieś jest miejscem spiętrzenia się wielu problemów rozwojowych, które na ogół są trudniejsze do rozwiązania niż na terenie miast. Najważniejszym takim problemem jest wysokie bezrobocie, brak miejsc pracy i niemożliwość wykorzystania zasobów siły roboczej na wsi. Utrzymuje się trud-

⁶ H. Wanke, *Pierwszy raport z wyników Powszechnego Spisu Rolnego w 2002 roku*, w: „Wiadomości Statystyczne”, czasopismo GUS i PTS, wrzesień 2003.

⁷ Zob. R. Dyoniziak i in., op. cit, s. 78-79.

na sytuacja ekonomiczna w rolnictwie, prowadząca do pogłębiania się dystansu rozwojowego między rolnictwem polskim i unijnym. Wyraźny regres zanotować można w dostępie mieszkańców wsi do instytucji kultury. Pogłębia się dystans edukacyjny między miastem a wsią. Polska wieś różnicuje się coraz bardziej, zarówno w ujęciu regionalnym, jak i społeczno-ekonomicznym. Niektóre z tych różnicowań powinny niepokoić i mobilizować do wzmożonej aktywności państwa. Znaczna część mieszkańców wsi nie potrafi sobie poradzić w nowych warunkach ekonomicznych i podlega społeczno-ekonomicznej marginalizacji. Z drugiej strony, odnotować możemy na wsi wiele elementów pozytywnych i optymistycznych. Wydatnie poprawił się na obszarach wiejskich stan infrastruktury technicznej, poprawia się stan zdrowotności i przeciętna długość życia mieszkańców wsi. Mieszkańcy ci, a zwłaszcza rolnicy, wykazują w ostatnich kilku latach, przeciętnie biorąc, większą aktywność społeczną niż mieszkańcy miast. Ta wzmożona aktywność, połączona w najbliższych latach ze znacznym napływem środków unijnych na rozwój obszarów wiejskich, może przyczynić się do nadrobienia dystansu rozwojowego nie tylko między miastem a wsią w Polsce, ale też dystansu dzielącego nas od krajów Unii Europejskiej. Wzmocnieniu ulega samorządność lokalna, a władze lokalne cieszą się na wsi znacznie większym zaufaniem niż władze wyższych szczebli. Szereg pozytywnych zjawisk zanotować można było w ubiegłych kilkunastu latach w odniesieniu do stanu środowiska naturalnego. Obszary wiejskie w Polsce charakteryzują się największą różnorodnością przyrodniczą w Europie. To zróżnicowanie może tylko cieszyć, w przeciwieństwie do niektórych zróżnicowań społeczno-ekonomicznych⁸.

3. Przyszłość polskiej wsi

Według zespołu naukowców Polskiej Akademii Nauk⁹ polska wieś za dwadzieścia lat będzie miała więcej mieszkańców, ale mniej rolników, wyższe dochody, ale spoza rolnictwa, nowe szkoły, wodociągi i drogi.

Według GUS w 2002 r. obszary wiejskie zamieszkiwało 38,3% ludności Polski, zdaniem autorów raportu w 2025 roku odsetek ten wzrośnie do 42,6%. Ponieważ cały czas poprawiać się będzie infrastruktura techniczna wsi, coraz chętniej będą się tu osiedlać ludzie starsi, w wieku emerytalnym lub tylko minimalnie młodszy.

⁸ Fragmenty *Raportu o stanie wsi Polska Wieś 2002*, pod red. J. Wilkina, FDPA, Warszawa 2002.

⁹ *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*, pod red. J. Wilkina, IRWiR PAN, Warszawa 2005.

Jednak mimo tego starzenia się wsi nadal średnia wieku będzie tu niższa niż w miastach. Według autorów raportu na wsi pojawi się bowiem moda na posiadanie większej liczby dzieci niż obecnie – model rodziny 2 plus 1 zostanie zastąpiony modelem 2 plus 3. Problemem demograficznym może być jednak wyludnianie się wschodniej części kraju, najbardziej rolniczej.

Ponieważ przeciętny mieszkaniec wsi będzie lepiej wykształcony, z lepszą pozycją zawodową i bardziej aktywny społecznie niż obecnie, zmiany demograficzne wpłyną także na kulturę na wsi. W przyszłości będzie ona kształtowana tylko w niewielkim stopniu przez rolników, a główną rolę odegrają tu osoby niezwiązane z produkcją rolną. Wiele z nich będzie migrantami z miast. Nadal będzie to kultura wiejska (choćby z powodu znacznie większego niż w miastach kontaktu z przyrodą, większego poczucia bezpieczeństwa itp.), jednak w dużym stopniu zbliży się do miejskiej.

Większość autorów raportu spodziewa się, że za 20 lat poziom życia mieszkańców wsi zbliży się do poziomu w mieście pod względem infrastruktury, szans edukacyjnych i zawodowych. Dlatego wieś stanie się tak samo dobrym lub lepszym niż miasto miejscem do życia.

Podsumowanie

Obserwując z perspektywy socjologicznej przeobrażenia, które nastąpiły w społecznościach wiejskich, warto zadać sobie jeszcze może kilka pytań, na które trzeba będzie poszukiwać odpowiedzi i będzie to wyzwanie dla badaczy z różnych dyscyplin naukowych.

Jak odnaleźć jedność w różnorodności między ludnością miasta i wsi, aby obie społeczności miały jednakowe szanse, ale jednocześnie nie zatraciły swego niepowtarzalnego charakteru?

Jak wspomagać rozwój społeczności wiejskich, aby to wsparcie było mądre i przynosiło wiele korzyści?

Jak kreować zasoby ludzkie na wsi, aby rozwijać ich kreatywność, sukces i zamożność?

Jak inspirować aktywność środowisk wiejskich, aby w wielorakich formach tworzyła i podtrzymywała dobre tradycje?

Odpowiedzi na te pytania mają inspirować do myślenia, kształtowania postaw, a także w dalszej perspektywie do prowadzenia badań i zmian w społecznościach wiejskich.

Na koniec warto przytoczyć słowa Jana Szczepańskiego, klasyka polskiej socjologii: „Chłopi trzymają w rękach wiele kluczy otwierających wiele drzwi do przyszłości”¹⁰.

ABOUT PRESENT – AND NOT ONLY – COUNTRY COMMUNITIES

Summary

Present explorers seek on question answer about direction of development of Polish village and agriculture. For many years one of main postulates of social policy guarantee in all spheres the equality of life chances has been independently from origin and the place of residence. Actually Polish village is in stage of transformation, but to hard establish effect of these changes.

Translated by Grażyna Leśniewska

---

¹⁰ J. Szczepański, *Chłopi i kultura chłopska w społeczeństwie polskim*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1988, s. 13.

Anna Łapińska

AKTYWNOŚĆ ZAWODOWA LUDNOŚCI NA OBSZARACH WIEJSKICH

Wprowadzenie

Zarówno w Polsce, jak i w Unii Europejskiej nastąpiło w ostatnich latach zatrzymanie lub przynajmniej spowolnienie tendencji zniżkowej wśród ludności wiejskiej. Było to przede wszystkim wynikiem działania dwojakiego rodzaju czynników prowadzących do zmniejszenia się migracji ze wsi do miast. Niekwestionowanym czynnikiem były trudności na miejskim rynku pracy, charakterystyczne dla Polski i krajów kandydujących w tym czasie do Unii. Natomiast w starych krajach Unii Europejskiej zauważono tereny wiejskie jako atrakcyjne miejsce zamieszkania, a także miejsce lokalizacji przedsiębiorczości¹.

Prognozy GUS potwierdzają także, że udział ludności miejskiej w Polsce będzie się sukcesywnie zmniejszać na rzecz ludności wiejskiej. Składa się na to szereg czynników, takich jak wsparcie finansowe z budżetu UE, które przyczynia się do realizacji wielu inwestycji infrastrukturalnych na obszarach wiejskich. To właśnie obszary wiejskie są największym beneficjentem pomocy wspólnotowej zmierzającej do poprawy poziomu życia mieszkańców. Na kierunek migracji wpływają także wyższe i rosnące szybciej koszty utrzymania w mieście, które powodują, że wzrosła atrakcyjność wsi jako miejsca zamieszkania. Coraz wyraźniej widoczne jest w Polsce zjawisko przemieszczania się części ludności miejskiej na tereny wiejskie, szczególnie w pobliżu miast².

---

¹ I. Frenkel, *Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi polskiej na tle krajów Unii Europejskiej*, „Wieś i Rolnictwo”, nr 1 (130) 2006.

² Informacja na temat sytuacji na obszarach wiejskich i w rolnictwie, MRiRW. Departament Programowania i Analiz, Warszawa, październik 2007.

Celem artykułu jest scharakteryzowanie sytuacji ekonomicznej na obszarach wiejskich oraz dokonanie szczegółowej analizy z zakresu aktywności zawodowej ludności wiejskiej i porównanie jej wyników z sytuacją w mieście. Źródłem danych będą dostępne zbiory z Badań Aktywności Ekonomicznej Ludności, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Głównego Urzędu Statystycznego za lata 2006 i 2007.

1. Charakterystyka obszarów wiejskich

Na obszarach wiejskich w Polsce według stanu na 31.12.2006 mieszkało 14 756,6 tys. osób, co stanowi 38,7% mieszkańców kraju (tab. 1). Liczba ludności na tych terenach wskazuje na nieznaczną tendencję zwyżkową. W stosunku do 2000 r. liczba ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich wzrosła do 2006 roku o 1,2%. Wśród mieszkańców wsi nadal 27% ludności jest związane z użytkownikiem gospodarstwa rolnego. Znaczny odsetek tej ludności, chociaż jest związany z rodzinami rolniczymi, nie pracuje już w rolnictwie i powiększa grupę ludności niezwiązanej z gospodarstwem rolnym.

Nadal jednak zbyt wiele osób zajmuje się rolnictwem. Jest to 16,0% aktywnych zawodowo, co stanowi najwyższy odsetek wśród państw UE-25.

Wciąż wiodącą działalnością gospodarczą na polskiej wsi jest rolnictwo, które chociaż w pełni zaspokaja potrzeby żywnościowe kraju, angażuje jednak zbyt liczne zasoby ludzkie.

Tabela 1. Liczba mieszkańców terenów wiejskich i ich zaangażowanie w działalność gospodarczej w 2006 roku

Wyszczególnienie	Wielkość w tys. osób	%
Ludność ogółem w Polsce wg stanu na 31.12.2006, w tym: – ludność wiejska	38 125,5 14 756,6	100,0 38,7
Ludność wiejska w wieku 15 lat i więcej (aktywność ekonomiczna), w tym: – ludność związana z gospodarstwem rolnym – ludność niezwiązana z gospodarstwem rolnym (bezrolna)	11 817,0 5 517,0 6 299,0	100,0 46,7 53,3
Liczba osób pracujących w gospodarstwach rolnych Liczba osób pracujących w gospodarstwach rolnych w przeliczeniu na pełnozatrudnionych	5 111,5 2 291,9	100,0 44,8

Wyszczególnienie	Wielkość w tys. osób	%
Liczba gospodarstw rolniczych w Polsce ogółem, w tym:	2 728,9	100,0
– gospodarstwa prowadzące działalność gospodarczą rolniczą	2 476,5	90,8
– gospodarstwa prowadzące działalność pozarolniczą	133,8	4,9
Działalność gospodarcza pozarolnicza wg rejestru REGON w Polsce	3636,0	100,0
W tym na terenach wiejskich	864,7	23,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2007, GUS, Warszawa 2008; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 r. Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2008.

Znaczny odsetek ludności zamieszkujący tereny wiejskie zajmuje się rolnictwem, głównie w licznych, produkujących na niewielką skalę gospodarstwach. Chociaż w gospodarstwach rolnych w przeliczeniu na pełnozatrudnionych pracuje tylko 2291,9 tys. osób, w liczbach rzeczywistych stanowi to 2,2 razy większą liczbę (5111,5 tys. osób). Osoby te pracują tylko we własnym gospodarstwie w niepełnym wymiarze czasu pracy. Tym samym grupa ta stanowi, obok oficjalnego podawanego dla całego kraju wskaźnika, bezrobocie ukryte. Od początku wprowadzania reform rolnictwo kumuluje nadwyżki zbędnej siły roboczej w innych działach gospodarki. Nadmiar siły roboczej zaangażowanej w produkcji rolnej jest jednym z podstawowych ograniczeń tego sektora i przekłada się na niższe dochody rolnicze.

Ograniczenie zatrudnienia w samym rolnictwie jest jednym z podstawowych wyzwania polityki gospodarczej, gdyż sama wieś nie zaabsorbuje takiego jej nadmiaru, a inwestorzy chętniej tworzą nowe miejsca pracy w mieście. Potwierdzeniem tego są liczby, które wskazują, że według stanu z 2006 roku zaledwie 23,8% firm o działalności gospodarczej pozarolniczej zarejestrowanych w systemie REGON zlokalizowane było na terenach wiejskich. Ze zlokalizowanych 688,9 tys. przedsiębiorstw prowadzących pozarolniczą działalność na terenach wiejskich zaledwie 133,8 tys. prowadzonych było przez gospodarstwa rolnicze³.

Od okresu transformacji systemowej zachodzą powolne, acz znaczne zmiany w sposobach gospodarowania na obszarach wiejskich, idące w kierunku ich wielofunkcyjności. Dlatego też dalszy rozwój terenów wiejskich powinien następować w oparciu o zasady racjonalnego wykorzystania zasobów środowiska, ich ochrony i kształtowania. Koncepcja uwzględniająca te zasady, jako strategia zrównoważo-

³ Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2007, GUS, Warszawa 2008; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 r. Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2008.

nego rozwoju, jest celem rozwoju terenów wiejskich. Szansą dla zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich jest wspólna polityka Unii Europejskiej oraz środki z jej budżetu przeznaczone na rozwój lokalny.

Coraz większy odsetek mieszkańców naszych wsi nie posiada ziemi. Powiększanie się udziału ludności żyjącej poza gospodarstwami rolnymi ma wieloaspektowe znaczenie przy określaniu przemian zachodzących na obszarach wiejskich. Świadczy to o zmniejszaniu się roli rolnictwa w wyznaczaniu sytuacji ekonomicznej mieszkańców wsi. Większość wśród utrzymujących się z zarobkowania stanowią rodziny pracownicze, których dochody pochodzą z pracy najemnej. Natomiast niewiele wiejskich rodzin bezrolnych posiada przychód z działalności gospodarczej prowadzonej na własny rachunek. Chociaż zauważalny jest wzrost nierolniczej działalności gospodarczej na wsi, to skala tego zjawiska jest niewspółmiernie mała, by zrównoważyć nadmiar ludzi zbędnych dla rolnictwa.

2. Aktywność ekonomiczna ludności na obszarach wiejskich i w mieście

Dane, które przedstawił Główny Urząd Statystyczny, dotyczące aktywności ekonomicznej ludności Polski w czwartym kwartale 2007 r. wskazują na korzystne zmiany i poprawę sytuacji gospodarczej zarówno w mieście, jak i na wsi, w porównaniu do tego samego okresu roku 2006 (tabela 2).

Na przestrzeni ostatnich dwóch lat korzystna sytuacja nastąpiła w liczbie pracujących i to zarówno w mieście, jak i na wsi. Odnotowano wzrost populacji pracującej w porównaniu z analogicznym okresem ubiegłego roku. W IV kwartale 2007 r. pracowało 15 538 tys. osób, było to o 627 tys. osób, tj. o 4,2% więcej niż przed rokiem. Spośród pracujących 61,7% stanowili mieszkańcy miast. Liczba pracujących mieszkańców wsi wyniosła 5 956 tys. osób – o 199 tys., tj. o 3,5% więcej niż przed rokiem.

W IV kwartale 2007 r. pracujący stanowili 49,5% ogółu ludności w wieku 15 lat i więcej, co stanowi o 2% więcej osób pracujących w porównaniu do okresu sprzed roku. Znacznie wyższy wskaźnik 2,4% wystąpił w mieście, niższy na wsi, natomiast udział procentowy ludności pracującej na wsi był wyższy o 1,4% i wynosił 50,2%. Jeszcze korzystniejsze zmiany na przestrzeni roku zaszły w populacji bezrobotnych, która zmniejszyła się z 2 113 tys. do 1 448 tys., tj. o 665 tys. osób, co stanowi spadek o 31,5%. Spadek liczby osób bezrobotnych wśród mieszkańców miast wyniósł 450 tys. osób (32,6%), natomiast na wsi bezrobocie spadło o 215 tys. osób (29,3%).

Tabela 2. Porównanie aktywności ekonomicznej ludności
w IV kwartale 2006 i 2007 roku (w tys. osób)

Wyszczególnienie	2006			2007		
	Ogółem	Obszary		Ogółem	Obszary	
		miejskie	wiejskie		miejskie	wiejskie
Aktywność ekonomiczna ludności liczona wg BAEL	17 024	10 534	6 490	16 986	10 512	6 474
w tym:						
– pracujący	14 911	9 154	5 757	15 538	9 582	5 956
– bezrobotni	2 113	1 380	733	1 448	930	518
Bierni zawodowo	14 394	9 091	5 303	14 416	9 029	5 387
Współczynnik aktywności w %	54,2	53,7	55,0	54,1	53,8	54,6
Wskaźnik zatrudnienia w %	47,5	46,6	48,8	49,5	49,0	50,2
Stopa bezrobocia w %	12,4	13,1	11,3	8,5	8,8	8,0
Obciążenie pracujących osobami niepracującymi (liczba)	1 107	1 144	1 048	1 021	1 039	991

Źródło: opracowanie na podstawie kwartalnej informacji o aktywności ekonomicznej ludności, GUS, Warszawa 2008.

Nadal jednak nie poprawia się niekorzystna sytuacja w aktywności ekonomicznej ludności. W IV kwartale 2007 r. zbiorowość aktywnych zawodowo liczyła 16 986 tys. osób, a biernych zawodowo 14 416 tys. osób. W porównaniu z analogicznym okresem poprzedniego roku liczba osób aktywnych zawodowo zmniejszyła się o 38 tys., zwiększyła się natomiast populacja biernych zawodowo o 22 tys. Po porównaniu bierności zawodowej na obszarach wiejskich i w mieście okazało się, że po raz pierwszy od kilku lat w mieście zmniejszyła się ona o 62 tys., podczas gdy na obszarach wiejskich zwiększyła się o 84 tys. osób, chociaż tempo tego wzrostu znacznie spadło. Współczynnik aktywności zawodowej zmniejszył się na przestrzeni roku z 54,2 do 54,1% (o 0,1%), przy czym w mieście wzrósł o 0,1%, osiągając poziom 53,8%, natomiast na wsi, chociaż był nieco korzystniejszy niż w mieście, na przestrzeni roku zmniejszył się o 0,4%, stanowiąc 54,5%. Wskaźniki te są przeciętnie o 10% niższe w porównaniu do krajów UE-27.

W porównaniu z sytuacją sprzed roku nastąpił spadek obciążenia pracujących osobami niepracującymi. W IV kwartale 2007 r. na 1000 pracujących przypadało 1021 niepracujących (w miastach 1039, na wsi 991), podczas gdy w IV kwartale 2006 r. wskaźnik ten wynosił 1107. Znacznie wyższe obciążenie odnotowano w mieście (1144 osoby) niż na wsi, gdzie wskaźnik był na poziomie 1048.

Podsumowanie

Poprawa sytuacji ekonomicznej na obszarach wiejskich nie może następować jedynie przez rozwój rolnictwa. Rolnictwo nie jest w stanie racjonalnie wykorzystać takich zasobów ludzkich, jakimi dysponuje. Obszary wiejskie muszą stać się bardziej wielofunkcyjne. Tereny te powinny być postrzegane jak miejsca, na których będzie się rozwijać zarówno produkcja pozarolnicza, jak i okołorolnicza.

Aktywność zawodowa Polaków jest jedną z najniższych w Unii Europejskiej, różnica w stosunku do UE-27 wynosi 10%. Na przestrzeni analizowanego roku zmniejszyła się tylko nieznacznie, o 0,1%, co może wskazywać na poprawę sytuacji w najbliższym czasie. Pozostałe przedstawione wyniki wskazują na poprawę sytuacji na rynku pracy. Zaobserwowano korzystną sytuację przejawiającą się zmniejszeniem liczby osób bezrobotnych niezależnie od miejsca zamieszkania i wzrostem liczby pracujących zarówno w miastach, jak i na wsi, oraz zmniejszeniem obciążenia pracujących osobami niepracującymi.

FARMERS' PROFESSIONAL ACTIVITIES ON RURAL AREAS

Summary

A considerable percentage of the Polish population (38.7%) still lives in rural areas, with the majority of this subpopulation working in agriculture. There is not such a necessity to engage so many people in agriculture. This segment of underemployed workers represents „hidden” unemployment above and beyond the official and already high unemployment rate (16.0%) in Poland. This underemployed segment of the population should seek supplemental or alternative work in other industries for other sources of income.

The most important indexes of economic activities are similar on rural areas as well as in the city. Although the rates of unemployment are improving and the level of unemployment is decreasing, it can be observed that farmers' professional activities on rural areas in comparison with EU-27 is still alarmingly low.

Translated by Anna Łapińska

Irena Łącka

KAPITAŁ LUDZKI POLSKICH OBSZARÓW WIEJSKICH – SZANSA CZY ZAGROŻENIE?

Wprowadzenie

Przed polską wsią i ludnością zamieszkującą obszary wiejskie stoi obecnie wiele wyzwań. Wynikają one z konieczności dalszego dostosowywania się rolnictwa i przemysłu rolno-spożywczego do wymagań wspólnotowego rynku, a nawet patrząc szerzej – do konkurencji na rynkach światowych. Wiążą się z koniecznością zmiany struktury społecznej i agrarnej, technologii produkcji żywności, jakości siły roboczej, poziomu życia mieszkańców, stanu infrastruktury na obszarach wiejskich itd¹.

Obok tych wyzwań dostrzega się także inną grupę zadań do pokonania, związaną ze zdolnością do współdziałania mieszkańców wsi i tworzenia kapitału społecznego, niezbędnego do wykorzystania możliwości, jakie niosą fundusze i instrumenty wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej, adresowane do obszarów wiejskich².

Mieszkańcy terenów wiejskich nie mogą również pozostać poza budowaną w naszym kraju gospodarką opartą na wiedzy, co rodzi szereg kolejnych wyzwań

---

¹ Por. *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*, red. J. Wilkin, Fundusz Współpracy, Warszawa 2005; K. Szafraniec, *O kapitale społecznym, Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie 2014-2020*, „Nowe Życie Gospodarcze” nr 21/2007, dodatek specjalny, listopad 2007; B. Wieliczko, *Polska wieś a Strategia Lizbońska*, w: *Unia Europejska w kontekście strategii lizbońskiej oraz gospodarki i społeczeństwa wiedzy w Polsce*, red. E. Okoń-Horodyńska, K. Piech, Instytut Wiedzy i Innowacji, Warszawa 2006.

² Por. J.K. Ardanowski, *Czy można zmienić wieś bez udziału jej mieszkańców*, w: *Polska wieś 2025*, op. cit.; B. Wieliczko, *Polska wieś...*, op. cit.

wynikających z dążenia do podniesienia poziomu wykształcenia ludności obszarów wiejskich, zwiększenia dostępności i stopnia wykorzystania wiedzy i umiejętności zasobów ludzkich (kapitału ludzkiego) oraz technologii ICT na potrzeby jednostek gospodarczych i gospodarstw domowych. Wdrożenie założeń Strategii Lizbońskiej na obszarach wiejskich przyczyni się do rozwoju i podniesienia konkurencyjności gospodarki polskiej, zmniejszy zróżnicowanie regionalne obszarów wiejskich w Polsce oraz podniesie atrakcyjność tych obszarów w stosunku do miast. Jednocześnie działania te sprzyjają ograniczeniu wykluczenia społecznego i cyfrowego mieszkańców znacznej części naszego kraju. O skali tych zadań niech świadczy to, że obszary wiejskie stanowią w naszym kraju 93,2% powierzchni, którą zamieszkuje 38,6% ogólnej liczby mieszkańców kraju³. Prognoza demograficzna dla Polski przygotowana przez GUS wskazuje, że w roku 2030 udział ludności wiejskiej będzie wynosił już 42,6%, a dla części mieszkańców terenów wiejskich wybór wsi jako miejsca życia będzie wynikiem swobodnej decyzji⁴.

Istotnym czynnikiem produkcji we współczesnej gospodarce opartej na wiedzy, który determinuje jej rozwój i konkurencyjność, także na poziomie regionu, jest kapitał ludzki. W związku z tym nasuwają się pytania: Czy kapitał ludzki obszarów wiejskich stanowi szansę, czy zagrożenie dla nieuchronnych procesów przemian i pokonywania wyzwań stojących przed polską wsią? Czy mieszkańcy polskich obszarów wiejskich są gotowi do życia w społeczeństwie informacyjnym i gospodarce opartej na wiedzy? Artykuł jest próbą odpowiedzi na powyższe pytania. Jego celem jest przedstawienie czynników determinujących stan i rozwój kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich oraz ocena jakości kapitału ludzkiego ich mieszkańców. Autorka do realizacji przyjętego celu wykorzystwała dostępne źródła literaturowe, dane statystyczne GUS oraz doświadczenia własne zebrane podczas wyjazdów studyjnych do gmin wiejskich województwa zachodniopomorskiego. Ze względu na ograniczone ramy tego artykułu autorka mogła jedynie zasygnalizować problem i zająć się niektórymi jego aspektami.

1. Kapitał ludzki i jego znaczenie dla gospodarki

Pojęcie kapitału ludzkiego do teorii ekonomii wprowadził T. Schultz w latach 60. XX w., poszukując odpowiedzi na pytanie: Co pomoże podnieść dobrobyt krajów słabo rozwiniętych? Uznał, że czynnikiem sprzyjającym wzrostowi go-

³ *Charakterystyka obszarów wiejskich w 2005 r.*, GUS, Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn 2006.

⁴ *Polska wieś 2025*, op. cit.

spodarczemu i zmniejszeniu luki technologicznej i cywilizacyjnej tych krajów jest przede wszystkim wiedza ich mieszkańców⁵. Kapitał ludzki traktował jako cechy populacji (wrodzone i nabyte), które mają wartość i mogą być wzbogacone za pomocą odpowiedniego inwestowania. Oznacza to, że kapitał ludzki jest ucieleśniony w człowieku i jest z nim nierozzerwalnie związany. Schultz wskazywał, że kapitał ludzki danego kraju kryje się w kombinacji takich cech, jak⁶:

- inteligencja, energia, pozytywna postawa wobec świata i ludzi, wiarygodność, zaangażowanie,
- zdolność jednostki do uczenia się, chłonność umysłu, wyobraźnia, zdolności twórcze, a nawet zdrowy rozsądek,
- motywacja jednostki do dzielenia się informacjami i wiedzą, duch zespołowy (gotowość do współpracy) i orientacja na cel.

Kapitał ludzki stał się także przedmiotem badań polskich ekonomistów rolnych i regionalnych w kontekście wykorzystania potencjału ludzkiego mieszkańców obszarów wiejskich i instrumentów WPR do usunięcia zapóźnienia polskiej wsi i rolnictwa w stosunku do tego sektora w rozwiniętych krajach Unii Europejskiej⁷. Zasób ludzki mieszkańców obszarów wiejskich łączy w sobie kapitał wiedzy i umiejętności, zdolności i nawyki, pracę oraz przedsiębiorczość. Może więc być uznawany za istotny czynnik rozwoju i konkurencyjności tych obszarów.

Jakość kapitału ludzkiego w całym kraju i na poszczególnych jego obszarach może się różnić. Rozwija się on wraz z rozwojem społeczeństwa i wymaga znacznych nakładów na procesy kształcenia (inwestycje w oświatę i kształcenie, na różnych poziomach, przez całe życie jednostki). Ilość kapitału ludzkiego zależy od sytuacji demograficznej danego kraju, natomiast jakość – od wykształcenia, umiejętności i doświadczenia. W szerokim ujęciu inwestowanie w poprawę jakościowych cech zasobu ludzkiego obejmuje poza inwestowaniem w wykształcenie i kwalifikacje mieszkańców wsi także inwestycje w zdrowie, ochronę środowiska naturalnego oraz kulturę. We wszystkich tych sferach polskie obszary wiejskie znacznie odbiegają od zadowalającego poziomu, pozwalającego na uczestniczenie w procesach dostosowawczych i przemianach polskiej wsi i obszarów wiejskich obecnie i w przyszłości.

⁵ J. Fitz-Enz, *Rentowność inwestycji w kapitał ludzki*, Oficyna Ekonomiczna Dom Wydawniczy ABC, Kraków 2001.

⁶ T. Schultz, *Investment in Human Capital*, American Economic Review, No. 51, 1961.

⁷ Por. *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*, red. nauk. K. Szafraniec, IRWiR, Warszawa 2006; J. Kobyłecki, *Kapitał ludzki jako determinanta rozwoju obszarów wiejskich*, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, seria: Problemy Rolnictwa Światowego, t. XV, Warszawa 2006.

2. Kapitał ludzki obszarów wiejskich jako zagrożenie dla pokonywania wyzwań rozwojowych

Obszary wiejskie w Polsce stoją obecnie przed podstawowym problemem rozwojowym – są znacznie zapóźnione w stosunku do rozwiniętych krajów UE, o czym świadczy wysokość PKB *per capita* prawie trzykrotnie niższa w przypadku mieszkańców polskiej wsi w porównaniu z Danią czy Belgią. Niska produktywność rolnictwa, stosunkowo niewielki areał gospodarstw rolnych, słabo rozwinięta pozarolnicza działalność gospodarcza na terenach wiejskich (alternatywa dla pracy w rolnictwie) to czynniki ograniczające rozwój obszarów wiejskich w Polsce i ich konkurencyjność gospodarczą oraz społeczną w stosunku do obszarów miejskich. Do najważniejszych problemów obszarów wiejskich zalicza się⁸:

- a) wysoki stopień uzależnienia dochodów mieszkańców od działalności rolniczej przy równoczesnym znacznym zróżnicowaniu ich wysokości;
- b) ograniczone możliwości zatrudnienia i uzyskania dochodów w pozarolniczej działalności gospodarczej, stąd wysokie bezrobocie rejestrowane i utajone;
- c) niewielki popyt na produkty i usługi pochodzące spoza rolnictwa – wynika z niskich dochodów przeważającej części ludności obszarów wiejskich;
- d) szeroką strefę ubóstwa, często związanego z wielodzietnością – rodzi to znaczne ograniczenia zakupów żywności, ubrań, podręczników szkolnych, uczestniczenia w zajęciach pozalekcyjnych, korzystania z dóbr kultury;
- e) niedostateczny rozwój infrastruktury – technicznej (wodociągów, sieci kanalizacyjnej, gazociągów, dróg o nawierzchni twardej, oczyszczalni, łącz telefonicznych i dostępu do Internetu) i społecznej (związanej z ochroną zdrowia, kulturą, powstawaniem i rozwojem nauki i szkolnictwa, możliwościami wypoczynku), ograniczony dostęp do usług finansowych oraz zarządczych, słabość instytucji wsparcia przedsiębiorczości i rozwoju obszarów wiejskich;
- f) niedostateczny poziom wykształcenia ludności wiejskiej i jej małą aktywność społeczną;
- g) częste przypadki alkoholizmu i przemocy w rodzinach wiejskich – niski poziom wykształcenia rodziców i związane z tym niższe zdolności ada-

⁸ D. Diakiewicz, M. Łotys, *Równać szanse: program w latach 2001-2005*, Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży, Warszawa 2005; I. Wielewska, B. Jeleń, *Kapitał ludzki jako czynnik aktywizacji mieszkańców obszarów wiejskich*, w: *Innowacyjność w budowaniu gospodarki wiedzy w Polsce*, red. E. Okoń-Horodyńska, S. Pangsy-Kania, Instytut Wiedzy i Innowacji, Warszawa 2007.

ptacyjne powodują sięganie po alkohol jako środek na pokonanie nudy, w trakcie spotkań rodzinnych i podczas „załatwiania” różnych spraw (kulturowe przyzwolenie), co później wywołuje przemoc;

- h) dziedziczenie przez młode pokolenia postaw i wzorców zachowań rodziców (roszczeniowa postawa, brak zainteresowania podejmowaniem pracy, dalszym kształceniem, nadużywanie alkoholu, a ostatnio także narkotyków).

Wszystkie wymienione czynniki determinują poziom i jakość kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich, co oznacza, że obecnie można ten kapitał w przypadku przeważającej większości obszarów wiejskich w Polsce potraktować w kategoriach zagrożenia dla przemian polskiej wsi. Chcąc zmienić tę niekorzystną tendencję, należy przede wszystkim podnieść poziom wykształcenia mieszkańców regionów wiejskich, wyeliminować bariery w dostępie ludności wiejskiej do pełnej oferty edukacyjnej, kulturalnej, informacyjnej i sportowej. W przyszłości pozwoli to zmniejszyć różnice pomiędzy miastem a wsią oraz stworzyć społeczność otwartą na nieustanny rozwój i podnoszenie kwalifikacji.

Niski poziom wykształcenia jest poważną barierą dla rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej, aktywnego poszukiwania i podejmowania przez ludność obszarów wiejskich pracy w miastach (w ramach rywalizacji z tamtejszymi mieszkańcami). Im wyższy poziom wykształcenia, tym sprawniejsze funkcjonowanie jednostki w społeczeństwie – na rynku pracy, na rynku edukacyjnym, przy podejmowaniu ryzyka własnej działalności gospodarczej. Tabela 1 przedstawia poziom wykształcenia ludności wiejskiej w porównaniu z mieszkańcami miast.

Tabela 1. Struktura ludności (w wieku powyżej 13 lat) według wykształcenia (w %)

Poziom wykształcenia	Miasto				Wieś			
	1988	1996	2004	2006	1988	1996	2004	2006
Wyższe	9,4	13,0	17,5	20,7	1,6	2,0	5,4	6,4
Policealne i średnie	31,8	31,0	38,0	38,2	13,1	15,4	24,5	24,6
Zasadnicze zawodowe	23,2	24,6	21,3	20,7	24,2	28,0	29,4	28,5
Gimnazjalne	-	-	4,4	4,8	-	-	5,8	6,3
Podstawowe i niższe	35,2	31,4	18,8	15,3	60,4	54,6	34,9	29,1

Źródło: Raport z wyników NSP 2002, Rocznik Demograficzny 2005, GUS, Warszawa 2005; NSP 2002. Ludność. Stan oraz struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna, październik 2003, Urząd Statystyczny, Szczecin, Rocznik Demograficzny 2007, GUS, Warszawa 2007.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 1, pomimo korzystnych zmian na przestrzeni lat 1988–2004 nadal wśród mieszkańców obszarów wiejskich dominują osoby z wykształceniem podstawowym i niższym (34,9%), natomiast ludność z wykształceniem wyższym stanowi jedynie 5,4%, co w porównaniu z odsetkiem mieszkańców miast z takim poziomem wykształcenia jest wielkością bardzo niską.

Pozytywnym zjawiskiem obserwowanym na terenach wiejskich jest jednak stały wzrost poziomu wykształcenia ich mieszkańców na skutek rosnących aspiracji edukacyjnych. Nadal jednak niski poziom wykształcenia ludności obszarów wiejskich stanowi często barierę podjęcia działalności w innych zawodach niż rolnicze, w tym także samodzielnej działalności gospodarczej.

Młodzież na tych terenach częściej niż w mieście wybiera szkoły zawodowe, co wynika zarówno ze względów ekonomicznych (trudniejsza sytuacja materialna, koszty dojazdu), jak i niższego poziomu kształcenia szkolnego i przedszkolnego (wychowaniem przedszkolnym objęte jest ok. 17% dzieci z terenów wiejskich), utrudnionego dostępu do dóbr kultury (liczba bibliotek gminnych, punktów bibliotecznych, domów kultury, świetlic oraz kin systematycznie maleje na obszarach wiejskich). Powyższe ograniczenia dotyczą nie tylko młodzieży uczącej się, ale całej populacji zamieszkującej obszary wiejskie. Dane dotyczące wielkości księgozbiorów w gospodarstwach wiejskich są alarmujące – jedynie ok. 11% posiada ponad 100 książek, a 50% gospodarstw dysponuje najwyżej 50 książkami. W większości rodzin na obszarach wiejskich kontakt z książką lub prasą ogranicza się do korzystania przez młodzież z podręczników szkolnych lub czytania programu telewizyjnego przez rodziców.

Kolejnym zagrożeniem dla rozwoju obszarów wiejskich jest utrudniony dostęp do nowoczesnych technologii informacyjnych, co ogranicza znacznie możliwości edukacyjne (wykorzystywanie e-learningu i edukacji dla dorosłych) oraz gospodarcze (wykorzystywanie ICT na potrzeby własnego podmiotu gospodarczego, pozyskiwania informacji niezbędnych do podejmowania decyzji gospodarczych, kontaktu z bankiem, ARiMR, poszukiwania ofert pracy, zakupu dóbr, wykonywania telepracy itp.). Na obszarach wiejskich korzystanie z Internetu jest utrudnione⁹. W wielu przypadkach TP SA, monopolista w dziedzinie telekomunikacji na tych obszarach, nie jest zainteresowana inwestycjami umożliwiającymi korzystanie z łączy szerokopasmowych. Nawet gminy, które zbudowały własną sieć,

⁹ *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2004–2006*, GUS, Warszawa 2008.

np. Stoszowice (powiat ząbkowicki, województwo dolnośląskie) nie są w stanie w pełni jej wykorzystać z powodu niedostępności łączy przez TP SA. Gmina wykorzystuje do obsługi sieci internetowej e-Vita drogę radiową.

Podsumowanie

Doświadczenia światowe (Stany Zjednoczone, kraje azjatyckie) i krajów „starej” Unii wskazują, że w interesie państwa jest wykorzystywanie potencjału zasobów ludzkich i inwestowanie w podnoszenie jakości kapitału ludzkiego. Pozwala to dokonać przemian wsi i rolnictwa, zwiększyć konkurencyjność i rozwój gospodarczy tych regionów. Wymaga jednak wieloletnich działań związanych z edukacją mieszkańców obszarów wiejskich (także kształceniem ustawicznym), zwiększeniem dostępności do wiedzy i informacji za pomocą nowoczesnej infrastruktury ICT, rozbudową infrastruktury technicznej (w tym komunikacyjnej) i społecznej (pozwalającą podnieść standard i jakość życia na terenach wiejskich), pobudzaniem aktywności na rynku pracy i udziału w życiu społeczności lokalnej.

Wszystkie powyższe działania powinny być intensywnie wykorzystywane w naszym kraju na obszarach wiejskich. Obecnie kapitał ludzki można postrzegać w kategoriach zagrożenia dla rozwoju tych obszarów, a nawet jako czynnik hamujący rozwój i konkurencyjność gospodarki polskiej. Program Operacyjny Kapitał Ludzki na lata 2007-2013 stanowi szansę na efektywny rozwój zasobów ludzkich na obszarach wiejskich, jeżeli jego środki zostaną wykorzystane na projekty pozwalające zmniejszyć bariery rozwoju potencjału ludzkiego mieszkańców terenów wiejskich.

HUMAN CAPITAL OF POLISH RURAL AREAS – CHANCE OR THREAT?

Summary

The article discusses an essence of human capital and its role in present economy. The authoress describes the factors determining quality of human capital of rural areas in Poland. She analyzes conditions determining quality of human potential of inhabitants from these regions. The authoress concludes

from research, that currently the human capital on rural areas is the threat for their development, and even for development of Polish economy. Challenges, which stand in front of Polish village and rural areas in the future, oblige state to undertaking action permitting to remove barriers of development of human capital on these terrains, among other things through proper utilization of European Union funds.

Translated by Irena Łącka

Sylwester Makarski

KOMPETENCJE ŹRÓDŁEM I WARUNKIEM ROZWOJU INNOWACYJNEJ KONKURENCYJNOŚCI FIRM

Wprowadzenie

Celem opracowania jest ukazanie roli i przesłanek skuteczności działań innowacyjnych przedsiębiorstw o różnej skali działania w warunkach gospodarki rynkowej. Zaostrzająca się konkurencja powoduje, że przedsiębiorstwa napotykają na coraz większe trudności w funkcjonowaniu. W tej sytuacji są zmuszone do poszukiwania skutecznych sposobów przystosowania się do zmiennych realiów rynku. Za jedną z form uznano wdrażanie innowacji techniczno-organizacyjnych. Praktyka dowodzi, że proces innowacji nie jest równomierny, zarówno w poszczególnych regionach kraju, jak też w firmach o zróżnicowanej skali. Stopień tego zróżnicowania ukazano w oparciu o rezultaty badań przeprowadzonych w listopadzie 2006 r. na zlecenie PARP przez Pentor Research International. Miały one na celu zdiagnozowanie stanu innowacyjności małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. Badania te przeprowadzono na reprezentatywnej próbie przedsiębiorstw sektora MŚP w Polsce o liczebności $N = 1001$, w tym firmy: mikro – 487, małe – 262 i średnie – 252. Liczba wywiadów przypadająca na każde województwo została wylosowana z prawdopodobieństwem proporcjonalnym do liczby aktywnych w danej warstwie przedsiębiorstw sektora MŚP¹.

---

¹ *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2005-2006*, red. S. Pyciński i A. Żołnierski, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2007, s. 236.

Ponieważ za główny warunek skłonności przedsiębiorców do działań innowacyjnych autor uznaje kompetencje osób kierujących firmami, dlatego znajdują się one w centrum rozważań zespołu czynników determinujących tempo procesu działalności innowacyjnej.

Interpretacja wykorzystywanych wyników badań przyjęła formę tabelaryczną, opisu słownego lub graficzną. Zawarte w tabeli wartości mają charakter procentowy.

1. Istota, rodzaje i poziom innowacji

Innowacja oznacza wprowadzenie czegoś nowego, nowość, reformę². To dzięki niej, zdaniem J. Cieślika³, wyodrębnił się dynamiczny, innowacyjny segment, oznaczający nową jakość w funkcjonowaniu sektora small biznesu na przełomie XX i XXI wieku, który mimo niewielkich rozmiarów ma bardzo istotny wpływ na funkcjonowanie gospodarki w krajach wysoko rozwiniętych. Natomiast inicjatywy przedsiębiorcze polegają na wdrożeniu innowacji technologicznych, dotyczących nowych produktów i nowych lub znacząco usprawnionych metod wytwarzania.

Struktura nakładów innowacyjnych w Polsce jest dotychczas odpowiednia dla państw o bardziej tradycyjnej gospodarce, w których głównie wdraża się technologie opracowane gdzie indziej. Szczególnie dotyczy to małych i średnich przedsiębiorstw i oznacza, że aż 87% nakładów na innowacje w MŚP o profilu przemysłowym stanowią wydatki inwestycyjne⁴. Kolejnymi po inwestycjach są: nakłady na zakup oprogramowania, zakup gotowej technologii w postaci dokumentacji czy praw, zakup licencji czy patentów. Natomiast marketing efektów procesu innowacyjnego i badania potrzeb rynku stanowią ciągle marginalny udział w budżecie innowacyjnym MŚP w Polsce (zaledwie 2,6% budżetu). Polski sektor MŚP wdraża więcej innowacji procesowych, czyli usprawnień sposobu wytwarzania, niż nowych wyrobów, co oznaczałoby innowacje produktowe. Potwierdzają to wskaźniki zawarte w tabeli 1.

W latach 2001–2004 przeciętnie 14% małych firm i 32% średnich zastosowało nowe procesy, podczas gdy nowe wyroby wdrożyło 11% małych i 27% średnich. Większość innowacji produktowych dotyczyło wyrobów nowych dla rynku, a nie tylko dla danego przedsiębiorstwa. Najwięcej średnich firm, bo powyżej 30%,

² *Słownik wyrazów obcych*, red. J. Tokarski, PWN, Warszawa 1980, s. 307.

³ J. Cieślik, *Przedsiębiorczość dla ambitnych. Jak uruchomić własny biznes*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2006, s. 333.

⁴ *Raport o stanie sektora...*, op. cit., s. 210.

Tabela 1. Struktura innowacji w firmach małej i średniej skali w 2004 r.

Wyszczególnienie	Odsetek firm, które wdrożyły:					
	nowe procesy		nowe lub ulepszone wyroby		wyroby nowe na rynku	
	małe	średnie	małe	średnie	małe	średnie
Polska	14	32	11	27	10	23
Małopolskie	20	36	15	25	14	25
Warmińsko-mazurskie	19	38	8	27	11	25
Śląskie	18	39	14	30	14	28
Podkarpackie	17	33	15	29	12	27
Świętokrzyskie	17	31	11	32	9	21
Opolskie	16	31	11	29	13	20
Lubelskie	15	39	11	28	10	28
Kujawsko-pomorskie	15	30	10	25	12	23
Pomorskie	14	30	11	27	9	22
Łódzkie	14	29	9	27	10	22
Zachodniopomorskie	13	22	9	22	11	16
Mazowieckie	12	35	11	32	9	25
Dolnośląskie	11	29	10	25	8	22
Lubuskie	11	25	7	19	6	14
Podlaskie	10	27	7	22	8	21
Wielkopolskie	10	29	7	25	8	20

Źródło: obliczenia na podstawie danych GUS (cyt. za: Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2005-2006, red. S. Pyciński i A. Żołnierski, PARP, Warszawa 2007, s. 213).

wdrożyło innowacje produktowe w woj. świętokrzyskim, mazowieckim i śląskim, najmniej, bo 19%, w lubuskim. Natomiast wśród małych firm najbardziej innowacyjne były przedsiębiorstwa z woj. podkarpackiego, małopolskiego i śląskiego. W tych województwach 14-15% wdrożyło nowe produkty, z czego 12-14% dotyczyło produktów nowych na rynku. Najślabszymi w tym względzie okazały się małe firmy z woj. wielkopolskiego, podlaskiego oraz lubuskiego (6-7% wdrożyło innowacje będące nowością w skali branży). Nie mniej ważne obok innowacji o charakterze procesowym i produktowym okazują się innowacje organizacyjne, w tym elastyczne systemy zarządzania. Stają się one coraz ważniejsze dla uzyskania przewagi konkurencyjnej firm we współczesnej gospodarce. Wdrożenie w ostatnich trzech latach innowacji organizacyjnych deklaruje 30% krajowych MŚP. Odsetek ten był większy w firmach małych i średnich, gdzie kształtował się na poziomie 49%, niż w firmach mikro, w których wynosił 29%.

Rozpatrując obowiązujący i wypracowany w polskich firmach tryb zgłaszania pomysłów i usprawnień przez pracowników, trzeba wskazać, że istnienie takich systemów jest ściśle uzależnione od wielkości przedsiębiorstwa. W średniej skali firmach odsetek takich przedsiębiorstw wynosił 41%. Co gorsza w większości tych firm istniejące procedury mają charakter nieformalny. Niski jest też, bo zaledwie 7%, odsetek MŚP w Polsce, które finansowały działalność innowacyjną w oparciu o zewnętrzne źródła finansowania.

Polskie MŚP w bardzo ograniczonym zakresie korzystają z zasobów jednostek naukowo-badawczych przy wdrażaniu innowacji. Potwierdza to zaledwie 8,9% badanych MŚP, które w 2005 r. współpracowały z jednostkami badawczo-rozwojowymi, wyższymi uczelniami czy też centrami transferu technologii. Oznacza to, że polskie firmy nie znajdują odpowiednich partnerów po stronie sektora badawczo-rozwojowego. Co gorsza, jak wynika z badań PARP, aż 75,5% MŚP w Polsce nie dostrzeża potrzeby takiej współpracy⁵. Słaba jest też współpraca z samorządem i z innymi firmami. Jest to o tyle niekorzystne, że rozwiązaniem, które pozwala unikać konfliktowych sytuacji, a jednocześnie zwiększa przewagę konkurencyjną przedsiębiorstw, jest kooperacja, określana mianem strategii przyszłości. Kooperacja oznacza sytuację, w której niezależne firmy decydują się na kooperację i koordynację swych działań, czyli podejmują współpracę, by osiągnąć wspólne cele, ale jednocześnie konkurują ze sobą oraz innymi firmami. Oznacza ona zatem połączenie sił z innymi graczami rynkowymi, dostawcami, dystrybutorami, podwykonawcami, konkurentami i dostawcami produktów komplementarnych, dzięki czemu wszyscy wzbogacają się nawzajem. Kooperacja umożliwia wymianę wiedzy, sprzężenie kompetencji, lepsze warunki do podejmowania ryzyka i rozwijania produktów oraz pozwala na zdrową, bardziej wyrównaną rywalizację w sferze marketingu⁶. Ponadto firmom działającym wspólnie łatwiej jest ocenić potrzeby klientów i dostosować swoją ofertę produktową. Współpraca ta przyjmuje zróżnicowane formy, wykorzystując zarówno zasoby, jak również umiejętności kooperujących przedsiębiorstw, dążąc do zwiększenia wartości dla finalnego nabywcy. Integracja podmiotów sprzyja szybszej identyfikacji pojawiających się okazji, co z kolei przyczynia się do rozwoju przedsiębiorczości. Sukces wzajemnych relacji i powiązań nie jest jednak możliwy bez zaangażowania wzajemnego i zaufania oraz umiejętności działania w zespole.

⁵ A. Żołnierski, *Potencjał innowacyjny polskich małych i średniej wielkości przedsiębiorstw*, PARP, Warszawa 2005.

⁶ J. Sawicki, *Kooperacja – strategia przyszłości*, „Marketing i Rynek”, nr 3/2005, s. 37.

2. Kompetencyjne bariery wdrożeń procesu innowacji w polskich firmach

Wdrożenie procesu innowacji w firmie świadczy o obraniu przez kierującą nią osoby rynkowej strategii, pozwalającej w sposób optymalny spożytkować możliwości przedsiębiorstw. Wprawdzie w strukturze barier dla innowacyjności wymieniane są ograniczenia finansowe i organizacyjne, to jednak główną barierę, zdaniem autorów⁷, należałoby „umiejszczyć w świadomości polskich przedsiębiorców”. Dodać przy tym trzeba, że w niskiej świadomości, gdyż sama obecność instytucji wspomagających procesy innowacyjne nie wystarczy, tym bardziej że wyniki badań wskazują na niski poziom wiedzy o możliwości skorzystania z ich wsparcia. W tym kontekście konieczne jest uświadomienie sobie przez przedsiębiorców zależności między konkurencyjnością i nowoczesnością firmy a długoterminowym planowaniem, inwestowaniem w kapitał ludzki czy prowadzeniem prac badawczo-rozwojowych. W pierwszej kolejności takiej zmiany myślenia potrzebują szefowie najmniejszych pod względem zatrudnienia przedsiębiorstw.

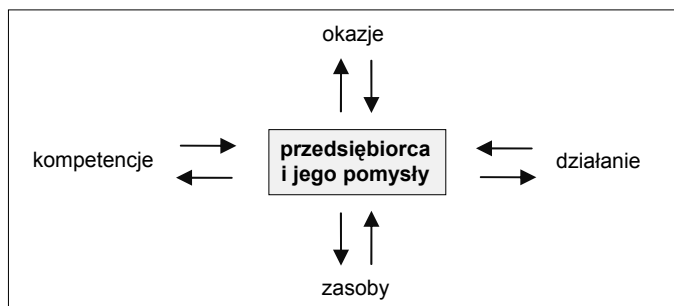
Pojawia się zatem problem kompetencji osób kierujących firmami, jak też kompetencji całych zespołów pracowniczych. Kompetencja to zakres wiedzy, umiejętności i odpowiedzialności⁸. Jest to swoiste uprawnienie do działania. Przesłanką tego uprawnienia jest znajomość przedmiotu, przepisów i zasad działania. W obszarze kompetencji mieści się również cały zespół cech osobowych, w tym mądrość, zaradność, aktywność, inicjatywa, bystrość umysłu, talent organizacyjny, skłonność do ryzyka, ale także rozsądek, roztropność, rozwaga, przeczność, przewidywalność i dalekowzroczność. Pomocnymi w tym zakresie są zarówno kwalifikacje formalne, udokumentowane dyplomem, jak też kwalifikacje nabyte w toku praktyki zawodowej. Kompetencje to zatem swoisty walor i cecha jakościowa zasobów pracy, zakres czyjejś wiedzy, umiejętności i odpowiedzialności, dający uprawnienie do danego działania.

Zespół pożądaných cech osobowych przedsiębiorców i załóg pracowniczych dowodzi, że konieczne jest inwestowanie w czynnik ludzki, który poprzez edukację będzie gwarantem rozwiązań i działań innowacyjnych w firmie. W praktyce okazuje się jednak, że jedynie 39% mikroprzedsiębiorstw zauważa potrzebę prowadzenia szkoleń mogących zwiększyć kompetencje własnych pracowników. Odsetek ten rośnie wraz z wielkością firmy, gdyż w firmach małych i średnich wynosi on odpowiednio 49 i 64%.

⁷ *Raport o stanie sektora...*, op. cit., s. 236.

⁸ *Słownik...* op. cit., s. 372.

Rys. 1. Centralne usytuowanie człowieka w procesie przedsiębiorczości

Źródło: S. Makarski, *Przedsiębiorczość w agrobiznesie*, IRWiR PAN, Warszawa 2000, s. 245.

Podsumowanie

Istota i sens działań innowacyjnych w firmach sprowadza się do wzrostu ich konkurencyjności rynkowej. Presję na wyższą jakość w firmie wywierają zarówno inne przedsiębiorstwa, jak również klienci, którzy poprzez rosnące wymagania co do jakości produktów wymuszają proces innowacji.

Przeprowadzona analiza stopnia zaawansowania procesu innowacji w Polsce, jak też w przekroju województw i firm o zróżnicowanej skali działalności dowodzi, że nie jest on przez większość firm doceniany. W rezultacie zdecydowana większość przedstawicieli firm, zwłaszcza o skali mikro, nie zauważa potrzeby nie tylko innowacyjnych wdrożeń w sferze technologii, czy organizacji, ale także w obszarze poszerzenia kompetencji kadry.

Uznając poziom kompetencji osób kierujących firmami i ich współpracowników za główny warunek skłonności przedsiębiorców do działań innowacyjnych, konieczna jest praca nad ich poszerzeniem. Poszerzone kompetencje pozwalają bowiem w sposób analityczny dostrzec występujące na rynku okazje i możliwości rozwoju firm. Kompetentne osoby potrafią też konstruktywnie spojrzeć na posiadane zasoby i ocenić ich przydatność pod kątem rozwoju działań innowacyjnych. Najniższy stopień akceptacji i gotowości do wdrożeń rozwiązań innowacyjnych w firmach z grupy mikro, których znaczna część działa w środowiskach wiejskich, powoduje, że proces edukacji należałoby najbardziej nasilić w tej grupie przedsiębiorstw. Poszerzone kompetencje pozwalają bowiem inaczej spojrzeć na posiadane zasoby firmy, w których oprócz tradycyjnie pojmowanych wartości finansowych i materiałowych jako integralną i być może najważniejszą część zasobów uznaje się

kapitał ludzki i reprezentowany przez niego poziom wiedzy i kompetencji. Kierowanie procesem wzbogacenia kompetencji nie może być przy tym jednorazowym, okazjonalnym działaniem, lecz stałym procesem wymagającym zaangażowania wszystkich podmiotów przedsiębiorstwa i całej załogi.

COMPETENCES AS A SOURCE AND CONDITION OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE COMPETITIVENESS OF COMPANIES

Summary

In the conditions of market economy, which inherent attribute is competition, firms must look for effective ways of adjusting to changeable market realities, by implementation of process of innovations in it. The basis of assessment of process of innovations' implementation were results of research conducted in 2006 by Pentor commissioned by PARP, on a representative group of enterprises from SME sector in Poland in the number of $N = 1001$. On this basis there were analyzed advances of innovations of process, product, organizational character, flexible systems of management in it, acknowledging their impact on gaining competitive advantage of firms. The level of advance of companies in realization of this task, as the results of research confirm, is not even both in the cross section of voivodships and firms of diverse scale.

As the main barrier for innovations there was recognized low awareness of part of Polish entrepreneurships (especially in the micro scale), who not only do not implement innovations, but also underestimate the importance of competences in the process of implementation and do not see the necessity of trainings. This should be considered as the main symptom of weakness of process of innovations management in Polish firms.

Translated by Sylwester Makarski

Małgorzata Matlegiewicz

USŁUGOWY CHARAKTER DZIAŁALNOŚCI POZAROLNICZEJ NA PRZYKŁADZIE AGROTURYSTYKI

Wprowadzenie

Przemiany społeczno-gospodarcze lat 90. zapoczątkowały rozwój rynku usług. W wyniku tych zmian stworzone zostały warunki sprzyjające powstaniu nowych bądź realizacji już istniejących potrzeb, które ze względu na obowiązujący poprzedni system społeczno-gospodarczy nie mogły być zaspokojone z powodu barier ekonomicznych, administracyjnych i technologicznych.

Dynamiczny rozwój rynku usług, ostra walka konkurencyjna i nowe technologie stawiają przed społeczeństwami nowe wyzwania. Poszukiwanie nowych koncepcji rozwoju wymaga zastosowania wielu instrumentów kształtujących politykę strategii rozwoju poszczególnych dziedzin działalności.

Wykorzystanie pozarolniczego potencjału gospodarczego obszarów wiejskich jest jednym z istotnych czynników kształtujących przemiany w rolnictwie. Wymaga to od państwa wielokierunkowego wsparcia, zarówno finansowego, administracyjnego, technologicznego, jak również oświatowego.

Działania te powinny mieć wpływ na rozwój obszarów wiejskich w kilku istotnych zakresach działalności, m.in.¹:

- wspieraniu zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich,
- podnoszeniu jakości w gospodarce rolno-spożywczej,

---

¹ J. Wojciechowska, *Uwarunkowania rozwoju agroturystyki w Polsce w świetle zmian ilościowych*, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa, Gdańsk 2002.

- zróżnicowaniu gospodarki wiejskiej w kierunku rozwoju działalności pozarolniczej,
- poprawie jakości życia ludności wiejskiej poprzez ułatwienie startu młodym rolnikom,
- tworzeniu lokalnych zdolności zatrudnienia,
- tworzeniu i rozwoju usług dla gospodarki i ludności wiejskiej,
- wdrażaniu lokalnych strategii rozwoju,
- ochronie środowiska naturalnego i obszarów wiejskich,
- rozwoju działalności szkoleniowej, informacyjnej i doradczej.

1. Usługi agroturystyczne środkiem zaspokajania zapotrzebowania społecznego

Strategia rozwoju rynku usług wiąże się m.in. ze wzrostem sprzedaży usług i równoczesnym rozszerzeniem rynku poprzez dotarcie do dodatkowych rynków bądź sprzedaż usług komplementarnych oraz zdobyciem nowych segmentów rynku. Rozwój usług agroturystycznych jest jedną z form działalności pozarolniczej i stanowi przykład uruchomienia nowych segmentów rynku usług w działalności gospodarstw rolnych.

W wielu gospodarstwach wiejskich istnieją warunki stwarzające możliwość uruchomienia biznesu turystycznego. Wraz z czynnym funkcjonowaniem gospodarstwa rolnego, produkcją rolniczą czy hodowlaną rolnicy mogą tworzyć, oferować i sprzedawać usługi agroturystyczne.

Dochody z rolnictwa częstokroć nie wystarczają do zapewnienia odpowiedniego poziomu życia całej rodzinie. Ze względu na brak możliwości zatrudnienia w mieście, na skutek prywatyzacji przedsiębiorstw i wzrastającego bezrobocia, trzeba było poszukać takiego rozwiązania, które umożliwiłoby mieszkańcom wsi uzyskać dodatkowe dochody w miejscu zamieszkania. Jednym ze sposobów polepszenia warunków życia w gospodarstwach rolnych jest obok działalności rolniczej rozwijanie agroturystyki. Szacuje się, że obecnie 40-50 procent rolników w Europie Zachodniej czerpie ponad połowę całkowitego dochodu ze źródeł pozarolniczych. Znaczną zaś część z działalności agroturystycznej².

Dodatkowe pozarolnicze źródło dochodów, jakim jest agroturystyka, stanowi poszukiwaną przez społeczeństwo formę stacjonarnego wypoczynku głównie dla rodzin wielodzietnych i mniej zamożnych. Gospodarstwa rolne oferują tam bazę

² J. Majewski, *Agroturystyka to też biznes*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa 1999.

noclegową i wyżywienie oparte na zdrowych miejscowych produktach rolnych. Ważnym czynnikiem zachęcającym do korzystania z usług agroturystycznych w Polsce jest stosunkowo konkurencyjna, niska cena kwatery i wyżywienia względem cen oferowanych przez typowe ośrodki wypoczynkowe krajowe, jak również zagraniczne.

Agroturystyka stanowi istotny czynnik aktywizacji zawodowej ludności związanej z rolnictwem. Rozwijanie działalności turystycznej w gospodarstwach rolnych stwarza możliwość pracy dla wszystkich niemal członków rodziny, a także umożliwia podjęcie pracy dla osób sąsiadujących z gospodarstwami świadczącymi usługi agroturystyczne.

Agroturystyka stanowi ważne źródło dochodów głównie dla ludności związanej z małymi gospodarstwami rolnymi o małej skali produkcji rolniczej i niskim poziomie jej towarowości. Działalność ta jest szansą na ożywienie gospodarcze obszarów wiejskich. Agroturystyka przyciąga turystów i generuje popyt na usługi. Wymusza konieczność podejmowania innych usług typu handel, gastronomia, usługi transportowe oraz produkcję regionalną potraw i przysmaków. Tworzą się tym samym nowe miejsca pracy, co ogranicza znacznie bezrobocie, które w niektórych regionach Polski sięgnęło nawet 30% (np. powiat łobeski, woj. zachodniopomorskie).

Bezrobocie stało się stałym elementem polskiego krajobrazu gospodarczego. Regionalna stopa bezrobocia w Polsce jest bardzo zróżnicowana i zawiera się między 16,7% a 7,9%. Bezrobocie w Polsce stopniowo spada i wynosiło w lutym 2008 r. 8,0%, co stawia nas na trzecim miejscu wśród krajów o wysokim poziomie bezrobocia, po Słowacji – 9,9% i Hiszpanii – 9,0%. Dla porównania: bezrobocie w USA (2008 r.) wynosi 4,8%, a w Japonii 3,9%³.

Agroturystyka przynosi zyski nie tylko właścicielom gospodarstw agroturystycznych. Zarabiają na tej działalności w regionie inne branże, takie jak handel, stacje benzynowe, rzemieślnicy, a także rozwija się infrastruktura gminy i gospodarstw agroturystycznych.

Dzięki staraniom społeczności wiejskiej wraz z rozwojem agroturystyki tereny stają się ekologicznie czystsze. Na uwagę zasługuje również zmieniający się stopniowo stosunek władz samorządowych do turystyki, w tym również do agroturystyki. Prowadzona przez władze samorządowe lokalna polityka turystyczna opiera się głównie na promocji agroturystyki. Istotne znaczenie w przeobrażaniu regionów wiejskich na skutek rozwoju agroturystyki jest podnoszenie estetyki

³ www.wnp.pl

gminy, ekspozycje istniejących w gminie zabytków kultury oraz promocja tradycji lokalnych. W ramach wsparcia rozwoju agroturystyki gminy prowadzą szkolenia i kursy podnoszące kwalifikacje rolników i wyposażają ich w wiedzę potrzebną do prowadzenia działalności agroturystycznej oraz wspierają przy pozyskiwaniu kredytów na inwestycje zarówno z własnych środków, jak również z funduszy Unii Europejskiej.

Obok wymienionych korzyści dla rolników z działalności agroturystycznej na uwagę zasługuje również charakter społeczny usług agroturystycznych. Wpływ kontaktów międzyludzkich w wyniku rozwoju usług turystycznych świadczonych przez rolników staje się przyczynkiem do zmiany stosunku rolników do przemian społeczno-gospodarczych zachodzących w Polsce po 1989 roku. Rozwija się stopniowo aktywność gospodarcza wsi polskiej.

2. Bariery rozwoju agroturystyki

Obok wielu przesłanek przemawiających za rozwojem agroturystyki na wsi polskiej istnieje szereg barier rozwoju tej dziedziny działalności gospodarczej, wynikających głównie z ogólnej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju. Agroturystyka bazuje na istniejących zasobach gospodarstw rolnych, które nie zawsze nadają się do wykorzystania w sposób bezinwestycyjny. Większość gospodarstw musi prowadzić inwestycje adaptacyjne obiektów w celu przystosowania ich do nowej funkcji. Wymaga to finansowania robót adaptacyjnych przez rolników o niskich dochodach z działalności rolniczej bądź działalności rolniczej wręcz niedochodowej.

Ponadto czynnikiem ograniczającym rozwój agroturystyki jest stan infrastruktury na obszarach wiejskich. Niedostateczna sieć dróg i ich jakość uniemożliwia prowadzenie działalności agroturystycznej. Utrudnieniem w wielu regionach jest brak telefonów, wodociągów i kanalizacji. Obserwuje się również utrudniony dostęp do banków, urzędów pocztowych, jak również placówek służby zdrowia. Słabo rozwija się na obszarach wiejskich sieć obiektów sportowych, miejsc rekreacji i ośrodków kultury. Niepokojąco prezentuje się też znajomość języków obcych wymagana przy obsłudze turystów zagranicznych. Na niskim poziomie ocenia się promocję walorów wypoczynkowych na terenach wiejskich. Rozwój agroturystyki uwarunkowany jest głównie rozszerzeniem możliwości finansowania inwestycji na obszarach wiejskich, co w głównej mierze zależy od inicjatywy samorządów, właścicieli gospodarstw i wszystkich podmiotów zaangażowanych w rozwój turystyki wiejskiej.

3. Instrumenty wspierające rozwój agroturystyki na obszarach wiejskich

Obecna polityka w Polsce nakierowana jest na wspieranie rolnictwa i rozwój wsi. Ważnym czynnikiem polityki jest dążenie do zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Zrównoważony rozwój gospodarczy wiąże się z równowagą społeczno-gospodarczą regionów wiejskich zróżnicowanych w swoim rozwoju i zasobności.

Istotnym działaniem w wyrównywaniu różnic stało się wprowadzenie na tereny wiejskie różnorodnych funkcji pozarolniczych, które stymulowały wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. Rozwój ten wiąże się z wprowadzeniem na tereny wiejskie nowych funkcji pozarolniczych, produkcyjnych, handlowych i usługowych. Działalność ludności wiejskiej w dziedzinach innych niż rolnictwo stwarza możliwość wyboru pracy i przyczynia się do zwiększenia dochodów gospodarstw rolniczych, jak również podnosi atrakcyjność wsi jako miejsca życia i pracy.

Agroturystyka stanowi jeden z przykładów wielofunkcyjnego rozwoju terenów wiejskich. Przy zachowaniu produkcji rolnej rozwój usług agroturystycznych sprzyja podniesieniu stopy życiowej rolników, tworzeniu nowych miejsc pracy na terenach wiejskich, przeciwdziałaniu migracji ludności wiejskiej do miast i wyludniania się regionów, wyzwała przedsiębiorczość wśród ludności wiejskiej.

Ważnym czynnikiem rozwoju agroturystyki są instrumenty wspierające rozwój działalności pozarolniczej. Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej stało się podstawą do uzyskania pomocy finansowej, głównie dla regionów słabo rozwiniętych. Wsparcie unijne kierowane jest zarówno do władz szczebla centralnego, jak również do władz lokalnych w celu ułatwienia rozwiązaniu problemów gospodarczych. W latach 2000-2006 istniały cztery fundusze strukturalne, z których korzystały obszary wiejskie:

- Europejski Fundusz Rozwoju,
- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,
- Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej,
- Finansowy Instrument Orientacji Rybołówstwa.

Równocześnie funkcjonował również Fundusz Spójności. Nie należy on do funduszy strukturalnych i zasięgiem obejmuje państwo, a nie wybrany region.

Dla rozwoju agroturystyki istotnym źródłem finansowania był Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego. Fundusz ten wspomaga m.in. środowisko produkcyjne i konkurencyjność przedsiębiorstw, badania naukowe i rozwój tech-

nologiczny, inwestycje infrastrukturalne, ochronę środowiska, rozwój turystyki i inwestycji kulturalnych. Fundusz wspiera rozwój turystyki – głównie przez tworzenie, modernizację lokalnej i regionalnej infrastruktury turystycznej, co wiąże się ze wzrostem atrakcyjności turystycznej danego regionu.

Obok pomocy uzyskiwanej z funduszy unijnych ważnym instrumentem wsparcia dla tworzących się gospodarstw agroturystycznych jest dobra współpraca z samorządami lokalnymi, które mają w swojej gestii wiele możliwości udzielania pomocy, np.:

- rozdzielanie pożyczek lub kredytów bankowych,
- ulgi podatkowe,
- dotacje gmin z budżetu państwa,
- działania promocyjne regionu i gospodarstw,
- rozwój infrastruktury w regionie,
- wspieranie ochrony środowiska,
- modernizację terenów wiejskich,
- pomoc przy osiedlaniu się młodych rolników i tworzenie nowych usług pozarolniczych.

Tabela 1. Korzyści z rozwoju agroturystyki dla gospodarstw i wsi oraz turystów

Korzyści dla gospodarstw i wsi	Korzyści dla turystów
Wykorzystanie wolnych zasobów	Aktywny wypoczynek na wsi
Nowe miejsca pracy	Korzystnie ze świeżej żywności
Dodatkowy dochód	Kontakt ze zwierzętami
Poprawa infrastruktury wiejskiej	Poznawanie kultury regionu
Estetyzacja wsi	Zdobywanie nowych umiejętności
Integracja środowiska wiejskiego	Uczestniczenie w życiu gospodarstwa rolnego
Zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi	Rozwijanie zainteresowań
Rozwój osobowy mieszkańców wsi	Bezpośredni kontakt z przyrodą
Kontakt z innymi wzorcami kulturowymi	

Źródło: A. Wiatrak, *Doradztwo w rozwoju agroturystyki*, CDiEwR, Warszawa 1997.

Podsumowanie

Rozwój agroturystyki w Polsce łączy się z pokonywaniem wielu barier zarówno administracyjnych, finansowych, jak również kulturowych. Oferty gospodarstw rolnych i atrakcje oferowane turystom są w poszczególnych regionach, gminach i gospodarstwach rolnych bardzo zróżnicowane zarówno pod względem zasobów

krajobrazowo-turystycznych, jak również zainteresowania samorządów rozwojem agroturystyki na własnym terenie. Właściciele gospodarstw rolnych decydując o podjęciu działalności agroturystycznej podejmują częstokroć z własnej inicjatywy w oparciu o własne zainteresowania, własne możliwości finansowe i własne oszczędności.

Celem uruchomienia tej działalności jest każdorazowo uzyskanie dodatkowego dochodu, który mógłby poprawić warunki bytowe gospodarza i jego rodziny. Uruchomienie i prowadzenie działalności agroturystycznej wiąże się z nakładami środków finansowych potrzebnych na modernizację gospodarstw oraz inwestycje infrastrukturalne niezbędne do prowadzenia działalności.

Istotnym czynnikiem w rozwoju agroturystyki na obszarach wiejskich jest zatem stworzenie źródeł jej finansowania. Na rozwój agroturystyki powinny znaleźć się środki budżetowe i unijne przeznaczone na wspieranie przedsięwzięć agroturystycznych, szczególnie na terenach o słabym rozwoju gospodarczym, które nie posiadają własnych środków na rozwój działalności pozarolniczej.

Inwestowanie w rozwój działalności agroturystycznej jest wydatkiem, który w perspektywie ma na celu przyciągnięcie turystów i zaktywizowanie pozarolnicze regionu. Agroturystyka tworzy możliwości zaspokajania potrzeb ludności wiejskiej na polepszenie warunków bytowych, a w konsekwencji przyczynia się do zmiany wizerunku polskiej wsi.

THE SERVICE NATURE OF OTHER THAN AGRICULTURAL ACTIVITIES BASED ON AGRO-TOURIST ACTIVITIES

Summary

The improvement of competition of Polish agriculture industry has to be linked with development of other than agricultural activities. One of the changes of the Polish rural areas is development of agro-tourist services alongside regular agricultural activities. This activity forms a significant factor of social and economic inspiration of the local society, it brings extra income to farmers and contributes in multifunctional development of rural areas.

Translated by Małgorzata Matlegiewicz

Jolanta Mazurek

CZYNNIKI DETERMINUJĄCE ROZWÓJ AGROTURYSTYKI W GMINACH POBRZEŻA KOSZALIŃSKIEGO

Wprowadzenie

Oferowany na rynku produkt turystyczny jest nierozzerwalnie związany z ludźmi, którzy go przygotowują i udostępniają. Osoby świadczące usługi turystyczne przez swoje umiejętności, wiedzę, doświadczenie i pracę stanowią o sukcesie przedsięwzięcia. Jakość zasobów ludzkich, również w przypadku agroturystyki, jest jednym z najważniejszych czynników jej efektywnego rozwoju.

Sposób postępowania ludzi, polegający na: skłonności do podejmowania nowych działań, ulepszania istniejących elementów środowiska, aktywnej postawie wobec otaczającej jednostkę rzeczywistości określa się mianem przedsiębiorczości¹. Według J. Schumpetera (*The Theory of Economic Development*) przedsiębiorczość jest innowacyjnością, w której stosuje się nowe rozwiązania polegające na: oferowaniu nowego produktu lub nowej jakości produktu, wprowadzaniu nowych rozwiązań organizacyjnych, otwieraniu nowych rynków, korzystaniu z nowych źródeł pomocy². W turystyce, wobec wzrastającego popytu na nowe rodzaje usług, duży stopień przedsiębiorczości jest szczególnie istotny.

Pobudzanie i kreowanie przedsiębiorczości jest w gospodarce rynkowej zjawiskiem obecnym i pożądanym. Przyczynia się do tworzenia nowych miejsc pracy

---

¹ M. Duczkowska-Małysz, *Encyklopedia agrobiznesu*, red. A. Woś, Fundacja Innowacja, Warszawa 1998.

² M. Lordkipanidze, H. Brezet, M. Backman, *The entrepreneurship factor in sustainable tourism development*, „Journal of Cleaner Production” 13/2005.

i zmniejszenia liczby bezrobotnych, do modernizacji i rozbudowy infrastruktury. Wzrost przedsiębiorczości na wsi ściśle wiąże się z rozwojem pozarolniczych kierunków działalności. W Polsce ludność wiejska nigdy nie identyfikowała się z wąsko pojmowanym rolnictwem. Jak zauważa B. Chmielewska, rolnicy byli zawsze społecznością heterogeniczną zawodowo, wykonywali prace poza rolnictwem, świadczyli różnorodne usługi na rzecz społeczności wiejskiej i miejskiej, np. wytwarzali galanterię drewnianą, wyroby z wikliny, wełny, zaopatrywali okoliczne targowiska, wykonywali prace budowlano-remontowe, usługi krawieckie, gastronomiczne itp³.

W latach 2003-2005 na terenach wiejskich 30 gmin Pobrzeża Koszalińskiego przeprowadzono badania dotyczące uwarunkowań rozwoju agroturystyki. Głównym ich celem było wyodrębnienie najważniejszych cech mierzalnych determinujących stan kwater agroturystycznych w regionie. Założono, że dzięki posiadanej bazie danych możliwe będzie między innymi uzyskanie odpowiedzi na pytanie – jaki jest wpływ przedsiębiorczości mieszkańców wsi na stan kwater agroturystycznych.

1. Metoda identyfikacji cech warunkujących rozwój agroturystyki

Rozwój agroturystyki jest zdeterminowany różnorodnymi uwarunkowaniami. Przyjęto, że badany proces opisuje teoretyczna funkcja $Y = f(X_1, X_2, \dots, X_n)$, a rozpoznanie jej rzeczywistej postaci jest jednym z celów opracowania. Dla sprawdzenia zależności między wybranymi czynnikami a stanem kwater agroturystycznych w gminach Pobrzeża Koszalińskiego oraz ustalenia ich siły wykorzystano stosowany w naukach społecznych i przyrodniczych model regresji wielorakiej. W jego budowie uwzględniono różne zmienne objaśniające (X), które zaliczyć można do grup czynników: turystycznych związanych z zasobami materialnymi, ludnościowymi i działalnością marketingową. Przyjęto, że zmienną objaśnianą (Y) reprezentującą poziom rozwoju agroturystyki jest wskaźnik liczby kwater agroturystycznych przypadających na 100 km kw. użytków rolnych należących do gospodarstw indywidualnych.

Do rachunku regresji wielorakiej prostoliniowej włączono na wstępie 24 cechy kandydatki ujęte w formie wskaźników lub współczynników, które uznano za pozostające w określonym związku przyczynowo-skutkowym ze zmienną zależną (tabela 1). Otrzymany model uwzględniający wszystkie modyfikatory wyjaśnił aż

³ B. Chmielewska, *Działalność pozarynkowa w rolnictwie*, „*Ekonomista*” nr 5/2000.

w 95,9% zmienność cechy objaśnianej. Bardzo wysoka wartość współczynnika determinacji R^2 , stanowiącego miarę dobroci dopasowania modelu regresji do wyników obserwacji, wskazywała na satysfakcjonujące wyjaśnienie oddziaływania wybranych cech niezależnych na zmienną kryterialną. Był to jednak sukces pozorny – mimo bardzo dobrego dopasowania model nie mógł zostać przyjęty, ponieważ między zmiennymi objaśniającymi zachodziło zjawisko współliniowości.

Zbudowanie macierzy korelacji umożliwiło weryfikację cech objaśniających pod względem zjawiska współliniowości i wyeliminowanie tych zmiennych, które były mocno skorelowane między sobą. Zdecydowano także, że dla zredukowania innych efektów multikolinearności współczynników regresji, w dalszych obliczeniach użyta została metoda regresji grzbietowej, która jest bardziej odporna na występowanie współliniowości zmiennych oraz daje w rezultacie bardziej stabilne rozwiązanie niż w przypadku zastosowania klasycznej metody regresji wielorakiej. W kolejnych etapach obliczeń stosowano metodę regresji krokowej wstecz, która polegała na stopniowej eliminacji nieistotnych zmiennych objaśniających. Zauważono także, że wpływ niektórych parametrów na model był uzależniony od momentu ich wprowadzenia. Dlatego przed przyjęciem ostatecznej wersji równania do modelu dodawano kolejno pozostałe cechy, każdą z osobna, i badano ich istotność oraz wpływ na zmienną zależną. Zastosowano zatem także selekcję do przodu.

W rezultacie otrzymano zależność między zmienną objaśnianą a tymi zmiennymi objaśniającymi, które w istotny sposób na nią oddziałują. Wysoki współczynnik determinacji $R^2 = 85,6\%$ potwierdził, że zachodzi tu liniowy związek regresyjny. Kombinacja pięciu cech wyjaśniła zmienność rozwoju agroturystyki, definiowaną przez liczbę kwater agroturystycznych na 100 km kw. użytków rolnych należących

Tabela 1. Wykorzystane w modelu regresji wielokrotnej zmienne niezależne

Grupy zmiennych	Symbol	Wyszczególnienie	Współczynnik korelacji
Walory i infrastruktura turystyczna	X_1	Udział wód w powierzchni gminy	0,73
	X_2	Średnia odległość gminy od morza	-0,65
	X_3	Lesistość jednostki terytorialnej	-0,18
	X_4	Udział obszarów chronionych w powierzchni gminy	0,50
	X_5	Udział obszarów o najwyższej formie (PN, R, PK)	0,30
	X_6	Liczba zabytków na 100 km ²	0,22
	X_7	Współczynnik Deferta	0,59
	X_8	Długość szlaków turystycznych na 100 km ²	0,37
	X_9	Maksymalna różnica wysokości względnych	-0,24

Zasoby materialne	X_{10}	Udział rolnictwa indywidualnego w powierzchni UR	0,33
	X_{11}	Udział indyw. gosp. rolnych produkujących głównie na rynek	-0,32
	X_{12}	Ludność obsługiwana przez oczyszczalnie ścieków w %	0,34
	X_{13}	Potencjalna wydajność oczyszczalni ścieków w %	0,41
	X_{14}	Liczba punktów sprzedaży detalicznej na 100 km ²	0,48
	X_{15}	Udział gospodarstw podłączonych do wodociągu lub posiadających własne ujęcie wody	0,23
	X_{16}	Średnia pow. budynków ogółem przypadająca na 1 gosp. rolne	-0,22
Kapitał ludzki	X_{17}	Udział utrzymujących się głównie z gospodarstwa rolnego	-0,21
	X_{18}	Udział ludności z wykształceniem wyższym niż zawodowe	0,50
	X_{19}	Liczba prywatnych podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców	0,58
	X_{20}	Udział gosp. rolnych prowadzących działalność pozarolniczą	0,48
	X_{21}	Dochody własne gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca	0,53
	X_{22}	Udział osób kierujących gospodarstwem rolnym z wykształceniem wyższym niż zawodowe	-0,22
Działania marketingowe	X_{23}	Wydatki gmin na promocję w przeliczeniu na 1000 mieszkańców	0,35
	X_{24}	Wydatki gmin na ochronę i konserwację zabytków na 1000 mieszkańców	0,32

Źródło: badania własne.

do rolników indywidualnych, w ponad 85%. Uzyskano wysoką interpretację zjawiska przez przyjęty zestaw czynników. Skorygowany współczynnik determinacji wyniósł 82,5% i świadczył o śladowej współ-liniowości zmiennych. Otrzymane wyniki pozwoliły na zapisanie równania regresji w postaci:

$$Y = B_0 + B_1 X_1 + B_2 X_2 + B_{11} X_{11} + B_{15} X_{15} + B_{20} X_{20}$$

Tę wersję modelu uznano za ostateczną. Wszystkie wybrane cechy odgrywają istotną rolę jako predyktory, o czym informują niskie wartości prawdopodobieństwa błędu (na 95% poziomie ufności). Potwierdzają one w jednoznaczny sposób, że badana regresja jest istotna, a jej dalsza analiza uzasadniona (tabela 2).

Tabela 2. Podsumowanie regresji wielorakiej uwzględniającej pięć zmiennych niezależnych

Zmienne	R= 0,92495639 R ² = 0,85554432 Skoryg. R ² = 0,82544938 Błąd std. estymacji: 9,54914					
	BETA	Błąd st.	B	Błąd st.	t(24)	poziom p
W. wolny			-442,646	123,0673	-3,59678	0,001449
X ₁	0,392959	0,093185	0,976	0,2314	4,21695	0,000304
X ₂	-0,452609	0,096121	-1,161	0,2465	-4,70876	0,000087
X ₁₁	-0,298834	0,086757	-69,577	20,1993	-3,44450	0,002113
X ₁₅	0,316697	0,078858	5,007	1,2467	4,01601	0,000506
X ₂₀	0,225925	0,086077	0,966	0,3681	2,62469	0,014850

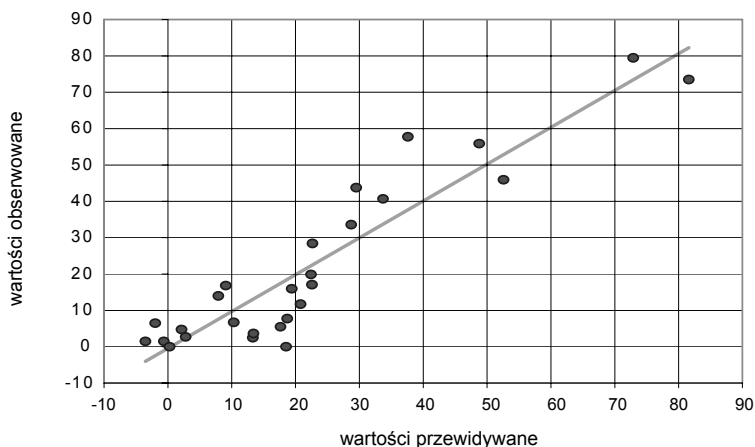
Źródło: obliczenia własne.

W praktyce ekonometrycznej stosunkowo rzadko spełnione są wszystkie założenia klasycznego modelu regresji liniowej. Dlatego w celu jego weryfikacji statystycznej przeprowadzono analizę reszt i statystyk z nimi związanych. Przy wyborze cech do analizy regresji nie wprowadzono żadnych założeń dotyczących rozkładów oraz parametrów rozkładów zmiennych Y oraz X występujących w modelu. Konieczna była zatem odpowiednia analiza błędów. Przeprowadzone badanie dla modelu regresji dowiodło:

- normalności rozkładu błędów obserwacji,
- niezależności błędów,
- stałości wariancji reszt,
- braku punktów, które należałoby potraktować jako odstające.

Analiza reszt pozwoliła stwierdzić z całą pewnością, że skonstruowany model regresji jest poprawny, a jego założenia nie zostały naruszone. Posługiwanie się nim w celu wyjaśnienia oraz prognozowania zjawiska rozwoju agroturystyki jest uzasadnione. O dobrym dopasowaniu modelu do danych empirycznych świadczy również wykres linii regresji (rys. 1.).

Rys. 1. Graficzna ocena istotności regresji
(zależność wartości obserwowanych względem przewidywanych)

Źródło: opracowanie własne.

2. Znaczenie przedsiębiorczości mieszkańców wsi dla rozwoju agroturystyki

W otrzymanym modelu znalazło się pięć zmiennych niezależnych, w tym dwie reprezentujące walory środowiska przyrodniczego i trzy opisujące cechy indywidualnych gospodarstw rolnych i ich właścicieli. Zmienną, która w najwyższym stopniu determinuje poziom rozwoju usług agroturystycznych, jest udział wód w powierzchni gminy (potwierdza to najwyższa wartość współczynnika korelacji Pearsona). Ten główny czynnik samodzielnie wyjaśnia 52,7% zmienności badanego zjawiska. Druga pod względem ważności zmienna – średnia odległość gminy od morza – indywidualnie uzasadnia 41,8% zmienności. Analiza wykazała zatem dominujący wpływ uwarunkowań przyrodniczych na liczbę gospodarstw agroturystycznych.

Dwie kolejne pod względem ważności cechy związane są bezpośrednio z aktywnością ekonomiczną właścicieli indywidualnych gospodarstw rolnych. Wyrażna korelacja udziału indywidualnych gospodarstw rolnych, w których prowadzona jest działalność pozarolnicza (X_{20}), ze zmienną zależną ($r = 0,48$) uzasadnia obecność tej cechy wśród zmiennych istotnych oraz potwierdza wprost proporcjonalny wpływ przedsiębiorczości i inicjatyw gospodarczych związanych z gospodarstwami rolnymi na tworzenie i funkcjonowanie kwater agroturystycznych. Miernik ten podkreśla znaczenie czynnika przedsiębiorczości i aktywności ekonomicznej, zwłaszcza ludności związanej z rolnictwem indywidualnym. Generalnie wśród osób posiadających gospodarstwa rolne w obszarze opracowania 16,9 % prowadzi działalność pozarol-

niczą – z reguły w obrębie jednej sekcji (15,4 %). Bardziej przedsiębiorczy rolnicy, dla których uprawa ziemi i hodowla zwierząt nie są jedynym źródłem dochodów, najczęściej zamieszkują gminy: Ustronie Morskie (31,8%), Mielno, Manowo, Świeszyno, Wejherowo, Puck, Biesiekierz, Słupsk. W 2002 r. podczas Powszechnego Spisu Rolnego 265 właścicieli indywidualnych gospodarstw rolnych (1,1%) przyznało, iż prowadzi działalność z zakresu agroturystyki i wynajmu pokoi.

Zależność między zmienną opisującą udział indywidualnych gospodarstw rolnych produkujących głównie na rynek (X_{11}) a stanem rozwoju agroturystyki jest zauważalna, ale nieszczególnie silna i cechuje ją ujemny znak korelacji ($k = -0,32$). Wniosek stąd, że działalność agroturystyczna jest częściej podejmowana w gospodarstwach prowadzących produkcję rolniczą na potrzeby własne, zazwyczaj o mniejszym areale.

Jako ostatni miernik włączono do modelu odsetek indywidualnych gospodarstw rolnych podłączonych do wodociągu lub posiadających własne ujęcie wody. Cecha ta wykazuje niską korelację ze zmienną zależną (0,23) i małą zmienność, jednakże reprezentuje odpowiednio wysoki poziom istotności, a jej wprowadzenie do modelu widocznie poprawiło jego zdolność wyjaśniającą z 81,4% do 85,5%. Uznano zatem, że wywołała odpowiedni wzrost R^2 .

Analiza regresji wielorakiej jest szeroko stosowana jako narzędzie badawcze w naukach przyrodniczych i społecznych. Jej zastosowanie w badaniu lokalnych uwarunkowań rozwoju agroturystyki pozwoliło na ustalenie ważności poszczególnych zmiennych oraz weryfikację hipotezy dotyczącej ogólnej prawidłowości kształtowania oferty agroturystycznej – poziom rozwoju agroturystyki w warunkach Pobrzeża Koszalińskiego determinują różnorodne czynniki środowiskowe. Najważniejszą rolę odgrywają uwarunkowania przyrodnicze. Bardzo istotna jest także przedsiębiorczość i aktywność gospodarza ludności związanej z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi.

Podsumowanie

Rozwój przedsiębiorczości jest podstawowym warunkiem ożywienia gospodarczego terenów wiejskich. Zapóźnienie gospodarcze wsi spowodowane jest między innymi niskim poziomem kapitału ludzkiego, który we współczesnej ekonomii uważany jest za najważniejszy czynnik wzrostu gospodarczego każdego kraju i regionu⁴. Na obszarach wiejskich mamy do czynienia z dużymi problemami aktywizacji gospodarczej z powodu barier edukacyjnych i informacyjnych.

⁴ J. Kobyłecki, *Inwestycje w kapitał ludzki jako determinanta przyspieszenia transformacji obszarów wiejskich*, Roczniki Naukowe SERiA, Warszawa – Poznań – Koszalin 2003, t. V, z. 4.

Hamują one rozwój pozarolniczej działalności, która w warunkach braku miejsc pracy powinna stanowić alternatywę dla mieszkańców wsi.

Z przeprowadzonych badań wynika, że największy wpływ na rozwój zjawiska mają dwie cechy opisujące walory środowiska przyrodniczego – udział wód w powierzchni gminy oraz średnia odległość gminy od morza. Trzecią pod względem ważności zmienną jest udział indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzących działalność pozarolniczą.

Przedsiębiorczość mieszkańców wsi, a przede wszystkim ludności związanej z rolnictwem, jest jednym z najważniejszych czynników lokalnych determinujących rozwój agroturystyki. Turystyka wiejska, która w wielu aspektach różni się od konwencjonalnej, dla niektórych rodzin wiejskich już stanowi ważną dziedzinę aktywności ekonomicznej. Przyszłość rynku usług agroturystycznych na terenach wiejskich Pobrzeża Koszalińskiego uzależniona jest w ogromnym stopniu od wzrostu wielofunkcyjności wsi.

DETERMINANTS OF AGRITOURISM DEVELOPMENT IN LOCAL COMMUNITIES OF KOSZALIN SEASIDE

Summary

The chief purpose of this study was to present the role of enterprise as a factor which stimulates the supply of farm tourism services in the rural areas of Koszalińskie Coast. The multiple regression method used allowed for a distinction of five features which determine the level of the development of farm tourism. It is evident from the analysis that the greatest influence on the development of the phenomenon is exerted by two features which describe the natural environment values: share of waters in the surface of the district and the average distance of the district from the sea. The third most important variable is the share of individual farms which run non-agricultural businesses. A negative correlative dependence occurs between the state of farm tourism lodgings and the share of individual farms which produce chiefly for the market. The presence of the abovementioned variables in the econometric model serves to emphasize the influence of the enterprise and economic activeness of village residents on the supply of farm tourism services in the region in question.

Translated by Jolanta Mazurek

Lucyna Mączka

POLITYKA SPÓJNOŚCI A KAPITAŁ LUDZKI TERENÓW WIEJSKICH

Wprowadzenie

Jednym z najistotniejszych czynników społeczno-ekonomicznych rozwoju kraju i poszczególnych regionów jest kapitał ludzki. Przez kapitał ludzki rozumie się wszystkie cechy psychofizyczne jednostki, takie jak: wrodzone zdolności, zasób wiedzy, poziom wykształcenia, umiejętności i doświadczenie zawodowe, stan zdrowotny, poziom kulturalny, aktywność społeczno-ekonomiczną, światopogląd itp. Wpływają one bezpośrednio bądź pośrednio na wydajność pracy i są nierozdzielnie związane z człowiekiem jako nośnikiem owych wartości.

W celu kwantyfikacji wpływu kapitału ludzkiego na wzrost gospodarczy konieczne jest dysponowanie odpowiednio zagregowanymi miarami jego zasobów oraz stosownymi metodami analitycznymi. Jednak empiryczne aplikacje zmierzające do kwantyfikacji wpływu kapitału ludzkiego na długookresowy rozwój społeczno-gospodarczy napotykają na spore trudności, przede wszystkim natury definicyjnej oraz statystycznej. Nie istnieje bowiem jeden, uniwersalny i niekwestionowany miernik kapitału ludzkiego, istnieją liczne indykatory tej kategorii. Wybór konkretnego miernika podyktowany jest zazwyczaj dostępnością danych, rzadziej zaś względami merytorycznymi, co rzecz jasna rzutuje na dokładność uzyskiwanych szacunków.

Istnieją trzy podstawowe metody pomiaru kapitału ludzkiego:

- kosztowa (*cost-based approach*), zwana również metodą retrospektywną,
- dochodowa (*income-based approach*), zwana również metodą prospektywną,

- korzystająca z zasobów ludzkich uwzględniających poziom wykształcenia (*educational stock-based approach*).

W badaniach empirycznych, opierających się na danych międzynarodowych, stosuje się na ogół miary zasobów ludzkich, wykorzystujące poziom wykształcenia, bowiem w węższym znaczeniu kapitał ludzki utożsamiany bywa zazwyczaj z poziomem wykształcenia danej jednostki, gdyż w zasadniczy sposób determinuje wysokość kapitału społecznego. Przez kapitał społeczny rozumie się przy tym efektywność organizacji społecznych, którą przypisać można nie tyle poszczególnym jednostkom, co całym społeczeństwom i państwom¹. Jest to zatem czynnik stanowiący o jakości uwarunkowań instytucjonalnych działalności gospodarczej, a tym samym determinujący długookresowy rozwój społeczno-ekonomiczny. Wpływ kapitału ludzkiego na formowanie kapitału społecznego wynika z efektu tzw. korzyści zewnętrznych. Rozwój cywilizacji wprowadził nie tylko wzrost wydajności pracy czy zmiany struktury zatrudnienia, ale także nową jakość roli pracy w życiu człowieka. Uczenie się pracy powodowało, że praca stawała się coraz wyraźniej działalnością celową człowieka, związaną z jego rozwojem. Obecnie coraz wyraźniej rysuje się dylemat utrzymania równowagi pomiędzy potrzebą zachowania wydajności i dalszego wzrostu gospodarczego jako warunku konkurencyjności z koniecznością zapewnienia warunków egzystencji oraz uczestnictwa i rozwoju dla wszystkich członków społeczeństwa. Kapitał ludzki jest efektem pracy, jednak wzrost tego kapitału wymusza w dłuższym czasie zmiany w organizacji i stosunkach pracy, umożliwiające jego wykorzystanie w makro – i mikroskali.

1. Polityka spójności w obszarze zatrudnienia

Program Operacyjny Kapitał Ludzki (PO KL) stanowi odpowiedź na wyzwania, jakie przed państwami członkowskimi UE stawia odnowiona Strategia Lizbońska.

Zgodnie z projektem Narodowej Strategii Spójności (NSS) całość interwencji Europejskiego Funduszu Społecznego w Polsce na lata 2007-2013 zostanie ujęta w ramach PO KL, którego celem jest umożliwienie pełnego wykorzystania potencjału zasobów ludzkich poprzez wzrost zatrudnienia i potencjału adaptacyjnego przedsiębiorstw oraz ich pracowników. Ponadto podniesienie poziomu

¹ J. Sztudynger, *Próby ekonometrycznego określania wpływu kapitału społecznego na wzrost gospodarczy*, „Gospodarka Narodowa” nr 3/2003.

wykształcenia społeczeństwa, zmniejszenie obszarów wykluczenia społecznego oraz wsparcie dla budowy struktur administracyjnych państwa².

Program Operacyjny Kapitał Ludzki został przyjęty przez Radę Ministrów 29 listopada 2006 r., a 7 grudnia 2006 r. przekazany Komisji Europejskiej i jest pierwszym zaakceptowanym przez Komisję programem operacyjnym.

Istotnym elementem polityki spójności w nowym okresie programowania 2007-2013 jest jej bezpośrednie powiązanie z założeniami zmodyfikowanej Strategii Lizbońskiej, tj. podporządkowanie jej celów wymogowi zwiększenia konkurencyjności poprzez zapewnienie wysokiego tempa wzrostu gospodarczego oraz tworzenie nowych miejsc pracy. W latach 2007-2013 polityka spójności ma być filarem realizacji Strategii Lizbońskiej, zwłaszcza w obszarze rynku pracy.

W porównaniu z innymi państwami UE Polska w kategoriach rynku pracy wypada bardzo źle. Łączy się to z jednej strony z restrukturyzacją przedsiębiorstw w warunkach spowolnienia gospodarczego, zaś z drugiej strony – zamierzoną dezaktywizacyjną polityką rynku pracy, skłaniającą zwłaszcza osoby po 50. roku życia do przechodzenia na wcześniejsze emerytury, zasiłki i świadczenia przed-emerytalne³.

Polskie bezrobocie ma charakter strukturalny i do jego stopniowej redukcji niezbędne jest wdrożenie rozwiązań systemowych, zmierzających przede wszystkim do zwiększenia podaży miejsc pracy, jak również uelastycznienia rynku pracy oraz zwiększenia mobilności i lepszego przygotowania osób poszukujących zatrudnienia pod względem zawodowym. Jak to skutecznie zrobić, pokazują doświadczenia Unii.

Skala nierównowagi na tym rynku należy do największych w Europie; jednocześnie bardzo niski był też stopień wykorzystania zasobów pracy, wskaźnik zatrudnienia oraz współczynnik aktywności zawodowej ludności. Zjawisko to – oprócz oczywistych problemów społecznych, politycznych i psychologicznych – oznacza także wysoki koszt alternatywny realizowanej w Polsce ścieżki wzrostu gospodarczego, w postaci utraconych szans rozwojowych wynikających z niepełnego wykorzystania zasobów pracy, a zatem – niższe tempo wzrostu produktu potencjalnego⁴.

² Program Operacyjny Kapitał Ludzki, *Narodowa Strategia Spójności 2007-2013*, projekt przyjęty przez Radę Ministrów dnia 31.05.2006 r., Warszawa 2006, s. 42

³ L. Mączka *Strategia Lizbońska a wykorzystanie zasobów siły roboczej*, wyd. Acta Agraria et Silvestria, Series Agraria, Vol. XLIII/1, Kraków 2004, s. 8.

⁴ J. Ryfkin, *Europejskie marzenia*, Wydawnictwo Nadir, Warszawa 2005, s. 34.

Z punktu widzenia rynku pracy istotne jest przeanalizowanie zmian udziału osób według struktury wiekowej w całości populacji, bowiem słabnący wzrost liczby ludności, starzenie się ludności oraz starzenie się zasobów pracy mają poważny wpływ na gospodarkę we wszystkich państwach zarówno „starej”, jak i „nowej” Unii (tabela 1).

Tabela 1. Podstawowe wskaźniki z zakresu rynku pracy UE i Polski

Wyszczególnienie	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Wskaźnik zatrudnienia ludności w wieku 15-64 lata (%) UE-25	60,6	61,2	61,9	62,4	62,8	62,8	62,9	63,3	63,8
Wskaźnik zatrudnienia ludności w wieku 15-64 lata (%) Polska	58,9	59,0	57,6	55,0	53,4	51,5	51,2	51,7	52,8
Zharmonizowana stopa bezrobocia* (%)UE-25		9,4	9,1	8,6	8,4	8,8	9,0	9,1	8,7
Zharmonizowana stopa bezrobocia (%) Polska	10,9	10,2	13,4	16,1	18,2	19,9	19,6	19,0	17,7
Zharmonizowana stopa bezrobocia młodzieży do 25 lat (%) UE-25		19,3	18,5	17,4	17,7	18,3	18,8	18,9	18,5
Zharmonizowana stopa bezrobocia młodzieży do 25 lat (%) Polska	23,2	22,5	30,1	35,1	39,5	42,5	41,9	39,6	36,9

Źródło: Eurostat, Zestawienie MRR.

* Zharmonizowana stopa bezrobocia obliczana jest jako procentowy udział bezrobocia w liczbie ludności aktywnej zawodowo (tj. sumy pracujących i bezrobotnych). Zharmonizowana stopa bezrobocia jest wynikiem przyjętej przez Eurostat ujednoliconej metody wyznaczania tego wskaźnika dla każdego z krajów.

Pierwsze symptomy poprawy pojawiły się dopiero w 2004 roku. W wyniku poprawy koniunktury stopniowo rosła liczba nowych miejsc pracy i zatrudnienia, a także systematycznie spadało bezrobocie.

Z analizy danych zawartych w tabeli 1 wynika, iż nadal stopa bezrobocia w Polsce jest najwyższa spośród wszystkich 25 państw UE i wyniosła na koniec 2005 roku 17,7% (na koniec 2006 roku obniżyła się do poziomu 16,8%).

Bezrobocie i starzenie się społeczeństwa to nie tylko ból transformacji, ale także efekt mniejszych i większych błędów w polityce gospodarczej, sprzyjającej pochopnej likwidacji wielu miejsc pracy⁵.

Konsekwencją spadku liczby młodych wchodzących na rynek pracy, który współwystępuje wraz ze wzrostem liczby starszych pracowników, będzie znacznie mniejsza odnawialność zasobów pracy. Ta ograniczona odnawialność zasobów pracy, jak i starzenie się, może doprowadzić do spadku wartości kapitału ludzkiego, gdyż zwykle ludzie młodzi służą jako źródło nowych możliwości oraz są postrzegani jako najbardziej pomysłowi i kreatywni.

2. Zasoby ludzkie jako potencjał rozwojowy

Czynnik ludzki, rozumiany jako zasoby ludzkie angażowane w procesy wytwarzania produktu społecznego, jest jednocześnie jednym z istotniejszych czynników wzrostu gospodarczego mających wpływ zarówno na poziom tegoż wzrostu, jak i na szerzej rozumiany rozwój społeczno-gospodarczy współczesnych gospodarek narodowych. Dlatego też istotne i ważne dla rozpatrywania rozwoju polskiej gospodarki jest wskazanie na główne zmiany zachodzące w zasobach ludzkich. Należą do nich zarówno uwarunkowania demograficzne, przejawiające się w liczebności ludności w wieku produkcyjnym, ale i elementy jakościowe opisujące stopień zaangażowania zasobów ludzkich w procesy wytwarzania, jakimi są na przykład badania aktywności zawodowej.

Jego zasoby i rola są uwarunkowane nie tylko wielkością populacji danego terytorium, lecz przede wszystkim wiedzą, umiejętnościami, przedsiębiorczością, kreatywnością, zdrowiem mieszkańców wydzielonego obszaru. Wszystkie te i inne pożądane cechy są kształtowane przez tzw. inwestycje demograficzne, służące rozwojowi potencjału biologicznego i intelektualnego.

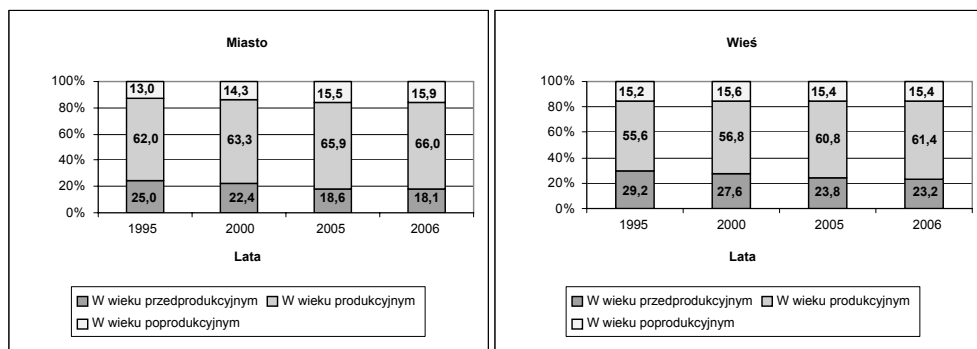
Oblicze demograficzne danego obszaru w określonym czasie jest rezultatem długotrwałych przemian ludnościowych, dokonujących się pod wpływem wielu czynników. Podstawowe znaczenie spośród nich mają następujące procesy: rodność, umieralność, migracja, dynamika i kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego.

Przyjmując bardziej makroekonomiczne rozumienie zasobów pracy, można zauważyć, że najszerszym zasobem na rynku pracy jest zasób ludności w wieku

⁵ L. Mączka, *Proces starzenia się ludności i jego skutki dla rynku pracy w rozszerzonej Unii Europejskiej*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie nr 709, 2006, s. 10.

produkcyjnym, a szczególnie istotne są tu jego relacje w stosunku do liczby osób w wieku przed – i poprodukcyjnym. Dane dotyczące liczby osób według wieku zaprezentowano na wykresie 1,

Wykres 1. Struktura rynku pracy w przekroju miasto-wieś w latach 1995-2006

Źródło: Roczniki statystyczne GUS, Warszawa 2000, 2005, 2007.

Jak wskazują dane (wykres 1), w ciągu badanych lat zmieniała się struktura wieku ludności. Cechą obserwowaną jest fakt, że spada liczebność grupy osób w wieku przedprodukcyjnym, a wzrasta udział osób w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności Polski. Taka zmiana prowadzi do wystąpienia w Polsce problemu „starzenia się” społeczeństwa, występującego już obecnie w krajach Unii Europejskiej, a skutkującego np. trudnościami w zakresie finansowania ubezpieczeń społecznych.

Przez ostatnią dekadę zanotowano relatywnie niewielkie zmiany dotyczące ludności wiejskiej w wieku poprodukcyjnym, ale mimo to należy stwierdzić, że ludność na wsi starzeje się. Analiza struktury ludności według wieku w rodzinach rolniczych i bezrolnych wykazała dwie istotne zależności, które nie zmieniły się zasadniczo przez ostatnią dekadę. Odsetek osób w wieku produkcyjnym był większy w rodzinach rolniczych, a odsetek osób w wieku poprodukcyjnym był większy w rodzinach bezrolnych, co należy łączyć z aktywnością ekonomiczną zwłaszcza ludności z rodzin rolniczych. Osoby w wieku podeszłym zaprzestają z różnych przyczyn prowadzić gospodarstwa rolne, a więc w badaniach zostali zakwalifikowani jako ludność z rodzin bezrolnych⁶.

Na współczesnych rynkach pracy podstawową charakterystyką jakościową pracobiorców, oferujących swą zdolność do pracy, stała się posiadana przez nich

⁶ L. Parzuchowski, *Mniej zatrudnionych*, „Nowe Życie Gospodarcze” nr 15/2006, s. 24.

wiedza, kwalifikacje i umiejętności zawodowe. Brak dopasowania między wiedzą i umiejętnościami posiadanymi przez czynnych zawodowo a wiedzą i umiejętnościami, na które występuje zapotrzebowanie w gospodarce, wywołuje szereg niekorzystnych skutków, do których zaliczyć należy przede wszystkim brak możliwości zatrudnienia części podaży i związaną z tym frustrację, obniżenie dochodów, występowanie patologii społecznych itp. Problem ten dotyka również stosunkowo najbardziej uprzywilejowaną grupę na rynku pracy, jaką są osoby wysoko kwalifikowane i dobrze wykształcone.

W erze społeczeństwa informatycznego najważniejszym czynnikiem wyznaczającym pozycję jednostki na rynku pracy staje się nie sama wiedza, lecz umiejętność kojarzenia i weryfikacji ogromnej informacji. W społeczeństwie informatycznym bez wykształcenia brak jest szans na zatrudnienie, a bez dostatecznej wiedzy brak jest szans na stawienie czoła globalnej konkurencji.

Charakteryzując więc zasoby pracy, należy zwrócić uwagę również na ich jakość mierzoną poziomem wykształcenia ludności zamieszkującej terytorium Polski w przekroju miasto-wieś, a stosowne dane zamieszczono w tabeli 2. Na podstawie tych danych można stwierdzić, że w badanym okresie zaszły pozytywne zmiany w zakresie poziomu wykształcenia ludności. Zwiększył się udział osób z wykształceniem wyższym, policealnym i średnim w ogólnej liczbie ludności Polski, z kolei odnotowano spadek udziału osób z wykształceniem niepełnym podstawowym i podstawowym.

Zmiana taka niewątpliwie oznacza, że jakość zasobów ludzkich w Polsce poprawia się, co zwiększa szanse na zaangażowanie tychże zasobów w procesy wytwarzania produktu krajowego, bowiem wykształcenie ma decydujący wpływ na aktywność ekonomiczną i społeczną.

Najwięcej osób zarówno w rodzinach rolniczych, jak i bezrolnych miało wykształcenie zawodowe zasadnicze, wskaźnik jego udziału w tej grupie wynosi w 2005 roku 29%, oraz podstawowe – 30,2% w ogółem wykształconych. Należy jednak podkreślić, iż w ostatnich latach dokonały się dość istotne zmiany, bowiem odsetek osób z wykształceniem średnim wynosi już 24,5%, zaś z wyższym wykształceniem – 5,9%, co oznacza dążenie młodych osób do zdobycia jak najwyższego poziomu wykształcenia. Kierunek zmian, które będą zachodzić w zasobach pracy w Polsce, będzie niewątpliwie wytyczony przez zapotrzebowanie na pracę, jakie będzie zgłaszane przez pracodawców.

Tabela 2. Ludność wg poziomu wykształcenia w latach 1995-2005

Wyszczególnienie	1995			2002			2005			
	ogółem w tys.	struktura w %		ogółem w tys.	struktura w %		ogółem w tys.	struktura w %		
		ogółem	miasto		wieś	ogółem		miasto	wieś	ogółem
Ogółem:	29891	100,0	100,0	32435	100,0	100,0	33008	100,0	100,0	100,0
w tym z wykształceniem:										
- wyższym	2041	6,8	9,8	3204	9,9	13,2	4698	14,2	19,1	5,9
- policealnym, średnim	8147	27,3	34,1	10208	31,5	37,4	10908	33,0	38,0	24,5
- zasadniczym, zawodowym	7742	25,9	24,7	7540	23,2	20,4	7590	23,0	21,0	29,0
- gimnazjalnym	x	x	x	x	x	x	1802	5,5	4,7	6,3
- podstawowym	10058	33,7	27,6	9652	29,8	23,9	7182	21,8	15,9	30,2
- niepełnym podstawowym	1893	6,3	3,8	1831	5,6	5,1	827	2,5	1,3	4,1

Źródło: Rocznik statystyczny GUS.

Podsumowanie

Program Operacyjny Kapitał Ludzki to największy program współfinansowany ze środków EFS spośród wszystkich programów na lata 2007-2013, przedłożonych Komisji przez 27 państw członkowskich UE. Jest pierwszym polskim programem operacyjnym, którego negocjacje zostały zakończone.

Działania te mają spowodować wzrost zatrudnienia w Europie o co najmniej 2 mln miejsc pracy rocznie do 2010 roku.

Wyzwaniom stojącym przed polskim rolnictwem, związanym z jego umiejscowieniem w europejskim modelu rolnictwa Unii Europejskiej mają sprostać dokumenty programowe Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, a podstawowym dokumentem strategicznym, opisującym tę politykę ma być Krajowy Program Rozwoju Wsi (KPRW) na lata 2007-2015. Podstawą programu jest koncepcja wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich.

Dla zrealizowania ogólnego celu politycznego, tj. poprawy poziomu życia rodzin rolniczych oraz innych mieszkańców wsi, zostały przyjęte priorytetowe kierunki działania, istotne dla rozwoju obszarów wiejskich. Chodzi o przestrzeganie zasady spójności działań przewiduje się bowiem wspieranie rozwoju obszarów wiejskich z różnych programów unijnych i ich odpowiedników krajowych w następujących kierunkach:

- rozwój i poprawa lokalnej infrastruktury,
- rozwój przedsiębiorczości i zwiększanie atrakcyjności inwestycyjnej obszarów wiejskich, bowiem najsilniej na konkurencyjność firmy wpływa kapitał ludzki,
- poprawa jakości i zwiększenie dostępności usług publicznych,
- oddziaływanie centrów gospodarczych na obszary wiejskie.

Jednym z głównych priorytetów strategii KPRW jest inwestowanie w kapitał ludzki i wyrównywanie szans edukacyjnych mieszkańców wsi w zakresie: poprawy standardu kształcenia na wsi, programów stypendialnych, kształcenia ustawicznego nauczycieli, ułatwienia drogi do studiów wyższych, a także w zakresie usług przedszkolnych; chodzi tu o zagadnienie kształcenia dzieci jako strategicznego celu rodziny, nakłady czasu poświęconego dzieciom i ich rozwojowi, strategię łączenia pracy zawodowej z obowiązkami rodzinnymi oraz działania pracodawców mające na celu wspieranie rodziny w tworzeniu i rozwoju kapitału ludzkiego.

Proces doskonalenia zasobów dzieci i młodzieży wskazuje na potrzebę utrwalania, gdyż realizacja tej funkcji przynosi rezultaty w postaci rozwoju kapitału ludzkiego aktualnych i przyszłych zasobów pracy.

COHERENCE POLICY VS. THE HUMAN CAPITAL IN RURAL AREAS

Summary

The presently changing labour market has to adjust to demographic changes, which are of special significance in rural areas, especially in terms of the supply-related aspects of the labour market. The conducted analysis suggests that the quality of labour resources measured by the level of education is gradually improving, which results from the quality of educational offerings.

Translated by Lucyna Mączka

Anna Michalska

STYLE KIEROWANIA W PRZEDSIĘBIORSTWIE PRODUKCYJNYM

Wprowadzenie

Wraz z rozwojem gospodarczym wzrosła potrzeba doceniania przez pracodawców zasobów ludzkich uczestniczących w rozwoju organizacji. Problem skuteczności oddziaływania kierujących na podwładnych nurtuje badaczy zarządzania od stuleci. Organizacje w szybkim tempie nabierają globalnego charakteru, funkcjonują w coraz szybszym tempie, charakteryzują się coraz słabszą hierarchicznością oraz większą innowacyjnością i różnorodnością. W takich uwarunkowaniach ważne jest analizowanie skuteczności kierowania zespołami zatrudnionych, poznawanie stylów kierowania i wskazywanie stosowania takich, które w danych warunkach dla osiągnięcia wyznaczonych celów są najkorzystniejsze.

W dobrze rozwijających się przedsiębiorstwach coraz bardziej doceniana jest zarówno kadra kierownicza, jak i pracownicza. Pracodawca, jeśli chce mieć pracowników z dobrymi i na wysokim poziomie umiejętnościami, musi pozwolić im na rozwój i umożliwić wykorzystywanie posiadanych i zdobywanych kwalifikacji, aby dać im większą motywację do samorozwoju i poczucia bycia potrzebnym, co spowoduje większe zaangażowanie w życie firmy i realizację powierzonych zadań.

Okazuje się niezbędne doszkalać kadrę kierowniczą w celu umożliwienia poznania swoich słabych i mocnych stron oraz zdobycia kwalifikacji, które umożliwią stworzenie własnego, skutecznego stylu kierowania. Skuteczny kierownik doskonale potrafi wykorzystać swoją wiedzę i dostosować swój styl kierowania do zmieniającej się sytuacji, polityki firmy, podwyższających się kwalifikacji zatrudnionych, umiejętności i oczekiwań pracowników oraz wykonywanych zadań.

Niezwykle ważną okazuje się również umiejętność komunikowania podwładnym poleceń i oczekiwań kierownika względem zespołu i indywidualnych pracowników, gdyż właśnie w tym zakresie najczęściej powstają nieporozumienia prowadzące do dysfunkcji zespołu i niewłaściwego wykonywania zadań oraz braku satysfakcji z pracy powodowanej tymi nieporozumieniami.

Dotychczasowe badania empiryczne nad stylami kierowania w polskich przedsiębiorstwach są niewystarczające. W tej pracy zamierza się wypełnić w niewielkiej części lukę w tym zakresie. Prezentowane badanie miało na celu sprawdzenie hipotezy zakładającej, że styl kierowania reprezentowany przez danego kierownika w opisywanym przedsiębiorstwie jest tak samo odbierany zarówno przez kierowników, jak i ich podwładnych.

1. Kierownik

Wśród wielu definicji określających, kim jest kierownik, można znaleźć również taką, która mówi, że kierownikiem jest pracownik umysłowy, menedżer lub specjalista, od którego oczekuje się podejmowania samodzielnych decyzji. Osoba taka jest wyznaczona przez władze przedsiębiorstwa i podejmuje decyzje z racji obejmowanego stanowiska lub posiadanej wiedzy. Podjęte przez tę osobę decyzje mają wpływ na osiągnięcia zespołu i rezultaty pracy przedsiębiorstwa¹. Można więc powiedzieć, że kierownik, który działa skutecznie, potrafi rozpoznać sytuację i dostosować do niej odpowiedni styl kierowania. Jeśli osoba stosuje jeden styl kierowania, nie będzie potrafiła dobrze kierować zespołem przez dłuższy czas i może napotykać problemy podczas realizacji różnego rodzaju zadań².

2. Style kierowania

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele definicji opisujących style kierowania. Większość z nich zakłada, że stylem kierowania możemy nazwać ściśle określony i utrwalony repertuar sposobów, metod, technik i instrumentów oddziaływania, za pomocą których przełożony oddziałuje na swoich podwładnych w celu uzyskania oczekiwanego zachowania się. Wśród wielu czynników najważniejszymi wydają się: koncentracja kierownika na realizacji celu postawio-

¹ P.F. Drucker, *Menedżer skuteczny*, Wydawnictwo MT Biznes, Czarnów 2004, s. 24; *Zachowania organizacyjne. Wybrane zagadnienia*, red. A. Potocki, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2005, s. 206.

² *Encyklopedia psychologii*, red. W. Szewczuk, Fundacja Innowacja, Warszawa 1998, s. 1099.

nego przed jego zespołem i koncentracja kierownika na tworzeniu właściwych stosunków socjoemocjonalnych w jego zespole³.

Wielu autorów w literaturze przedmiotu przedstawia swoje teorie dotyczące podziałów stylów kierowania. W niniejszej pracy wzięta została pod uwagę teoria stylów kierowania W.J. Reddina. Jest to koncepcja rozwijająca „siatkę kierowniczą” R.R. Blake’a i J.S. Mouton. W.J. Reddin obok orientacji na zadania i na ludzi wyróżnił dodatkowo orientację na efektywność. Powstała więc trójwymiarowa teoria, nazwana skrzynką stylów kierowania, w której zawarto osiem stylów kierowania i umieszczono je w obszarach niskiej lub wysokiej efektywności.

W niskiej sferze efektywności badacz umieścił następujące style⁴:

- a) bierny – dla którego charakterystyczna jest minimalna troska zarówno o ludzi jak i o zadania, gdzie kierownik jest osobą pasywną, niezdolną do posiadania władzy i kontroli nad pracownikami ani nawet do koordynacji ich działań;
- b) altruistyczny – gdzie typowa jest wysoka troska o ludzi i niska o zadania, styl charakteryzuje się tym, że kierownik stara się utrzymać przyjazne stosunki z podwładnymi i bardziej interesuje się tym niż realizacją zadań;
- c) autokratyczny – gdzie występuje niska troska o ludzi i wysoka o zadania, ten styl jest charakterystyczny dla kierowników dbających tylko o prawidłowe wykonanie zadań, kierownicy ci mało uwagi przywiązują do stosunków interpersonalnych panujących w zespole;
- d) kompromisowy – charakteryzujący się średnią troską zarówno o ludzi jak i o zadania, kierownik reprezentujący ten styl zdaje sobie sprawę z konieczności zainteresowania się zarówno podwładnymi, jak i zadaniami przez nich realizowanymi.

W sferze wysokiej aktywności autor umieścił następujące style:

- a) biurokratyczny – w którym typowa jest minimalna troska zarówno o ludzi, jak i o zadania, kierownik jest efektywny dzięki ścisłemu przestrzeganiu zasad i przepisów stosowanych w przedsiębiorstwie;
- b) promocyjny – gdzie charakterystyczna jest wysoka troska o ludzi i niska o zadania, osoba stosująca ten styl kierowania ufa wszystkim i stara się, aby dobra atmosfera pracy sprzyjała rozwijaniu umiejętności u podwładnych;

³ H. Chmielak, W. Jermakowicz, *Rozwiązywanie problemów organizacyjnych*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 1982, s. 57; J. Penc, *Kreatywne kierowanie. Organizacja i kierownik jutra. Rozwiązywanie problemów kadrowych*, Agencja Wydawnicza Placet, Warszawa 2000, s. 148).

⁴ T. Mendel, *Kształtowanie potencjału i organizacja pracy własnej współczesnego menedżera*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006, s. 42-44.

- c) autokratyczno-życliwy – charakteryzujący się niską troską o ludzi, a wysoką o zadania; styl jest odmianą stylu autokratycznego, kierownik stosujący ten styl potrafi stawiać wymagania podwładnym, nie stwarzając przy tym napiętej atmosfery, stawia przed personelem ambitne zadania i wiele od niego wymaga;
- d) realizacyjny – gdzie typowa jest wysoka troska zarówno o zadania, jak i o ludzi, kierownik stosujący ten styl kierowania stara się wzbudzać zaangażowanie podwładnych poprzez pobudzanie ich zainteresowania, wdrażanie ich idei i uczestnictwo w dyskusjach, rozumie, że pracownicy mają podwójną potrzebę zależności i niezależności i stara się ją zaspokoić, stawia przed członkami zespołu duże i ambitne zadania i wymaga od pracowników wysokiej wydajności⁵.

3. Metoda badawcza i charakterystyka osób badanych

Badanie zostało przeprowadzone w przedsiębiorstwie produkcyjnym zlokalizowanym na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. W badaniu wzięło udział 40 pracowników i 7 kierowników. Badani pracownicy byli w wieku od 30 do 53 lat. Wśród nich było 8 kobiet i 32 mężczyzn. Badani kierownicy są mężczyznami. Respondenci otrzymali skonstruowany przez W.J. Reddina kwestionariusz do badania stylów kierowania, zawierający 64 pary stwierdzeń, i zostali poproszeni o anonimowe wypełnienie go. Podwładni mieli za zadanie zaznaczyć jedno z dwóch stwierdzeń, które najlepiej opisują ich przełożonego, a kierownicy oceniali samych siebie. Za każdym razem występowała trudność polegająca na wyborze mniejszego zła lub większego dobra.

Zastosowana metoda badawcza umożliwia określenie jednego z ośmiu stylów kierowania reprezentowanego przez opisywanego kierownika.

4. Wyniki badań

Analiza zebranych danych umożliwiła porównanie stylów kierowania reprezentowanych przez kierowników określonych przez nich samych, jak i przez ich podwładnych.

⁵ *Zachowania organizacyjne*, op. cit., s. 222-223; J. Penc, *Kreatywne kierowanie*, op. cit., s. 154-155; M. Mroziewski, *Style kierowania i zarządzania. Wybrane koncepcje*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2005, s. 81-82.

Tabela 1. Podział podwładnych ze względu na wiek i płeć (%)

Płeć	Wiek				Razem
	30-35 lat	36-41 lat	42-47 lat	48-53 lata	
Kobiety	7,5	5,0	2,5	5,0	20,0
Mężczyźni	15,0	25,0	17,5	22,5	80,0
Razem	22,5	30,0	20,0	27,5	100,0

Źródło: badania własne.

Liczby przedstawione w tabeli 1 pokazują podział badanych pracowników ze względu na wiek i płeć. W pierwszym z czterech wyznaczonych przedziałów wieku od 30 do 35 lat znalazło się 22,5% respondentów, a wśród nich 15% mężczyzn i 7,5% kobiet. Do kolejnego przedziału wieku od 36 do 41 lat zaliczono 30,0% pracowników, wśród których jest 25,0% mężczyzn i 5% kobiet. Natomiast w przedziale od 42 do 47 lat jest 20,0% osób, a wśród nich 17,5% mężczyzn i 2,5% kobiet. Do przedziału wiekowego od 48 do 53 lat zakwalifikowało się 27,5% respondentów. W strukturze płci w tej grupie znalazło się 22,5% mężczyzn i 5,0% kobiet. W strukturze ankietowanych osób 20% stanowiły kobiety i 80% mężczyźni.

Tabela 2. Style kierowania kierowników określone przez podległych im pracowników i ich samych zgodnie z teorią W.J. Reddina.

Kierownicy	Styl kierowania wyznaczony zgodnie z teorią W.J. Reddina określony przez kierownika	Styl kierowania wyznaczony zgodnie z teorią W.J. Reddina określony przez podwładnych
Kierownik 1	Styl autokratyczny	Styl biurokratyczny
Kierownik 2	Styl bierny	Styl biurokratyczny
Kierownik 3	Styl bierny	Styl bierny
Kierownik 4	Styl biurokratyczny	Styl autokratyczny
Kierownik 5	Styl bierny	Styl bierny
Kierownik 6	Styl biurokratyczny	Styl bierny
Kierownik 7	Styl bierny	Styl bierny

Źródło: badania własne.

W tabeli 2 przedstawiono style kierowania kierowników określone zarówno przez podwładnych, jak i ich samych zgodnie z teorią W.J. Reddina. Kierownicy 2, 3, 5 i 7 określili swój styl kierowania jako bierny. Podwładni kierowników 3, 5 i 7

również określili ich styl kierowania jako bierny, natomiast pracownicy z zespołu kierownika 2 określili jego styl kierowania jako biurokratyczny. Kierownicy 4 i 6 opisali swój styl kierowania jako biurokratyczny, jednak ich podwładni określili ich styl kierowania inaczej. Kierownik 4 został opisany jako osoba reprezentująca autokratyczny styl kierowania, a kierownik 6 jako osoba stosująca bierny styl kierowania. Z kolei kierownik 1 opisał siebie jako osobę stosującą autokratyczny styl kierowania, a jego pracownicy sklasyfikowali go jako osobę reprezentującą biurokratyczny styl kierowania.

Podsumowanie

1. Trzech z siedmiu opisywanych kierowników scharakteryzowało siebie jako osoby stosujące bierny styl kierowania i tak samo ocenili ich podwładni.
2. Zakładana hipoteza mówiąca, że styl kierowania reprezentowany przez danego kierownika w opisywanym przedsiębiorstwie jest tak samo odbierany zarówno przez kierowników, jak i ich podwładnych, nie została w pełni potwierdzona.
3. Kierownicy pracujący w ocenianym przedsiębiorstwie powinni doskonalić swoje umiejętności kierownicze zarówno w zakresie zarządzania pracownikami, jak i komunikacji interpersonalnej w celu uniknięcia rozbieżności w tym zakresie oraz osiągnięcia najbardziej pożądanego w założeniach teorii W.J. Reddina realizacyjnego stylu kierowania.

THE STYLES OF MANAGEMENT IN PRODUCTION COMPANY

Summary

The purpose of this work is to present results of the research that shows the differences between the style of management that manager presents and describes as his own and the style of management that is seen by his workers. Many misunderstandings appear because of that fact and grow to big problems which can make the team dysfunctional during realization of the project. Managers of this company should modernize their styles of management to be better managers and to be clear in communication for their workers.

Translated by Anna Michalska

Anna Milewska

PRAWNO-FINANSOWE ASPEKTY WYDATKÓW BUDŻETOWYCH KIEROWANYCH NA OŚWIATĘ

Wprowadzenie

Zapewnienie odpowiedniego poziomu oświaty jest jednym z kluczowych elementów właściwego rozwoju państwa. Obywatele niezależnie od swego statusu materialnego mają konstytucyjnie zagwarantowane prawo do uzyskania jednakowego dostępu do edukacji. Zadania edukacyjne władzy publicznej determinuje ustalony w danym kraju status zadań oświatowych. Jakkolwiek w debacie publicznej nie brakuje poglądów szkoły liberalnej, domagających się urynkowania zasad funkcjonowania oświaty i kierowanych na nią wydatków, a nawet całkowitego sprywatyzowania szkół i pełnej odpłatności za usługi edukacyjne – nadal utrzymuje się model państwa solidarnego i opiekuńczego w tym zakresie, podkreślony przyznaniem obywatelowi prawa do nieodpłatnej edukacji¹.

Celem artykułu jest ukazanie możliwości finansowania oświaty (poza głównymi instrumentami: częścią oświatową subwencji ogólnej oraz dotacji celowych) oraz dynamiki zmian wpływów i wydatków związanych z wykonywaniem zadań oświatowych przez samorządy gminne.

---

¹ A. Augustynik, *Prawno-finansowe aspekty gminnych wydatków oświatowych (na przykładzie gminy Wyszków*, maszynopis pracy magisterskiej wykonanej pod kierunkiem dr inż. Anny Milewskiej, Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW, Warszawa 2007, s. 99.

1. Rezerwy budżetowe jako źródło finansowania zadań oświatowych

Obok części oświatowej *subwencji ogólnej*, która jest najistotniejszym instrumentem finansującym wydatki kierowane na oświatę, gminy mogą pozyskiwać środki służące realizacji zadań oświatowo-wychowawczych także z innych tytułów.

Jednym z najistotniejszych źródeł wsparcia zadań oświatowych są *dotacje celowe*. Nie odgrywają one tak ogromnej roli jak część oświatowa subwencji ogólnej, stanowią jednak istotny dopływ środków finansowych z punktu widzenia gminnych zasobów budżetowych. Jak już wcześniej wspomniano, dotacje celowe w polskim prawie finansowym wiążą się nierozdzielnie z przypisaniem konkretnego celu, którego realizacji mają służyć. Nie uregulowano przy tym jednolitych reguł ich przyznawania².

Zgodnie z art. 102 ust. 2 ustawy o finansach publicznych, w budżecie państwa mogą być tworzone *rezerwy celowe* z przeznaczeniem na wydatki, których realizacja uwarunkowana jest zaciągnięciem kredytu w międzynarodowej instytucji finansowej, na wydatki związane z realizacją Wspólnej Polityki Rolnej oraz programów i projektów realizowanych z udziałem środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej, a także na wydatki, których szczegółowy podział na pozycje klasyfikacji budżetowej nie może być dokonany w okresie opracowywania budżetu lub w przypadku, gdy odrębne ustawy tak stanowią. W dwóch ostatnich przypadkach suma rezerw celowych nie może przekroczyć 5% wydatków budżetu.

Rezerwy pieniężne tworzone są głównie w przypadku, gdy wydatki mają charakter fakultatywny, nie są niezbędne dla realizacji zadań publicznych. W przypadku wygoszparowania w budżecie określonej kwoty pieniężnej na realizację wydatków oczekiwanych przez ustawodawcę (a więc duże znaczenie ma tu czynnik polityczny) – wydatki te umiejscawia się w rezerwie celowej dla łatwiejszej lokalizacji w następnym roku budżetowym. Jednym ze sztandarowych przykładów wydatków realizowanych w ramach rezerwy celowej był program zakupu gimbusów. W latach 1999–2004 przeciętnie przeznaczano na ten cel 51,7 mln zł, co przyczyniło się do zakupu 1203 autobusów³. W 2007 r., wobec braku rozstrzygnięcia przetargu na zakup nowych gimbusów, w Ministerstwie Edukacji Narodowej pojawiła się koncepcja odstąpienia od centralnych zakupów gimbusów

² Z. Ofiarski, *Dochody jednostek samorządu terytorialnego*, w: *Gospodarka budżetowa jednostek samorządu terytorialnego*, red. W. Miemiec, Unimex, Wrocław 2006, s. 71.

³ H. Kuzińska, *Finansowanie oświaty w Polsce. Realia i konieczne zmiany*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego, Warszawa 2005, s. 72.

oraz na skutek odpowiedniego zwiększenia subwencji oświatowej – przekazanie organizacji dojazdów dzieci do szkół jednostkom samorządu terytorialnego⁴.

Wśród innych najistotniejszych rezerw celowych tworzonych na cele związane z oświatą wskazać można rezerwę przeznaczaną na zakup pracowni internetowych. W 2004 r. zarezerwowano na ten cel kwotę aż 148 mln zł⁵. Osobna pula rezerwy budżetowej każdego roku przeznaczana jest na udzielanie pomocy stypendialnej uczniom. Od roku 2004 funkcjonuje Narodowy Program Stypendialny, w którego ramach udzielana jest uczniom pomoc materialna z budżetu państwa⁶.

Ustalone w ustawie budżetowej na rok 2006 rezerwy celowe w wysokości 14.783.022 tys. zł, zwiększone w trakcie 2006 r. do 15.684.453,5 tys. zł, rozdysponowane zostały w wysokości 15.206.129,3 tys. zł, tj. w 97,0%. Łączna kwota rezerw celowych do wykorzystania w 2006 r. była wyższa o 5,2% niż w roku 2005⁷.

W budżecie na 2006 r. w ramach rezerw celowych związanych z oświatą wyróżnić można m.in.:

- dofinansowanie kosztów wdrażania reformy oświaty (19,5 mln zł),
- stypendia i pomoc materialną dla młodzieży wiejskiej (78,6mln zł),
- wyprawki szkolne (11 mln zł),
- dofinansowanie Narodowego Programu Stypendialnego (600 mln zł),
- wsparcie programu „Zero tolerancji dla przemocy w szkole” (50 mln zł)⁸.

2. Finansowanie oświaty ze środków Unii Europejskiej

Większość programów unijnych dotyczących wsparcia inicjatyw mających znaczenie edukacyjne koncentrowała się dotychczas w ramach **Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich**. Odpowiedzialność za wdrażanie projektów przewidzianych do realizacji w ramach SPO RZL spoczywa w przeważającej większości na Ministerstwie Edukacji Narodowej (minister pełni rolę tzw. instytucji zarządzającej, co polega m.in. na odpowiadaniu za przygotowanie i nadzór realizacji poszczególnych programów operacyjnych). W ramach SPO RZL najistotniejsze znaczenie ma Priorytet 2. Rozwój społeczeństwa opartego na

⁴ <http://isis.pap.pl> z dnia 14 października 2007 r.

⁵ Ustawa budżetowa na rok 2004 z dnia 23 stycznia 2004 r. (DzU 2004, nr 17, poz. 167).

⁶ <http://www.men.gov.pl> z dnia 14 października 2007 r.

⁷ <http://bip.nik.gov.pl/> z dnia 18 października 2007 r.

⁸ Ustawa budżetowa na rok 2007 z dnia 25 stycznia 2007 r. (DzU nr 15, poz. 710).

wiedzy, w ramach którego wyróżnić można Działanie 2.1 Zwiększenie dostępu do edukacji – promocja kształcenia przez całe życie oraz Działanie 2.2 Podniesienie jakości edukacji w odniesieniu do potrzeb rynku pracy.

Przykładowym projektem realizowanym w ramach Działania 2.1 był projekt „Szkola marzeń”, mający za zadanie zwiększenie szans edukacyjnych i życiowych uczniów szkół wiejskich dzięki wspólnej pracy nauczycieli, zaangażowaniu lokalnej społeczności i wykorzystaniu lokalnych programów rozwoju oświaty. Gminy współuczestniczą w projekcie od momentu zgłoszenia szkół do programu, deklarując udział w kontynuacji zadań podjętych w ramach tego projektu. W projekcie biorą udział szkoły podstawowe, gimnazjalne i ponadgimnazjalne z gmin wiejskich oraz wszystkie szkoły ponadgimnazjalne, w których co najmniej 35% uczniów zamieszkuje gminy wiejskie. Innym projektem był „Zakup nowoczesnego sprzętu specjalistycznego ułatwiającego kształcenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, cz. I, II, III”, w ramach którego m.in. wyposażono ok. 2700 szkół specjalnych, integracyjnych i oddziałów integracyjnych w nowoczesne zestawy pomocy dydaktycznych wspomagających nauczanie przedmiotowe.

W ramach Działania 2.2 zrealizowano m.in. projekt „Wyposażenie w sprzęt komputerowy szkół podstawowych, gimnazjów, szkół ponadgimnazjalnych i policealnych oraz zakładów kształcenia nauczycieli”. Projekt zakłada wyposażenie szkół i zakładów kształcenia nauczycieli w pracownie komputerowe z dostępem do sieci Internet oraz w multimedialne oprogramowanie edukacyjne. W dniu 17 lutego 2006 r. podpisano umowę na dostawę, instalację i integrację pracowni internetowych w 975 szkołach na terenie regionu zachodniego⁹.

Istotną rolę w finansowaniu zadań oświatowych odegrał również Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego (ZPORR), którego celem było tworzenie warunków wzrostu konkurencyjności regionów oraz przeciwdziałanie marginalizacji niektórych obszarów w taki sposób, aby sprzyjać długofalowemu rozwojowi gospodarczemu kraju, jego spójności ekonomicznej, społecznej i terytorialnej oraz integracji z Unią Europejską. Najistotniejszym działaniem, z którego korzystać mogą gminy w celu wsparcia szkół i placówek znajdujących się na ich terenie, jest Działanie 1.5 Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego¹⁰.

Większość programów realizowanych przy udziale środków UE koncentrowała się dotychczas na unowocześnianiu bazy informatycznej szkół i placówek oświatowych, w tym zakupie komputerów i tworzeniu internetowych centrów informacji multimedialnej w bibliotekach szkolnych i pedagogicznych. Nadto

⁹ <http://www.fundusze-ue.menis.gov.pl> z dnia 23 października 2007 r.

¹⁰ <http://www.fundusze-ue.menis.gov.pl> z dnia 25 października 2007 r.

tworzono bazy materialne dla systemu egzaminów wewnętrznych oraz realizowano programy z zakresu doskonalenia zawodowego nauczycieli. Inwestowano również w edukację przedszkolną czy też programy kształcenia zawodowego¹¹.

Obecnie programy edukacyjne przy współudziale środków unijnych realizowane będą w ramach **Programu Operacyjny Kapitał Ludzki 2007-2013**. W wyniku realizacji tego Programu polska oświata może otrzymać wsparcie rządu 2, 3 mld euro z Europejskiego Funduszu Społecznego. Kwota ta rozdysponowana została pomiędzy dwa priorytety oświatowe¹²:

Priorytet III. Wysoka jakość systemu oświaty (alokacja finansowa: 1.006,2 mln euro, w tym 855,3 mln euro z EFS) – koncentrować się będzie na podwyższeniu jakości funkcjonowania systemu oświaty poprzez wprowadzanie rozwiązań systemowych.

Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach (alokacja finansowa: 1.703,4 mln euro, w tym 1.447,9 mln euro z EFS) – ma na celu wyrównywanie szans edukacyjnych bez względu na miejsce zamieszkania i przynależność do grupy społecznej.

Dzięki staraniom Ministerstwa Edukacji Narodowej udało się wynegocjować objęcie współfinansowaniem z Europejskiego Funduszu Społecznego istotnych elementów całego obszaru oświaty, od wychowania przedszkolnego po kształcenie ustawiczne. Zaplanowano wsparcie zarówno dla systemu oświaty i jego instytucji, jak również dla osób: uczniów, dorosłych uzupełniających wykształcenie, nauczycieli, pracowników administracji oświatowej. Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007-2013 umożliwi kontynuację działań wspierających edukację, rozpoczętych w okresie programowania 2004-2006, a ponadto wytyczy nowe kierunki prac nad poprawą jakości kształcenia w polskich szkołach. Informacje dotyczące szczegółowych typów projektów, listy potencjalnych beneficjentów, grup docelowych wsparcia oraz systemu wdrażania zawiera zatwierdzony przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego w dniu 18 września 2007 r. Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki¹³.

¹¹ H. Kuzińska, *Finansowanie oświaty...*, op. cit., s. 80-81.

¹² <http://www.men.gov.pl/dfs/pokl/index.php> z dnia 25 października 2007 r

¹³ <http://www.men.gov.pl> z dnia 24 października 2007 r.

Podsumowanie

Decentralizacja finansów publicznych w sposób niewątpliwy wpłynęła na poziom polskiego systemu oświaty. Przeprowadzenie w Polsce radykalnej reformy systemu szkolnictwa podstawowego i średniego, w wyniku której jednostki samorządowe, w tym zwłaszcza gminy, stały się odpowiedzialne za stronę organizacyjno-finansową funkcjonowania szkół i placówek wychowawczych, dodały nowej jakości polskiemu systemowi finansowania oświaty. Zdecentralizowanie podstawowych funkcji finansowania zadań należy ocenić zdecydowanie pozytywnie. Tylko władza lokalna jest w stanie w sposób adekwatny do oczekiwań odbiorcy usług oświatowych określić zarówno bieżące potrzeby, tak kadrowe, jak i materiałowe czy inwestycyjne. Pomimo iż władze samorządowe w zakresie finansowania zadań oświatowych nadal w ogromnym stopniu uzależnione są od wielkości subwencji czy dotacji przyznanej z budżetu centralnego, samodzielnie uprawnione są jednak do podejmowania ostatecznych decyzji co do wysokości dofinansowania poszczególnych zadań ze środków własnych kwoty subwencji, ponadto decydują o podziale środków pomiędzy poszczególne szkoły i placówki oświatowo-wychowawcze. Samorządy ustalają także właściwy poziom zatrudnienia w poszczególnych szkołach, a także, co niezwykle istotne – mają możliwość ustalenia wynagrodzenia nauczycieli powyżej ustawowo obowiązującego minimum. W dalszym ciągu projekty kolejnych reform systemu oświaty przewidują wzmocnienie roli samorządu terytorialnego w realizacji zadań oświatowych, poprzez pojawiające się koncepcje zapewnienia władzom samorządowym dodatkowych dochodów ogólnych, które mogłyby być na poziomie lokalnym swobodnie rozdysponowywane na konkretne zadania oświatowo-wychowawcze.

Z przeprowadzonych wywodów wynika, iż finansowanie oświaty jest niezwykle istotne dla rozwoju młodych ludzi, gmin i w konsekwencji całego kraju.

LEGALLY-FINANCIAL ASPECTS SPENDING FOR EDUCATION

Summary

Usually it is associated in Poland with scarce money stocks of budgets of states with expending on such requirements education related sponsored mainly them as increases of wages for teachers or keeping of educational outpost happens. It happens so, from the point of view of it, that finance are distributed from central budget on financing educational expense often enough, but expenses of commune are determined over received center from state largeness of school and school departments and financial status of commune. However, educational finance it in budget of state on education superior edition not only problem guarantee more, it results better farming owned stocks also, winning of new source of sponsorship of educational task or at last evaluating and forecasting activity of result of suggested legal solution in this range. Appearance of capability of sponsorship of education was main purpose of article and structures and dynamics of changes of incomes and with practice of educational task by communal governments expenses related. It results from carried analyses, that there is unusually important for development of young people education, sponsorship commune and in whole consequence of country.

Translated by Anna Milewska

Wiesław Musiał

PROBLEMY MIGRACJI ZAROBKOWEJ LUDNOŚCI WIEJSKIEJ KARPAT POLSKICH¹

Wprowadzenie

Wolny przepływ osób jest także jedną z fundamentalnych zasad wolności w Unii Europejskiej, która deklaruje zagwarantowanie każdemu obywatelowi krajów członkowskich prawo do decyzji o miejscu zamieszkania, zatrudnienia i swobody podróżowania. Według szacunków ONZ migranci stanowią obecnie około 3% populacji światowej (tj. ok. 175 mln osób), przy czym odczuwalny jest nadal rosnący trend migracji. Bez migracji szereg krajów wysoko rozwiniętych odczuwałoby istotne spadki populacji, dotyczy to np. Niemiec, Włoch czy Szwecji. Migracja ma także ogólny pozytywny wpływ dla globalnego dochodu świata, gdyż wpływa na efektywne i wydajne zatrudnienie wcześniej nisko produktywizowanej siły roboczej. Imigranci stanowią rosnący udział siły roboczej na świecie (w Niemczech ok. 12%, a w Austrii i Szwajcarii aż ok. 25%)². Podjęcie decyzji o emigracji poza granice własnego kraju, a także o powrocie z emigracji do kraju wiąże się ze zindywidualizowaną oceną stanu gospodarki macierzystego kraju i kraju emigracji. Ważna jest także ocena perspektyw rozwoju tych krajów, ich sytuacja polityczna, stosowana polityka emigracyjna, prawo wewnętrzne, bezpieczeństwo i zabezpieczenie socjalne. O wyjeździe decydują więc czynniki „wypychające”, jak też czynniki „ciągnące”, stanowiące różnorodne bodźce i po-

---

¹ Badania wykonano w ramach grantu MNiSW nr 1 HO2C 09130.

² *Wpływ emigracji zarobkowej na gospodarkę Polski*, Departament Analiz i Prognoz, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2007.

zytywne sygnały płynące z zagranicy. Migracja jest więc wywoływana zazwyczaj kumulacją czynników zachęcających, natury „wypychania” i „ciągnięcia”. Dysproporcje w dochodach kraju wysyłającego i przyjmującego migranta (w warunkach pokoju i stabilizacji politycznej), uważane są za główny czynnik warunkujący podjęcie decyzji o wyjeździe.

Celem opracowania jest prezentacja wybranych problemów migracji ludności wiejskiej zamieszkującej mezoregion Karpat Polskich. Podjęto w nim – w sposób syntetyczny – trzy aspekty migracji, tj. strukturę społeczno-zawodową migrantów, okres, na jaki migrują, oraz cele, na jakie przeznaczają pieniądze zarobione w czasie pracy za granicą. Materiał źródłowy pochodzi z badań terenowych eksperckich zrealizowanych w 2007 r. w karpackich gminach wiejskich.

1. Motywy migracji

Główne przyczyny migracji, jakich można się doszukać zarówno w prasie, jak też i w potocznych rozmowach, upatruje się w powszechnym bezrobociu, niekorzystnych warunkach płacowych, jakie występują w naszym kraju. Dotyczy to zarówno osób o niskich kwalifikacjach, jak też i wykształconych³. Faktyczne i bardziej szczegółowe motywy migracji zarobkowej można ocenić także biorąc pod uwagę przeznaczenie przywożonych (lub przesyłanych np. żonie) pieniędzy. Również lepszym wskaźnikiem autentyczności celów, które starają się osiągnąć migrujący z rodzin wiejskich, jest analiza przeznaczenia przywożonego kapitału. Badani migranci według Perepeczko⁴, przywożą głównie pieniądze, ponadto ok. 9% przywozi maszyny i narzędzia, około 9% samochody, a także ok. 6% wyposażenie gospodarstw domowych. Autorka ta wyróżniła zasadnicze trzy kategorie motywów migracji. Do kategorii pierwszej zaliczyła cel „rozproszenia ryzyka egzystencjonalnego” – poprzez zarabianie na cele bieżące, tj. wydatki na żywność, opłaty, spłaty długu oraz wydatki na leczenie. Do drugiej kategorii celów migracji zaliczyć można inwestycje domowe, na które składają się wydatki na budowę domu, wyposażenie mieszkań, ale także na rozrywki (np. wycieczki zagraniczne) oraz udzielanie innym członkom rodziny pożyczek, zapomóg i realizacji celów rodziny (np. sfinansowania wesela). Trzecia kategoria celów migracji obejmuje

³ K. Górniak, *W kręgu lokalności*, w: *Tu i tam*, seria: Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa, IR-WiR PAN, Warszawa 2007.

⁴ B. Perepeczko, *Zmiany w rolnictwie a stan więzi lokalnych na wsi*, „Wieś i Rolnictwo” nr 4(133)/2006.

finansowanie inwestycji służących przyszłości, tj. edukacji dzieci, wyposażenia warsztatu pracy, założenia własnego przedsięwzięcia gospodarczego.

Analizując bardziej ogólne motywy migracji, można je podzielić na trzy zasadnicze kategorie, tj. ekonomiczną i demograficzną (sprzężone przyczynowo-skutkowo), polityczną oraz społeczno-kulturową. Motywy te mogą powstawać zarówno po stronie „wypychania” na emigrację, jak też i „ciągnięcia”, czyli chęty do wyjazdu z kraju. Wśród czynników „wypychających” o charakterze ekonomicznym wymienić można: ubóstwo, bezrobocie, niskie płace, ale także wysoki przyrost naturalny i jego negatywne skutki, powstałe z powodu słabego finansowania lub braku polityki prorodzinnej, systemu edukacji i opieki medycznej. Na emigrację „ciągną” perspektywy wysokich zarobków, a stąd podwyższanie standardu życia „i tam na wyjeździe”, i „tu po powrocie”, a także możliwości wykonywania pracy, która sprawia, że mogą być spełnione cele z zakresu rozwoju osobistego i zawodowego. Istotnym motywem migracyjnym jest niski poziom PKB *per capita*, który w sytuacji słabej koniunktury lub załamania gospodarki lokuje znaczną część społeczeństwa w pozycji ubóstwa, a nawet nędzy. Z kolei kraje migracyjne kuszą bogactwem, lub są znane z perspektyw otrzymywania znacząco wyższych zarobków i możliwości poprawy standardu życia sobie i rodzinie (w kraju). Migracja pozwala, zwłaszcza osobom pracującym w zawodach deficytowych, na odnalezienie swojego miejsca w zdobytym zawodzie, spełniania się w pracy i możliwości osiągnięcia zamierzeń i celów osobistych, które nie były możliwe do osiągnięcia w kraju. Młodych ludzi zakładających rodziny „ciągnie” na emigrację hojna polityka prorodzinna, zwłaszcza zasiłki rodzinne, ale także i umożliwienie dziecku wychowania w środowisku społecznym innego kraju i edukacji w szkole np. anglojęzycznej. Motywami społecznymi i kulturowymi „wypychającymi” ludzi na emigrację są: dyskryminacja ekonomiczna rozumiana szerzej, lecz także wybranych grup zawodowych, które otrzymywane wynagrodzenie za pracę oceniają jako wysoce niesprawiedliwe i ich deprecjonujące (np. lekarze). Częstym powodem międzynarodowych ruchów migracyjnych jest dyskryminacja etniczna czy religijna, a także brak lub nieakceptowana polityka społeczna w zakresie kształcenia, zatrudniania, podatków itp. Migracja może mieć podłoże emocjonalne i być nakierowana na łączenie rodzin i wyjazdy do kraju swoich przodków, w którym społeczeństwo jest otwarte, wielonarodowe i nie odczuwa się podziałów etnicznych. Może też być motywowane, zwłaszcza wśród młodych emigrantów, chęcią poszukiwania nowego miejsca do życia (i jego odmiany), w którym jest szansa, aby się sprawdzić jako człowiek, ale także jako

fachowiec. Zapewne więcej niż margines ilościowy stanowi migracja motywowana swoistym „owczym pędem emigracyjnym”, który sprowadza się do wyjazdu do danego kraju, gdzie wyjechali niemal wszyscy znajomi, koledzy ze szkoły, sąsiedzi, dalsi lub bliżsi krewni. Pozostający w kraju i rezygnujący z migracji sami eliminują się z kontaktów towarzyskich czy też partnerskich. Ponadto motywem takim może być swoista moda na wyjazd, chociaż na krótko, aby coś zarobić, odwiedzić znajomych, poznać nowy kraj, poprawić lub zweryfikować swoją znajomość języka. Migracje mogą mieć także podłoże polityczne i wynikać z konfliktów (przewrotów, wojen) oraz powstającego dla niektórych grup społeczeństwa zagrożenia czy też niebezpieczeństwa stosowania przemocy, łamania praw człowieka itp. Wypychanie ludzi na emigrację może następować na skutek powszechnej korupcji i bezprawia. Emigracja oznacza wówczas wybór takiego kraju zamieszkania, w którym poczucie bezpieczeństwa wynika z życia w kraju stabilnym politycznie, gdzie szanuje się prawo oraz wolność obywatelską i polityczną.

2. Migracja ze wsi karpackich

Mezoregion Karpat Polskich zajmuje szczególne miejsce na polskiej mapie migracji. Także znaczenie ekonomiczne migracji i jej wpływ na stan gospodarki i rozwój wsi jest szczególnie duży, a może nawet lokalnie decydujący. Podobnie jak w okresie międzywojennym, ponownie od lat 60., w ekonomice wsi i gospodarstw bardzo duże znaczenie zaczęła mieć emigracja zarobkowa o charakterze łańcuchowym⁵. Utrzymywane od lat kontakty rodzinne z potomkami osób, które wyemigrowały przed II wojną światową (a także i wcześniej), stanowiły podstawę skutecznej i pomyślnej finansowo emigracji zarobkowej. Zwykle wyjeżdżając turystycznie i wspomagając się różnymi wybiegami prawnymi emigranci pracowali np. 2-3 lata, aby za zarobione pieniądze *rozpocząć nowe życie* w kraju. Sprzyjała temu wyjątkowa sytuacja w zakresie kursu walut, tj. bardzo korzystny przelicznik zarobionych na emigracji dolarów na ówczesne złotówki. Za rok pracy w Ameryce (USA, Kanadzie), można było zbudować, a nawet i urządzić dom, za kolejny rok pracy kupić w tzw. eksporcie wewnętrznym samochód, urządzić lub zakupić warsztat rzemieślniczy⁶. Zbudowane domy, za zarobione zwykle tzw.

⁵ Ibidem.

⁶ C. Guzik, J. Leśnicki, *Przemiany rolnictwa na Podhalu w latach powojennych emigracji zarobkowej (na przykładzie Gronkowa)*, Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie, seria: Sesje Naukowe, z. 43, Kraków 1995.

duże pieniądze, najczęściej z myślą o przyszłości dzieci, stały się w późniejszym okresie dobrą bazą wyjściową do tworzenia kwater turystycznych, pensjonatów czy też mniej lub bardziej legalnego wynajmowania pokojów turystom. Było to tym bardziej możliwe, że także dzieci, gdy dorosły, bardzo chętnie emigrowały do Ameryki, co wynikało z dobrych kontaktów z pracodawcami i pozostającą na emigracji rodziną i znajomymi. W niektórych subregionach Karpat ukształtował się, zwłaszcza na wsi, swoisty *kult Ameryki*, do której powinno się wyjeżdżać, aby zarobić na samodzielne życie, i w której nie wypada nie być, bo świadczy to o braku zaradności życiowej i złych perspektywach ekonomicznych na przyszłość.

Próbując dokonać oceny natężenia migracji zarobkowej mieszkańców gmin wiejskich w mezoregionie Karpat, posłużono się opiniami i ocenami tzw. ekspertów lokalnych. Wyrazili oni opinie, że ma ona charakter powszechny 31,82% wskazań i dość powszechny 54,05% wskazań, a charakter przeciętny i podobny do minionych lat wskazało tylko nieco ponad 10% respondentów. Stwierdzenie, że migracja występuje już obecnie rzadko, wyraziło średnio tylko ok. 3% respondentów, dodając czasem humorystycznie, że *już rzadko, bo ci, co mieli wyjechać, to już wyjechali za granicę*. Największy sumaryczny udział odpowiedzi wskazujących, że migracja zarobkowa ma charakter powszechny lub dość powszechny, wyrazili respondenci z subregionu górskiego (97,73% wskazań), a z pogórskiego – 86,36% wskazań. Subregiony o najmniejszych utrudnieniach *natury górskiej*, jak wyżynny – położony najbliżej większych miast, wykazują zdecydowanie mniejszą migrację z obszarów wiejskich.

W strukturze społeczno-zawodowej migrantów z obszarów wiejskich respondenci wskazywali, że za granicę migrują w pierwszej kolejności rzemieślnicy (prace rzemieślnicze wykonują na emigracji), a następnie ludzie wykształceni (posiadający średnie lub wyższe wykształcenie), co stanowiło odpowiednio 48,86% i 20,18% (tabela 1) – oni pracują zwykle w usługach. Na trzecim miejscu odnotowano wskazanie, że emigrują właściwie wszystkie grupy zawodowe (13,77% wskazań), a także inni, tj. gospodynie domowe, studenci, a nawet uczniowie – 11,98% wskazań. Rolnicy czynnie prowadzący gospodarstwo rolne byli grupą społeczno-zawodową, która według wskazań respondentów raczej rzadko udawała się na emigrację zarobkową – średnio tylko 5,21% wskazań dla całego mezoregionu, jednakże ponad dwukrotnie więcej dla subregionu górskiego (10,87% wskazań), w którym z reguły gospodarstwa i pożytki z nich płynące były zdecydowanie mniejsze w porównaniu z innymi subregionami.

Tabela 1. Struktura społeczno-zawodowa migrantów zarobkowych z obszarów wiejskich w subregionach przyrodniczo-gospodarczych Karpat Polskich (w odsetkach odpowiedzi)

Subregion	Migranci					Ogółem
	rolnicy	ludzie wykształceni	rzemieślnicy	wszystkie grupy zawodowe	inni	
Górski	10,87	17,39	41,30	13,04	17,39	100,00
Pogórski	3,70	14,81	62,96	14,81	3,70	100,00
Pogórsko-wyżynny	0,00	23,53	41,18	14,71	20,59	100,00
Wyżynny	6,25	25,00	50,00	12,50	6,25	100,00
Średnio	5,21	20,18	48,86	13,77	11,98	100,00

Źródło: badania własne wykonane metodą ekspercką w 2007 r.

Nie odnotowano natomiast w ogóle odpowiedzi o migracji rolników w regionie pogórsko-wyżynnym. Problemem metodycznym jest tu jednak obiektywność ocen; to znaczy wartościowanie, kto tak naprawdę jest tylko rolnikiem i wyjechał za granicę jako „rolnik”, a kto wyjechał jako „rzemieślnik”. W kategorii zawodowej *rolnicy*, respondenci odnotowywali wyłącznie właściciele większych gospodarstw, którzy w kraju nie wykonywali zawodowo legalnie lub w szarej strefie innej działalności, np. rzemieślniczej (co nie oznacza, że takich prac nie będą wykonywać na emigracji) lub innej nierolniczej.

Wyjeżdżający za granicę zwykle nie do końca są w stanie określić, na jak długo jadą, gdyż to zależy od wielu uwarunkowań natury osobistej – chociażby zdrowia, zawodowej – jak szybko znajdą pracę, a także formalnoprawnej, tj. czy praca ta będzie mieć charakter legalny, lub też będzie obciążona większym ryzykiem, gdyż odbywać się będzie bez stosowanych zezwoleń (i ubezpieczeń). Analizując oceny dotyczące okresu pobytu emigrantów poza granicami kraju, mogą nieco dziwić wyniki zamierzeń wskazujące, że ma ona raczej charakter długookresowy, tj. „na kilka lat” – średnio 34,11% wskazań (tabela 2)

Średnio niemal 9% migrujących ma zamiar pozostać „na stałe na emigracji”, co może budzić niepokój, gdyż migracja taka ma duże negatywne konsekwencje, zarówno ekonomiczne, jak też i społeczne – chociażby trwała utrata zasobów ludzkich i ich potencjału ekonomicznego we wsiach, z których wyjeżdżają. Wyjazd „na rok” i „na kilka miesięcy” wybiera podobna liczba respondentów, odpowiednio: 13,15% i 14,48%. Bardzo rozpowszechnioną formą migracji, która dotyczy

wyjazdów raczej do krajów europejskich, jest migracja wahadłowa. Polega ona na powtarzalnych, krótkich wyjazdach, najczęściej na sezon letni do prac polowych, budowlanych i usług. Migranci wyjeżdżają w formalnie zorganizowanych grupach (ostatnio rzadziej), w grupach nieformalnych lub indywidualnie. Wyjeżdżający zwykle znają miejsca docelowe wyjazdu, pracodawcę, rodzaj pracy, wysokość zarobków, gdyż wcześniej już tam byli, lub byli ich znajomi. Często pierwszy wyjazd do pracy – gdy jest udany – zamienia się na powtarzalny corocznie lub co sezon, jeżeli pojawia się zapotrzebowanie na daną pracę (i osobę). Mieszkańcy subregionów górskiego i pogórskiego preferują wyjazdy na dłużej, tzn. „na kilka lat” lub „na rok”, a subregionów o mniejszej górzystości terenu chętniej wyjeżdżają „na kilka miesięcy” lub powtarzalnie – wahadłowo.

Tabela 2. Struktura emigracji zarobkowej w odniesieniu do czasu przebywania za granicą mieszkańców subregionów przyrodniczo-gospodarczych Karpat Polskich (w odsetkach wskazań)

Subregion	Raczej na stałe	Na kilka lat	Na rok	Na kilka miesięcy	Wahadłowo*	Inny	Razem
Górski	11,11	26,67	20,00	11,11	24,44	6,67	100,0
Pogórski	3,23	41,94	19,35	12,90	22,58	0,00	100,0
Pogórsko-wyżynny	9,26	37,04	5,56	18,52	27,78	1,85	100,0
Wyżynny	11,54	30,77	7,69	15,38	30,87	3,85	100,0
Średnio	8,79	34,11	13,15	14,48	26,42	3,09	100,0

* Wyjazd powtarzalny np. corocznie.

Źródło: badania własne wykonane metodą ekspercką w 2007 r.

Polacy migrują, ponieważ sytuacja niejako nakazuje im takie zachowanie, zmusza ich do tego, jednakże wyjeżdżają w zasadzie tylko w jednym celu, ekonomicznym. Zarobione środki finansowe, które są w stanie zaoszczędzić migranci będący w stanie wolnym, przeznaczają na swoje, zwykle odraczane, cele ekonomiczne lub zaspokajanie dotychczas niemożliwych do realizacji celów konsumpcyjnych. Migranci pozostający w związkach małżeńskich – o ile sytuacja rodzinna tych związków jest pomyślna – realizują cele nakreślone wspólnie z rodziną⁷.

⁷ K. Górniak, *W kręgu lokalności*, op. cit.

Tabela 3. Ocena rozdysponowania zarobionych na emigracji pieniędzy w subregionach przyrodniczo-gospodarczych Karpat Polskich* (w odsetkach wskazań respondentów)

Subregion	Na bieżącą konsumpcję	Na budowę domu	Na zakup samochodu	Założenie lub rozwój „biznesu”	Inne przeznaczenie	Ogółem
Górski	54,6	86,4	45,5	18,2	11,4	215,4
Pogórski	70,6	85,3	32,4	14,7	17,7	220,6
Pogórsko-wyżynny	73,9	67,7	44,6	20,0	7,7	213,9
Wyżynny	73,3	63,3	33,3	23,3	16,7	210,0
Średnio	68,2	75,1	40,5	19,1	12,2	215,1

* Respondenci mieli możliwość wyboru maksymalnie trzech odpowiedzi.

Źródło: badania własne wykonane metodą ekspercką w 2007 r.

Uzyskana w badaniach terenowych ocena preferencji rozdysponowania zarobionych na emigracji pieniędzy wskazuje, że zdecydowanie preferowane są cele konsumpcyjne. Sumaryczne wskazania przeznaczenia zarobionych dochodów na konsumpcję wynoszą aż 85,45%, w tym najwięcej uzyskano wskazań, że przeznaczone są (będą) na budowę domu -75,1% – i na bieżącą konsumpcję – 68,2%, a także na zakup samochodu – 40,5%. Około 19,1% migrantów przeznacza zarobione pieniądze na założenie lub rozwój przedsięwzięcia gospodarczego – nierolniczego. Natomiast 12,2% rozdysponuje zarobione pieniądze na doinwestowanie gospodarstwa rolniczego lub spłatę rodziny⁸, sfinansowanie wesela dzieci, pomoc finansową lub materialną dzieciom. Założenie własnego „biznesu” jest tym wydatkiem, który preferuje zróżnicowana ilość migrantów poszczególnych subregionów geograficznych (tabela 3). Różnice są tu jednak niezbyt duże i wynoszą 8,6 pp. na korzyść subregionu wyżynnego, porównywalnego z subregionem pogórskim. W subregionie górskim w porównaniu z pozostałymi najmniejszy jest udział środków przeznaczanych na bieżącą konsumpcję – 54,6% wskazań, a najwięcej na budowę domu – 86,4% wskazań.

⁸ Ponownie, po latach zaniechania tego typu formy odszkodowawczej, powraca zwyczaj i obowiązek spłacenia rodzeństwa z majątku rodzinnego, który odziedziczył jeden z członków rodziny.

Podsumowanie

Polska, zwłaszcza po integracji z UE, należy do krajów o wysokiej migracji zarobkowej. Dotyczy ona różnych grup wiekowych i społeczno-zawodowych, w tym w szczególności sposób środowisk wiejskich zamieszkałych z reguły przez ludność słabszą ekonomicznie i gotową do podjęcia trudu poprawy swojej sytuacji ekonomicznej poprzez pracę poza krajem. Mezoregion karpacki ma bardzo długą tradycję migracyjną – zarówno sezonową do krajów europejskich, jak też i trwającą od 1 do 2 lat (i więcej), głównie do USA. Obecnie w strukturze społeczno-zawodowej migrantów wsi dominują ludzie młodzi i w średnim wieku, którzy za granicą wykonują różnorodne prace o charakterze rzemieślniczym, a także ludzie bardzo młodzi (absolwenci szkół) pracujący głównie w usługach. Migranci najczęściej wyjeżdżają *na kilka lat* – około 1/3 wskazań, lub wahadłowo – ponad 1/4 wskazań. Niemal 9% migrujących ma zamiar pozostania na emigracji *na stałe*. Powracający do kraju migranci zarobione środki finansowe przeznaczają w głównej mierze na cele konsumpcyjne, które wcześniej z uwagi na brak środków finansowych nie mogły być zrealizowane. Preferowanym przeznaczeniem zarobionych pieniędzy rozpatrywanych wielowariantowo (możliwy wybór trzech odpowiedzi) jest budowa domu – 75% wskazań, na bieżącą konsumpcję – utrzymanie rodziny – 68% wskazań i na zakup samochodu – ponad 40% wskazań. Tylko co piąty emigrant powracający do kraju inwestuje zarobione pieniądze w założenie lub rozwój własnej firmy.

PROBLEMS OF LABOUR MIGRATION OF RURAL INHABITANTS FROM THE POLISH CARPATHIANS

Summary

Mainly after integration into the European Union Poland belongs to the countries with high labour migration. The phenomenon concerns various age and socio-professional groups and is particularly perceptible in rural areas inhabited generally by economically poorer people, ready to make effort to improve their economic situation through employment abroad. Carpathian mezo-region has a long tradition of migration, both seasonal one to the European countries and longer, for between 1 and two (or more) years, mainly

to the USA. Currently young people and middle-aged persons prevail in the socio-professional structure of rural migrants, who do various craft works abroad, but also very young people (school leavers) who mostly work in services sector. Migrants usually leave the country for several years (about 1/3 of answers) or seasonally (over 1/4 of answers). Almost 9% of migrating persons intends to stay abroad permanently. Migrants returning to Poland assign the earned means mainly to consumption purposes, which could not be realized earlier because of lack of funds.

Preferred allocation for the earned money, regarded in many variants (choice from three answers) are: house building – 75% of answers, current consumption, family livelihood 68% of answers and for car purchase – over 40% of indications. Only every fifth immigrant returning to Poland invests the earnings in establishing or development of an enterprise.

Translated by Wiesław Musiał

Anna Oleńczuk-Paszel
Władysław Husejko

MIGRACJE ZAROBKOWE A STRUKTURA KAPITAŁU LUDZKIEGO OBSZARÓW WIEJSKICH

Wprowadzenie

Członkostwo Polski w UE stworzyło nową sytuację w procesach migracyjnych. Skala zjawiska, jego charakter oraz skutki dla gospodarki i społeczeństwa polskiego są przedmiotem badań oraz licznych debat publicznych, co wskazuje na istotność problemu. Niemniej zauważa się lukę w analizach dotyczących procesów migracyjnych, wynikającą głównie z niedostosowania statystyki publicznej do potrzeb monitorowania międzynarodowego przepływu ludności, co utrudnia również zaawansowany proces badawczy zjawiska.

Dane statystyczne dotyczące zjawisk migracyjnych mających miejsce w Polsce nie są jednoznaczne. Najczęściej wynika to z faktu przyjęcia różnych założeń wyjściowych oraz odmiennej metodologii. GUS publikuje corocznie statystyki dotyczące emigracji stałych. Stosując nieadekwatne do obecnych realiów definicje ruchów migracyjnych, określa emigrację jako dokonanie wymeldowania z pobytu stałego w związku z wyjazdem za granicę, a imigrację jako zameldowanie na pobyt stały przez osobę, która przybyła z zagranicy. Statystyki te szacują więc tylko wielkość wyjazdów długookresowych, z pominięciem wyjazdów krótkookresowych i sezonowych poniżej 2 miesięcy¹. Bieżące doniesienia z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz wyniki Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności

---

¹ B. Kłos, *Migracje zarobkowe Polaków do krajów Unii Europejskiej*, Biuro Analiz Sejmowych, nr 2/2006.

(BAEL), podobnie jak dane z innych wskazanych źródeł nie doszacowują rzeczywistej wielkości okresowej emigracji zarobkowej, gdyż dotyczą jedynie migracji stałych.

Celem artykułu jest przedstawienie charakteru i skali procesów migracyjnych oraz ich wpływu na strukturę kapitału ludzkiego.

W toku analiz autorzy zamierzają potwierdzić hipotezę o nieznacznym wpływie zjawiska emigracji na strukturę demograficzną terenu objętego badaniem.

Zakres przestrzenny badań obejmuje woj. zachodniopomorskie, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów wiejskich znajdujących się w jego granicach. Dane wykorzystane do opracowania problemu badawczego pozyskano ze źródeł wtórnych w postaci raportów przygotowywanych dla Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Szczecinie oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

1. Charakter migracji

Zjawisko migracji zagranicznych stało się nieodłącznym elementem współczesnej zglobalizowanej gospodarki. Jest to zjawisko wieloaspektowe warunkowane decyzjami wynikającymi z przesłanek politycznych, społecznych, rodzinnych i ekonomicznych. W ostatnich latach wyraźnie wzrasta znaczenie czynników ekonomicznych. Dominują migracje zarobkowe, których celem jest poprawa sytuacji życiowej własnej i członków rodziny. Migracjom zarobkowym sprzyjają: zróżnicowanie poziomu życia w skali całego świata mierzone poziomem PKB *per capita*, wysokością płac, wielkością stopy bezrobocia, szersze perspektywy rozwojowe i coraz większa dostępność do informacji, łatwość i szybkość przemieszczania się².

Nie potwierdzają się jednak prognozy o masowej migracji zarobkowej o stałym charakterze, która miała nastąpić po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Nie można natomiast nie zauważyć zjawiska mobilności polskich pracowników i skali wyjazdów krótkookresowych. Po 1 maja 2004 nastąpił przyrost migracji cyrkulacyjnych polegających na wzroście liczby osób opuszczających kraj „na pewien czas”, z założeniem powrotu, ale bez sprecyzowania, kiedy to nastąpi.

Cechą charakterystyczną zjawiska migracji jest selektywność. Częściej migrują ludzie młodzi, przedsiębiorczy i nie bojący się ryzyka. Należy jednak zauważyć, że coraz powszechniejsze we współczesnych ruchach migracyjnych stają się migracje międzynarodowe osób dobrze wykształconych.

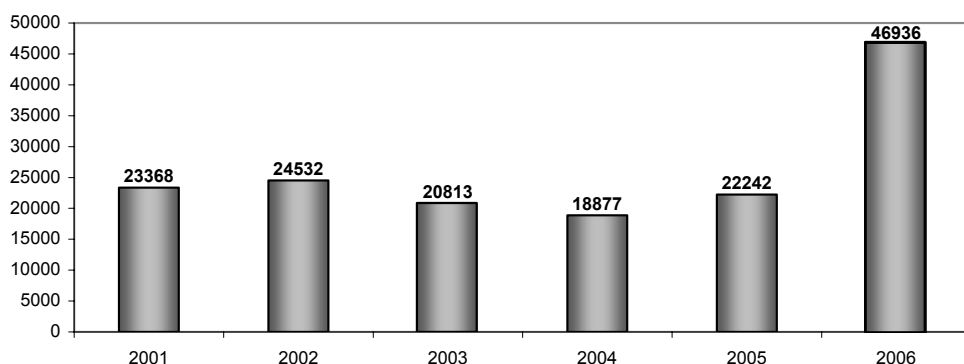
² Ibidem.

2. Skala migracji

Zgodnie z terminologią przyjętą przez GUS pojęcie emigracji w niniejszym opracowaniu będzie rozumiane jako dokonanie wymeldowania z pobytu stałego w związku z wyjazdem za granicę.

W 2004 roku odnotowano w Polsce najniższy poziom emigracji na przestrzeni 50 lat (wykres 1). W rok po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej (2005 r.) liczba wyjazdów zagranicznych zwiększyła się w porównaniu z poprzednim rokiem, jednak saldo migracji na pobyt stały w Polsce było ujemne. Dość gwałtowny wzrost liczby wyjazdów na pobyt stały zaobserwowano w roku 2006, w którym wielkość migracji podwoiła się w porównaniu z 2005 rokiem i wyniosła 49 936 tys³.

Wykres 1. Wielkość migracji zagranicznych na pobyt stały w Polsce w latach 2001-2006

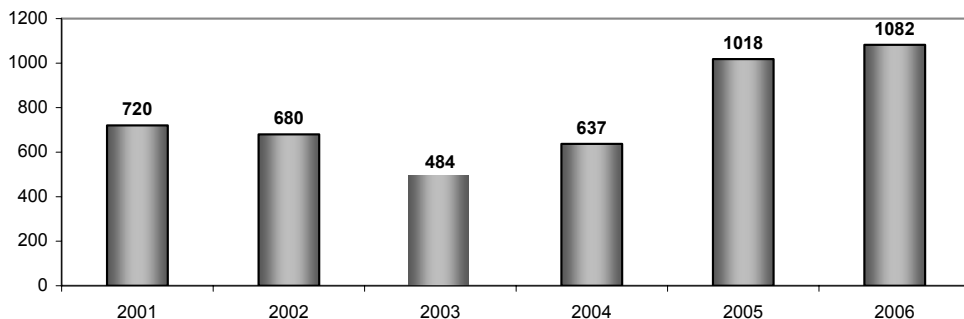
Źródło: Zagraniczna migracja zarobkowa. Struktura społeczno-zawodowa oraz wpływ migracji na spadek bezrobocia, przyczyny i motywy zagranicznych migracji zarobkowych ludności, raport badawczy przygotowany na zlecenie WUP w Szczecinie, czerwiec 2007, s. 39.

W woj. zachodniopomorskim nie zaobserwowano tak znaczącego powiększenia poziomu migracji. W okresie 2001-2006 najniższy poziom wymeldowań na pobyt stały wystąpił w roku poprzedzającym przyjęcie Polski do UE. Od 2004 obserwuje się stopniowy wzrost liczby wyjazdów zagranicznych. Liczba wymeldowań znacząco wzrosła w 2005 roku, kiedy z terenu woj. zachodniopomorskiego wymeldowało się 1018 osób, czyli o 60% więcej niż w roku poprzednim. W 2006

³ *Zagraniczna migracja zarobkowa. Struktura społeczno-zawodowa oraz wpływ migracji na spadek bezrobocia, przyczyny i motywy zagranicznych migracji zarobkowych ludności, raport badawczy przygotowany na zlecenie WUP w Szczecinie, czerwiec 2007.*

roku liczba wyjazdów nieznacznie uległa zwiększeniu i osiągnęła wartość 1082. Wśród emigrantów przeważali mężczyźni, stanowiąc 58,5% ogółu.

Wykres 2. Migracje zagraniczne na pobyt stały w woj. zachodniopomorskim w latach 2001-2006

Źródło: Zagraniczna migracja zarobkowa. Struktura społeczno-zawodowa oraz wpływ migracji na spadek bezrobocia, przyczyny i motywy zagranicznych migracji zarobkowych ludności, raport badawczy przygotowany na zlecenie WUP w Szczecinie, czerwiec 2007, s. 41.

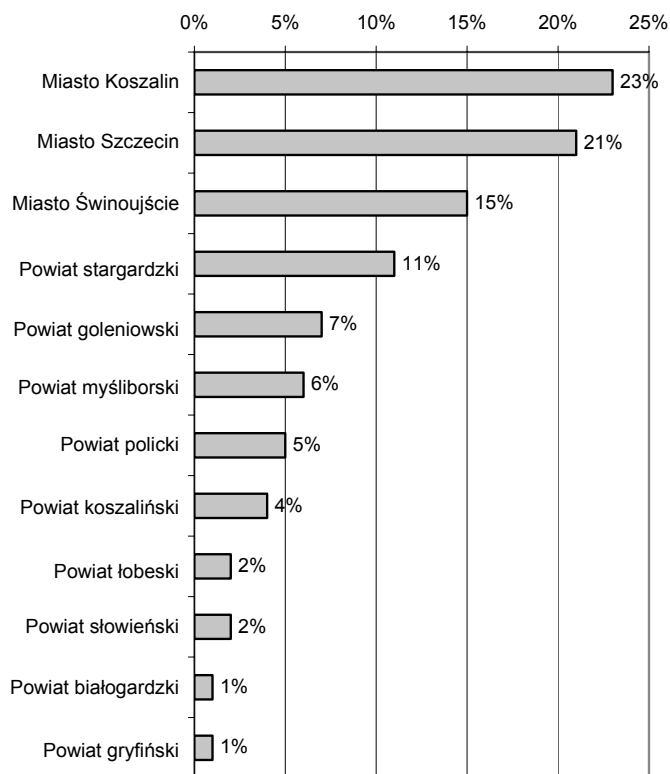
Zdecydowana większość emigrantów (70%) pochodziła z podregionu szczecińskiego, 30% stanowili mieszkańcy podregionu koszalińskiego. Największą mobilnością charakteryzują się mieszkańcy miast Szczecin i Koszalin, odpowiednio 21% i 23% ogółu (wykres 3). Zjawisko to zastanawia ze względu na fakt, iż miasta te są uznawane za centra społeczno-gospodarcze i kulturalne regionu. Można więc zadać pytanie, co skłania ich mieszkańców do opuszczania tego terenu? W roku 2006 nie odnotowano natomiast wymeldowań na pobyt stały w czterech powiatach: drawskim, kołobrzeskim, szczecineckim i świdwińskim.

Mieszkańcy woj. zachodniopomorskiego wyjeżdżają głównie do Wielkiej Brytanii (43,4%) oraz Niemiec (24,8%). Mniejszym, choć niesłabnącym zainteresowaniem cieszy się Irlandia, do której w roku 2006 wyjechało 6,8% ogółu emigrantów.

Rozpatrując skalę migracji na obszarach wiejskich woj. zachodniopomorskiego dokonano szacunków jedynie dla powiatów, w których zanotowano widoczny (powyżej 1%) poziom emigracji (wykres 3). Za obszary wiejskie uznano wszystkie tereny poza granicami administracyjnymi miast. Dokonane obliczenia są podstawą do stwierdzenia, że napływ i odpływ ludności z obszarów wiejskich województwa nie przybiera znacznych rozmiarów (tabela 1).

Wykres 3. Odsetek migracji zagranicznych na pobyt stały w woj. zachodniopomorskim w 2006 roku

Pozostałe dane poniżej 1%.

Źródło: Zagraniczna migracja zarobkowa. Struktura społeczno-zawodowa oraz wpływ migracji na spadek bezrobocia, przyczyny i motywy zagranicznych migracji zarobkowych ludności, raport badawczy przygotowany na zlecenie WUP w Szczecinie, czerwiec 2007, s. 42.

W roku 2006 największy odpływ ludności zaobserwowano w powiatach koszalińskim, goleniowskim i białogardzkim. Interesujący może być fakt, iż w powiecie goleniowskim funkcjonuje Park Przemysłowy, a w jego ramach Specjalna Strefa Ekonomiczna. Można więc uznać, że tereny te, sprzyjając rozwojowi przedsiębiorczości, powinny być miejscem napływu, a nie odpływu ludności. Niemniej rozmiar emigracji we wskazanych jednostkach administracyjnych spowodował ujemne saldo migracji, jednakże jego wysokość nie mogła stanowić zagrożenia dla struktury demograficznej obszarów wiejskich tych samorządów. Liczba ludności ogółem obszarów wiejskich wskazanych powiatów oscyluje bowiem odpowiednio

na poziomie 50 147, 36 959 oraz 18 365 osób. Nie ma więc mowy o znacznym wpływie emigracji na strukturę ilościową ludności obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego.

Tabela 1. Migracje zagraniczne na pobyt stały na obszarach wiejskich woj. zachodniopomorskiego w 2006 roku

Powiat	Ogółem		Mężczyźni		Kobiety		Saldo migracji		
	z.	w.	z.	w.	z.	w.	ogółem	mężczyźni	kobiety
goleniowski	12	19	9	10	3	9	-7	-1	-6
gryfiński	4	3	0	3	4	0	1	-3	4
łobeski	0	5	0	0	0	5	-5	0	-5
myśliborski	6	8	1	3	5	5	-2	-2	0
policki	19	7	11	3	8	4	12	8	4
stargardzki	9	5	5	4	4	1	4	1	3
białogardzki	3	11	1	4	2	7	-8	-3	-5
koszaliński	17	23	5	13	12	10	-6	-8	2
sławieński	5	0	4	0	1	0	5	4	1

z. – zameldowania
w. – wymeldowania

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych.

Podobne wnioski można wyciągnąć, analizując zjawiska migracyjne na obszarach wiejskich tych powiatów, w których zameldowania na pobyt stały przewyższały wymeldowania. W powiecie polickim, sławieńskim, stargardzkim i gryfińskim w roku 2006 saldo migracji było dodatnie. Nie wpłynęło to jednak na ilościową strukturę ludności tego terenu, ze względu na zbyt mały rozmiar zjawiska.

Brak danych o wykształceniu osób migrujących uniemożliwia określenie wpływu zjawiska na jakościową strukturę ludności zamieszkującej określony teren. Nie pozwala to dopełnić obrazu problemu badawczego, a jednocześnie wskazuje na konieczność zmiany sposobu ewidencji osób migrujących oraz publikacji wyczerpujących danych dotyczących ilościowych i jakościowych aspektów migracji. Dopiero wtedy będzie można określić, w sposób empiryczny, skalę i skutki procesów migracyjnych dla gospodarki i społeczeństwa.

Podsumowanie

Analiza charakteru i skali procesów migracyjnych oraz ich wpływu na strukturę demograficzną obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego jest podstawą do sformułowania następujących wniosków:

1. Istnieje pilna potrzeba zmiany sposobu ewidencji ruchów migracyjnych w Polsce poprzez opracowanie metod gromadzenia danych wiarygodnie opisujących strukturę i skalę migracji. Brak działań w tym zakresie będzie powodował znaczące różnice pomiędzy posiadaną bazą danych a realiami.
2. Rozmiary emigracji na pobyt stały w Polsce znacznie się powiększyły w 2006 roku. W woj. zachodniopomorskim największy wzrost liczby wymeldowań na pobyt stały nastąpił w 2005 roku i utrzymuje się na praktycznie niezmiennym poziomie.
3. Emigrujący pochodzą głównie z dużych miast leżących w granicach woj. zachodniopomorskiego (Koszalin, Szczecin, Świnoujście). Bardziej mobilni są mieszkańcy podregionu szczecińskiego. Biorąc pod uwagę strukturę emigrujących według płci, większą mobilnością charakteryzują się mężczyźni.
4. Oszacowanie dokładnego wpływu migracji na strukturę ilościową i jakościową potencjału społecznego obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego nie jest możliwe ze względu na przedstawione niedoskonałości systemu ewidencji migracji. Niemniej można stwierdzić, że ruchy migracyjne, ze względu na ich niewielką skalę, nie mają wpływu na strukturę demograficzną obszaru objętego badaniem.

LABOUR MIGRATIONS AND HUMAN CAPITAL STRUCTURE IN RURAL AREAS

Summary

Poles foreign migrations are object of numerous public discussions. There is a lack of precise data in public statistic, that could confirm the observations in empirical way. This problem was the substantiation for the researches.

Authors, except migration character, wanted to show it's scale and influence on the rural areas of zachodniopomorskie voivodeship social capital structure. Regard to the differences between data collecting methods and migration monitoring needs, the hypothesis of the article was confirmed only owing to approximate assessment.

*Translated by Anna Oleńczuk-Paszal
and Władysław Husejko*

Maria Jolanta Orłowska

ZNACZENIE PRACY DORADCZEJ W ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Wprowadzenie

Obszary wiejskie zamieszkuje 14 737 tys. osób, tj. 38% ludności kraju. Z ogólnej liczby ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich 66%, to właściciele gospodarstw rolniczych¹. Gospodarstwo rolnicze jest więc ważnym elementem krajobrazu wiejskiego. Jest nie tylko źródłem dochodu rolnika i jego rodziny, ale też miejscem pracy i źródłem dochodu dla lokalnej ludności. Z rozwojem gospodarstw rolniczych wiąże się także wzrost koniunktury dla przemysłu przetwórczego, a tym samym nowe miejsca pracy w masarniach, mleczarniach, przetwórnich owocowo-warzywnych, mieszalniach pasz itp.

W nowych warunkach gospodarowania, związanych z integracją z Unią Europejską, rolnicy zmuszeni zostają do podejmowania skutecznych decyzji dotyczących kierunków rozwoju gospodarstwa. Konieczny staje się ogląd gospodarstwa w dłuższej perspektywie czasu, bowiem szanse rozwojowe będą miały tylko te gospodarstwa, które lepiej i szybciej niż inne dostosują swój potencjał, produkcję oraz koszty wytwarzania do możliwości konkurencyjności na rynku. Bardzo ważna w tym względzie wydaje się rola doradztwa. Zmieniają się zadania doradztwa, które przestaje być instytucją przekazującą informacje. W doradztwie nowego rodzaju podstawą pracy będzie analizowanie i planowanie rozwoju gospodarstw. Znacząco wzrośnie rola planu rozwoju gospodarstwa w kierunku poprawienia sytuacji dochodowej rodzin rolniczych. Tego rodzaju doradztwo, nazywane doradztwem

---

¹ I. Duer, M. Fotyma, A. Madej, *Kodeks dobrych praktyk rolniczych*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa, Warszawa 2004.

socjalno-ekonomicznym, jest trudniejsze od pracy upowszechnieniowej związanej z przekazywaniem nowości służących postępowi techniczno-technologicznemu. Może zapobiegać pojawieniu się problemów w niektórych gospodarstwach, niektórym gospodarstwom wskazywać zagrożenie upadłością².

Rolą doradcy jest pomoc rolnikowi w przygotowaniu planu. Celem planu przedsięwzięcia jest wskazanie drogi rozwoju oraz potencjalnych zagrożeń sytuacji ekonomicznej, pokazanie ryzyka. Planowanie pomaga spojrzeć na gospodarstwo całościowo z punktu widzenia rolnika i jego rodziny. Analiza i planowanie rozwoju gospodarstwa daje możliwość porównania różnych rozwiązań organizacji gospodarstwa i osiągniętych wyników. Umożliwia wybór najlepszego wariantu organizacji gospodarstwa. Decyzje dotyczące kierunków rozwoju gospodarstwa podejmuje rolnik. Doradca powinien służyć pomocą w przeprowadzeniu obliczeń. Rolnik, wybierając wariant rozwoju gospodarstwa, podejmuje ważne, perspektywiczne decyzje dotyczące organizacji gospodarstwa ze wszystkimi wynikającymi z tego konsekwencjami³.

W opracowaniu przedstawiono opinie rolników dotyczące znaczenia pracy doradczej w podejmowaniu przez nich decyzji mających związek z działalnością gospodarstwa.

Do ustalenia opinii rolników zastosowano badania sondażowe. Właściwe badania, poprzedzone badaniami pilotażowymi, przeprowadzono wśród 606 rolników współpracujących z Kujawsko-Pomorskim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego w dniach 15-28 lutego 2007 r.. Były to wskazane przez doradców po trzy, cztery gospodarstwa z każdej gminy województwa kujawsko-pomorskiego o orientacji rynkowej. Badania rolników przeprowadzono za pośrednictwem doradców terenowych, stosując technikę wywiadu kwestionariuszowego.

1. Charakterystyka podregionów Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego

W województwie kujawsko-pomorskim działają 69 752⁴ gospodarstwa rolnicze. Centrum Minikowo (podregion bydgoski – Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka

² B. Leśniak, *Analiza i planowanie rozwoju gospodarstw rolnych jako metoda rolniczego doradztwa socjalno-ekonomicznego stosowana w krajach Unii Europejskiej*, Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Poznań 1997.

³ Ibidem; patrz także: S. Mańko, *Planowanie rozwoju gospodarstwa rolnego*, w: *Finanse gospodarstwa rolnego*, red. H. Runowski, Wyd. KPODR, Przysiek 2007, s. 46-51.

⁴ Liczbę gospodarstw określono na podstawie złożonych wniosków o płatności obszarowe.

Doradztwa Rolniczego) obejmuje powiaty: bydgoski, inowrocławski, mogileński, nakielski, sępoleński, świecki, tucholski i zniński. W powiatach tych funkcjonują 25 853 gospodarstwa, z czego 10 339 to gospodarstwa powyżej 8 ESU. W analizowanym podregionie zatrudnionych było 66 doradców terenowych. Na jednego doradcę przypadały średnio 392 gospodarstwa, najwięcej w powiecie sępoleńskim (506), najmniej w świeckim (332).

Drugim podregionem Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego jest podregion toruński (Oddział Przysiek). Tworzą go powiaty: brodnicki, chełmiński, golubsko-dobrzyński, grudziądzki, toruński, wąbrzeski. W podregionie tym działa 20 538 gospodarstw, w tym 7675 o wielkości ekonomicznej powyżej 8 ESU. Podregion obsługiwany jest przez 38 doradców terenowych. Jeden doradca współpracuje średnio z 540 gospodarstwami. Najwięcej gospodarstw w przeliczeniu na 1 doradcę jest w powiecie toruńskim (696), najmniej w grudziądzkim (469).

Podregion włocławski (Oddział Zarzeczewo) tworzą powiaty: aleksandrowski, lipnowski, radziejowski, rypiński i włocławski. 44 doradców terenowych współdziała z 23 361 gospodarstwami, w tym z 7077 o wielkości ekonomicznej ponad 8 ESU. Na jednego doradcę w tym regionie średnio przypada 531 gospodarstw. Najwięcej w powiecie lipnowskim (576), najmniej w radziejowskim (469).

2. Charakterystyka badanych rolników

Badani rolnicy to kierownicy gospodarstw o orientacji rynkowej wskazani przez doradców, współpracujący z KPODR. Spośród 606 respondentów większość stanowili mężczyźni (84,7%). Byli to w większości ludzie młodzi: 42,7% nie przekroczyło jeszcze 40 lat, 35,0% to rolnicy w wieku od 40 do 49 lat. Najmniejszy odsetek, bo 22,3%, stanowili rolnicy w wieku przedemerytalnym i emerytalnym, powyżej 50 lat, przy czym w wieku powyżej 60 lat było 0,8%.

Wśród osób badanych przeważali rolnicy z dużym doświadczeniem zawodowym. Około 50% respondentów kierowało swoim gospodarstwem ponad 16 lat, w tym 30,2% przez ponad 20 lat, 40,3% rolników prowadziło gospodarstwo 6-15 lat. Najmniej było badanych o stażu pracy nie przekraczającym 5 lat. Kierujący gospodarstwami posiadali odpowiednie przygotowanie zawodowe. Największy udział stanowili rolnicy z wykształceniem średnim i zawodowym (85,7%), 10,4% osób badanych miało wykształcenie wyższe. Tylko 4% było z wykształceniem podstawowym.

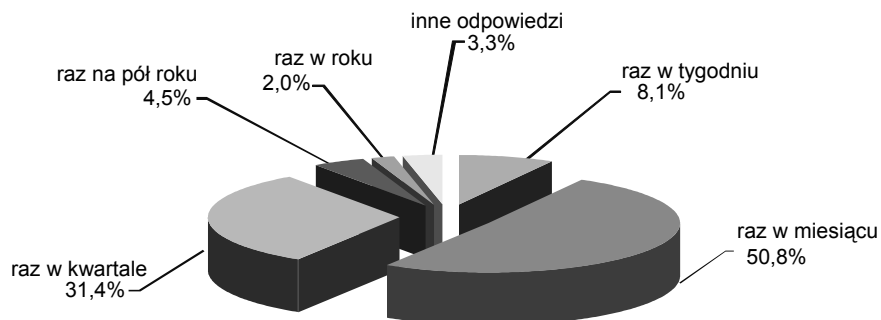
Spośród rolników, którzy wzięli udział w badaniach, przeszło połowa gospodarowała na własnych użytkach rolnych, 45,2% osób badanych dzierżawiło użytki rolne. W całości dzierżawiło zaledwie 0,3% rolników.

W 54,0% gospodarstw badanych rolników prowadzona była rachunkowość. Większość respondentów prowadziła rachunkowość unijną (FADN), nieco mniej ewidencję według zasad ZSRGR⁵ i niewielki odsetek ewidencję dla potrzeb zarządzania gospodarstwem.

3. Podejmowanie decyzji dotyczących gospodarstwa w opinii badanych rolników

Badani rolnicy ściśle współpracowali z Kujawsko-Pomorskim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego. Z porad doradców związanych z działalnością gospodarstwa przynajmniej raz w tygodniu korzystało 8,1% osób badanych, raz w miesiącu 50,8%, raz w kwartale 31,4%, raz na pół roku 4,5% i raz w roku 2,0% (rys. 1).

Rys. 1. Charakterystyka badanych rolników według częstości korzystania z porad doradcy

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

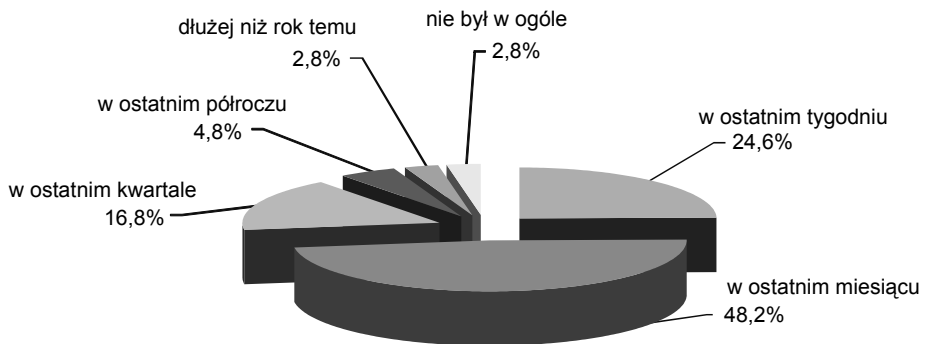
Często porady udzielane były rolnikom w ich gospodarstwach. Rolnicy na zadane pytanie dotyczące ostatniej wizyty doradcy w ich gospodarstwie odpowiedzieli, że, doradca był: w ostatnim tygodniu (24,6% badanych), w ostatnim

⁵ Zunifikowany System Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych (ZSRGR) – system rachunkowości wprowadzony od 1996 w gospodarstwach, które skorzystały z linii kredytowej dla „młodych rolników” (MR) pod nadzorem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

miesiącu (48,2%), w ostatnim kwartale (16,8%), w ostatnim półroczu (4,8%), dłużej niż rok temu (2,8%), nie był w ogóle (2,8%) – patrz rys. 2.

Rys. 2. Odpowiedzi udzielone przez badanych rolników na pytanie; „Kiedy był ostatnio doradca u Pana(i) w gospodarstwie?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Porada, w opinii większości rolników, najczęściej dotyczyła spraw ekonomiczno-organizacyjnych (związanych z przygotowaniem biznesplanów, wniosków o kredyty, programów środowiskowych itp.) i prawnych (dotyczących np. wymogów pomocy unijnej, kryteriów formalnych prowadzenia gospodarstw, kryteriów uzyskania rent strukturalnych itp.). Mniej respondentów korzystało z porad dotyczących spraw produkcji.

Dla blisko 75% gospodarstw osób badanych opracowany był biznesplan. Większość, bo 60,1% gospodarstw, miała przygotowany plan rozwoju w związku z ubieganiem się o kredyt preferencyjny, 15,8% w związku z ubieganiem się o pomoc z Sektorowego Programu Operacyjnego⁶, 14,5% z PROW⁷, 8,8% z SAPARD-u⁸, 0,8% z innych powodów (rys. 3).

W momencie prowadzenia badań plan rozwoju miało zamiar opracować 347 rolników, co stanowiło 57,3% badanych. Niezwykle ważna przy podejmowaniu decyzji dotyczących gospodarstwa jest, zdaniem respondentów, rola doradcy. Podejmowanie decyzji dotyczących gospodarstwa przez przeszło 72% badanych

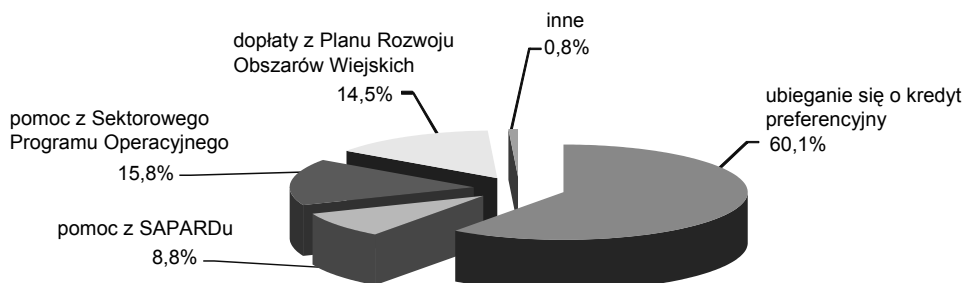
⁶ Sektorowy Program Operacyjny.

⁷ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich jest instrumentem realizacji polityki Unii Europejskiej w zakresie rozwoju obszarów wiejskich.

⁸ SAPARD jest Przedakcesyjnym Instrumentem Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich.

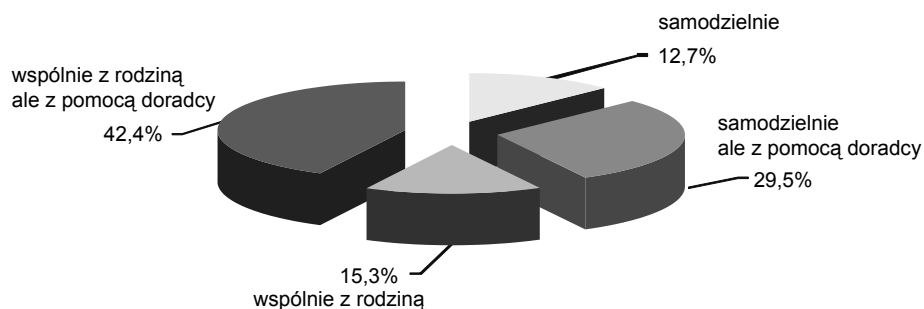
rolników odbywało się z pomocą doradcy. Tylko 12,7% podejmowało decyzje samodzielnie, 15,3% wspólnie z rodziną (rys. 4).

Rys. 3. Przyczyny opracowania biznesplanu przez badanych rolników

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Rys. 4. Podejmowanie decyzji dotyczących gospodarstw przez badanych rolników

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych badań można sformułować następujące wnioski:

1. Badani rolnicy, podejmując decyzje związane z prowadzeniem gospodarstw, ściśle współpracowali z doradcami. W opinii większości badanych, w podejmowaniu decyzji dotyczących rozwoju gospodarstwa niezwykle ważna jest pomoc doradcy.

2. Zmienia się charakter porad udzielanych przez doradców. Badani rolnicy coraz częściej korzystają z porad ekonomiczno-organizacyjnych.
3. Praca doradcza jest jednym z ważnych czynników rozwoju obszarów wiejskich.

MEANING OF ADVISORY RUNNING IN DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Summary

The farmers' opinions in study were introduced the relating meanings of advisory running in treat by them the decision pertinent with activity of farm. It the audits were hugged was 606 farmers co-operating from the KPODR in Minikowo. The farmers' audits were interviewed for the field advisers' mediation applying the technics of questionnaire. In opinion of the studied farmers' majority unusually important in she treat relating farms decisions it's the adviser's help. The advisory running is one of important factors of development of rural areas.

Translated by Maria Jolanta Orłowska

Lech Pałasz
Robert Pałasz

KAPITAŁ LUDZKI W WYBRANYCH GMINACH WOJ. ZACHODNIOPOMORSKIEGO

Wprowadzenie

Kapitał ludzki – to zasób wiedzy, zdolności, umiejętności i motywacji w określonym zespole ludzkim. Jego jakość jest pochodną głównie wykształcenia. Im wyższa jest jakość kapitału ludzkiego w państwie, tym większy jest wybór konkurencji zwiększających innowacyjność. W społeczeństwie informacyjnym, jakim staje się nasz kraj, jakość kapitału ludzkiego jest najważniejsza. Efektywny rozwój gospodarki powinien być oparty na wiedzy i jakości kapitału ludzkiego, który jest podstawowym czynnikiem rozwoju gospodarki.

Znaczenie obszarów wiejskich w gospodarce jest znaczące pod względem ekonomicznym, społecznym i środowiskowym. Stanowią one 93,2% powierzchni kraju. Są to tereny położone poza granicami administracyjnymi gmin miejskich. Należą do nich gminy wiejskie a także część miejsko-wiejskich. Natomiast zgodnie z metodą OECD, która odpowiada warunkom polskim, są to obszary o gęstości zaludnienia do 150 osób/km kw.¹ W Polsce są one wyjątkowo zaniedbane, zwłaszcza ubogie w infrastrukturę. Powszechnie jest tu zjawisko biedy mieszkańców wsi, a jego poziom jest różny dla pewnych grup społecznych. Bieda jest wynikiem głównie braku pracy, opóźnień w rozwoju ekonomicznym i cywilizacyjnym oraz nieskutecznej polityki państwa.

---

¹ *Program rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013 (PROW 2007–2013)*, Pomorska Izba Rolnicza, Gdańsk 2008.

Celem pracy jest przedstawienie stanu jakości zasobów ludzkich na obszarach wiejskich na przykładzie gmin Brojce i Karnice w woj. zachodniopomorskim.

Zakres czasowy badań dotyczy głównie roku 2007, natomiast zakres rzeczowy analizy dotyczy ogólnej charakterystyki badanych gmin, kwalifikacji zawodowych, wieku, stażu, a także podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Ukazana też będzie rola samorządu terytorialnego i instytucji doradztwa rolniczego w doskonaleniu kapitału ludzkiego.

W badaniach zastosowano przede wszystkim metodę kwestionariusza ankietowego. Zastosowano także metodę analizy i opisową.

1. Charakterystyka obszarów wiejskich badanych gmin

Gminy Brojce i Karnice znajdują się w północno-wschodniej części woj. zachodniopomorskiego, w pow. gryfickim, w pobliżu Morza Bałtyckiego, na Równinie Gryfickiej. Obydwie gminy charakteryzują się bogatymi zabytkami, zwłaszcza sakralnymi, oraz walorami turystycznymi. Nieskażona przyroda przyciąga turystów, sprzyja rozwojowi agroturystyki i uprawianiu wędkarstwa.

Podstawowym źródłem utrzymania się ludności w badanych gminach jest rolnictwo. Sprzyja temu dobra jakość gleb, struktura obszarowa gospodarstw oraz wysoki odsetek powierzchni użytków rolnych (np. w gminie Karnice – 78%)².

Badane obszary, jak większość gmin województwa zachodniopomorskiego, borykają się z dużym poziomem bezrobocia. To jest największy ich problemem. Pracy tu nie ma około jednej czwartej siły roboczej. Gospodarstwa rolne są niedoinwestowane. Rolnicy mają poważne trudności z powiększeniem areału gospodarstw. W tym przedsięwzięciu upatrują możliwości zwiększenia opłacalności i intensywności produkcji rolnej. Chociaż teren gmin sprzyja rozwojowi agroturystyki, to jednak rolnicy czerpią dochody głównie ze zbycia płodów rolnych. Wynika to głównie z faktu, że gminy położone są z dala od większych aglomeracji miejskich.

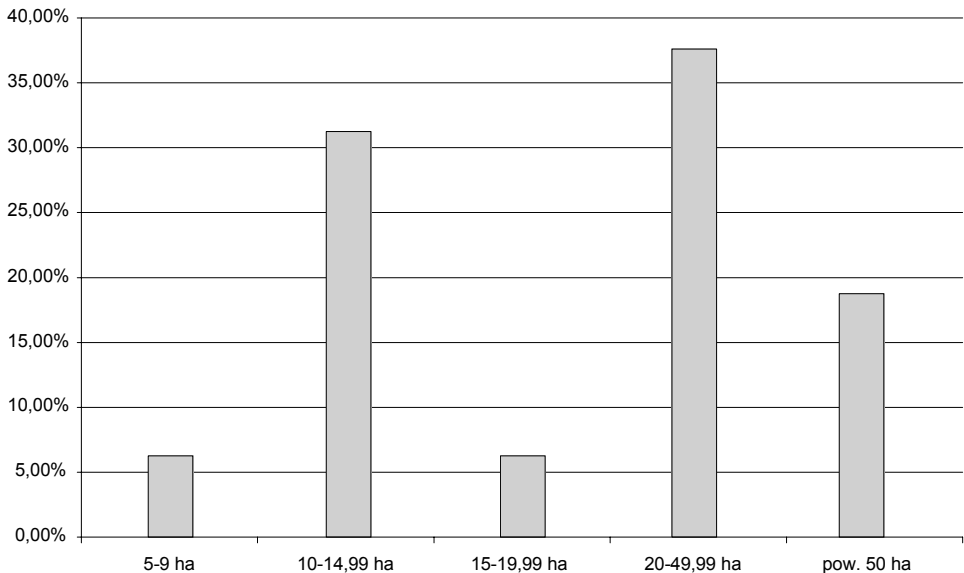
Jednym ze sposobów poprawy sytuacji ekonomicznej na wsi jest uruchomienie działalności pozarolniczej. Są na to chętni, ale nie mają wystarczającej ilości środków finansowych. Mają więc ograniczone możliwości rozwoju przedsiębiorczości.

Struktura obszarowa gospodarstw rolnych to również czynnik rozwojowy. Wskaźnik ten ciągle się poprawia. W znacznej części są to gospodarstwa wielkoobszarowe, powstałe w wyniku głównie restrukturyzacji i prywatyzacji PGR. Najwięcej gospodarstw posiada od 20 do 49,99 ha, stanowią one ponad 35% ogólnej ich liczby. Prawie 20% stanowią gospodarstwa pow. 50 ha (rys. 1).

² Materiały z Urzędów Gmin w Brojcach i Karnicach, 2006 r.

Wśród pozytywnych zjawisk występujących w gminach wymienić należy poprawę infrastruktury technicznej. Zrealizowano tu szereg inwestycji poprawiających stan gospodarki wodno-kanalizacyjnej. Obecnie obserwuje się pełne zaopatrzenie w wodę oraz energię elektryczną. Wykonano także kompleksową telefonizację (montaż światłowodów, zainstalowanie cyfrowych centrali telefonicznej), daje to możliwość dostępu do Internetu, także dzięki dopływowi unijnych środków finansowych.

Rys. 1. Struktura obszarowa gospodarstw w gminach Brojce i Karnice w latach 2002-2006

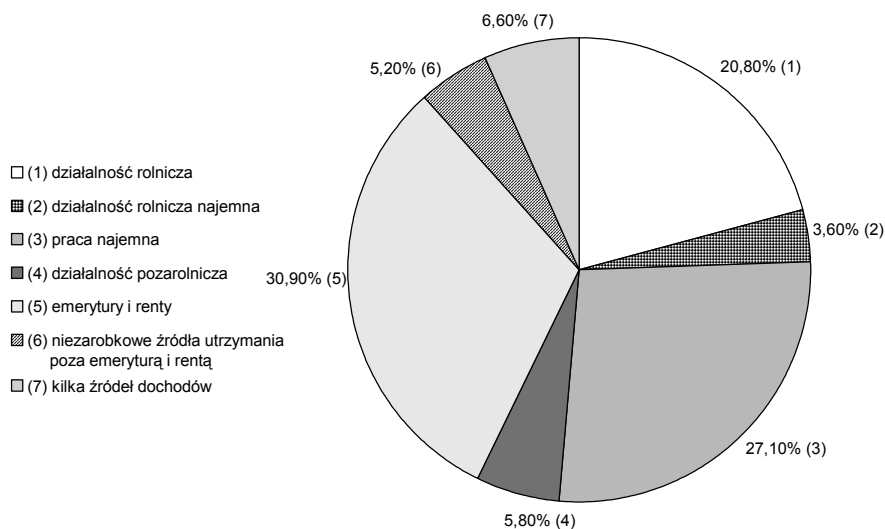

Źródło: opracowanie własne, na podstawie materiałów wewnętrznych Urzędów Gmin Brojce i Karnice.

W gminach brak nadal sieci gazowej. Do celów gospodarczych wykorzystywany jest gaz płynny. Natomiast gospodarka ciepła związana jest z kotłowniami lokalnymi i indywidualnymi źródłami ciepła.

Chociaż gminy Brojce i Karnice są terenami wiejskimi, to jednak dochody ludności z działalności rolniczej stanowią tylko 20,8%. Z nierolniczych źródeł korzysta tylko 5,8%. Natomiast z emerytur i rent – 30,9% społeczeństwa. Pozostali utrzymują się głównie z pracy najemnej czy też ze źródeł niezarobkowych (rys. 2).

Rys. 2. Struktura gospodarstw domowych według głównego źródła dochodów w gminach Brojce i Karnice, w latach 2002-2006

Źródło: badania własne.

Analizując trudną sytuację ekonomiczną na wsi wydaje się, że dość wysokie są dochody miesięczne na jednego mieszkańca. W gminie Brojce wyniosły 1795,6 zł, a w gminie Karnice – 1633,3 zł. Wynikać to może m.in. z faktu, że budżetowy system zasilania zewnętrznego rolnictwa pochodzi z dwóch źródeł: środków przeznaczonych na KRUS oraz ze środków na cele rozwojowe. Chodzi tu o fundusze przeznaczone np. na doradztwo, postęp biologiczny, restrukturyzację i modernizację rolnictwa. Wszystkie one służą stymulowaniu rozwoju rolnictwa (tabela 1)³.

Tabela 1. Zestawienie poziomu dochodów i wydatków budżetowych na jednego mieszkańca miesięcznie w gminach Brojce i Karnice w 2006 roku (w zł)

Gminy	Dochody		Wydatki	
	ogółem	w tym własne	ogółem	w tym inwestycyjne
Brojce	1795,6	387,4	1871,8	70,7
Karnice	1633,3	487,4	1550,5	24,6

Źródło: Województwo zachodniopomorskie – podregiony, powiaty, gminy, red. R. Wronkowska, Urząd Statystyczny w Szczecinie, Warszawa 2006.

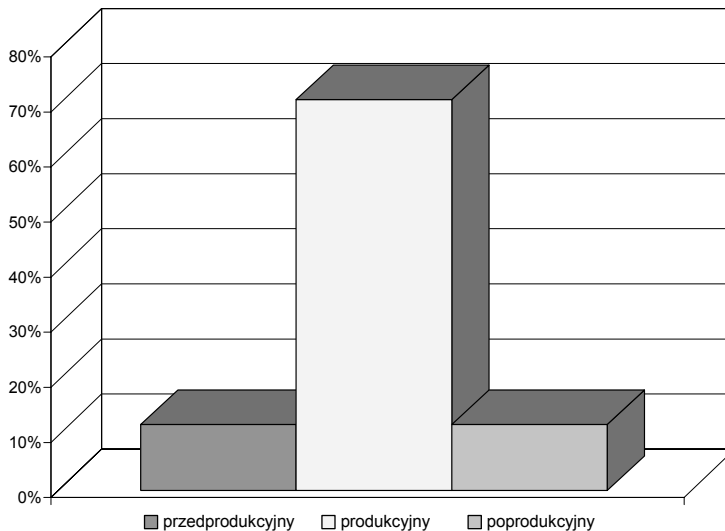
³ M. Majchrzak, A. Szczupak, *Stan i doskonalenie jakości kapitału ludzkiego na przykładzie gmin Brojce i Karnice*, Akademia Rolnicza, Wydział Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej, Szczecin 2008 (maszynopis).

2. Stan jakości kapitału ludzkiego

Potencjał ludzki w danym środowisku zależy przede wszystkim od liczby ludności. Podstawą rozwoju potencjału ludzkiego jest przyrost naturalny. W ostatnich latach liczba ludności w badanych gminach nieco wzrosła. Oceniając siłę zasobów pracy w rolnictwie badanych gmin, należy wydzielić grupę przedprodukcyjną, produkcyjną i poprodukcyjną. W latach 2002-2006 w gminach Brojce i Karnice ludność produkcyjna stanowiła prawie 71%, przedprodukcyjna i poprodukcyjna – po ponad 12% (rys. 3).

Rys. 3. Struktura ludności w gminach Brojce i Karnice w latach 2002-2006

Źródło: jak na rys. 1.

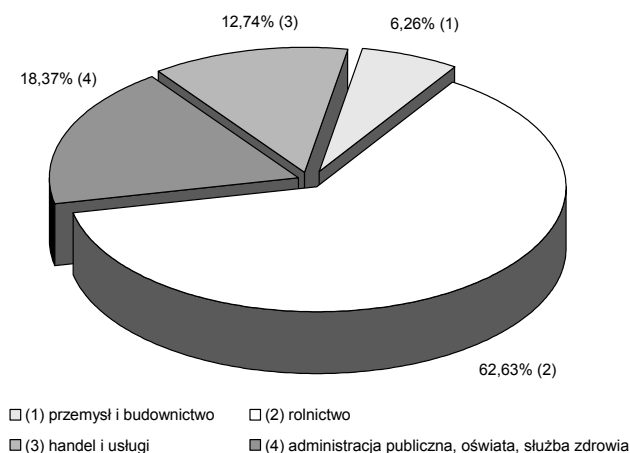
Aktywność zawodowa ludności można mierzyć za pośrednictwem wzrostu liczby podmiotów gospodarczych. Przyrost ich w sektorze prywatnym jest bardzo niewielki. Stanowią one, np. w gminie Karnice – 2% (195 osób) ogółu podmiotów gospodarczych gmin wiejskich w woj. zachodniopomorskim.

Ciekawe jest rozłożenie zasobów ludzkich w poszczególnych działach gospodarki. Najwięcej pracujących jest w rolnictwie – 62,63%. W administracji publicznej, oświacie, służbie zdrowia zatrudnionych jest 18,37%, w handlu i usługach – 12,74%, w przemyśle i budownictwie – 6,26% (rys. 4).

Na obniżenie jakości kapitału ludzkiego znacznie wpływa bezrobocie. W poszczególnych latach wahało się ono od 15 do 20%. Jest ono wysokie pomimo

powstawania nowych miejsc pracy i poprawy ogólnych warunków gospodarczych. Na przykład w kwietniu 2007 r., według Powiatowego Urzędu Pracy w Gryficach, w gminie Brojce zarejestrowanych było 588 osób (stopa bezrobocia w gminie 15,8%, w powiecie 19,6%). Natomiast w gminie Karnice bezrobotnych było 688 (15,9%), a pozostających bez pracy ponad 2 lata – 30%.

Rys. 4. Pracujący według działów gospodarki w gminach Brojce i Karnice w latach 2002-2006

Źródło: opracowanie własne.

W diagnozie problemów związanych z rynkiem pracy i bezrobociem zależy on głównie od następujących czynników: jakości edukacji, kwalifikacji zawodowych, sytuacji materialnej, źródeł dochodów, możliwości tworzenia alternatywnych form zatrudnienia.

Oprócz czynnika ilościowego kapitału ludzkiego ważne znaczenie ma jakość zasobów ludzkich. Badania ankietowe wskazują, że jest ona na niskim poziomie. Wyższe wykształcenie w gminie Brojce ma 1,3%, a w gminie Karnice – 0,9% osób. Podobnie niekorzystny jest wskaźnik wykształcenia podstawowego: w gminie Brojce – 58,5%, w gminie Karnice – 42,2%.

Niski poziom wykształcenia ludności rolniczej wpływa ujemnie na rozwój rolnictwa oraz jego modernizację. Przez to nie odpływa zbędna siła robocza ze wsi do pracy w sektorze nierolniczym. Występuje więc wadliwa struktura zatrudnienia względem kierunków restrukturyzacji gospodarki. Zachodzi potrzeba wyprowadzenia ze wsi nadmiaru rąk do pracy, zwłaszcza z gospodarstw słabych

ekonomicznie. Początkiem tego procesu powinna być odpowiednia edukacja, która stwarza warunki do zatrudnienia w pozarolniczych i pozawiejskich zawodach.

Szkoła wiejska zmniejsza dystans do poziomu kształcenia w szkole miejskiej. Młodzież wiejska w zdecydowanej większości uczy się w szkołach średnich i coraz częściej podejmuje studia. Niemniej jednak potrzebne jest stworzenie warunków do łatwiejszego dostępu młodzieży wiejskiej do nauki, zwłaszcza na poziomie wyższym, bo wielu na to finansowo nie stać.

Z badań ankietowych wynika, że niecałe 40% młodzieży wiejskiej widzi swą przyszłość na wsi. Wzrasta również liczba młodzieży strukturalnej i słabo przygotowanej do nowych standardów rynku pracy. Wpływ na to mają dorośli mieszkańcy, byli pracownicy PGR, którzy prezentują postawę roszczeniową i nie są zainteresowani podejmowaniem pracy⁴. Młodych, wykształconych ludzi od zamieszkania na wsi odstrasza ubogi rynek pracy, stan wiejskiej infrastruktury, gorsze warunki życia, gorsza oświata, brak własnego środowiska zawodowego⁵.

W podnoszeniu jakości kapitału ludzkiego niemałą rolę do spełnienia mają samorządy terytorialne. Powinny stwarzać warunki do edukacji i doskonalenia zawodowego poprzez kursy, szkoły i placówki oświatowe. Kształtują w zasadzie sieć szkół ich typy i profile kształcenia. Powinny to jednak czynić w oparciu o czynniki demograficzne ofertą kształcenia, wymagania gospodarki, rynku pracy oraz wymagania europejskie. Tymczasem na wsi brakuje podstawowych fachowców: budowlanych, stolarzy, spawaczy, kowali, mechaników samochodowych.

W obecnych uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych perspektywiczne działania w zakresie kształcenia ustawicznego rolników powinny polegać na organizowaniu szkoleń zawodowych, mających na celu poprawę zarządzania gospodarstwem rolnym, wzrost efektywności gospodarowania, opłacalności i jakości produkcji rolniczej, możliwości zbytu produktów rolnych i umiejętności korzystania z funduszy strukturalnych. Te działania edukacyjne rolników można osiągać w formie: kursów, seminariów, wystaw, pokazów, wyjazdów studyjnych, staży specjalistycznych czy też praktyk zawodowych. Może też być szeroko kontynuowane kształcenie na odległość⁶.

⁴ *Perspektywy Polski w UE*, red. T. Hunek, „Wieś Jutra”, Warszawa 2006.

⁵ *Strategia rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich na lata 2007–2013. Konferencja Puławy – 29.09.2004*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2004.

⁶ M. Majchrzak, A. Szczupak, *Stan i doskonalenie jakości kapitału...*, op. cit.

Podsumowanie

1. Poziom i struktura wykształcenia zawodowego osób zamieszkałych na obszarach wiejskich nie odpowiada aktualnym potrzebom rynku pracy, a gminy nie mają programu doskonalenia jakości zasobów ludzkich.
2. Niski jest poziom zaangażowania wykształconych osób, zamieszkujących na wsi, w proces aktywizacji przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.
3. Chcąc skutecznie pomóc ludności wiejskiej w wykorzystaniu i podnoszeniu jakości kapitału ludzkiego, niezbędne jest większe zaangażowanie samorządu lokalnego i ukształtowanie skuteczniejszej polityki edukacyjnej państwa, przede wszystkim przez wzrost nakładów finansowych.

SOCIAL CAPITAL IN CHOSEN COMMUNITIES OF ZACHODNIOPOMORSKIE VOIVODESHIP

Summary

Important for development of rural areas is „Strategy of agriculture and rural areas development in 2007-2013”. For the success of this strategy the appropriate quality social capital is needed. Researches connected with this topic were carried out in 2007 in chosen communities of zachodniopomorskie voivodeship. In the researches the questionnaire method was used. The aim and range of researches was to investigate conditions of rural areas development, quantities, qualities and structure of social resources and their educational improvement. The quality of social capital in the rural areas is on the low level and isn't connected with the labour market. There is a lack of elementary experts and programs of improvement in the countryside.

*Translated by Lech Pałasz
and Robert Pałasz*

Beata Pietraszek

**PREFEROWANE KIERUNKI PRZECIWDZIAŁANIA BEZROBOCIU
W REGIONIE NA PRZYKŁADZIE SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ
POWIATU KOŁOBRZESKIEGO W LATACH 2004-2006**

*„Praca wyróżnia człowieka wśród reszty stworzeń,
których działalności związanej z utrzymaniem życia
nie można nazywać pracą – tylko człowiek jest do niej zdolny,
i tylko człowiek ją wykonuje,
wypełniając równocześnie pracą swoje bytowanie na ziemi”*

M. Duda, Bezrobocie – specyfika polska,
PWN, Warszawa 1999

Wprowadzenie

Jednym z niepożądanych i negatywnych skutków procesu transformacji gospodarczej oraz najtrudniejszym problemem współczesnego rynku pracy jest bezrobocie. Dotknęło ludzi wszystkich grup społecznych, różnych zawodów, niezależnie od posiadanego wykształcenia.

Celem opracowania jest przedstawienie jakości bezrobocia w Powiecie Kołobrzesckim w latach 2004-2007 na tle zjawiska w kraju, a także zwrócenie uwagi na potrzebę mądrego zarządzania zasobami pracy odpowiednio do struktury i charakteru bezrobocia. Niezbędne jest poszukiwanie nowych rozwiązań poprzez modyfikację polityki zatrudnienia zarówno na szczeblu lokalnym (Powiatowa Rada Zatrudnienia), regionalnym (Wojewódzka Rada Zatrudnienia) i krajowym (Ministerstwo Pracy).

1. Bezrobocie w powiecie kołobrzeskim na tle kraju oraz województwa zachodniopomorskiego

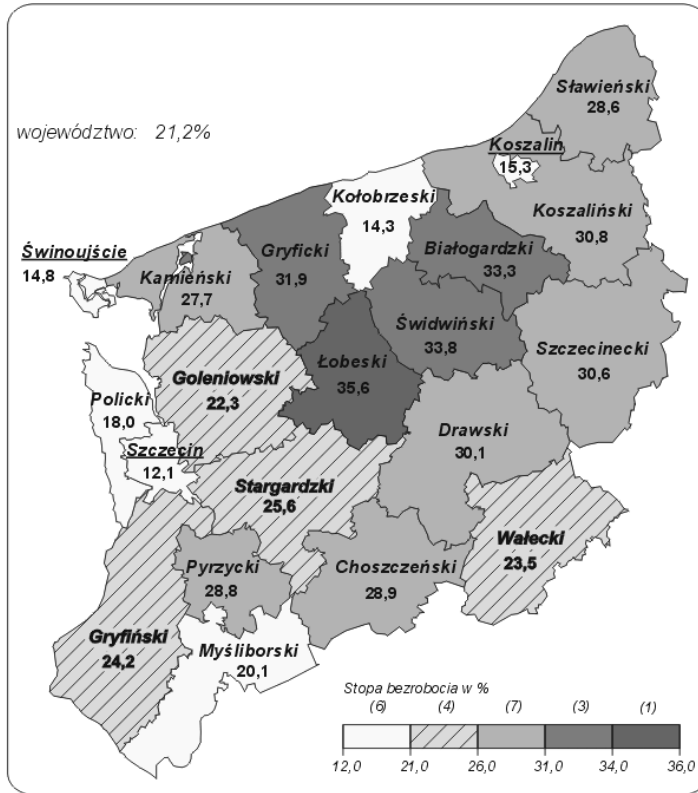
Jednym z pierwszych efektów transformacji gospodarczej w Polsce było pojawienie się bezrobocia w skali dotąd niespotykanej – pierwsze dwa lata (1992-1993) wskazują na około 3 miliony bezrobotnych¹. Późniejsze okresy charakteryzuje względny spadek i ponowny wzrost stopy bezrobocia. Jest to efekt nie tyle poprawy koniunktury na rynku pracy, co zmiany przepisów dotyczących tego rynku: początkowo liberalne i korzystne dla bezrobotnych zasady zostały zaostrzone, zwłaszcza gdy chodzi o przyznawanie zasiłku, czas pobierania tego świadczenia oraz jego zróżnicowaną wysokość. Istotną cechą jest duże zróżnicowanie natężenia bezrobocia w przekroju regionalnym. W trudnym położeniu pozostają słabo rozwinięte rolnicze regiony północnej Polski, gdzie występuje dodatkowo „spuścizna” po upadłych państwowych gospodarstwach rolnych (PGR-ach), ze zdewastowaną infrastrukturą gospodarczą i mieszkaniową (województwo zachodniopomorskie, warmińsko-mazurskie). Ludność zamieszkująca te tereny cechuje się niskimi kwalifikacjami zawodowymi, małą mobilnością przestrzenną oraz narastającą apatią w samodzielnym działaniu. Kryzys nie ominął także województw opartych przede wszystkim na jednej branży, np. wydobywczej, włókienniczej czy stoczniowej (dolnośląskie, łódzkie, pomorskie).

Pojawienie się zjawiska bezrobocia jest konsekwencją przekształceń strukturalnych, racjonalizacji zatrudnienia i eliminacji zatrudnienia nadmiernego. Miało to sprzyjać efektywności gospodarowania i podniesieniu konkurencyjności polskiej gospodarki². Tymczasem w warunkach niewydolnego rynku pracy (brak odpowiedniej infrastruktury organizacyjnej) bezrobocie stało się najważniejszym problemem społeczno-gospodarczym. Kiedy popatrzymy na poziom stopy bezrobocia w regionie (rys. 1), zwraca uwagę fakt, iż wskaźnik dla powiatu kołobrzeskiego jest po Szczecinie najniższy w regionie. Decyduje o tym z całą pewnością specyfika położenia, uwarunkowania wewnętrzne oraz w znacznej mierze wysoka aktywność właściwych jednostek w przeciwdziałaniu temu zjawisku na terenie powiatu. Poziom i dynamikę bezrobocia w powiecie kołobrzeskim obrazuje wykres 1.

¹ *Biuletyn Informacyjny Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Szczecinie*, Szczecin 1995, s. 20.

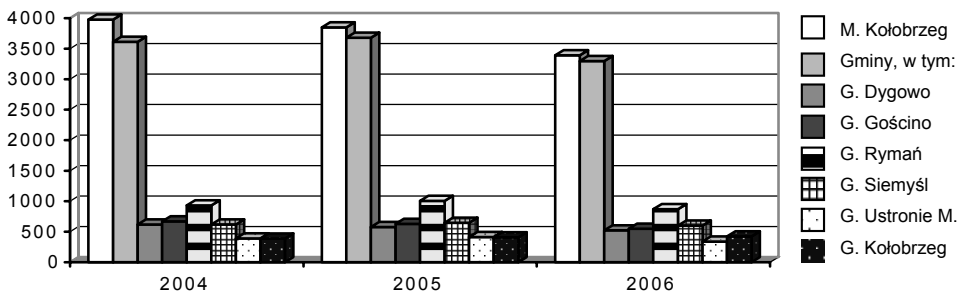
² *Rynek pracy w Polsce w latach 1996-2000*, Raport IPiSS, Warszawa 2000.

Rys. 1. Stopa bezrobocia w powiatach województwa zachodniopomorskiego.
Stan na koniec I kwartału 2007 r.

Źródło: Zachodniopomorski Rynek Pracy. Biuletyn informacyjny
Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Szczecinie nr 1, kwiecień 2007.

Wykres 1. Liczba bezrobotnych w poszczególnych gminach powiatu kołobrzeskiego
(lata 2004, 2005, 2006)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z PUP Kołobrzeg, lata 2004, 2005, 2006.

W dniu 31 grudnia 2006 r. w powiecie kołobrzeskim zarejestrowanych było 4589 bezrobotnych (w tym 2630 kobiet), z czego 727 bezrobotnych z prawem do zasiłku.

2. Przeciwdziałanie skutkom bezrobocia na przykładzie powiatu kołobrzeskiego

Zostaną obecnie przedstawione najważniejsze programy przeciwdziałania bezrobociu w powiecie kołobrzeskim.

2.1. Turystyczna funkcja powiatu kołobrzeskiego jako czynnik zwalczający bezrobocie

Gospodarka turystyczna stanowi w wielu regionach główną podporę rozwoju gospodarczego. Dlatego powiat kołobrzeski, ze względu na atrakcyjne położenie, dostrzegając szansę, jaką niesie rozwój turystyki, stara się na różne sposoby programować jej funkcjonowanie, stwarzać warunki rozwoju, by branża ta pozwoliła w części na rozwiązanie podstawowego problemu społecznego, jakim jest bezrobocie.

Dobrze rozwinięte usługi uzdrowiskowe, hotelarstwo, baza noclegowa, gastronomia, handel, przetwórstwo rybne oraz porty: rybacki i jachtowy – to, obok walorów przyrodniczych, elementy przyciągające wczasowiczów i kuracjuszy.

Podstawę przychodów lokalnych stanowią usługi hotelarskie, gastronomiczne i pokrewne. W okresie letnim Kołobrzeg charakteryzuje się zwiększonym zapotrzebowaniem na siłę roboczą. Praca sezonowa pozwala na ograniczanie liczby osób pozostających bez pracy. Wówczas stopa bezrobocia znacznie spada, lecz w miesiącach jesiennych bezrobotni wracają do urzędu pracy.

2.2. Programy rynku pracy

Aktywnym programem rynku pracy (aktywizującym bezrobotnych) są szkolenia i przekwalifikowania, prace interwencyjne i roboty publiczne, pożyczki dla bezrobotnych i dla pracodawców, przygotowanie zawodowe młodocianych. Aktywizacja bezrobotnych jest to działanie, które ma na celu załagodzić negatywne skutki zjawiska bezrobocia³.

Szkolenia bezrobotnych

Osoby bezrobotne, zarejestrowane w Powiatowym Urzędzie Pracy w Kołobrzegu, mogą być skierowane na szkolenie podnoszące lub zmieniające kwalifikacje.

W okresie czterech kwartałów 2006 r. na szkolenie skierowanych zostało 165 osób bezrobotnych. Kobiety częściej niż mężczyźni uczestniczą w szko-

³ Ustawa o zatrudnieniu z dnia 29 grudnia 1989 r. (DzU 1989 nr 75, poz. 446, art. 34).

leniach i przekwalifikowaniach zawodowych, w 2006 roku kobiety stanowiły 59% skierowanych na szkolenie.

Prace interwencyjne

Powiatowe Urzędy Pracy opowiadają się za utrzymaniem tej formy aktywizacji bezrobotnych. Dodatkowe miejsca pracy o charakterze interwencyjnym zyskały zainteresowanie zarówno pracodawców, jak i bezrobotnych.

W okresie: styczeń – grudzień 2006 r. pracę interwencyjną podjęło 245 bezrobotnych.

Roboty publiczne

W powiecie kołobrzeskim w ramach robót publicznych osoby zarejestrowane są obsadzane na nieco odmiennych stanowiskach pracy, w większości są to kobiety.

W okresie czterech kwartałów 2006 r. w powiecie kołobrzeskim w ramach robót publicznych zatrudnionych zostało 279 osób na stanowiskach: robotnik gospodarczy, pracownik biurowy, robotnik drogowy, pośrednik pracy, sprzętaczka, brukarz, opiekun ludzi starszych.

Inne programy w powiecie kołobrzeskim

1. „Pierwsza Praca”, którego celem jest przeciwdziałanie bezrobociu wśród młodzieży oraz kreowanie projektów aktywizacji zawodowej. Program obejmuje bezrobotną młodzież, która poprzednio nie pracowała, w wieku 18–25 lat, a z wykształceniem wyższym do 27 lat. Pakiet działań aktywizujących programu „Pierwsza Praca” obejmuje obszar rynku pracy (m.in. pośrednictwo pracy, poradnictwo zawodowe, warsztaty, giełdy pracy), obszar programów aktywizujących (staże absolwenckie, refundacja wynagrodzeń, szkolenia, prace interwencyjne, roboty publiczne itp.), obszar projektów podejmowanych wspólnie z partnerami rynku pracy („Zielone Miejsca Pracy”, „Junior”), obszar promocji programu „Pierwsza Praca” i informacje o możliwościach uczestniczenia.
2. „Młodzież w ARiMR” – głównym założeniem było podwyższenie kwalifikacji osób bezrobotnych objętych programem, zwiększających szansę na zatrudnienie i utrzymanie miejsc pracy. W ramach prac interwencyjnych zatrudnione zostały młode osoby, które realizowały przez 6 miesięcy zadania Oddziału Regionalnego Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.
3. „Absolwent – przedsiębiorca w Zjednoczonej Europie” – program szkoleniowy przygotowujący uczestników do samodzielnego utworzenia i prowadzenia własnej firmy. Realizacja programu obejmowała uczestnictwo

w warsztatach szkoleniowych i pracę na odległość za pośrednictwem Internetu. 90-godzinny szkoleniem zostały objęte osoby bezrobotne planujące w przyszłości założenie własnej działalności gospodarczej.

4. „Sieć Gminnych Centrów Aktywności” – celem programu była aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin powiatu kołobrzeskiego, a w szczególności aktywizacja społeczności lokalnych, ożywienie lokalnego rynku pracy, zapewnienie powszechnego dostępu do informacji, inicjowanie kontaktów społecznych i gospodarczych. W programie uczestniczyło 14 absolwentów odbywających staż. Już w trakcie trwania projektu 4 osoby otrzymały zatrudnienie.
5. „Młodzi na rzecz rolnictwa” – program miał na celu aktywizację zawodową i psychospołeczną młodych ludzi z terenów wiejskich oraz współdziałanie wszystkich partnerów na rzecz pomocy rolnikom w pozyskiwaniu środków z Funduszy Unii Europejskiej. W ramach programu na staż skierowano młodych ludzi podejmujących staż na terenie własnej gminy.
6. „Pomocna dłoń” – celem programu była między innymi aktywizacja zawodowa bezrobotnych, uzyskanie przez bezrobotnych nowych umiejętności (opiekun ludzi starszych i niepełnosprawnych oraz brukarz) potwierdzonych stosownym zaświadczeniem, pomoc osobom starszym i chorym, a także modernizacja nawierzchni dróg i chodników poprawiających estetykę gmin wiejskich. Program przeznaczony był dla 50 bezrobotnych powyżej 20 roku życia zamieszkałych głównie na terenach wiejskich. Po zakończeniu programu pracę podjęło 28 osób.

Projekty współfinansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego

1. „Młodzi w nowej Europie” – program kierowany do osób poniżej 25 roku życia. Obejmował aktywizację zawodową młodzieży poprzez: poradnictwo zawodowe i pośrednictwo pracy, objęcie stażem zawodowym 30 osób, podniesienie kwalifikacji – szkolenie dla 15 osób, zatrudnienie subsydiowane dla 25 osób. Po zakończeniu programu pracę podjęło 37 osób.
2. „Powrót na rynek pracy” – program skierowany dla osób długotrwale bezrobotnych. Obejmował doradztwo i szkolenia wspomagające osoby długo pozostające bez pracy w ponownym wejściu na rynek pracy, szkolenia modułowe o kierunku kucharz-garmażer, pomoc kuchenna – pokojowa, stolarz-cieśla, wraz z nauką języka zawodowego niemieckiego. W programie udział wzięło 36 osób, po zakończeniu pracę podjęło 10.

Ogółem limit finansowy w powiecie kołobrzeskim na aktywne formy przeciwdziałania bezrobociu w 2006 r. został wykorzystany w 96,64%.

Podsumowanie

Rynek pracy powiatu kołobrzeskiego wskazuje, jak trudna jest sytuacja w obszarze bezrobocia na terenach peryferyjnych, których jedyną szansą na rozwój stają się specyficzne przewagi mikroekonomiczne, niezależne od jakości gospodarowania człowiekiem. Dla powiatu kołobrzeskiego jest nim dogodnie położenie geograficzne z zasobami naturalnymi w postaci złóż leczniczych. Nasuwa się wniosek o trudnej sytuacji obszarów, które takich atutów naturalnych nie posiadają.

Na uwagę zasługuje fakt, że w powiecie kołobrzeskim bardzo poważnie traktuje się propozycje programów aktywizujących rynek pracy, pochodzące z różnych źródeł, m.in. ze środków Unii Europejskiej. Właściwa strategia urzędów pracy, pozwalająca w całości wykorzystać możliwy potencjał form aktywizacji bezrobotnych, także tworzy klimat optymalnego sukcesu w tym obszarze. Ograniczony zasób środków będących w dyspozycji instytucji odpowiedzialnych za rynek pracy zmusza do podejmowania racjonalnego dysponowania nimi oraz brania odpowiedzialności za właściwą realizację programów dla bezrobotnych. Najbardziej pożądanymi kierunkami przeciwdziałania bezrobociu są projekty wspierające przedsiębiorczość osób bezrobotnych oraz podnoszące ich kwalifikacje zawodowe. Preferowane są instrumenty współfinansowane ze środków UE.

PREFERENTIAL MEASURES OF UNEMPLOYMENT REDUCTION IN THE REGION ON THE EXAMPLE OF LOCAL COMMUNITY OF KOŁOBRZEG PROVINCE IN 2004-2006

Summary

One of the unwelcome and negative effects of economic transformations in Poland, as well as one of the most difficult problems of contemporary job market, is unemployment. It has affected people of all social groups and employment backgrounds, regardless of their education. One of the first

consequences of economic transformation in Poland, was the fact that it was unemployment on a previously unknown scale. During the first two years (1992-1993) about 3 million unemployed people were recorded⁴. The later periods were characterised by a relative decrease and then renewed increase in the unemployment rate. A very typical phenomenon to be observed was also a large diversity of unemployment throughout the individual region. It could be easily seen that poorly developed agricultural areas of northern Poland, known for bankrupt state farm legacy, with a crushed economic and housing infrastructure, were in a very difficult situation. Very poor job qualifications, poor property relocation as well as growing apathy towards individual work marked the population within the above-mentioned areas. The job market of Kołobrzeg administrative unit proves how serious the unemployment problem in the peripheral areas is. Particular microeconomic advantages, which are independent of the quality of management, provide them with the only chance to develop. Such an advantage of Kołobrzeg unit is an attractive geographical location, abounding in natural resources, for example therapeutic deposits. Obviously, regions devoid of such advantages are left in a hopeless position. It is worth noticing that in the Kołobrzeg administrative unit all the programmes stimulating employment are approached in a very serious manner. These come from different sources, including the European Union financial funds. The proper approach of the employment agency allows for making use of the whole potential of stimulating the unemployed people, therefore creating the atmosphere of success in the region. The institutions responsible for the job market have limited resources at their disposal. This forces them to administer these resources cautiously, as well as to take responsibility for the proper execution of programmes for unemployed people.

Translated by Beata Pietraszek

---

⁴ Information provided by Szczecin Job Office Bulletin, Szczecin 1995, p. 20.

Walenty Poczta
Aldona Mrówczyńska-Kamińska

REGIONALNE ZRÓŻNICOWANIE WYKORZYSTANIA KAPITAŁU LUDZKIEGO W POLSKIM ROLNICTWIE

Wprowadzenie

W Polsce występują znaczne dysproporcje w poziomie rozwoju gospodarczego województw¹, które w istotny sposób warunkują duże różnice przestrzenne w rozwoju rolnictwa. Efektywne wykorzystanie czynników produkcji jest kwestią przesądzającą o konkurencyjności rolnictwa w skali krajowej, a także międzynarodowej. Jednym z istotniejszych czynników, którego wielkość i efektywność wykorzystania decyduje o poziomie wytworzonego produktu krajowego oraz dochodach gospodarstw domowych, jest czynnik praca. Produktywność pracy jest na ogół najważniejszym miernikiem produktywności. Wynika to przede wszystkim z istoty gospodarowania i wzrostu gospodarczego, których sens sprowadza się do wytwarzania na jednego pracującego coraz większej ilości dóbr i dochodu, a to z kolei jest możliwe tylko przy wzroście wydajności pracy².

---

¹ W latach 1995-2005 udziały województw w tworzeniu produktu krajowego brutto były wyraźnie zróżnicowane – w 2005 roku od 2,3% w województwach opolskim i podlaskim do 21,4% w województwie mazowieckim (w 1995 roku od 2,4% w województwie podlaskim do 16,8% w województwie mazowieckim). W omawianym okresie pogorszyła się relacja pomiędzy województwami charakteryzującymi się największym i najmniejszym udziałem w generowaniu produktu krajowego brutto (w 1995 roku wartość PKB wytworzonego w województwie mazowieckim była prawie 7-krotnie wyższa niż w województwie podlaskim, a w 2005 roku już ponad 9-krotnie wyższa niż w województwie opolskim (PKB, *Rachunki regionalne w 2005 roku*, US Katowice).

² W. Poczta, *Rolnictwo polskie a rolnictwo EWG (studium komparatywne)*, Roczn. AR Pozn. Rozpr. Nauk. 247, Poznań 1994; idem, *Rolnictwo polskie w przededniu integracji z Unią Europejską*, Wyd. AR, Poznań 2003.

Celem artykułu jest przedstawienie regionalnego zróżnicowania efektywności czynnika praca w polskim rolnictwie. Do oceny efektywności pracy jako miarę efektu zastosowano produkcję globalną oraz wartość dodaną brutto. W drugiej części opracowania zidentyfikowano różnice między rolnictwem a gospodarką narodową w zakresie względnego poziomu produktywności pracy. Zakres czasowy badań obejmuje najnowsze dostępne dane w przekroju regionalnym za 2005 rok.

Podstawowymi materiałami źródłowymi są publikacje statystyczne Głównego Urzędu Statystycznego RP, niepublikowane dane US w Katowicach oraz literatura przedmiotu.

1. Produktywność zasobów pracy

Na poziom wydajności pracy oprócz wolumenu produkcji bardzo duży wpływ wywiera liczba pracujących i techniczne uzbrojenie zasobów pracy. W polskim rolnictwie te dwa elementy nie sprzyjają poziomowi wydajności pracy. Poziom zatrudnienia w polskim rolnictwie jest bardzo wysoki, a to w znacznej mierze sprawia, że siłą rzeczy średnio techniczne uzbrojenie pracy nie może być wysokie³. W tabeli 1 przedstawiono informacje o produktywności pracy w rolnictwie polskim w przekroju regionalnym, mierzonej produkcją globalną i wartością dodaną brutto na jednego pracującego. Wyniki wskazują na znaczne dysproporcje pomiędzy regionami w tym zakresie. Wysoka produktywność pracy występuje w województwach charakteryzującym się niskim poziomem zatrudnienia w odniesieniu do obszaru użytków rolnych. Za kwotę 84 910 zł rocznie jeden pracujący wytwarza produkcję rolną w województwie zachodniopomorskim. Wartość ta przewyższa o ponad 100% średnią krajową wynoszącą 40 673 zł. Jest to najwyższy wskaźnik w kraju. Wysoką wydajność pracy, powyżej 70 tys. zł, osiągnięto w rolnictwie województwa lubuskiego (78,2 tys. zł – ponad 92% powyżej średniej krajowej) i warmińsko-mazurskiego (70,3 tys. zł – 73%). W sześciu regionach północno-centralnej i południowo-zachodniej części Polski uzyskano wydajność pracy przekraczającą bądź bliską 50,0 tys. zł. Jednak występuje także grupa województw charakteryzująca się niską wydajnością pracy (od 21,0 tys. zł w województwach świętokrzyskim i podkarpackim do około 40,0 tys. zł w województwach podlaskim i mazowieckim). W regionach tych przeważnie

³ W 2005 roku techniczne uzbrojenie pracy w polskim rolnictwie wyniosło 54 604 zł i było prawie trzy razy niższe od średniego technicznego uzbrojenia pracy w gospodarce narodowej (144 992 zł); por. *Rocznik statystyczny RP 2007*, GUS, Warszawa 2007.

występuje przeludnienie agrarne, a rolnictwo cechuje się złą strukturą obszarową gospodarstw. W czterech województwach (podkarpackim, małopolskim, świętokrzyskim i lubelskim) produktywność pracy kształtuje się na poziomie niewiele ponad 20,0 tys. zł, a w trzech kolejnych mieści się w przedziale 35–45 tys. zł (łódzkie, podlaskie i śląskie).

Podobnie jak w wypadku wydajności pracy określonej produkcją globalną, również przy pomiarze przez dochód występują między województwami istotne różnice. Badanie społecznej wydajności pracy, tj. relacji pomiędzy wynikami produkcji a zasobami pracy, jest ważnym elementem analiz makroekonomicznych regionalnego zróżnicowania gospodarki. Ze względu na to, że wartość dodana brutto jest kategorią dochodową, szczególnego znaczenia nabiera jej wielkość w przeliczeniu na jednego zatrudnionego.

Średni poziom wartości dodanej brutto na jednego pracującego w rolnictwie w Polsce w 2005 roku wyniósł tylko 18 tys. zł (tabela 1). W przekroju regionalnym najwyższą wydajność pracy w rolnictwie uzyskały gospodarstwa w województwach zachodniopomorskim i lubuskim (200% średniej krajowej w rolnictwie – około 35 tys. zł), a najniższą w województwie podkarpackim (38% – 6,8 tys. zł). Wydajność pracy jednostek rolniczych w województwie zachodniopomorskim była ponad 5-krotnie wyższa od wydajności pracy podmiotów prowadzących działalność w zakresie rolnictwa w województwie podkarpackim. Wysoki poziom wydajności pracy w rolnictwie charakteryzował województwa zlokalizowane w zachodniej i północno-wschodniej Polsce, a najniższy województwa z południowej i wschodniej Polski. Wartość dodana brutto na jednego pełnozatrudnionego w rolnictwie była w województwach wielkopolskim i warmińsko-mazurskim 1,5 raza wyższa od średniej krajowej i wynosiła około 31,0 tys. zł. Najniższą wydajność, około 50% przeciętnej w kraju, odnotowano w województwach z południowo-wschodniej części Polski – podkarpackim, lubelskim, świętokrzyskim i małopolskim.

Konieczny jest wzrost wydajności pracy w rolnictwie polskim. Będzie on możliwy tylko w warunkach zmniejszenia zatrudnienia. Przyrost wolumenu produkcji rolniczej we wzroście wydajności pracy będzie miał znaczenie drugorzędne. Wysoki poziom zatrudnienia w rolnictwie polskim ma charakter strukturalny, wynikający z kształtujących się przez długi okres procesów gospodarczych, społecznych i demograficznych. Zmniejszenie zatrudnienia jest sprawą bardzo pilną, ale możliwą do rozwiązania w dłuższym okresie. Jednak w ostatnich latach nie obserwuje się istotnego ubytku liczby pracujących w rolnictwie, która wynosi około 2 mln osób⁴, co wskazuje, że na istotne zmiany w tym zakresie polskie rolnictwo

⁴ *Rocznik Statystyczny RP 2007*, GUS, Warszawa 2007.

musi jeszcze poczekać i w dalszym ciągu skazane jest na niską wydajność pracy. Dotyczy to głównie regionów silnie zaludnionych. Rozwiązaniem koniecznym jest uzyskiwanie przez ludność rolniczą z tych terenów także dochodów spoza rolnictwa. Kwestia ta powinna być pierwszoplanowa zarówno dla ludności rolniczej w Polsce, jak i dla całej gospodarki polskiej⁵.

Tabela 1. Produktywność zasobów pracy w Polsce według województw w 2005 roku

Wyszczególnienie	Produkcja globalna na 1 pracującego		Wartość dodana brutto na 1 pracującego	
	złotych	Polska = 100	złotych	Polska = 100
POLSKA	40 673	100	18 024	100
Dolnośląskie	57 861	142	23 302	129
Kujawsko-pomorskie	52 616	129	23 412	130
Lubelskie	24 250	60	8 930	50
Lubuskie	78 218	192	34 836	193
Łódzkie	35 561	87	16 533	92
Małopolskie	24 707	61	10 081	56
Mazowieckie	39 723	98	21 190	118
Opolskie	57 109	140	21 564	120
Podkarpackie	21 278	52	6 778	38
Podlaskie	40 244	99	17 090	95
Pomorskie	55 666	137	21 766	121
Śląskie	45 915	113	20 775	115
Świętokrzyskie	21 929	54	9 604	53
Warmińsko-mazurskie	70 342	173	31 426	174
Wielkopolskie	63 668	157	30 425	169
Zachodniopomorskie	84 910	209	35 897	199

Źródło: obliczenia własne na podstawie: Produkt Krajowy Brutto, Rachunki Regionalne w 2005 roku, GUS, Katowice 2007; dane niepublikowane z US w Katowicach.

2. Produktywność pracy w rolnictwie na tle gospodarki narodowej

W programach rozwoju rolnictwa w aspekcie integracji z Unią Europejską podkreśla się, że rolnictwo polskie powinno osiągnąć, i to w krótkim czasie, moż-

⁵ W. Poczta, F. Wysocki, *Rolnictwo polskie w przededniu integracji z Unią Europejską*, Studia Regionalne 24, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Poznań 1999.

liwie wysoką zdolność konkurencyjną w stosunkach z partnerami zagranicznymi. Jednak warunkiem skutecznej konkurencyjności zewnętrznej jest konkurencyjność wewnętrzna⁶. Tymczasem polskie rolnictwo należy do tych sektorów gospodarki, które mają trudności w uzyskiwaniu porównywalnej wydajności pracy. W tabeli 2 zamieszczono informacje o udziale rolnictwa w wartości dodanej brutto i wśród pracujących w województwach w 2005 roku. Miernikiem rozwoju każdego regionu jest wartość dodana brutto⁷ i jego struktura. Województwa najbogatsze cechuje niski udział rolnictwa i wysoki udział usług w tworzeniu wartości dodanej brutto. W poszczególnych województwach udziały jednostek rolniczych były znacznie zróżnicowane. W 2005 roku najwyższy udział rolnictwa w tworzeniu wartości dodanej brutto regionu występował w województwie podlaskim – 11,9%, a najniższy w śląskim – 1,3%. Udział rolnictwa w tworzeniu wartości dodanej brutto w skali kraju od roku 1992 do 2005 zmalał z 7,4% do 4,5%⁸. Generalny spadek udziału rolnictwa w tworzeniu wartości dodanej wystąpił przy stagnacji udziału rolnictwa w zatrudnieniu (około 17,0% od 2002 roku)⁹. W poszczególnych regionach udział pracujących w rolnictwie jest uzależniony od stopnia zurbanizowania i uprzemysłowienia danego województwa. W tej dziedzinie występują istotne dysproporcje między województwami. Można wyodrębnić grupę województw, w których udział pracujących w rolnictwie w stosunku do całej gospodarki w regionie jest bardzo duży – od około 40% do 21% (lubelskie, świętokrzyskie, podkarpackie, podlaskie

⁶ Według Wosia (zob. A. Woś, *Rolnictwo w obliczu narastającego kryzysu*, IERiGŻ, Stud. Monog., Warszawa 2000) konkurencyjność wewnętrzną rolnictwa zdefiniować można jako jego pozycję ekonomiczną w stosunku do innych gałęzi gospodarki narodowej, czyli jako międzygałęziowe przepływy wartości dodanej oraz ich saldo. Jest to jednocześnie miara zdolności rolnictwa do samofinansowania swojego rozwoju.

⁷ Wartość dodana brutto różni się od produktu krajowego brutto tym, iż nie obejmuje podatku akcyzowego i VAT.

⁸ *Rocznik Statystyczny 2007*, GUS Warszawa 2007. Materiały statystyczne Banku Światowego (96-110 krajów) opublikowane w 2000 roku, obejmujące podstawowe kategorie ekonomiczne i rolniczo-żywnościowe dla tych krajów, pozwalają na określenie drogi światowego rolnictwa od krajów najmniej rozwiniętych do krajów wysoko rozwiniętych. Jedno ze zjawisk jest takie, że wraz ze wzrostem poziomu gospodarczego kraju zmniejsza się udział rolnictwa w strukturze PKB, co wyraża zmniejszenie roli i znaczenia rolnictwa w PKB mierzonym według tego wskaźnika. Zob. F. Tomczak, *Przyszłość wsi polskiej w kontekście doświadczeń światowych*, w: *Przyszłość wsi polskiej – wizje, strategie, koncepcje*, red. L. Kolarska-Bobińska, A. Rosner, J. Wilkin, Inst. Spraw Publ., Warszawa 2001; idem, *Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolniczo-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, SGH, Warszawa 2004.

⁹ *Rocznik Statystyczny 2007*, GUS Warszawa, 2007.

i łódzkie). Z kolei w województwach o udziale rolnictwa w zatrudnieniu kształtującym się poniżej 10% (śląskie, dolnośląskie, zachodniopomorskie, pomorskie i lubuskie) w ciągu ostatnich lat nastąpiło zmniejszenie udziału rolnictwa w zatrudnieniu. Do tej grupy należą głównie województwa, w których duże znaczenie miał sektor państwowy, a w wyniku procesów prywatyzacji znaczna część osób w nim zatrudnionych straciła pracę¹⁰. Wysokie zatrudnienie jest główną przyczyną niskiej wydajności pracy w rolnictwie w porównaniu z działami pozarolniczymi. W województwach o bardzo dużym zatrudnieniu w rolnictwie niska jest relacja produktywności pracy w rolnictwie do produktywności w całej gospodarce. Najgorszą względną wydajność pracy w stosunku do działów pozarolniczych osiągnięto w rolnictwie województw małopolskiego (16,3%) i podkarpackiego (13,2%). Niską wydajność, poniżej 20% średniej wydajności w województwie, zanotowano na Lubelszczyźnie i w województwie świętokrzyskim. W regionach tych występuje przeważnie wysokie zatrudnienie w rolnictwie i stosunkowo wysoki udział tej gałęzi gospodarki w wartości dodanej brutto. Z kolei najwyższą relację wydajności pracy w rolnictwie w stosunku do gospodarki regionu osiągnięto w rolnictwie województw warmińsko-mazurskiego (50,3%), zachodniopomorskiego (48,6%), lubuskiego (49,1%) i wielkopolskiego (45,6%). Wyniki te zostały uzyskane głównie dzięki niskiemu zatrudnieniu w rolnictwie oraz korzystnej relacji praca-ziemia.

Podsumowanie

W Polsce występuje duże zróżnicowanie regionalne rolnictwa. Przeprowadzona analiza wykazała, że w regionach, gdzie wydajność pracy w rolnictwie jest niska, zasoby pracy zarówno w ujęciu bezwzględnym, jak i względnym w stosunku do całej gospodarki regionu są słabo wykorzystane (podkarpackie, małopolskie, świętokrzyskie i lubelskie)¹¹. Z kolei w województwach, gdzie wydajność pracy w rolnictwie jest wysoka, zasoby pracy są dobrze wykorzystane (zachodniopomorskie, warmińsko-mazurskie, lubuskie i wielkopolskie). Podsumowując można stwierdzić, że pomimo zmian w sektorze rolno-żywnościowym w skali kraju, nadal

¹⁰ W. Poczta, F. Wysocki, *Rolnictwo polskie w przededniu integracji...*, op. cit.

¹¹ Z powodu zdominowanej przez rolnictwo struktury gospodarczej posiadają niską zdolność kreowania dochodów, co powoduje niski poziom rozwoju gospodarczego (por. A. Mierosławska, *Potencjał gospodarczy nowych województw (ze szczególnym uwzględnieniem rolnictwa)*, IERiGŻ, Warszawa 1999), a co za tym idzie słabe wykorzystanie zasobów pracy.

najważniejszym problemem rozwojowym jest skupienie w większości województw zbyt dużych zasobów pracy w tradycyjnym rolnictwie. To z kolei powoduje, że wydajność pracy w rolnictwie jest prawie pięć razy niższa niż w działach pozarolniczych. Wskazuje to na znaczne niewykorzystanie tego czynnika produkcji oraz spełnianie przez rolnictwo funkcji rezerwuaru nadmiaru siły roboczej w całej gospodarce, ale świadczy także o potencjale gospodarczym, który może zostać uruchomiony w działach pozarolniczych.

Tabela 2. Produktywność pracy w rolnictwie na tle gospodarki narodowej w 2005 roku

Województwa	Udział rolnictwa ogółem		Relacja produktywności pracy w rolnictwie do produktywności pracy w gospodarce narodowej ogółem ^{a)} (%)
	w wartości dodanej brutto (%)	w liczbie pracujących (%)	
POLSKA	4,5	17,0	26,2
Dolnośląskie	2,5	8,4	30,5
Kujawsko-pomorskie	6,8	18,2	37,1
Lubelskie	7,4	38,2	19,3
Lubuskie	4,8	9,4	49,1
Łódzkie	5,9	21,4	27,6
Małopolskie	3,0	18,0	16,3
Mazowieckie	3,7	15,5	23,6
Opolskie	5,6	17,2	32,1
Podkarpackie	3,3	24,9	13,2
Podlaskie	11,9	36,0	32,8
Pomorskie	2,9	9,3	29,6
Śląskie	1,3	4,7	27,2
Świętokrzyskie	6,4	33,1	19,2
Warmińsko-mazurskie	8,5	17,0	50,3
Wielkopolskie	7,8	17,1	45,6
Zachodniopomorskie	4,5	9,2	48,6

^{a)} Produktywność całej gospodarki – 100%.

REGIONAL DIFFERENTIATION OF HUMAN CAPITAL USAGE IN POLISH AGRICULTURE

Summary

Economic efficiency of labour in Polish agriculture in regional depiction was analysed in this article. Efficiency calculus was carried out on the basis of gross output and gross value added in agriculture by regions. Relation between agriculture and total economy in scope of labour and capital assets productivity also was identified. Polish agriculture is characterized by regional diversification in scope of economic efficiency of labour. It's possible to distinguish the group of voivodeships with high-efficiency of production labour and the group of voivodeships with unprofitable productivity in agriculture. In this range occurs the division on the regions with dynamic development and retarded regions. It's necessary to carry out structural transformation of agriculture in the aim to decrease interregional differences.

*Translated by Walenty Poczta
and Aldona Mrówczyńska-Kamińska*

Marian Podstawka
Agnieszka Deresz

SPRAWIEDLIWOŚĆ ROZKŁADU OGÓŁU OBCIĄŻEŃ PODATKOWYCH ORAZ INNYCH OBOWIĄZKOWYCH ŚWIADCZEŃ

Wprowadzenie

Koncentrowanie uwagi opinii społecznej przy omawianiu koncepcji wprowadzenia podatku liniowego wyłącznie na stawkach podatku dochodowego od osób fizycznych, i to skupiając się na obciążeniu tym podatkiem tylko przez pryzmat krańcowych stawek podatku, powoduje, że dyskusja dotyczy szczegółów, a pomija najważniejsze kwestie. Podatek dochodowy nie jest jedynym ciężarem podatkowym nakładanym na obywateli. Upraszczając nieco, można powiedzieć, że w systemie podatkowym oprócz podatku dochodowego od osób fizycznych PIT występuje także podatek dochodowy od osób prawnych CIT, podatek od towarów i usług VAT oraz podatki majątkowe. Jeżeli chcemy obiektywnie ocenić obciążenia podatników o różnych dochodach, to spróbujmy odpowiedzieć na pytanie: jaka jest łączna skala obciążeń podatkowych? A ta zależy od PIT i VAT (podatki majątkowe nie mają tu znaczenia, więc je pominiemy, CIT też pominiemy, bo dotyczą one przedsiębiorstw, nie zaś obywateli).

Ponadto musimy jeszcze pamiętać, że obok podatków funkcjonują inne obowiązkowe świadczenia o charakterze parapodatkowym, które stanowią obciążenie dochodu podatników, wpływając tym samym na poziom ich dobrobytu. Są to przede wszystkim obowiązkowe obciążenia publiczne, szczególnie obowiązkowe składki społeczne i zdrowotne.

Zatem kompleksowość rozważań w zakresie wysokości i sprawiedliwości rozkładu obciążeń podatkowych wymaga, aby oprócz podatku dochodowego od osób fizycznych uwzględnić również podatki pośrednie. Z tego samego względu

należy wziąć pod uwagę inne istotne obciążenia dochodów osobistych, jakimi są obowiązkowe składki na ubezpieczenia społeczne oraz obowiązkowa składka na ubezpieczenie zdrowotne. Przedmiotowe rodzaje ubezpieczeń są niewątpliwie ściśle związane z podatkiem dochodowym od osób fizycznych. Podlegają one odliczeniu odpowiednio od dochodu do opodatkowania oraz od podatku.

Celem niniejszej pracy jest zaprezentowanie całkowitego obciążenia obywateli daninami na rzecz państwa, jak też próba odpowiedzi na pytanie: jaki rozkład przedmiotowych obciążeń sprzyja sprawiedliwości społecznej?

1. Sprawiedliwość rozkładu obciążeń podatkowych

Biorąc pod uwagę fakt, że wraz ze wzrostem dochodów skłonność do oszczędzania rośnie, gdyż spada procent dochodu, który jest wydawany, to mamy do czynienia z sytuacją, w której osoby mniej zarabiające są, jak mogłoby się z pozoru wydawać, bardziej obciążone podatkami niż ci, których stać na oszczędzanie większej części swojego dochodu. Gdy uwzględnimy łączne ciężary podatkowe (PIT – podatku bezpośredniego od dochodów i VAT – podatku pośredniego opodatkowującego konsumpcję), jakie ponoszą poszczególni podatnicy, okaże się, że wraz ze wzrostem dochodu obciążenie podatnika ulegnie zwiększeniu. Obrazują to wyliczenia przedstawione w poniższych tabelach 1, 2, 3 i 4.

Tabela 1. Obciążenie podatnika podatkiem PIT i VAT przy różnych poziomach dochodów i wydatków na konsumpcję

Miesięczny dochód brutto	1.000,00 zł	10.000,00 zł	20.000,00 zł	30.000,00 zł
Wydatki na konsumpcję	1.000,00 zł	5.000,00 zł	5.000,00 zł	5.000,00 zł
VAT (22%)	220,00 zł	1.100,00 zł	1.100,00 zł	1.100,00 zł
PIT	190,00 zł	1.900,00 zł	3.800,00 zł	5.700,00 zł
Razem	410,00 zł	3.000,00 zł	4.900,00 zł	6.800,00 zł

Źródło: opracowanie własne.

Przy założeniu, że podatnicy o dochodach 1.000,00 zł brutto miesięcznie wydają na konsumpcję całość dochodów, a podatnicy o dochodach 10.000,00 zł brutto miesięcznie, 20.000,00 zł brutto miesięcznie i 30.000,00 zł brutto miesięcznie wydają 5.000,00 zł ze swoich dochodów – ten pierwszy podatnik przeznaczą na utrzymanie państwa 410,00 zł dochodów, gdy tymczasem ten drugi, lepiej

zarabiający, przeznacza na ten sam cel 3.000,00 zł swoich dochodów, następnie trzeci 4.900,00 zł i czwarty, najlepiej zarabiający, aż 6.800,00 zł. Przy dochodzie 1.000,00 zł brutto obciążenie podatkiem było prawie 12 razy mniejsze niż przy dochodzie 30.000,00 zł.

Po wprowadzeniu podatku liniowego od dochodów osobistych, biorąc pod uwagę fakt, iż VAT jest z natury rzeczy jednakowy dla wszystkich, uzyskamy następujące efekty obciążenia dochodów, które przedstawią przykłady zawarte w tabelach 2, 3 i 4.

Tabela 2. Obciążenie podatnika podatkiem PIT i VAT przy takim samym dochodzie i różnych poziomach wydatków na konsumpcję

Miesięczny dochód brutto	2.000,00 zł	2.000,00 zł
Wydatki na konsumpcję	2.000,00 zł	1.000,00 zł
VAT (22%)	440,00 zł	220,00 zł
PIT (18%)	360,00 zł	360,00 zł
Razem	800,00 zł	580,00 zł

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3. Obciążenie podatnika podatkiem PIT i VAT przy różnych poziomach dochodów i takich samych wydatkach na konsumpcję

Miesięczny dochód brutto	2.000,00 zł	20.000,00 zł
Wydatki na konsumpcję	1.000,00 zł	1.000,00 zł
VAT (22%)	220,00 zł	220,00 zł
PIT (18%)	360,00 zł	3.600,00 zł
Razem	580,00 zł	3.820,00 zł

Źródło: opracowanie własne.

Przy założeniu, że dwóch podatników o dochodach 2.000,00 zł brutto miesięcznie każdy (liniowa stawka podatku dochodowego od osób fizycznych wynosi 18%) przeznaczy na konsumpcję: pierwszy podatnik całość dochodów, drugi połowę swoich dochodów – ten pierwszy podatnik przeznacza na utrzymanie państwa 800,00 zł, gdy tymczasem ten drugi, mniej „rozrzutny”, przeznacza na ten sam cel już tylko 580,00 zł swoich dochodów.

Można zatem stwierdzić, że im więcej wydamy z uzyskanego dochodu, tym większy w stosunku do dochodu jest nasz podatek. Tyle że nie wszyscy zarabiają tyle samo, a zatem przejdźmy do następujących dwóch przykładów (zob. tabela 3 i tabela 4).

Przy założeniu, że dwóch podatników o dochodach 2.000,00 zł brutto miesięcznie i 20.000,00 zł brutto miesięcznie (przy stawce liniowej podatku dochodowego od osób fizycznych 18%) wydaje na konsumpcję po 1.000,00 zł każdy, wówczas pierwszy podatnik przeznaczą na utrzymanie państwa 580,00 zł dochodów, zostanie mu ponadto 1.420,00 zł, tyle maksymalnie może on oszczędzić, natomiast drugi podatnik na utrzymanie państwa przeznaczą prawie 7 razy więcej, bo 3.820,00 zł i oszczędza 15.180,00 zł. Oczywiście w tym przypadku, przy tak różnych dochodach dwóch podatników, swoboda decyzji co do podziału pieniędzy na część konsumowaną i oszczędzaną na pewno się różni.

Tabela 4. Obciążenie podatnika podatkiem PIT i VAT przy różnych poziomach dochodów i wydatków na konsumpcję

Miesięczny dochód brutto	2.000,00 zł	20.000,00 zł
Wydatki na konsumpcję	1.000,00 zł	5.000,00 zł
VAT (22%)	220,00 zł	1.100,00 zł
PIT (18%)	360,00 zł	3.600,00 zł
Razem	580,00 zł	4.700,00 zł

Źródło: opracowanie własne.

Przy założeniu, że dwóch podatników o dochodach 2.000,00 zł brutto miesięcznie i 20.000,00 zł brutto miesięcznie (przy stawce liniowej podatku dochodowego od osób fizycznych 18%) na konsumpcję przeznaczą: mniej zarabiający 1.000,00 zł, a drugi 5.000,00 zł, wówczas pierwszy podatnik przeznaczą na utrzymanie państwa 580,00 zł, zostanie mu ponadto 1.420,00 zł, tyle maksymalnie może on oszczędzić, natomiast drugi podatnik na utrzymanie państwa przeznaczą ponad 8 razy więcej, bo 4.700,00 zł i oszczędza 15.300,00 zł.

Powyższe wyliczenia nie biorą jednak pod uwagę faktu, że poziom relacji oszczędności do konsumpcji jest sprawą indywidualną każdego podatnika i nie zawsze będzie się to układało tak, jak przyjęto w przedstawionych przykładach. Należy zwrócić również uwagę, że pieniądź kosztuje; ten, co zarabia więcej, przyczynia się do zwiększenia poziomu oszczędności krajowych, co wpływa korzystnie na gospodarkę. Pozyskanie od niego tych oszczędności to relatywnie ten mniejszy

podatek, który on zapłaci. Trzeba go zatem zachęcić, aby wszystkiego nie wydał. Co więcej, osoby lepiej zarabiające po dokonaniu jakiejś akumulacji kapitału podejmują po pewnym czasie działalność inwestycyjną, tworzą nowe miejsca pracy, czym niewątpliwie przyczyniają się do rozwoju gospodarczego.

Należy zatem wziąć pod uwagę fakt, że nie można zbudować trwałego wzrostu gospodarczego bez inwestycji, a inwestycje powinny mieć swoje źródło w stabilnych krajowych długoterminowych oszczędnościach. Niższe obciążenia podatkowe powodują wzrost oszczędności oraz w konsekwencji wzrost inwestycji. Z kolei na wzmocnienie gospodarczym korzysta całe społeczeństwo, a relatywnie najbardziej ci najbiedniejsi.

2. Rozkład innych obowiązkowych świadczeń stanowiących obciążenie dochodu podatników

Drugą ważną kwestią dotyczącą obciążeń dochodów podatników są obciążenia z tytułu ubezpieczenia społecznego. Ubezpieczenie zdrowotne, choć odliczane od podatku, również jest obciążeniem wynagrodzenia i powinno być wyodrębnione jako składnik dochodu brutto.

Wysokości przedmiotowych składek przedstawia tabela 5.

Tabela 5. Składki na ubezpieczenia społeczne w roku podatkowym 2006

Rodzaj ubezpieczenia	Stopa składki finansowana przez:	
	pracownika	pracodawcę
Emerytalne	9,76%	9,76%
Rentowe	6,50%	6,50%
Chorobowe	2,45%	
Wypadkowe		1,93%*
Zdrowotne	8,75%	
Fundusz pracy		2,45%
Fundusz gwarantowanych świadczeń socjalnych		0,15%
Ogółem	27,46%	20,79%

* Stopa ubezpieczenia wypadkowego dla płatników zgłaszających do ubezpieczenia wypadkowego nie więcej niż 9 ubezpieczonych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji ogłaszanych przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

Składki na ubezpieczenia społeczne oraz składka zdrowotna, jak już wspomniano, są pewnego rodzaju wydatkami, które podlegają odliczeniu przy obliczaniu należności podatkowej. Stopa składki na ubezpieczenie zdrowotne wynosiła w 2006 roku 8,75%. Składka nie podlegała w całości odliczeniu od podatku, a jedynie 7,75% podstawy jej wymiaru. Kwoty wpłat na ubezpieczenie emerytalne, rentowe, chorobowe podlegały odliczeniu od dochodu. Pośrednie obciążenie dochodu stanowią również składki na Fundusz Pracy oraz Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych. Nie wpływają one jednak bezpośrednio na wysokość podatku dochodowego, z tego też względu nie będą uwzględniane w dalszych rozważaniach.

Podatek dochodowy od osób fizycznych z obowiązującą skalą podatkową 19%, 30% i 40% może wywołać wrażenie wysokich obciążeń. Należy jednak wiedzieć, że system podatku dochodowego jest ściśle powiązany z systemem ubezpieczeń społecznych. Postrzeganie przez podatników obciążeń podatkowych odbywa się przez pryzmat stawek krańcowych, a rzeczywistość płacone efektywne stawki są znacznie niższe, co obrazuje poniższy przykład.

Przyjmijmy, że w 2006 roku podatnik otrzymuje wynagrodzenie brutto w wysokości 28.800,00 zł. Jest to kwota 2.400,00 zł brutto miesięcznie i stanowi przybliżenie średniego wynagrodzenia w gospodarce. Podatnik rozlicza się sam i korzysta ze standardowych odliczeń. Od kwoty dochodu brutto obliczamy wszystkie składki ubezpieczeń społecznych, które następnie odejmujemy. W wyniku otrzymujemy podstawę opodatkowania podatkiem dochodowym, jak i wyliczenia wysokości składki zdrowotnej. Wysokość składki zdrowotnej obliczamy według stawki 8,75%, jednak od podatku odliczamy tylko 7,75% ubezpieczenia zdrowotnego. Zobowiązanie wobec tego zwiększa się o 218,62 zł, tj. 1.912,92 zł – 1.694,39 zł. Problem polega na tym, że teoretycznie ubezpieczenie zdrowotne zawarte jest w podatku. Sumując kwoty podatku do zapłacenia, odliczenia zdrowotnego i kwoty wolnej otrzymamy kwotę 4.327,40 zł. Jest ona o 218,62 zł wyższa od kwoty obliczonej według skali. Kwota 4.327,40 zł stanowi 20,03% wynagrodzenia do opodatkowania. Zakładając, że podatnik nie wie, w jaki sposób są dzielone obciążenia, oznacza to dla niego płatność krańcowej stopy podatkowej 20,03%. Warto w tym miejscu obliczyć efektywną stawkę podatku bez ubezpieczenia zdrowotnego. Dzieląc kwotę podatku do zapłacenia przez wynagrodzenie do opodatkowania, otrzymamy 8,84%. Z pewnością tej stawki nie można uznać za wysoką. Zatem postrzeganie wysokości obciążeń podatkowych poprzez stawki krańcowe powoduje błędne odczytywanie rzeczywistych wysokości płaconych podatków.

Roczne wynagrodzenie brutto	28.800,00 zł
Składka na ubezpieczenie emerytalne 9,76%	2.810,88 zł
Składka na ubezpieczenie rentowe 6,5%	1.872,00 zł
Składka na ubezpieczenie chorobowe 2,45%	705,60 zł
Koszty uzyskania przychodu	1.227,00 zł
Wynagrodzenie do opodatkowania	22.183,00 zł
Składka na ubezpieczenie zdrowotne 8,75%	2.084,51 zł
Podatek obliczony według skali podatkowej	4.215,06 zł
Kwota wolna od podatku	530,08 zł
Składka na ubezpieczenie zdrowotne do odliczenia od podatku 7,75%	1.814,39 zł
Podatek do zapłacenia	1.870,59 zł
Roczne wynagrodzenie netto	18.265,43 zł

Podsumowanie

System podatkowy to nie tylko daniny obciążające dochody podatników, ale i podatki konsumpcyjne. Sama analiza stawek podatkowych nie jest zatem miarodajna dla określenia ciężaru podatkowego.

Należy jednak zauważyć, że wysokość składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne jest taka sama dla wszystkich, podobnie jak stawki podatku od towarów i usług VAT. Składki ubezpieczeniowe i VAT są przy tym nawet regresywne, co oznacza, że im podatnik jest zamożniejszy, tym mniejszy płaci podatek. Składki na ubezpieczenia społeczne maleją, gdy dochód podatnika przekroczy trzykrotność pensji. W przypadku podatku VAT zauważamy, że wśród osób bogatszych udział konsumpcji w dochodzie jest mniejszy niż wśród biednych, zatem płacony podatek jest mniejszy jako procent dochodów. Wobec tego zastanawiający jest fakt, że choć wpływy z podatku PIT w 2006 roku stanowiły blisko 10% wszystkich dochodów budżetu państwa, natomiast podatku VAT ponad 40%, mamy progresywny system podatku dochodowego od osób fizycznych.

Powszechnie przyjętym argumentem na rzecz progresji podatkowej jest rzekoma sprawiedliwość. Odnosząc się do hasła sprawiedliwości, należy zadać pytanie: Czy system podatkowy jest dobrym narzędziem do wyrównywania różnic w dochodach tych biednych i tych bogatych? Jeśli walczy się z ubóstwem i pomaga ludziom najgorzej sytuowanym, to najbardziej skutecznym środkiem do osiągnięcia tych celów jest wzrost gospodarczy. Zgoda na zróżnicowanie dochodów umacnia motywacje osób przedsiębiorczych, kreatywnych, pracowitych, a wzrost gospodarczy tworzy nowe miejsca pracy, generuje dodatkowy popyt i napędza gospodarkę, przy czym zyskuje całe społeczeństwo. Grupy najniższej zarabiające

najbardziej korzystają ze wzrostu gospodarczego i najbardziej są narażone na koszty społeczne w wypadku zahamowania tego wzrostu.

JUSTICE OF DISTRIBUTION OF OVERALL TAX LIABILITY

Summary

The Polish system of public finance includes many taxes as well as other tax-related benefits. These are various fees, above all obligatory public liabilities, especially social and health premia. Despite the fact that not all of them create income for the Budget, yet they still remain a burden on taxpayers' income and in this way they affect their living standards. The aim of this study is to point out the complexities of the tax system. In that regard, indirect taxes and obligatory social and health premia are taken into account as well as individual income tax.

*Translated by Marian Podstawka
and Agnieszka Deresz*

**Andrzej Radwan
Aleksander Wadoń**

KAPITAŁ LUDZKI W ROLNICTWIE ZACHODNIOPOMORSKIM I JEGO WYNIKI PRODUKCYJNO-EKONOMICZNE (NA PRZYKŁADZIE GMINY BIERZWNIK)

Wprowadzenie

Gmina Bierzwnik położona w południowej części województwa zachodniopomorskiego, w powiecie choszczeńskim, należy do mezoregionu znajdującego się pomiędzy dwiema równinami sandrowymi – Gorzowską i Drawską na Pojezierzu Dobiegniewskim i Równiną Drawską. Na obszarze mezoregionu znajduje się Drawieński Park Narodowy, a osobliwością terenów wiejskich gminy zajmującej 239 km kw., jest występowanie 38 jezior z dwoma największymi: Wielkie Wyrwy i Bierzwnik, liczącymi każdy z osobna nieznacznie ponad 200 ha. Gmina wyróżnia się dużą lesistością, 51,3% powierzchni stanowią lasy z przewagą drzewostanów sosnowo-dębowych. Na użytki rolne przypada zaledwie 35,5% powierzchni. Gminę wyróżnia na tle województwa najniższa gęstość zaludnienia wynosząca 20 osób na km kw., przy liczbie mieszkańców 4795 osób¹. W kraju średnia gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich wynosi 50 osób, a w woj. zachodniopomorskim 24 osoby². Obecnie na terenie gminy występują 664 gospodarstwa rolne o silnie spolaryzowanej strukturze obszarowej – w grupie do 2 ha ich jest ok. 27%, a powyżej 15 ha – 19%. Przeciętny obszar gospodarstw indywidual-

---

¹ *Przemiany demograficzne w województwie zachodniopomorskim w latach 2002-2006*, US, Szczecin 2007.

² *Charakterystyka obszarów wiejskich w 2005 r.*, GUS, US, Olsztyn 2006.

nych, będących dominującą formą własności, wynosi ok. 16 ha. W strukturze użytkowania gruntów występuje zdecydowana przewaga zbóż – 85%, ziemniaki i warzywa stanowią 12%, na pozostałe uprawy, głównie rośliny pastewne, przypada ok. 3%. Uwarunkowania przyrodniczo-ekonomiczne i warunki gospodarowania w rolnictwie są zbliżone dla województwa zachodniopomorskiego składającego się ze 114 gmin – 11 miejskich, 51 miejsko-wiejskich i 52 wiejskich, do których należy gmina Bierzwnik.

Celem opracowania jest przedstawienie kształtowania się zasobów pracy, ich oceny ilościowo-jakościowej w latach 1987-2007 oraz ukazanie wyników produkcyjno-ekonomicznych badanych gospodarstw. Podstawą faktograficzną analizy są badania ankietowe przeprowadzone metodą wywiadu z kwestionariuszem w latach 1987, 1996 i 2007 na reprezentatywnej grupie losowo wybranych gospodarstw.

1. Ocena kapitału ludzkiego w badanych gospodarstwach indywidualnych

Analiza zasobów pracy w warunkach rolnictwa polskiego jest zasadna z uwagi na występujące duże przestrzenne zróżnicowanie w ich rozmieszczeniu, jakości, mobilności i produktywności. Znajomość zachodzących procesów może przyczynić się do skutecznego realizowania polityki regionalnej w rolnictwie i obszarów wiejskich w celu wyrównywania szans ludzi żyjących w przestrzennie odmiennych warunkach i przez zmniejszanie dystansu cywilizacyjnego pomiędzy poszczególnymi obszarami kraju³. Unowocześnienie rolnictwa w gospodarce rynkowej mierzyć należy nie tylko poziomem efektywności i konkurencyjności produkcji rolnej w stosunku do innych krajów, ale także strukturą społeczno-zawodową wsi, wyrażoną stosunkiem zatrudnionych w rolnictwie do ogólnego potencjału pracy. O rozwoju i konkurencyjności regionów, obok wyposażenia w kapitał rzeczowy, decyduje nagromadzony zasób wiedzy, inteligencji i umiejętności oraz przedsiębiorczości mieszkańców.

Sytuację demograficzną (lata 1987-2007) badanych gospodarstw określa średnia liczba osób przypadająca na jedno gospodarstwo oraz w przeliczeniu na 100 ha UR. Z danych tabeli 1 wynika, iż średnia liczba osób uległa zmniejszeniu z 3,83 do 3,56, co oznacza jej średnioroczny spadek o 0,33%. Podobne procesy występują w innych regionach, wskazując na zmniejszanie się liczebności rodzin chłopskich

³ A. Radwan, S. Sarat, Regionalne zróżnicowanie zasobów pracy w gospodarstwach chłopskich, „Studia Małopolskie” 3/1997, s. 161-177.

w kraju⁴. Najliczniejsze rodziny występują w dużych gospodarstwach, a ich liczebność maleje wraz ze zmniejszaniem się obszaru gospodarstwa. W 2007 r. na średnią rodzinę w badanej gminie w grupie 1-5 ha przypadało 3,1 osób, a w gospodarstwach pow. 15 ha – 3,9.

Tabela 1. Zasoby ziemi i pracy w badanych gospodarstwach

Lata	Liczba gospodarstw	UR na 1 gospodarstwo w ha	Liczba osób w rodzinie na:		Potencjał pracy*	
			1 gospodarstwo	100 ha UR	ogółem	w gospodarstwie
1987	134	11,3	3,83	33,9	2,42	1,63
1996	93	13,6	3,87	28,5	2,01	1,65
2007	107	17,7	3,56	20,1	2,00	1,50

* Obliczono wskaźnikami Frenkla (zob. I. Frenkel, *Zatrudnienie w rolnictwie polskim. Tendencje aktualne i perspektywy*, IWiP, Warszawa 1968).

Źródło: badania własne w latach 1987, 1996, 2007.

Różnice te występują z większym natężeniem w przeliczeniu na jednostkę powierzchni. Średnia liczba osób w 1987 r. na 100 ha wynosiła 33,9, a w 2007 r. 20,1. Dynamika zmniejszania liczebności osób na jednostkę powierzchni wynosiła średniorocznie 2%, co spowodowane zostało znacznym wzrostem przeciętnego obszaru w badanych gospodarstwach z 11,3 ha w 1987 r. do 17,7 ha w 2007 r. Zmniejszaniu liczebności rodzin chłopskich towarzyszył malejący potencjał pracy przeciętnej rodziny z 2,42 do 2,0 jednostek pełnowydajnych. W 2007 r. większy potencjał pracy wykazywały rodziny w dużych gospodarstwach: 10-15 ha – 2,4 i pow. 15 ha – 2,0, podczas gdy w grupach do 2 ha – 1,6, a 2-5 ha – 1,8 jednostki pełnowydajnej. Nie-wielki areal użytkowania gruntów sprawia, iż część zasobów pracy lokowana jest poza rolnictwem. Praca zarobkowa dla pewnej części rodzin staje się ekonomiczną koniecznością. Odsetek ten w badanych obiektach wynosił odpowiednio w 1987 r. – 33%, w 1996 r. – 18% i w 2007 r. – 23%. Wysokie zasoby posiadanego potencjału pracy będące poza gospodarstwem występują w małych gospodarstwach. Odsetki te w 2007 r. w poszczególnych grupach arealowych wynosiły: do 2 ha – 48%, 2-5 ha – 37%, 5-10 ha – 34%, 10-15 ha – 17% i w grupie pow. 15 ha – 7%.

⁴ A. Radwan, *Usługi produkcyjne w procesie przemian strukturalnych gospodarstw rodzinnych*, ZN AR Rozprawy, z. 272, Kraków 2001.

W rolnictwie polskim jesteśmy świadkami zmian charakteru społeczno-zawodowego rodzin chłopskich, na co ma wpływ rosnący odsetek zasobów pracy gospodarstw wykorzystywanych poza nim. Obrazuje to tabela 2 pokazująca zmniejszanie się odsetka rodzin czysto rolniczych (D) na rzecz wzrostu udziału grup (A) i (B). W analizowanym okresie w opinii respondentów zmieniają się źródła utrzymania rodziny. Jeżeli w 1996 r. 43% rodzin uznało, że ich głównym źródłem utrzymania jest gospodarstwo rolne, to w 2007 r. takich rodzin było 28%. Wzrosła natomiast w 2007 r. do 21,5% liczba gospodarstw, w których dochody pochodziły spoza gospodarstwa przy 8,6% w 1996 r., dochodów raczej spoza gospodarstwa odpowiednio 16,8% i 11,8%. Odsetek respondentów uważających za zrównoważone dochody z pracy w gospodarstwie i poza nim wynosi dla 1996 r. 28% i 26,2% w 2007 r., a osiągnęte dochody raczej z gospodarstwa – odpowiednio 8,6% i 7,5%.

Tabela 2. Charakter społeczno-zawodowy rodziny w latach 1996-2007

Lata	Udział członków rodziny pracujących zarobkowo (%)				Średni wskaźnik zatrudnienia*
	A	B	C	D	
1996	5,4	32,2	6,5	55,9	0,82
2007	14,0	34,6	2,8	48,6	0,75

A – pracują oboje z prowadzących,
 B – pracuje jedno z prowadzących,
 C – pracuje ktoś z członków rodziny,
 D – nikt nie pracuje zarobkowo.

* Stosunek pracy w gospodarstwie do ogólnego potencjału pracy rodziny.

Źródło: badania własne.

Analiza wielkości zatrudnienia w badanych gospodarstwach ukazuje nam jego zmniejszanie – z 14,2 jednostek pełnowydajnych na 100 ha w 1987 r. do 8,7 w 2007 r. Czynnikiem sprawczym wysokiego zatrudnienia jest struktura obszarowa. Małe gospodarstwa posiadają wysokie zasoby pracy na 100 ha i zatrudnienie to utrzymuje się w analizowanych latach na zbliżonym poziomie w grupach obszarowych do 15 ha. Jedynie w grupie pow. 15 ha zaznacza się wyraźny spadek zasobów pracy spowodowany znacznym wzrostem przeciętnej wielkości obszarowej gospodarstw w tej grupie do ok. 37 ha UR (tabela 3). Zażyczenie gospodarstw o takiej wielkości obszarowej mogło się dokonać w wyniku przepływu ziemi z sektora państwowego.

Tabela 3. Zatrudnienie w rolnictwie w jednostkach pełnowydajnych na 100 ha UR

Lata	Ogółem	< 2 ha	2-5	5-10	10-15	>15
1987	14,2	78,6	30,1	23,8	14,2	9,9
1996	12,1	54,2	37,6	17,5	14,1	8,3
2007	8,7	55,3	37,4	16,5	14,3	4,9

Źródło: badania własne w latach 1987, 1996, 2007.

Rolnicy odczuwają potrzebę zwiększania powierzchni obszarowej gospodarstw, chęć taką wyraziło prawie 55% ankietowanych, uważając obszar swojego gospodarstwa za zbyt mały, przy prawie 42% uważających posiadany obszar za odpowiedni.

Zmiany jakościowe, jakim poddawane jest współczesne rolnictwo, nierozłącznie wiążą się z doskonaleniem kapitału ludzkiego, przez wzrost poziomu wykształcenia i kwalifikacji rolniczych. Najważniejsze czynniki rozwoju kapitału to edukacja i instytucje oświatowe, które nie tylko tworzą kapitał ludzki, ale są ważnym narzędziem socjalizacji przekazującym kapitał społeczny pod postacią wpajanych reguł i norm⁵. Wzajemne oddziaływanie komplementarnych względem siebie form kapitału sprawia jego wzmacnianie i rozszerzanie na terenach wiejskich przez promowanie lokalnego partnerstwa, przedsiębiorczości, wspierania samopomocowych form służących rozwiązywaniu problemów lokalnych, co tworzy warunki ku wielokierunkowemu rozwojowi wsi i rolnictwa. Wieś polska, jak zauważa M. Kłodziński⁶, potrzebuje przede wszystkim wiedzy, motywacji, skłonności i umiejętności współdziałania, samorządności oraz poprawy efektywności gospodarowania w rolnictwie. Postępująca intensyfikacja i technizacja stawia przed producentami rolnymi wysokie wymagania w zakresie kwalifikacji zawodowych. Niedostateczny poziom wiedzy rolnej oraz niskie wykształcenie stają się istotną barierą w unowocześnianiu produkcji rolnej. Rolnicy z lepszym przygotowaniem zawodowym, ukończoną szkołą rolniczą, dysponują większą ilością środków produkcji, częściej inwestują i osiągają lepsze wyniki produkcyjne⁷.

⁵ F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa 1997.

⁶ M. Kłodziński, *Problemy przekształceń obszarów wiejskich w kierunku wielofunkcyjnym*, w: *Wieś i rolnictwo na przełomie wieków*, red. I. Bukraba-Rylska, A. Rosner, IRWiR PAN, Warszawa 2001.

⁷ B. Klepacki, *Wykształcenie jako czynnik różnicujący zasoby, organizację i wyniki ekonomiczne gospodarstw*, Roczniki Naukowe SERiA, t. VII, z. 1, Warszawa-Poznań 2005, str. 124-128.

W badanych gospodarstwach istniejący poziom wykształcenia należy uznać za niezadowalający i świadczący o opóźnieniu edukacyjno-cywilizacyjnym wsi, gdyż aż około 1/3 respondentów wykazywało się jedynie podstawowym wykształceniem, a udział osób o niepełnym podstawowym wykształceniu obejmował 10% rolników. Ukończoną szkołę zasadniczą zawodową miało 42% respondentów, 13% rolników legitymowało się wykształceniem średnim i 8% wyższym. W analizowanym okresie nastąpiła nieznaczna poprawa poziomu wykształcenia spowodowana głównie wymianą pokoleniową w obrębie gospodarstw przejmowanych przez następców. Średni wiek kierowników gospodarstw wynosi 45 lat, a najliczniejszą grupę stanowią respondenci pomiędzy 40 a 50 rokiem (31,8%), następnie 50-60 lat – 30%. Udział gospodarstw prowadzonych przez rolników powyżej 65 roku życia obejmował jedynie 4,7%. W województwie zachodniopomorskim na ponad 55,2 tys. gospodarstw rolnych wykształcenie wyższe w 2005 r. miało 2,5% rolników, policealne i średnie 8,7%, zasadnicze zawodowe 7,3%, mających jedynie kursy rolnicze było 19,6% i aż 61,8% to rolnicy bez wykształcenia rolniczego⁸.

2. Wyniki produkcyjno-ekonomiczne w badanych gospodarstwach

W kraju rolnictwo jest zróżnicowane posiadanym potencjałem wytwórczym, jego efektywnością oraz uzyskiwanymi wynikami produkcyjno-ekonomicznymi. W analizie efektywności działalności rolniczej gospodarstw wykorzystano podstawowe kategorie – produkcję końcową brutto i towarową brutto. W tabeli 4 dla okresu 1987-2007 przedstawiono procesy zmian, które dokonały się w gospodarstwach w zakresie technicznego uzbrojenia ziemi i pracy.

W badanych gospodarstwach nastąpił przyrost ciągników oraz wzrosły zasoby mechanicznej siły pociągowej na 100 ha UR. W żadnym z gospodarstw konie nie stanowiły głównej siły pociągowej, podczas gdy w 1987 r. gospodarstw takich było 14,2%, a w 1996 r. 4,3%⁹. Nastąpił również wyraźny przyrost mocy urządzeń technicznych na jednostkę pełnowydajną pracy. Jeśli w 1997 r. przypadało ich 28,3 kW (ciągniki, maszyny samobieżne, środki transportu i silniki elektryczne), to 2007 r. 57,1 kW. Osobliwą cechą rolnictwa zachodniopomorskiego wyróżniającą je na tle kraju są duże zasoby ziemi w gospodarstwach rolnych oraz wysoka wartość środków trwałych, która w 2005 r. na jednostkę pracy wynosiła ok. 155 tys. zł, przy średniej wartości dla kraju 51,1 tys. zł¹⁰.

⁸ *Charakterystyka obszarów wiejskich...*, op. cit.

⁹ A. Radwan, *Usługi produkcyjne w procesie przemian...*, op. cit.

¹⁰ A. Radwan, *Regional diversification of agriculture in Poland*, Hradecké Ekonomické Dny 2008, Hradec Kralove, <http://www.uhk.cz/fim/>, 2008.

Tabela 4. Elementy technicznego uzbrojenia rolnictwa i jego produktywność

Lata	Uzbrojenie pracy i ziemi			Produktywność ziemi na 100 ha		Produktywność pracy na jednego pełnozatrudnionego	
	Gospodarstwa z ciągnikami (%)	Siła pociągowa na 100 ha UR	KW na jednego pełnozatrudnionego	Pkb*	Ptb**	Pkb	Ptb
1987	63,4	52,3	28,3	42,4	43,2	293	298
1996	76,3	77,3	31,6	38,6	38,9	317	319
2007	79,0	86,6	57,1	28,7	27,2	328	311

* produkcja końcowa brutto

** produkcja towarowa brutto

Źródło: badania własne w latach 1987, 1996, 2007.

Wyliczone dla okresu badań mierniki produktywności ziemi i pracy wyrażone produkcją końcową brutto i produkcją towarową w jednostkach zbożowych pokazują zmniejszanie się produktywności rolnictwa na jednostkę powierzchni, a z kolei jej wzrost na jednostkę pełnowydajną pracy. Rolnictwo woj. zachodniopomorskiego należy do regionów, w których poziom intensywności produkcji z jednostki powierzchni jest relatywnie niższy niż w pozostałych częściach kraju. W 2005 r. przy średniej na 1 ha produkcji końcowej brutto, wynoszącej w kraju 3154 zł, wartość ta w woj. zachodniopomorskim stanowiła zaledwie 60,9%¹¹. Natomiast wysoki poziom produkcji przypadający na jednego pełnozatrudnionego, wyniósł 48 tys. zł, przy średniej dla kraju 21,9 tys. zł. W badanych gospodarstwach taką produktywność pracy osiągnęli jedynie rolnicy w grupie pow. 15 ha (tabela 5).

Produktywność pracy w rolnictwie uznać należy za miernik ważniejszy od produktywności ziemi. Wynika to z istoty gospodarowania i wzrostu gospodarczego, których sens sprowadza się do wytwarzania coraz większej części dóbr na osobę, co z kolei staje się możliwe tylko dzięki wzrostowi wydajności pracy. Warunkiem realizowania takiego celu jest postępujący proces poprawy struktury obszarowej gospodarstw, któremu towarzyszyć powinien odpowiedni przyrost środków technicznych. Badania w gospodarstwach respondentów wskazują na duże różnice w produktywności pracy między grupami arealowymi na rzecz gospodarstw wielkoobszarowych, a z kolei wyższej produktywności ziemi w grupie gospodarstw najmniejszych obszarowo.

¹¹ Ibidem.

Tabela 5. Produkcja końcowa i towarowa w gospodarstwach indywidualnych

Wyszczególnienie	Ogółem wzł	< 2 ha	2-5	5-10	10-15	> 15 ha
		ogółem = 100,0				
Produkcja końcowa na 1 ha UR	2532	147,7	133,5	93,8	112,6	95,4
Produkcja końcowa na jednostkę pełnowydajną	28960	23,4	31,2	55,4	68,6	169,7
Produkcja towarowa na 1 ha UR	2369	116,7	111,7	85,3	109,8	98,0
Produkcja towarowa na jednostkę pełnowydajną	27106	18,4	26,1	50,3	66,9	174,5

Źródło: badania własne w latach 1987, 1996, 2007.

Podsumowanie

Badania w gospodarstwach gminy Bierzwnik pokazują, że w analizowanym okresie następowało zmniejszanie się zasobów pracy w rodzinach chłopskich. Procesy te z większą intensywnością zachodziły w większych obszarowo gospodarstwach. Niedostatek ziemi w relacji do posiadanych zasobów pracy sprawia, że znaczne jej odsetki coraz częściej lokowane są poza gospodarstwami. Prowadzi to w efekcie w wielu gospodarstwach rolnych do zmian ich charakteru społeczno-zawodowego. Udział gospodarstw, w których główne dochody pochodziły z działalności rolniczej, ulegał w kolejnych okresach badań kurczeniu się względem pozarolniczych źródeł zarobkowania.

Pomimo poprawy poziomu wykształcenia w badanym okresie, zarówno wykształcenie, jak i poziom kwalifikacji zawodowych rolników uznać należy za niezadowalające, gdyż jeszcze ponad 1/3 respondentów posiada jedynie wykształcenie podstawowe, a co dziesiąty rolnik nie ma ukończonej szkoły podstawowej. Zmiany pokoleniowe, przejmowanie gospodarstw przez młodych rolników, obniżenie średniego wieku producentów rolnych – z pewnością przyczyniać się będą do poprawy wymienionych wskaźników.

W rolnictwie regionu zachodniopomorskiego następuje wzrost potencjału wytwórczego gospodarstw chłopskich przez poprawę struktury obszarowej oraz

przyrost środków technicznych. Przejawia się to rosnącą produktywnością pracy na jednostkę pełnowydajną. Najwyższą produktywność pracy uzyskują rolnicy w gospodarstwach największych obszarowo, a z kolei produktywność ziemi w najmniejszych obszarowo.

**HUMAN CAPITAL IN AGRICULTURE OF THE ZACHODNIOPOMORSKIE
 REGION AND ITS PRODUCTION-ECONOMIC RESULTS
 (ON AN EXAMPLE OF BIERZWNIK COMMUNE)**

Summary

The article presents an assessment of labour resources in agriculture of the Zachodniopomorskie region. The analysis was based on the results of survey studies conducted in 1987, 1996 and 2007 on a representative sample of agricultural farms in the Bierzwnik commune. Determined were labour potential, socio-economic potential, main sources of income of peasant families and labour resources per individual farm area groups. The analysis comprised qualitative assessment of labour resources of farmers running agricultural workshops. Production-economic results of farms were described in categories of final and market output through computing land and labour productivity in individual periods and farm area groups. The studies confirmed diversification of farms with respect to possessed factors of production and their effectiveness conditioned by the area structure.

*Translated by Andrzej Radwan
 and Aleksander Wadoń*

Emil Rudowicz
Elżbieta Kicka

PROGRAMY ROLNOŚRODOWISKOWE JAKO WSPARCIE ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO OBSZARÓW WIEJSKICH PRZY WSPÓŁPRACY Z OŚRODKAMI DORADZTWA ROLNICZEGO

Wprowadzenie

W rozwoju obszarów wiejskich coraz większą rolę zaczynają odgrywać ludzie, ich wykształcenie oraz predyspozycje do kooperacji i wzajemnej współpracy. „Rozwój przedsiębiorstw, organizacji, państw i całego świata w ostatnich kilku dziesięcioleciach wiąże się ze zmianą roli oraz proporcji zaangażowania poszczególnych czynników produkcji, to jest ziemi, kapitału, pracy i zarządzania w kierunku coraz większego znaczenia triady, którą stanowią informacja, wiedza i kreatywność”¹. Poziom wykształcenia i zdobyte doświadczenie niewątpliwie wpływa na jakość pracy. Przyjmując określenie, iż kapitał ludzki to zasób wiedzy, umiejętności i zdrowia, który oddziałuje na rozwój swego otoczenia, można stwierdzić, iż zasób ten należy powiększać drogą inwestycji². Inwestycje w wiedzę i zdobywanie nowych umiejętności mają obecnie tak duże znaczenie, iż część współczesnych organizacji przeznaczają większe nakłady na rozwój niematerialnych zasobów od inwestycji w nowe technologie³.

---

¹ B. Klepacki, *Niematerialne czynniki rozwoju rolnictwa polskiego*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Zeszyt 1, Tom IX, Warszawa-Poznań-Kraków 2007, s. 231.

² S.R. Domański, *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, PWN, Warszawa 1993, s. 19.

³ K. Piotrowski, *Zarządzanie potencjałem ludzkim w organizacji XXI wieku*, Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2006, s. 50.

Z badań wynika⁴, że około 50% efektów działalności ekonomicznej w gospodarstwie rolnym może być przypisane zastosowanym nakładom kapitałowym i warunkom przyrodniczym, druga część zależy od czynnika ludzkiego. Tak duży wpływ na wynik ekonomiczny gospodarstwa zmusza rolników do podnoszenia kwalifikacji i zdobywania wiedzy, która zwłaszcza w rolnictwie ma coraz większe znaczenie i decyduje o konkurencyjności.

Fundusze strukturalne UE przeznaczone na Wspólną Politykę Rolną w dużym stopniu wspierają inwestowanie w szeroko rozumiany rozwój obszarów wiejskich. Jednym z takich mechanizmów wspierających wzrost stanu świadomości ekologicznej wśród społeczności wiejskiej oraz poprawę środowiska naturalnego jest Program rolnośrodowiskowy finansowany z Europejskiego Funduszu Rolnego, który szerzej będzie omawiany w prezentowanym artykule.

1. Program rolnośrodowiskowy

Do nakładów zwiększających zasób kapitału ludzkiego zalicza się również inwestycje w ochronę środowiska, co pośrednio wpływa na poprawę cech jakościowych pracy ludzkiej. Od chwili, kiedy Polska wstąpiła w struktury UE, szansą na zdobycie kapitału wspierającego inwestycje w ochronę środowiska są fundusze strukturalne. Przedsięwzięcia na rzecz rozwoju obszarów wiejskich współfinansowane z funduszy strukturalnych na okres 2007-2013 są ujęte w Założeniach do Krajowego Programu Rozwoju Wsi. Jednym z działań realizowanych na obszarach wiejskich jest Program rolnośrodowiskowy, jako jeden ze schematów pomocowych zawartych w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013. Program ten polega na realizacji określonych działań w ramach pakietów rolnośrodowiskowych. Działania te zmierzają do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich oraz do zachowania różnorodności biologicznej na tych terenach. Głównym założeniem programów rolnośrodowiskowych jest promowanie produkcji rolnej opartej na metodach zgodnych z wymogami ochrony środowiska i przyrody. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 jest podstawowym instrumentem wsparcia przekształceń strukturalnych, ekonomicznych i społecznych w rolnictwie oraz przetwórstwie produktów rolnych. Program ten w znacznej swojej części stanowi kontynuację wsparcia udzielanego w ramach dwóch wcześniejszych programów, tj.:

⁴ J. Górecki, *Rola czynnika ludzkiego i kapitału społecznego w procesie rozwoju wsi i rolnictwa Polski po jej akcesji do UE*, „Wies i Rolnictwo” nr 2, IRWiR PAN, Warszawa 2004, s. 190.

- Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006”,
- Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006.

PROW 2007-2013 swym zasięgiem obejmuje cały kraj i realizowany jest i będzie ze środków Unii Europejskiej pochodzących z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), w połączeniu ze środkami krajowymi (publicznymi i prywatnymi beneficjentów). Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi jest instytucją zarządzającą, odpowiedzialną za opracowania, negocjacje, kontrolę oraz monitorowanie. Akredytowana Agencja Płatnicza będzie odpowiedzialna za weryfikację, zatwierdzanie płatności, a jednostka certyfikująca za weryfikację i certyfikację płatności. W ramach PROW na lata 2007-2013 zaproponowano program rolnośrodowiskowy wraz z ramową listą działań, która obejmuje część działań z poprzedniego okresu programowania – z lat 2004-2006, które są w trakcie realizacji i wdrażania. Cele szczegółowe programu rolnośrodowiskowego to:

- promocja systemów produkcji rolniczej przyjaznej dla środowiska, które wykraczają poza zwykłą dobrą praktykę rolniczą,
- zachowanie różnorodności biologicznej siedlisk półnaturalnych,
- zachowanie starych ras zwierząt hodowlanych, odmian roślin uprawnych,
- utrzymywanie zróżnicowania krajobrazu na obszarach użytkowanych rolniczo,
- zwiększenie świadomości ekologicznej mieszkańców wsi.

Beneficjentem działania Program rolnośrodowiskowy jest rolnik. Alokacja środków publicznych na lata 2007-2013 w ramach działania Program rolnośrodowiskowy wynosi 2.303.750.000 euro. Przewidywana liczba beneficjentów działania Program rolnośrodowiskowy w latach 2008-2013 wynosi 200.000⁵.

2. Ośrodki doradztwa rolniczego i ich rola we wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych PROW 2004-2006

Rozwój wsi, poza wzrostem gospodarczym w rolnictwie, powinien obejmować osiągnięcie wyższej jakości życia i stopniowe polepszenie możliwości zaspokajania potrzeb społeczności wiejskiej. Na terenach wiejskich bardzo istotną rolę spełniają doradcy, którzy ukierunkowują działalność w gospodarstwach rolnych na rozwiązania korzystne z punktu widzenia konkurencyjności sektora rolnego, wspomagają osiąga-

⁵ Opracowano w Departamencie Rozwoju Obszarów Wiejskich, MRiRW.

nie równowagi pomiędzy rentownością gospodarstw rolnych a ochroną środowiska i społecznym wymiarem postępu. Regulacja nr 1782/2003 wydana przez Radę UE⁶ wskazuje, iż działalność doradcza w rolnictwie ma obejmować ustawowe wymogi w zakresie zarządzania gospodarstwem oraz dobrą praktykę rolniczą i środowiskową.

Podstawą systemu doradztwa rolniczego w Polsce jest doradztwo państwowe. Ośrodki doradztwa rolniczego są państwowymi jednostkami organizacyjnymi posiadającymi osobowość prawną i finansowane są z budżetu państwa oraz przychodów własnych. Zgodnie z art. 4⁷ państwowe ośrodki doradztwa wykonują następujące zadania:

- a) przygotowują materiały informacyjne i szkoleniowe, w tym dotyczące pomocy w zakresie działalności gospodarstw rolnych i produkcji rolniczej finansowanej lub współfinansowanej ze środków pochodzących z funduszy Unii Europejskiej lub innych instytucji krajowych lub zagranicznych;
- b) tworzą centralny system informacji i bazy danych na potrzeby doradztwa rolniczego;
- c) prowadzą szkolenia dla rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich;
- d) prowadzą działalność informacyjną wspierającą rozwój produkcji rolniczej;
- e) prowadzą działalność w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich;
- f) udzielają pomocy rolnikom i innym mieszkańcom obszarów wiejskich w zakresie sporządzania dokumentacji niezbędnej do uzyskania pomocy;
- g) prowadzą analizy rynku artykułów rolno-spożywczych i środków produkcji oraz gromadzą i upowszechniają informacje rynkowe w tym zakresie;
- h) upowszechniają metody produkcji rolniczej i stylu życia przyjazne dla środowiska;
- i) podejmują działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, ekologicznego i funkcjonalnego urządzania gospodarstwa rolnego;
- j) upowszechniają rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz prowadzą promocję wsi jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku;
- k) współdziałają w realizacji zadań wynikających z programów rolnośrodowiskowych;

⁶ Rozporządzenie Rady 1782/2003 z dnia 2003 r. ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników.

⁷ Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (DzU nr 251, poz. 2507).

- 1) prowadzą analizy przemian w zakresie poziomu i jakości produkcji rolniczej i funkcjonowania gospodarstw rolnych oraz upowszechniają wyniki tych analiz w pracy doradczej.

Z badań⁸ wynika, że zakres potrzeb sygnalizowanych przez poszukujących pomocy doradczej mieszkańców wsi obejmuje najczęściej porady prawno-ekonomiczne, pomoc socjalno-bytową oraz możliwości skorzystania ze środków unijnych. W dalszym ciągu, jak przedstawiają inne badania⁹ przeprowadzone na grupie 418 respondentów, wynika, iż rolnicy najbardziej cenią informacje zdobyte podczas pracy w swoim gospodarstwie (81,8%), dopiero na dalszym miejscu cenią sobie szkolenia (58,6%) i wiadomości zdobyte w szkole (44,7%).

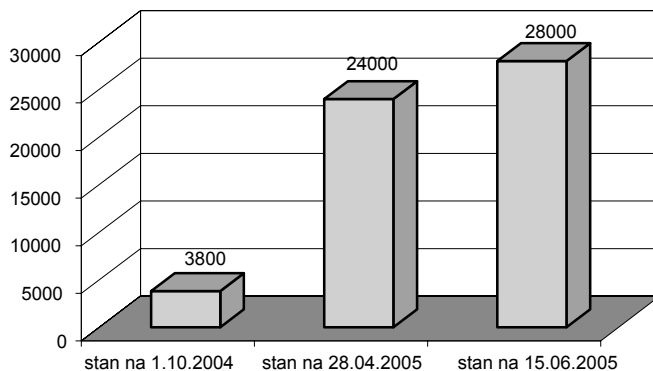
Od 1 września 2004 roku rozpoczęto w Polsce przygotowywanie planów i wniosków rolnośrodowiskowych. Wdrażanie programu rolnośrodowiskowego, realizowanego w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006, doradcy rolnośrodowiskowi rozpoczęli od gromadzenia odpowiednich dokumentów niezbędnych do przygotowywania planu i wniosku rolnośrodowiskowego. Proces zbierania dokumentów niezbędnych do złożenia wniosku był utrudniony trzykrotnie zmienionymi przepisami wykonawczymi¹⁰. Przepisy prawne dotyczące programów rolnośrodowiskowych wchodziły w życie zbyt późno, niosło to za sobą trudności w ich interpretacji, jak również liczne niezawinione przez doradców błędy w opracowanych planach i wnioskach. Pomimo trudności program rolnośrodowiskowy cieszył się dużym zainteresowaniem beneficjentów i jak przedstawia rysunek 1, następował stały wzrost liczby składanych wniosków.

⁸ Z. Brodziński, *Możliwość instytucjonalnego wsparcia rozwoju obszarów wiejskich*, „Wieś i Rolnictwo”, Suplement do nr 3/2003, Wyd. IRWiR PAN, Warszawa.

⁹ M. Łąguna, *Wybrane czynniki ekonomiczno-organizacyjne wpływające na gospodarstwa indywidualne w ocenie ich właścicieli*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Zeszyt 1, Tom IX, Warszawa-Poznań-Kraków 2007, s. 280.

¹⁰ – Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 lipca 2004 roku w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt objętej planem rozwoju obszarów wiejskich, DzU nr 174, poz. 1809. – Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 2005 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt objętej planem rozwoju obszarów wiejskich, DzU nr 22, poz. 179. – Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 czerwca 2005 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt objętej planem rozwoju obszarów wiejskich, DzU nr 131, poz. 1095.

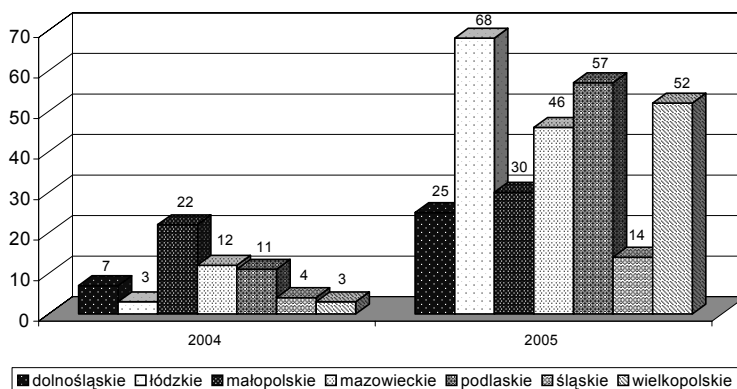
Rys. 1. Wzrost liczby wniosków rolnośrodowiskowych składanych do ARiMR

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.

Problemem pojawiającym się przy wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych jest zbyt mała liczba odpowiednich doradców. Do 2006 r. przez dwa lata MRiRW wyszkoliło tylko 526 doradców, z czego 389 pochodzi z ośrodków doradztwa rolniczego. Przygotowanie planu i wniosku rolnośrodowiskowego trwa od czterech do siedmiu dni. Średnio doradca wykonuje jeden plan przez pięć dni roboczych. Rysunek 2 przedstawia, jak duże jest zróżnicowanie w poszczególnych województwach, jeśli chodzi o liczbę doradców rolnośrodowiskowych i wykonywanych przez nich planów rolnośrodowiskowych.

Rys. 2 Średnia liczba wykonanych planów na jednego doradcę rolnośrodowiskowego w województwie

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Podlaskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Szepietowie.

Po analizie danych zawartych na rysunku 2 nasuwa się pytanie, czy liczba gospodarstw przypadająca na jednego doradcę rolnośrodowiskowego jest optymalna by zapewnić poprawne wdrożenie celów programów rolnośrodowiskowych? Nie chodzi bynajmniej o wykonanie planów czy wniosków, lecz o realizację tego programu. Program jest nowy i zarazem bardzo trudny, dlatego wielu rolników liczy na pomoc doradców, którzy wykonaliby im plany. W zależności od wypracowanego systemu, jak twierdzą sami doradcy, można do sprawy podejść w dwojaki sposób. Oferowana pomoc będzie dotyczyć tylko wypełnienia planu i wniosku rolnośrodowiskowego i wtedy można osiągnąć zadowalającą ilość wykonanych planów, lub podejść do sprawy jakościowo i realizować założone w programie cele kosztem ilości planów. W Polsce jeden doradca przypada na ok. 400 gospodarstw, tymczasem w Danii stosunek ten wynosi 1:80, w Szkocji 1:100, w Niemczech 1:20¹¹.

Podsumowanie

Inwestycje w kapitał ludzki są niezbędne ze względu na bieżące i strategiczne cele rozwoju, który powinien harmonijnie uwzględniać aspekty ekonomiczne i społeczne. Cechy jakościowe zasobów pracy są istotnym czynnikiem wpływającym na poziom i zróżnicowanie dochodów pochodzących z produkcji rolniczej.

Ośrodki doradztwa rolniczego spełniają rolę propagatorów programów rolnośrodowiskowych, które promują produkcję rolną opartą na metodach zgodnych z wymogami ochrony środowiska i przyrody, a jednocześnie wspierają finansowo beneficjentów.

Służby doradcze, oprócz organizowania szkoleń i przekazywania niezbędnych informacji, powinny skupić się na ciągłych działaniach motywujących rolników i ich rodziny do pogłębiania wiedzy.

Budowanie systemu doradztwa rolnośrodowiskowego trwa bardzo powoli, jak do tej pory bowiem napotyka na wiele barier natury technicznej i merytorycznej.

¹¹ K. Mościcki, Z. Brodziński, *Perspektywy i szanse rozwoju usług doradczych a ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Zeszyt 4, Tom VII, Warszawa-Poznań-Kraków 2005, s. 297.

AGRO-ENVIRONMENTAL PROGRAMMES AS THE SUPPORT FOR HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN THE RURAL AREAS IN COOPERATION WITH AGRICULTURAL ADVISORY CENTRES

Summary

In the paper the growing of nonmaterial factors in economy development as a whole, and in agriculture as well have been presented. The aim of article is to show the main results of agro-environmental programmes implementation in Poland in 2004-2006. The main conclusion is that agro-environmental programmes will primarily contribute to the improvement of the income situation of the rural population, but it will also raise awareness of the need to adjust agricultural holdings to EU hygienic and animal welfare standards and to protect the rural environment. Nevertheless due to the short programming period PROW will not solve the key problems of Polish rural area, but most measures will be continued in the rural development programme for 2007-2013. One of institution for helping of this transformations is agricultural advisory.

*Translated by Emil Rudowicz
and Elżbieta Kicka*

Anna Rytko
Justyna Kołyska

WPŁYW SEKTOROWEGO PROGRAMU OPERACYJNEGO ROZWÓJ ZASOBÓW LUDZKICH NA LICZBĘ PRACUJĄCYCH I STOPEŃ BEZROBOCIA NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE

Wprowadzenie

Pojęcie zasoby ludzkie ma dwa znaczenia. Pierwsze wywodzi się z nauk społecznych – głównie z ekonomii i oznacza siłę roboczą jako jeden z trzech środków produkcji. Drugie, bardziej powszechne, mieszczące się w zakresie zarządzania przedsiębiorstwem, odnosi się do indywidualnych pracowników oraz działu firmy, który zajmuje się zatrudnianiem, szkoleniem oraz zwalnianiem pracowników (czyli polityką personalną).

Jeszcze do niedawna zasób ludzi zdolnych do pracy określano pojęciem siła robocza. Dziś w literaturze socjologicznej i ekonomicznej stosuje się pojęcie kapitał ludzki, które uwzględnia nie tylko liczbę pracowników, ale także ich motywacje, przedsiębiorczość, kwalifikacje. Kapitał ludzki można zdefiniować jako zasób wiedzy, umiejętności i zdolności do pracy, a także zdrowia i energii witalnej zawarty w każdym człowieku i w społeczeństwie jako całości, określający zdolności do pracy, zdolność adaptacji do zmian w otoczeniu oraz możliwości kreacji nowych rozwiązań¹. Kapitał ludzki posiada dwie istotne cechy: po pierwsze zasób tego kapitału jest w dużym stopniu niezależny od potencjału demograficznego danego społeczeństwa, a po drugie kapitał ten nie poddaje się wszystkim prawom rynku.

---

¹ P. Broda-Wysocki, *Regionalne zróżnicowanie kapitału ludzkiego i społecznego. Analiza na przykładzie regionów koszalińskiego i opolskiego*, „Polityka Społeczna” nr 2/2002, s. 13.

Zasoby kapitału ludzkiego nie zmieniają się proporcjonalnie do zmiany liczby ludności i nie są z góry określone przez genetyczne cechy populacji, posiadają aspekt nie tylko ilościowy, ale i jakościowy. Ponadto kapitał ludzki, w przeciwieństwie do innych rodzajów kapitału, nie może zmienić właściciela. Kapitał ten może być jednak (zarówno w aspekcie osobowym, jak i społecznym) gromadzony, wydatkowany, inwestowany lub marnotrawiony tak jak inne rodzaje kapitału².

Kapitał ludzki jest często wymieniany jako czynnik rozwoju gospodarczego obok takich jak: ziemia i surowce (odnawialne i nieodnawialne), postęp techniczny oraz inwestycje (czyli powiększanie kapitału rzeczowego). Istnieje przekonanie, iż kapitał ludzki staje się w dzisiejszych czasach czynnikiem rozstrzygającym o konkurencyjności danej gospodarki. Dlatego też nabiera on większego znaczenia niż tradycyjne formy kapitału.

1. Cel i metody badań

Celem artykułu jest wskazanie potrzeb i możliwości oddziaływania na kapitał ludzki obszarów wiejskich w latach 2004-2006 ze szczególnym uwzględnieniem Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich. W artykule dokonano porównania wielkości oraz jakości zasobów ludzkich na wsi i w miastach Polski. Posłużyła do tego analiza danych GUS na temat sytuacji demograficznej w Polsce oraz raport o aktywności ekonomicznej Polaków sporządzony na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2002 roku. Następnie zbadano wielkość i strukturę wsparcia w ramach Narodowego Planu Rozwoju na lata 2004-2006 oraz określono miejsce SPO RZL w NPR. W końcowej części artykułu zaprezentowano przewidywane efekty działań podejmowanych w ramach NPR w odniesieniu do liczby osób pracujących oraz stopy bezrobocia. W tym celu wykorzystano wyniki modelowania za pomocą modelu makroekonomicznego HERMIN.

2. Zasoby ludzkie i kapitał ludzki na wsi

Zasoby ludzkie, rozumiane jako zasoby siły roboczej, można wyrazić za pomocą liczby osób zdolnych do pracy, czyli ludności w wieku produkcyjnym. W wartościach bezwzględnych w 2002 r. w Polsce mieliśmy łącznie 24,24 mln ludności

² S. Domański, *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, PWN, Warszawa 1993, s. 16-19.

w wieku produkcyjnym. Ludność w wieku produkcyjnym stanowiła w miastach ok. 66%, a na wsi ok. 60% ludności ogółem i w ostatnich latach udział ten wykazuje tendencję rosnącą (szybszy przyrost udziału tej części ludności występuje na wsi niż w miastach)³.

O jakości istniejących zasobów ludzkich najlepiej świadczy poziom wykształcenia ludności. Istnieją duże różnice pomiędzy wykształceniem ludności zamieszkującej miasta i wieś. Strukturę aktywnych i biernych zawodowo pod względem poziomu wykształcenia na wsi i w miastach prezentuje tabela 1. W miastach wśród pracujących dominują osoby z wykształceniem średnim, które stanowią 39,4% pracujących. Aż 24,5% pracujących to osoby z wyższym wykształceniem. Na wsi największy odsetek pracujących stanowią osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym – 38,3%. W tej grupie aktywnych zawodowo tylko 10,6% osób ma wykształcenie wyższe bądź policealne.

Jeśli chodzi o osoby bezrobotne, to w mieście w tej grupie dominują osoby ze średnim wykształceniem (37%) oraz z wykształceniem zawodowym (35,3%). Na wsi natomiast wśród bezrobotnych i biernych zawodowo przeważającą większość stanowią najslabiej wykształcone osoby. Taki kształt struktury bezrobotnych ze względu na poziom wykształcenia sprawia, iż osoby zamieszkujące obszary wiejskie mają problemy ze znalezieniem pracy. Można więc ocenić, iż jakość zasobów ludzkich na obszarach wiejskich jest gorsza niż w miastach. Sytuacja ta wymaga podjęcia odpowiednich działań przez instytucje rynku pracy w celu wsparcia ich rozwoju. Takie możliwości stworzył między innymi Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich.

Tabela 1. Aktywność ekonomiczna ludności Polski według poziomu wykształcenia i miejsca zamieszkania (%)

Poziom wykształcenia	Miasta			Wieś		
	P	B	BZ	P	B	BZ
Wyższe	24,5	6,4	6,1	7,7	2,3	1,4
Policealne	6,0	3,8	2,3	2,9	2,0	0,9
Średnie zawodowe	29,8	25,4	17,0	22,5	19,6	8,2
Średnie ogólnokształcące	9,6	11,6	13,9	4,5	5,5	4,1

³ *Rocznik Demograficzny 2007*, GUS, Warszawa 2007, Tablica 23.

Poziom wykształcenia	Miasta			Wieś		
	P	B	BZ	P	B	BZ
Zasadnicze zawodowe	23,5	35,3	16,0	38,3	44,8	15,9
Podstawowe ukończone	6,3	17,1	40,4	22,8	25,2	58,8
Podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego	0,1	0,3	3,4	1,1	0,5	10,3
Nieustalony poziom wykształcenia	0,1	0,1	0,9	0,1	0,1	0,3

P – pracujący,
B – bezrobotni,
BZ – bierni zawodowo.

Źródło: Aktywność ekonomiczna ludności Polski, GUS, Warszawa 2003, s. 160-163.

3. Narzędzia rozwoju kapitału ludzkiego na przykładzie SPO RZL

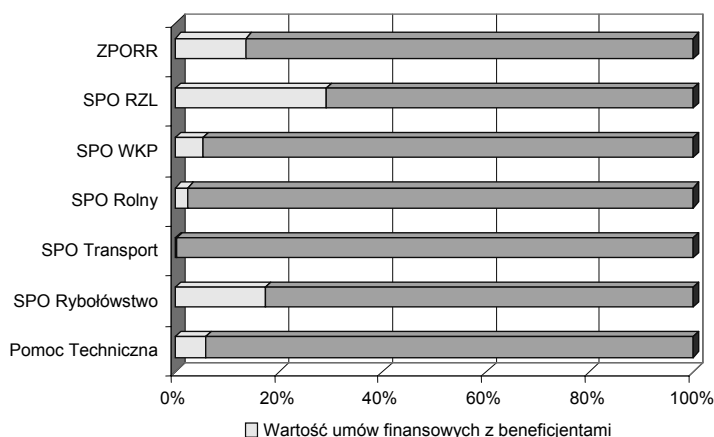
Już w 1993 r. jednym z celów nowej polityki gospodarczej miało być inwestowanie w kapitał ludzki⁴. Jednak dopiero od 2004 r. pojawiły się konkretne programy rozwoju zasobów ludzkich i kapitału ludzkiego, co było związane z możliwością wykorzystania nowych środków w ramach funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. *Rozwój zasobów ludzkich i zatrudnienia* wymieniony został jako jedna z pięciu osi rozwoju w Narodowym Planie Rozwoju 2004-2006. Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich (SPO RZL) był jednym z narzędzi wdrażania Narodowego Planu Rozwoju w Polsce. Poza nim w ramach środków z Europejskiego Funduszu Społecznego możliwości inwestowania w rozwój zasobów ludzkich dawały również Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego (ZPORR) oraz inicjatywa wspólnotowa EQUAL.

SPO RZL był drugą pozycją pod względem udziału w alokacji środków z funduszy Unii Europejskiej w latach 2004-2006. Na jego realizację przeznaczono 1470 mln euro, co stanowiło 17,8% wszystkich środków. Najwięcej funduszy, bo aż 2968,47 mln euro, asygnowano ZPORR. Jeśli chodzi o zainteresowanie beneficjentów poszczególnymi programami, to najlepiej wypadł ZPORR, gdzie wartość złożonych wniosków wyniosła 4212, 84 mln euro (142% alokacji). SPO RZL cieszył się również dużą popularnością, choć nie osiągnięto w jego przypadku 100% alokacji. Wartość złożonych wniosków w przypadku tego programu wyniosła 883,58 mln euro, co stanowiło 71,6% alokacji środków na lata 2004-2006.

⁴ G. Kołodko, *Strategia dla Polski*, wyd. Poltext, Warszawa 1994.

Nieco inne wnioski niesie analiza wartości ostatecznych umów finansowych podpisanych z beneficjentami. Największa wartość omawianej wielkości – 428,96 mln euro – wystąpiła w SPO RZL, powodując tym samym najlepsze wykorzystanie dostępnych środków, na poziomie 29% alokacji (rys. 1).

Rys. 1. Wartość umów finansowych podpisanych z beneficjentami jako odsetek alokacji środków na lata 2004-2006

Głównym celem SPO RZL była **budowa otwartego, opartego na wiedzy społeczeństwa poprzez zapewnienie warunków do rozwoju zasobów ludzkich w drodze kształcenia, szkolenia i pracy**. Realizacja tego celu miała przyczynić się do rozwijania konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości. Z kolei harmonijny rozwój gospodarki miał zapewnić wzrost zatrudnienia i osiągnięcie spójności społecznej, ekonomicznej i przestrzennej z Unią Europejską na poziomie regionalnym i krajowym.

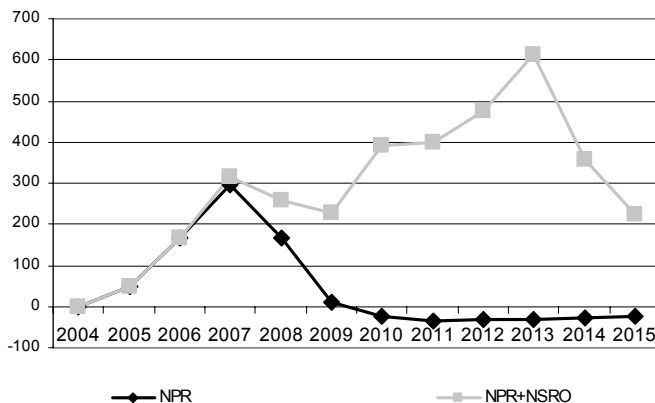
Na realizację pierwszego priorytetu *Aktywna polityka rynku pracy oraz integracji zawodowej i społecznej* w latach 2004-2006 prelimitowano środki w wysokości 709,5 mln euro, alokacja środków na działania drugiego priorytetu *Rozwój społeczeństwa opartego na wiedzy* wyniosła 714,4 mln euro, a na potrzeby priorytetu *Pomoc techniczna* zapewniono ponad 19 mln euro. Największa część pieniędzy przeznaczona była na realizację działania 2.2. *Podniesienie jakości edukacji w odniesieniu do potrzeb rynku pracy* – 173,22 mln euro, co stanowiło 23% alokacji. Wnioski o najwyższej wartości przyjęto w ramach działania 2.3. *Rozwój kadr nowoczesnej gospodarki* – 534,41 mln euro. Wartość ta przekroczyła planowa-

ną alokację prawie trzykrotnie. Jednak wartość podpisanych ostatecznie umów z beneficjentami okazała się znacznie niższa od wartości wniosków – wyniosła jedynie 11,8 mln euro (6,21% przeznaczonych na to działanie środków). Dużą popularnością cieszyło się również działanie 2.2., w którym złożono wnioski na kwotę 284,32 mln euro, co stanowiło ponad 84% alokacji środków na lata 2004–2006. Należy podkreślić, iż w przypadku tego działania wartość umów była niemal równa wartości złożonych wniosków.

4. Efekty wsparcia rozwoju zasobów ludzkich w Polsce

Rys. 2 prezentuje wpływ NPR na liczbę pracujących wyznaczony za pomocą modelu HERMIN. Przewidywano, iż wskutek implementacji NPR w roku 2007 będzie pracowało o około 300 tys. osób więcej. Zaznaczający się od roku 2010 negatywny wpływ na liczbę pracujących wynika z efektów wydajnościowych realizacji NPR. Od roku 2007 jest jednak realizowany kolejny program wsparcia strukturalnego – Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia (w szczególności Program Operacyjny Kapitał Ludzki), który zniweluje ten efekt i łączny wpływ obu programów na zwiększenie liczby miejsc pracy będzie nadal widoczny.

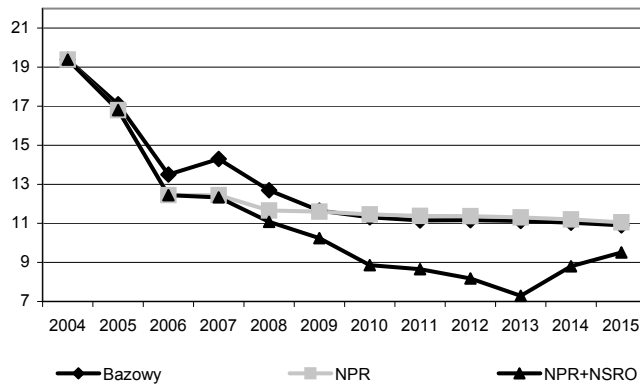
Rys. 2. Wpływ Narodowego Planu Rozwoju 2004-2006 oraz Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia 2007-2013 na liczbę pracujących w Polsce

Źródło: J. Zaleski, P. Tomaszewski, M. Zembaty, J. Bradley, Ocena makroekonomicznego wpływu realizacji Narodowego Planu Rozwoju na lata 2004-2006 oraz Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia na lata 2007-2013 przy użyciu modelu HERMIN dla polskiej gospodarki, WARR, Wrocław 2007.

Według prognoz opracowanych za pomocą modelu HERMIN realizacja Narodowego Planu Rozwoju będzie miała również wpływ na obniżenie stopy bezrobocia (rys. 3). Dzięki działaniom przewidzianym w NPR, a w szczególności dzięki Sektorowemu Programowi Rozwój Zasobów Ludzkich, stopa bezrobocia będzie spadała szybciej niż miałyby to miejsce bez wykorzystania środków unijnych. Szacowana stopa bezrobocia dzięki NPR ma obniżyć się do 11,6 w 2009 r. Natomiast połączenie działań NPR i NSRO ma w efekcie doprowadzić do spadku stopy bezrobocia do poziomu 7,3 w 2013 r.

Rys. 3. Wpływ Narodowego Planu Rozwoju 2004-2006 oraz Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia 2007-2013 na stopę bezrobocia w Polsce

Źródło: J. Zaleski, P. Tomaszewski, M. Zembaty, J. Bradley, *Ocena makroekonomicznego wpływu realizacji Narodowego Planu Rozwoju na lata 2004-2006 oraz Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia na lata 2007-2013 przy użyciu modelu HERMIN dla polskiej gospodarki*, WARR, Wrocław 2007.

Podsumowanie

Przeprowadzone analizy wykazały, iż istnieje duże zróżnicowanie w wielkości oraz jakości zasobów ludzkich pomiędzy miastami a obszarami wiejskimi w Polsce. W związku z tym potrzebne są działania mające na celu rozwój zasobów ludzkich na wsi. Za doskonałe narzędzie realizacji tego zadania można uznać Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich. Jego wdrożenie z pewnością pozytywnie wpłynie na rozwój kapitału ludzkiego, zwłaszcza w przypadku kontynuacji działań w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki w latach 2007-2013.

**INFLUENCE OF THE SECTOR OPERATIONAL PROGRAM
– HUMAN RESOURCES DEVELOPMENT ON THE NUMBER
OF EMPLOYEES AND RATE OF UNEMPLOYMENT
IN POLISH RURAL AREAS**

Summary

In Poland there is a large division in size and quality of the human resources between rural areas and cities. The aim of the paper was to research the needs and capabilities to affect on human capital in rural areas in years 2004-2006. The influence of National Strategy of Development on human resources predicted within HERMIN model was also presented in the work.

*Translated by Anna Rytko
and Justyna Kołyska*

Svitlana Shevelova

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ PODMIOTÓW AGROBIZNESU W WARUNKACH NIEPEWNOŚCI: TEORETYCZNE ASPEKTY ZARZĄDZANIA RYZYKIEM

Wprowadzenie

Przedsiębiorczość definiuje się jako aktywne działanie w sferze gospodarczej. Wynikiem przedsiębiorczości jest pomnożenie bogactwa nie tylko indywidualnego, ale też ogólnospołecznego. Przedsiębiorczość może dotyczyć ludzi, podmiotów gospodarczych. Na ich aktywność wpływają różne elementy makro – i mikrootoczenia. Zdolność do podejmowania uzasadnionego ryzyka w warunkach niepewności jest ważną właściwością przedsiębiorczości menedżerów. Ryzyko określa się jako kwantyfikowalną niepewność¹. Zarządzanie w agrobiznesie jest związane z podwyższonym ryzykiem prowadzenia działalności gospodarczej. Wynika to z cech szczegółowych rolnictwa, takich jak: zależność od warunków naturalnych, sezonowość, trwałość procesu produkcyjnego i inne.

Przedmiotem badań niniejszego opracowania jest związek procesu zarządzania ryzykiem z elementami oddziałującymi na przedsiębiorczość podmiotów agrobiznesu.

Cel niniejszego opracowania polega na poszukiwaniu odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jakie jest podstawowe ryzyko hamujące rozwój przedsiębiorczości na poziomie makrootoczenia, w tym instytucjonalnego?

---

¹ J. Zawila-Niedźwiedzki, *Niepewność w zarządzaniu*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 455, Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007.

2. Jakie są teoretyczne podstawy skuteczności zarządzania ryzykiem?
3. Jak rozwój przedsiębiorczości oddziałuje na skuteczność zarządzania ryzykiem na poziomie sektora oraz przedsiębiorstw agrobiznesu?

1. Podstawowe ryzyko hamujące rozwój przedsiębiorczości na poziomie makrootoczenia oraz sposoby zarządzania ryzykiem

Udział wartości dodanej rolnictwa i sektora żywnościowego w strukturze PKB krajów wysoko rozwiniętych maleje. Przyszłość rozwoju agrobiznesu będzie uzależniona przede wszystkim od dynamiki rozwoju sfery informatycznej, czyli gospodarki opartej na wiedzy. W obrębie gospodarki informatycznej ważny jest rozwój „współczesnego agrobiznesu”. Współczesny agrobiznes oznacza ścisłą integrację oraz zrównoważony, innowacyjny rozwój wszystkich jego sfer produkcji, materialnej i usług. Dla każdej z nich charakterystyczna jest wysoka jakość kadr, wykorzystanie najnowszej wiedzy i technologii, zachowanie bezpieczeństwa środowiska naturalnego, zdolność do skutecznej globalnej konkurencji i inne².

Jakie podstawowe ryzyko hamujące rozwój przedsiębiorczości można wyodrębnić na poziomie makrootoczenia?

Ryzyko związane z brakiem konstruktywnej polityki państwa wspierającej tworzenie sprzyjających warunków dla rozwoju przedsiębiorczości. W wypadku braku wsparcia ze strony polityki państwowej rozwoju: kapitału ludzkiego oraz społecznego, przedsiębiorczości, innowacyjności, będących napędowym motorem rozwoju strategicznych i priorytetowych branż „nowoczesnej” gospodarki, występuje duże ryzyko braku postępu gospodarczego lub kryzysu.

Ryzyko związane z nasileniem globalizacji polega na braku możliwości wykorzystania szans oraz wyeliminowania zagrożeń procesów globalnych. Ryzyko niewykorzystanych szans oraz braku możliwości wyeliminowania zagrożeń globalizacji powoduje, że kraje biedne stają się jeszcze biedniejsze. Natomiast kraje, które są zdolne aktywnie rozwijać „nowoczesną gospodarkę” na bardziej innowacyjnych zasadach, będą uzyskiwały lepszą pozycję konkurencyjną w światowej gospodarce oraz coraz bardziej się wzbogacały. W związku z czym konieczna jest realizacja aktywnej polityki państwowej wspierającej wzrost **konkurencyjności wewnętrznej i zewnętrznej**.

² S. Shevelova, *Zdolność konkurencyjna sektora mleczarskiego Ukrainy z uwzględnieniem doświadczeń Polski*, Wyd. SGGW, Warszawa 2004.

Zarządzanie ryzykiem na poziomie makrootoczenia w celu wzrostu przedsiębiorczości

Teoria podejmowania decyzji w warunkach niepewności na poziomie makrootoczenia dotyczy decyzji formułowanych przez politykę państwową. Podejmowane decyzje powinny być nakierowane na wykorzystanie szans i minimalizację zagrożeń otoczenia. **Najlepszym sposobem zarządzania ryzykiem na poziomie makrootoczenia** w celu rozwoju przedsiębiorczości jest realizacja aktywnej polityki państwa, wspierającej wzrost konkurencyjności. *Aktywną politykę państwa, wspierającą wzrost konkurencyjności* można definiować jako regulowanie wszystkich elementów otoczenia kontrolowanych przez państwo oraz optymalne dostosowanie się do elementów niekontrolowanych w celu ciągłego rozwoju kapitału ludzkiego, społecznego, będących napędowym motorem rozwoju gospodarki opartej na wiedzy.

Teoretyczne aspekty wzrostu przedsiębiorczości na poziomie makrootoczenia związane są z realizacją **konceptji lub modelu państwa innowacyjnego**. W konceptji tej można połączyć następujące wątki teorii:

1. Teoria innowacji (wynikająca z teorii realnego cyklu koniunkturalnego lub teorii wzrostu P.M. Romera i R.E. Lucasa), która widzi przyczyny występowania cykli koniunkturalnych w falowym pojawieniu się innowacji organizacyjno-technicznych³.
2. Konceptje J.M. Keynesa i J. Schumpetera. Keynes dostarcza instrumentarium ważnego z punktu widzenia ogólnych narzędzi oddziaływania państwa i roli popytu globalnego, natomiast Schumpeter – instrumentarium badawczego niezbędnego do analizy innowacyjności i przedsiębiorczości⁴. Rozwój innowacyjności oraz przedsiębiorczości jest związany z rozwojem kapitału ludzkiego, czyli nową teorią wzrostu endogenicznego.
3. Nowa teoria wzrostu endogenicznego. Jeden z przedstawicieli tej teorii R.J. Barro, analizując model wzrostu M. Solowa (traktującego postęp techniczny jako egzogeniczny, radykalny czynnik wzrostu), doszedł do wniosku, że dynamika inwestycji w kapitał ludzki jest ważnym czynnikiem powodującym przyrost realnego PKB. Różnice w wielkości i dynamice inwestycji w kapitał ludzki mogą doprowadzić do trwałych różnic tempa wzrostu gospodarczego między krajami⁵.

³ A. Jabłońska, Cykl koniunkturalny, w: Podstawy ekonomii, red. R. Milewski, PWN, Warszawa 1998.

⁴ W. Szymański, *Globalizacja, wyzwanie i zagrożenia*, Wydaw. Difin, Warszawa 2001.

⁵ R.J. Barro, *Economic Growth and Convergence, International Center for Economic Growth, Occasional Papers*, nr 46, San Francisco 1994.

Realizacja koncepcji państwa innowacyjnego przewiduje tworzenie przez państwo „innowacyjnych fal” w promowaniu inwestycji o silnych efektach zewnętrznych (badania naukowe i rozwój, szkolnictwo, doradztwo i inne związane z rozwojem kapitału ludzkiego, infrastruktura), będących motorem rozwoju nowoczesnej gospodarki oraz jej najbardziej perspektywicznych i priorytetowych sektorów. Koncepcja ta może być realizowana przy pomocy narodowej **strategii rozwoju innowacyjności i przedsiębiorczości**, która powinna zawierać ściśle powiązane między sobą podsystemy polityki państwowej: *socjalnej, strukturalnej, budżetowej, podatkowej i innej*⁶.

Te podsystemy polityki państwowej pozwalają na osiągnięcie sprzyjających warunków kreatywnego rozwój kapitału ludzkiego, przedsiębiorczości, innowacyjności jako podstawowego czynnika gospodarki opartej na wiedzy.

Teoretyczną podstawą aktywnej polityki państwa, wspierającej wzrost konkurencyjności w agrobiznesie, jest przede wszystkim teoria przemian strukturalnych w rolnictwie i gospodarce żywnościowej.

Aktywna polityka państwa wspierająca wzrost konkurencyjności w agrobiznesie polega na:

- a) transferze innowacji z branż informatycznych do rolnictwa i gospodarki żywnościowej za pomocą rozbudowania marketingowych kanałów przekazywania wiedzy (systemy instytucji, doradztwa i inne);
- b) skutecznym oddziaływaniu na czynniki niemobilne w rolnictwie (ziemia) oraz słabo mobilne (siła robocza);
- c) osiągnięciu równowagi na rynku produktów rolno-żywnościowych.

Realizacja wymienionych kierunków polityki państwowej powinna odbywać się w sposób pośredni poprzez wspieranie innowacyjnego i socjalnego rozwoju wsi, rolnictwa i obszarów wiejskich.

Na poziomie instytucjonalnym istnieje podstawowe ryzyko hamujące rozwój przedsiębiorczości: brak rozbudowania odpowiednich do polityki państwowej instytucji oraz ich efektywnego funkcjonowania. Chodzi przede wszystkim o instytucje naukowo-badawczo – rozwojowe, doradcze, system edukacji, infrastrukturę i inne. Te instytucje pozwalają na wspieranie rozwoju potencjału ludzkiego jako najważniejszego czynnika wzrostu konkurencyjności w gospodarce informatycznej. Teoria nowej ekonomii instytucjonalnej wskazuje na prawidłowości w osiągnięciu skuteczności systemu instytucjonalnego. Według tej teorii konieczne jest:

⁶ B. Winiarski, *Uwarunkowania, cele i dziedziny polityki ekonomicznej*, w: *Polityka gospodarcza*, red. B. Winiarski, PWN. Warszawa 2002.

- a) zagwarantowanie porządku ekonomicznego, czyli norm formalnych i nieformalnych (etyczno-moralnych);
- b) zastępowanie mniej efektywnych instytucji bardziej efektywnymi.

Tworzenie społeczeństwa obywatelskiego polega na instytucjonalizacji przestrzeni między jednostką a państwem, a w procesie tym decydujące znaczenie ma oddolna inicjatywa i aktywność obywateli⁷. Instytucjonalizacja przestrzeni między jednostką a państwem pomaga zredukować warunki niepewności oraz skutecznie zarządzać ryzykiem. Przedsiębiorczość w procesie tworzenia społeczeństwa obywatelskiego z jednej strony występuje jako skutek oddziaływań państwowej polityki instytucjonalnej, a z drugiej strony jako aktywny proces inicjowany przez obywateli.

2. Rozwój przedsiębiorczości a zarządzanie ryzykiem na poziomie sektorowym

Podstawowe ryzyko, które można wyodrębnić na poziomie sektorowym to dekoncentracja zasobów podmiotów gospodarczych, brak pogłębiania specjalizacji poszczególnych ogniw, niewykorzystanie możliwości i korzyści różnych form integracji, deregulacja droższych ogniw sektora na skutek dekonstrukcji łańcucha marketingowego ogniw sektora i inne.

Szczególne znaczenie w opracowaniu skutecznych sposobów zarządzania ryzykiem w sektorze mają teoretyczne koncepcje opracowane przez M.E. Portera:

- koncepcja pięciu sił konkurencyjnych,
- koncepcja diamentowej struktury konkurencji,
- koncepcja łańcucha wartości,
- koncepcja kosztów transakcyjnych zasugerowana przez R. Coase'a, następnie rozwinięta przez O. Williamsona.

Koncepcja kosztów transakcyjnych ukształtowała nowy pogląd na mechanizm regulacji wymiany ekonomicznej w łańcuchu wartości oraz na rolę integracji pionowej w tworzeniu przewagi konkurencyjnej. Wyniki zastosowania teorii kosztów transakcyjnych mają dwie strony oddziaływania na poszczególne ogniwa łańcucha marketingowego. Pierwsza strona – sens integracji pionowej powinien polegać na tym, aby uniknąć oportunistycznej wymiany, czyli aby korzyści oraz

---

⁷ J. Wilkin, *Budowa instytucji wspierających rozwój wsi i rolnictwa w kontekście integracji Polski z Unią Europejską*, w: *Wies i rolnictwo. Perspektywy rozwoju*, wyd. IERiGŻ, IRWiR, SGH, Warszawa 2002, s. 199-202.

ułatwienia działalności w zintegrowanym łańcuchu ogniw sektora były wyższe niż na rynku. Druga strona – oddziaływanie koncepcji kosztów transakcyjnych na ogniwa zintegrowanego pionowo łańcucha marketingowego – polega na tym, że wycofują się z niego ogniwa droższe, ustępując miejsca tańszym (na rynku krajowym czy globalnym), co prowadzi do dekonstrukcji łańcucha wartości⁸. W tym wypadku, kiedy któreś z ogniw łańcucha marketingowego może tworzyć dużą wartość dodaną, będzie ono atrakcyjne dla integracji oraz inwestowania, mniej atrakcyjne ogniwa wycofują się z niego.

Przedsiębiorczość w zarządzaniu ryzykiem na poziomie sektorowym polega na wykorzystaniu korzystnych możliwości integracji pionowej oraz poziomej przez podmioty gospodarcze będące ogniwami poszczególnych sektorów agrobiznesu. Skuteczność integracji pionowej oraz poziomej, fuzji oraz przejęć odbywa się na zasadach racjonalności, odpowiednio do strategii przedsiębiorstw w celu dostosowania się do zmian otoczenia. Elastyczny rozwój integracji poziomej oraz pionowej ogniw poszczególnych sektorów sprzyja rozwojowi specjalizacji, koncentracji zasobów podmiotów gospodarczych oraz ich powiązaniu w grupy firm (grona). W ten sposób tworzy się zbiorowa przewaga konkurencyjna oparta na kapitale ludzkim i procesach tworzonych przez ludzi, więc najtrudniejsza do odtworzenia⁹.

Realizacja strategii integracji pionowej oraz poziomej świadczy o przedsiębiorczości podmiotów agrobiznesu, pomaga skutecznie działać w warunkach niepewności oraz minimalizować ryzyko na poziomie sektorowym.

3. Rozwój przedsiębiorczości a zarządzanie ryzykiem na poziomie mikroekonomicznym

Teoria podejmowania decyzji w warunkach niepewności na poziomie mikrootoczenia skupia się wokół podejmowania decyzji nakierowanych na:

- a) wykorzystanie szans i minimalizację zagrożeń makrootoczenia;
- b) minimalizację kosztów ryzyka i efektywność zarządzania ryzykiem w celu rozwoju potencjału strategicznego.

Przedsiębiorczość podmiotów agrobiznesu polega na osiągnięciu konkurencyjności oraz utrzymaniu pozycji konkurencyjnej w długim okresie.

Jakie ryzyko jest najważniejsze w kształtowaniu konkurencyjności firm?

⁸ E. Cyrson, *Norwy paradygmat strategii konkurencji*, w: *Konkurencyjność przedsiębiorstw – nowe podejście*, red. E. Skawińska, PWN, Warszawa 2002.

⁹ S. Shevelova, *Zdolność konkurencyjna sektora...*, op. cit.

Na Światowym Forum Gospodarczym w Davos w roku 2005 zaznaczono, że wyniki wywiadu przeprowadzone wśród menedżerów 1324 największych korporacji transnarodowych wskazują, iż 54% z nich wyodrębnia ryzyko utraty kluczowych zdolności firmy, a 41% utraty *image'u*¹⁰.

Kluczowe zdolności (kompetencje) to zespół zasobów i wartości materialnych i niematerialnych znajdujących się w posiadaniu firmy, które umożliwiają uzyskanie pozycji lidera nie tylko w chwili bieżącej, ale także w dalszej przyszłości. Na kluczowe kompetencje składają się systematycznie gromadzone w firmie umiejętności techniczne i technologiczne, zarządcze, organizacyjne, marketingowe, projektowe i inne¹¹.

Według Hamela i Prahalada źródłem kluczowych kompetencji nie muszą być nowe technologie, lecz raczej nowe koncepcje zaspokajania powstających potrzeb nabywców, lub kreowanie nowych, których realizacji służą tworzone technologie. Rozwój kluczowych kompetencji podmiotów gospodarczych pozwala na budowanie trwałych przewag konkurencyjnych¹². Tworzenie trwałej przewagi konkurencyjnej wymaga budowania przyszłościowej strategii organizacyjnej i jej wdrożenia przez podmioty oraz umiejętności zarządzania strategicznego. W tym procesie kluczowe znaczenie ma rozwój przedsiębiorczości.

Podsumowanie

Podsumowując można stwierdzić:

1. Zarządzanie ryzykiem na poziomie makrootoczenia powinno odbywać się za pomocą aktywnej polityki państwa wspierającej wzrost konkurencyjności oraz kształtowania efektywnego systemu instytucjonalnego dla realizacji tej polityki.
2. Przedsiębiorczość na poziomie sektorowym polega na tworzeniu zbiorowej przewagi konkurencyjnej poprzez rozwój integracji poziomej i pionowej podmiotów agrobiznesu.
3. Przedsiębiorczość podmiotów agrobiznesu w zarządzaniu ryzykiem na poziomie mikroekonomicznym polega przede wszystkim na rozwoju kluczowych kompetencji pozwalających na budowanie trwałych przewag konkurencyjnych podmiotów agrobiznesu.

¹⁰ „Nowe Życie Gospodarcze” nr 3/2005, s. 6.

¹¹ S. Shevelova, *Zarządzanie nowym produktem a tworzenie przewagi konkurencyjnej*, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej nr 38, Poznań 2006.

¹² G. Hamel, C.K. Prahalad, *Competing for the future*, Cambridge 1994.

THE ENTERPRISE OF AGRIBUSINESS COMPANY UNDER UNCERTAINTY CONDITIONS: THE THEORETICAL ASPECTS OF MANAGEMENT OF THE RISK

Summary

The work analyses: the basic risk inhibitory the development of enterprise on level of the macro surrounding; the theoretical aspects of risk management; influence the development of enterprise on effectiveness of risk management.

Translated by Svitlana Shevelova

Jan Siekierski
Małgorzata Rutkowska

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ¹ JAKO KONCEPCJA W NAUKACH EKONOMICZNYCH

Wprowadzenie

Celem opracowania jest wskazanie koncepcji zrównoważonego rozwoju w naukach ekonomicznych – od ekonomii ekologicznej, ekonomii środowiska, do nauk społeczno-ekonomicznych.

W artykule zastosowano metodę opisowo-analityczną. Polegała ona na dokładnym opisie cech i zjawisk poprzez ustalanie różnic występujących między nimi. Jako wstępne narzędzie zastosowano metodę opisową; z dotychczas znanej całości wyodrębniono określone zjawisko, które opisano. Przedstawiono rzeczywistość, porównano cechy i zadania dotyczące przedmiotu badań.

1. Istota zrównoważonego rozwoju

Korzenie koncepcji zrównoważonego rozwoju sięgają do Arystotelesa i Hipokratesa, którzy uważali, że całość jest czymś więcej niż sumą części, z których

---

¹ W Polsce powstała dychotomiczna (rozdzielna) kategoria: rozwój zrównoważony i trwały, co jest zapewne wynikiem błędnego pierwotnego tłumaczenia *sustainable development* na język polski. W zagranicznej literaturze przedmiotu nie występuje oderwanie, a tym bardziej przeciwstawienie trwałości i zrównoważenia. Za nieudany tłumaczeniem może przemawiać jedynie formalny aspekt powszechnego używania terminu rozwój zrównoważony w przepisach prawa polskiego oraz w polskiej literaturze. Stąd, w celu uniknięcia sporów semantycznych, lepsze jest stosowanie pojęcia **rozwój trwały (zrównoważony)**.

się składa; a zatem i człowiek nie jest tylko sumą narządów i komórek. Osoba ludzka, jako zjawisko, musi być rozpatrywana w związku z wszelkimi innymi zjawiskami. Człowiek bowiem to nie tylko organizm biologiczny, nie tylko nośnik ról społecznych, ale w wielopoziomowej hierarchii przyrody również czynnik koordynujący zjawiska zachodzące w środowisku zewnętrznym i wewnętrznym. Świat jest zbudowany z systemów, a człowiek to również samoorganizujący się system. Zrównoważony rozwój opiera się zatem na filozofii głoszącej jedność wszechrzeczy, tzn. opiera obraz świata na podejściu systemowym. Pojęcie zrównoważonego rozwoju pochodzi pierwotnie z leśnictwa (twórcą jego był Hans Carl von Carlowitz). Oznaczało ono sposób gospodarowania lasem w taki sposób, aby nigdy nie został on zlikwidowany i by mógł się zawsze odbudować. Koncepcja zrównoważonego rozwoju była na początku XIX w. propagowana przez wszystkie niemieckie Wyższe Szkoły Leśne. Następnie pojęcie to przejęli naukowcy z innych krajów i przetłumaczono je na język angielski, gdzie była mowa o *Sustained Yield Forestry*. Określenie „sustainable” przejął następnie ruch ekologiczny i w latach osiemdziesiątych ponownie wprowadzono je do debaty politycznej. Obecnie definicja **zrównoważonego rozwoju** nie ogranicza się wyłącznie do sfery leśnictwa.

Ekonomiści klasyczni (David Ricardo, Thomas Robert Malthus, John Stuart Mill) stworzyli podstawy koncepcji rozwoju zrównoważonego; zastanawiali się oni nad granicami wzrostu – maltuzjańska doktryna ludnościowa², koncepcja malejących przychodów w rolnictwie, ricardiańska teoria renty gruntowej. Tematyką tą zajmowali się w późniejszym okresie przedstawiciele ekonomii neoklasycznej (William Stanley Jevons), marksizmu, instytucjonalizmu i ekonomii keynesowskiej³. Przedstawiciele Klubu Rzymskiego wskazali naturalne granice wzrostu i rozwoju, ponadto opowiadali się za koniecznością ograniczenia zużycia zasobów naturalnych oraz ich ochroną. Kategoria zrównoważonego rozwoju jest zatem nieodłącznym elementem polityki ekologicznej i strategii rozwoju zrównoważonego, jak również polityki społeczno-ekonomicznej i różnych strategii rozwoju społeczno-gospodarczego na wszystkich szczeblach (regionalnym, krajowym oraz międzynarodowym).

W literaturze przedmiotu istnieje wiele definicji pojęcia rozwoju zrównoważonego⁴ i stąd rozwój zrównoważony może być rozumiany i interpretowany

² Zasadnicza teza Malthusa, że ludność wzrasta szybciej niż podaż żywności.

³ H. Landreth, D.C. Colander, *Historia myśli ekonomicznej*, PWN, Warszawa 2005, s. 120-178, 246-247 i nast.

⁴ F. Piontek, *Kontrowersje i dylematy wokół rozwoju zrównoważonego i trwałego*, w: *Ekonomia a rozwój zrównoważony*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok 2001, s. 18.

na wiele sposobów, co stanowi jednocześnie istotny problem poznawczy i praktyczny. **Zrównoważony rozwój** (*Sustainable Development*) tłumaczony jest jako trwały rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń. Pojęcia tego użyto po raz pierwszy w roku 1972 w Sztokholmie podczas I Konferencji ONZ „Środowisko i Rozwój”, a następnie w 1975 r. skonkretyzowano podczas Sesji Rady Zarządzającej Programu Narodów Zjednoczonych do Spraw Środowiska (UNEP) i ustalono, że zrównoważony rozwój to: „taki przebieg nieuchronnego i pożądanego rozwoju gospodarczego, który nie narusza w sposób istotny i nieodwracalny środowiska życia człowieka, nie doprowadza do degradacji biosfery i godzi prawa przyrody, ekonomii i kultury”⁵.

Zrównoważony rozwój jest to doktryna ekonomii politycznej, która zakłada jakość życia na poziomie, na jaki pozwala obecny rozwój cywilizacyjny, w przeciwieństwie do „żelaznej reguły ekonomii” Malthusa⁶: badania z pogranicza ekonomii i socjologii nad teorią ludności i problemami płac i pieniądza. Był on przeciwnikiem socjalizmu (równość spowoduje jeszcze większy przyrost naturalny) oraz wszelkiej pomocy dla ubogich w Anglii. Zaslugą Malthusa było podkreślenie czynnika demograficznego w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego.

2. Podstawowe pojęcia związane ze zrównoważonym rozwojem (Raport Brundtland)

Początek słynnego zdania z raportu „*The Worker Establishment Characteristics Database*”, (WECD) z 1987 r. (tzw. Raport Brundtland⁷, od nazwiska prze-

⁵ B. Poskrobko, *Podstawy polityki ekologicznej*, w: *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, red. K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki, PWE, Warszawa 1998, s. 75.

⁶ Anonimowo opublikował on esej *Prawo ludności*, w którym sformułował prawo ludności mówiące, że przyrost ludności rośnie w postępie geometrycznym, natomiast przyrost środków utrzymania tylko w postępie arytmetycznym, co jest przyczyną nędzy mas; nie dostrzegając ekonomicznych źródeł tej nędzy, uważał za środki zaradcze różne zjawiska ograniczające przyrost ludności, przede wszystkim wojny, głód i zarazy oraz wstrzemięźliwość i późne zawieranie małżeństw (teoria zwana maltuzjanizmem).

⁷ Inaczej zwany „Nasza wspólna przyszłość”. Raport Komisji ONZ do Spraw Środowiska i Rozwoju, zatytułowany „Nasza Wspólna Przyszłość” z 1987 roku (*Our Common Future*, UN World Commission on Environment and Development, 1987), lepiej znany jako

wodniczącej komisji – Gro Harlem Brundtland) zawiera bardzo istotny przekaz, że „na obecnym poziomie cywilizacyjnym możliwy jest rozwój zrównoważony, to jest taki rozwój, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie”. Autorzy Raportu wskazali, że cywilizacja osiągnęła poziom dobrobytu, który jest możliwy do utrzymania, pod warunkiem odpowiedniego gospodarowania, tj. zmiany jakości wzrostu gospodarczego, która powinna dokonać się poprzez łączenie interesów ekonomicznych z ochroną środowiska. Model takiej gospodarki zakłada odpowiednio i świadomie ukształtowane relacje pomiędzy wzrostem gospodarczym, dbałością o środowisko (nie tylko przyrodnicze, ale także sztuczne – wytworzone przez człowieka) oraz zdrowie człowieka. Doktryna zrównoważonego rozwoju dąży do sprawiedliwości społecznej poprzez ekonomiczną i środowiskową efektywność przedsięwzięć zapewnioną, m.in. przez ścisły rachunek kosztów produkcji rozciągający się również w bardzo złożony sposób na zasoby zewnętrzne.

W ekonomii zrównoważonego rozwoju szerokie zastosowanie ma teoria dobra publicznego⁸. W celu prawidłowego zrozumienia, czym jest zrównoważony rozwój, istotne są dwa pojęcia⁹: **koncepcja podstawowych potrzeb** oraz **idea ograniczonych możliwości**, a zwłaszcza **wytrzymałości światowego systemu ekologicznego**. Definicja Brundtland budowana jest właśnie poprzez te dwa pojęcia. Zgodnie z nią: „zrównoważony rozwój to rozwój, który odpowiada potrzebom dzisiejszego pokolenia, nie zagrażając możliwościom przyszłych pokoleń, zaspokajając potrzeby obecne i przyszłe. Bazuje na dwóch podstawowych założeniach, to jest na **koncepcji potrzeb**, w szczególności potrzeb podstawowych najbiedniejszych, oraz uwzględnianiu **ograniczonych możliwości** i nieignorowaniu granic wyznaczanych postępowi techniki i społecznego porządku przez środowisko naturalne”¹⁰. W krę-

---

Brundtland's Report – od nazwiska przewodniczącej Komisji i zarazem premiera Norwegii pani Gro Harlem Brundtland.

⁸ T. Tietenberg, *Environmental and Natural Resource Economics*, Pearson Education, International 2003.

⁹ R.K. Stappen, *Der Wise Consensus – Die Voraussetzung für nachhaltige Entscheidungen und Problemlösungen im 21. Jahrhundert*, Eichstatt 2006, s. 41 n.

¹⁰ Z angielskiego oryginału: “Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. **It contains within it two key concepts: The concept of „needs”, in particular the essential needs of the world's poor, to which overriding priority should be given; and – The idea of limitations imposed by the state of technology and social organization on the environment ability to meet present and future needs (Brundtland)**”. Zob. R.K. Stappen, *Der Wise Consensus*, op. cit., s. 19.

gach specjalistów w małym stopniu dyskutowano do tej pory ideę ograniczonych możliwości. Swój rodowód wywodzi ona ze znanej opinii Klubu Rzymskiego „Granice wzrostu„, zgodnie z którą w celu zapewnienia dalszej egzystencji życia na Ziemi i możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb wszystkich ludzi i przyszłych generacji należy zadbać o zrównoważony rozwój wszelkich dziedzin życia i ludzkiej działalności. W związku z nieścisłościami i niejasnościami definicyjnymi terminu zrównoważonego rozwoju, opisując to pojęcie sięga się często po definicję zawartą w normach i dokumentach Narodów Zjednoczonych¹¹. Zaletą tego sposobu postępowania jest to, że definicja ta jest ważna *per se*, nie musi być dodatkowo uzasadniana i operacjonalizowana. A zatem **„Zrównoważony rozwój Ziemi to rozwój zaspokajający podstawowe potrzeby wszystkich ludzi, a jednocześnie dbający o ochronę, zachowanie i odnowę zdrowia i integralności systemów ekologicznych Ziemi, bez ryzyka, że potrzeby przyszłych pokoleń nie będą mogły być zaspokojone, a granice wytrzymałości Ziemi zostaną przekroczone”**¹². Używając języka ekonomii, można powiedzieć, że zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju społeczeństwo powinno żyć w miarę możliwości „z odsetek”, a nie „z kapitału”. Zrównoważony rozwój oznacza, że wzrost gospodarczy prowadzi do zwiększania spójności społecznej oraz podnoszenia jakości środowiska naturalnego. Stanowi on ważny element systemu prawa międzynarodowego. Do najważniejszych dokumentów prawnomiędzynarodowych ujmujących problematykę zrównoważonego rozwoju należą: Agenda 21, Konwencja o Dostępie do Informacji, Udziale Społeczeństwa w Podejmowaniu Decyzji oraz Dostęp do Sprawiedliwości w Sprawach Dotyczących Środowiska. Znajduje się w polu zainteresowań wielu organizacji międzynarodowych (np. Program Narodów Zjednoczonych ds. Ochrony Środowiska, instytucje Unii Europejskiej – Parlament Europejski, Komisja Europejska, Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny).

Zasada zrównoważonego rozwoju zyskała w Polsce rangę konstytucyjną (art. 5 konstytucji RP¹³). W Rezolucji Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej ustawodawca stwierdza, że przywołany w Konstytucji zrównoważony rozwój oznacza

¹¹ Oświadczenie z Rio, *World Charter for Nature*, Stockholm Conference, 1972.

¹² W wersji angielskiej: „*Sustainable development of the Earth is a development that meets the basic needs of all human beings and which conserve, protect and restore the health and integrity of the Earth's ecosystem, without compromising the ability of future generations to meet their own needs and without going over the limits of long term capacity of the earth's ecosystem*”. Zob. R.K. Stappen, *Der Wise Consensus*, op. cit., s. 27-28; tłumaczenie własne.

¹³ Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

„taki model rozwoju, w którym zaspokajanie bieżących potrzeb społecznych oraz potrzeb przyszłych pokoleń traktowane będzie równoprawnie”¹⁴. Jednak najpełniejszą definicją zrównoważonego rozwoju jest definicja zawarta w ustawie Prawo ochrony środowiska z 2001 r., art. 3, pkt 50; według niej zrównoważony rozwój to: „taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zrównoważenia szans dostępu do środowiska poszczególnych społeczeństw lub ich obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”¹⁵. Pojęcie zrównoważonego rozwoju jest w Polsce często definiowane jako równowaga pomiędzy trzema obszarami życia człowieka¹⁶, to jest: **sferą ekonomiczną** – rozwój gospodarczy i sprawiedliwy podział korzyści z niego wynikających, **sferą społeczną** – stały rozwój społeczny, dostęp do edukacji i służby zdrowia, **środowiskiem naturalnym** – racjonalna gospodarka zasobami środowiska, ograniczanie jego zanieczyszczenia. Koncepcja ta wiąże ze sobą każdą ze sfer życia człowieka. Celem tej równowagi jest wypracowanie takiego modelu życia, który zapewni obecnemu i przyszłemu społeczeństwu bezpieczną przyszłość. Według tej koncepcji należy żyć w taki sposób, aby umożliwić trwanie pokoleń, tzn. oszczędzać zasoby środowiska czy dbać o klimat i pogodę. Jest to tzw. sprawiedliwość międzypokoleniowa. Podkreślić także należy, że w języku potocznym pojęcie rozwoju zrównoważonego zyskuje w zależności od kontekstu nieco inne znaczenia: często używane bywa jako synonim zachowań „proekologicznych”, zaś w środowiskach biznesowych jest utożsamiane z sukcesem i innowacyjnością.

3. Zrównoważony rozwój w naukach ekonomicznych

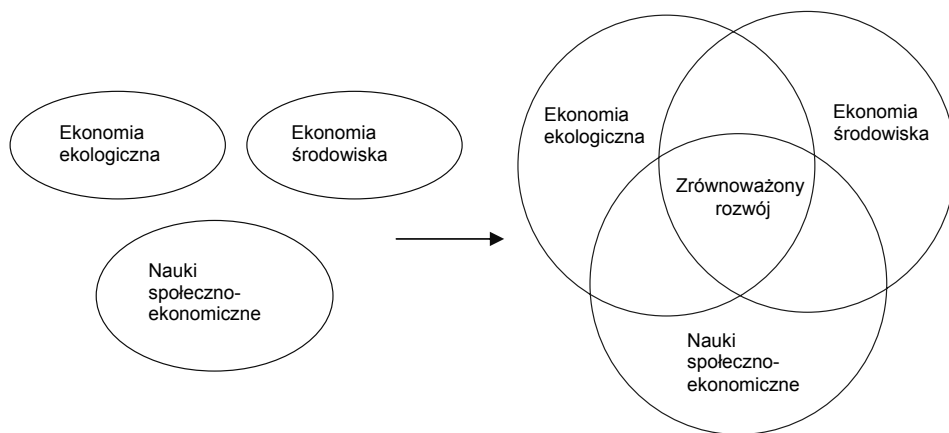
Rozwój zrównoważony zajmuje szczególne miejsce w naukach ekonomicznych, a szczególnie w ekonomii ekologicznej, ekonomii środowiska, a ostatnio w naukach społeczno-ekonomicznych (rys. 1).

¹⁴ Rezolucja Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 marca 1999 w sprawie przedstawienia przez Radę Ministrów strategii zrównoważonego rozwoju Polski (MP z 1999, nr 8, poz. 96).

¹⁵ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (DzU z dnia 20 czerwca 2001, nr 62, poz. 627).

¹⁶ A. Osypińska, *Ekologia, społeczeństwo, gospodarka — koncepcja zrównoważonego rozwoju*, magazyn „Histmag” nr 9/2007.

Rys. 1. Rozwój zrównoważony w dyscyplinach naukowych

Źródło: opracowanie własne.

Ekonomia ekologiczna

Ekonomia ekologiczna zajmuje się zarówno ochroną środowiska, jak również zrównoważonym rozwojem. Ekonomia ekologiczna przykłada znaczną wagę do procesów fizycznych (do fizycznego wymiaru w gospodarce). Ekonomia ekologiczna kładzie nacisk na trwałość ekologiczną, która obejmuje wielopokoleniowy horyzont, głównie sprawiedliwość międzypokoleniową. W ekonomii ekologicznej występują trzy główne, powiązane ze sobą problemy związane ze zrównoważonym rozwojem. Są to¹⁷:

- a) utrzymanie skali gospodarki w relacji do jej ekologicznego systemu podtrzymania życia;
- b) utrzymanie sprawiedliwego rozdziału zasobów i szans między członkami obecnego pokolenia, przede wszystkim między obecnymi a przyszłymi pokoleniami, w pewnym zakresie również między ludźmi a innymi gatunkami;
- c) utrzymanie efektywnej alokacji zasobów w czasie.

Działalność człowieka powinna zatem opierać się na sprawiedliwej dystrybucji pomiędzy pokoleniami i poszczególnymi gatunkami oraz na efektywnej alokacji zasobów naturalnych.

¹⁷ P. Jeżowski, *Kategoria rozwoju zrównoważonego w naukach ekonomicznych*, w: *Ekonomiczne problemy ochrony środowiska i rozwoju zrównoważonego w XXI wieku*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2007.

Ekonomia środowiska

Ekonomia środowiska¹⁸ jako nauka interdyscyplinarna (powstała na pograniczu ekonomii i ekologii) bada związki między procesem rozwoju społeczno-gospodarczego a stanem środowiska¹⁹. W aspekcie zrównoważonego rozwoju ekonomia środowiska koncentruje się na wzroście gospodarczym, związana jest z faktem określania odpowiedzialności za zanieczyszczenia powstałe przede wszystkim w wyniku prowadzenia działalności gospodarczej. Ekonomia środowiska zakłada, że suma kapitału naturalnego i suma kapitału wytworzonego przez człowieka jest stała, a zatem oba kapitały są substytutami, co umożliwia wzrost gospodarczy i zrównoważony rozwój. Stąd też ważnym czynnikiem procesów dostosowawczych w ekonomii środowiska są postęp techniczny oraz innowacje technologiczne, które mogą się przyczynić do odnowy czy odtwarzania zasobów odnawialnych (las, zasoby wód powierzchniowych, świat roślinny) oraz częściowo odnawialnych (świat zwierzęcy, mikroklimat, gleby) oraz do zastąpienia zasobów nieodnawialnych (złóża mineralne, węgiel, siarka, ropa naftowa, sól, gaz oraz kopaliny) – substytutami lub nowymi produktami.

Krytyka ekonomii środowiska w aspekcie zrównoważonego rozwoju obejmuje kilka zasadniczych kwestii. Nie podejmując się ich głębszej analizy, w opracowaniu wymieniono najważniejsze z nich. Są to:

1. Krytyka, z punktu widzenia działalności gospodarczej człowieka, decyzji, które są rozpatrywane poprzez pryzmat niezawodności rynku, tj. występowanie efektów zewnętrznych (zarówno koszty, jak też korzyści zewnętrzne są przejawem nieefektywności rynku).
2. Krytyka koncentracji ekonomii środowiska na optymalizacji negatywnych efektów zewnętrznych oraz na optymalnej dystrybucji dóbr publicznych przez zastosowanie instrumentów ekonomicznych²⁰.
3. Krytyka substytucyjności pomiędzy kapitałem naturalnym a kapitałem wytworzonym przez człowieka na korzyść zasady komplementarności.
4. Brak właściwego (odpowiedniego) stosunku co do nieodwracalności zjawisk, co oznacza zgodę na nieodwracalne zmiany.

¹⁸ Ekonomia środowiska jako nauka rozwinęła się na przełomie lat 60. i 70. XX w.

¹⁹ M. Blaug, *Teoria ekonomii*, PWN, Warszawa. 1994.

²⁰ Dobra ekologiczne są najczęściej mieszczonymi dobru publicznymi; podlegają one bowiem wykluczeniu (samochód do korzystania z miejsc rekreacji) i rywalizacji (użytkowanie rzeki – przemysłowe czy rekreacyjne). Zob. M. Stewen, *The interdependence of allocation, distribution, scale and stability*, „Ecological Economics”, Vol. 27, 1998.

Ekonomia środowiska zatem po to, aby nie pozostać martwą dyscypliną, ewoluje i pod wpływem krytyki zmieniała swe podejście do kapitału naturalnego, uznając jego wagę. R Ayres²¹ stwierdza, że obecny i przyszły wzrost gospodarczy powinien być oparty bardziej na usługach niż, jak to miało miejsce w przeszłości, na uzależnieniu się wyłącznie od produktów materialnych i zasobów naturalnych; a to oznacza, że wzrost gospodarczy²² będzie bardziej zależny od kapitału i pracy, a nie od zasobów naturalnych.

Nauki ekonomiczno-społeczne

Wśród nowych dyscyplin ekonomiczno-społecznych, które zajmują się zrównoważonym rozwojem, wymienia się przede wszystkim: ekonomię socjologiczną (*socio-ecological economics*), ekonomię koewolucyjną (*co-evolution economics*), ekologię polityczną (*political ecology*) oraz ekologiczną ekonomię polityczną (*ecological political economy*). Dwie pierwsze z nich, tj. **ekonomia socjologiczna i ekonomia koewolucyjna**, zakładają, że człowiek jest elementem natury, a nie elementem pozostającym poza nią. W ekonomii socjologicznej przedmiotem rozważań nie jest sama jednostka, lecz grupy społeczne i społeczeństwo. Stąd ważne są: wiedza społeczna kształtowana przez partycypację i działanie w zespołach, edukacja ekologiczna, dyskusje, wartości etyczne z jednej strony oraz kultura organizacyjna z drugiej, a co za tym idzie – poprawne wartościowanie środowiska i dóbr ekologicznych²³. W **ekologii politycznej** czy **ekologicznej ekonomii politycznej** człowiek jest elementem wyobcowanym z kapitału naturalnego, natomiast uwzględniane są problemy społeczne związane z pracą, problemy teorii władzy oraz rola instytucji społecznych. W nowych dyscyplinach społeczno-ekonomicznych uwzględnia się uwarunkowania społeczne, jak również polityczne poprzez integrację elementów nie tylko z zakresu ekonomii i ekologii, ale też socjologii i politologii, co w konsekwencji powoduje upowszechnienie wiedzy ekologicznej oraz akceptację społecznej polityki ekologicznej i strategii zrównoważonego rozwoju.

²¹ R. Ayres, *Eco-thermodynamics: economics and the second law*, „Ecological Economics”, Vol. 26, 1998.

²² Kontynuacja wzrostu gospodarczego wymaga więc dematerializacji. Dematerializacja w powiązaniu ze wzrostem recyklingu zasobów nieodnawialnych napędzanego energią słoneczną.

²³ S. Faber, R. Costanza, M. Wilson, *Economic and ecological concepts for valuing ecosystem services*, „Ecological Economics”, Vol. 41, 2002.

Podsumowanie

Zrównoważony rozwój stanowi kategorię ekologiczno-społeczno-ekonomiczną, jest on oparty na tzw. systemowym myśleniu. Zrównoważony rozwój nie jest stanem, lecz procesem; jest to koncepcja płynna, która zmienia się w czasie i przestrzeni. Upowszechnianie zrównoważonego rozwoju przez inne dyscypliny naukowe pozwala na lepszy i bardziej dogłębny opis rzeczywistości zgodny z realiami społeczno-ekonomicznymi. Następuje bowiem integracja elementów ekonomii, socjologii, ekologii, politologii wraz z uwzględnieniem różnych struktur organizacyjnych i ich kultur. Koncepcja zrównoważonego rozwoju pomimo swojej wieloznaczności posiada wspólne elementy, jak: oszczędne gospodarowanie zasobami naturalnymi, przezorność w stosunku do zasad ochrony środowiska, długookresowy punkt widzenia oraz zgodność z realiami społeczno-ekonomicznymi. Zrównoważony rozwój daje zatem szansę do: ograniczania degradacji środowiska, ochrony odnawialnych i nieodnawialnych zasobów oraz wartości przyrodniczych, zmiany modelu konsumpcji, racjonalizacji produkcji oraz podnoszenia i wyrównywania dobrobytu społecznego zarówno obecnie, jak też w przyszłości. Zaznaczyć przy tym należy, że kraje wysoko rozwinięte inaczej rozumieją pojęcie zrównoważonego rozwoju niż kraje rozwijające się, dla których zrównoważony rozwój jest tożsamy z rozwojem wyrażanym we wskaźnikach przyrostu konsumpcji.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS A CONCEPTION IN ECONOMICS SCIENCE

Summary

As a matter of fact the Sustainable Development from idea development to the most important definitions has been discussed in this paper. Also in this study, the Brundtland Report has been presented. Farther shown full of all definitions the Sustainable Development. In this article point of importance the Sustainable Development in economic science as: ecological economy, environmental economy and economic and social science has been presented.

*Translated by Jan Siekierski
and Małgorzata Rutkowska*

Daria Sikorska

DZIAŁALNOŚĆ OŚWIATOWA JAKO ELEMENT ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Wprowadzenie

Kształcenie umiejętności praktycznego posługiwania się przez mieszkańców obszarów wiejskich mediami jako narzędziami pracy intelektualnej, zwłaszcza uczenia się, komunikowania oraz samokształcenia, stało się niezbędnym elementem nabywania kompetencji edukacyjnych. Kształtowanie kompetencji w tym zakresie powinno rozpoczynać się od najwcześniejszego okresu edukacji dziecka. Wykorzystanie multimediów elektronicznych staje się niezbędnym elementem współczesnej szkoły już na poziomie zintegrowanej edukacji szkolnej oraz pozaszkolnej. Jednak nie tylko takie potrzeby edukacyjne znajdują uznanie wśród mieszkańców obszarów wiejskich. Aby szczegółowo zapoznać się z potrzebami tego środowiska, przeprowadzono ankietę wśród uczniów Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych w Chojnicach. Badania przy wykorzystaniu metody sondażowej pozwalają na szerokie dotarcie do respondentów. Badania przeprowadzono w maju 2008 roku w klasach drugich. Łącznie uczestniczyło w nich 146 osób. Celem sondażu było zapoznanie się z preferencjami szkoleniowymi uczniów pochodzących ze wsi. Dobór próby był celowy.

1. Przesłanki działalności oświatowej

Edukację określa się jako ogół procesów oświatowo-wychowawczych, których celem jest zmienianie ludzi stosownie do panujących w danym społeczeństwie

ideałów i celów wychowawczych, z kolei edukację dorosłych można określić jako wielość oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych i wychowawczo-rozrywkowych, których przedmiotem jest człowiek dorosły i dorastająca (na ogół pracująca lub ubiegająca się o pracę) młodzież¹.

Działalność oświatowa niejako wymuszona jest przez potrzeby szkoleniowe, które wynikają z²:

- a) przyspieszenia obecnej fazy modernizacji gospodarstw rolnych, co powinno przełożyć się na obniżkę kosztów wytwarzania surowców, podniesienie ich jakości i konkurencyjności do innych producentów rolnych;
- b) przełamywania barier rozwoju i aktywizacji, wskazania szans gospodarki regionów, podmiotów gospodarczych i społeczności;
- c) aktywizacji lokalnych rynków pracy stwarzającej możliwości alternatywnego zarobkowania dla ludności miejscowej;
- d) przezwyciężenia syndromu peryferyjności przez znaczną część małomiasteczkowych oraz wiejskich obszarów;
- e) aktywności lokalnej władzy, samorządów i społeczności lokalnych w podejmowaniu procesów transformacji, akceptacji dokonujących się przekształceń;
- f) wyrobienia postaw przedsiębiorczości.

Współczesne pokolenie jest spadkobiercą trwającego wiele dziesiątków lat postępu ekonomicznego. Nastąpił burzliwy i nieprzewidywalny rozwój cywilizacji modernistycznej, technicznej, przemysłowej. Postęp techniczny umożliwił zaspokojenie podstawowych potrzeb ludzi w skali globalnej, a nawet zaspokajanie ich z nadwyżką, co nigdy przedtem nie wydarzało się w historii³. Postęp techniczny jest zasilany przez rewolucyjne osiągnięcia naukowe, które powodują rozprzestrzenianie się szerokich zmian na świecie.

Z tego względu istotne stało się kształcenie osób w kierunku umiejętności wykorzystywania technologii informacyjnej i komunikacyjnej. Kształcenie w tym kierunku szczególnego znaczenia nabiera na obszarach wiejskich, gdzie zarówno

¹ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 907.

² R. Dąbrowska, *Działalność oświatowa jako siła napędowa gospodarki narodowej w przededniu wejścia do Unii Europejskiej*, w: *Uwarunkowania organizacyjne i ekonomiczne w aktywacji społeczno-gospodarczej. Wpływ integracji europejskiej na przemiany strukturalne obszarów o wysokim bezrobociu*, red. L. Pałasz, Akademia Rolnicza, Szczecin 2003, s. 110.

³ J. Sachs, *Koniec z nędzą. Zadanie naszego pokolenia*, PWN, Warszawa 2006, s. 347.

ludzie młodzi, jak i starsi mają problem z dostępem i wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjnych.

Taki stan rzeczy wymusza potrzebę świadczenia odpowiedniej działalności oświatowej na obszarach wiejskich.

2. Korzystanie z oferty edukacyjnej przez mieszkańców obszarów wiejskich

Jedną z istotnych cech współczesnej edukacji jest realizowanie jej przez wielu organizatorów. Podmiotów tych w zasadzie stale przybywa. Wśród nich znajdują się władze państwowe, samorząd terytorialny, stowarzyszenia społeczne (oświatowe, kultury), kościoły i związki wyznaniowe, zakłady pracy, spółdzielczość, rzemiosło, związki zawodowe, instytucje kultury, ochrony zdrowia, wymiaru sprawiedliwości, fundacje, osoby prywatne i inne. Stosownie do tego w obrębie kształcenia dorosłych wyodrębnić można nurt państwowy, samorządowy, stowarzyszeniowy, zakładów pracy, spółdzielczy, związkowy, kościelny, prywatny itp. Ta wielość organizatorów sprawia, że w edukacji dorosłych zderza się ze sobą wiele nurtów ideologicznych, politycznych i wyznaniowych. Ów pluralizm różnych, niesprowadzalnych do jedności, bytów ideologicznych, politycznych i wyznaniowych, zmierzających w toku kształcenia do jednego celu, jakim jest osiągnięcie przez ludzi poddanych procesowi edukacji wykształcenia, może być niejednokrotnie wzorem dla pluralizmu społecznego i kulturowego⁴.

Istotną cechą działalności oświatowej jest organizowanie jej w różnych środowiskach. Są nimi różnej wielkości grupy celowe: załogi zakładów pracy, zrzeszenia zawodowe i związkowe, struktury spółdzielcze, stowarzyszenia społeczne. W kategorii terytorialnej są to grupy środowiska lokalnego, regionalne i ponadlokalne. Następną cechą kształcenia jest wielość form. Współcześnie ludzie dorośli są edukowani w wielu trybach i systemach: w szkołach dla pracujących, na kursach, w uczelniach wszechnicowych, w toku pracy zawodowej, poprzez środki masowego przekazu, poradnictwo i doradztwo, wystawiennictwo (edukacja artystyczna), działalność rekreacyjną, wczasowanie, krajoznawstwo, w toku procesu resocjalizacji, działalności artystycznej i hobbistycznej, rozrywki i zabawy, a także poprzez organizowanie samokształcenia⁵.

⁴ Ibidem, s. 41-42.

⁵ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, op. cit., s. 908.

Kolejną równie ważną cechą współczesnej edukacji jest wielowariantowość. Wyraża się ona w tworzeniu dużej liczby wersji (odmian) poszczególnych form edukacyjnych, różniących się nawet małymi elementami, ale z myślą o stworzeniu dla potencjalnych uczestników najlepszej, optymalnie dostosowanej do ich możliwości czasowych, umysłowych, oczekiwań i potrzeb edukacyjnych. Przykładem owej wielowariantowości mogą być odrębne postaci szkół dla pracujących (wieczorowe, zmianowe, zaoczne, półzaoczne), czy kursów o tej samej treści realizowanych w kilku wersjach (pełne, skrócone, przyspieszone, wakacyjne i inne).

Tabela 1. Forma doksztalcania preferowana przez młodzież z obszarów wiejskich

Forma	Liczba	%
kursy kwalifikacyjne	32	21,9
warsztaty szkoleniowe	10	6,8
studia	34	23,3
szkoły dla pracujących	54	37,0
kształcenie przez Internet	16	11,0
OGÓŁEM	146	100,0

Źródło: opracowanie własne, na podstawie przeprowadzonych badań.

Badanych zapytano o formę doksztalcania, jaką by wybrali. Uznali oni, że najbardziej interesowałyby ich szkoły dla pracujących (37%). Nieco mniejszym zainteresowaniem cieszyłyby się studia (23,3%) oraz kursy kwalifikacyjne (21,9%). Młodzi mieszkańcy wsi wykazują także zainteresowanie kształceniem przez Internet (11%). Najmniejsze uznanie wzbudziły warsztaty szkoleniowe (6,8%).

Współcześnie owa wielowariantowość jest także coraz częściej podyktowana „przenikającą” do edukacji gospodarką rynkową. Komerccjalizacja znacznej części tej edukacji ustawicznej sprawia, iż nie tylko mnoży, ale i różnicuje ona swoje oferty edukacyjne nawet w obrębie tych samych form. Wszystko z myślą o pozyskaniu jak największej liczby uczestników opłacających naukę⁶.

⁶ Ibidem, s. 908.

Tabela 2. Tematyka doksztalcania preferowana przez młodzież z obszarów wiejskich

Tematyka	Liczba	%
rolnictwo, leśnictwo	32	21,9
informatyka i multimedia	84	57,5
szkolnictwo	16	11,0
ekonomia	54	37,0
prawo	10	6,8
rzemiosło	69	47,3
handel	58	39,7
mechanika	26	17,8

Źródło: jak w tab. 1.

Osoby młode chciałyby kształcić się głównie na kierunkach informatycznych (57,5%). Jest to zrozumiałe ze względu na fakt, że szybki rozwój technologii informacyjnej i komunikacyjnej sprawia, że stała się ona wszechobecna we wszystkich obszarach ludzkiego życia. Pojawianie się nowoczesnych technologii typu komputer, Internet pociąga za sobą próby ich opanowania przez poszukiwanie sposobu ich praktycznego wykorzystania. Komputeryzacja i informatyzacja wkroczyły w każdą dziedzinę życia, wliczając w to rolnictwo.

Poza tym znacząca część badanych pragnie nabyć stosowne kwalifikacje w rzemiośle (47,3%), handlu (39,7%) i ekonomii (37%).

Tabela 3. Korzyści wynikające z kształcenia w opinii badanych

Korzyści	Liczba	%
własny rozwój	32	21,9
nabycie nowych kompetencji	14	9,6
nabycie nowych kwalifikacji	26	29,2
poprawa pozycji społecznej	24	16,4
prestizż towarzyski	22	15,1
wyrównanie szans	29	19,0

Źródło: jak w tab. 1.

Za największą korzyść z doksztalcenia młodzi uznają własny rozwój (21,9%) oraz nabycie nowych kwalifikacji (29,2%).

Dobrze zorganizowaną współczesną działalność oświatową cechuje otwartość. Polega ona na związku edukacji z innymi systemami życia społecznego, np. z systemem szeroko pojętej pracy (zakładami pracy) i systemem codziennego życia różnych środowisk społecznych. Otwartość edukacji wyraża się także w likwidacji wszelkich granic zamykających chętnym dostęp do dalszego kształcenia się. Tak zorganizowana edukacja winna być stałym doskonaleniem zasobów umysłowych i moralnych każdego zainteresowanego nią człowieka, na miarę jego obiektywnych możliwości rozwojowych. Chodzi tutaj o likwidację barier finansowych, czasowych, formalnoprawnych i innych. Otwartość taka nie oznacza jednak obniżenia wysokich wymagań merytorycznych stawianych tej edukacji i korzystającemu z niej dorosłemu uczniowi⁷.

Reasumując należy stwierdzić, że powszechnie dostrzeganą podstawą edukacji jest jej ścisły związek z interesem określonych grup społecznych i jednostek przynależących do tych grup. Jest ona w pewnym stopniu podporządkowana sprawom (np. gospodarczym) tych grup i jednostek. Stanowi bowiem formę realizacji wstępnych etatów ich zawodowych i społecznych interesów. Poprzez uzupełnianie niezbędnego wykształcenia przyczynia się do utrzymania określonej pozycji w miejscu pracy, pomaga ludziom dorównać kwalifikacjami do poziomu wymagań stawianych przez formalne wymogi osobom wykonującym dany zawód, służy także awansowi zawodowemu i społecznemu całych grup społecznych i pojedynczych osób⁸.

Podsumowanie

1. Istnieje konieczność prowadzenia szerokiej działalności oświatowej na obszarach wiejskich. Wynika to z potrzeb mieszkańców wsi.
2. Dominującą formą kształcenia mieszkańców wsi są szkoły dla pracujących.
3. Młodzież pochodząca ze wsi największy nacisk kładzie na kształcenie w zakresie technologii informacyjnej i komunikacyjnej. Z tego względu działalność oświatowa w tym zakresie stała się tak ważna.
4. Szeroko pojęta edukacja sprzyja rozwojowi człowieka.

⁷ *Jakość kształcenia w szkolnictwie wyższym. Słownik tematyczny*, red. M. Wójcicka, Wydawnictwo WEMA, Warszawa 2001, s. 47.

⁸ *Ibidem*, s. 47.

EDUCATIONAL ACTIVITY AS AN COMPONENT OF RURAL AREAS DEVELOPMENT

Summary

The rapid development of information and communication technology causes its presence in almost all kinds of human activity. People try to apply Internet and computers to their everyday life and use them in a practical way. Computerization and high-tech technology are present in every field of life, including agriculture.

One of the most important components of educational competence is to educate people from rural areas how to use Internet and computers in their everyday life and treat them as a tool of intellectual work. This education should start from the early childhood. The use of electronic multi-media seems to be an essential component of modern school – on the level of integrated educational school and outside it.

Because the knowledge of how to use computers needs a capture of a lot of elementary issues, the educational activity in this matter has become so important. It is worth to notice that the transformation of Polish society into high-tech community needs lots of deep social changes.

Translated by Daria Sikorska

Teodor Skotarczak

RYZIKO INWESTOWANIA W FUNDUSZE NIERUCHOMOŚCI – TRANSPOZYCJA KAPITAŁU LUDZKIEGO W POLSCE

Wprowadzenie

W tekście dokonano analizy funduszy nieruchomości w szczególności w odniesieniu do ryzyka związanego z ich działalnością w odniesieniu do teorii użyteczności z zastosowaniem funkcji użyteczności oraz analizy czynników ryzyka, m.in. ryzyka charakterystycznego dla tych funduszy. Dotyczy to w szczególności ryzyka związanego ze zmianą stawek czynszowych, błędów w budowie obiektów ryzyka wyceny i ryzyka nierzetelnych najemców.

Ryzyko gospodarcze można odnosić także do osób, które podejmują w tym zakresie decyzje; może też być elementem oceny kapitału ludzkiego.

Nieruchomości postrzegane są jako jedna z bardziej pewnych i rentownych inwestycji. Dotyczy to przede wszystkim nieruchomości gruntowych, ze względu na ich ograniczony zasób, ale także nieruchomości budynkowych i lokalowych. Wybór nieruchomości będących przedmiotem potencjalnej inwestycji mającej przynieść duży zysk w przyszłości jest niezwykle skomplikowany. Na efektywność inwestowania na tym rynku składa się bowiem wiele czynników.

Inwestycje dokonywane w obszarze rynku nieruchomości można podzielić na pośrednie i bezpośrednie. Bezpośrednie inwestycje polegają na nabyciu praw do nieruchomości celem czerpania z niej zysku. Dla indywidualnego inwestora taka inwestycja jest często jednak niemożliwa ze względu na brak odpowiedniego kapitału. W takim przypadku rozwiązaniem może być pośrednia inwestycja w nieruchomości, czyli nabywanie papierów wartościowych emitowanych przez instytucje

lokujące kapitał w nieruchomości. Możliwości takie dają fundusze nieruchomości, które mają na celu wykorzystanie zalet przedmiotu inwestycji przy jednoczesnym eliminowaniu jego wad¹. Nabywając ich certyfikat inwestycyjny, inwestor nawet z niedużym kapitałem może lokować swoje środki w duże przedsięwzięcia na rynku nieruchomości. Takie inwestowanie pośrednie dla indywidualnego inwestora ma jednak wady, do których można zaliczyć brak kontroli inwestora nad nieruchomością oraz nieodczuwalnie satysfakcji z jej posiadania².

Celem pracy jest analiza zmian w kapitale ludzkim i jego intelektualnej transpozycji w odniesieniu do relacji: inwestor na rynku nieruchomości i doradca inwestycyjny rynku nieruchomości. Relacje te poddane zostaną ocenie, po stronie doradców w odniesieniu do wszystkich zawodów występujących na tym rynku, tj. zarządców, pośredników i rzeczoznawców majątkowych.

1. Funkcjonowanie funduszy nieruchomości

Pierwszym aktem prawnym, który umożliwił tworzenie funduszy nieruchomości, była nowelizacja do ustawy o funduszach inwestycyjnych z 2000 roku; głównym jej celem było wykreowanie instrumentu, który mógłby odegrać znaczną rolę w rozwoju polskiego rynku nieruchomości³. Obecnie fundusze nieruchomości w Polsce funkcjonują w oparciu o ustawę z dnia 27 maja 2004 roku o funduszach inwestycyjnych. Mogą być tworzone jako fundusze inwestycyjne otwarte lub zamknięte. Funduszem nieruchomości można nazwać taki fundusz inwestycyjny, którego średnio 80% inwestycji stanowią inwestycje dokonywane w obszarze rynku nieruchomości. Fundusz taki skierowany jest na nabywanie praw własności do nieruchomości lub też inwestowanie w papiery wartościowe związane z zabezpieczeniem praw na nieruchomościach (np. listy zastawne emitowane przez banki hipoteczne), bądź papiery emitowane przez podmioty powiązane z sektorem nieruchomości (np. akcje deweloperów)⁴.

¹ S. Hucik Gaicka, *Co wiemy o funduszach nieruchomości?*, http://www.inwestycje.pl/nieruchomosci/co_wiemy_o_funduszach_nieruchomosci_;14097;0.html, na dzień 30.04.2008.

² E. Kucharska-Stasiak, *Nieruchomość w gospodarce rynkowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 227.

³ K. Gabryelczyk, G. Borowski, *Perspektywy rozwoju funduszy nieruchomości w Polsce*, w: *Rynki finansowe wobec procesów globalizacji*, red. L. Pawłowicz, Gdańska Akademia Bankowa, CeDeWu, Warszawa 2003, s. 106.

⁴ K. Gabryelczyk, U. Ziarko-Siwiek, *Inwestycje finansowe*, CeDeWu, Warszawa 2007, s. 129-130.

Ustawa o funduszach inwestycyjnych stanowi, że fundusze zamknięte mogą dokonywać lokat między innymi w:

- a) własność lub współwłasność:
  - nieruchomości gruntowych w rozumieniu przepisów o gospodarce nieruchomościami,
  - budynków i lokali stanowiących odrębne nieruchomości;
- b) użytkowanie wieczyste⁵.

Fundusze inwestycyjne mogą inwestować swój kapitał wyłącznie w nieruchomości o uregulowanym stanie prawnym. Nie mogą być też one przedmiotem zabezpieczenia bądź egzekucji. Projekt nowej ustawy o funduszach inwestycyjnych z 2007 roku zakłada także, że do zamkniętych funduszy inwestycyjnych można będzie wносить nieruchomości, budynki i lokale stanowiące odrębne nieruchomości.

Nieruchomości, które zamierza nabyć fundusz, muszą być wycenione przez co najmniej trzyosobowy zespół rzeczoznawców na miesiąc przed zawarciem umowy kupna tych nieruchomości. Kolejna wycena musi być przeprowadzona po upływie dwóch lat, bądź w każdym przypadku, w którym istnieje uzasadnione przypuszczenie, że nastąpiły okoliczności powodujące zmianę ich wartości⁶. Ponadto wartość praw do nieruchomości musi być aktualizowana nie rzadziej niż co pół roku.

Na rynku nieruchomości można wyróżnić dwa rodzaje funduszy inwestycyjnych: otwarte i zamknięte. Fundusze nieruchomości tworzone jako fundusze inwestycyjne otwarte emitują jednostki uczestnictwa, z których sprzedaży gromadzą kapitał. Lokują go potem głównie w akcje spółek inwestujących w nieruchomości lub związanych bezpośrednio z tym sektorem, na przykład deweloperów czy producentów materiałów budowlanych. Takie fundusze muszą utrzymywać większą płynność finansową swoich inwestycji niż fundusze zamknięte, gdyż mają obowiązek odkupywania jednostek na każde żądanie uczestnika funduszu. Uczestnictwo w funduszu tego typu jest dostępne dla szerszego grona zainteresowanych ze względu na stosunkowo niski koszt jednostki w porównaniu z certyfikatem inwestycyjnym, który przeważnie można nabyć za kilka tysięcy złotych.

Fundusze nieruchomości działające jako fundusze inwestycyjne zamknięte emitują certyfikaty inwestycyjne, których ilość jest ograniczona i można je nabyć po cenie emisyjnej tylko w określonym czasie. Dzięki temu zabiegowi ilość kapi-

⁵ Ustawa z dnia 27 maja 2004 r. o funduszach inwestycyjnych (DzU nr 146, poz. 1546, art. 147, ust. 1.

⁶ Ibidem, art. 150. ust. 3.

tału zgromadzonego przez takie fundusze jest stosunkowo stała i nie muszą one utrzymywać dużej płynności finansowej. Fundusze nieruchomości działające jako zamknięte fundusze inwestycyjne nastawione są na inwestycje długoterminowe, związane przeważnie z nabywaniem nieruchomości (głównie komercyjnych) i późniejszym ich wynajmem. Dlatego inwestycje ich zlokalizowane są głównie w dużych miastach, gdzie czynsz za wynajem kształtuje się na wysokim poziomie. Niektóre fundusze nieruchomości (np. Arka BZ WBK) prowadzą też działalność deweloperską. Kupują nieruchomości gruntowe z zamiarem wybudowania osiedli mieszkaniowych, a zysk czerpią ze sprzedaży mieszkań.

Fundusze nieruchomości dążą do osiągnięcia celu inwestycyjnego, czyli osiągnięcia dochodu na wysokim poziomie poprzez wzrost wartości posiadanych nieruchomości oraz czynszu z wynajmowanych powierzchni.

2. Ryzyko związane z działalnością funduszy nieruchomości

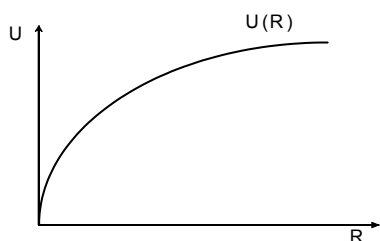
Ryzyko jest wpisane jest nieodłącznie w każdą inwestycję, także w inwestycję w nieruchomości. Istnieje przy tym wprost proporcjonalna zależność między oczekiwaną rentownością inwestycji a szacowanym poziomem ryzyka⁷. Inwestor, wybierając inwestycję, dąży do osiągnięcia maksymalnego zysku przy jak najmniejszym ryzyku, przy czym ostateczny wybór inwestycji zależy od jego skłonności do podejmowania ryzyka.

Zachowanie inwestora w przypadku wyboru inwestycji wyjaśnia jedna z teorii ekonomii, a mianowicie teoria użyteczności. Zgodnie z nią każda dodatkowa wartość pieniężna przynosi jej właścicielowi wzrost wartości użytkowej, która dla indywidualnego inwestora kształtuje się zgodnie z zasadą malejącej użyteczności krańcowej dochodu (czyli kolejne przyrosty dochodu wpływają w coraz mniejszym stopniu na zwiększanie użyteczności całkowitej)⁸. Teorię użyteczności można opisać za pomocą funkcji użyteczności $U(R)$, gdzie R jest stopą zysku z inwestycji. Krzywe przedstawiają przykłady funkcji użyteczności dla inwestora unikającego ryzyka (rys. 1.1), lubiącego ryzyko (rys. 1.2) oraz neutralnego wobec ryzyka (rys. 1.3).

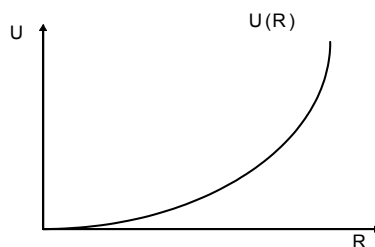
⁷ K. Nowak, *Polski rynek kapitałowy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1998, str. 162.

⁸ W. Dębski, *Rynek finansowy i jego mechanizmy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 463.

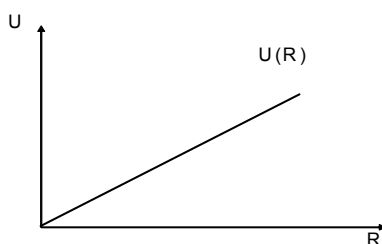
Rys. 1. Przykłady funkcji użyteczności

rys. 1.1.

rys. 1.2.

rys. 1.3.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: David G. Luenberger, Teoria inwestycji finansowych, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.

Funkcje użyteczności można wykorzystać przede wszystkim do formalnego uwzględnienia awersji do ryzyka inwestorów⁹. Inwestorzy, którzy unikają ryzyka (rys. 1.1), będą skłonni poświęcić część swojej oczekiwanej stopy zysku dla zmniejszenia ryzyka inwestycyjnego¹⁰. W takim przypadku można mówić, że zwiększa się ich bezwzględny poziom awersji do ryzyka. Natomiast jeżeli inwestor wraz ze wzrostem efektywności swoich inwestycji będzie bardziej skłonny do zaakceptowania większego ryzyka, to zmaleje jego bezwzględny poziom awersji do ryzyka. W sytuacji gdy kapitał inwestora się zwiększa, a on mimo to nie zmienia podejścia do ryzykownej inwestycji, jego poziom awersji do ryzyka jest obojętny (rys. 1.3).

Inwestycje dokonywane na rynku kapitałowym różnią się od siebie wielkością ryzyka oraz przeciętną stopą zwrotu. Inwestorzy preferują zwykle niższe ryzyko, a skłonność do podjęcia inwestycji obciążonych wyższym ryzykiem musi zostać

⁹ David G. Luenberger, *Teoria inwestycji finansowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 291.

¹⁰ *Ibidem*, s. 463.

wynagrodzona przez oczekiwane wyższe przychody¹¹. Bezpośrednie inwestycje w nieruchomości są uważane za jedne z pewniejszych inwestycji, ale również obciążone są ryzykiem, np. trafności koncepcji. Natomiast pośrednie inwestowanie kapitału w tym sektorze, czyli za pośrednictwem funduszy nieruchomości, wiąże się z ryzykiem związanym zarówno z rynkiem nieruchomości, jak i samą działalnością prowadzoną przez takie fundusze. Inwestor, który chce ulokować swoje środki w funduszu, powinien poznać ryzyko związane z taką inwestycją i ocenić, czy jest w stanie je zaakceptować.

Powodzenie inwestycji w nieruchomości ogólnie bywa obciążone takimi czynnikami ryzyka, jak:

- ryzyko rynkowe (np. zmiany stawek czynszu),
- ryzyko polityczne (np. zmiany polityki podatkowej),
- ryzyko techniczne (np. błędy w budowie obiektów),
- ryzyko losowe (np. nieprzewidziane zjawiska przyrodnicze)¹².

Ryzyko, na które narażone są fundusze nieruchomości, w dużej mierze dotyczy głównego przedmiotu ich inwestycji, czyli nieruchomości. W tym przypadku można wyróżnić następujące rodzaje ryzyka:

1. *Ryzyko płynności*. Nieruchomości są aktywami o niskiej płynności finansowej, co może stanowić problem w przypadku chęci zbycia nieruchomości. Fundusze nabywają nieruchomości głównie o dużej wartości jednostkowej i przy ich sprzedaży w przypadku likwidacji funduszu powinny dołożyć wszelkich starań, by osiągnąć za nie jak najwyższą cenę. Transakcja sprzedaży nieruchomości wymaga odpowiednich działań marketingowych, przy których braku mogą wystąpić przeszkody w uzyskaniu ceny, która będzie odpowiadała wartości rynkowej nieruchomości.
2. *Ryzyko wad prawnych nieruchomości*. Zdarza się, że nieruchomości są obciążone różnymi wadami prawnymi, na przykład roszczeniami lub wadliwym tytułem własności. Fundusze nieruchomości przy nabywaniu nieruchomości za pośrednictwem spółek celowych starają się niwelować to ryzyko poprzez szczegółową analizę stanu prawnego danej nieruchomości.
3. *Ryzyko wyceny*. Nieruchomości, które zamierzają nabyć fundusze wyceniane są przez rzeczoznawców przed zawarciem umowy kupna, a także przed sprzedażą nieruchomości w przypadku likwidacji funduszu. Ewen-

¹¹ P.A. Samuelson, W.D. Nordhaus, *Ekonomia*, tom 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 175.

¹² H. Gawron, *Oplacalność inwestowania na rynku nieruchomości*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2006, s. 160.

tualny błąd wyceny, który zaniża lub zawyża wartość nieruchomości, może przyczynić się do tego, że fundusz zakupi nieruchomość po cenie wyższej od jej wartości rynkowej lub ją sprzeda po cenie niższej niż jej wartość rynkowa¹³. Aby uniknąć takiej pomyłki, wycenę nieruchomości funduszu sporządza co najmniej trzyosobowy zespół rzeczoznawców.

4. *Ryzyko niepozyskania najemców.* W przypadku nieznaalezienia odpowiedniej liczby chętnych do wynajmowania powierzchni, przychody z wynajmu nieruchomości posiadanych przez fundusze mogą być niższe, a co za tym idzie – wyższe koszty utrzymania nieruchomości. Taka sytuacja może niekorzystnie wpłynąć na bilans finansowy funduszy nieruchomości. Starają się więc one inwestować w atrakcyjnie zlokalizowane nieruchomości, gdzie popyt na wynajem jest znaczny, a procedurę znalezienia najemców powierzają renomowanym pośrednikom.
5. *Ryzyko nierzetelnych najemców.* Istnieje prawdopodobieństwo, że najemcy nieruchomości posiadanych przez fundusze mogą nie wywiązywać się z umów najmu i na przykład nie płacić w terminie czynszu, co może negatywnie odbijać się na sytuacji finansowej funduszy.
6. *Ryzyko związane ze zmianą stawek czynszu.* Rynkowe stawki czynszu podlegają wahaniom, na co wpływa wiele czynników. W przypadku ich obniżenia się dochody funduszy nieruchomości mogą być niższe od zakładanych, więc w celu zabezpieczenia się przed taką sytuacją fundusze preferują długoterminowe umowy najmu, a inwestycję poprzedzają dokładną analizą.
7. *Ryzyko związane z pracami budowlanymi.* Niektóre fundusze nieruchomości (np. Skarbiec Rynku Mieszkaniowego FIZ) za pośrednictwem spółek celowych prowadzą działalność deweloperską polegającą na budowie osiedli mieszkaniowych. Przy tak dużym projekcie może wystąpić ryzyko błędów architektonicznych, jakości prac budowlanych lub ich terminowości. Może to wydłużać proces inwestycyjny a także zwiększać koszty funduszu. To z kolei skutkuje opóźnieniem procesu sprzedaży mieszkań. Z tego powodu fundusze nieruchomości w celu minimalizacji takiego ryzyka powierzają prace budowlane renomowanym firmom.
8. *Ryzyko makroekonomiczne.* Rynek nieruchomości jest podatny na zmiany koniunktury gospodarczej, która zależy od poziomu inflacji, tempa wzro-

¹³ Prospekt Emisyjny Arka BZ WBK Fundusz Runku Nieruchomości udostępniony w Centrum Informacji Papierów Wartościowych i Giełd w Warszawie, 2.1.2, s. 8.

stu gospodarczego, poziomu bezrobocia, poziomu stóp procentowych oraz szeregu innych czynników. Zmiany sytuacji gospodarczej w kraju pociągają za sobą konsekwencje również dla rynku nieruchomości, a zwłaszcza dla perspektyw jego rozwoju. Niekorzystna zmiana czynników makroekonomicznych w Polsce może spowodować na przykład spadek wartości nieruchomości będących w posiadaniu funduszy inwestycyjnych, lub też ograniczyć popyt na ich wynajem.

9. *Ryzyko spadku stopy kapitalizacji*. Stopa kapitalizacji stanowi stosunek rocznego czynszu netto do wartości rynkowej nieruchomości i można ją traktować jako odpowiednik stopy dochodowości instrumentów dłużnych, np. obligacji¹⁴. Stopa kapitalizacji umożliwia porównanie opłacalności inwestycji: im jest wyższa, tym inwestycja jest bardziej rentowna. Stopa kapitalizacji kształtuje się na podstawie popytu i podaży na wynajem określonych nieruchomości na danym rynku. Jej spadek może obniżyć znacznie dochody z inwestowania w nieruchomości.

Poza ryzykiem związanym z głównym przedmiotem inwestycji funduszy nieruchomości, czyli nieruchomościami, w działalność takich funduszy wpisane są także inne rodzaje ryzyka związane z resztą instrumentów w ich portfelu inwestycyjnym, a także polityką inwestycyjną. Dla większości funduszy nieruchomości typowe są następujące rodzaje ryzyka:

1. *Ryzyko związane z inwestycjami w spółki celowe*. Fundusze inwestycyjne nie mogą bezpośrednio nabywać praw do nieruchomości, więc robią to za pośrednictwem spółek celowych. Fundusze nieruchomości nabywają udziały takich spółek i dążą do nabycia pakietu akcji, który zapewni nad nimi kontrolę. Może się jednak zdarzyć tak, że większość akcji spółek celowych znajdzie się w posiadaniu pozostałych udziałowców spółki, a fundusz przestanie kontrolować jej działalność i pozostanie bez wpływu na najważniejsze decyzje inwestycyjne. Poza tym zagrożeniem dla funduszy jest ryzyko utraty zdolności do obsługi zadłużenia przez finansowane przez fundusze nieruchomości spółki celowe, co wynika z możliwości pogorszenia się sytuacji finansowej spółki, której dany fundusz udzielił pożyczki lub nabył wierzytelność¹⁵. Na niekorzyść funduszy nieruchomości wpływa także fakt, że spółki celowe będące w ich portfelu lokat mogą być obar-

¹⁴ S. Buczek, *Fundusze Nieruchomości w Polsce*, „Gospodarka Narodowa” nr 5-6/2006, s. 115.

¹⁵ Prospekt Inwestycyjny Arki jw., 2.1.3, s. 9.

- zione wadami prawnymi wynikającymi na przykład z nieprawidłowych zapisów w ich statucie bądź umowach przez nie zawieranych. Może to skutkować spadkiem wartości takich spółek w przyszłości.
2. *Ryzyko walutowe.* Przychody z najmu powierzchni nieruchomości wyrażane są przeważnie w euro lub dolarach amerykańskich, a koszty związane z ich obsługą w złotych, co powoduje, że efektywność funduszy nieruchomości jest w znacznej mierze uzależniona od kursów tych walut. Istnieje też ryzyko wzmocnienia złotego względem euro i dolara amerykańskiego, co może prowadzić do przeszacowania w dół wartości nieruchomości wyrażonych w złotych¹⁶.
  3. *Ryzyko zmiany stopy procentowej.* Zmiana stóp procentowych powoduje zmiany wymaganych stóp dochodu inwestorów, co powoduje zmianę wartości instrumentów finansowych¹⁷.
  4. *Ryzyko związane z finansowaniem dłużnym.* Fundusze nieruchomości, które korzystają z finansowania dłużnego, są wrażliwe na wzrost stóp procentowych, który oznacza dla nich wzrost kosztów obsługi zadłużenia. W konsekwencji może doprowadzić to do zmniejszenia efektywności funduszu, czyli jego dochodu. Istnieje też ryzyko, że fundusze nieruchomości nie będą w stanie wywiązywać się z terminowej spłaty rat kredytów wraz z odsetkami i bank kredytujący zażąda natychmiastowej spłaty kredytu. W takim przypadku fundusze nieruchomości mogą być zmuszone do wcześniejszej sprzedaży posiadanych nieruchomości, co może znacznie obniżyć rentowność inwestycji.
  5. *Ryzyko zmiany obowiązującego prawa.* Działalność wszystkich funduszy inwestycyjnych, w tym także funduszy nieruchomości, jest ściśle regulowana przez prawo. Dlatego w przypadku niekorzystnej zmiany obowiązującego prawa fundusze nieruchomości mogą być np. obarczone większymi kosztami. Zmianie mogą ulec przykładowo limity inwestycyjne, prawo podatkowe lub koszty zawieranych transakcji na rynku nieruchomości, takie jak taksa notarialna. Gdy na fundusze nieruchomości zostaną nałożone większe koszty działalności, może się to negatywnie odbić na opłacalności inwestowania w nie.

¹⁶ E. Gołąbeska, *Nieruchomość jako przedmiot inwestowania i zarządzania*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania, Białystok 2007, s. 66.

¹⁷ K. Jajuga, T. Jajuga, *Inwestycje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 99.

3. Transpozycja kapitału ludzkiego

Inwestowanie w nieruchomości dokonywane przez poszczególne fundusze jest działalnością we własnym imieniu, lecz na cudzy rachunek. Mianowicie na rachunek i ryzyko inwestorów powierzających środki pieniężne podmiotom, które powinny profesjonalnie zachowywać się na rynku nieruchomości. Fundusze te korzystają winny z kapitału ludzkiego, który został w ostatnich dziesięciu latach implantowany na polski rynek i rozwinięty w wyniku wykreowania nowych licencjonowanych zawodów na rynku nieruchomości. Na podstawie ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami (DzU z 2000 r. nr 46, poz. 543 z późn. zmianami) utworzono zawody: zarządcy nieruchomości, pośrednika i rzeczoznawcy majątkowego. W zakresie ich uprawnień przewidziano także doradztwo na rynku nieruchomości. W okresie od wejścia w życie przywołanych przepisów, w wyniku odpowiednich postępowań kwalifikacyjnych, według danych Ministerstwa Infrastruktury z połowy 2008 roku, odpowiednie licencje uzyskało około 13 000 osób. Z przeprowadzonych w 2007 roku badań sondażowych wynika, że tylko od 9% do 12% osób, w zależności od posiadanej licencji, wykonuje te zawody jako pierwsze w swoim życiu. Oznacza to, że ogromna większość (ok. 90%) specjalistów rynku nieruchomości wykonywała wcześniej lub wykonuje równolegle inne zawody, co pozwala wnioskować o zmianie zawodu, uzyskaniu nowych kwalifikacji i podjęciu nowego ryzyka gospodarczego (praca na własny rachunek) przez poważną grupę osób. Nastąpiła transpozycja kapitału ludzkiego na znaczną skalę, w Polsce chyba niespotykaną w odniesieniu do innych zawodów. Przy uwzględnieniu ryzyka, które wykonywanie tych zawodów niesie za sobą, co wykazano wyżej na przykładzie funkcjonowania funduszy nieruchomości, jest doświadczenie na rynku pracy wymagające dalszych badań i ocen odnoszących się do mikroskali.

Podsumowanie

Każdy indywidualny inwestor może oceniać problem ryzyka i rentowności inaczej, tak więc inaczej komponować swój zestaw majątku¹⁸, dobierając inwestycje odpowiednie dla siebie. Fundusze inwestycyjne w zależności od stosowanej strategii inwestycyjnej różnią się od siebie wielkością ryzyka. Największym ryzykiem

¹⁸ A. Black, P. Wright, J.E. Bachman, *W poszukiwaniu wartości dla akcjonariuszy*, Dom Wydawniczy ABC 2000, s. 18.

inwestycyjnym obarczone są fundusze lokujące swe aktywa w projekty deweloperskie, zaś za mało ryzykowne uważane są fundusze, które większość kapitału lokują w nieruchomości komercyjne w atrakcyjnych lokalizacjach.

INVESTMENT RISK OF REAL ESTATE FUND – TRANSPOSITION OF HUMAN RESOURCES CAPITAL OF POLAND

Summary

In paper is analysis real estate fund and risks of their working. Preparation risks of good investments and risks of only for estate, who they effects to investments briefcase composition.

Translated by Teodor Skotarczak

Agnieszka Sobolewska

**KIERUNKI PRODUKCJI I WYKORZYSTANIA BIOMASY
W WOJ. ZACHODNIOPOMORSKIM W ASPEKcie ROZWOJU
KAPITAŁU SPOŁECZNEGO**

Wprowadzenie

Rozwój gospodarczy jest silnie uzależniony od sytuacji na rynku nośników energii, a wraz z jego postępowaniem wzrasta zapotrzebowanie na energię w gospodarce. Według Światowej Rady Energetycznej w ciągu ostatnich 40 lat zużycie energii wzrosło trzykrotnie i należy spodziewać się dalszych tendencji wzrostowych w tym sektorze. Istotny z punktu widzenia krajowego rozwoju gospodarczego jest problem bezpieczeństwa energetycznego, zapewnienie ciągłości dostaw energii po określonych cenach gwarantujących dostępność energii zarówno dla gospodarstw domowych, jak i dla prowadzących działalność gospodarczą.

Od kilkunastu lat w gospodarce światowej obserwujemy stały wzrost wykorzystania energii niekonwencjonalnej. Aktualnie największe zużycie energii pierwotnej jest w USA (21,4%), Chinach (15,6%), Rosji (6,5%), Japonii (4,8%), Indiach (3,9%) oraz Niemczech (3%). Polska z 0,9% plasuje się na 23 miejscu. Przewiduje się, że popyt na energię pierwotną na świecie wzrośnie w latach 2002-2030 o 60%, wynosząc średniorocznie 1,6%¹.

W polityce energetycznej Unii Europejskiej działaniem priorytetowym jest zwiększenie udziału energii ze źródeł odnawialnych w bilansie energetycznym poszczególnych państw członkowskich. Za taką postawą przemawia konieczność

---

¹ Założenia do „Programu energetyki odnawialnej w oparciu o surowce odnawialne energii, wody i wiatru” z dnia 10.04.2008, woj. zachodniopomorskie.

zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego, zwiększenie efektywności energetycznej i zagospodarowania potencjału w tym zakresie, ochrona środowiska oraz korzyści społeczne. Strategia energetyczna w poszczególnych krajach zależna jest od posiadanych zasobów własnych. Warto podkreślić, że Polska posiada własne zasoby węgla, które będzie preferować dla zapewnienia sobie bezpieczeństwa energetycznego. W Polsce udział energii ze źródeł odnawialnych w bilansie energetycznym kształtuje się obecnie na poziomie 2,8% i nie zapewnia obowiązku realizacji zobowiązań unijnych w tym zakresie, przy czym poziom średni w UE wynosi ok. 18%².

Celem opracowania jest przedstawienie aktualnych uwarunkowań rozwoju krajowej energetyki, ze szczególnym uwzględnieniem biomasy pochodzenia rolniczego w aspekcie zagospodarowania potencjału obszarów wiejskich województwa zachodniopomorskiego.

W opracowaniu wykorzystano metodę opisową, opierając się głównie na badaniach empirycznych, danych statystycznych oraz literaturze z zakresu tematu.

1. Polityka energetyczna krajowa i Unii Europejskiej

Realizacja zadań w ramach unijnej polityki energetycznej, głównie w zakresie tworzenia prawa oraz odpowiednich narzędzi ekonomiczno-administracyjnych, nabrała w ostatnich latach przyspieszenia. Sytuacja ta spowodowana jest niekorzystnymi relacjami, a także prognozami na europejskim rynku energii. Europejska Polityka Energetyczna ma na celu³:

- a) zwiększanie bezpieczeństwa dostaw energii i paliw;
- b) zwiększenie konkurencyjności gospodarek krajów członkowskich i zapewnienie dostępności energii po przystępnej cenie;
- c) promowanie równowagi ekologicznej i przeciwdziałanie zmianom klimatu, m.in. poprzez rozwój energii z odnawialnych źródeł.

Podstawowymi dokumentami unijnymi z tego obszaru są: Europejska Polityka Energetyczna z dnia 10 stycznia 2007 r. oraz dyrektywa 2001/77/WE z przyjętym przez Polskę celem 7,5% udziału energii z odnawialnych źródeł w bilansie energii pierwotnej w 2010 r. oraz bieżące regulacje i zalecenia z zakresu energetyki, w tym

² J. Kondratowicz, *Odnawialne źródła energii – myśleć globalnie, działać regionalnie*, Otwarte Forum Energetyki Odnawialnej Województwa Zachodniopomorskiego, 07.11.2007 r.

³ *Polityka Energetyczna Polski do roku 2025*, dokument przyjęty przez Radę Ministrów 4 stycznia 2005 r.

również dotyczące alternatywnych źródeł. W marcu 2007 r. opracowano w Parlamencie Europejskim pakiet energetyczny 3x20, wyznaczając kierunki rozwoju energetyki do roku 2020, silnie podkreślając konieczność oszczędzania energii i ograniczenia emisji zanieczyszczeń oraz wzrostu wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych do poziomu 20% w bilansie energii pierwotnej. Komisja Europejska 23 stycznia 2008 r. ogłosiła projekty dokumentów dotyczących ograniczeń emisji gazów cieplarnianych i wykorzystania odnawialnych źródeł energii. Polska będzie aktywnie uczestniczyć w pracach nad ich ostatecznym kształtem.

Podstawowymi dokumentami krajowymi regulującymi zagadnienia z zakresu energetyki są „Polityka energetyczna Polski do roku 2025” oraz ustawa Prawo energetyczne z 10 kwietnia 1997 roku i pochodne akty wykonawcze, również z zakresu energetyki odnawialnej, nakładające na polski system energetyczny obowiązek ustalonego udziału energii odnawialnej⁴.

W dokumencie „Polityka energetyczna Polski do roku 2025” wskazano jako cel strategiczny wspieranie rozwoju odnawialnych źródeł energii w kierunku wskazanych indykatywnych celów ilościowych zgodnych z dyrektywami unijnymi, przy zachowaniu konkurencyjności oraz efektywności ekonomicznej i energetycznej. Według ustawy celem polityki energetycznej państwa jest zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego kraju, wzrost konkurencyjności gospodarki i jej efektywności energetycznej, a także ochrony środowiska (art. 13). Wśród celów szczegółowych ustawodawca wymienia rozwój wykorzystania odnawialnych źródeł energii⁵.

Zakłada się w dokumentach rządowych, również w „Polityce energetycznej Polski do 2025 r.”, że rozwój energetyki w oparciu o odnawialne źródła energii może nieść za sobą wymierne korzyści lokalne, związane przede wszystkim z aktywnością zawodową na obszarach wiejskich, stymulacją rozwoju produkcji rolniczej i stabilizacją rynku surowców pochodzenia rolniczego, wzrostem zatrudnienia oraz rozwojem przemysłu i usług na potrzeby energetyki odnawialnej.

2. Kierunki wykorzystania produkcji roślinnej na cele energetyczne

Poziom udziału odnawialnych źródeł energii w krajowym bilansie energetycznym jest uzależniony od wielu czynników, głównie zasobów surowców energetycznych i potencjału, dostępnych technologii oraz efektywności energetycznej

⁴ Ibidem.

⁵ Ustawa Prawo energetyczne z dnia 10 kwietnia 1997.

i ekonomicznej. Obecnie w Polsce głównym nośnikiem energii odnawialnej jest biomasa, która stanowi blisko 98% produkcji energii ze źródeł odnawialnych (energia wody – 1,8%, wiatrowa – 0,1%, inne – 0,1%). Według prognoz krajowych audytorów oraz analityków Europejskiego Centrum Energetyki odnawialnej, do roku 2020 biomasa (zarówno leśna, jak i pochodzenia rolniczego) będzie stanowiła około 55% w strukturze produkcji energii OZE w Polsce. Dodatkowo zakłada się, że ok. 4% energii niekonwencjonalnej będzie stanowił biogaz wytwarzany w oparciu o surowce i odpady pochodzenia rolniczego. Prognozy wskazują na wytwarzanie w oparciu o biomasę głównie energii cieplnej i tylko w niewielkim stopniu energii elektrycznej⁶.

W szeregu opracowań z zakresu tematu wskazuje się na różne możliwości pozyskiwania biomasy na cele energetyczne. Wysoce uzasadnione pod wieloma względami jest zagospodarowanie istniejącego potencjału, głównie produktów odpadowych działalności rolniczej i przemysłu drzewnego, a także biomasy pochodzenia leśnego. Wraz z koniecznością realizacji zobowiązań unijnych z zakresu energetyki należy spodziewać się w najbliższych latach systematycznego zwiększania upraw energetycznych oraz upraw tradycyjnych surowców rolniczych wykorzystywanych do produkcji energii.

Istotne w aspekcie wzrostu wykorzystania surowców pochodzenia rolniczego na cele energetyczne jest uwzględnienie konieczności zagwarantowania bezpieczeństwa żywnościowego w ujęciu krajowym i regionalnym, a także monitorowanie fluktuacji cen surowców rolniczych oraz realizacji idei zrównoważonego rozwoju i poszanowania środowiska naturalnego.

3. Lokalne kierunki rozwoju sektora energetyki ze źródeł odnawialnych

Energia uzyskiwana z biomasy, ze względu na szereg uwarunkowań głównie związanych ze specyfiką paliwa, powinna być wytwarzana i wykorzystywana w ujęciu lokalnym i regionalnym. Województwo zachodniopomorskie charakteryzuje się określonym potencjałem i sprzyjającymi warunkami dla wykorzystania biomasy na cele energetyczne, głównie w kierunku produkcji ciepła. Sprzyja temu odpowiednia struktura agrarna gospodarstw oraz tradycyjne kierunki produkcji

⁶ J. Kowalski, Polska Grupa Energetyczna, *Odnawialne źródła energii*, Otwarte Forum Energetyki Odnawialnej Województwa Zachodniopomorskiego, 07.11.2007 r.

rolniczej, odpowiednia wilgotność i warunki klimatyczne. Szacuje się, że potencjał biomasy w regionie kształtuje się na poziomie:

- słoma, 750 tys. – 1 mln ton,
- uprawy roślin energetycznych, 600 tys. – 800 tys. ton,
- biomasa leśna, ok. 700 tys. ton⁷.

Wykorzystanie słomy na cele energetyczne budzi, zarówno wśród ekspertów z zakresu technologii spalania, jak też praktyków, wiele kontrowersji. Jednak ze względu na duży potencjał produkcji słomy w regionie, ograniczone możliwości jej wykorzystania związane ze spadkiem produkcji zwierzęcej, a także wartość energetyczną zasadne jest zagospodarowanie jej na cele energetyczne.

Aktualnie w regionie dysponujemy ok. 103 tys. ha nieużytków, które mogą zostać zagospodarowane w kierunku plantacji roślin energetycznych. Co prawda są to grunty słabej jakości, piątej i szóstej klasy bonitacyjnej, dlatego efektywność plantacji może być silnie uzależniona od nawożenia i odpowiednich zabiegów pielęgnacyjnych. Jednocześnie region charakteryzuje się długą tradycją produkcji rzepaku, co wiąże się z łagodnym klimatem oraz strukturą gruntów ornych, gdzie ponad 50%, może być wykorzystane w kierunku produkcji biodiesla. Poza tym ponad 70% produkcji roślinnej w regionie stanowią zboża, których nadwyżka może być wykorzystywana w kierunku produkcji bioetanolu. Obecnie dużym wyzwaniem w regionie jest aktywizowanie potencjalnych inwestorów w kierunku instalowania biogazowni rolniczych o zasięgu lokalnym⁸.

4. Rozwój kapitału ludzkiego obszarów wiejskich

Rozwój energetyki odnawialnej w regionie niesie ze sobą szereg korzyści społecznych związanych głównie z rozwojem inwestycji. Na podstawie opisu technologii pozyskiwania energii alternatywnej z różnych źródeł oraz analiz naukowych i prognoz ekonomicznych szacuje się zwiększenie zatrudnienia na różnych poziomach w regionie. Zależy to głównie od kierunku rozwoju sektora. Zakładając, że w najbliższym czasie obok energetyki wiatrowej będziemy głównie wykorzystywać biomasę, można przyjąć wzrost zatrudnienia w regionie bezpośrednio w sektorze na poziomie minimum 2 tys. osób. Dodatkowo należy się spodziewać zwiększenia

⁷ A. Sobolewska, *Potencjał, produkcja, wykorzystanie i kierunki rozwoju energetyki w woj. zachodniopomorskim*, Forum Parlamentów Południowego Bałtyku, Grupa Robocza ds. Energii, Schwerin 19-20 grudnia 2007 r.

⁸ Ibidem.

zatrudnienia w sektorach pomocniczych, głównie transporcie i usługach. Produkcja energii w oparciu o źródła odnawialne wymaga zaangażowania nowoczesnych technologii, które gwarantują opłacalność ekonomiczną i energetyczną. Niezbędne jest także zapewnienie odpowiednio wykwalifikowanej kadry pracowników dla regionu. W województwie zachodniopomorskim problem bezrobocia dotyczy głównie obszarów wiejskich. Rozwój sektora energetycznego na tych obszarach może wpłynąć na stworzenie dodatkowych miejsc pracy oraz zwiększenie kwalifikacji potencjalnych pracowników, co przyczyni się do zwiększenia dochodów indywidualnych.

Wzrost wykorzystania biomasy pochodzenia rolniczego wpływa na możliwość wykorzystania nadwyżek surowców rolniczych, zagospodarowania istniejącego potencjału, wzrostu dochodowości producentów rolnych oraz ograniczenia ryzyka ekonomicznego w rolnictwie, co wynika z kontraktacji. Należy podkreślić, iż wzrost wykorzystania biomasy niesie ze sobą ograniczenie importu konwencjonalnych surowców energetycznych, głównie węgla, i zatrzymanie części środków finansowych w regionie.

Istotne znaczenie w promocji energii ze źródeł odnawialnych mają samorzady. Ustawodawca w sposób precyzyjny określa rolę samorządów w kształtowaniu i realizowaniu polityki energetycznej. Samorzady województw odpowiedzialne są głównie za zapewnienie warunków do rozwoju infrastruktury połączeń na terenie województwa i koordynację rozwoju energetyki w gminach. Natomiast gminna administracja samorządowa jest odpowiedzialna za zapewnienie energetycznego bezpieczeństwa lokalnego, w szczególności w zakresie zaspokojenia zapotrzebowania na energię elektryczną, ciepło i paliwa gazowe, z racjonalnym wykorzystaniem lokalnego potencjału odnawialnych zasobów energii i energii uzyskiwanej z odpadów. Działania administracji powinny być skierowane na tworzenie warunków do poprawy efektywności ekonomicznej systemów zaopatrzenia w energię⁹.

Podsumowanie

Ze względu na konieczność realizowania celów strategicznych z zakresu energetyki, wytyczonych w dokumentach strategicznych, unijnych i krajowych, należy podjąć w regionie działania wspierające rozwój energetyki odnawialnej. Ze

⁹ Założenia do „Programu energetyki odnawialnej w oparciu o surowce odnawialne energii, wody i wiatru” z dnia 10.04.2008, woj. zachodniopomorskie.

względu na szereg determinantów zasadne jest w najbliższych latach wspieranie wykorzystania biomasy na cele energetyczne, głównie w kierunku pozyskiwania energii cieplnej. Rozwój tej działalności niesie ze sobą możliwości wykorzystania potencjału województwa, zagospodarowania odpadów rolniczych, nieużytków oraz nadprodukcji surowców rolniczych. Dodatkowo należy podkreślić lokalne korzyści społeczne, jakie są możliwe do osiągnięcia w związku z rozwojem tego sektora gospodarki.

WAYS OF PRODUCING AND USING BIOMASS IN ZACHODNIOPOMORSKIE VOIVODESHIP IN SOCIAL CAPITAL DEVELOPMENT ASPECTS

Summary

Zachodniopomorskie voivodeship is characterized by specified conditions for the possibilities of development of renewable energy based mainly on biomass. Apart from natural conditions the importance of national and European energy politics ought to be emphasized. In this paper the ways of developing renewable energy based on biomass are discussed while taking the legislation conditions into consideration.

Translated by Agnieszka Sobolewska

Grzegorz Spychalski

KAPITAŁ LUDZKI A KAPITAŁ SPOŁECZNY POLSKICH OBSZARÓW WIEJSKICH

Wprowadzenie

Praca jest najważniejszym czynnikiem produkcji, który decyduje o konkurencyjności gospodarek i regionów. Jest to działalność człowieka celowo wykonywana z użyciem sił fizycznych lub zdolności intelektualnych służąca zaspokajaniu potrzeb własnych lub innych osób. Stanowi ona zasób gospodarczy udostępniony pracodawcom, nietransferowalny, w odróżnieniu od kapitału czy ziemi, ale decydujący o efektywności wszystkich innych czynników produkcji¹. W teorii ekonomii łączy się z trzema rodzajami kapitału. Kapitałem ludzkim, kapitałem intelektualnym oraz kapitałem społecznym. Kapitał ludzki to suma umiejętności, wiedzy i doświadczenia osób realizujących zadania gospodarcze zlokalizowany w poszczególnych pracownikach lub kadrze zarządzającej (przedsiębiorcach).

Kapitał intelektualny to zasoby fundamentalnej wiedzy i uprawnień zgromadzone w przedsiębiorstwie dla osiągnięcia przewagi konkurencyjnej i rozwoju². Kapitał społeczny zaś to instytucje społeczne, relacje, sieci i normy kształtujące ilość i jakość społecznej interakcji w społeczeństwie. Ucieleśniony jest w strukturze społecznej i uruchamiany bywa dla realizacji różnych celów ekonomicznych³.

---

¹ M. Burda, Ch. Wyplosz, *Makroekonomia. Podręcznik europejski*, PWE, Warszawa 1995.

² *Podstawy nauki o przedsiębiorstwie*, red. J. Lichtarski, AE, Wrocław 2003.

³ K. Kostro, *Kapitał społeczny w teorii ekonomicznej*, „Gospodarka Narodowa” nr 7-8, SGH, Warszawa 2005.

O ile kapitał intelektualny jest ściśle związany z firmą i ma wymiar mikroekonomiczny, to kapitał ludzki i społeczny wpływają bezpośrednio na aktywność mezo – i makroekonomiczną i warunkują rozwój także polskich obszarów wiejskich. Interesującym zadaniem badawczym jest diagnoza stanu tych kapitałów i próba sformułowania wniosków aplikacyjnych dla polityki gospodarczej w celu zwiększenia zasobów kapitałowych w tym obszarze.

1. Kapitał ludzki i jego ewolucja

Zasoby ludzkie decydujące o wykorzystaniu specyficznego środka produkcji rolniczej, jakim jest ziemia, charakteryzują się dużą zmiennością przestrzenną i czasową oraz wrażliwością psychospołeczną⁴. Polskie obszary wiejskie pogłębiają to zróżnicowanie ze względu na rozdrobnienie działalności produkcyjnej i brak koncentracji kapitałowej w większości terenów użytkowych rolniczo. Cechą dominującą w okresie transformacji jest zmniejszenie zaangażowania kapitału ludzkiego w pracę w gospodarstwach rolnych i stopniowa poprawa jego jakości.

Aktualnie na polskich obszarach wiejskich zamieszkuje ok. 14,7 mln osób (GUS, 2006), co stanowi 38,3% ogółu ludności (tabela 1). Mimo prognozowanego spadku liczby ludności w Polsce ogółem na obszarach wiejskich zaznacza się niewielki trend wzrostowy i do roku 2015 tereny nieurbanizowane zamieszkiwać będzie 14,93 mln osób⁵.

Tabela 1. Mieszkańcy wsi w Polsce

Liczba mieszkańców w Polsce ogółem	38 632,00	100%
Liczba mieszkańców wsi ogółem	14 619,70	38,3%
Liczba mieszkańców gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego na wsi > 1 ha	8 504,90	22,0%
Liczba mieszkańców gospodarstw domowych do 1 ha użytków rolnych związanych z rolnictwem	3 881,26	10,1%
Pozostali mieszkańcy wsi	2 233,54	5,8%

Źródło: *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań, Powszechny Spis Rolny 2002; Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005, GUS, Warszawa 2006; obliczenia własne.*

⁴ P.F. Drucker, *Praktyka zarządzania*, AE, Kraków 1998.

⁵ *Krajowy Plan Strategiczny Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007.

Średnia wieku mieszkańca wsi wynosi 35 lat, co oznacza, iż polska wieś jest zamieszkiwana głównie przez ludzi młodych.

Relacja liczby ludności w wieku nieprodukcyjnym do ludności w wieku produkcyjnym wynosi około 67 (w mieście 52), ale prognozy przewidują wzrost odsetka osób w wieku produkcyjnym do 63,7% w roku 2015, co przy odwrotnej tendencji terenów miejskich wyrówna strukturę obu części społeczeństwa polskiego.

W latach 2002–2005 zmniejszył się udział osób w wieku przedprodukcyjnym z 27,6% do 23,8%, głównie wskutek trwającego procesu spadku urodzeń, i ta tendencja będzie się utrzymywała. Natomiast w tym samym okresie nie zmienił się odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym i wynosi 15,5%, ale w kolejnych latach liczba mężczyzn w wieku 65 lat i więcej oraz kobiet w wieku 60 lat i więcej będzie wzrastać i w roku 2015 wyniesie 19,1% (dla miast 21,6%)⁶.

Przewiduje się, że w latach 2007–2013 liczba osób, które ukończą 18 rok życia i potencjalnie staną się aktywni zawodowo, na obszarach wiejskich wyniesie 1598 tys. z ogólnej liczby 3531 tys. osób w całym kraju.

Poziom wykształcenia ludności wiejskiej jest wciąż niższy niż mieszkańców miast, choć systematycznie wskaźniki struktury wykształcenia ludności wiejskiej poprawiają się (tabela 2).

Tabela 2. Struktura ludności (w wieku 13 lat i więcej) wg wykształcenia w % (2004 r.)

Wyszczególnienie	Wyższe	Policealne i średnie	Zasadnicze zawodowe	Gimnazjalne	Podstawowe i niepełne podstawowe
Miasto	17,5	38,0	21,3	4,4	18,8
Wieś	5,4	24,5	29,4	5,8	34,9

Źródło: Raport z wyników NSP 2002; Rocznik demograficzny 2005, GUS.

Rynek pracy jest zróżnicowany regionalnie. W Polsce północnej i zachodniej z uwagi na specyfikę strukturalną rolnictwa niski jest udział zatrudnionych w tym sektorze, zaś w Polsce południowej i wschodniej znaczna część zasobów ludzkich zaangażowana jest w działalności rolniczej.

Analiza aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej wskazuje na wyższy poziom wskaźnika aktywności zawodowej i wskaźnika zatrudnienia na wsi, co wynika z zaliczenia osób żyjących w gospodarstwach rolnych do aktywnych i zatrudnionych nawet w sytuacji ich pracy w niewielkim wymiarze czasowym (tabela 3).

⁶ Raport z wyników NSP 2002; Rocznik demograficzny 2005, GUS.

Tabela 3. Aktywność ekonomiczna ludności w wieku 15 i więcej w latach 1995-2005* (w %)

Wyszczególnienie	1995	2000	2003	2004	2005
Współczynnik aktywności zawodowej					
Ogółem	58,4	56,6	54,7	54,7	54,9
w tym miasto	57,2	56,1	54,1	54,0	54,2
wieś	60,5	57,4	55,8	56,0	56,0
Wskaźnik zatrudnienia					
Ogółem	50,7	47,5	44,0	44,3	45,2
w tym miasto	49,3	46,3	42,9	43,3	44,1
wieś	53,1	49,0	45,9	46,1	47,0
Stopa bezrobocia					
Ogółem	13,1	16,1	19,6	19,0	17,7
w tym miasto	13,7	17,0	20,8	19,8	18,7
wieś	12,2	14,6	17,8	17,6	16,1

* Dane w 1995 r. za listopad, w 2000 r., 2003 r., 2004 r., 2005 r. – przeciętne w roku.

Źródło: Aktywność ekonomiczna ludności Polski, IV kwartał 2005 r., GUS.

Według analiz statystycznych nieco ponad połowa ludności wiejskiej utrzymuje się z pracy, z czego ok. 35% z pracy poza rolnictwem. Wśród ludności wiejskiej posiadającej własne źródło dochodu 80% ma tylko jedno źródło, zaś 20% dwa źródła dochodu. Poza pracą drugim istotnym źródłem utrzymania są świadczenia emerytalno-rentowe (ok. 39%), a 8% ludności otrzymuje inne świadczenia socjalne⁷.

W roku 2005 liczba pracujących w gospodarstwach rolnych wynosiła 5111,5 tys. osób. Ze względu na ograniczony czas pracy wielu członków gospodarstw domowych z użytkownikami gospodarstw rolnych liczba zatrudnionych w przeliczeniu na osoby pełnozatrudnione była mniejsza i wynosiła 2291,9 tys. osób. Restrukturyzacja rolnictwa i procesy migracyjne spowodują dalsze zmniejszenie tych liczb i do roku 2015 liczba pełnozatrudnionych w rolnictwie

⁷ Krajowy Plan Strategiczny..., op. cit.

wyniesie ok. 1490 tys., co oznacza spadek odsetka pracujących w tym sektorze z 17,4% do 11% ogółu zatrudnionych⁸.

Uwzględniając te dane i fakt, iż właściciele i posiadacze gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych powyżej 2 ha przeliczeniowych nie mogą rejestrować się jako bezrobotni – znaczna jest liczba bezrobotnych nierejestrowanych, stanowiących bezrobocie ukryte polskich terenów wiejskich. To z jednej strony stanowi poważny problem społeczny i ekonomiczny, ale z drugiej strony pozwala uruchamiać inne pozarolnicze formy działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. Tym bardziej że dochody gospodarstw domowych prowadzących działalność rolniczą są przeciętnie o 20% niższe niż dochody osób utrzymujących się z pracy najemnej.

Kluczem do rozwoju kapitału ludzkiego polskich obszarów wiejskich jest jego doskonalenie poprzez podnoszenie wykształcenia i ciągłe zdobywanie wiedzy i umiejętności, które pozwolą na wzrost przedsiębiorczości. Indywidualna aktywność gospodarstw domowych jest bowiem czynnikiem wzrostu dochodu, wydatków konsumpcyjnych i produkcji potencjalnej zarówno w skali regionalnej, jak i makroekonomicznej. Ważnym uzupełnieniem wysokiej jakości kapitału ludzkiego jest kapitał społeczny.

2. Rola kapitału społecznego

Kapitał społeczny, jako zasób kulturowy wynikający ze wzajemnych relacji osób i grup społecznych, obejmuje nie tylko normy i wartości, ale także wszelkie działania o charakterze wspólnotowym. Choć pozornie odnosi się do aspektów socjologicznych, pełni on istotną rolę w postępie ekonomicznym na wszystkich szczeblach aktywności gospodarczej. W ujęciu mikroekonomicznym obniża koszty transakcyjne, tworząc klimat zaufania między uczestnikami rynku. W skali mezoekonomicznej ułatwia rozwój przedsiębiorczości, partnerstwa sektorowego i wspólnych (lokalnych) działań inwestycyjnych. W skali makroekonomicznej ułatwia transfery towarów, usług, pracy i pieniądza, zwiększa adaptacyjność gospodarek i umożliwia korzystanie z procesów globalizacyjnych. Bardzo ważna jest rola kapitału społecznego w lokalnych społecznościach wiejskich, gdzie przeciwdziała on wykluczeniu i dyskryminacji, uzupełnia

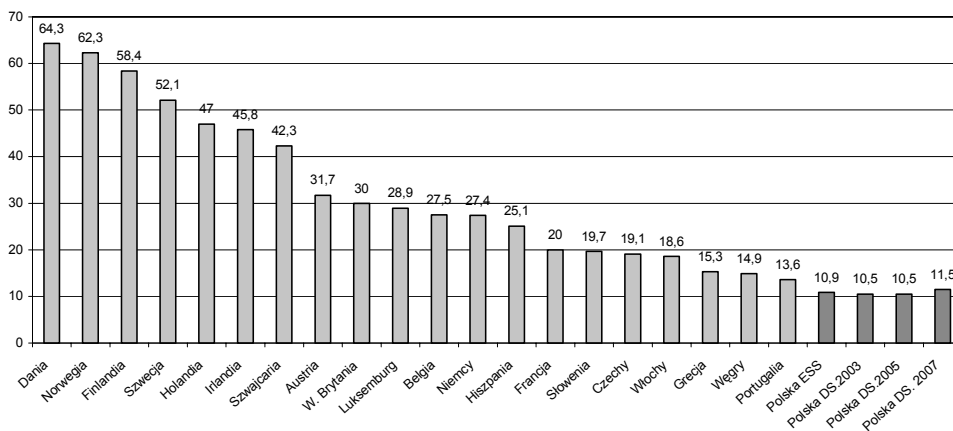
⁸ J. Frenkel, *Pracujący w gospodarstwach rolnych – według spisów rolnych w latach 2002 i 2005*, IRWiR PAN, Studia i Monografie, nr 1/2007.

i zastępuje działalność instytucji państwowych, a także buduje i ochrania lokalne zasoby przyrodnicze, kulturowe i psychospołeczne⁹.

Kapitał społeczny obok materialnego i ludzkiego jest także warunkiem koniecznym do zrównoważonego rozwoju społeczno-ekonomicznego. Aby tak się stało, muszą być zrealizowane dwa warunki prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego stanowiącego przyjazne otoczenie wzrostu kapitału społecznego. Pierwszy to wzajemne zaufanie ludzi w społeczeństwie, a drugi to znaczny udział wolontariatu w populacji osób aktywnych zawodowo. Wolontariat, czyli nieodpłatna działalność na rzecz wspólnoty, jest podstawą rozwoju organizacji pozarządowych, które stanowią przestrzeń budowania i podtrzymywania kapitału społecznego.

Niestety Polska nie spełnia żadnego z tych kryteriów społeczeństwa obywatelskiego. Pod względem ogólnego zaufania zajmujemy ostatnie miejsce wśród krajów objętych badaniem *European Social Survey* (ESS) w 2004 r. (rys. 1).

Rys. 1. Odsetek osób w wieku 18 i więcej lat ufających innym ludziom

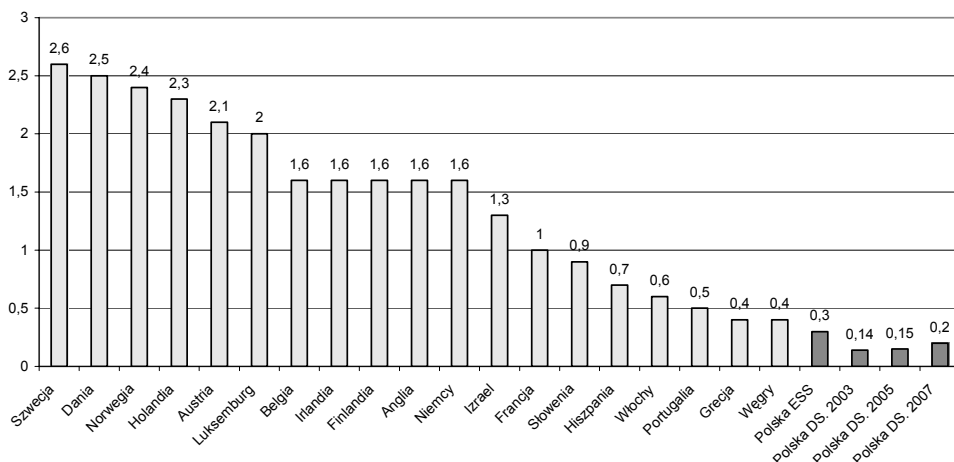
Źródło: *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków: raport*, red. J Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007.

W analizie polskiej diagnozy społecznej z opinią, że „większości ludzi można ufać” zgadzało się 11,5% respondentów w roku 2007, podczas gdy w Danii i Norwegii ten odsetek wyniósł odpowiednio 64,3% i 62,3% w roku 2004.

⁹ *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków: raport*, red. J Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007.

Podobnie wygląda w Polsce drugi wskaźnik rozwoju kapitału społecznego, czyli przynależność do organizacji pozarządowych. W roku 2007 według diagnozy społecznej przeciętny Polak należał do 0,2 organizacji trzeciego sektora, podczas gdy Szwed do 2,6, a Duńczyk 2,5 instytucji wolontariatu (rys. 2).

Rys. 2. Przeciętna liczba organizacji, do których należą respondenci w wieku 18 i więcej lat

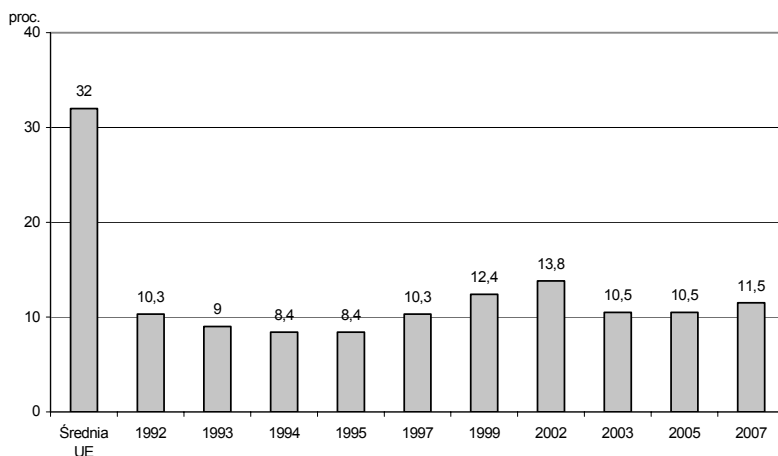
Źródło: *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków: raport*, red. J. Czapirski, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007.

Według analiz korelacji kapitału społecznego z innymi wymiarami jakości życia istnieje silny związek wskaźników jakości kapitału społecznego z dobrobytem materialnym, poziomem cywilizacyjnym i ogólnym wskaźnikiem jakości życia.

Jednocześnie należy ocenić dynamikę zmian jakości kapitału społecznego w okresie transformacji. Początek przemian systemowych w Polsce po roku 1990 zaowocował lekkim wzrostem poziomu zaufania wzajemnego. Wskaźnik ten osiągnął swoje maksimum w roku 2002, a następnie znów podlega wahaniom na niższym poziomie (rys. 3).

Oznacza to, że trwale brakuje bodźców do rozwoju kapitału społecznego w transformującej się gospodarce polskiej, szczególnie na polskich obszarach wiejskich, gdzie ani formy grupowego działania gospodarczego nie znajdują uznania, ani władza nie uzyskuje wsparcia społeczeństwa.

Rys. 3. Odsetek osób ufających innym ludziom w Polsce w latach 1992-2007 i średni poziom zaufania w UE w 2004 r.

Źródło: *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków: raport*, red. J Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007.

Podsumowanie

Przedstawiona diagnoza poziomu rozwoju kapitału ludzkiego i kapitału społecznego polskich obszarów wiejskich stanowi przesłankę sformułowania kilku konkluzji badawczych o charakterze terapeutycznym i prognostycznym.

Po pierwsze, widoczna jest wyraźna różnica między poziomem kapitału ludzkiego i społecznego na terenach wiejskich. Od początku transformacji wzrasta poziom wykształcenia mieszkańców wsi, coraz większa ich część kontynuuje naukę i doskonali swe umiejętności zawodowe. Wzrastają dochody wiejskich gospodarstw domowych i poprawia się ich jakość życia. Z drugiej strony mamy do czynienia z niskim poziomem zaufania, brakiem form działania grupowego i brakiem poczucia wspólnoty lokalnej.

Po drugie, znaczne transfery środków publicznych na polskie obszary wiejskie i do gospodarstw domowych przyspieszają procesy modernizacji, tworzą i doskonalą infrastrukturę techniczną i społeczną i aktywizują mieszkańców wielu regionów. Niski poziom kapitału społecznego z czasem jednak obniża efekty wsparcia finansowego, szczególnie w zakresie dóbr publicznych i życia wspólnotowego.

Po trzecie, konieczne jest budowanie mechanizmów społeczeństwa obywatelskiego na terenach wiejskich, gdyż jest to istotny czynnik zrównoważonego

(trwałego) ich rozwoju. W tym celu potrzebne jest tworzenie instytucjonalnych ram współpracy i partnerstwa w ramach polityki regionalnej.

Po czwarte, kluczowym elementem doskonalenia kapitału społecznego na terenach wiejskich jest rozwój sektora instytucji pozarządowych. Ich rolą jest nie tylko aktywizacja mieszkańców wokół wspólnotowych zadań, ale także tworzenie klimatu zaufania i współpracy między sektorem prywatnym a publicznym.

Polskie obszary wiejskie mimo zapóźnień cywilizacyjnych uzyskują wysoki wzrost gospodarczy i wykorzystują szansę integracji europejskiej. Ale aby przyspieszyć te procesy rozwojowe i osiągać efekty synergiczne, muszą stworzyć kapitał społeczny w oparciu o swoje tradycyjne wartości kulturowe. Wykorzystując zewnętrzne źródła zasilania finansowego, powinny w toku współpracy władzy i społeczeństwa wypracować nowe formuły zaufania i otwartości wzajemnej, pozbywając się uprzedzeń i stereotypów mentalnościowych.

HUMAN CAPITAL AND SOCIAL CAPITAL OF POLISH RURAL AREAS

Summary

The paper discusses the problem of relations between human capital and social capital in the development processes of Polish rural areas. Main differences between these two production means referring to human being are described and possibilities of their improvement are presented. Then one can find the human capital of Polish rural areas analysis in the context of economic potential and current evolution. The second part presents social capital description with selected indexes connected with Polish rural areas situation. Author emphasizes the role of trust and NGO – sector activity in citizenship society creation. The conclusions comprise the thesis, that human capital is developing properly but social capital is still in the very beginning phase of accumulation and needs support from central and local authorities.

Translated by Grzegorz Spychalski

Monika Stanny

WYKLUCZENIE STRUKTURALNE „KAPITAŁU” LUDZKIEGO OBSZARÓW POSTPEGEEROWSKICH – PRZYKŁAD WSI ZACHODNIOPOMORSKIEJ

Wprowadzenie

Kapitał ludzki jest nie tylko zasobem wewnętrznym jednostki samorządu terytorialnego, jest przede wszystkim determinantą jej rozwoju. Jeżeli potraktujemy go jako potencjał demograficzny wyposażony w odpowiednią wiedzę i umiejętności, to możemy przyjąć, że jest to kapitał strategiczny.

W świetle powyższego postawiono problem: jaki jest kapitał ludzki obszarów popegeerowskich¹? Czy procesy, które w literaturze przedmiotu² definiują jego wartość, możemy zoperacjonalizować oraz zweryfikować opinię, iż jest to grupa nieuczestnicząca bądź niezdolna do uczestnictwa w ważnych aspektach życia zbiorowego, jak i w normalnej aktywności charakterystycznej dla danego społeczeństwa? W opracowaniu zweryfikujemy hipotezę, że jest to grupa zmarginalizowana społecznie, i choć skoncentrowaną przestrzennie, to niemarginalna liczebnie; jest to „kapitał” ludzki uległy wykluczeniu strukturalnemu³.

---

¹ Obszarem popegeerowskim zwykle się nazywać obszary wiejskie ziem zachodnich i północnych Polski, region skupiający w przeszłości większość rolnictwa sektora państwowego. Takim obszarem jest woj. zachodniopomorskie, stanowiące zakres przestrzenny analizy.

² Por. M. Halamska, *Procesy marginalizacji na wsi popegeerowskiej*, „Wieś i Rolnictwo” nr 2 (103)/1999, s. 37-49; E. Psyk-Piotrowska, *Pauperyzacja, ubóstwo czy marginalizacja środowisk popegeerowskich*, w: *Bieda na wsi na tle globalnych przemian społeczno-gospodarczych w Polsce. Socjologiczne, ekonomiczne i polityczne aspekty problemu*, red. W. Warzywoda-Kruszyńska i in., AR, Poznań 2001, s. 383-399; R. Marks-Bielska, *Marginalizacja społeczno-ekonomiczna w świetle polskiej literatury przedmiotu – lata 90.*, „Polityka Społeczna” nr 3/2003, s. 12-15.

³ Szerzej w: J. Czapiński, T. Panek, *Diagnoza społeczna 2005*, WSZiF, Warszawa 2006, s. 28.

Oczywiście definicji wykluczenia jest tyle, ilu badaczy, jednakże dominuje pogląd, że jest to wielowymiarowe zjawisko nieuczestniczenia w różnych aspektach życia społecznego, które powinno być ujmowane dynamicznie i relacyjnie. Może być wywołane różnymi czynnikami. Termin *wykluczenie strukturalne* stosuje się do określenia sytuacji grup społecznych wyłączonych z rozwoju lokalnego lub uczestniczących w nim w niewielkim stopniu, która jest zależna głównie od miejsca zamieszkania (tu: wieś popegeerowska), wykształcenia oraz od dochodów.

Analiza przedstawia obraz problemu w kategoriach uśrednionych, wyłącznie na podstawie badań statystycznych. Polega to ogólnie na posługiwaniu się jednostką administracyjną (czyli tu gminą wiejską), dla której dostępne są dane empiryczne⁴. Założono, że jednostka gminna o dużym uspołecznieniu do końca lat 80. (tzw. gmina popegeerowska) odznacza się „krańcowymi” wartościami zmiennych identyfikujących zjawisko wykluczenia strukturalnego – te zmienne mają charakter quasi-opisujący. Rozumiane tu ono będzie jako niekorzystna sytuacja gminy, przejawiająca się krańcowymi wartościami wskaźników o nim świadczących, wyrażająca się w problemach rynku pracy (zatrudnienie, bezrobocie), problemach finansowych (źródła utrzymania, klienci pomocy społecznej), w problemach komunikacji społecznej (wykształcenie, skolaryzacja).

1. Wskaźniki definiujące gminy popegeerowskie

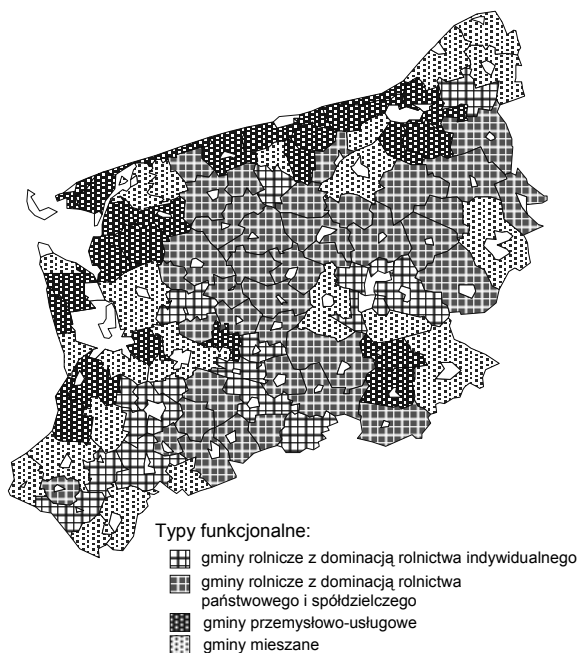
W celu ustalenia obszaru popegeerowskiego wykorzystano wskaźniki ukazujące stopień uspołecznienia gmin woj. zachodniopomorskiego w 1988 roku. Pierwszą zmienną jest odsetek użytkowników rolnych uspołecznionych w ogólnej liczbie użytkowników rolnych w 1988 roku, kolejną cechą to odsetek osób pracujących w rolnictwie sektora państwowego w ogólnej liczbie osób pracujących w gminie, również w 1988 roku. Uznano, iż obszar typowo popegeerowski wskazuje udział pierwszego wskaźnika w wielkości powyżej 60%, przy średniej dla obszarów wiejskich województwa 63%, a dla Polski 23,6%. Dla drugiego wskaźnika przyjęto próg powyżej 50% pracujących w rolnictwie uspołecznionym w gminie, przy średniej dla regionu 32%, zaś dla kraju tylko 7%. W ten sposób wskazano zbiór gmin, które w całym województwie odznaczały się najwyższym stopniem uspołecznienia, a obecnie nazywane są popegeerowskimi. Poziom współzależności otrzymanych rozkładów gmin według powyższych kryteriów jest wysoki ($r = +0,8$).

⁴ Podstawę opracowania stanowią publikowane oraz niepublikowane dane GUS, uzyskane z NSP 1988, PSR 1996, NSP 2002.

Weryfikując powyższe, dodatkowo uwzględniono strukturę zatrudnienia w gminach w 1988 roku i przeprowadzono klasyfikację (patrz rys. 1), wyodrębniając 4 typy funkcjonalne gmin⁵:

Rys. 1. Typy funkcjonalne gmin ze względu na strukturę zatrudnienia w 1988 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ludność. Warunki mieszkaniowe, tabl. 4, s. 9 (publikacje dla 103 gmin).*

- a) gminy rolnicze z dominacją zatrudnienia w rolnictwie indywidualnym – ponad 65% czynnych zawodowo zatrudnionych w rolnictwie, w tym większość w rolnictwie indywidualnym;
- b) gminy rolnicze z dominacją zatrudnienia w rolnictwie sektora publicznego i spółdzielczego (tj. obecne gminy popegeerowskie);
- c) gminy przemysłowo-usługowe (ponad 45% zatrudnionych w przemyśle lub usługach);
- d) gminy o mieszanej strukturze gospodarki.

⁵ Podobnej klasyfikacji dokonali: M. Socha, U. Sztanderska, *Strukturalne podstawy bezrobocia w Polsce*, PWN, Warszawa 2000, s. 138.

Otrzymany rozkład gmin tzw. popegeerowskich niemal w 100% pokrywa się z porządkiem jednostek wskazanym według wskaźników opisanych wyżej. W ten sposób ustalono zasięg jednostkowy obszaru postpegeerowskiego, który w tym regionie obejmuje blisko 40% JST. Są to gminy skupione w centralnej części regionu, obejmujące również przyległe obszary w kierunku wschodnim i południowym, aż do granic administracyjnych województwa.

2. Korelaty wykluczenia strukturalnego

Wskaźniki definiujące gminy popegeerowskie skorelowano ze zmiennymi quasi-opisującymi zjawisko wykluczenia strukturalnego. Zakładając w badaniu wykorzystanie oficjalnych danych statystycznych przyjęto 10 cech, które wybrano na podstawie kryteriów merytorycznych, z jednoczesnym uwzględnieniem zasady, aby reprezentowały one jak najwięcej pozostałych czynników.

W tabeli 1 zestawiono przyjęte do badania wskaźniki oraz uzyskane wielkości współczynników korelacji liniowej, z których wyraźnie wynika, że występuje wysoka współzależność pomiędzy stopniem uspołecznienia gruntów czy odsetkiem pracujących w rolnictwie państwowym w 1988 roku a wskaźnikami opisującymi wykluczenie strukturalne czynnika ludzkiego w gminach wiejskich woj. zachodniopomorskiego.

Tabela 1. Wskaźniki korelacji liniowej Pearsona
(dla gmin wiejskich woj. zachodniopomorskiego)

Wyszczególnienie zmiennych	Udział pracujących w rolnictwie uspołecznionym do ogółu pracujących (czynnych zawodowo) w gminie w 1988 roku (w %)	Udział państwowych użytków rolnych w ich powierzchni ogółem w gminie w 1988 roku (w %)
1	2	3
Wskaźnik zatrudnienia w wieku produkcyjnym	-0,670	-0,526
Stopa bezrobocia	+0,669	+0,513
Natężenie bezrobocia ukrytego	+0,599	+0,501
Klienci pomocy społecznej (w %)	+0,494	+0,322

1	2	3
Odsetek osób z wykształceniem średnim i wyższym	-0,918	-0,281
Odsetek osób z wykształceniem podstawowym	+0,702	+0,432
Współczynnik skolaryzacji w wieku 18-24 lata	-0,587	-0,401
Odsetek ludności wiejskiej utrzymującej się z niezarobkowego źródła utrzymania	+0,685	+0,470
Odsetek ludności wiejskiej utrzymywanej przez biorców niezarobkowego źródła utrzymania	+0,743	+0,531
Dynamika zmian odsetka mężczyzn utrzymywanych przez osoby mające niezarobkowe źródło utrzymania w latach 1988-2002	+0,534	+0,235

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych: Spisów Powszechnych za lata 1988, 1996, 2002, GUS oraz materiałów wewnętrznych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

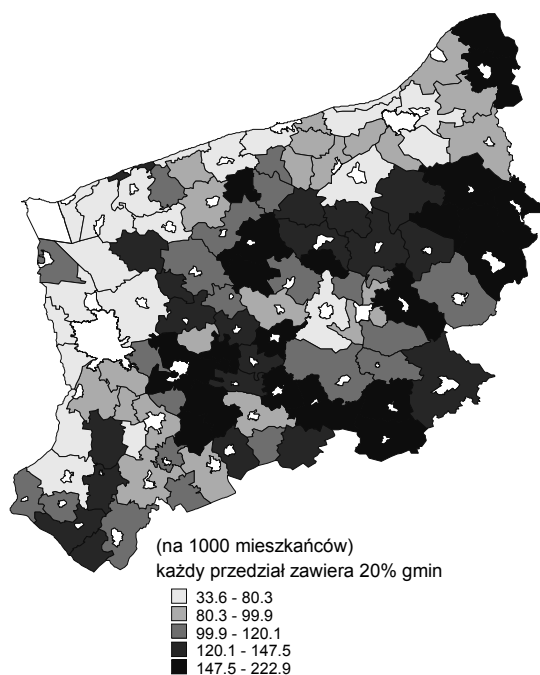
3. „Kapitał” ludzki – ocena sytuacji

Bariera zatrudnienia na terenach wiejskich jest krytyczną cechą do przezwyciężenia. Należy również być oględnym w ocenie możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi jako instrumentu emitującego nowe miejsca pracy. Dotyczy to także regionów popegeerowskich, w których dynamicznie rozwija się rolnictwo sektora „polskiego agrobiznesu”, stymulujące rozwój gospodarki obszarów wiejskich. Obszary te jednak wymagają oprócz poprawy infrastruktury wsi przede wszystkim inwestycji w kapitał ludzki (niezbędnych do wyhamowania czy nawet rozwiązania procesów marginalizacji społecznej).

Bezrobocie, wraz z bierną postawą wobec pracy (ze względu na jego dużą koncentrację), stanowi tu problem gospodarczy, społeczny oraz etyczny. Na tych obszarach PGR-y były przeważnie jedynymi zakładami pracy, a zwalniani pracownicy wraz z rodzinami uzależnieni od PGR-u (nie tylko ze względu na zatrudnienie i główne źródło dochodu, ale też z uwagi na mieszkanie i tzw. socjał dostarczany przez tę instytucję) przejawiają większe trudności i nieporadność adaptacyjną niż bezrobotni z innych grup zawodowych (dotkniętych znaczną redukcją miejsc

pracy i zmianą warunków pracy). W tej kategorii można również rozpatrywać przedłużającą się zależność od instytucji pomocy społecznej (por. rys. 2), jako bezpośrednią kontynuację wieloletniej praktyki, nawyków i przyzwyczajęń wytworzonych w czasach PRL. Tak jak dawniej całość życia rodziny zależała od infrastruktury PGR, tak obecnie zależy od pomocy społecznej⁶.

Rys. 2. Klienci pomocy społecznej

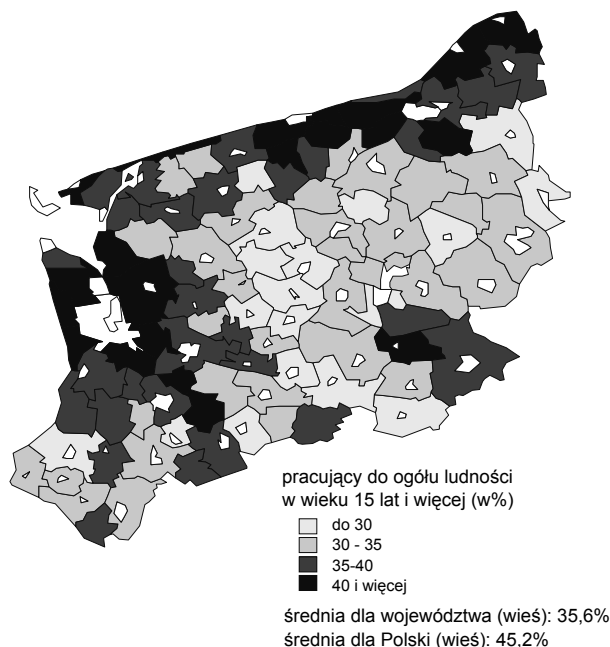
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych jak w tabeli 1.

Na obszarach wiejskich w Polsce bez pracy pozostaje około 1/5 populacji aktywnej zawodowo, natomiast dla woj. zachodniopomorskiego wielkość ta stanowi już 1/3. Jest to oczywiście wskaźnik zróżnicowany przestrzennie. Najkorzystniejsze wartości (we wszystkich przyjętych wskaźnikach), tzn. najniższą stopę bezrobocia notuje się w gminach nadmorskich, okołomiejskich Szczecina i Koszalina oraz tam, gdzie w strukturze gospodarki dominowało rolnictwo indywidualne, lub struktura zatrudnienia była mieszana (np. przemysłowo-usłu-

⁶ Więcej w: E Tarkowska, *Głos w dyskusji*, w: *Wielkoobszarowe gospodarstwa rolne, ich załogi i nowi gospodarze*, red. B. Fedyszak-Radziejowska, IRWiR PAN, Warszawa 1997, s. 101.

gowa). W tych jednostkach wielkość stopy bezrobocia jest poniżej średniej dla regionu. Wielkość wskaźnika korelacji liniowej Pearsona ($r = +0,67$) wskazuje wyraźnie, że im wyższy odsetek pracujących w rolnictwie uspołecznionym do ogółu czynnych zawodowo w gminie w 1988 roku, tym wyższa stopa bezrobocia w 2002 roku. Odwrotną zależność o podobnej sile związku odczytujemy dla wskaźnika zatrudnienia (rys. 3).

Rys. 3. Wskaźnik zatrudnienia w wieku produkcyjnym

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych jak w tabeli 1.

Poważną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju i poszczególnych regionów odgrywa znajomość struktury ludności według poziomu wykształcenia. Miarą poziomu wykształcenia przyjęto określać odsetek ludności w wieku 15 lat i więcej z wyższym wykształceniem. Z uwagi, iż odsetek ten na wsi jest bardzo niski i odznacza się małą dyspersją przestrzenną, postanowiono rozszerzyć go o kolejny próg, jakim jest wykształcenie średnie. Mimo że odsetek osób z wykształceniem średnim i wyższym jest średnio dla Polski oraz regionu zbliżony (ok. 23%), to jednak współczynnik korelacji wskazuje na najwyższą, ujemną jego współzależność ze stopniem uspołecznienia pracy w regionie.

Nadal najliczniejszą grupę stanowią osoby z wykształceniem podstawowym, co oznacza, że w dalszym ciągu utrzymuje się bariera wykształcenia tej grupy ludności w przeobrażeniach społeczno-ekonomicznych wsi. Degradacja gospodarcza widoczna jest głównie w poszczególnych gminach, gdzie brak ogólnego wykształcenia oraz przygotowania zawodowego powoduje bezczynność zawodową ludności.

W wyniku zachodzących w latach 90. zmian społeczno-gospodarczych zmieniła się zasadniczo struktura głównych źródeł utrzymania ludności w gospodarstwach domowych. W latach 1988-2002 nastąpił wzrost odsetka ludności utrzymującej się głównie lub wyłącznie ze źródeł niezarobkowych i jednoczesny spadek udziału osób utrzymujących się z pracy, co miało podłoże zdecydowanie bardziej ekonomiczne niż demograficzne. Zmiany liczby ludności w wieku poprodukcyjnym oraz wielkości przyrostu rzeczywistego, ze względu na skalę wzrostu, jako czynniki demograficzne miały niewielki wpływ. Natomiast przyczyny wynikające z przemian gospodarczych w kraju, szczególnie na obszarach o dużym udziale gospodarki uspołecznionej, odegrały główną rolę. Spośród najistotniejszych z nich wymienić należy duże redukcje zatrudnienia w pierwszych latach transformacji, które dotknęły głównie tzw. dwuzawodowców.

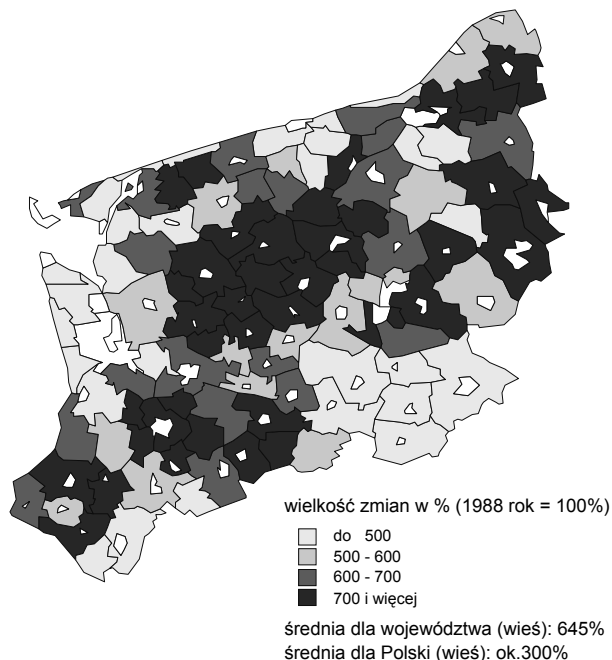
Ogólny odsetek osób utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych na wsi, średnio dla Pomorza Zachodniego w 2002 roku wyniósł 45,4%, natomiast w kraju był o 7 punktów procentowych niższy. Fakt wysokiej bierności zawodowej wynikającej z wcześniejszego „uzależnienia” od PGR-ów (a obecnie od instytucji pomocy społecznej i świadczeń rentowo-emerytalnych) potwierdza wysoka dodatnia korelacja ($r = +0,7$).

Utrata pracy w gospodarce uspołecznionej spowodowała wzrost liczby osób będących na utrzymaniu osób posiadających własne niezarobkowe źródło utrzymania. Średnio w kraju około 10% ludności nie mającej własnego źródła utrzymania na wsi pozostaje na utrzymaniu biorców świadczeń niezarobkowych, w regionie jest to średnio ponad 16%, zaś w gminach typowo popegeerowskich jest to ciężar przekraczający często 1/5 ludności. Korelacja tegoż wskaźnika dla 2002 roku jest jeszcze wyższa ze stopniem uspołecznienia gmin w 1988 roku ($r = +0,74$) niż w przypadku ogółu populacji utrzymującej się ze źródeł niezarobkowych.

Problem ten dotyczy głównie subpopulacji mężczyzn, których dynamika zmian w latach 1988-2002 (wzrost odsetka mężczyzn pozostających na utrzymaniu osób posiadających niezarobkowe źródło utrzymania) wyniosła w gminach popegeerowskich blisko 1000%, przy średniej dla Polski niespełna 300% (patrz rys. 4).

Badania potwierdziły, że tu gospodarstwa domowe są „kobiece”, tzn. na kobietach spoczywa obowiązek organizowania codziennej egzystencji rodziny⁷.

Rys. 4. Dynamika zmian odsetka mężczyzn pozostających na utrzymaniu osób posiadających niezarobkowe źródło utrzymania (1988-2002)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych jak w tabeli 1.

Podsumowanie

Jak widać z przedstawionych parametrów, problem wykluczenia strukturalnego obszarów popegeerowskich dotyczy całych subregionów (uzależnionych dawniej od infrastruktury PGR). Obszar popegeerowski obecnie odznacza się najwyższym stopniem pauperyzacji, co przekłada się na:

- najniższą jakość kapitału ludzkiego,
- najwyższe bezrobocie jawne i ukryte, a tym samym na najniższe zatrudnienie,
- najwyższe uzależnienie od niezarobkowych źródeł utrzymania.

⁷ Por. również badania: E. Tarkowskiej, *Ubóstwo w byłych PGR-ach. W poszukiwaniu dawnych źródeł nowej biedy*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1/1998, s. 91-102; oraz M. Halamskiej, *Procesy marginalizacji na wsi popegeerowskiej*, „Wieś i Rolnictwo”, nr 2(103)/1999, s. 37-49.

Czynnik demograficzny obszarów postpegeerowskich ewidentnie uległ procesom wykluczenia strukturalnego. Stan gospodarki jednoznacznie wskazuje, że wręcz niemożliwe jest myślenie o satysfakcjonującej rewitalizacji wsi, wyprawiającej mieszkańców ze sfery przestrzennej marginalizacji, bez znaczących inwestycji w ten właśnie „kapitał” ludzki.

STRUCTURAL EXCLUSION OF HUMAN CAPITAL IN POST STATE FARMS AREAS – EXAMPLE OF WEST-POMERANIAN VILLAGES

Summary

In the herein study there has been a shift from notions and various interpretations of human capital. The main focus is on empirical analysis of a certain situation for population in post state-owned areas. A hypothesis has been made that the human capital in such areas is subject to structural exclusion processes. The problem has been presented in averaged out categories, based only on statistical evidence. Overall, it uses an administrative unit (a rural commune), for which the empirical data is available.

Structural exclusion is understood here as an unfavourable situation of commune's inhabitants, which manifests itself in extreme values of relevant index. This, in turn, is expressed in problems on the work market (employment, unemployment), financial problems (source of income, welfare) and social communication troubles (education, scolarization).

Having determined a unit's range, 'quasi-descriptive' variables depicting the structural exclusion phenomenon along with index defining post state-owned farms have been correlated. It has been concluded that there is a high interdependence between the level of land socialization and working in the state-owned agriculture in 1988 and parameter describing currently (referring mainly to 2002) the phenomenon of marginalization. The demographical factor of the post state-owned areas has obviously succumbed to the structural exclusion processes. The economy condition unambiguously shows no possibility of thinking about satisfying revitalization of rural areas, along with taking their inhabitants out the spatial marginalization sphere, without significant investment in this human 'capital'.

Translated by Monika Stanny

Andrzej Suszyński
Danuta Zawadzka

POBUDZANIE ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH POMORZA ŚRODKOWEGO

Wstęp

Kapitał społeczny stanowi podstawowy czynnik szeroko rozumianego rozwoju, w tym lokalnego. Istnieje wiele koncepcji definiowania tego pojęcia. Według jednej z nich¹ kapitał społeczny jest cechą struktury społecznej, która wspiera konkretne działania jednostek podejmowane w ramach tej struktury. Ponadto odnosi się do takich cech społeczeństwa, jak zaufanie, normy i powiązania, które mogą zwiększyć jego sprawność, ułatwiając skoordynowane działania². Zatem podstawowe funkcje kapitału społecznego to współdziałanie i rozwiązywanie problemów. W odniesieniu do obszarów wiejskich, w kontekście realizowanych celów polityki unijnej (spójności społecznej i gospodarczej regionów), czynnik ten nabiera szczególnego znaczenia. Aktywizacja społeczności obszarów wiejskich może mieć różny wymiar, jednak w opinii autorów, aspekty: ekonomiczny i społeczny (obok środowiskowego) wydają się najcenniejsze z punktu widzenia rozwoju lokalnego. Ekonomiczna aktywizacja wiąże się między innymi z pobudzaniem przedsiębiorczości na terenach wiejskich, natomiast społeczna – z pobudzaniem inicjatyw przedstawicieli lokalnych mających na celu między innymi kreowanie

---

¹ J.S. Coleman, *Foundations of Social Theory*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1994.

² R.D. Putnam, *Demokracja w działaniu: Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995.

postaw obywatelskich, tworzenie struktur zrzeszeniowych oraz podnoszenie kwalifikacji zawodowych. Celem artykułu jest wskazanie inicjatyw lokalnych jako istotnego czynnika rozwoju kapitału ludzkiego na terenach wiejskich. Mając na uwadze powyższy cel, postawiono hipotezę badawczą: przedstawiciele społeczności lokalnych, pełniący rolę liderów społecznych, są w stanie przedsięwziąć działania mające na celu zdiagnozowanie sytuacji społeczno-gospodarczej w wymiarze lokalnym oraz przy pomocy jednostek samorządu terytorialnego oraz organizacji trzeciego sektora wdrożyć działania nakierowane na poprawę życia społeczności lokalnych. Badania przeprowadzono na terenie Pomorza Środkowego, przyjmując, iż jest to obszar byłych województw koszalińskiego i słupskiego³.

1. Cechy obszarów wiejskich regionu Pomorza Środkowego – uwarunkowania kapitału społecznego

Pomorze Środkowe jest obszarem spójnym pod względem fizyczno-geograficznym, historycznym, kulturowym, osadniczym, demograficznym oraz społeczno-gospodarczym. W sposób istotny wyróżnia się w makroregionie północnym pod względem gospodarczym⁴. Mimo nadmorskiego położenia udział tego regionu w krajowej gospodarce morskiej jest niewielki. Istotnie zaznacza się rolniczy charakter omawianego obszaru. Na ową odrębność składają się również odmienne funkcje decydujące o jego rozwoju. Ich oddziaływanie jest inne niż na pozostałych obszarach północnej Polski. Do podstawowych funkcji regionu Pomorza Środkowego zalicza się: rolnictwo i leśnictwo, przemysł i gospodarkę morską, turystykę i lecznictwo uzdrowiskowe⁵. Układ funkcjonalny wyznaczają

³ Przyjęto za E. Rydzem i A. Suszyńskim (E. Rydz, *Przemiany struktur społeczno-gospodarczych w okresie transformacji systemowej na Pomorzu Środkowym*, Wydawnictwo Pomorskiej Akademii Pedagogicznej, Słupsk 2006; A. Suszyński, *Funkcje podstawowe w rozwoju społeczno-gospodarczym Pomorza Środkowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1993). Należy podkreślić, iż do reformy administracyjnej w 1975 należały do jednego województwa – koszalińskiego.

⁴ Por. W. Kacalak, *Podstawy efektywnego rozwoju Pomorza Środkowego w okresie 2000–2015*, w: *Integracja i rozwój Pomorza Środkowego*, red. A. Suszyński, S. Bartoszewski, L. Brożek, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2001, s. 27–38.

⁵ L. Brożek, A. Suszyński, *Pomorze Środkowe w nowym podziale administracyjnym*, w: *Integracja i rozwój Pomorza Środkowego*, red. A. Suszyński, S. Bartoszewski, L. Brożek, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2001, s. 10. Dla porównania – podstawowymi funkcjami byłych województw gdańskiego i szczecińskiego są: gospodarka morską, przemysł, turystyka i rolnictwo. Por. W. Janasz, Z. Silski, *Problemy intensywnego rozwoju regionów*, PWN, Warszawa-Poznań 1995, s. 25.

cztery rejony: nadmorski (gospodarka morska, turystyka i lecznictwo, rolnictwo), środkowy (rolnictwo, przemysł, leśnictwo), pojezierny (turystyka i lecznictwo uzdrowiskowe, leśnictwo, rolnictwo, przemysł) oraz południowy (rolnictwo, tereny specjalnego przeznaczenia, leśnictwo)⁶. W regionie Pomorza Środkowego zaznacza się istotnie dwubiegunowość z wykształconymi ośrodkami rozwoju regionalnego: Koszalinem i Słupskiem⁷. Miejska sieć osadnicza obejmuje 29 ośrodków⁸.

Obszar Pomorza Środkowego cechuje się swoistą odrębnością społeczno-gospodarczą. Z podstawowych funkcji gospodarczych tego obszaru, tak w okresie poprzedzającym II wojnę światową, jak i w czasach po jej zakończeniu, najistotniejszą rolę odgrywało rolnictwo wielkotowarowe. Były to duże majątki junkierskie, które przekształcone zostały w gospodarstwa państwowe – PGR-y. W strukturze władania ziemią przeważały one nad gospodarstwami indywidualnymi. Ta forma działalności rolniczej wywarła istotny wpływ na ukształtowanie się sieci osadniczej, system zabudowy osiedli, układ komunikacyjny, rozmieszczenie placówek oświatowych, kulturalnych, zdrowotnych itp. System zabudowy osiedli pracowników zatrudnionych w państwowej gospodarce rolnej nie był dostosowany do prowadzenia na ich bazie działalności rolniczej. Były to w zasadzie niewielkie wielorodzinne budynki mieszkalne. W użytkowaniu pracowników znajdowały się niewielkie działki rolne. System pracy w państwowym gospodarstwie rolnym nie sprzyjał nabywaniu doświadczenia w prowadzeniu działalności rolniczej. Zatrudnione osoby wykonywały dość wąski wycinek pracy. Nie sprzyjało to podnoszeniu kwalifikacji zawodowych oraz nabywaniu przedsiębiorczości w podejmowaniu własnej działalności. Przedsiębiorstwa państwowe, obok działalności podstawowej, zajmowały się również opieką zdrowotną, przedszkolną, kulturalną, dofinansowaniem szkół, a także zaopatrzeniem rodzin w produkty rolne.

Proces transformacji społeczno-gospodarczej w sposób szczególny dotknął mieszkańców terenów wiejskich. Likwidacja wielu zakładów pracy pozbawiła możliwości dodatkowego zatrudnienia części ludności dwuzawodowej chłoprobotników. Łącznie z upadkiem PGR-ów spowodowało to dynamiczny wzrost bez-

⁶ Por. B. Kubiak, *Główne problemy rozwojowe Pomorza Środkowego – ocena i kierunki przeobrażeń*, w: *Uwarunkowania wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich wobec integracji z Unią Europejską*, red. L. Pałasz, Wydawnictwo Wydziału Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Akademii Rolniczej w Szczecinie, Szczecin 2002, s. 57-62.

⁷ E. Rydz, *Funkcje Koszalina i Słupska w regionalnej sieci osadniczej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Słupsku, Słupsk 1990.

⁸ Por. E. Rydz: *Układ więzi regionalnych w obrębie Pomorza Środkowego*, w: *Integracja i rozwój Pomorza Środkowego*, op. cit., s. 53-70.

robocia oraz ubożenia ludności wiejskiej. Dodatkową trudnością był również brak możliwości zbytu produkcji, względnie jej nieopłacalność spowodowana tanim importem produktów rolnych. W sposób istotny ograniczone zostały możliwości eksportowe. Bardzo szybko okazało się, iż rolnictwo nie było w stanie zagospodarować wyzwolonych nadwyżek siły roboczej. Powstające na bazie likwidowanych PGR-ów nowe gospodarstwa rolne w sposób radykalny ograniczyły zatrudnienie, nie rekompensując ubytków miejsc pracy. Propagowane koncepcje samozatrudnienia – tworzenia własnych miejsc pracy – napotykały na szereg trudności. Złożyły się na to m.in.: niski poziom wykształcenia ludności wiejskiej, w tym byłych pracowników PGR, brak odpowiednich kwalifikacji do podejmowania własnej działalności gospodarczej, brak przedsiębiorczości w połączeniu z rozszczeniową postawą wobec władz odpowiedzialnych za koordynację zatrudnienia, brak wzorów do naśladowania, trudna sytuacja materialna ludności ograniczająca możliwości inwestowania, w tym również zaciągania kredytów, brak zaplecza do prowadzenia działalności, niski popyt na usługi spowodowany trudną sytuacją materialną ludności wiejskiej. Powyższe czynniki doprowadziły do marginalizacji ludności wiejskiej obszarów Pomorza Środkowego⁹, stąd tak istotne stały się przedsięwzięcia z zakresu pobudzania kapitału społecznego.

2. Inicjatywy lokalne nakierowane na pobudzenie kapitału społecznego

W kontekście koncepcji kapitału społecznego wymienia się czynniki, które mogą kreować postawy obywatelskie i uruchamiać aktywność gospodarczą¹⁰:

1. Psychologiczna mobilizacja społeczności wiejskiej, w imię wspólnego celu.
2. Wyłonienie nie tylko wiarygodnego przywódcy, który potrafi protest (bunt) zmienić w konstruktywną działalność (aktywność), ale i powstanie tzw. grupy inicjatywnej.

⁹ J. Wilkin, *Przekształcenie Państwowych Gospodarstw Rolnych – procesy racjonalizacji i marginalizacji*, w: *Wielkoobszarowe gospodarstwa rolne, ich załogi i nowi gospodarze*, red. B. Fedyszak-Radziejowska, IRWiR PAN, Warszawa 1997, s. 43-55; W. Zglińska, *Wpływ transformacji Państwowych Gospodarstw Rolnych na przemiany rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, w: *Współczesne przekształcenia i przyszłość polskiej wsi*, red. B. Górz, Cz. Guzik, Studia Obszarów Wiejskich, Warszawa 2003, tom 4, s. 51.

¹⁰ I. Krzemiński, *Od protestu do stowarzyszenia – czy mamy szansę na obywatelską wieś?*, w: „Wieś i Rolnictwo”, suplement do nr 3/2003, IRWiR PAN, s. 126-128.

3. Wcześniejsze doświadczenia samodzielnej, społecznej działalności. Dotyczy to realizacji wszelkich inicjatyw społecznych przed 1989 rokiem w ramach tzw. czynu społecznego. Praca nad nimi daje cenne doświadczenie społeczne, potwierdzające możliwość współdziałania na rzecz wspólnego dobra.
4. Sieć organizacji pozarządowych (działa na rzecz umacniania się społeczeństwa obywatelskiego). W krajach Unii Europejskiej zwraca się uwagę na fakt, iż najlepsze efekty dają inicjatywy „oddolne” – lokalne. Zachęca się społeczność, aby same dokonywały oceny rozwoju swoich obszarów i proponowały przedsięwzięcia nakierowane na poprawę życia.

Szansą na rozwój obszarów wiejskich jest samorządność – stąd nakierowanie polityki i strumieni pieniężnych na liderów lokalnych i ich działalność. Inicjatywy te mają zachęcić do kreowania postaw obywatelskich, do tworzenia struktur zrzeszeniowych i organizacji samorządowych, których celem jest podejmowanie działań na rzecz społeczności lokalnych. Aby wyzwolić aktywność społeczną, potrzebne są działania nakierowane na¹¹: kształtowanie świadomości i poczucia znacznego wpływu na swoje środowisko, przezwyciężanie syndromu „wyuczonej bezradności”, aktywizowanie mieszkańców wsi do wspólnego działania oraz wzajemnej pomocy, wskazywanie kierunków korzystnych działań, kreowanie i kształcenie liderów społeczności wiejskich, którzy pokazaliby, co i jak zrobić, aby podnieść standard życia, oraz wskazali zalety i korzyści współdziałania na rzecz poprawy życia na wsi.

Wspieranie inicjatyw lokalnych służy realizacji celów głównych polityki unijnej – gospodarczej i społecznej spójności warunków życia i wyrównywania szans rozwoju regionów Unii Europejskiej. Jednym z wymiarów realizacji wspomnianych celów jest inicjatywa wspólnotowa Leader+, która ma na celu, w oparciu o współpracę na poziomie regionalnym, wdrażanie strategii rozwoju terenów wiejskich. Projekt „Lepsza wieś”, realizowany w ramach programu Leader+ (zgodnie z umową Nr L/01/159/2005 w ramach Schematu I SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”; Priorytet 2, Działanie 2.7 „Pilotażowy Program Leader+”) miał na celu aktywizację mieszkańców obszarów wiejskich Pomorza Środkowego z głównym założeniem poprawy ich jakości życia. Teren projektu objął 10 gmin o łącznej liczbie 77 552

¹¹ M. Adamowicz, E. Dresler, *Spoleczeństwo obywatelskie w opinii mieszkańców obszarów wiejskich na przykładzie powiatu Biała Podlaska*, w: „Wieś i Rolnictwo”, suplement nr 3/2003, IRWiR PAN, s. 167.

mieszkańców (Będzino, Biesiekierz, Bobolice, Manowo, Polanów, Sianów, Świeszyno, Tychowo, Biały Bór, Malechowo), podobnych pod względem społecznym, gospodarczym i przyrodniczym. Dało to podstawy do wspólnego planowania przedsięwzięć nastawionych na zrównoważony rozwój obszarów wiejskich regionów Pomorza Środkowego w ramach kreowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich. W toku prac nad realizacją projektu dokonano szczegółowych diagnoz obszaru objętego ZSROW (przedsiębiorczości, rozwoju społecznego, środowiska, rozwoju społeczeństwa informacyjnego, turystyki, priorytetów rozwojowych dla jednostek samorządu terytorialnego objętego projektem) oraz zidentyfikowano czynniki potencjalnie wpływające na rozwój obszarów wiejskich.

Powołanie wielosektorowego partnerstwa zostało zainicjowane w 2004 roku przez trzy organizacje partnerskie: Fundację „Nauka dla Środowiska” – niezależną organizację pozarządową o charakterze proekologicznym, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Pomorza Środkowego – powstałe w wyniku przekształcenia Związku Miast i Gmin Pomorza Środkowego – oraz Politechnikę Koszalińską – największy ośrodek akademicki w regionie.

W ramach realizacji schematu I Pilotażowego Programu Leader+ powstała Lokalna Grupa Działania, jako Środkowopomorska Grupa Działania. Złożyła wniosek o wpis do KRS w dniu 24 maja 2006 r. i od tego czasu formalnie rozpoczęła swoje działania, mając status fundacji. Celem fundacji jest działanie na rzecz wszechstronnego rozwoju obszarów wiejskich, w szczególności realizowanie Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich dla obszaru gmin Pomorza Środkowego. Organizacja działa, jako fundacja w rozumieniu przepisów w sprawie Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”. Fundacja, działając na rzecz obszarów wiejskich, uwzględnia potrzeby związane z ochroną oraz promocją środowiska naturalnego, krajobrazu i zasobów historyczno-kulturowych, odpowiada na potrzeby związane z rozwojem turystyki oraz popularyzuje i rozwija produkcję produktów regionalnych. Fundacja jest organizacją otwartą na wszystkie podmioty z terenu Pomorza Środkowego ze sfery organizacji pozarządowych, sektora biznesu czy też samorządu. Fundacja, przyjmując w poczet Rady Fundacji nowe podmioty, będzie realizowała ideę i działała zgodnie z wytycznymi SPO w zakresie przyjmowania nowych członków i funkcjonowania LGD. Przyjęto zasadę, iż Środkowopomorska Grupa Działania jest organizacją o charakterze otwartym i mogą do niej przystąpić wszelkie zainteresowane podmioty mające cele zbieżne z celami i misją Środkowopomorskiej Grupy Działania oraz działające na terenie

wdrażania ZSRROW. Powiększanie grona LGD będzie oparte na zasadzie równej partycypacji i zachowania równego parytetu NGO – JST – biznes.

Podsumowanie

Pobudzanie rozwoju kapitału społecznego na obszarach wiejskich w Polsce jest dość trudnym procesem. Zapóźnienie gospodarcze tychże obszarów oraz niska aktywność społeczna mieszkańców przesądzają o konieczności wspierania działań nakierowanych na podnoszenie jakości życia oraz kreowanie postaw obywatelskich. Przykład Pomorza Środkowego zdaje się potwierdzać, iż warto pobudzać takie inicjatywy poprzez motywowanie lokalnych liderów do zrzeszania się i działania na rzecz społeczności obszarów wiejskich.

To właśnie oddolne inicjatywy w największym stopniu stymulują rozwój kapitału społecznego.

SOCIAL CAPITAL DEVELOPMENT STIMULATION ON RURAL AREAS OF MIDDLE POMERANIA

Summary

Social capital is one of the basic factors of local development. The aim of the paper is to evaluate the local initiatives as an essential stimulus for social capital development on rural areas. The research were made on Middle Pomerania with an assumptions that this area includes previous koszalińskie and słupskie voivodships.

*Translated by Andrzej Suszyński
and Danuta Zawadzka*

Jakub Szpon
Mirosława Marciniak

MOŻLIWOŚCI POBUDZANIA LOKALNEJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA OBSZARACH WIEJSKICH NA PRZYKŁADZIE PROJEKTU „AGROTURYSTYKA TO TEŻ BIZNES”

Wprowadzenie

Kapitał społeczny oznacza działanie jednych osób dla korzyści innych nawet kosztem własnego interesu, oczekując, że działanie to zostanie w przyszłości odwzajemnione. Zatem rozwój kapitału społecznego wymaga chętnego i aktywnego zaangażowania się ludzi we wspólne uczestnictwo w działaniu w obrębie danej społeczności¹. Na obszarach wiejskich kumuluje się szereg zjawisk ograniczających rozwój ich mieszkańców, w tym ciągle jeszcze niedostateczny poziom wykształcenia, niedostosowanie posiadanego przygotowania zawodowego do potrzeb występujących w danym regionie, niższe aspiracje życiowe, trudniejszy dostęp do rynku pracy, a w niektórych rejonach kraju także niższy standard życia mieszkańców wsi. W dążeniu do wzrostu zatrudnienia istotne jest skupienie uwagi na kapitale ludzkim, szczególnie poprzez szkolenia i profesjonalne doradztwo, a także zapewnienie dostępu do infrastruktury i usług publicznych².

Celem artykułu jest omówienie studium przypadku – zbadanie efektywności oddziaływania konkretnych działań promujących, ukierunkowanych na pomoc

---

¹ M. Bratnicki, *Podstawy współczesnego myślenia o zarządzaniu*, WSB, Dąbrowa Górnicza 2000.

² J. Nowakowska, *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich w Polsce w latach 2007-2013 a Wspólna Polityka Rolna. Dlaczego taki?*, „Biuletyn Informacyjny” nr 4/2007, Lideratorium.pl, platforma intranetowa Centrum Doradztwa Rolniczego oddz. w Krakowie.

w tworzeniu nowych przedsiębiorstw agroturystycznych na obszarach wiejskich. Problemem badawczym była identyfikacja barier występujących w absorpcji funduszy (pochodzących w 75% ze środków UE i w 25% ze Skarbu Państwa) przekazywanych przez instytucje wdrażające beneficjentom końcowym realizowanych projektów. Materiał badawczy stanowiła dokumentacja źródłowa projektu oraz składane „wnioski o płatność” i okresowe sprawozdania z realizacji projektu. Projekt realizowany był etapowo, w pierwszym etapie przeprowadzono działania szkoleniowo-doradcze, a w drugim przekazano pomoc finansową i przeprowadzono indywidualne konsultacje dla grupy wyselekcjonowanych uczestników projektu. W pracy zastosowano metody statystyki opisowej oraz metody analizy porównawczej. Szczegółowej analizie poddano wskaźniki ilościowe i wartościowe (np. liczba beneficjentów projektu, wartość przekazanej pomocy w formie wsparcia pomostowego i inwestycyjnego) oraz wskaźniki „miękkie” i „twarde” projektu.

1. Założenia projektu w ujęciu polityki wspólnotowej

W chwili obecnej wszystkie strategie UE mają na celu zachęcenie do innowacji jako do najlepszej metody stymulowania rozwoju i tworzenia nowych miejsc pracy w Europie. Toteż w strategicznych wytycznych Wspólnej Polityki Rolnej (na lata 2007-2013) znalazły się celowe działania przyporządkowane ustalonym priorytetom, umożliwiające rozwój indywidualny i przedsiębiorczości ludności wiejskiej (tabela 1).

Tabela 1. Wytyczne strategiczne Wspólnoty – wybrane działania

Priorytet	Cele szczegółowe
Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego	– wspieranie przedsiębiorczości
Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich i promowanie różnicowania gospodarki wiejskiej	– wzrost zatrudnienia na wsi poza rolnictwem – promowanie wchodzenia kobiet na rynek pracy – rozwój mikroprzedsiębiorstw – szkolenie młodych ludzi w zawodach potrzebnych do różnicowania lokalnej gospodarki – promowanie turystyki

Priorytet	Cele szczegółowe
Budowanie lokalnych zdolności zatrudnienia i różnicowania	- tworzenie miejscowych zasobów partnerstwa - propagowanie partnerstwa publiczno-prywatnego - promowanie współpracy i innowacyjności

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Marciniak, Instrumenty unijne w tworzeniu społeczeństwa informacyjnego na obszarach wiejskich, w: Zrównoważony rozwój lokalny – unijne instrumenty wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich w latach 2007-2013, t. 2, Wyd. AR, Szczecin 2008, s. 93.

Założone cele strategiczne wyraźnie wskazują na istotne znaczenie rozwoju i promocji turystyki na obszarach wiejskich oraz konieczność wsparcia młodych ludzi w zdobywaniu wiedzy i umiejętności kreujących aktywność i przedsiębiorczość.

Projekt o nazwie „Agroturystyka to też biznes – szkolenia przygotowujące do prowadzenia działalności agroturystycznej” (nr Z/2.32/II/2.5/ZARR/W/II/8/06) został wyłoniony w II edycji konkursu z 2006 r. – działanie 2.5. „Promocja przedsiębiorczości” – i był realizowany przez Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości Akademii Rolniczej w Szczecinie. Całkowita wartość projektu wyniosła 374 683,33 zł, w tym dofinansowanie z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) 241 012,50 zł. Zakres wsparcia obejmował: usługi doradcze, szkolenia i kursy, doradztwo w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej, wsparcie materialne dla prowadzących działalność gospodarczą. Szkolenia były zrealizowane w formie wykładów, warsztatów oraz działalności doradczej według następujących modułów tematycznych:

- organizacyjno-prawne podstawy działalności agroturystycznej,
- dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze obszarów wiejskich,
- praktyczne aspekty organizacji gospodarstwa agroturystycznego.

W projekcie głęboki nacisk położono na wiedzę praktyczną w celu uniknięcia błędów, które mogłyby skazać młodych przedsiębiorców na porażkę biznesową. Stąd też w ramach programu dydaktycznego przeprowadzono wizytacje dobrze prosperujących gospodarstw agroturystycznych (promocja dobrych praktyk).

Przewidywanym efektem projektu było podjęcie przez beneficjentów ostatecznych (BO) działalności agroturystycznej na terenie województwa zachodniopomorskiego, co z kolei powinno wpłynąć pozytywnie na rozwój obszarów wiejskich i poprawę sytuacji społeczno-ekonomicznej mieszkańców wsi. Beneficjentami ostatecznymi projektu w zakresie szkoleń miało być 40 osób, w tym 30 z terenów

wiejskich i 10 z aglomeracji miejskich. W ramach bloków tematycznych uczestnicy szkoleń uzyskali wiedzę na temat promocji i marketingu w agroturystyce oraz dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego obszarów wiejskich, co powinno umożliwić podjęcie działalności turystycznej na terenach, które do tej pory nie były preferowane przez turystów. Po weryfikacji wiedzy i umiejętności (ze szkoleń prowadzonych w I etapie) wyłoniono 8 osób, dla których przewidziano wsparcie finansowe w postaci jednorazowej dotacji inwestycyjnej (20 000 zł na osobę) i podstawowe wsparcie pomostowe (4200 zł na osobę).

2. Wskaźniki realizacji projektu w kontekście przyjętych założeń

Ze względu na zmianę otoczenia gospodarczego nie wszystkie założone wskaźniki zostały osiągnięte. Miały na to wpływ czynniki zarówno makroekonomiczne, jak i mikroekonomiczne. Sytuacja gospodarcza w ciągu dwóch ostatnich lat wyraźnie się zmieniła. Początkowy impuls związany z wstąpieniem Polski do UE nie był właściwie estymowany, zatem nie można było trafnie przewidzieć zmiany wskaźników makroekonomicznych w Polsce na przestrzeni kilkudziesięciu miesięcy. Założenia projektu powstały w pierwszych miesiącach 2006 roku, kiedy mieliśmy do czynienia z prawie 18-procentowym bezrobociem (styczeń, luty 2006) oraz przyrostem PKB na poziomie 4,4% (w całym 2005 roku). Do tego niekorzystne były wskaźniki wyprzedzające koniunkturę, a niska inflacja nie przekraczająca jedności postrzegana była jako zagrożenie w rozwoju kraju. Opisywana sytuacja dawała duże możliwości w zakresie bezpośrednich oddziaływań na potencjalnych BO. Uznano, że projekt pomagający w otworzeniu własnej firmy, oferującej usługi agroturystyczne, to wręcz idealna propozycja dla osób młodych zagrożonych bezrobociem, osób jeszcze uczących się czy absolwentów szkół wyższych (np. Akademii Rolniczej w Szczecinie). Niskie stopy procentowe dawały możliwość zaciągnięcia korzystnego kredytu na prowadzenie działalności gospodarczej, a ciągle jeszcze ubogie społeczeństwo chętnie skorzysta z oferty dotyczącej usług agroturystycznych. Niestety (dla pomysłodawców projektu) atrakcyjność oferty znacznie zmalała już w trakcie rozpoczęcia szkoleń (kwiecień 2007), gdyż wskaźniki gospodarcze wyraźnie się poprawiły i w marcu 2007 r. PKB osiągnął poziom 7,2%, inflacja 2,5%, bezrobocie 13,7%³. Pomimo tego udało się zgromadzić grupę 39 osób chętnych do udziału w projekcie i pozytywnie rokujących na udział w drugim etapie projektu (tabela 2). Niekorzystnie na realizację

³ *Rocznik statystyczny*, GUS, 2008.

projektu wpłynęła również sytuacja mikroekonomiczna rozumiana jako sytuacja w regionie i zakres szeroko pojmowanej przedsiębiorczości. Nastąpiła masowa emigracja ludzi młodych, energicznych, o wysokim potencjale przedsiębiorczości. Ponadto przedsiębiorstwa zaczęły poszukiwać pracowników, którym oferowano coraz wyższe wynagrodzenia.

Tabela 2. Uczestnicy projektu według miejsca zamieszkania

Wyszczególnienie	Wartości założonych wskaźników			Wartości wskaźników osiągniętych		
	K	M	Ogółem	K	M	Ogółem
Rolnicy i domownicy oraz inne osoby zatrudnione w rolnictwie	2	2	4	1	3	4
Młodzież do 25 roku życia, nie zarejestrowana jako bezrobotna	1	1	2	0	2	2
Studenci	11	11	22	15	6	21
Absolwenci szkół wyższych	6	6	12	9	3	12
Ogółem	20	20	40	25	14	39

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sprawozdanie za II półrocze 2007 (O-2/2007/0019/2.5/ZPORR/32), zał. z dn. 21.01.2008.

Wszystkie te czynniki znacząco wpłynęły na postawione w projekcie cele i udział BO. Już od maja 2007 roku widoczny był odpływ uczestników, którzy np. wyjeżdżali na praktyki studenckie (głównie na Wyspy Brytyjskie), lub podejmowali dobrze płatne zlecenia uniemożliwiające dokończenie szkolenia. Jeszcze gorzej przedstawiała się sytuacja osób chcących otworzyć własne przedsiębiorstwo agroturystyczne. Wysoka cena pieniądza w banku, wzrost cen materiałów budowlanych i tracąca realnie wartość dotacji inwestycyjnej (w skali 2 lat ok. 15%) skutecznie zniechęciła potencjalnych BO. Jednakże udało się wybrać grupę 8 osób (zgodnie z założeniami projektu), z których tylko pięć spełniło stawiane wymagania (tabela 3). W związku z tym, zmieniły się wartości wskaźników dotyczących udzielonego wsparcia beneficjentom ostatecznym w poszczególnych kategoriach (tabela 3).

Tabela 3. Zestawienie wskaźników produktu i rezultatu za lata 2007-2008

Wskaźnik produktu	Wartości założonych wskaźników			Wartości wskaźników osiągniętych		
	jm.	2007 r.	2008 r.	jm.	2007 r.	2008 r.
1. Liczba osób korzystających z doradztwa	osoby	8	8	osoby	8	5
1.1 w tym: kobiety	osoby	4	4	osoby	6	4
1.2 w tym: młodzież do 25 roku życia	osoby	2	2	osoby	3	3
1.3 w tym: osoby odchodzące z rolnictwa	osoby	1	1	osoby	0	0
1.4 w tym: osoby zagrożone utratą zatrudnienia	osoby	1	1	osoby	0	0
2. Liczba osób uczestniczących w szkoleniach	osoby	40	40	osoby	39	0
2.2 w tym: kobiety	osoby	20	20	osoby	25	0
2.2 w tym: młodzież do 25 roku życia	osoby	26	26	osoby	26	0
2.3 w tym: osoby odchodzące z rolnictwa	osoby	1	1	osoby	1	0
2.4 w tym: osoby zagrożone utratą zatrudnienia	osoby	1	1	osoby	1	0
3. Liczba osób korzystających z jednorazowych dotacji na rozwój działalności	osoby	8	8	osoby	5	5
3.1 w tym: kobiety	osoby	4	4	osoby	4	4
3.2 w tym: młodzież do 25 roku życia	osoby	7	7	osoby	3	3
3.3 w tym: osoby odchodzące z rolnictwa	osoby	1	1	osoby	0	0
3.4 w tym: osoby zagrożone utratą zatrudnienia	osoby	1	1	osoby	0	0
4. Liczba osób korzystających ze wsparcia pomostowego	osoby	8	8	osoby	5	5
5. Ogólna wartość przekazanych dotacji na rozwój działalności gospodarczej	w tys. zł	160	160	w tys. zł	100	100
Wskaźniki rezultatu	jm.	2007 r.	2008 r.	jm.	2007 r.	2008 r.
1. Liczba nowych mikroprzedsiębiorstw utworzonych w wyniku realizacji projektu	szt.	8	8	szt.	5	0
1.1 w tym: kobiety	szt.	4	0	szt.	4	0
1.2 w tym: młodzież do 25 roku życia	szt.	7	7	szt.	3	0
1.3 w tym: osób odchodzących z rolnictwa	szt.	0	0	szt.	0	0
1.4 w tym: osoby zagrożone utratą zatrudnienia	szt.	1	1	szt.	0	0
2. Liczba miejsc pracy w przedsiębiorstwach stworzonych w wyniku realizacji projektu	szt.	8	8	szt.	5	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sprawozdanie za II półrocze 2007 (O-2/2007/0019/ 2.5/ZPORR/32), zał. z dn. 21.01.2008.

Podsumowanie

Działania promujące aktywizację ludzi młodych i rozwój agroturystyki wpisują się nie tylko w wytyczne Wspólnej Polityki Rolnej, ale również w Strategię Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2015, Transgraniczną Koncepcję Rozwoju i Działania Euroregionu „Pomerania” na lata 2000-2006 oraz w Strategię Rozwoju Turystyki w Województwie Zachodniopomorskim do roku 2015.

Przez wiele lat zaniedbywane i często ubogie tereny wiejskie, bez przemysłu, ale atrakcyjne ze względu na walory środowiskowe, są odpowiednie do wykorzystania zewnętrznych środków finansowych przeznaczonych na rozwój przedsiębiorczości. Niestety nie jest to łatwe, gdyż mieszkańcy obszarów wiejskich posiadają niski stan wiedzy z zakresu prowadzenia własnej działalności gospodarczej.

Na podstawie przeprowadzonej analizy projektu można sformułować następujące wnioski szczegółowe:

1. Udziałem w projektach współfinansowanych przez UE w zakresie promocji przedsiębiorczości agroturystycznej szczególnie zainteresowane były kobiety (80% beneficjentów dotacji inwestycyjnej).
2. Zmniejszenie atrakcyjności proponowanych dotacji i problemy z wyborem beneficjentów ostatecznych przy udzielaniu wsparcia finansowego ze środków unijnych wynikały głównie z istotnych zmian zachodzących w otoczeniu gospodarczym.
3. Szkoleniem i otrzymaniem wsparcia byli zainteresowani nie tylko studenci i osoby do 25 roku życia, ale również inne grupy wiekowe i społeczne.
4. Wysokość proponowanej dotacji finansowej jest za mała na uruchomienie działalności agroturystycznej, zwłaszcza dla młodych ludzi nie posiadających własnych zasobów finansowych.

Reasumując, stwierdzono, że założenia i cel projektu zostały osiągnięte. Projekt ten pokazał, że proprzedsiębiorcze oddziaływanie na wybrane grupy społeczne, w szczególności zamieszkujące obszary wiejskie, przy zaangażowaniu środków pochodzących z UE oraz Skarbu Państwa jest celowe, gdyż przyczynia się do rozwoju ich wiedzy i umiejętności, zwiększając tym samym zasoby kapitału społecznego obszarów wiejskich.

**POSSIBILITIES OF LOCAL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT
IN THE RURAL AREAS IN THE EXAMPLE OF PROJECT:
„AGRITOURISM IS BUSINESS AS WELL”**

Summary

The social-economic situation occurred on rural areas need an application of support instruments in the village capitalizing and knowledge and skills increasing of villagers. The access Poland to European Union has turn on many aided programs support wide – known a village development. There were projects for a knowledge increasing and subsidize of the own business creation, for example agritourism. The project „Agritourism is business as well” shown the necessity of activities for enterprises promotion on rural areas with problems definition accompany of the kind of activities.

*Translated by Jakub Szpon
and Mirosława Marciniak*

Marek Tomaszewski

BUDŻET ZADANIOWY JAKO ŹRÓDŁO INFORMACJI NA TEMAT WARUNKÓW ŻYCIA MIESZKAŃCÓW GMINY

Wprowadzenie

W dobie coraz to silniejszej globalizacji i integracji Polski z państwami Unii Europejskiej przepływ kapitału finansowego i ludzkiego jest coraz swobodniejszy. Fakt ten pociąga za sobą różnego rodzaju konsekwencje, zarówno o charakterze pozytywnym, jak i negatywnym. Do pozytywnych konsekwencji swobodnego przepływu kapitału między Polską a resztą świata zaliczyć można między innymi: powstawanie na terenie Polski nowych przedsiębiorstw, dostęp polskich przedsiębiorstw do nowych technologii, spadek bezrobocia, wzrost dochodów podatkowych państwa i jednostek samorządu terytorialnego i inne. Z kolei naistotniejszą negatywną konsekwencją zniesienia granic między Polską a resztą państw Unii Europejskiej jest ucieczka dobrze wykwalifikowanych pracowników tam, gdzie pensje za ich pracę są znacznie wyższe.

I to właśnie w tym miejscu powinna się pojawić interwencja władz centralnych i samorządowych. Organy te powinny prowadzić taką politykę gospodarczą, by wspierać pozytywne i przeciwdziałać negatywnym konsekwencjom globalizacji i integracji Polski z Unią Europejską. Realizacja takiej polityki gospodarczej powinna polegać na stwarzaniu sprzyjających warunków do funkcjonowania przedsiębiorstw.

Stworzenie sprzyjających warunków do funkcjonowania przedsiębiorstw jest procesem długotrwałym. Często wymaga zmian w prawie ogólnopolskim, jak i lokalnym. Jeszcze dziś zdarzają się sytuacje polegające na tym, że inwestor

chce wybudować fabrykę na terenie danej gminy, natomiast gmina ze względu na brak planu zagospodarowania przestrzennego lub brak terenów pod działalność przemysłową nie jest w stanie przyjąć inwestora. Ponadto potencjalni inwestorzy oczekują, że na terenie przyszłej inwestycji lub w bezpośrednim pobliżu będzie znajdowała się infrastruktura techniczna, do której będzie można się przyłączyć (wodociągi, kanalizacja lub droga publiczna).

Doprowadzenie infrastruktury technicznej do terenów, które można zaofiarować potencjalnym inwestorom, jest również kosztowne. Stanowi to niezwykle wyzwanie dla gmin, które borykają się z różnymi problemami finansowymi, jak np. trwający od wielu lat deficyt budżetowy, wysokie zadłużenie, które sięga (a czasami nawet przekracza) ustawowo dopuszczalny poziom 60% dochodów jednostki samorządu terytorialnego, brak własnych środków na inwestycje. W takiej sytuacji osoby odpowiedzialne za zarządzanie gminą decydują się obniżyć inne wydatki, jak np. na edukację, służbę zdrowia, pomoc społeczną itp. Te decyzje z kolei przyczyniają się do pogorszenia warunków życia mieszkańców gminy oraz do wzrostu bezrobocia, co zachęca do opuszczenia gminy i poszukiwania pracy poza granicami kraju.

W celu zachowania odpowiednich proporcji pomiędzy wydatkami niezbędnymi do pozyskania nowych inwestycji a pozostałymi wydatkami, które służą do finansowania ustawowych obowiązków gmin, przydatne są różne innowacyjne instrumenty zarządzania jednostką samorządu terytorialnego. Instrumentem takim jest między innymi budżet zadaniowy.

1. Budżet zadaniowy i różnice pomiędzy nim a budżetem tradycyjnym

Początki budżetu zadaniowego w Polsce sięgają roku 1994. Prekursorami w tym zakresie, w skali Polski, byli skarbnicy miast: Krakowa, Lublina, Szczecina i Poznania.

W chwili obecnej można się spotkać z wieloma definicjami budżetu zadaniowego. Jedna z nich mówi, że: budżet zadaniowy to plan finansowy gminy lub innej jednostki samorządu terytorialnego, przygotowany w następujący sposób: zanim przewidywane wydatki zostaną ujęte zgodnie z obowiązującą klasyfikacją budżetową, administracja przygotowuje w postaci zadań budżetowych szczegółowe rzeczowo-finansowe plany zamierzeń, jakie mają zrealizować dysponenci¹.

¹ *Budżet jako narzędzie zarządzania w administracji samorządowej, czyli jak osiągnąć cele przy ekonomicznym wykorzystaniu zasobów*, red. K. Pakoński, Municipium, Warszawa 2000, s. 16.

Inna definicja stwierdza, że istotą budżetu zadaniowego jest wprowadzenie zarządzania wydatkami publicznymi poprzez cele odpowiednio skonkretyzowane i zhierarchizowane, na rzecz osiągnięcia określonych rezultatów, mierzonych za pomocą ustalonego systemu mierników². Jeszcze inna definicja mówi, że budżet zadaniowy jest planem finansowym danej jednostki sektora finansów publicznych, przygotowanym jako zbiór zadań budżetowych przeznaczonych do wykonania w określonym przedziale czasowym³.

W uchwale budżetowej prezentowane są informacje ściśle według zapisów ustawy o finansach publicznych. Istotą budżetu zadaniowego jest zarządzanie działalnością gminy poprzez zadania. Dotyczy to zarówno wykonywanych przez gminę kompetencji ustawowych, jak i zadań wynikających z woli samorządu, określanych na podstawie priorytetów strategicznych oraz potrzeb mieszkańców. Budżet zadaniowy to alternatywny w stosunku do układu podziałek klasyfikacji budżetowej sposób opracowania i wykonywania budżetu gminy. Budżet zadaniowy oprócz kwot zawartych w uchwale budżetowej według klasyfikacji budżetowej zawiera również wykaz zadań z efektami, jakie gmina zamierza osiągnąć i planowanymi kosztami.

Zadanie budżetowe – to podstawowa jednostka realizacyjna budżetu gminy służąca osiągnięciu wyznaczonego celu, czyli rezultatu służącego mieszkańcom wraz z określeniem sposobu i harmonogramu oraz kosztem realizacji określonych działań. Każde zadanie opisane jest zgodnie z tabelą nr 1.

Tabela 1. Charakterystyka zadania budżetowego

Lp.	Wyszczególnienie	Pytania charakteryzujące poszczególne pozycje opisu zadania
1	Nazwa zadania	Co gmina planuje zrobić?
2	Kwota	Ile pieniędzy gmina planuje przeznaczyć na realizację zadania?
3	Wykonujący zadanie	Kto realizuje zadanie (wydział, biuro, jednostka organizacyjna)?
4	Cel zadania	Jaki rezultat gmina zamierza osiągnąć?
5	Działania	W jaki sposób gmina zamierza osiągnąć wyznaczone cele?
6	Wskaźnik efektywności	Jak można mierzyć efekty realizacji zadania?
7	Harmonogram finansowy działań	Jaki jest orientacyjny termin realizacji zadania?

² *Budżet zadaniowy w Polsce. Reorientacja z wydatkowania na zarządzanie pieniędzmi publicznymi*, red. T. Lubińska, Difin, Warszawa 2007, s. 26.

³ M. Dylewski, *Planowanie budżetowe w podsektorze samorządowym. Uwarunkowania, procedury, modele*, Difin, Warszawa 2007, s. 107.

Lp.	Wyszczególnienie	Pytania charakteryzujące poszczególne pozycje opisu zadania
8	Klasyfikacja budżetowa	W jakim dziale, rozdziale realizowane jest zadanie?
9	Podstawa prawna	Na podstawie jakich przepisów realizowane jest zadanie?

Źródło: opracowanie własne na podstawie budżetu miasta Szczecin.

2. Zestawienie wybranych zadań i wskaźników stanowiących źródło informacji o warunkach życia mieszkańców gminy

Zadania realizowane przez gminy można podzielić na zadania bieżące i majątkowe. Rzeczywistość wskazuje, iż największą część wydatków bieżących stanowią wydatki na edukację. Wzrost wydatków w tej dziedzinie nie jest rekompensowany wystarczającym wzrostem subwencji na zadania oświatowe, dlatego też gminy pokrywają znaczną część wydatków na edukację z dochodów własnych. Kolejną sferą wydatków bieżących mającą znaczny udział w wydatkach gmin jest pomoc społeczna i ochrona zdrowia. Zadania w tej sferze finansowane są transferami z budżetu państwa, a także dochodami własnymi gminy. Pozostałe wydatki bieżące obejmują szeroko pojętą sferę komunalną, w skład której można zaliczyć takie obszary działalności gmin, jak: gospodarowanie odpadami, utrzymanie zieleni, utrzymanie dróg, komunikacja zbiorowa i gospodarowanie zasobami komunalnymi.

Zestawienie wybranych zadań i wskaźników w zakresie wydatków bieżących, stanowiących źródło informacji o warunkach życia mieszkańców gminy, prezentuje tabela 2.

Tabela 2. Zestawienie wybranych zadań, celów i wskaźników efektywności

Zadanie	Cel zadania	Wskaźniki efektywności
Edukacja		
Prowadzenie publicznych przedszkoli	Pełnienie funkcji dydaktycznych, opiekuńczych, wychowawczych wobec dzieci w wieku od 3 do 6 lat w przedszkolach publicznych	– kwota wydatków na jedno dziecko w skali roku – kwota wydatków na oddział w skali roku – średnia liczba dzieci przypadająca na oddział
Prowadzenie publicznych szkół podstawowych	Realizacja ramowego planu nauczania dla I i II etapu edukacyjnego w publicznych szkołach podstawowych oraz zapewnienie właściwego rozwoju opieki i wychowania	– kwota wydatków na jednego ucznia w skali roku – kwota wydatków na oddział w skali roku – średnia liczba uczniów przypadająca na oddział

Zadanie	Cel zadania	Wskaźniki efektywności
Edukacja		
Prowadzenie publicznych gimnazjów	Realizacja kształcenia i wychowania w trzyletnim okresie nauczania w gimnazjach publicznych.	– kwota wydatków na jednego ucznia w skali roku – kwota wydatków na oddział w skali roku – średnia liczba uczniów przypadająca na oddział
Prowadzenie świetlic i stołówek szkolnych	Zapewnienie wyżywienia w stołówkach funkcjonujących przy szkołach podstawowych i gimnazjach	– kwota wydatków przypadająca na stołówkę szkolną – kwota wydatków przypadająca na świetlicę szkolną – liczba pracowników niepedagogicznych przypadających na stołówkę szkolną – liczba pracowników pedagogicznych przypadających na świetlicę szkolną – koszt wydania obiadu dla ucznia
Pomoc społeczna		
Żłobki miejskie	Zapewnienie opieki i wychowania dzieciom do trzeciego roku życia, w czasie pracy rodziców	– wskaźnik miejsc limitowanych do liczby dzieci zapisanych – miesięczny koszt utrzymania jednego miejsca limitowanego – miesięczny koszt utrzymania jednego dziecka zapisanego – wskaźnik pokrycia zadania dochodami z tytułu wpłat rodziców – udział wydatków osobowych w całkowitym koszcie realizacji zadania w jednostkach gminnych
Dodatki mieszkaniowe	Pomoc osobom mającym niskie dochody w pokrywaniu opłat za świadczenia związane z eksploatacją lokalu mieszkalnego	– liczba osób korzystających z dodatków w stosunku do liczby mieszkańców – liczba osób korzystających z dodatków w stosunku do liczby osób korzystających z pomocy społecznej – średni koszt zadania w przeliczeniu na jednego mieszkańca
Utrzymanie Gminnego Ośrodka Pomocy Rodzinie	Utrzymanie ośrodka pomocy społecznej, w tym zapewnienie wynagrodzenia dla pracowników realizujących zadania wynikające z ustawy o pomocy społecznej oraz innych ustaw w zakresie zadań własnych oraz zleconych	– roczny koszt utrzymania jednostki w przeliczeniu na jednego mieszkańca gminy – wskaźnik procentowy kosztów obsługi zadań realizowanych przez ośrodek – liczba mieszkańców przypadająca na jednego pracownika socjalnego – wskaźnik pokrycia zadań dotacją z budżetu państwa – udział wydatków osobowych w całkowitym koszcie realizacji zadania

Zadanie	Cel zadania	Wskaźniki efektywności
Pomoc społeczna		
Posiłek dla potrzebujących	Wsparcie osób o niskich dochodach za pomocą posiłków lub zakupu artykułów spożywczych w ramach programu rządowego „Pomoc państwa w zakresie żywienia”	– koszt jednego posiłku – liczba osób korzystających z żywienia w stosunku do liczby mieszkańców – liczba osób korzystających z żywienia do liczby osób korzystających z pomocy społecznej – wskaźnik pokrycia dotacją z budżetu państwa zaplanowanych wydatków
Ochrona środowiska		
Oczyszczanie gminy	Utrzymanie czystości i porządku w gminie	– koszt oczyszczania 1 mb jezdni – koszt opróżnienia 1 kosza ulicznego – koszt utrzymania czystości 1 m kw. przystanku – koszt opróżnienia 1 kosza na przystanku – średnioroczny koszt utrzymania szaletu
Ład przestrzenny i gospodarka nieruchomościami		
Planowanie przestrzenne	Prawidłowy i zrównoważony rozwój gminy	– wskaźnik pokrycia gminy obowiązującymi planami – liczba posiedzeń gminnej komisji urbanistyczno-architektonicznej
Gospodarka komunalna		
Oświetlenie ulic	Oświetlenie ulic i utrzymanie urządzeń zabezpieczających ruch i innych urządzeń związanych z drogą lub znajdujących się w pasie drogi, oświetlenie terenów administrowanych przez jednostki gminne	– koszt utrzymania oświetlenia ulicznego (zakup energii plus konserwacja) w przeliczeniu na jeden kilometr dróg powiatowych i gminnych – średniomiesięczny koszt utrzymania oświetlenia ulicznego z podziałem na koszty zakupu energii i zakupu usług konserwatorskich – koszt konserwacji jednego punktu świetlnego – średnioroczny pobór energii przeznaczonej na oświetlenie
Transport i komunikacja		
Utrzymanie dróg	Poprawa nawierzchni i chodników w zakresie bieżącego utrzymania dróg	– koszt utrzymania 1 km dróg publicznych w zakresie robót nawierzchniowych (gminnych i powiatowych) – koszt utrzymania 1000 m kw. dróg publicznych w zakresie robót nawierzchniowych (gminnych i powiatowych) – prognozowane wydatki na utrzymanie dróg w gminie w przeliczeniu na jeden samochód – średniomiesięczny koszt utrzymania dróg publicznych na terenie gminy w zakresie robót nawierzchniowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie budżetu miasta Szczecin na rok 2008.

Podsumowanie

Do głównych zalet informacji generowanych przez budżet zadaniowy można zaliczyć: przejrzystą konstrukcję zawierającą zadania oraz szczegółowy opis poszczególnych zadań. Powiązanie konkretnego wydatku z zadaniem, które gmina realizuje na rzecz mieszkańców, sprawia, że budżet jest dla nich czytelny i zrozumiały. Powszechne zastosowanie budżetu zadaniowego przez jednostki samorządu terytorialnego może umożliwić porównanie warunków życia mieszkańców poszczególnych gmin oraz efektywności działania osób zarządzających gminą. Uwzględnienie wpływu inflacji umożliwi porównanie warunków życia mieszkańców w czasie. Dane zawarte w budżetach zadaniowych gmin mogłyby w przyszłości stanowić cenne źródło informacji statystycznych na temat warunków życia mieszkańców.

TASK BUDGET AS THE SOURCE OF DATA ON LOCAL COMMUNITIES INHABITANTS LIFE CONDITIONS

Summary

Local community is an institution responsible for economic policy supporting positive and limiting negative results of globalisation and Polish integration with European Union. It has to connect acting of support entrepreneurship development with the care of life quality of the inhabitants. It is extremely difficult in the conditions of longtime budget deficit and high level of debt most of Polish local communities. One of the measure facilitating efficient expenditure of limited community funds is the task budget. Task budget must have the described aims or groups of aims (tasks), the amounts of money dedicated to particular task and the organisations responsible of task operation. Moreover the final result of the task should be described and steps which should be undertaken, efficiency indexes, realisation schedule, budget classification and legal foundation.

Translated by Marek Tomaszewski

Stanisław Urban

KAPITAŁ LUDZKI W INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTWACH ROLNYCH W POLSCE A POSTĘP ROLNICZY

Wprowadzenie

Kapitał ludzki to obecnie najbardziej aktywny składnik majątku narodowego. Zasoby pracy określa się przy pomocy liczby ludzi, a także cech charakteryzujących te zasoby. Są to między innymi aktywność zawodowa określająca zaangażowanie i umiejętności ludzkie w procesie pracy¹, a także kwalifikacje formalne i nieformalne, jak również stan zdrowia społeczeństwa.

W artykule przedstawiony został stan wykształcenia użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych i działek rolniczych oraz ludności w wieku 13 lat i więcej wchodzącej w skład ich gospodarstw domowych w 2002 r. według Powszechnego Spisu Rolnego.

1. Kwalifikacje użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych (działek rolnych) w 2002 r.

Poziom formalnego wykształcenia użytkowników indywidualnych rolnych i działek rolnych przedstawiono w tabeli 1. W roku 2002 użytkowników takich było w kraju 2 830 775. Wśród tych użytkowników najliczniejszą grupę stanowią osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (33,79%). Drugą grupę pod względem poziomu kwalifikacji stanowią osoby z ukończoną szkołą podstawową

---

¹ *Podstawy nauki o przedsiębiorstwie*, red. J. Lichtarski, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 1997.

(31,59%). Trzecią pod względem liczebności grupą są absolwenci szkół średnich (23,00%), przy czym zdecydowanie dominują osoby z wykształceniem średnim zawodowym (19,26%) przy niewielkim udziale osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym (3,74%).

Dość liczna grupa użytkowników gospodarstw posiada wykształcenie wyższe (6,12%). Jest to jednak wskaźnik o połowę niższy aniżeli udział osób z wyższym wykształceniem w miastach. 2,12% użytkowników to absolwenci szkół policealnych. Ponadto spora grupa (ok. 3,2%) posiada nie ukończone wykształcenie podstawowe lub nie ma żadnego wykształcenia szkolnego. Niewielka grupa osób, głównie starszych wiekiem, ma nieustalony stan wykształcenia.

Tabela 1. Użytkownicy indywidualnych gospodarstw rolnych (działek rolnych) według poziomu wykształcenia w 2002 r.

Wyszczególnienie	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
w liczbach			
ogółem	2 830 775	1 883 173	947 602
poziom wykształcenia:			
wyższe	173 339	108 331	65 008
policealne	60 108	22 365	37 743
średnie razem	651 209	407 304	243 905
- średnie zawodowe	545 262	366 230	179 032
- średnie ogólnokształcące	105 947	41 074	64 873
zasadnicze zawodowe	956 397	753 792	202 605
podstawowe ukończone	894 171	551 867	342 304
podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego	90 510	36 361	54 149
nieustalony	5 041	3 153	1 888
w %			
poziom wykształcenia:			
ogółem	100,00	100,00	100,00
wyższe	6,12	5,75	6,86
policealne	2,12	1,19	3,98
średnie razem	23,00	21,63	25,74
- średnie zawodowe	19,26	19,45	18,89
- średnie ogólnokształcące	3,74	2,18	6,85

Wyszczególnienie	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
w %			
zasadnicze zawodowe	33,79	40,03	21,38
podstawowe ukończone	31,59	29,31	36,12
podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego	3,20	1,93	5,71
nieustalony	0,18	0,16	0,21

Źródło: Ludność i gospodarstwa domowe związane z rolnictwem. Część I. Ludność, GUS, Warszawa 2003, s. 252-253 i obliczenia własne.

Występują istotne różnice w poziomie wykształcenia mężczyzn i kobiet. Wśród użytkowników gospodarstw rolnych indywidualnych przeważają mężczyźni, którzy stanowią 66,5% użytkowników, natomiast kobiety są użytkownikami 33,5% gospodarstw i działek rolniczych.

Wśród kobiet użytkujących gospodarstwa lub działki jest większy aniżeli wśród mężczyzn udział osób z wykształceniem wyższym, policealnym i średnim razem, w tym średnim ogólnokształcącym, ale także z ukończoną szkołą podstawową i bez wykształcenia szkolnego.

Wśród mężczyzn będących użytkownikami gospodarstw indywidualnych i działek rolnych jest większy udział aniżeli wśród kobiet osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym (prawie dwukrotny) i ze średnim zawodowym.

Różnica w wykształceniu kobiet i mężczyzn użytkujących gospodarstwa lub działki rolne wynika ze specyfiki podejścia społeczeństwa wiejskiego do kształcenia dzieci. Rodziny rolnicze przywiązują wagę do kształcenia dzieci na poziomie zawodowym lub średnim. Rzadkim zjawiskiem jest kierowanie potomstwa na studia wyższe, między innymi z powodu zbyt niskich dochodów rodzin rolniczych. Dąży się też, by młodzi ludzie wcześniej zaczęli zarabiać i usamodzielnili się. Wyższe kwalifikacje formalne kobiet wynikają z większej pracowitości i zdyscyplinowania dziewcząt aniżeli chłopców. Ale także duży udział kobiet o najniższych kwalifikacjach zapewne wiąże się z faktem, że kobieta wcześniej niż mężczyzna poświęca się rodzinie, rezygnując z osobistych aspiracji i ambitnych planów życiowych.

2. Kwalifikacje uczestników gospodarstw domowych użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych

W tabeli 2. przedstawiono kwalifikacje ludności w wieku 13 i więcej lat we wspólnych gospodarstwach domowych z użytkownikami indywidualnych gospo-

darstw rolnych (działek rolnych) w 2002 r. W gospodarstwach tych zamieszkiwało 8 738 318 osób, w tym 50,26% stanowili mężczyźni i 49,74% kobiety. Ogólny poziom kwalifikacji uczestników gospodarstw domowych rolników jest nieznacznie niższy aniżeli użytkowników gospodarstw rolnych i działek rolniczych.

Tabela 2. Ludność w wieku 13 lat i więcej w gospodarstwach domowych z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego (działki rolnej) w 2002 r.

Wyszczególnienie	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
w liczbach			
ogółem	8 738 318	4 391 903	4 346 415
poziom wykształcenia:			
wyższe	455 907	196 297	259 610
policealne	196 001	46 923	149 078
średnie razem	1 973 971	886 612	1 087 359
- średnie zawodowe	1 517 398	756 786	760 612
- średnie ogólnokształcące	456 573	129 826	326 747
zasadnicze zawodowe	2 381 403	1 512 587	868 816
podstawowe ukończone	3 279 029	1 568 162	1 710 867
podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego	423 352	167 166	256 186
nieustalony	28 655	14 156	14 499
w %			
poziom wykształcenia:			
ogółem	100,00	100,00	100,00
wyższe	5,22	4,47	5,97
policealne	2,24	1,07	3,43
średnie razem	22,59	20,19	25,02
- średnie zawodowe	17,36	17,23	17,50
- średnie ogólnokształcące	5,23	2,96	7,52
zasadnicze zawodowe	27,25	34,44	19,99
podstawowe ukończone	37,52	35,71	39,36
podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego	4,84	3,80	5,89
nieustalony	0,34	0,32	0,34

Źródło: Ludność i gospodarstwa domowe związane z rolnictwem. Część I. Ludność, GUS, Warszawa 2003, s. 96-97 i obliczenia własne.

Należy zaznaczyć, że dane dla użytkowników gospodarstw rolnych dotyczą osób pełnoletnich (>18 lat), a dla uczestników gospodarstw domowych osób w wieku 13 i więcej lat.

Kwalifikacje kobiet uczestniczących w gospodarstwach domowych rolników były też wyższe aniżeli mężczyzn, przy czym przewaga ta wystąpiła w grupach osób z wykształceniem wyższym, policealnym, średnim ogółem, w tym średnim zawodowym i ogólnokształcącym. Także kobiety częściej niż mężczyźni posiadają tylko wykształcenie podstawowe, a także podstawowe nieukończone, lub pozostają bez wykształcenia szkolnego. Natomiast mężczyźni znacznie częściej aniżeli kobiety posiadają wykształcenie zasadnicze zawodowe.

3. Problemy postępu rolniczego

Na poziom kwalifikacji ludności wiejskiej związanej z rolnictwem należy spojrzeć pod kątem zdolności osób zatrudnionych w rolnictwie do wprowadzania postępu rolniczego.

Postęp rolniczy to zmiany techniczne, biologiczne, organizacyjne lub ekonomiczne w przebiegu procesów produkcji rolniczej, mające na celu osiągnięcie przez producenta korzyści o charakterze ekonomicznym, organizacyjnym lub innym. Do najczęściej wymienianych rodzajów postępu rolniczego należą: postęp biologiczny, techniczny i organizacyjny. Ponadto w teorii i praktyce wyróżnia się postęp technologiczny oraz społeczno-ekonomiczny.

Postęp biologiczny polega na doskonaleniu roślin uprawnych i zwierząt gospodarskich oraz zwiększaniu liczby gatunków roślin i zwierząt będących przedmiotem produkcji rolnej. Istotne są prace nad hodowlą nowych ras zwierząt gospodarskich i nowych odmian roślin.

Postęp techniczny polega na zastosowaniu w rolnictwie odkryć naukowych, wynalazków i innowacji technicznych oraz organizacyjno-technicznych powodujących obniżenie kosztów produkcji własnych i społecznych (np. w zakresie ochrony środowiska) albo poprawę jakości czy tworzenie nowego produktu, lepiej zaspokajającego potrzeby nabywców. W rolnictwie wyróżnia się następujące rodzaje postępu technicznego: energetyczny, mechaniczny, budowlany, inżynierjno-wodny, cybernetyczno-ekonomiczny.

Postęp organizacyjny dotyczy organizacji i zarządzania w gospodarstwach rolnych, analizy rynku, konkurencyjności oferowanych produktów, marketingu i analizy finansowej. Jego elementami są też zmiany w sposobie kierowania gospo-

darstwem i optymalnego wykorzystania zasobów pracy oraz organizowanie procesów produkcji i pracy w sposób zapewniający ich wysoką efektywność. Przykładem tej formy postępu jest specjalizacja w określonym kierunku produkcji rolnej.

Postęp technologiczny polega na stosowaniu nowych technologii w produkcji rolnej.

Postęp społeczno-ekonomiczny stanowi sumaryczny efekt częściowych efektów poszczególnych rodzajów postępu rolniczego. Przejawia się w poprawie wyników ekonomicznych gospodarstw rolnych oraz sytuacji ekonomicznej i socjalnej rolników i ich rodzin².

By z powodzeniem wdrażać do gospodarstw rolnych postęp rolniczy, potrzeba osób o wysokich kwalifikacjach. Jest to tym bardziej istotne, że postęp ten staje się coraz bardziej skomplikowany i wymaga wiedzy z wielu dziedzin.

Przedstawiony poziom kwalifikacji użytkowników gospodarstw indywidualnych można uznać za zadowalający, ale w przyszłości należałoby go wyraźnie poprawić, zwłaszcza zwiększając udział rolników z wykształceniem wyższym.

Natomiast niepokoi niższy stan kwalifikacji domowników użytkowników gospodarstw indywidualnych i działek rolniczych. Można mieć obawy, że następcy obecnych użytkowników gospodarstw mogą posiadać niższe kwalifikacje. Ponadto nie stwarza to korzystnych warunków do awansu zawodowego i społecznego mieszkańców wsi oraz do odpływu ze wsi nadwyżek siły roboczej na warunkach społecznie akceptowanych.

Podsumowanie

Użytkownicy gospodarstw rolnych indywidualnych są grupą zawodową o stosunkowo wysokich kwalifikacjach. Ale ich domownicy są słabiej wykwalifikowani. Stąd należy widzieć potrzebę stwarzania lepszych warunków kształcenia dzieci i młodzieży wiejskiej. Szczególnie niepokoi wysoki udział kobiet wiejskich o najniższych kwalifikacjach. Obecny poziom kwalifikacji rolników jest wystarczający, by można było stosować postęp rolniczy. Może on jednak okazać się niewystarczający już w niedalekiej przyszłości. Stąd pilnym problemem staje się kształcenie dzieci i młodzieży wiejskiej. Konieczne jest wypracowanie i wdrożenie systemu wspierania finansowego kształcenia zdolnej młodzieży wiejskiej, np. w drodze kredytowania kosztów kształcenia.

² S. Urban, *Zarządzanie wiedzą w gospodarstwach rolnych*, „Studia i Materiały Polskiego Stowarzyszenia Zarządzania Wiedzą” nr 14/2008; B. Wawrzyniak, *Doradztwo i postęp w rolnictwie polskim*, Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek 2003.

HUMAN RESOURCES AT POLISH FARMS AND THE AGRICULTURAL PROGRESS

Summary

The article describes the state of the qualification of farms and agricultural plots users in 2002. According to The National Agricultural Census, the farm owners are the occupational group with comparatively high qualification. Although slightly less qualified are household members. Generally, women have higher qualification than men. However, as far as the lowest qualification is concerned, more women than men have achieved it. The current level of farm owner's education is sufficient for agricultural progress to be made, though it may be insufficient in the future. Hence, improving education conditions for children and countryside young people is very important.

Translated by Stanisław Urban

Urszula Wąsikiewicz-Rusnak

MAŁE I ŚREDNIE PRZEDSIĘBIORSTWA W STRATEGIACH ROZWOJU REGIONU MAŁOPOLSKIEGO W KONTEKŚCIE UNIJNEJ POLITYKI REGIONALNEJ

Wprowadzenie

Rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) stanowi jeden z najważniejszych czynników rozwoju państw i regionów. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż ów sektor stymuluje z jednej strony wzrost gospodarczy regionów poprzez wdrażanie procesów innowacyjnych, co w konsekwencji prowadzi do unowocześniania struktury gospodarczej, z drugiej zaś strony wytwarza nowe miejsca pracy i może łagodzić napięcia społeczne, stwarzając szansę poprawy jakości życia mieszkańców regionów.

Sektor MŚP generuje ponad 65% miejsc pracy rocznie w polskich przedsiębiorstwach. Wytwarza on także prawie połowę PKB regionów.

Ze względu na złożoność charakteryzowanego pojęcia (MŚP) na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto definicję respektującą Ustawę o swobodzie działalności gospodarczej z 2 lipca 2004 roku. Otóż artykuł 108 wspomnianej ustawy podaje definicję mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw, w której uwzględnione zostało kryterium niezależności. W myśl tego artykułu za mikro-, małe lub średnie przedsiębiorstwo nie uważa się podmiotu gospodarczego, w którym przedsiębiorcy inni niż mikro-, mali lub średni posiadają¹:

- a) 25% i więcej wkładów, udziałów lub akcji;

---

¹ Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej z dnia 2 lipca 2004 r., art. 108, DzU nr 173, poz. 1807.

- b) prawa do 25% i więcej udziału w zysku;
- c) 25% i więcej głosów w zgromadzeniu wspólników (akcjonariuszy).

Zbiorcze zestawienie kryteriów charakteryzujących podział przedsiębiorstw na mikro, małe i średnie, stosowane w Polsce oraz na obszarze UE, zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1 Klasyfikacja mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce oraz w UE

Kryterium	Mikroprzedsiębiorstwo	Małe przedsiębiorstwo	Średnie przedsiębiorstwo
Zatrudnienie	< 10 osób	< 50 osób	< 250 osób
Obroty netto	< 2 mln euro	< 10 mln euro	< 50 mln euro
Aktywa	< 2 mln euro	< 10 mln euro	< 43 mln euro
Niezależność	niezależne	niezależne	niezależne

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ustawy o swobodzie działalności gospodarczej z dnia 2 lipca 2004 r., art. 104, 105, 106, DzU nr 173, poz. 1807.

Zasadniczym celem niniejszego opracowania jest przedstawienie roli i znaczenia rozwoju sektora MŚP szczególnie dla rozwoju regionalnego realizowanego w Polsce, a w odniesieniu praktycznym do regionu małopolskiego. Zaprezentowane charakterystyki oparto w zasadniczej mierze na studiach literatury z zakresu przedmiotu badań oraz analizach empirycznych przeprowadzonych w oparciu o dane uzyskane w Urzędzie Statystycznym w Krakowie oraz w Zarządzie Województwa Małopolskiego.

1. Polityka wobec sektora MŚP realizowana w Polsce oraz w Unii Europejskiej

W obecnej strukturze Unii Europejskiej MŚP stanowią około 99% wszystkich istniejących przedsiębiorstw. Sektor ten ze względu na szczególne znaczenie dla kreowania rozwoju gospodarczego jest silnie wspierany zarówno na szczeblu całej UE, jak również poszczególnych krajów członkowskich. Na szczeblu UE polityka wobec omawianego sektora organizacji działalności gospodarczej ma przede wszystkim na celu stworzenie środowiska sprzyjającego jego rozwojowi, wspieranie jego europeizacji i internacjonalizacji, a także poprawę konkurencyjności na rynkach wewnętrznych państw członkowskich.

Drogą wytyczoną przez Unię w zakresie intensywnego wspomaganie rozwoju sektora MŚP podąża również Polska. W dostosowaniu do postanowień artykułu 89 Układu Europejskiego ustanawiającego stowarzyszenia pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi, obie strony będą dążyć do rozwoju i umacniania małych i średnich przedsiębiorstw oraz do współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami Wspólnot i Polski, a także popierać wymianę informacji oraz *know-how*². Można zatem stwierdzić, iż cała Polska jako równoprawny partner państw członkowskich stowarzyszonych w UE, również w ramach prowadzenia działalności gospodarczej, prowadzi politykę względem MŚP zgodną z politykami wobec tego sektora w pozostałych państwach Wspólnoty.

2. Małe i średnie przedsiębiorstwa w strategiach rozwoju regionu małopolskiego

MŚP stanowią podstawę rozwoju gospodarek zarówno krajowych, regionalnych, jak i lokalnych. Z końcem grudnia 2006 roku na terenie regionu małopolskiego zarejestrowanych było 289,4 tys. podmiotów gospodarczych³. Wśród tej liczby 99,8%, czyli 277,8 tys., stanowiły mikro-, małe i średnie przedsiębiorstwa. Stan taki jest odzwierciedleniem trendów panujących w gospodarce tak polskiej, jak i unijnej⁴.

W tabeli 2 zaprezentowano udział przedsiębiorstw mikro-, małych i średnich w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w województwie małopolskim w latach 2002-2006.

Informacje zawarte w tabeli 2 pozwalają wnioskować, iż przeciętnie w okresie lat 2002-2006, z punktu widzenia klasy wielkości przedsiębiorstw, dominowały mikroprzedsiębiorstwa – czyli jednostki zatrudniające od 1 do 9 osób, które stanowiły około 95% całego MŚP w regionie. W 2006 roku nastąpił minimalny spadek liczby mikroprzedsiębiorstw o 346 jednostek, co w dużej mierze wynikało ze spadku stopy bezrobocia. Małe przedsiębiorstwa natomiast mają niewielki udział

² Układ Europejski ustanawiający stowarzyszenia między Rzeczpospolitą Polską z jednej strony a Wspólnotami Europejskimi i Państwami Członkowskimi z drugiej strony, DzU z dnia 27 stycznia 1994 r., art. 89.

³ *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w 2006 r.*, GUS, Departament Statystyki Przedsiębiorstw i Rejestrów, s. 50.

⁴ M. Bednarczyk, *Małe i średnie przedsiębiorstwa w Polsce a integracja europejska*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004, s. 73.

– rzędu około 4,5% – w sektorze MŚP badanego regionu. Jednak w przeciwieństwie do przedsiębiorstw mikro, liczba małych jednostek od kilku lat wykazuje tendencję zwyżkową.

Tabela 2. Przedsiębiorstwa zarejestrowane na terenie regionu małopolskiego w latach 2002-2006 według klas wielkości

Lata	Liczba przedsiębiorstw					
	Przedsiębiorstwa ogółem	MŚP ogółem	Mikro (0-9)	Małe (10-49)	Średnie (50-249)	Duże (pow. 250)
2002	278 350	277 761	264 480	10 994	2 287	419
2003	287 816	287 421	273 352	11 822	2 247	395
2004	288 773	288 400	273 892	12 226	2 282	373
2005	289 712	289 359	274 329	12 750	2 280	353
2006	289 368	289 013	273 851	12 878	2 284	355

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznika statystycznego województwa małopolskiego 2006, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2006.

Znaczenie rozwoju sektora MŚP dla gospodarki województwa małopolskiego akcentuje fakt, iż znajduje w nim zatrudnienie około 75% tam pracujących. Potwierdzenie takiego stwierdzenia stanowić może fakt, iż liczba osób pracujących (zatrudnianych i samo zatrudnionych) w regionie na koniec 2005 roku wynosiła 1 022 645, z tego 766 083 osób pracowało w MŚP⁵.

Od lat utrzymuje się tendencja, iż najwięcej pracujących zatrudniają podmioty mikro. Pomimo że duże przedsiębiorstwa stanowią poniżej 1% (w 2005 r. – 0,8%) podmiotów gospodarczych województwa, to znalazło w nich zatrudnienie ok. 25% wszystkich pracujących⁶.

Znaczący udział w tworzeniu PKB, zarówno dla województwa małopolskiego, jak i dla całego kraju, ma sektor MŚP. Stanowi on siłę napędową nie tylko rozwoju badanego regionu, ale również całego kraju. Sektor MŚP wytwarza średnio rocznie około 48% PKB Małopolski. Największy zaś udział w tym zakresie mają mikroprzedsiębiorstwa – około 33% PKB – oraz przedsiębiorstwa małe i średnie,

⁵ *Rocznik statystyczny województwa małopolskiego 2006*, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2006.

⁶ *Pracujący w gospodarce narodowej w 2005 r.*, GUS, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2005, tab. 11, s. 103.

które wytwarzają przeciętnie rocznie ok. 8% PKB⁷. Należy jeszcze dodać przy tym, że dzięki aktywności sektora MŚP w latach 2000–2004 region małopolski zajmował piątą pozycję (po regionach: mazowieckim, śląskim, wielkopolskim i dolnośląskim) pod względem udziału w tworzeniu PKB dla całego kraju, wypracowując w okresie tych lat ponad 7,3% jego wielkości.

3. Sektor MŚP w strategiach rozwoju regionu małopolskiego

Strategia rozwoju regionu jest najważniejszym dokumentem przygotowanym przez samorząd województwa, określającym cele i priorytety polityki rozwoju realizowanej na jego terenie. Sejmik Województwa Małopolskiego uchwałą z dnia 30 stycznia 2006 roku przyjął Strategię Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2007–2013, która jest kontynuacją wizji określonej w poprzednio realizowanej strategii na lata 2000–2006, lecz została ona sformułowana w nowym, bardziej syntetycznym brzmieniu: „Małopolska – regionem szans, wszechstronnego rozwoju ludzi i nowoczesnej gospodarki, silnym aktywnością swych mieszkańców, czerpiącym z dziedzictwa przeszłości i zachowującym tożsamość w integrującej się Europie”. Organem odpowiedzialnym za jej realizację jest Zarząd Województwa Małopolskiego.

Działania przewidziane do realizacji w latach 2007–2013 w ramach strategii wspierania rozwoju regionu małopolskiego, ze szczególnym uwzględnieniem działań kierowanych do sektora MŚP:

Obszary wspierania konkurencyjności regionu małopolskiego w latach 2007–2013⁸.

1. Wspieranie konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw na rynkach międzynarodowych.
2. Rozwój innowacji i nowoczesnych technologii w regionie.
3. Wspieranie zwiększania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich gospodarstw ekologicznych wśród ogółu gospodarstw rolnych (zrównoważone rolnictwo) poprzez pomoc władz województwa małopolskiego oraz dzięki środkom z funduszy UE.

⁷ Udział województwa małopolskiego w tworzeniu produktu krajowego brutto w latach 2000–2004. *Informacje sygnalne*, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2007, s. 1.

⁸ Opracowanie własne na podstawie: *Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2007–2013*, Uchwała nr XLI/527/06 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 30 stycznia 2006.

4. Wspieranie przyciągania bezpośrednich inwestycji do regionu.
5. Wspieranie przemysłów czasu wolnego, jako gałęzi gospodarki (w tym turystyki, sportu i rekreacji).

*Działania przewidywane do realizacji
w ramach poszczególnych obszarów oddziaływań*

- Ad 1. Wspieranie instytucji otoczenia biznesu w zakresie umiędzynaradawiania małopolskiej gospodarki; uruchomienie funduszu dotacji inwestycyjnych; umiędzynaradawianie przedsiębiorstw; instrumenty finansowe (dopłaty do kredytów, ubezpieczenia); uruchomienie funduszu wspierania rozwoju nowoczesnych technologii.
- Ad 2. Zwiększenie oferty wsparcia finansowego dla przedsiębiorców realizujących innowacyjne projekty; szersze udostępnianie nowoczesnej infrastruktury; pogłębianie i propagowanie współpracy pomiędzy uczelniami wyższymi a przedsiębiorcami.
- Ad 3. Promocja przedsiębiorczości na terenach wiejskich – konkursy dla organizacji pozarządowych na promocję przedsiębiorczości wśród osób zamieszkujących tereny wiejskie i zamierzających podjąć działalność pozarolniczą lub okołorolniczą działalność gospodarczą, lub działalność w zakresie rolnictwa ekologicznego; wspieranie rozwoju rolnictwa i przetwórstwa ekologicznego – mikropożyczki, fundusz pomostowy, fundusz dotacji, promocja i wspieranie doradcze i marketingowe dla rozwoju upraw rolnych i przetwórstwa ekologicznego; mikropożyczki na podejmowanie działalności pozarolniczej i okołorolniczej; inkubatory przedsiębiorczości na terenach wiejskich.
- Ad 4. Przygotowanie planów, studiów i dokumentacji pod tereny inwestycyjne ze znacznym wyprzedzeniem w celu skrócenia czasu zagospodarowywania określonych terenów przez inwestorów; wsparcie finansowe ze strony województwa w postaci dopłat do kredytów, pożyczek udzielanych na preferencyjnych warunkach.
- Ad 5. Wspieranie badań i działalności marketingowej, służących identyfikowaniu i otwieraniu nowych rynków dla produktów i usług kreatywnych (produkty i usługi „kreatywne” to takie rodzaje działalności, które tworzą potencjał zatrudnienia i konkurują na rynku w oparciu o wykorzystywanie efektów pracy twórczej oraz generują dochody z tytułu własności intelektualnej, tj. projektowanie, rękodzieło, film,

grafika użytkowa, sztuka, twórczość artystyczna i literacka, działalność wydawnicza), promowanie małopolskich produktów i usług kreatywnych w ramach własnych kampanii promocyjnych województwa; wspieranie kampanii promujących województwa; wspieranie kampanii promujących autonomiczne marki małopolskie; wsparcie finansowe, doradcze i marketingowe procesu kształtowania, wytwarzania i komercjalizacji produktów i usług kreatywnych; szczególnie adresowane do mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw; wspieranie tworzenia i rozwoju zróżnicowanych sposobów dystrybucji wytwarzanych w regionie produktów i usług kreatywnych; wykreowanie wydarzenia targowo-wystawienniczego o zasięgu międzynarodowym, promującego wśród podmiotów sektora MŚP oraz wśród osób fizycznych działalność twórczą; stworzenie przyjaznych warunków infrastrukturalnych dla mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw zajmujących się działalnością kreatywną.

Spodziewane efekty wdrażania planowanych działań

- Ad 1. Wzrost wolumenu eksportu w przeliczeniu na jednego mieszkańca; wzrost liczby regularnie eksportujących przedsiębiorstw; wzrost udziału krajów pozaeuropejskich w całkowitej wartości eksportu.
- Ad 2. Procentowy wzrost nakładów na działalność innowacyjną przedsiębiorstw; wzrost liczby nowych patentów; wzrost liczby dokonanych transferów technologii z instalacji sektora B+R do sektora MŚP.
- Ad 3. Zwiększanie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich; wzrost areału i udziału gospodarstw ekologicznych wśród ogółu gospodarstw rolnych w regionie.
- Ad 4. Ożywienie inwestycyjne i gospodarcze w regionie.
- Ad 5. Wspieranie rozwoju przemysłów czasu wolnego powinno przynieść w efekcie zwiększenie liczby osób korzystających z oferty wypoczynku na terenie Małopolski, a tym samym zwiększyć popyt na usługi turystyczne w regionie; wzrost liczby zatrudnianych w działalności turystycznej, rekreacyjnej, sportowej, kulturalnej itp.

Podsumowanie

W opracowanej Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2007-2013 sektor MŚP potraktowany został jako potencjalne „koło zamachowe” rozwoju gospodarki regionu. Filozofia tzw. koła zamachowego gospodarki opiera się na założeniu, że wspieranie określonej sfery wytwarza efekty mnożnikowe w innych sferach, i to znacznie wyższe niż początkowy impuls interwencyjny władz gospodarczych. Z drugiej strony wspieranie określonej sfery działania przyczynia się do rozwoju jej samej. Sektor MŚP jest więc „kołem zamachowym gospodarki regionu”, jeśli wywołuje wspomniane efekty mnożnikowe⁹. W Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2007-2013 można odnaleźć takie podejście do roli sektora MŚP. Dla przykładu w ramach obszaru strategicznego „Wsparcie pozarolniczej aktywizacji obszarów wiejskich” oferuje się mikropożyczki na podejmowanie działalności pozarolniczej i okołorolniczej, inkubatory przedsiębiorczości na terenach wiejskich, co ma skutkować zwiększeniem wskaźnika przedsiębiorczości na obszarach wiejskich oraz wzrostem udziału gospodarstw ekologicznych wśród ogółu gospodarstw rolnych. Podobnie wsparcie przemysłów czasu wolnego ma na celu doprowadzenie do wzrostu popytu na produkt turystyczny oferowany przez region małopolski, co z kolei daje szansę mikro-, małym i średnim przedsiębiorstwom na rozwój i zwiększenie zatrudnienia. Można zatem stwierdzić, iż wzrost popytu oraz wzrost zatrudnienia wywołują efekty mnożnikowe w całej gospodarce regionu małopolskiego.

SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN THE DEVELOPMENT STRATEGIES IN MAŁOPOLSKA REGION WITHIN THE REGIONAL POLITICS CONTEXT

Summary

After introducing in the 1st section characteristics of the discussed notions, the author synthetically describes the premises of regional development in EU area, as well as Polish obligations following from EU membership.

⁹ M. Bąk, M. Grabowski, P. Kulawczuk i inni, *Małe i średnie przedsiębiorstwa a rozwój regionalny*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2001, s. 42.

In the next section, there is a description of the situation and the share of the micro, the small and the medium enterprises in the total number of economic organizations registered in the country and in the region under consideration. The share of small and medium enterprises in the total employment and in the GNP generated in the region is presented, emphasizing that in the Małopolska region ca 75% of the total number of workers are the ones working in this sector and that ca 48% of the annual GNP region is generated by such enterprises. The trend noticed is close to similar situations both in Poland and in EU area.

In the last section – on the grounds of the premises for the Strategy of Małopolska Voivodship Region Development for the next six years – it is emphasized that the sector of small and medium enterprises is fundamental for the entire region development and is just a „flywheel” of the whole regional economy.

Translated by Urszula Wąsikiewicz-Rusnak

Izabela Wielewska

**ROLA I ZNACZENIE ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH
W ROZWOJU KAPITAŁU LUDZKIEGO POWIATU CHOJNICKIEGO
NA PRZYKŁADZIE LOKALNEJ ORGANIZACJI TURYSTYCZNEJ
„BORY TUCHOLSKIE”**

Wprowadzenie

Rozwój organizacji pozarządowych jest niewątpliwie jednym z najważniejszych procesów na drodze budowy demokratycznego państwa prawa i gospodarki wolnorynkowej. Świadczą one wiele dobrego dla społeczeństwa. Również w zakresie rozwoju i promocji turystyki są podmiotami liczącymi się na rynku.

Główne kwestie, które znajdują się w polu mojego zainteresowania, dotyczą między innymi koncepcji rozwoju potencjału ludzkiego przez Lokalną Organizację Turystyczną „Bory Tucholskie”. Z tego powodu postawiłam przed sobą następujące pytanie badawcze: jaka jest rola organizacji turystycznej w rozwoju regionu Bory Tucholskie? Badania zostały przeprowadzone poprzez krytyczną analizę dokumentacji LOT „Bory Tucholskie”. Zastosowana metoda dokumentacyjna miała pozwolić na ustalenie priorytetów działania tej organizacji w kierunku rozwoju potencjału ludzkiego. Badania przeprowadzono w kwietniu 2008 roku.

1. Istota organizacji pozarządowych

Ważny element systemu społecznego współczesnych państw demokratycznych stanowią organizacje zrzeszeniowe różnego typu. Z ekonomicznego punktu widzenia sens działania organizacji typu *non-profit* uzasadniony jest koniecznością

zaspokajania przez nie potrzeb społecznych w tych strefach życia społecznego, w których sektor publiczny i prywatny nie chcą lub nie mogą sprostać wytyczonym działaniom. Jednym z typów są organizacje pozarządowe.

Aby przystąpić do omawiania roli i znaczenia organizacji pozarządowych w rozwoju kapitału ludzkiego, należy najpierw sprecyzować to pojęcie.

Pojęcie organizacji pozarządowych (ang. *non governmental organizations* – NGO) stosowane jest przez Organizację Narodów Zjednoczonych oraz inne międzynarodowe instytucje. Między innymi ze Stanów Zjednoczonych biorą swój rodowód takie określenia, jak *non-profit organizations*, *voluntary associations* oraz *third sector* (trzeci sektor). Określenie „III sektor” ma odróżnić ten typ organizacji od pozostałych dwóch sektorów, tj. administracji publicznej (sektor I) i organizacji nastawionych na osiąganie zysku (II sektor lub sektor *for-profit*, zwany inaczej sektorem prywatnym)¹.

Z ekonomicznego punktu widzenia sens działania organizacji typu *non-profit* uzasadnia się próbą urzeczywistniania przez nie potrzeb społecznych na tych obszarach, na których oba sektory (publiczny i prywatny) nie chcą lub nie mogą sprostać wytyczonym działaniom. Organizacje sytuują się między państwem a rynkiem i mają charakter instytucji uzupełniających, a nie alternatywnych. Z punktu widzenia socjologii organizacje pozarządowe są wyrazem kolektywnego działania opartego na dobrowolności, spontaniczności oraz autentyczności potrzeb, które dzięki temu są zaspokajane. Wielość i różnorodność tych instytucji oraz ich uczestnictwo w realizacji pożytku społecznego przyczynia się do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, organizującego się dla wspólnych wartości i realizacji wspólnych potrzeb. Z kolei na gruncie politologii organizacje pozarządowe – jako trzon społeczeństwa obywatelskiego – są zarówno zapleczem, jak i weryfikatorem oraz społecznym kontrolerem działalności politycznej².

W literaturze polskiej istnieje kilka terminów na określenie organizacji pozarządowych. Do najczęściej stosowanych należą: organizacje typu *non-profit*, dobrowolne, niezależne, niekomercyjne itp.

Podstawowe znaczenie dla prawidłowego ich określenia ma definicja prawna skonstruowana na gruncie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolonta-

¹ J. Blicharz, *Udział polskich organizacji pozarządowych w wykonywaniu zadań administracji publicznej*, Wydawnictwo Kolonia Limited, Wrocław 2005, s. 71.

² P. Gliński, *Współpraca organizacji pozarządowych z innymi sektorami*, w: *Organizacje pozarządowe w społeczeństwie obywatelskim. Obywatelskie forum współpracy z władzami lokalnymi oraz pomocy społecznej*, red. G. Skąpska, Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji, Kraków 1998, s. 55.

riacie, w świetle której organizacjami pozarządowymi są nie będące jednostkami sektora finansów publicznych i nie działające w celu osiągnięcia zysku osoby prawne lub jednostki nie posiadające osobowości prawnej, w tym fundacje i stowarzyszenia³. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie reguluje zasady prowadzenia działalności pożytku publicznego przez organizacje pozarządowe, tryb, zasady i formy zlecania organizacjom pozarządowym realizacji zadań publicznych przez organy administracji publicznej, a także uzyskiwanie przez te organizacje statusu pożytku publicznego, nadzór nad ich działalnością, jak również warunki wykonywania świadczeń przez wolontariuszy oraz korzystania z tych świadczeń.

Istotnym zagadnieniem z punktu widzenia definicji polskich organizacji pozarządowych jest określenie zakresu pojęcia działalności pożytku publicznego. W sensie prawnym działalność na rzecz pożytku publicznego oznacza działalność społecznie użyteczną, prowadzoną przez organizacje pozarządowe w sferze realizacji zadań publicznych. Można powiedzieć, iż kryterium działalności pożytku publicznego wyznacza zakres przedmiotowy działania organizacji pozarządowych⁴.

Zgodnie z ustaleniami przyjętymi w art. 3 ust. 2 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na pojęcie organizacji pozarządowej składa się szereg elementów natury prawnej – zarówno cywilnej, administracyjnej, jak i finansowej. Zakres tych poszczególnych elementów, miejsce, jakie zajmują w konstrukcji organizacji pozarządowych wiąże się z określoną koncepcją danych organizacji w systemie prawnopolitycznym.

Na podstawie przedstawienia definicji organizacji pozarządowych do podstawowych elementów przesądzających o charakterze tych podmiotów należy zaliczyć formę wyodrębnienia organizacyjnego, powodującą ich lokalizację poza jednostkami należącymi do sektora finansów publicznych, niezarobkowy charakter, a także cel działalności.

Podstawowym kryterium wyodrębnienia organizacji pozarządowych spośród tych podmiotów jest prowadzenie przez nie działalności społecznie użytecznej. Podmioty te realizują pewną misję (tzn. działają w imię wartości lub społecznie pożytecznych celów), a nie wąskie interesy grupowe.

³ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (DzU nr 96, poz. 873 z późn. zm.).

⁴ A. Ceglarski, *Organizacja pożytku publicznego*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2005, s. 9.

2. Działalność Lokalnej Organizacji Turystycznej „Bory Tucholskie” w aspekcie rozwoju kapitału ludzkiego

Ogromną rolę w polityce turystycznej odgrywają organizacje turystyczne. W ramach funkcjonującego w Polsce systemu turystyki istnieje szereg wyspecjalizowanych jednostek wspierających rozwój tej dziedziny. Należą do nich m.in. takie organizacje, jak: Polska Organizacja Turystyczna, Regionalne Organizacje Turystyczne, Lokalne Organizacje Turystyczne, Polska Agencja Rozwoju Turystyki.

W listopadzie 1995 r., podczas obrad Kongresu Turystyki Polskiej, została przedstawiona propozycja utworzenia Narodowej Organizacji Turystycznej jako organu zajmującego się sprawami promocji turystycznej Polski. Koncepcja ta, oparta na założeniu, że w celu efektywnego kierowania gospodarką turystyczną należy rozdzielić funkcje wykonawcze od legislacyjnych, została zrealizowana w postaci utworzonej w 1999 r. Polskiej Organizacji Turystycznej⁵.

Polska Organizacja Turystyczna (POT) jest państwową osobą prawną powstałą na mocy ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. (DzU z 1999 r. nr 62, poz. 689 z późniejszymi zmianami). Nadzór nad Organizacją sprawuje minister kierujący działem administracji rządowej Turystyka. POT została utworzona w celu wzmocnienia promocji Polski w dziedzinie turystyki w kraju i za granicą. Celem działalności POT jest również tworzenie warunków do współpracy administracji rządowej, samorządów terytorialnych, organizacji zrzeszających przedsiębiorców turystycznych oraz stowarzyszeń turystycznych⁶.

W ramach POT na najniższym poziomie terytorialnym działają lokalne organizacje turystyczne, zrzeszające gminy i powiaty, a także miejscowe podmioty gospodarcze i organizacje społeczne zainteresowane rozwojem turystyki na swoim terenie. Do najważniejszych zadań lokalnych organizacji turystycznych należy:

- a) gromadzenie i aktualizacja informacji na temat miejscowych walorów i oferty turystycznej;
- b) tworzenie i rozwój oferty turystycznej powstałej na bazie lokalnych walorów;
- c) integracja społeczności lokalnej na rzecz poprawy atrakcyjności turystycznej własnych miejscowości⁷.

⁵ J. Suprewicz, *Socjologia turystyki*, Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej w Lublinie, Lublin 2005, s. 199.

⁶ J. Gospodarek, *Pravo w turystyce*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007, s. 94.

⁷ Ibidem, s. 54.

Lokalna Organizacja Turystyczna LOT „Bory Tucholskie” powstała w 2002 roku. Zrzesza gminy z obszaru Borów Tucholskich.

Cele Lokalnej Organizacji Turystycznej LOT „Bory Tucholskie”:

- wspieranie idei samorządu terytorialnego,
- obrona wspólnych interesów członków stowarzyszenia,
- podejmowanie działań zmierzających do wykorzystania walorów turystycznych gmin – członków stowarzyszenia, przy jednoczesnej obronie posiadanych zasobów środowiska naturalnego,
- rozwój bazy turystycznej na terenach członków stowarzyszenia,
- organizowanie turystyki i wypoczynku,
- współdziałanie w realizacji ustawowych zadań gmin,
- współdziałanie z instytucjami i stowarzyszeniami zajmującymi się podobną problematyką⁸.

Promocja turystyki w regionie Bory Tucholskie odbywa się głównie poprzez działalność LOT „Bory Tucholskie”. Do głównych zadań tej instytucji należy: obsługa ruchu turystycznego i rekreacyjnego na tym terenie, prowadzenie bazy danych z pełnym pakietem informacji oraz rezerwacji turystycznej, promocja turystyczna regionu, prowadzenie badań marketingowych, stałe monitorowanie zjawisk turystycznych, prowadzenie działalności doradczej i szkoleniowej w zakresie turystyki, tworzenie i promocja ofert produktów turystycznych (np. pakiet weekendowy, pakiet turystyki przyrodniczej, pakiety okolicznościowe itp.), zaprojektowanie i wdrożenie kanałów sprzedaży tych produktów, zaprojektowanie i wdrożenie systemu rezerwacji i dystrybucji usług turystycznych, współdziałanie z animatorami imprez, przygotowanie ofert inwestycyjnych i odpłatna ich promocja, wspieranie ze środków własnych inwestycji turystycznych realizowanych na terenie regionu, oznakowanie tras turystycznych (we współpracy z PTTK), pozyskiwanie środków finansowych krajowych i zagranicznych, współdziałanie ze wszystkimi podmiotami funkcjonującymi w dziedzinie turystyki, w tym z organizacjami i instytucjami, współpraca z sąsiednimi terenami turystycznymi⁹.

Praca LOT „Bory Tucholskie” przejawia się głównie w działalności wydawniczej i informacyjnej. Umożliwia ona bezpośredni kontakt z zainteresowanymi osobami, jak i nawiązanie kontaktu pośredniego. Sprzyja to rozwojowi kapitału ludzkiego. Udział w targach turystycznych, tworzenie stron internetowych o gminach, wydawanie folderów i przewodników to podstawowe narzędzia promocji

⁸ Statut LOT „Bory Tucholskie” z dnia 9.10.2002, s. 11.

⁹ *Kierunki rozwoju gminy Chojnice*, UM, Chojnice 2002, s. 4.

Borów Tucholskich. Wpływają one na orientację czytelników, na nabycie przez nich i pogłębienie wiadomości, na wzrost ich zainteresowania regionem. Ważny jest jednak fakt, że promocja, aby przynieść zamierzony efekt, musi być prowadzona intensywnie i pomysłowo. Walory przyrodnicze obszaru stanowią jej główną zaletę, którą trzeba stale eksponować.

Wyniki analiz działalności Lokalnej Organizacji Turystycznej wskazały na szczególną rolę instytucji pozarządowych w wykorzystaniu potencjału rozwojowego obszarów atrakcyjnych turystycznie. Instytucje takie, stanowiąc partnerów dla jednostek samorządu terytorialnego, aktywnie uczestniczą w działaniach marketingowych, a przede wszystkim w funkcjach promocyjnych i badawczo-szkoleniowych. Organizacje takie, znając potrzeby środowiska gospodarczego, czyli podmiotów dostarczających usługi turystyczne, i uczestnicząc w tworzeniu wizerunku gminy lub powiatu stają się integratorami kanałów dystrybucyjnych. Ponadto pełnią istotną funkcję w kształtowaniu świadomości mieszkańców w zakresie walorów przyrodniczych i kulturowych.

W ten sposób organizacja pozarządowa może się stać płaszczyzną partnerstwa wielosektorowego i podejmować przedsięwzięcia dotyczące lokalnej strategii rozwoju, sięgając przy tym po środki wsparcia z Unii Europejskiej lub budżetu krajowego. Spotkanie środowiska gospodarczego, samorządu terytorialnego, instytucji doradczych, naukowców i organizacji społecznych może zaowocować wieloma projektami służącymi gminie i jej mieszkańcom.

Podsumowanie

Bory Tucholskie odznaczają się niepowtarzalnymi w skali kraju, a nawet Europy i świata walorami przyrodniczymi, które mogą stać się impulsem dla jeszcze bardziej dynamicznego rozwoju funkcji turystycznej. Wiele podmiotów sektora publicznego i prywatnego propaguje i poleca turystykę na tym obszarze. Interesującym aspektem jest fakt, że również organizacje pozarządowe działają na tym obszarze w kierunku promocji regionu. Spełniają rolę podmiotów uzupełniających. Prowadząc działalność w różnych dziedzinach i realizując właściwe im zadania, w szczególności na poziomie lokalnym, są one zarazem interesującym partnerem dla władz samorządowych. Jedną z takich organizacji jest Lokalna Organizacja Turystyczna „Bory Tucholskie”. Zrzesza ona gminy zlokalizowane na terenie Borów Tucholskich. Skupia się na działaniach promocyjnych i szkoleniowych z zakresu rozwoju turystyki na tym obszarze. W ten sposób sprzyja rozwojowi kapitału ludzkiego.

**THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS
IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN CHOJNICE DISTRICT
(THE EXAMPLE OF THE LOCAL TOURIST ORGANIZATION
„BORY TUCHOLSKIE”)**

Summary

Organizations of different kinds became an important component of social systems of modern democratic states. From the economic point of view the sense of activities of non-profit organizations is motivated by their activity in supplying social needs in spheres where public and private sectors are not able to do so. A huge number of these institutions, their diversity, and their social useful activities increase the development of the civil society that tries to meet common values and needs.

Thus the role of non-governmental organizations is complementary. They are very interesting partners for local authorities because they carry on activities in many spheres of human life, especially on the local level. One of the organizations of this kind is the Local Tourist Organization „Bory Tucholskie”. It consists of some communes situated on the territory of Bory Tucholskie forests. Its aims are promotional and educational. The organization tries to promote the development of tourism in the region, and in this way it develops human capital.

Translated by Izabela Wielewska

Witold Wielicki
Rafał Baum
Karol Wajszczuk

ZNACZENIE WARTOŚCI NIEMATERIALNYCH I PRAWNYCH W PRZEDSIĘBIORSTWACH ROLNICZYCH¹

Wprowadzenie

Zarządzanie wartością należy do kanonów współczesnej nauki o zarządzaniu.

W literaturze występują różne definicje wartości firmy. Klasyczna definicja oparta jest na sumie wartości materialnych i niematerialnych, w których wartość materialną tworzy majątek, a więc wszystkie aktywa ewidencjonowane w bilansie (rzeczowe i finansowe) pomniejszone o zobowiązania. Wartością niematerialną jest nadwyżka wartości rynkowej składników firmy wynikająca z faktu jej funkcjonowania w sposób dotąd zorganizowany. O tę wartość potencjalny nabywca jest gotów zapłacić więcej, niż stanowią wartości majątkowe².

W miarę rozwoju gospodarki i jej umiędzynarodawiania się rośnie znaczenie wartości niematerialnych, które identyfikują się z przedsiębiorstwem i podnoszą jego wartość rynkową. Literatura dotycząca zarządzania wartością, w tym wartością składników niematerialnych w odniesieniu do przedsiębiorstw przemysłowych, handlowych bądź usługowych, jest obszerna. W piśmiennictwie naukowym omawia się: metody, narzędzia zarządzania przedsiębiorstwem w warunkach

---

¹ Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2007-2010 jako projekt badawczy (R11 009 02).

² W. Grudzewski, I. Hejduk, *TQM a zarządzanie wartością firmy*, „Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa” nr 12/1998.

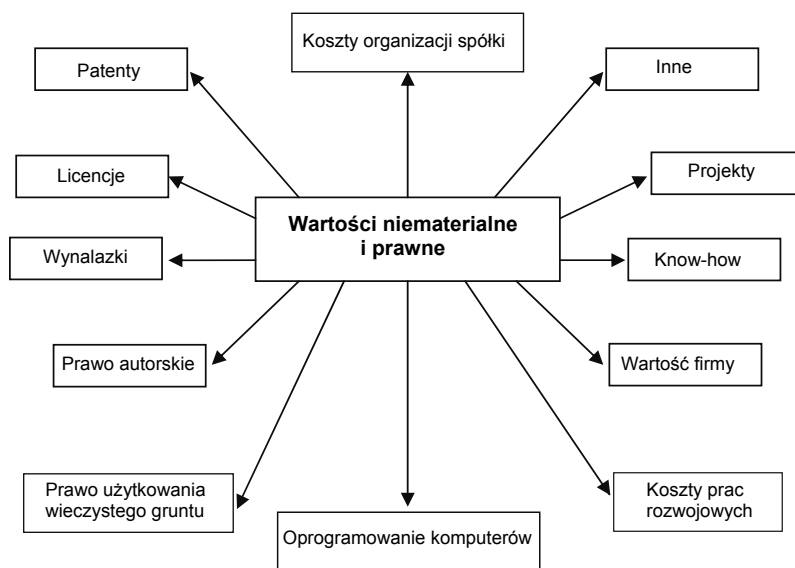
gospodarki opartej na wiedzy i ich wpływ na wartość firmy, miejsce zasobów niematerialnych w procesie tworzenia wartości przedsiębiorstwa, wpływ zasobów niematerialnych na wartość firmy itp.

Celem artykułu jest przedstawienie roli wartości niematerialnych i prawnych w analizie wartości i wyników podmiotów gospodarczych.

1. Wyniki badań

Z badań wynika, że najczęstszymi składnikami wartości niematerialnych i prawnych są: oprogramowania komputerów, licencje, prawo użytkowania wieczystego gruntów, a także koszty prac rozwojowych i koszty organizacji spółki. Schematycznie ujmując, można wyodrębnić grupy rodzajowe wartości niematerialnych i prawnych i przedstawić je w formie graficznej (rys. 1).

Rys. 1. Grupy rodzajowe wartości niematerialnych i prawnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: K. Bochowicz, M. Wasilewicz, *Wartości niematerialne i prawne w gospodarce*, „*Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*” nr 8/2000.

Występowanie składników niematerialnych i prawnych jest zróżnicowane w zależności od formy prawnej przedsiębiorstw. Z badań wynika, że ilość elementów

składających się na wartości niematerialne i prawne jest największa w spółkach akcyjnych, a najmniej występuje ich w przedsiębiorstwach państwowych³.

Zagadnienie wartości niematerialnych i prawnych występuje w literaturze ekonomiczno-rolniczej w ograniczonym zakresie. Jednak tak jak w przedsiębiorstwach przemysłowych, tak i w przedsiębiorstwach rolniczych rośnie znaczenie a także wartość składników niematerialnych i prawnych.

W licznych rozważaniach na temat współczesnej ekonomii mówi się o rosnącym znaczeniu wiedzy i jej wykorzystywaniu w zarządzaniu strategicznym dla uzyskania przewagi konkurencyjnej. Współczesna ekonomia dużą wagę przywiązuje w zarządzaniu przedsiębiorstwami do budowy przewagi konkurencyjnej. W podejściu zasobowym szczególną rolę odgrywają zasoby niematerialne i prawne, które do tej pory nie są dostatecznie odzwierciedlone w obowiązującej sprawozdawczości. Coraz większa różnica między ceną rynkową przedsiębiorstw a ich wartością księgową wskazuje na występowanie „wartości”, której nie rejestruje obecna rachunkowość. Świadczy to o występowaniu luki informacyjnej, która przekłada się na niepełną wiedzę o faktycznej wartości przedsiębiorstwa. Zarządy przedsiębiorstw, nie mając pełnej informacji o wartości przedsiębiorstwa, mogą podejmować i zapewne podejmują nieoptymalne decyzje. Niepełna wiedza o wartości przekłada się przypuszczalnie na zbyt ostrożne decyzje co do możliwości konkurencyjnych przedsiębiorstwa. Innym następstwem tego stanu jest niepełne wykorzystanie potencjału firmy. Zaniżona wartość przedsiębiorstwa, ograniczona do jego wartości księgowej lub wartości majątkowej, które odbiegają od rzeczywistej wartości rynkowej, uniemożliwia pełny rozwój podmiotu gospodarczego. Z licznych badań wynika, że jednym z istotnych czynników ograniczających rozwój przedsiębiorstw jest brak kapitału. Ograniczony dostęp do kapitału obcego wynika z zaniżonej wartości składników majątkowych i całego przedsiębiorstwa. Uwzględnienie w całości przedsiębiorstwa należytej wartości składników niematerialnych i prawnych stworzyłoby szansę na większą dostępność do kapitału obcego⁴.

³ K. Bochowicz, M. Wasilewicz, *Wartości niematerialne i prawne w gospodarce*, „*Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*” nr 8/2000.

⁴ Zob. E. Brewczyńska-Florczyk, E. Olesińska, *CZH – od zaopatrzenia w surowce dla hutnictwa do firmy kreującej europejską rzeczywistość gospodarczą*, w: *Wpływ zasobów niematerialnych na wartość firm*, konferencja naukowa UMCS, Lublin 2003; J. Famielec, *Wartość przedsiębiorstwa a wartość firmy*, „*Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*” nr 3/1999; C. Leadbeater, *New Measures for the New Economy*, Paper for International Symposium, Amsterdam 1999; B. Lev, *Niematerialne aktywa: niedoceniana broń w walce z konkurencją*, „*Harvard Business Review Polska*”, 2007.

Gospodarka rynkowa opiera się na kilku kanonach, których przestrzeganie jest konieczne dla powodzenia funkcjonowania przedsiębiorstwa. Jednym z takich filarów jest uzyskanie przewagi konkurencyjnej. Jeżeli prześledzimy ostatnie 18 lat, zauważymy, że sytuacja na rynku, a zatem w otoczeniu przedsiębiorstw, znacznie się zmieniła i nadal proces ten będzie postępował. W pierwszych latach transformacji, a więc zmian własnościowych i organizacyjnych, wiele przedsiębiorstw z trudem utrzymało się na rynku. Z badań w roku 2003 wynika, że znaczna część przedsiębiorstw przemysłowych odczuwała kryzys i przechodziła kolejne jego fazy. Taka sama sytuacja występowała w rolnictwie, tylko udział przedsiębiorstw dotkniętych kryzysem był większy. Ostatnie lata są dla przedsiębiorstw wszystkich typów pomyślne, zwiększyło się inwestowanie, wzrósł eksport a także sprzedaż wewnętrzna, zmniejszyło się bezrobocie. Z licznych badań wynika, że korzystna sytuacja na rynku pozwoliła wielu przedsiębiorstwom na przeprowadzenie restrukturyzacji, która objęła wiele działań szczegółowych. Przez szereg lat bardzo dobre efekty dawała strategia obniżania kosztów na drodze stosowania nowoczesnych technologii, lepszego wykorzystania czasu pracy, ograniczenia strat, wzrostu wydajności pracy itp. Jednak metody te, dając duże oszczędności, nie są „niewyczerpalne”, ich zakres skutków jest ograniczony. Toteż firmy nie są już w stanie zagwarantować sobie trwałej przewagi konkurencyjnej tylko poprzez wdrażanie nowych technologii produkcji lub przez sprawne zarządzanie finansowe. Przedsiębiorstwa powinny zatem inwestować w majątek intelektualny, czyli swoich pracowników, bo to oni dzisiaj w większym zakresie decydują o sukcesie firmy⁵.

Literatura naukowa uporała się z dostateczną precyzją z definicją wartości niematerialnych i prawnych, uzasadnieniem potrzeby i znaczenia wyceny tej grupy aktywów, natomiast świat nauki intensywnie pracuje nad stworzeniem właściwych instrumentów pomiaru aktywów niematerialnych.

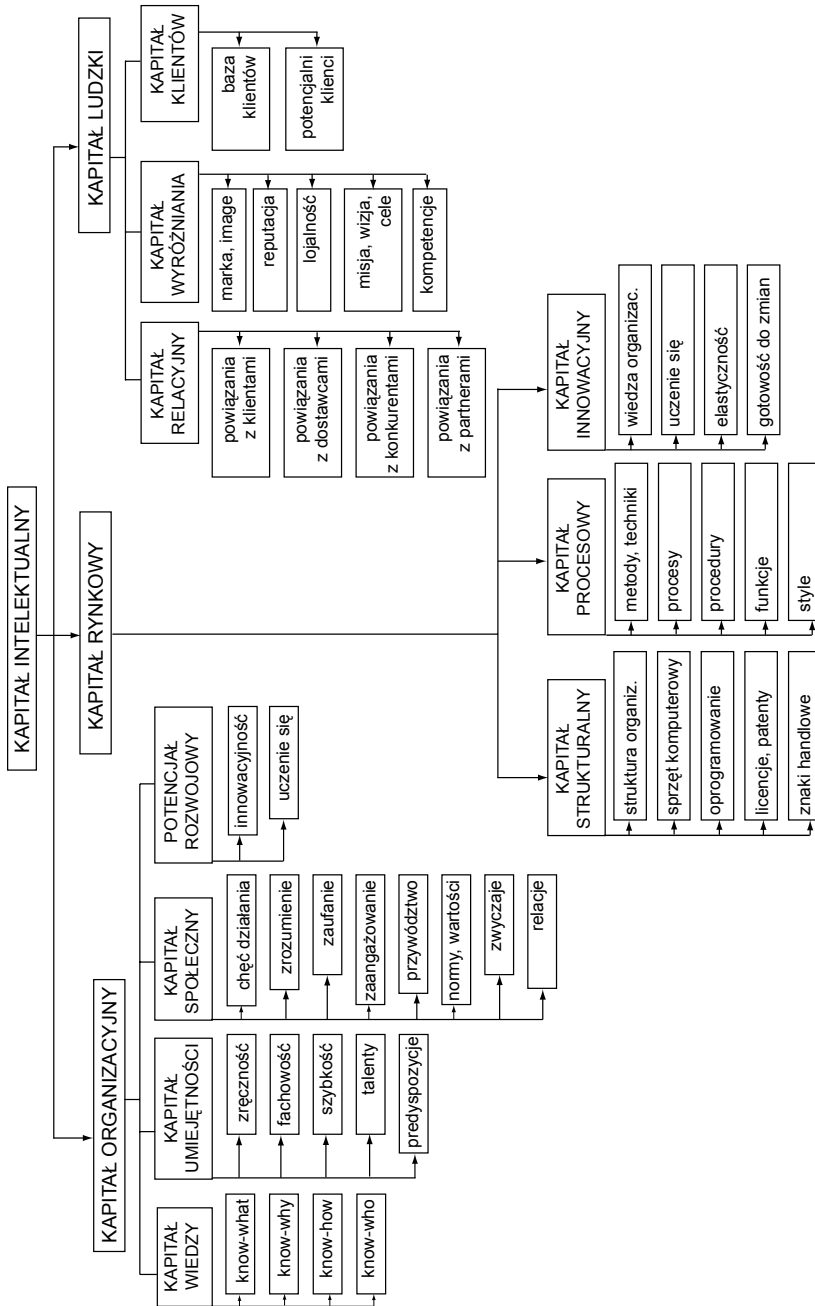
Złożoność problematyki aktywów intelektualnych odzwierciedla rys. 2.

W licznych pracach naukowych wymienia się trzy zasadnicze motywy pomiaru aktywów niematerialnych – są to: poprawa wewnętrznego zarządzania przedsiębiorstwem, poprawa jakości raportowania na zewnątrz oraz potrzeby statutowe i transakcyjne⁶.

⁵ J. Świerk, *Mapa strategii – instrument ułatwiający opracowanie Balanced Scorecard*, UMCS, Lublin 2003.

⁶ G. Urbanek, *Aktywa niematerialne przedsiębiorstwa – motywy, przedmiot i sposoby pomiaru*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2008.

Rys. 2. Struktura kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie: L. Edvinsson, M.S. Malone, *Kapitał intelektualny*, PWN, Warszawa 2001; *Przebiegiem i kapitał intelektualny*, red. M. Bratnicki, J. Strużyna, Wyd. AE w Katowicach, Katowice 2001; *Pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, red. P. Wachowiak, SGH, Warszawa 2005.

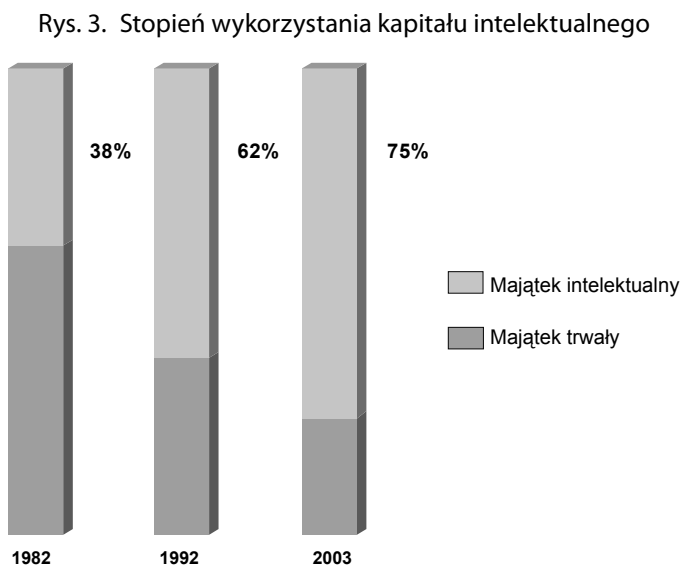
Dla przedsiębiorstw rolniczych szczególne znaczenie mają pierwsza i trzecia okoliczność.

Znajomość wartości kapitału intelektualnego dla celów zarządzania przedsiębiorstwem obejmuje następujące zagadnienia⁷:

- zarządzanie czynnikami niematerialnymi,
- tworzenie strategii opartych na zasobach niematerialnych,
- monitorowanie efektów podjętych działań,
- przełożenie strategii na działania,
- ocena alternatywnych kierunków działania,
- ocena wyników w bardziej wszechstronny sposób.

Z doświadczeń wynikających z wieloletniej współpracy z przedsiębiorstwami rolnymi wyłania się zróżnicowany obraz świadomości organów zarządczych co do znaczenia i wartości aktywów niematerialnych.

Z badań wynika, że stopień wykorzystania kapitału intelektualnego ciągle wzrasta (rys. 3).

Źródło: G.K. Świdarska, P. Dziurak, *Balanced Scorecard*, Lublin 2003.

Powyższy schemat ma wartość ideową i chociaż odnosi się do przedsiębiorstw przemysłowych, to jednak tendencja w rolnictwie jest ta sama, co w całej gospodarce, lecz stopień wykorzystania kapitału intelektualnego nie jest jeszcze zbyt

⁷ Idem, *Wycena aktywów niematerialnych przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa 2007.

wysoki. Wyjątek stanowią nowoczesne produkcyjne i hodowlane gospodarstwa rolnicze, ogrodnicze, szkółkarskie, fermowe, rybackie.

Pełną świadomość znaczenia a także dużą wiedzę na temat wartości niematerialnych i prawnych posiadają zarządy i rady nadzorcze przedsiębiorstw zajmujących się postępowaniem biologicznym i technicznym w rolnictwie. Należy podkreślić występowanie niepełnej korelacji między potencjałem zasobów niematerialnych a ich zaangażowaniem i wynikami prowadzenia przedsiębiorstw. W rolnictwie ciągle dominuje prymat formalnego doświadczenia nad umiejętnością wykorzystania aktywów niematerialnych i ich wpływem na wyniki produkcyjne i ekonomiczne⁸.

Proces prywatyzacji w rolnictwie dostarcza wielu obserwacji co do wykorzystania i wpływu aktywów niematerialnych na kondycję finansową przedsiębiorstw. Występują liczne przykłady szybkiej poprawy kondycji gospodarczej i finansowej, a także duże ożywienie inwestycyjne, gdy nastąpiła zmiana formy władania bądź nawet tylko formy użytkowania nieruchomości. Wskazuje to na ogromny potencjał aktywów niematerialnych, który pomija współczesna rachunkowość⁹.

Na podstawie analizy 15 przedsiębiorstw rolniczych, których majątek należy w 100% do Skarbu Państwa, a które zajmują się kreowaniem nośników postępu biologicznego, podjęto próbę analizy występowania określonych składników wartości niematerialnych i prawnych oraz oszacowania ich wartości.

Jak wyżej wspomniano, istotnym składnikiem wartości niematerialnych i prawnych jest prawo wieczystego użytkowania gruntów. Analizowane przedsiębiorstwa rolnicze są jednoosobowymi spółkami Skarbu Państwa. W procedurze ich tworzenia, a także przez szereg lat ich istnienia (od 1994 roku), spółki te nie stały się właścicielami gruntu na drodze ich wniesienia aportem przez Skarb Państwa, lecz są dzierżawcami gruntu. Toteż użytkowanie wieczyste gruntów jako istotny składnik wartości niematerialnych i prawnych w badanych obiektach nie występuje. Z badań wynika, że we wszystkich spółkach występuje jako dobro oprogramowanie komputerów. Z nabytych systemów i programów komputerowych najpopularniejszymi są: MS Windows 2000 Professional NT, System Kadry-Płace i Finansowo-Księgowy, Kasa, Office Professional.

⁸ W. Wielicki, *Efektywność przedsiębiorstw przemysłowych i rolnych*, Roczniki AR w Poznaniu, CCCLVIII, Poznań 2003.

⁹ Zob. R. Baum, K. Wajszczuk, *Sustainable development of the farm as a function of production factors*, w: *Rural Development 2007*, Lithuanian University of Agriculture, 2007; W. Wielicki, *Zarządzanie marketingowe w polskich przedsiębiorstwach rolniczych*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Tom 98/99, Poznań 2005.

Wartości niematerialne i prawne wyróżnia odmiennosć ujęć księgowych. Wartości niematerialne i prawne stanowią odrębną od środków trwałych grupę aktywów majątku przedsiębiorstwa, do których nie mają zastosowania przepisy o możliwości jednorazowych odpisów amortyzacyjnych.

Wykorzystanie techniki komputerowej jest powszechne, jednak liczba aparatów nie jest równoznaczna z dostatecznym wykorzystaniem oprogramowania w zarządzaniu. We wszystkich badanych spółkach wykorzystywano programy komputerowe w księgowości, płacach, sporządzaniu biznesplanów, w żywieniu zwierząt, w zarządzaniu stadem, w nawożeniu upraw. W niewielkim zakresie wykorzystuje się przydatność komputerów do zarządzania, szczególnie zarządzania strategicznego, co winno być domeną w pracy zarządów spółek.

Tabela 1. Wartości niematerialne i prawne w badanych jednostkach gospodarczych

Lp.	Wartości niematerialne i prawne								
	Oprogramowanie komputerowe	Licencje	Patenty	Projekty	Know-how	Koszty organizacyjne spółki	Koszty prac rozwojowych	Wartość firmy	Inne
1	+	+			+		+		
2	+								
3	+				+		+		
4	+								
5	+	+							
6	+		+		+		+		
7	+								
8	+			+					
9	+				+		+		
10	+	+							
11	+								
12	+	+			+		+		
13	+								
14	+				+		+		
15	+								

+ oznacza, że jednostka posiada dany rodzaj wartości niematerialnych i prawnych.

Źródło: opracowanie własne.

Wartości niematerialne i prawne stanowią 1,07% w majątku ogółem, jednak w większości spółek udział ten wynosi 0,22-0,66%, tylko w jednym badanym obiekcie wynosi ponad 3%. Natomiast udział wartości niematerialnych i prawnych w stosunku do majątku trwałego jest wyższy i wynosi przeciętnie 1,97% (wahając się od 0,27% do 5,59%).

Z badań, które przeprowadziły K. Bochowicz i M. Wasilewicz, wynika, że w 30 jednostkach gospodarczych, z których 13 było spółkami akcyjnymi, 14 spółkami z o.o., a 3 przedsiębiorstwami państwowymi, udział wartości niematerialnych i prawnych w stosunku do majątku ogółem wynosił 2,5%, natomiast w stosunku do majątku trwałego 3,5%. Zaobserwowano, że wartości niematerialne i prawne są bardzo zróżnicowane i nie zależą od szczególnej formy prawnej ani od rodzaju działalności gospodarczej.

Podsumowanie

Uwzględniane w bilansach spółek wartości niematerialne i prawne nie odzwierciedlają pełnego zakresu elementów kształtujących wartość firmy. W praktyce życia gospodarczego mamy do czynienia z występowaniem wartości rynkowej, która nie ma odzwierciedlenia w zapisach księgowych. W stosunku do renomowanych przedsiębiorstw rolniczych, które zajmują się tworzeniem i rozpowszechnianiem nośników postępu biologicznego, technicznego, organizacyjnego i ekonomicznego, możemy mówić o znacznej wartości takich składników, jak *know-how*, tożsamość i doświadczenie firmy, znak firmowy, nowoczesność produktu czy też konsolidacja załogi.

THE IMPORTANCE OF NON-MATERIAL AND LEGAL VALUES IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary

It results from studies that there is a considerable discrepancy between the market value of an enterprise and the total value of components of the entity or its book value. It is a consequence of appreciation of the value inherent in an enterprise, which is not recorded in the required financial statements. This value is represented by non-material and legal values. This study discusses their importance in the enterprise and presents their effect on the value and results of economic entities with special emphasis on agricultural enterprises.

*Translated by Witold Wielicki, Rafał Baum
and Karol Wajszczuk*

Krzysztof Wiktorowski

ROLA I ZADANIA SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W ZARZĄDZANIU OCHRONĄ ŚRODOWISKA W REGIONIE ZACHODNIOPOMORSKIM

Wprowadzenie

Ochrona środowiska jest dziedziną życia społeczno-gospodarczego, która odgrywa ważną rolę w działaniach politycznych i gospodarczych zarówno w skali globalnej, regionalnej, jak i lokalnej. A zapewnienie skutecznej ochrony środowiska jest obecnie jednym z najistotniejszych problemów społecznych i gospodarczych w naszym kraju. Dla osiągnięcia tego celu niezbędne jest podejmowanie kompleksowych działań, realizowanych przy pomocy wszystkich podmiotów funkcjonujących w państwie. Szczególną rolę odgrywają w tym zakresie organy administracji publicznej, zarówno na szczeblu rządowym, jak i samorządowym (gminy, powiaty, województwa). To władze lokalne zobowiązane są do podejmowania i prowadzenia dialogu ze społeczeństwem oraz propagowania zasad zrównoważonego rozwoju wśród społeczności na danym terenie. Osiągnięcie sukcesów na poziomie samorządu terytorialnego przynosi bowiem korzyści zarówno państwu, jak też mieszkającemu na jego terytorium społeczeństwu. Coraz oczywistszą potrzebą staje się bowiem wiązanie środowiska przyrodniczego i ekonomii w jeden segment transformacyjny. Gdyż to nie woła polityków, ale świadomość ekologiczna społeczeństwa będą warunkowały w przyszłości nasze szanse w kierunku ekorozwoju.

Celem pracy jest przedstawienie roli i zadań samorządu terytorialnego w zarządzaniu ochroną środowiska zgodnie z nowymi wymogami wynikającymi z tzw. ustawy kompetencyjnej z dnia 13 października 1998 r. Przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną¹.

---

¹ DzU z 1998 r., nr 133, poz 872.

1. Zadania i kompetencje administracji samorządowej

Ochrona środowiska stanowi jedno z głównych zadań samorządu terytorialnego. W myśl *Prawa ochrony środowiska*² organami ochrony środowiska są: wójt, burmistrz, starosta, prezydent miasta, wojewoda, minister właściwy do spraw środowiska. Istnieją także organy wyspecjalizowane działające na podstawie przepisów szczególnych, należą do nich np. Państwowa Straż Rybacka, Inspektorat Ochrony Środowiska, Inspektorat Weterynarii, Państwowa Straż Łowiecka, Służba Leśna. Wraz ze wzrostem roli i znaczenia ochrony środowiska zwiększyły się także środowiskowe zadania samorządu terytorialnego. Znalazło to odzwierciedlenie zarówno w przepisach ustrojowych, jak i w całym pakiecie ustaw stanowiących strukturę prawa środowiskowego z ustawą Prawo ochrony środowiska (POŚ) na czele. Należy podkreślić, że wszystkie działania podejmowane przez władze samorządowe powinny zapobiegać powstawaniu niekorzystnych z punktu widzenia interesu ogólnonarodowego lokalnych kwestii w zakresie ekologii. Dlatego należy mieć świadomość, że zdecydowana większość zadań w dziedzinie ochrony środowiska nie będzie miała charakteru lokalnego, mimo że wykonawcą tych zadań będzie samorząd terytorialny. Realizowane one są bowiem przede wszystkim w interesie publicznym – lokalnym. Podstawą prawną wyznaczenia działań ochronnych organów samorządowych (w tym całej administracji publicznej) są przepisy Konstytucji RP. Istotne znaczenie ma tutaj artykuł 5. Wprowadza on dwojakiego rodzaju regulacje odnoszące się do ochrony środowiska: *zasadę zrównoważonego rozwoju jako zasadę ustrojową dotyczącą podstawowych zasad państwa oraz określenie ochrony środowiska jako jednej z podstawowych funkcji państwa*³. Stosownie do postanowień art. 5 Konstytucji – Rzeczpospolita Polska, strzegąc niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewniając obywatelom wolność, przestrzeganie praw człowieka i obywatela, a także bezpieczeństwo, chroniąc dziedzictwo narodowe oraz zapewniając ochronę środowiska, powinna kierować się *zasadą zrównoważonego rozwoju*. Z treści tego przepisu prawnego wynika, że nie jest to wyłącznie *zasada środowiskowa*. Odnosi się ona do całej działalności państwa⁴. Powierzenie zadań ochronnych wspólnotom samorządowym było następstwem uświadamiania sobie przez organy centralne konieczności przeciwstawiania się procesom niszczącym elementy środowiska przyrodniczego.

² DzU z 2001 r., nr 62, poz 627.

³ Zob. Z. Bukowski, *Konstytucyjne podstawy obowiązków państwa w zakresie ochrony środowiska*, „Prawo i Środowisko” nr 4/2002, s. 64-65.

⁴ Zob. A. Barczak, *Zadania samorządu terytorialnego w zakresie ochrony środowiska*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2006, s. 20-35.

2. Ochrona środowiska na szczeblu lokalnym

Ochrona środowiska stanowi jedno z głównych zadań gminnego samorządu terytorialnego. W Polsce istnieje obecnie jednoszczeblowy samorząd terytorialny, który stanowią gminy miejskie i wiejskie. Podstawowymi kompetencjami wójta (burmistrza, prezydenta miasta) są m.in.: przyjmowanie zawiadomień o awariach, nakazanie osobie fizycznej wykonanie czynności ograniczających negatywne oddziaływanie na środowisko oraz wstrzymanie użytkowania instalacji, z której emisja nie wymaga pozwolenia. Do najistotniejszych zadań własnych gminy z zakresu ochrony środowiska należą: *sprawy ładu przestrzennego, gospodarki terenami i ochrony środowiska, sprawy wodociągów, zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków komunalnych, utrzymania czystości oraz urządzeń sanitarnych, wysypisk i utylizacji odpadów komunalnych, zaopatrzenia w energię elektryczną i ciepłą, zieleni komunalnej i zadrzewień.*

Samorzady gminne realizują również zadania zlecone z zakresu administracji rządowej, na których realizację otrzymują środki finansowe. Na mocy ustawy kompetencyjnej do zadań własnych gminy z zakresu ochrony środowiska zalicza się między innymi: sprawowanie administracji w dziedzinie łowiectwa, sprawowanie pieczy nad walorami miejscowości uzdrowiskowych, prowadzenie zakładów uzdrowiskowych, wydawanie decyzji o przeznaczeniu gruntu nieleśnego, rolnego do zalesienia, nakazanie wykonania urządzeń zabezpieczających wodę przed zanieczyszczeniem lub zabronienie wprowadzania nienależycie oczyszczonych ścieków do wody, wydawanie zezwoleń na usunięcie drzew lub krzewów z nieruchomości, zapewnienie warunków niezbędnych do ochrony środowiska przed odpadami, wymierzanie kar za samowolne usuwanie drzew i krzewów, sporządzanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, sporządzanie projektów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i prognoz skutków wpływu ustaleń planu na środowisko przyrodnicze oraz ich udostępnianie do wglądu oraz popularyzacja ich treści, informowanie o przystąpieniu do sporządzania ww. planów i o ich uchwaleniu, wydawanie decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu inwestycji, uzgadnianie tych decyzji z właściwymi organami, wyznaczanie obszarów chronionego krajobrazu, wprowadzania ochrony gatunkowej roślin i zwierząt, wprowadzania ochrony indywidualnej w drodze uznania za: pomnik przyrody, stanowisko dokumentacyjne, użytek ekologiczny, zespół przyrodniczo-krajobrazowy.

3. Ochrona środowiska na szczeblu regionalnym

Sprawami ochrony środowiska na szczeblu regionalnym zajmują się wojewoda i marszałek województwa. Wojewoda jako przedstawiciel administracji rządowej w danym regionie wydaje decyzje analogiczne do starosty, ale w odniesieniu do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, wymagających obligatoryjnie raportu o oddziaływaniu na środowisko, obejmuje opieką konserwatorską cenne formy ochrony przyrody, realizuje zadania z zakresu łowiectwa, nadzoru nad lasami prywatnymi. Ma sporo zadań w dziedzinie programowania i oceniania projektów, planów, strategii. Do podstawowych kompetencji wojewody należą m.in.: wydawanie rozporządzeń w określonych sytuacjach, opiniowanie zakresu raportu o oddziaływaniu na środowisko, prowadzenie postępowań w razie oddziaływań transgranicznych. Natomiast marszałek województwa jako przedstawiciel samorządu terytorialnego zajmuje się egzekwowaniem opłat z tytułu gospodarczego korzystania ze środowiska i ich redystrybucją na rzecz funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej, prowadzi także bazę danych o emisjach substancji, wytwarzanych odpadach, pobranej ilości wody w województwie. Jest organem w zakresie melioracji wodnych, uchwała wojewódzki plan zagospodarowania przestrzennego, strategię rozwoju województwa i program ochrony środowiska, plan gospodarki odpadami, sprawuje kontrolę nad Wojewódzkim Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

4. Program ochrony środowiska województwa zachodniopomorskiego

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku Prawo ochrony środowiska nakłada na zarząd województwa, jako realizację polityki ekologicznej państwa, obowiązek sporządzenia Wojewódzkiego Programu Ochrony Środowiska, który jest uchwalany przez sejmik. Sporządza się go, podobnie jak politykę ekologiczną państwa, na okres 4 lat. Określa on cele ekologiczne, priorytety, harmonogram działań proekologicznych oraz źródła finansowania niezbędne do osiągnięcia postawionych celów. Program ochrony środowiska województwa zachodniopomorskiego jest podstawą działań Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego w zakresie polityki ekologicznej i tworzenia innych programów branżowych oraz stanowi podstawę dla formułowania wytycznych do powiatowych i gminnych programów ochrony środowiska. Działania te są ściśle powiązane z zadaniami realizowanymi dla osiągnięcia określonych celów. Pod względem czasowym taki program musi

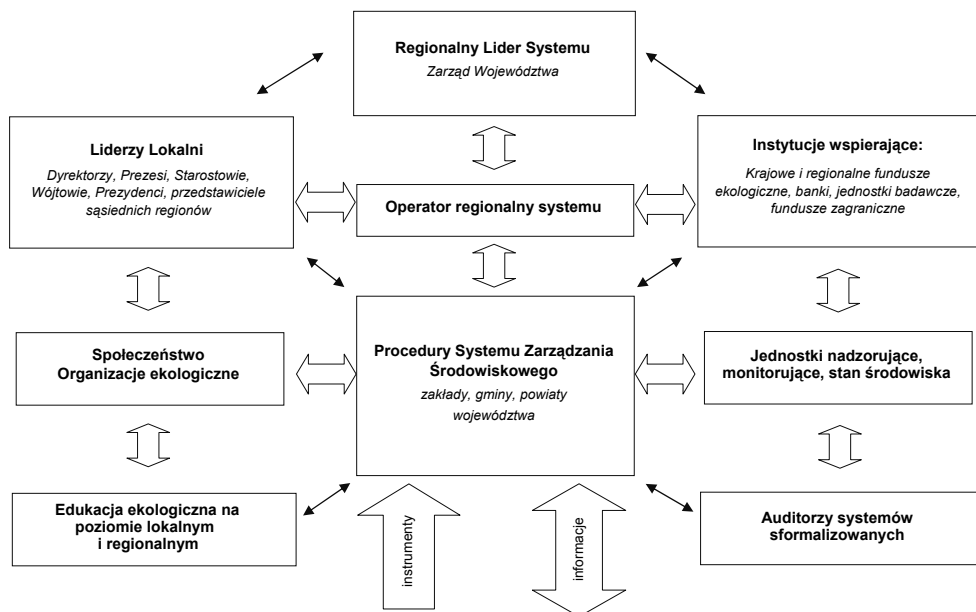

spełnić wymogi ustawowe. Jako główny cel w programie wynikający z polityki ekologicznej państwa przyjęto *zasadę zrównoważonego rozwoju województwa zachodniopomorskiego*, co oznacza taki model rozwoju województwa, w którym zaspokajanie bieżących potrzeb społecznych oraz potrzeb przyszłych pokoleń będzie traktowane równoprawnie i łączyć będzie, w sposób harmonijny, troskę o zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego narodu z postępowaniem cywilizacyjnym i ekonomicznym, będących udziałem wszystkich grup społecznych.

5. Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2007-2013

Walory przyrodnicze województwa zachodniopomorskiego stanowią jedno z głównych uwarunkowań rozwoju regionu, a ich zachowanie i odpowiednie, racjonalne wykorzystanie w dużym stopniu wpływa na konkurencyjność regionu, zwłaszcza że potencjał przyrodniczy ma decydujące znaczenie w rozwoju województwa. Muszą więc być prowadzone zarówno przez władze jak i przedsiębiorstwa działania mające na celu zachowanie i poprawę stanu środowiska w województwie zachodniopomorskim. W Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2007-2013 cele te mają być osiągnięte poprzez: ograniczenie ilości zanieczyszczeń przedostających się do powietrza wód i gleby, poprawę stanu bezpieczeństwa przeciwpowodziowego, zwiększenie wykorzystania energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych, poprawę zarządzania środowiskiem. W praktyce zapisy ustawowe mogą być skutecznie realizowane tylko wówczas, jeżeli programy ochrony środowiska zarówno powiatowe, jak i gminne będą opracowywane a następnie realizowane w sposób zintegrowany oraz spójne z programem ochrony środowiska województwa, a więc wtedy, gdy zapewni się w województwie funkcjonowanie Regionalnego Systemu Zarządzania Środowiskowego (REMAS), który umożliwi integrację działań liderów lokalnych na rzecz poprawy stanu środowiska w województwie. Ogólny schemat funkcjonowania systemu REMAS przedstawia rys. 1.

Rys. 1. Funkcjonowanie systemu REMAS

Źródło: W.A. Sokół, Zarządzanie środowiskowe w skali regionalnej, Prace Naukowe GIG, Katowice 2007.

Podsumowanie

Właściwe zdefiniowanie celów regionalnego programu ma kluczowe znaczenie w procesie opracowywania polityki ochrony środowiska, jako elementu ukierunkowującego wszelkie podejmowane działania. Dokładne informacje na temat istniejącego stanu środowiska w regionie oraz tendencji, które w sposób znaczący będą kształtować to środowisko w przyszłości, są niezbędne do wyboru priorytetów planowanej polityki. Za nadrzędny długoterminowy cel programu należy przyjąć harmonijny, zrównoważony rozwój województwa, w którym wymagania ochrony środowiska nie tylko mają istotny wpływ na przyszły charakter regionu, ale również wspierają jego rozwój gospodarczy. Cel ten jest zgodny z nadrzędnym, strategicznym celem polityki ekologicznej państwa, którego zadaniem jest zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego kraju (mieszkańców, zasobów przyrodniczych i infrastruktury społecznej) i tworzenie podstaw do zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego.

Samorząd wojewódzki, mocą ustaw środowiskowych, otrzymał odpowiedzialne zadanie budowania spójnego systemu zarządzania środowiskiem. Ma on obowiązek opracowania własnych programów i planów, będąc jednocześnie ciałem opiniującym powiatowe i gminne plany gospodarki odpadami i powiatowe programy ochrony środowiska, których opracowanie przypisano ustawowo samorządom lokalnym. Cele i priorytety zawarte w programach i planach wykorzystywane są przez jednostki administracji rządowej i samorządowej dla potrzeb operacyjnego zarządzania środowiskiem, w tym także do celów monitorowania skuteczności działań i strategicznego planowania w zakresie ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju na wszystkich poziomach zarządzania.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF LOCAL GOVERNMENT IN MANAGEMENT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN WESTPOMERANIAN REGION

Summary

The topic of the article is about an importance of local government in environmental protection. It shows how the local government could protect the environment, what are the law solutions and what are the ways to execute the problem in westpomeranian region.

Translated by Krzysztof Wiktorowski

Izabela Wojewoda

**KLUCZOWE UMIEJĘTNOŚCI W ZARZĄDZANIU
MAŁYM PRZEDSIĘBIORSTWEM NA OBSZARACH WIEJSKICH
(W ŚWIETLE BADAŃ PRZEDSIĘBIORCÓW W WOJ. LUBUSKIM)**

Wprowadzenie

Prowadzenie przedsiębiorstwa na obszarach wiejskich jest uwarunkowane wieloma czynnikami, tworzącymi niejednakowe warunki do trwania na rynku, walki konkurencyjnej i rozwoju działalności gospodarczej, także nieco inaczej warunkujące funkcjonowanie przedsiębiorstw na obszarach wiejskich. Uwarunkowania te można podzielić na: czynniki prawne i instytucjonalne, ekonomiczne, społeczne i kulturalne, lokalne, osobowościowe i strukturalno-organizacyjne¹. Oddziaływanie wskazanych czynników jest także różne w zależności od wielkości przedsiębiorstwa.

Analizą objęto dwieście podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na wsi i obszarach wiejskich w województwie lubuskim. Zgodnie z rozporządzeniem Komisji Europejskiej (nr 364/2004 z dnia 25 lutego 2004 roku) oraz polskimi przepisami obowiązującymi od 1 stycznia 2005 roku, można analizowane podmioty uznać za małe (w tym też mikroprzedsiębiorstwa), gdyż zatrudniały nie więcej niż 50 osób i posiadały roczny obrót lub roczne zestawienie bilansu nie przekraczające 10 milionów euro. Spełniały także kryteria jakościowe (w kontekście zarządzania małą firmą) wyróżniające je jako małe przedsiębiorstwa: niezależność decyzyjną (właściciel sam decyduje i nadzoruje działalność przedsiębiorstwa), niezależność finansową (kapitał firmy stanowił zwykle tylko kapitał właściciela), brak

---

¹ Na podstawie analizy wieloczynnikowej H. Bienioka.

(finansowych) możliwości zatrudniania na stałe specjalistów odpowiadających za poszczególne obszary działalności oraz niewielki dostęp do źródeł finansowania oferowanych przez rynek kapitałowy.

Badania zostały przeprowadzone w województwie lubuskim na przełomie grudnia 2007 i stycznia 2008 roku w firmach zarejestrowanych na obszarach wiejskich w sektorze usług z terenów powiatów: zielonogórskiego, krośnieńskiego i świebodzińskiego. Dobór próby był celowy z dwustu przedsiębiorców, którzy byli ankietowani w 2003 roku. Kryterium doboru było wskazanie przez przedsiębiorców we wcześniejszych badaniach kluczowych umiejętności w zarządzaniu własną firmą oraz predyspozycji menedżerskich w barierach rozwoju przedsiębiorczości.

Do badań wykorzystano kwestionariusz ankiety bezpośredniej, wyniki uzupełniono krótką ankietą telefoniczną.

Badania zostały ograniczone do przedsiębiorców zajmujących się działalnością pozarolniczą: handlową, usługową i produkcyjno-usługową. Ankietowani zostali wyselekcjonowani z wykazu danych według PKD otrzymanych z Urzędu Statystycznego w Zielonej Górze. Celem przeprowadzonych badań było zidentyfikowanie czynników warunkujących rozwój przedsiębiorczości na wsi w sektorze pozarolniczym. Jednocześnie prowadzone były badania pogłębione, na dobranej celowo próbie, dotyczące kompetencji i kluczowych umiejętności w zarządzaniu przedsiębiorstwem.

1. Istota zarządzania małym przedsiębiorstwem

Dobre zarządzanie nie jest zarezerwowane tylko dla dużych firm, co więcej, wystarczy, jeśli spojrzysz się na dowolną organizację – małą czy dużą – przedsiębiorstwo nastawione na przynoszenie zysku lub instytucję *non-profit* nie stawiającą sobie takiego celu – to jej funkcjonowanie zamknięte jest w pewnych określonych zasadach działania. Zasady te obejmują planowanie czynności, organizowanie zasobów i procesów, motywowanie i kontrolowanie działania, ludzi i efektów pracy. Stąd też prowadzenie przedsiębiorstwa nie może być przypadkowym, chaotycznym działaniem ani w skali dużej korporacji, ani też w skali małej czy średniej firmy.

W istocie jednak zarządzanie małym przedsiębiorstwem jest nieco odmienne od zarządzania dużym, ma swoją specyfikę, ale zasadnicze założenia nauki o zarządzaniu można dostosować do tej specyfiki, tak dobrać sposoby, techniki i metody, by były odpowiednie dla funkcjonowania małej firmy.

Jeżeli dość powszechne uznaje się, że zarządzanie przedsiębiorstwem jest równocześnie wiedzą i sztuką, to można zaryzykować stwierdzenie, iż w Polsce zarządzanie małymi i średnimi przedsiębiorstwami jest jeszcze w dużym stopniu raczej „sztuką”, działaniem na zasadzie prób i błędów, na tzw. wycucie². Interesujące jest to, jak wiele czynności właściciel małej firmy – menedżer dokonuje w sposób sprawdzony przez siebie, zakładając ryzyko i odpowiedzialność, ale jednocześnie wierząc, że jego działanie przyniesie pożądane rezultaty. Elementy wycucia, sprytu, drygu kierowania i intuicji odgrywają większą rolę u zarządzających małą firmą niż dużym przedsiębiorstwem. Nie powinno to jednak umniejszać znaczenia wiedzy w procesie sprawnego zarządzania organizacją, przynajmniej tej wiedzy w podstawowym zakresie.

Zarządzanie można ująć jako zestaw działań (obejmujący planowanie i podejmowanie decyzji, organizowanie, przewodzenie, tj. kierowanie ludźmi i kontrolowanie) skierowanych na zasoby organizacji (ludzkie, finansowe, rzeczowe i informacyjne) i wykonywanych z zamiarem osiągnięcia celów organizacji w sposób sprawny i skuteczny³. Tak ujęta definicja – jak wiele jej podobnych – wskazuje na konieczność prowadzenia działalności gospodarczej w formie sensownych, celowych działań, opartych na logicznie powiązanych ze sobą decyzjach w kwestii doboru i wykorzystania właściwej kombinacji zasobów czerpanych z otoczenia organizacji. Ta celowość i racjonalność działania musi mieć miejsce również w kierowaniu małą firmą. Zarządzanie małą firmą (ujmowane również w literaturze przedmiotu jako kierowanie) jest więc procesem planowania, organizowania, przewodzenia i kontrolowania pracowników tworzących tę firmę w sposób najlepiej wykorzystujący zasoby przedsiębiorstwa dla realizacji przyjętych celów.

Teoria przedsiębiorczości i zarządzania zasobami ludzkimi wskazuje na uwarunkowania osobowościowe, które determinują umiejętności i predyspozycje dobrego menedżera. Są to m.in.: inteligencja ogólna i emocjonalna, poziom i charakter wykształcenia, skłonność do uczenia się, wyznawane systemy wartości, poziom wiedzy menedżerskiej, ambicje i potrzeba osiągnięć, wytrwałość i konsekwencja w działaniu, kreatywność i innowacyjność, potrzeba niezależności i samodzielności myślenia, inicjatywa i aktywność, odwaga i skłonność do ryzyka, elastyczność i niestereotypowość, umiejętność współpracy, asertywność i nonkonformizm, gotowość do rywalizacji, zdolności przywódcze, światopogląd, a także miejsce urodzenia, wiek, płeć i orientacja międzynarodowa.

² *Ekonomika i zarządzanie małą firmą*, red. B. Piasecki, PWN, Warszawa-Łódź 2001, s. 30.

³ R.W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, PWN, Warszawa 1998, s. 67.

Za najważniejsze cechy dobrego menedżera należy uznać (w szczególności niezbędne w zarządzaniu małą firmą, gdzie dominuje zaangażowanie osobiste i pełna decyzyjność oraz zwykle jednoosobowa odpowiedzialność za decyzje): tendencje do dominowania, dążenie do własności i autonomii, orientację na osiągnięcie sukcesu i władzy, umiejętność przewycięzania lęków i depresji oraz różnych zagrożeń, tendencje do powiększania stanu posiadania, orientację na osiągnięcie i sukces, zdecydowanie, decyzje adekwatne do sytuacji, konsekwencję w działaniu, traktowanie sytuacji ryzykownych jako szans na sukces, podejmowanie decyzji obciążonych ryzykiem, odporność psychiczną, wysoki próg stresu i frustracji, umiejętność działania w sytuacjach trudnych, a także ekstrawersję, zdolności przywódcze, twórcze kierowanie, zaufanie u innych, umiejętność negocjacji i mobilizowania innych, znajomość potrzeb ludzi, optymizm i aktywność⁴.

Czynnikami warunkującymi przedsiębiorczość i dobre zarządzanie w powstałym i funkcjonującym już przedsiębiorstwie, pomijając wskazane powyżej predyspozycje przedsiębiorcze menedżera, są cechy organizacji, takie jak: wielkość organizacji – określana przez liczbę zatrudnionych, na ogół małe przedsiębiorstwa mają małą liczbę specjalizacji, (...) strategia działania firmy – pozwala na sformułowanie celów długo – i krótkoterminowych, jest to koncentracja na takich obszarach, jak: cena, odmienność produktów (...) rynek i sprzedaż, struktura organizacyjna i styl zarządzania – to podział zadań, władzy i informacji, i tak: styl autokratyczny koncentruje się na dyscyplinie, posłuszeństwie, lojalności, a styl demokratyczny kreuje większą samodzielność pracowników i odpowiedzialność, kultura organizacyjna – ma charakter wspomagający przedsiębiorczość, od niej zależy stosunek do pracy i zadań firmy⁵. Należy więc uznać, że zarówno cechy osobowe menedżera – właściciela firmy, jak i wielkość przedsiębiorstwa będą wyznaczały pewne specyficzne uwarunkowania aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich w kontekście dążenia do wzrostu jakości kapitału ludzkiego na tych obszarach.

2. Specyfika zarządzania małą firmą oraz umiejętności w zarządzaniu w świetle badań przedsiębiorców

W świetle przeprowadzonych badań oraz analizy literatury można wskazać kilka zasadniczych problemów, które sklasyfikowano jako specyficzne dla zarządzania małą firmą na obszarach wiejskich.

⁴ *Encyklopedia biznesu, Tom 1*, red. W. Pomykała, Fundacja Innowacja, Warszawa 2000, s. 683 i 687.

⁵ M. Strużycki, *Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem*, Wyd. Difin, Warszawa 2002, s. 136.

1. Małe przedsiębiorstwa nastawione są z reguły na maksymalizację zysku krótkookresowego, dominuje myślenie kategoriami krótkiego horyzontu czasowego. Blisko 70% respondentów nie miało sprecyzowanych planów inwestycyjnych, zaś 59% nie posiadało planu rozwoju własnego przedsiębiorstwa, tylko 12% wskazało, że posiada strategię długookresową. Najważniejszym motywem działania nie jest często maksymalizacja zysku, ale zapewnienie dochodów gwarantujących utrzymanie własności i kontroli nad firmą oraz satysfakcję z posiadania firmy i kierowania nią. Głównym celem przedsiębiorstwa, wskazanym przez 67% przedsiębiorców, było trwanie i finansowanie własnej działalności gospodarczej na potrzeby utrzymania rodziny. Bardzo dużą wagę przywiązywano do sprawnego zarządzania taktyczno-operacyjnego, zapewniającego poprawny przebieg bieżących procesów i osiągnięcie zysku krótkookresowego, na rzecz odroczenia od zarządzania strategicznego (działania strategiczne zwykle były mało usystematyzowane i sformalizowane).
2. Działalność małych przedsiębiorstw opiera się głównie na kapitale własnym właścicieli, występuje tu ograniczony dostęp do rynków kapitałowych oraz niechęć przed korzystaniem z kredytów bankowych. Ponad 80% przedsiębiorców wskazało na trudności finansowe, 77% ograniczony dostęp do finansowania zewnętrznego, 75% borykało się z problemami finansowymi, a ponad połowa respondentów wskazywała trudności (głównie formalne oraz związane z potwierdzeniem wiarygodności i zdolności kredytowej) z uzyskaniem kredytów na działalność gospodarczą.
3. Zarządzanie powinno uwzględniać fakt małych zasobów kapitałowych przedsiębiorstwa, należy unikać działalności kapitałochłonnej i przedsięwzięć, które wymagają dużych nakładów kapitałowych z długim okresem zwrotu. W głównej mierze (78%) była to działalność usługowa bądź usługowo-handlowa, wybierana ze względu na niskie nakłady finansowe na uruchomienie przedsiębiorstwa.
4. W małym przedsiębiorstwie występują mało złożone struktury organizacyjne, są one przeważnie płaskie, mają skrócone drogi przepływu informacji. Z jednej strony daje to przejrzystość struktury organizacyjnej i układu decyzyjnego, z drugiej powoduje małą decentralizację zadań, kompetencji i odpowiedzialności, co niekorzystnie może odbijać się na decyzjach kierowniczych. Właściciel według blisko 100% ankietowanych był jednocześnie menedżerem własnej firmy, zatrudnienie w 51% nie przekroczyło 5 osób. Decyzje, kompetencje i odpowiedzialność niemalże we wszystkich przypad-

kach (z wyjątkiem spółek – 7% ankietowanych) skupiona była w jednych rękach. Ankietowane przedsiębiorstwa były organizacjami mało sformalizowanymi, większość decyzji podejmował sam właściciel w oparciu o informacje przekazywane na drodze kontaktów bezpośrednich z pracownikami.

5. Małe przedsiębiorstwo ma bardzo dużą elastyczność działania, zwłaszcza na obszarze wiejskim, co przejawia się zdolnością do szybkiego przeprofilowania działalności lub uruchomienia nowej, czasem zupełnie odmiennej. 23% respondentów przeprofilowało swoją działalność, 17% rozszerzyło o pokrewne usługi. W ponad połowie odpowiedzi (56%) wskazywano jako atut małej firmy dużą elastyczność i możliwość szybkiego reagowania na zmiany na rynku, wielokrotnie podkreślano także (43 odpowiedzi), że małe przedsiębiorstwo na obszarze wiejskim zna lepiej potrzeby klientów.
6. Mikroprzedsiębiorstwa mają ograniczone możliwości pozyskiwania pracowników o wysokich kwalifikacjach. Z tego względu powinny szeroko korzystać z usług ekspertów zewnętrznych w zakresie problemów takich, jak np. finanse czy marketing. Tylko 6% badanych korzystało z outsourcingu usług marketingowych, 23% z finansowo-księgowych, 17% – prawnych, 42% – informatycznych.
7. Pracownicy małego przedsiębiorstwa są z reguły bardziej zintegrowani, identyfikują się mocno ze swym miejscem pracy. Ponad połowa przedsiębiorców zatrudniała rodzinę i przyjaciół.
8. W małych przedsiębiorstwach częściej mamy do czynienia z autokratycznym stylem zarządzania. Na obszarach wiejskich zauważa się także wysoką samoocenę przedsiębiorców. Blisko 90% respondentów twierdziło, że bardzo dobrze lub dobrze prowadzi własną działalność, podejmuje właściwe decyzje i odnosi sukces gospodarczy w swojej wsi. Ponad 40% ankietowanych uznało się za osoby przedsiębiorcze, aktywizujące obszary wiejskie, a co trzeci badany mówił, że jego przedsiębiorstwo pozytywnie wpływa na lokalny rozwój. Jednak właściciele przedsiębiorstw, choć w dużej mierze (57% odpowiedzi) wskazują na brak wiedzy z zakresu prowadzenia działalności gospodarczej i zarządzania firmą oraz deklaracji w ponad połowie przypadków chęci wzięcia udziału w odpowiednich szkoleniach, niewiele korzystają z literatury (tylko 13% respondentów), nie dokończają się w dziedzinie zarządzania (tylko 6 osób brało udział w kursach lub szkoleniach menedżerskich) i nie korzystają z pomocy firm konsultingowych i doradczych (brak tego typu odpowiedzi).

9. Badani respondenci wskazali, iż w podejmowaniu działalności gospodarczej na wsi najważniejsze są: posiadany kapitał przy otwieraniu firmy (55% ankietowanych), wytrwałość i ciężka praca (50% badanych) oraz dobry pomysł na biznes i wizja działania (46%). Co trzeci przedsiębiorca wskazał na konieczność dobrych zdolności interpersonalnych, w szczególności w działalności usługowej na obszarach wiejskich, oraz wysokie kompetencje zawodowe. 16% respondentów odpowiedziało, że sukces na wsi jest możliwy przy odrobinie szczęścia, a co dwudziesty zaznaczył, że wykształcenie jest czynnikiem ułatwiającym prowadzenie biznesu.
10. Sukces w działalności usługowej według badanych właścicieli firm zależy w głównej mierze od indywidualnych cech przedsiębiorcy. Zapał, energia, chęć działania, samodzielność, odpowiedzialność, zdecydowanie – to cechy, które musi posiadać człowiek przedsiębiorczy, menedżer zarządzający własnym przedsiębiorstwem. Blisko 60% ankietowanych podkreśliło znaczenie kompetencji i fachowości w działaniu, co drugi badany za najważniejsze cechy dobrego przedsiębiorcy uznał: umiejętność gospodarowania pieniędzmi (53% badanych), upór i dążenie do celu (53%) oraz zdolności planowania i przewidywania (52%). Inne istotne cechy, które wymieniali respondenci, to: kierowanie się logiką (40%), pracowitość i operatywność (38%) oraz stanowczość i konsekwencja w działaniu (25%).
11. Jakość zarządzania małym przedsiębiorstwem jest uzależniona od osobistego zaangażowania kierownika, menedżera – właściciela firmy w sprawną organizację. W realiach polskiej wsi i obszarów wiejskich duże znaczenie ma środowisko, a najbliższe otoczenie intensywnie wpływa na funkcjonowanie przedsiębiorstwa. Przedsiębiorcy na wsi podkreślali kontakty ze środowiskiem lokalnym, dobrą znajomość z klientami oraz osobiste relacje z mieszkańcami obszaru, na którym prowadzą własną działalność gospodarczą.

Podsumowanie

Zaprezentowane częściowe wyniki badań przedsiębiorców na obszarach wiejskich dowodzą istnienia kluczowych umiejętności, które warunkują powodzenie małego biznesu na wsi. Oprócz wskazanych predyspozycji typowych dla menedżerów i zarządzających, na obszarach wiejskich ważnym czynnikiem ułatwiającym prowadzenie własnej działalności gospodarczej jest spryt, intuicja, pomysł na biznes, współpraca z mieszkańcami, znajomość ich potrzeb i chęć działania.

Wydaje się zasadne postawienie wniosku, że przedsiębiorcy na obszarach wiejskich muszą pokonać barierę mentalności wiejskiego społeczeństwa, odznaczać się cechami ludzi przedsiębiorczych i posiadać kapitał początkowy na własną działalność gospodarczą. W opinii mieszkańców obszarów wiejskich, ale głównie we własnej ocenie, przedsiębiorcy są liderami, grupą społeczną aktywizującą obszary wiejskie, przyczyniającą się do lokalnego rozwoju, i stanowią ważną determinantę tego rozwoju. Ich umiejętności odnalezienia się na rynku pracy poprzez samozatrudnienie czy stworzenie małego biznesu, predyspozycje indywidualne, wspierane edukacyjnie umiejętności zarządzania małym przedsiębiorstwem są ważnym elementem kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich. Podnoszenie wartości i wykorzystanie tego kapitału ludzkiego oraz rozwój regionów i ośrodków lokalnych ma szczególne znaczenie w kontekście akcesji do Unii Europejskiej. Ważnym bowiem celem polityki unijnej jest osiągnięcie gospodarczej i społecznej spójności w drodze wyrównywania standardów poziomu życia i tworzenia równych szans rozwoju gospodarczego poszczególnych regionów. Realizuje się to poprzez finansowe wspieranie odpowiednio przygotowanych szczegółowych i wartościowych regionalnych programów rozwoju, co możliwe jest wszędzie tam, gdzie istnieją liderzy, organizacje społeczne i widoczna aktywność gospodarcza jednostek⁶.

THE KEY ABILITIES IN MANAGING OF SMALL-SIZED ENTERPRISES WITHIN RURAL AREAS (IN THE LIGHT OF ENTREPRENEURS' RESEARCH IN LUBUSKIE VOIVODESHIP)

Summary

The article presents chosen aspects of managing the small-sized enterprise, the specificity of the business management in rural area and personal features, predispositions and abilities which managers should have owners of small companies. For the entrepreneur in rural areas unemployments are an activating these areas and influencing the reduction social group in the coun-

⁶ J. Kobyłecki, *Kapitał ludzki jako determinanta rozwoju obszarów wiejskich*, Ministerstwo Rolnictwa, Warszawa 2000.

try. Investing managing and running the own company in the scope in their knowledge, the education, trainings and courses, as well as the backing are an important element of the development of the human capital of rural areas.

Translated by Izabela Wojewoda

Leonid Worobjow

OCENA SKŁONNOŚCI PERSONELU DO DZIAŁALNOŚCI INNOWACYJNEJ

Wprowadzenie

Termin *innowacja* rozumie się jako nowość w określonym rodzaju działalności. Pojęcie to początkowo oznaczało wprowadzenie elementów pewnej kultury do mentalności odmiennej kultury. Później zaczęto go używać w produkcji materialnej. Dzisiaj innowacja jest dziedziną nowej wiedzy, która studiuje prawa, zasady oraz metody wprowadzania nowości w określonym rodzaju działalności.

Innowacja charakteryzuje się naukowo-wynalazczymi, technologicznymi i osobowymi cechami nowatora. Nawet idea perspektywiczna czy technologia innowacyjna nie da pożądanego wyniku przy niewłaściwej jej realizacji. Każdy człowiek posiada cechy twórcze. Widać to zwłaszcza w sytuacjach krytycznych czy awaryjnych. Jednak liczba ludzi, którzy wykazują swoje możliwości twórcze, wynosi tylko część procentu wszystkich zdolnych do pracy.

Według prawa Lehmana krzywa średnia statystyczna aktywności urzędowej specjalistów szybko się zwiększa w przedziale 20 do 35 lat, potem spada do wieku lat 70. Krzywa uwzględnia dwie różne grupy społeczne specjalistów. W pierwszej grupie aktywność specjalistów nagle gwałtownie spada. Takiego specjalistę w wieku 40 lat można odesłać na emeryturę i społeczeństwo nic na tym nie straci. W drugiej grupie aktywność specjalistów obniża się powoli i dopiero po sześćdziesiątce następuje ostry jej spadek. Pierwsi specjaliści po ukończeniu studiów pracują w swojej wąskiej specjalizacji, nie chcą wymiany doświadczeń, nie chcą się uczyć i nie chcą zmieniać zawodu. Inni są zmuszeni w związku z tymi

okolicznościami pracować w innym zawodzie. Na początku jest im ciężko, ale ambicja stale wymaga od nich podbudowywania poczucia własnej wartości. W tym okresie człowiek nabywa wyłącznie cenione cechy – zainteresowanie nowościami, chęć do studiów, a nawet do zmiany zawodu.

Stąd wynika wniosek praktyczny – *zanim przedłużysz swoją „młodość twórczą” jako naukowiec, powinieneś zmienić temat swojej pracy naukowej choćby 2-3-krotnie, a jako inżynier możesz to zrobić 5-7 razy.*

Celem artykułu jest przedstawienie teoretycznych, metodycznych i praktycznych aspektów oceny możliwości twórczych osoby. Proponowana metoda oceny utalentowanych ludzi, w tym studentów, jest przedstawiona na podstawie testów Torrance’a.

1. Przesłanki teoretyczne

Możliwości twórcze człowieka nie są związane bezpośrednio z jego zdolnością do kształcenia się. Odwrotnie, twórczość może być stymulowana nie tyle wiedzą, ile dążeniem do nowych idei. Decyzje twórcze często pojawiają się w momencie relaksacji. Udowodniono, że nie ma bezpośredniego związku między intelektem i kreatywnością. Podstawowe charakterystyki kreatywności są to: myślenie logiczne, oryginalność, intuicja, emocjonalność, wyobraźnia, bezstronność. Można wyróżnić cztery kierunki badania kreatywności: jako produkt, jako proces, jako zdolność i jako osobowość w całości.

W pierwszym kierunku kreatywność ocenia się według produktu twórczości, tj. według jego ilości, jakości i ważności.

Przy badaniach kreatywności jako procesu wyróżniają się różne etapy, poziomy oraz typy myślenia twórczego (J. Wales, Z. Freud, F. Mednik).

Trzeci kierunek określa kreatywność jako zdolność człowieka odstąpienia od stereotypowych sposobów myślenia (S. Simpson, J. Guilford, P. Torrance, N. Wiszniakowa).

W czwartym kierunku najbardziej interesujące jest badanie procesu myślenia osobowości, znalezienie rozwiązania przez niestandardowe i nietradycyjne podejścia (K. Goldstein, C.R. Rogers, A.H. Maslow).

Pośród twórców teorii i testów kreatywności najbardziej znany jest amerykański psycholog Paul Torrance¹. Według niego kreatywnością jest zdolność zaostrzonej percepcji wad, luk wiedzy, dysharmonii itd. Aktywność twórcza jest to rozumienie

¹ P. Torrance, *Classification and/or status*, Upper Oligocene, Cuba 1953.

trudności poszukiwania decyzji, formułowanie i weryfikacja hipotez, możliwość ich modyfikacji, obwieszczenie wyników. Dla Torrance'a idealnym testem będzie ten, który uwzględni każdą z wyżej wymienionych operacji.

2. Charakterystyka podstawowych rodzajów testów

Testy Torrance'a zostały opracowane w następujących celach:

- badanie rozwoju utalentowanych ludzi,
- organizacja indywidualnego uczenia się,
- ocena efektywności programów uczenia się utalentowanych ludzi,
- opracowanie psychoterapeutycznych programów dla utalentowanych osób niepełnosprawnych,
- poszukiwanie utalentowanych ludzi z ukrytym potencjałem twórczym.

Kreatywność ocenia się według wskaźników biegłości, giętkości, oryginalności oraz doskonałości. Wprowadza się również uogólnioną skalę zdolności twórczych. Testy Torrance'a składają się z grup werbalnych, obrazowych, dźwiękowych i motorycznych. Wykorzystanie jednego bądź tylko kilku wybranych testów z tych grup znacząco obniża efektywność badań.

Testy werbalne łączą kilka zadań do rozwiązywania każdego z nich w ciągu 10 minut.

Zadanie „*Zapytać i zgadnąć*” jest jednym z najbardziej zrozumianych modeli myślenia twórczego. Ocenia dociekliwość, wrażliwość nowego i niewiadomego, zdolność do prognozowania w warunkach niepewności. W tym teście trzeba podać pytania do obrazu pewnej sytuacji, spróbować odgadnąć *przyczyny* powstania tej sytuacji oraz co stanie się później (*śledztwo*). Dociekliwość ocenia się ilością i jakością pytań, które określają zdolność badanego do wyjścia poza ramy przedstawionej na obrazie sytuacji. Formułowane hipotezy przyczyn i śledztw zdarzeń wskazują na twórcze możliwości badanego.

Zadanie „*Udoskonalenie zabawki*” jest jednym z najbardziej złożonych i poznawczych obserwacji, mających bardzo wysoki stopień ważności.

W zadaniu „*Niezwykłe wykorzystywanie*” badanym niekiedy jest bardzo trudno odejść od trywialnych odpowiedzi, a to dlatego, że badany koncentruje się tylko na jednym sposobie działania z już sobie znanymi mu przedmiotami.

Zadanie „*Niezwykłe pytania*” jest wariantem zadania pierwszego, lecz z akcentem przesuniętym na nieszablonowość pytań.

Zadanie „*Nieprawdopodobne sytuacje*” wymaga wyobraźni. Badany zderza się z nieprawdopodobną sytuacją i musi znaleźć możliwe wyjście.

Testy obrazowe (figuralne) łączą trzy zadania do rozwiązywania każdego z nich w ciągu 10 minut.

W zadaniu „*Narysuj obraz*” wykorzystuje się określony element jako wyjściowy punkt dla tworzenia obrazu. Takich obrazów proponuje się 10.

Zadanie „*Figury niedokończone*” przedstawia 10 różnych niedokończonych figur, które jednak przypominają określone stałe formy. Zwykle takie niedokończone figury wywołują chęć dokończenia ich w najprostszy sposób. Żeby odpowiedź okazała się oryginalna, badany musi przeciwstawić się takiemu dążeniu. Oto przykłady: twarz człowieka, jacht, owoce, jagody, fale dźwiękowe i radiowe itd.

Zadanie „*Figury powtarzalne*” podobne jest do poprzedniego, lecz figury są jednakowe. Dlatego badany stałe musi pokonywać myślenie trywialne i występować z różnorodnymi ideami.

W większości przypadków myślenie twórcze trzeba oceniać kompleksowo, uwzględniając współzależność czynników grupy obrazowej oraz werbalnej.

3. Metodyka przeprowadzenia oceny

Przyjmujemy, że grupa badanych liczy 12 osób w wieku od 25 do 50 lat. Badania są anonimowe, dlatego imiona badanych w tabeli 1 zostały zmienione. Badania zaczęto od zadania „Figury powtarzalne”. Oceniano czynniki kreatywności: prędkość, oryginalność, giętkość, stopień opracowania obrazu.

Czynnik **prędkości** odzwierciedla zdolność wywoływania dużych ilości idei. Prędkość ocenia się jako ilość zakończonych obrazów. Ten czynnik pozwala zrozumieć inne czynniki. Impulsywne, banalne, a nawet głupie odpowiedzi pozwalają odzyskać wysokie punkty według tej skali. Jednak takie odpowiedzi doprowadzą do niskich czynników oryginalności, giętkości i stopnia opracowania obrazu. Z innego punktu widzenia niskie czynniki prędkości mogą być związane ze szczegółowym opracowaniem odpowiedzi w testach obrazowych, lecz niska prędkość może być zaobserwowana u biernych bądź niewystarczająco motywowanych badanych.

Czynnik **oryginalności** charakteryzuje zdolność do wywołania idei niebanalnych i nieoczywistych. Ci, którzy uzyskują wysoką liczbę punktów według oryginalności, zwykle posiadają wysoką aktywność intelektualną i wykazują brak konformizmu. Trzeba uwzględnić, że zbyt wysoką oryginalność odpowiedzi można zaobserwować niekiedy przy niektórych chorobach psychicznych i nerwowych. Ocena oryginalności składa się z oceny obrazowej i oceny werbalnej.

Skala *oceny obrazowej* oryginalności posiada pięć poziomów – od 0 do 5, w zależności od częstości pojawiania się jednakowych rysunków (sytuacji). Wyznaczono 72 obiekty (obrazy, przedmioty) do oceny.

Obrazy, które pojawiały się 5 i więcej razy, odrzuca się jako *nieoryginalne*. Dalej – takie *trywialne* decyzje, jak *kwiatek*, *stoneczko*, *twarz człowieka*, *piłka*, ocenia się na **0 punktów**. Decyzje, które pojawiają się od 4,00% do 4,99%, ocenia się jako **1 punkt**, na przykład *kulka*. Decyzje, które pojawiają się od 3,00% do 3,99%, ocenia się jako **2 punkty**, na przykład *śnieżny człowiek*, *zegar*, *księżyc*. Decyzje, które pojawiają się od 2,00% do 2,9%, ocenia się jako **3 punkty**, na przykład *jabłko*, *okulary*, *kolczyk*. Decyzje, które pojawiają się od 1,00% do 1,99%, ocenia się jako **4 punkty**, na przykład *kot*, *człowiek z kulkami*, *figury geometryczne*, *globus*, *arbuz*, *gwiazda*, *słonecznik*, *torba*, *pieczywo*. Wszystkie ostatnie decyzje, które pojawiają się mniej niż 1,00% – **5 punktów**. Do nich należą: *koła koncentryczne*, *kokardka*, *listek*, *wiśnia do gotowania*, *herbatnik*, *obłok (chmura)*, *molekuła*, *domek dla szpaków*, *śnieżynka*, *kierownica*, *szum*, *sen*, *rakieta*, *serwetka*, *usta otwarte*, *NOL*, *rower*, *rura*, *koło zamachowe*, *koło jezdne*, *arena*, *wynalazek*, *pomarańcza*, *lustro*, *grzyby*, *parasol*, *pyszczyk*, *spodek*, *znak*, *owad*, *kropla*, *pojemność wody*, *główka kapusty*, *kłódka*, *wazon*, *żyrandol*, *świeca*, *wzór*, *połączenie dwóch kół (wiśnie zrośnięte)*.

Wербalna ocena oryginalności bądź podpisy do rysunków posiada 3-punktową skalę według następujących kryteriów

- a) zwykłe podpisy, na przykład *zegarek*, *kwiatek*, *stoneczko*, *kulka* itd. – 0 punktów;
- b) opisy proste na konkretnym poziomie, na przykład *obręczka*, *głowa matryoszki*, *oczy w okularach* itd. – 1 punkt;
- c) nazwy opisowe, wymagające wyobraźni, na przykład *wiśnia do gotowania*, *makieta świata* - 2 punkty;
- d) abstrakcyjny, lecz relewantny (pomagający zrozumieć istotę) podpis do rysunku – „*gdzie pali się światło elektryczne*” bądź „*on zbiera rzeczy do torby*” – 3 punkty.

Czynnik **giętkości** wskazuje na zdolność tworzenia różnorodnych idei oraz przechodzenia od jednego aspektu problemu do innego. Giętkość ocenia się jako ilość zaproponowanych idei. Niskie czynniki giętkości mogą świadczyć o ograniczonej rozwoju intelektualnego, o niskiej wiedzy osoby lub o niskiej motywacji. Wysokie czynniki giętkości stosują się z przeciwległymi cechami osoby badanej. Jednak zbyt wysoka giętkość wskazuje na niezdolność badanego do trzymania się jednej linii myślenia.

Czynnik **stopnia opracowania obrazu** stosuje się tylko do oceny testów obrazowych. Stopień opracowania obrazu ocenia się na drodze obliczenia ilości idei (szczegółów uzupełniających obraz wyjściowy). *Jednym punktem* ocenia się: każdy istotny element odpowiedzi; każdy wariant opracowania, w tym kolor, specjalne kreskowanie, obrót obrazu, niezwykle ujęcie perspektywiczne, stosowanie jednokowych przedmiotów różnego rozmiaru dla przekazania głębokości przestrzeni itd. Wysoką wartość tego czynnika posiadają ci, którzy są zdolni do działalności konstruktorskiej i wynalazczości. Warto też oceniać ten czynnik w stosunku do czynnika prędkości, pamiętając, że osoba, która szczegółowo opracowuje każdą nowość, jednocześnie robi to kosztem ilości tych idei.

Prowadzący badania omawia instrukcję:

Podstawową częścią waszego obrazu jest kółko. W ciągu 10 minut powinniście wbudować jak więcej przedmiotów bądź opowiadań w każde z 10 kółek.

Ołówkiem dodajcie do każdego kółka pewne linie, żeby obraz został wykończony. Można rysować wewnątrz kółka, ponad nim, wokół niego itd.

Wybudujcie jak więcej przedmiotów bądź obrazów, starając się, żeby były one jak najbardziej interesujące.

Dajcie podpis do każdego obrazu.

Po 10 minutach prowadzący badania odbiera zadania.

4. Ocena wyników badań²

Na podstawie zadań porównamy wyniki każdego uczestnika i umieścimy ich w tabeli.

W tabeli:

Σ – sumaryczna wielkość określonego czynnika wszystkich uczestników badań,

W – różnica pomiędzy największą i najmniejszą wielkością określonego czynnika badanych,

x – średnia wielkość określonego czynnika badanej grupy, $x = \Sigma x_i / n$, gdzie n – ilość badanych,

x_g i x_d – górna i dolna granica poufnego interwału średniej wielkości określonego czynnika.

² Obliczenia własne autora.

Tabela 1. Ocena wyników badań

Lp.	Imię	Prędkość	Oryginalność (+ werbalna ocena)	Stopień opracowania obrazu	Giętkość	Ocena sumaryczna
1.	Eugeniusz	12	26 = 23 + 3	25	9	72
2.	Elżbieta	10	19 = 14 + 5	25	8	62
3.	Wanda	18	49 = 49 + 0	33	13	113
4.	Halina	24	76 = 74 + 2	49	18	167
5.	Anna	18	55 = 54 + 1	53	15	141
6.	Bogusław	12	30 = 27 + 3	61	11	114
7.	Magda	12	52 = 29 + 23	13	9	86
8.	Jolanta	16	55 = 55 + 0	39	14	124
9.	Karolina	12	30 = 30 + 0	29	11	82
10.	Paulina	24	59 = 47 + 12	34	10	127
11.	Grzegorz	15	42 = 42 + 0	40	12	109
12.	Monika	16	34 = 34 + 0	23	12	85
		Σ = 189	Σ 527 = 478 + 49	Σ = 424	Σ = 142	Σ = 1282
		W = 14	W = 57	W = 48	W = 10	W = 105
		$\bar{x} = 15,75$	$\bar{x} = 43,92$	$\bar{x} = 35,33$	$\bar{x} = 11,83$	$\bar{x} = 106,83$
		$x_g = 17,86$ $x_d = 11,98$	$x_g = 55,89$ (52,43; 8,91) $x_d = 31,95$ (27,23; 0)	$x_g = 45,41$ $x_d = 25,25$	$x_g = 13,93$ $x_d = 9,73$	$x_g = 126,72$ $x_d = 82,62$

Źródło: opracowanie własne.

Pokażemy na przykładzie metodę obliczenia x_g i x_d dla czynnika stopnia opracowania obrazu. Wyznamy przedział ufności dla wartości średniej m_x . Ma on postać:

$$\bar{x} - t_\alpha \frac{s}{\sqrt{n-1}} < m_x < \bar{x} + t_\alpha \frac{s}{\sqrt{n-1}}$$

gdzie s jest odchyleniem standardowym obliczonym z próby:

$$s = \sqrt{s^2}$$

$$s^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2$$

Jako współczynnik ufności przyjmiemy $1 - \alpha = 0,90$. Dla $\alpha = 0,10$ i liczby stopni swobody $k = n - 1 = 11$ z tablic rozkładu t-Studenta odczytamy wartość $t_\alpha = 1,796$

Obliczymy teraz wariancję z próby s^2 :

$$(13 - 35,33)^2 = 498,63$$

$$(25 - 35,33)^2 = 106,71$$

$$(25 - 35,33)^2 = 106,71$$

$$(33 - 35,33)^2 = 5,43$$

$$(49 - 35,33)^2 = 186,87$$

$$(53 - 35,33)^2 = 312,23$$

$$(61 - 35,33)^2 = 658,95$$

$$(39 - 35,33)^2 = 13,69$$

$$(29 - 35,33)^2 = 40,07$$

$$(34 - 35,33)^2 = 1,77$$

$$(40 - 35,33)^2 = 21,81$$

$$(23 - 35,33)^2 = 152,03$$

$$s^2 = \frac{2104,90}{12} = 175,41$$

$$s = \sqrt{175,41} = 13,24$$

Niech $\varepsilon = t_\alpha \frac{s}{\sqrt{n-1}}$ Wówczas $\varepsilon = 1,796 \frac{13,24}{\sqrt{11}} = 7,17$.

Stąd wynika, że $x_g = 35,33 + 7,17 = 42,5$ $x_d = 35,33 - 7,17 = 28,16$.

W podobny sposób obliczamy granice dolne i granice górne przedziałów ufności dla wartości średniej dla każdego czynnika.

5. Analiza wyników badań

W artykule obliczono średnie wielkości oraz górne i dolne granice przedziałów ufności dla średniej każdego czynnika. Te wielkości umieszczono w tabeli, według której można określić badanych, dla których ten czy inny czynnik znajduje się

w przedziałach normy. Pokażemy to na przykładzie czynnika oryginalności. Wartość średnia $\bar{x}$ jest równa 43,92. Górna granica x_g przedziału ufności dla wartości średniej tego czynnika jest równa 55,89, a dolna granica x_d przedziału ufności jest równa 31,95. Jest to ocena sumarycznego czynnika oryginalności, obliczona według oceny werbalnej i obrazowej. Pokażemy to w sposób graficzny.

Oryginalność (obrazowa)		Oryginalność (werbalna)	Oryginalność (sumaryczna)	
14 Elżbieta	55 Jolanta	12 Paulina	19 Elżbieta	59 Paulina
23 Eugeniusz	54 Anna	23 Magda	26 Eugeniusz	76 Halina
27 Bogusław	74 Halina		30 Bogusław	
			30 Karolina	
27,23 52,43		0 8,91	31,95 55,89	

Z tych rysunków bardzo dobrze widać, że według testu „Oryginalność obrazowa” i „oryginalność sumaryczna” dobre wskaźniki ma tylko 50% badanych. Natomiast wyniki testu „Oryginalność werbalna” są dobre prawie dla wszystkich badanych (oprócz Pauliny i Magdy).

Przeprowadzona analiza danych tabeli wymaga zwrócenia uwagi na badanych z niezadowolającymi wskaźnikami czynników. W wyniku stosownego nauczania można podnieść czynniki myślenia kreatywnego oraz wzmocnić niezależność osobowości, jej otwartość na nowości, wysoką potrzebę twórczości. Największy sukces osiągają ci, którzy stawiają akcent na wykorzystanie różnych rodzajów myślenia wbrew stereotypom.

Podsumowanie

Według opinii znanych psychologów w większym stopniu stymulują rozwój myślenia twórczego: sytuacje otwarte w odróżnieniu od pilnie kontrolowanych; opracowanie strategii, sposobów, narzędzi do następnej działalności; stymulowanie odpowiedzialności i niezależności; nacisk na samodzielne opracowania, obserwacje, porównywanie, uogólnienia; zainteresowanie człowiekiem ze strony otoczenia i inne. Jednocześnie są czynniki przeszkadzające rozwojowi zdolności twórczych: bezwzględne dążenie do sukcesu, niedopuszczanie ryzyka; niezdolność przeciwstawiania się naciskom innych; dezaprobatą dla badania i fantazji;

stereotypy ze względu na płeć, gotowość do zmiany własnego punktu widzenia i własnej opinii; szacunek dla autorytetu.

EVALUATION OF THE INNOVATIVE ACTIVITY OF PERSONS

Summary

The paper presents theoretical, methodological and practical aspects of valuation of creative possibilities of the person proposed method of gifted persons including students is implemented on the base of Torrance's tests. Usage of this method could be fruitful during practical courses for example in „Innovation basics”.

Translated by Leonid Worobjow

Zofia Wyszowska

CELE PROWADZENIA GOSPODARSTW ROLNYCH W OPINII ROLNIKÓW

Wprowadzenie

Gospodarstwo rolne, nazywane także indywidualnym gospodarstwem rolnym lub gospodarstwem rodzinnym, ma wiele cech przedsiębiorstwa, ale nadal nie jest wpisane do rejestru przedsiębiorstw. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej podaje, że podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne¹.

Liczba indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce o powierzchni powyżej jednego hektara wynosi 1,806 miliona, a szacuje się, że łączna liczba wszystkich gospodarstw sięga 3 milionów, w tym jest ponad milion gospodarstw mniejszych od 1 hektara. Gospodarstwa rolne prowadzą działalność na 88,6% wszystkich użytków rolnych w Polsce, a w 2006 roku wszystkich pracujących i zatrudnionych w gospodarstwach rolnych określono na 3,39 miliona osób².

Za indywidualne gospodarstwo rolne uważa się nieruchomości rolne będące własnością lub znajdujące się w użytkowaniu tej samej osoby, jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarstwa obejmującą grunty rolne i leśne wraz z budynkami, urządzeniami i inwentarzem oraz prawami i obowiązkami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa, gdy powierzchnia użytków rolnych tego gospodarstwa przekracza 1 ha³.

---

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, art. 23, s. 4.

² *Mały rocznik statystyczny Polski*, GUS, Warszawa 2007.

³ J. Fereniec, *Ekonomika i organizacja rolnictwa*, Wydawnictwo Key Text, Warszawa 1999, s. 23; por. *Mały rocznik statystyczny Polski 2007*, GUS, Warszawa 2007, s. 300.

Rolnictwo, postrzegane jako znaczący dział gospodarki narodowej, określane jest jako największy wytwórca żywności, stanowi najważniejsze źródło zaopatrzenia przemysłu nie tylko żywnościowego w surowce, jest miejscem pracy i życia wielu milionów ludzi.

Rolnicy jako właściciele ważnych dla życia społecznego i gospodarczego warunków pracy zaliczani są do grupy przedsiębiorców, którzy w wyjątkowy sposób dbają o rozwój swoich gospodarstw, gdyż dochody osiągnane z tytułu prowadzenia tej trudnej działalności, obciążonej dużym ryzykiem ekonomicznym i przyrodniczym, decydują o poziomie życia rodziny rolniczej i możliwościach rozwoju gospodarstw.

Zadaniem wyznaczonym w tej pracy było poznanie celów prowadzenia własnych gospodarstw rolnych przez rolników. Niezbędne w takim badaniu jest uwzględnienie założenia, że rolnik jest jednocześnie właścicielem gospodarstwa, kierownikiem, pracownikiem, centralną postacią rodziny rolniczej, zawsze ma na uwadze cele gospodarstwa i związaną z tym podmiotem gospodarczym organiczność działania w produkcji roślinnej i zwierzęcej, ale nie może też zapominać, że prowadząc gospodarstwo rolne, jest przedsiębiorcą i działa w warunkach gospodarki rynkowej.

Podkreśla się, że głównym celem gospodarstwa indywidualnego jest uzyskany dochód ze sprzedaży wyprodukowanych w gospodarstwie produktów lub świadczonych usług⁴. Zdaniem innego autora celem prowadzenia przedsiębiorstwa jest maksymalizacja nadwyżki ekonomicznej wyrażonej w postaci zysku⁵). Głosi się także, że celem działalności gospodarczej w rolnictwie jest uzyskiwanie jak najwyższych dochodów, ze wskazaniem, że cele rolników obejmują możliwie pełne zaspokojenie potrzeb rolnika i jego rodziny. Przeprowadzone w Niemczech badania wykazały, że najważniejszym celem rolników jest dążenie do pewności utrzymania własności oraz gospodarowanie bez ryzyka. Na drugim miejscu rolnicy niemieccy wskazali maksymalizowanie zysku, a na trzecim zamieścili spokojne wiejskie życie. Badacze niemieccy podają obszerną listę celów prowadzenia gospodarstw. Na tej liście obok celów ekonomicznych w postaci maksymalizacji zysku i technicznych, podkreślających znaczenie ulepszeń technicznych, wprowadzili cele osobiste i wymienili tu między innymi czas wolny i zdrowie. Prowadzone

⁴ S. Stachak, *Ekonomika przedsiębiorstw rolniczych*, AR Szczecin, 1996, s. 67-68.

⁵ E. Luttwak, *Turbokapitalizm. Zwycięzcy i przegrani światowej gospodarki*, Wyd. Dolnośląskie. Wrocław 2000, s. 7.

badania wykazały, że dla rolników niemieckich największe znaczenie mają cele osobiste, na dalszych miejscach w hierarchii ważności znalazły się cele ekonomiczne i techniczne⁶.

Dane empiryczne zebrano od rolników w drodze wywiadu prowadzonego bezpośrednio z rolnikiem, jako głową rodziny, w gospodarstwie, przy pomocy specjalnie do tego przygotowanego kwestionariusza ankiety. Uzyskano informacje od 240 rolników z 12 wsi różnych gmin województwa kujawsko-pomorskiego.

1. Charakterystyka badanych gospodarstw

Badane gospodarstwa są większe obszarowo od przeciętnych polskich gospodarstw oraz są większe od przeciętnych gospodarstw województwa kujawsko-pomorskiego. Średnia wielkość gospodarstwa rolnego w Polsce w 2005 roku wynosiła 7,6 ha, a w województwie kujawsko-pomorskim 13,6 ha. Średnia wielkość gospodarstw rolników, którzy udzielili odpowiedzi, wynosiła 20,85 ha. W strukturze obszarowej wielkość gospodarstw była następująca: do 5 ha – 3,5%, od 5,1 do 10 ha – 13,0%, od 10,1 ha do 20 ha – 33,1%, od 20,1 ha do 30 ha – 27,8%, od 30,1 ha do 50 ha – 14,8% i w grupie gospodarstw powyżej 50 ha znalazło się 7,8% gospodarstw. W badanych gospodarstwach w strukturze powierzchni użytków rolnych grunty orne stanowiły 92,7%, na pozostałą część składały się trwałe użytki zielone.

W grupie ocenianych gospodarstw dominują gleby dobre i średnie, łącznie stanowią 72,3% gleb, w tym gleby zaliczane do klasy IIIa i b stanowią 40,2%, a gleby zaliczane do klasy IVa i b liczą 32,1%. Gleby najlepsze zaliczane do klasy I i II stanowią łącznie w strukturze jakości gleb 2,4%. Gleby słabej jakości mają znaczny udział w strukturze gruntów, liczą aż 25,3%, w tym gruntów klasy najgorszej VI jest 5,0%, a gruntów zaliczanych do klasy V – 20,3%.

W ankietowanych gospodarstwach mieszaną działalność rolniczą wskazało 175 rolników (73%), w pozostałych gospodarstwach rolnicy prowadzili tylko produkcję roślinną. W strukturze zasiewów wszystkich gospodarstw dominują rośliny zbożowe. W 67 gospodarstwach (27,8%) uprawia się buraki cukrowe, w 25 gospodarstwach (10,4%) – ziemniaki przemysłowe. W grupie wybranych do badań gospodarstw były dwie plantacje chmielu, w czterech gospodarstwach uprawiano cebulę i marchew.

⁶ E. Majewski, W. Ziętara, *System celów w rolniczych gospodarstwach rodzinnych*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” nr 6/1997, s. 29-30.

Chów trzody chlewnej zarejestrowano w grupie 150 rolników, co oznacza, że wśród rolników prowadzących mieszaną działalność rolniczą 85,7% zajmuje się chowem trzody chlewnej. Krowy mleczne występowały w 14 gospodarstwach a opasy mięsne w 10 gospodarstwach. W dwóch gospodarstwach prowadzono produkcję drobiarską, zajmowano się produkcją kur niosek.

2. Cele prowadzenia gospodarstw w opiniach rolników

Rolnicy uszeregowali cele według ważności w podziale na społeczne, produkcyjno-ekonomiczne i ekologiczne. W grupie celów społecznych wymieniono w kwestionariuszu dziesięć celów, w tym: działalność społeczno-polityczną, mieszkanie na wsi, możliwość podnoszenia kwalifikacji, rozwój obszarów wiejskich, prestiż i uznanie w społeczności lokalnej, więcej czasu wolnego, wychowanie następcy, wykształcenie dzieci i zapewnienie im dobrej przyszłości, zachowanie tradycji, pewność miejsca pracy.

W grupie celów produkcyjno-ekonomicznych rolnicy uwzględniali siedem celów, w tym: możliwość produkowania pasz dla zwierząt, możliwość produkowania surowców dla przemysłu, możliwość produkowania zdrowej żywności, rozwój gospodarstwa poprzez inwestycje i modernizacje, utrzymanie gospodarstwa wolnego od długów, wzrost dochodów z prowadzenia gospodarstwa, wzrost plonowania i wydajności zwierząt.

W kwestionariuszu wymieniono następujące cele ekologiczne: ochrona środowiska naturalnego, produkcja przyjazna dla środowiska, przestawienie gospodarstwa na ekologiczne, możliwość rozpoczęcia działalności agroturystycznej, stosowanie zabiegów dla ochrony gleby, utrzymanie i podwyższanie trwałej żyzności gleby, wykonanie melioracji i nawadniania, wykonywanie zalesień i uzyskanie z tego tytułu dofinansowania.

Każdorazowo cel najważniejszy uzyskiwał jeden punkt, cele coraz mniej ważne uzyskiwały kolejne punkty. Dodatkowo rolnicy z wszystkich wymienionych celów wybierali trzy cele dla nich najważniejsze, które mogą realizować poprzez prowadzenie gospodarstwa rolnego. W tabeli 1 zamieszczono wyniki odpowiedzi rolników.

Tabela 1. Hierarchia celów społecznych, produkcyjno-ekonomicznych i ekologicznych

Lp.	Charakterystyka celu	Punkty
Cele społeczne		
1.	Wykształcenie dzieci i zapewnienie im dobrej przyszłości	1,62
2.	Mieszkanie na wsi	3,23
3.	Wychowanie następcy dla przejęcia gospodarstwa	4,85
4.	Więcej wolnego czasu w porównaniu z innymi zawodami	5,31
5.	Rozwój obszarów wiejskich	5,46
6.	Pewność miejsca pracy	5,77
7.	Prestiż i uznanie w społeczności lokalnej	6,54
8.	Zachowanie tradycji rodzinnych	6,92
9.	Podnoszenie kwalifikacji zawodowych	7,54
10.	Działalność społeczno-polityczna	7,69
Cele produkcyjno-ekonomiczne		
1.	Rozwój gospodarstwa poprzez inwestycje i modernizacje	1,46
2.	Wzrost dochodów z gospodarstwa	2,15
3.	Utrzymanie gospodarstwa wolnego od długów	2,61
4.	Wzrost plonowania i wydajności zwierząt	4,23
5.	Produkcja zdrowej żywności	5,38
6.	Produkcja surowców dla przemysłu	5,62
7.	Produkcja pasz dla zwierząt	6,54
Cele ekologiczne		
1.	Ochrona środowiska naturalnego	2,54
2.	Utrzymanie oraz podwyższanie trwałości żyzności gleby	3,08
3.	Produkcja przyjazna dla środowiska	4,69
4.	Wykonanie zalesień i uzyskanie z tego tytułu dofinansowania	4,92
5.	Rozpoczęcie działalności agroturystycznej	5,54
6.	Przestawienie gospodarstwa na ekologiczne	5,69
7.	Stosowanie zabiegów w celu ochrony gleby i zmniejszania strat azotu	6,69
8.	Wykonanie melioracji i nawadniania	6,84

Skala punktów:

w grupie „Cele społeczne” – od 1 do 10,

w grupie „Cele produkcyjno-ekonomiczne” – od 1 do 7,

w grupie „Cele ekologiczne” – od 1 do 8.

Źródło: opracowanie na podstawie odpowiedzi z kwestionariuszy ankiet.

Najważniejszym celem społecznym wskazanym przez rolników jest wykształcenie dzieci i zapewnienie im dobrej przyszłości. Ten cel na pierwszym miejscu umieściło 83,5% ankietowanych. Rolnicy, którzy nie posiadali własnych dzieci, wskazywali ten cel na dalszych miejscach. Drugą lokatę rolnicy przyznali możliwości mieszkania na wsi. Na trzecim miejscu wśród celów społecznych rolnicy zamieścili możliwość wychowania następcy. Ankietowana grupa rolników nie przyznała wysokiej lokaty działalności społecznej i politycznej. Cel zaangażowania się w prace społeczne czy polityczne w rankingu znalazł się na ostatnim miejscu.

Spśród siedmiu celów produkcyjno-ekonomicznych rolnicy uznali rozwój gospodarstwa poprzez inwestycje i modernizacje jako cel najważniejszy. W grupie udzielających odpowiedzi 90% rolników wskazało na ten cel. Drugim co do ważności celem uznany został wzrost dochodów z gospodarstwa. Trzecią lokatę rolnicy przypisali utrzymaniu gospodarstwa wolnego od długów. Za najmniej ważny cel rolnicy uznali produkowanie pasz dla zwierząt.

Najbardziej zróżnicowane odpowiedzi były w grupie celów ekologicznych. Najwyższą lokatę w tej grupie celów rolnicy przypisali ochronie środowiska naturalnego. Kolejne miejsce zajęło utrzymywanie oraz podwyższanie trwałej żyzności gleb. Na ostatnim miejscu w rankingu znalazło się nawadnianie i melioracje.

W wyborze trzech najważniejszych celów z wszystkich trzech grup celów łącznie czternastu rolników (5,83%) wybrało jeden z celów ekologicznych i była to ochrona środowiska naturalnego. Pozostali ankietowani (226 osób, 94,17%) wskazywali wyłącznie na cele społeczne i produkcyjno-ekonomiczne. Najczęściej wybieranym celem było wykształcenie dzieci i zapewnienie im dobrej przyszłości (200 osób, 83,5%). Na drugim miejscu rolnicy wskazali dbanie o rozwój gospodarstwa poprzez inwestycje i modernizacje (188 osób, 78,3%). Trzecie miejsce przypisano wzrostowi dochodów z gospodarstwa (173 osoby, 72,2%).

Podsumowanie

Wydaje się uzasadnione systematyczne prowadzenie badań nad celami prowadzenia działalności gospodarczej, w tym działalności rolniczej. Rolnicy spośród wielu celów podzielonych na grupy wskazali cele dla nich najważniejsze. Na pierwszym miejscu zamieścili cele związane z wychowaniem i wykształceniem swoich dzieci. Kolejne ważne dla nich cele to dbanie o rozwój gospodarstwa i zwiększenie dochodów. Mocno ostatnio nagłaśniane przez media i różne organizacje problemy związane z ekologią nie znalazły odzwierciedlenia w opiniach badanych rolników.

THE AIMS OF RUNNING AN ARABLE FARM

Summary

The purpose of this research was to identify the aims of running own arable farms. Empirical data was collected from 240 farmers from 12 villages situated in different districts of kujawsko-pomorskie voivodeship, by means of direct interview with the farmers on their farms. A specially prepared questionnaire form was used for the survey. The farms investigated are larger in area than average Polish farms or average farms in kujawsko-pomorskie voivodeship. The farmers were asked to put the aims, categorised as social, production and economy related and ecological, in order of importance. The most common choice was the aim of providing for the education of one's children and their future. The second position was occupied by the concern for farm development and the third – an increase of income produced from the farm.

Translated by Zofia Wyszowska

Aneta Zaremba

**ZAUFANIE I BEZPIECZEŃSTWO WYZNACZNIKIEM
PROFESJONALNYCH USŁUG POŚREDNICTWA
W OBROcie NIERUCHOMOŚCIAMI**

Wprowadzenie

Polski rynek nieruchomości ciągle się rozwija, a wraz z jego rozwojem nie zauważa się szybkiej profesjonalizacji zawodu pośrednika w obrocie nieruchomościami. W chwili obecnej większość działających na polskim rynku nieruchomości firm zajmujących się pośrednictwem jest niedostatecznie przygotowana do wykonywania zawodu, co wiąże się nadal z dosyć znaczną płytkością rynku. Niestety wielu pośredników kojarzenie stron transakcji traktuje jako początek i koniec swojej pracy. Rozwój Internetu powoduje, że klienci przestają oczekiwać od pośredników prostego kojarzenia, bo to zapewniają rozwijające się portale z ofertami nieruchomości. Niektóre wprost przeznaczone są dla bezpośrednich klientów, wykluczając pośredników. Zdarza się, że pośrednicy pokazują oferty swoim klientom, nie posiadając na nie zawartej umowy, a informacje czerpią z ogłoszenia właściciela umieszczonego w gazecie, bez wcześniejszego zapoznania się nieruchomością i jej dokumentacją prawną. W ten sposób naraża się klienta na stres i wywołuje poczucie niskiej oceny zawodu pośrednika. Można byłoby też wymienić wiele innych sposobów złego wykonywania tego zawodu.

Ponadto obserwuje się brak zaufania i poczucia bezpieczeństwa oraz wiedzy o usługach pośrednictwa, co powoduje, że tak, sprzedający jak i kupujący, nie znając istoty świadczenia usług pośrednictwa, tylko w ostateczności korzystają z pomocy pośredników.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zakresu czynności usług pośrednictwa w obrocie nieruchomościami ze szczególnym podkreśleniem zaufania i bezpieczeństwa tak bardzo ważnego w świadczeniu tego typu usług. Z uwagi na ograniczenia edycyjne w niniejszej pracy pominięto ważny kontekst prawny, a dokonano egzemplifikacji jedynie aspektu zaufania i bezpieczeństwa w profesjonalnych usługach pośrednictwa w obrocie nieruchomościami.

1. Usługi pośrednictwa

Pośrednictwo w obrocie nieruchomościami jest działalnością zawodową wykonywaną przez pośredników na zasadach określonych w ustawie¹ o gospodarce nieruchomościami. Polega ono na zawodowym wykonywaniu przez pośrednika w obrocie nieruchomościami czynności zmierzających do zawarcia przez inne osoby umów:

- nabycia lub zbycia praw do nieruchomości,
- nabycia lub zbycia własnościowego spółdzielczego prawa do lokalu mieszkalnego, spółdzielczego prawa do lokalu użytkowego lub prawa do domu jednorodzinnego w spółdzielni mieszkaniowej,
- najmu lub dzierżawy nieruchomości albo ich części,
- innych niż wyżej określone, mające za przedmiot prawa do nieruchomości lub ich części.

Zakres czynności pośrednictwa określa umowa pośrednictwa. Umowa wymaga formy pisemnej pod rygorem nieważności. W umowie określa się sposób ustalenia lub wysokość wynagrodzenia za czynności pośrednictwa. Wskazuje się w szczególności pośrednika w obrocie nieruchomościami odpowiedzialnego zawodowo za jej wykonanie, numer jego licencji zawodowej oraz oświadczenie o posiadanym ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej za szkody wyrządzone w związku z wykonywaniem czynności.

Umowa pośrednictwa należy do umów opartych na zaufaniu stron. Pośrednika obowiązuje więc zgodnie z zasadami uczciwości w obrocie standard lojalności i wierności interesom klienta wyrażający się w tym, by umożliwić mu zawarcie najkorzystniejszej umowy.

Ponieważ zdefiniowana w ustawie o gospodarce nieruchomościami umowa pośrednictwa jest umową starannego działania, w definicji tej powinniśmy doszu-

¹ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (DzU 1997, nr 115, poz. 741, z późn. zm.).

kiwać się zakresu czynności, jakie powinien wykonać rzetelny pośrednik dla swojego klienta, aby oczekiwać zapłaty wynagrodzenia. Nie można jednak sztywno zdefiniować skończonego katalogu czynności, gdyż nie wszystkie sprawy są takie same, a wiele z nich wymaga wręcz indywidualnego podejścia. Z całą pewnością można jednak ogólnie określić, że czynności, jakie pośrednik powinien wykonywać, to takie, które jego klientom będą dawały maksimum bezpieczeństwa przy podejmowaniu życiowych decyzji. Z całą pewnością zaliczyć do nich należy²:

- sprawdzenie stanu prawnego nabywanej nieruchomości,
- sprawdzenie ewentualnego zadłużenia,
- przeprowadzenie odpowiedniej techniki sprzedaży sprowadzającej się do zorganizowania spotkania między stronami, zorganizowanie umowy przedwstępnej i dopilnowanie w niej odpowiednich zapisów uwzględniających termin wydania i zapisów uwzględniających termin wydania i zapłaty,
- uczestnictwo w zawarciu umowy przenoszącej własność,
- asystowanie przy wydaniu nieruchomości i pomoc w przygotowaniu protokołu zdawczo-odbiorczego,
- pomoc w sprawnym przekazaniu ceny zapłaty sprzedającemu.

Pośrednik wykonuje czynności osobiście lub przy pomocy innych osób wykonujących czynności pomocnicze i działających pod jego bezpośrednim nadzorem, ponosząc za ich czynności odpowiedzialność zawodową, podstawowym obowiązkiem pośrednika jest zapewnianie klientowi pełnego pakietu czynności składających się na profesjonalne pośrednictwo. Pośrednikiem w obrocie nieruchomościami jest osoba fizyczna posiadająca licencję zawodową. Licencję zawodową nadaje się osobie, która:

- posiada pełną zdolność do czynności prawnych,
- nie była karana za przestępstwa przeciwko mieniu, dokumentom, za przestępstwa gospodarcze, za fałszowanie pieniędzy, papierów wartościowych, znaków urzędowych, za składanie fałszywych zeznań oraz za przestępstwa skarbowe oraz inne przestępstwa mające znaczenie ze względu na wykonywany zawód,
- posiada wyższe wykształcenie,
- ukończyła studia podyplomowe w zakresie pośrednictwa w obrocie nieruchomościami,
- odbyła praktykę zawodową w zakresie pośrednictwa w obrocie nieruchomościami.

² A. Hencelowski, *Pośrednik to nie pokazywacz*, „Nieruchomości C.H. Beck”, nr 3/2006, s. 36.

2. Prawa i obowiązki pośrednika w obrocie nieruchomościami

Pośrednik w obrocie nieruchomościami, tak jak i przedstawiciel każdej innej grupy zawodowej świadczącej usługi na rzecz osób trzecich, korzysta z przysługujących mu praw zapewniających należyte wykonanie zlecenia, a jednocześnie musi sobie zdawać sprawę z ciążących na nim obowiązków. Podstawowym prawem jest uprawnienie do używania tytułu „pośrednika w obrocie nieruchomościami”, co nadaje rangę zawodowi i podobnie jak prawo wykonywania zawodu podlega ochronie prawnej i jest zastrzeżone dla tych osób, które uzyskały licencję. Nikt poza licencjonowanym pośrednikiem nie może wykonywać czynności związanych z obrotem nieruchomościami. Pośrednik, korzystając z ustawowego upoważnienia do wykonywania czynności zawodowych, ma możliwość swobodnego kształtowania umowy z zamawiającym w granicach wyznaczonych przez prawo. Pośrednik w ramach ogólnych zasad może zdecydować o tym czy przystąpi do umowy i z kim ją zawrze bądź skorzysta z odmowy wykonania usługi. Zawarcie umowy następuje według reguł dobrowolnie ustalonych z zamawiającym. Pośrednik ma wpływ na treść zobowiązań umownych zarówno przyjmowanych przez siebie, jak i deklarowanych przez drugą stronę. Prawo pośrednika do uproszczonego dostępu do źródeł informacji o nieruchomościach i ich właścicielach ułatwia korzystanie z baz danych będących w dyspozycji organów państwowych, jednostek samorządów terytorialnych, i spółdzielni mieszkaniowych w celu weryfikacji stanu prawnego i faktycznego nieruchomości objętej pośrednictwem.

Pośrednik ma prawo wglądu oraz pobierania odpowiednich odpisów, wypisów i zaświadczeń zawartych w:

- księgach wieczystych,
- katastrze nieruchomości,
- ewidencji sieci uzbrojenia terenu,
- tabelach taksacyjnych i mapach taksacyjnych,
- planach miejscowych, studiach uwarunkowań i kierunkach zagospodarowania przestrzennego gmin oraz decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu,
- ewidencji ludności.

Prawem pośrednika jest również wybór strategii działania z odpowiednimi metodami i technikami stosowania w jego indywidualnym warsztacie pracy. Wykonanie usługi odbywa się w ramach określonej samodzielności pośrednika. Wykonawca usługi jest odpowiedzialny za ostateczny efekt swojej działalności,

do wykonawcy usługi należy stworzenie warunków materialnych umożliwiających wykonanie działań zleconych przez zamawiającego usługę. Działając na własne ryzyko i na własny rachunek ma prawo do samodzielnego decydowania o wielkości ponoszonych nakładów. Podstawowym prawem zarówno w teorii, jak i w praktyce jest prawo do wynagrodzenia za czynności pośrednictwa. Wysokość wynagrodzenia powinna być każdorazowo określona w umowie pośrednictwa. Z uprawnieniem tym łączy się przywilej wyboru z zamawiającym sposobu zapłaty wynagrodzenia, kształtowanie jego wysokości i egzekwowania w przypadku wykonania usługi. Pośrednik jest zobowiązany do wykonywania czynności zawodowych zgodnie z zasadami wynikającymi z przepisów prawa i standardami zawodowymi ze szczególną starannością właściwą dla zawodowego charakteru tych czynności oraz zasadami etyki zawodowej. Jest on także zobowiązany do kierowania się zasadą ochrony osób, na których rzecz wykonuje te czynności. Ponadto ma obowiązek stałego doskonalenia kwalifikacji zawodowych i ubezpieczenia się od odpowiedzialności cywilnej za szkody, które mogą powstać w związku z wykonywaniem zawodu.

Niewypełnienie obowiązków podlega odpowiedzialności zawodowej. Wobec pośrednika mogą być orzeczone z tytułu odpowiedzialności zawodowej następujące kary dyscyplinarne:

- upomnienie,
- nagana,
- zawieszenie licencji zawodowej na okres od 3 miesięcy do 1 roku,
- pozbawienie licencji zawodowej z możliwością ubiegania się o ponowne jej nadanie,
- pozbawienie licencji zawodowej z możliwością ubiegania się o ponowne jej nadanie po upływie 3 lat od dnia pozbawienia.

Pośrednik ma prawo do obrony w postępowaniu dyscyplinarnym oraz ma prawo do złożenia skargi na decyzje o ukaraniu w tym postępowaniu.

Podsumowanie

W Polsce pośrednik może reprezentować jednocześnie interesy kupujących i sprzedających, co może prowadzić do konfliktu interesów. Istniejące mechanizmy nie gwarantują bezpieczeństwa i nie podnoszą zaufania do instytucji pośrednictwa w obrocie nieruchomościami. Brakuje wystarczających i skutecznych uregulowań prawnych rozstrzygających te ważne, choć trudno mierzalne elementy współtwo-

rzące wizerunek uczestników tego rynku. Każdego pośrednika w obrocie nieruchomościami obowiązuje standard lojalności i wierności interesom klienta wyrażający się w tym, by umożliwić klientom zawarcie jak najkorzystniejszej umowy. Bardzo duże znaczenie mają tu zasady współżycia społecznego, a także regulaminy, standardy zawodowe danej grupy zawodowej oraz zwyczaje panujące w jej obrębie. Profesjonalizm pracy pośrednika w obrocie nieruchomości oparty jest na wiedzy teoretycznej i doświadczeniu, wysokim poziomie wiedzy etycznej, szacunku do klienta, staranności, respektowaniu zasad uczciwej konkurencji, co buduje wiarygodny i rzetelny wizerunek pośrednika w obrocie nieruchomościami, a taka postawa wzbudza wśród klientów zaufanie oraz poczucie bezpieczeństwa.

TRUST AND SECURITY AS A MEASURE OF PROFESSIONAL SERVICES RELATED TO REAL ESTATE

Summary

The issue concerning the provision of reliable real estate services is not a new topic, which is current and of significant importance to career development. Real estate services are defined in August 21st 1997 Act covering the marketing of real estate. The aim of the article is to show the scope of activities in the field of real estate services. Special attention is paid to the role of trust and security when providing services of this nature.

Translated by Aneta Zaremba

Patrycjusz Zarębski
Eugeniusz Z. Zdrojewski

POZIOM WYKSZTAŁCENIA JAKO ELEMENT KAPITAŁU LUDZKIEGO GMIN WIEJSKICH WOJ. ZACHODNIOPOMORSKIEGO

Wprowadzenie

Kapitał ludzki jest istotnym czynnikiem, który kształtuje poziom rozwoju gospodarczego, jak i poziom oraz jakość życia ludności. W myśl definicji T.W. Schultza oznacza on „jakościowe komponenty, jak umiejętności, wiedza i podobne atrybuty, które wpływają na ludzkie możliwości wykonania pracy użytecznej”¹. Inwestowanie i podnoszenie wspomnianych umiejętności i wiedzy prowadzi do wzrostu produktywności w ujęciu mikroekonomicznym (w przedsiębiorstwie), jak i w skali mezo – i makroekonomicznej w regionie i w kraju. Niedoinwestowanie natomiast i powolny rozwój edukacji skutkuje wolniejszym transferem technologii, co prowadzi, zgodnie z hipotezą postawioną w 1981 r. przez R.A. Easternina, do opóźnienia w rozwoju gospodarczym. Wspomniany autor, koncentrując się na badaniu rozwijających się rynków wschodnich, stwierdził, że powodem spowolnionego rozprzestrzeniania się wzrostu gospodarczego pomiędzy krajami jest ograniczona geograficznie dyfuzja technologii, powiązana bezsprzecznie z jakością i zakresem systemu edukacji².

Celem niniejszej publikacji jest analiza poziomu wykształcenia ludności wiejskiej, który jest nieodzownym składnikiem kapitału ludzkiego. Postawiono

---

¹ T.W. Schultz, *Investing in People: The Economics of Population Quality*, University of California, 1981.

² R. Przybyszewski, *Kapitał ludzki w procesie kształtowania gospodarki opartej na wiedzy*, Difin, Warszawa 2007.

hipotezę, iż gminy wiejskie woj. zachodniopomorskiego charakteryzują się dużym zróżnicowaniem pod względem jednego z czynników kapitału ludzkiego, a mianowicie poziomu wykształcenia.

1. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu wykształcenia ludności gmin wiejskich

Poziom wykształcenia jest obok stanu zdrowia, umiejętności, motywacji oraz zdolności do kreatywności i współdziałania cechą decydującą o jakości tegoż kapitału³. W Polsce jest on dość zróżnicowany przestrzennie. Ludność miast jest zdecydowanie lepiej wykształcona w porównaniu do ludności wiejskiej (tabela 1). Miasta jako centra rozwoju społecznego i gospodarczego z jednej strony dają szerokie możliwości zdobywania wiedzy na wszystkich poziomach edukacji, z drugiej strony ich potencjał rynku pracy jak magnes przyciąga ludność z mniejszych miast i obszarów wiejskich. Nie powinien dziwić fakt, że w związku z tym w miastach zapotrzebowanie na wykształconą kadrę jest znacznie wyższe.

Tabela 1. Ludność według poziomu wykształcenia w Polsce w 2007 r.

Lp.	Obszar	Ludność z wykształceniem				
		wyższym	średnim i policealnym	zasadniczym zawodowym	gimnazjalnym	podstawowym ukończonym
1.	miasto	20,7	38,2	20,7	4,8	15,3
2.	wieś	6,4	24,6	28,5	6,3	29,1

Źródło: Rocznik demograficzny 2007, GUS, s. 143.

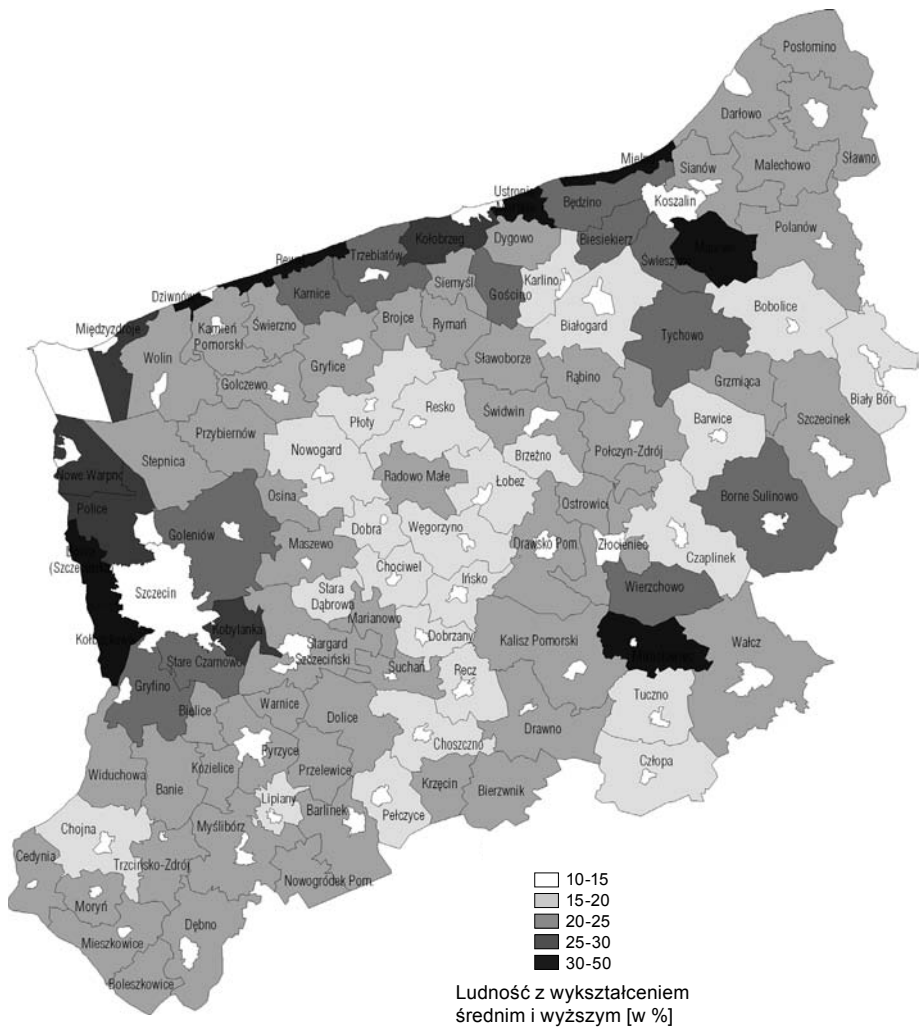
Jednocześnie nie ma potrzeby, aby obszary wiejskie kumulowały taki procent ludności z wyższym wykształceniem, jak ma to miejsce w miastach. W przypadku wsi uwagę należy skoncentrować na wykształceniu średnim w zawodach, które odpowiadają zapotrzebowaniu na regionalnym rynku pracy. Natomiast w procesie kształcenia powinno się zadbać o odpowiednie warunki nauczania oraz kwalifikacje nauczycieli, co w przypadku obszarów wiejskich jest wciąż problemem wymagającym poprawy.

³ K. Malik, *Rozwój kapitału ludzkiego przez realizację koncepcji sustainable development w wymiarze regionalnym*, w: *Kapitał ludzki w rozwoju regionu. Uwarunkowania makro- i mikroekonomiczne*, red. K. Heffner i K. Malik, Opole 2005, s. 89.

Przestrzenne zróżnicowanie poziomu wykształcenia w woj. zachodniopomorskim charakteryzują dwa istotne czynniki (rys. 1). Po pierwsze, gminy o wysokich wartościach wskaźnika koncertują się wokół dużych miast, jak Szczecin i Koszalin. Są to dwa najważniejsze w województwie ośrodki edukacyjne i jednocześnie centra rozwoju gospodarczego, które generują największe w regionie zapotrzebowanie na kadrę z wyższym wykształceniem.

Rys. 1. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu wykształcenia w gminach wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NSP 2002.

Po drugie, wysokie wartości wskaźnika zaobserwowano w gminach nadmorskich, w których jedną z dominujących form przedsiębiorczości są usługi turystyczne. Wysoka atrakcyjność turystyczna obszarów nadmorskich przyciąga inwestorów z całej Polski. Z badań prowadzonych w latach 1996–2003 wynika, że w gminach o najwyższych wskaźnikach funkcji turystycznej miał miejsce duży napływ ludności⁴. W efekcie wspomnianych migracji gminy te wśród obszarów wiejskich mają największą gęstość zaludnienia w regionie, a ludność przybyła w większości posiada wykształcenie średnie lub wyższe.

Najgorzej sytuacja przedstawia się w centralnej części województwa, gdzie do roku 1989 dominowały państwowe gospodarstwa rolne. Ograniczony dostęp do edukacji młodzieży wiejskiej w porównaniu z młodzieżą miejską nie ma wyłącznie oświatowego rodowodu, ale wynika również z uwarunkowań o charakterze społeczno-kulturowym, tkwiącym poza systemem oświaty – w rodzinie ucznia lub w środowisku szkoły⁵. Zła sytuacja gospodarcza tych gmin i pogłębiająca się marginalizacja społeczna powoduje, że ludność tych obszarów przyjmuje bierną postawę wobec poszukiwania zatrudnienia i podnoszenia kwalifikacji zawodowych.

2. Poziom wykształcenia a rozwój przedsiębiorczości w gminach wiejskich

Wykształcenie jest inwestycją każdego człowieka w samego siebie i prowadzi do lepszego zrozumienia otaczającej rzeczywistości oraz sprzyja powstawaniu nowych pomysłów. Umiejętność stosowania zdobytej wiedzy w życiu codziennym daje możliwości praktycznego rozwiązywania wielu zagadnień ze sfery społeczno-ekonomicznej. Staje się ważnym katalizatorem w procesie rozwoju regionów i elementem wpływającym na ich atrakcyjność inwestycyjną. O jakości kapitału społecznego może świadczyć rozwój przedsiębiorczości w regionie. Potencjał intelektualny regionu determinuje powstawanie i rozwój przedsiębiorstw.

Zdaniem M. Kłodzińskiego silne zróżnicowanie poziomu rozwoju gmin, osiągniętych przez nie dochodów, liczby istniejących w nich firm – są w Polsce

⁴ Por. P. Zarębski, *Wpływ turystyki na zmiany ludnościowe w gminach nadmorskich województwa zachodniopomorskiego*, w: *Gospodarka morska w Polsce w latach 1985–2004*, Gdańsk 2005, s. 189.

⁵ J. Domalewski, K. Wasilewski, *Dostęp młodzieży wiejskiej do edukacji – z perspektywy zmian w szkolnictwie średnim i wyższym*, w: *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*, red. A. Rosner, IRWiR PAN, Warszawa 2005, s. 347.

faktem, a istotnym źródłem tego zjawiska jest poziom wykształcenia⁶. Potwierdzają to wysokie wartości współczynnika korelacji pomiędzy poziomem wykształcenia a liczbą przedsiębiorstw. Najwyższe dodatnie wartości współczynnika w latach 2002-2006 odnotowano pomiędzy odsetkiem ludności z wykształceniem średnim a liczbą podmiotów na jednego mieszkańca (tabela 2).

Tabela 2. Współczynniki korelacji liniowej Pearsona dla gmin wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Lp.	Poziom wykształcenia ludności wiejskiej w 2002 roku (odsetek ludności)	Liczba podmiotów gospodarczych na jednego mieszkańca				
		2002	2003	2004	2005	2006
1.	Wyższe	0,68	0,67	0,67	0,67	0,66
2.	Policealne	0,66	0,66	0,68	0,68	0,68
3.	Średnie razem	0,78	0,78	0,81	0,80	0,79
4.	Średnie ogólnokształcące	0,71	0,70	0,72	0,72	0,72
5.	Średnie zawodowe	0,69	0,69	0,71	0,71	0,70
6.	Zasadnicze zawodowe	-0,18	-0,16	-0,18	-0,17	-0,17
7.	Podstawowe ukończone	-0,74	-0,74	-0,75	-0,75	-0,74
8.	Podstawowe nieukończone i bez wykształcenia	-0,54	-0,55	-0,55	-0,55	-0,55
9.	Razem wyższe, policealne oraz średnie	0,80	0,80	0,81	0,81	0,80

Źródło: opracowanie własne na podstawie NSP oraz danych BDR, GUS, www.stat.gov.pl

Jednocześnie gminy o niskim poziomie wykształcenia ludności, zlokalizowane w centralnej części województwa, są to obszary zastoju gospodarczego oraz małej liczby przedsiębiorstw. Badania na tym obszarze dowodzą, że charakteryzują się one najniższym poziomem wielofunkcyjnego rozwoju przedsiębiorczości⁷.

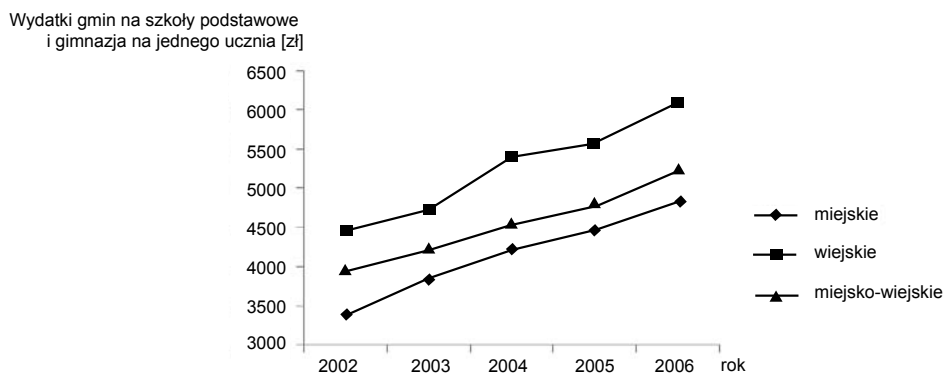
Analizę kapitału ludzkiego można przeprowadzić z uwzględnieniem zarówno zasobów czynnika pracy, jak i szeroko rozumianych inwestycji w kapitał ludzki, czyli wydatków m.in. na edukację. Decentralizacja systemu oświaty od początku lat dziewięćdziesiątych spowodowała przekazanie przedszkoli, a później również

⁶ M. Kłodziński, *Jak aktywizować gminę wiejską*, w: *Aktywizacja wiejskich obszarów problemowych*, red. M. Kłodziński, W. Dzun, IRWiR PAN, Warszawa 2003, s. 19.

⁷ P. Zarębski, *Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich a wybrane teorie rozwoju regionalnego na przykładzie województwa zachodniopomorskiego*, Folia Universitatis Agriculturae Stetinensis, Ser. Oeconomica (47), Wydawnictwo Naukowe Akademii Rolniczej Szczecin, 2007, s. 367.

szkół podstawowych samorządom. Oznaczało to m.in., że gminy zaczęły prowadzić własną politykę względem systemu oświaty i poza subwencją oświatową przyznawaną przez państwo mogły same na ten cel przeznaczać pewną część dochodów własnych. Gminy wiejskie oraz miejsko-wiejskie wydają znacznie więcej pieniędzy w przeliczeniu na jednego ucznia na szkoły podstawowe i gimnazja w porównaniu do miast (rys. 2). Spowodowane jest to m.in. wyższymi kosztami utrzymania małych szkół wiejskich. Znaczącą rolę odgrywają tutaj koszty stałe utrzymania tych szkół, które na wsi w przeliczeniu na jednego ucznia są znacznie wyższe niż w gminach miejskich oraz miejsko-wiejskich⁸.

Rys. 2. Wydatki gmin na szkoły podstawowe i gimnazja w latach 2002-2006

Źródło: Bank Danych Regionalnych GUS, www.stat.gov.pl.

Podsumowanie

Poziom wykształcenia w woj. zachodniopomorskim charakteryzuje się dość dużym zróżnicowaniem przestrzennym z wyraźnymi dysproporcjami między miastem a wsią. Występują dwie grupy gmin o najwyższym poziomie wykształcenia, które położone są wokół dużych miast i w nadmorskiej strefie o wysokiej atrakcyjności inwestycyjnej związanej z usługami turystycznymi. Przyczyny takiego układu przestrzennego uwarunkowane są rynkiem pracy, możliwościami inwestycyjnymi i dostępnością do edukacji.

⁸ Według danych GUS w roku 2006 w gminach miejskich przypadało średnio 452 uczniów na jedną szkołę podstawową, w miejsko-wiejskich 205, a w wiejskich 128 (źródło: stat.gov.pl).

Zmniejszenie różnic pomiędzy wsią a miastem w poziomie wykształcenia jest dużym problemem, na którego istotę składa się wiele czynników. Zaliczyć do nich należy rozproszenie szkół na obszarach wiejskich, co wymusza konieczność dowożenia dzieci z dalej położonych miejscowości. Drugi istotny czynnik to jakość kształcenia, która jest wypadkową stanu kadry nauczycielskiej i jej kwalifikacji, wyposażenia szkół w specjalistyczne pracownie i sprzęt komputerowy. W przypadku dostępności do szkół wyższych decydującą rolę odgrywają możliwości finansowe podjęcia nauki z dala od domu i poniesienie kosztów tej nauki. Nie wystarczą oczywiście same możliwości finansowe, ale ważne są też aspiracje młodych ludzi i chęć podjęcia nauki.

EDUCATION LEVEL AS THE HUMAN CAPITAL ELEMENT IN WEST-POMERANIAN LOCAL COMMUNITIES

Summary

The article is focused on the level of education, rural inhabitants in zachodniopomorskie province, which is the main factor of human capital. The study presents that there are two communities groups with the highest level of education, which are located near big cities and in seaside area with very high invest attraction relevant with touristic services. The causes of such spatial location are determined by the market of work, investment possibilities and accessibility to education.

*Translated by Patrycjusz Zarębski
and Eugeniusz Z. Zdrojewski*

Wojciech Zbaraszewski

**ZNACZENIE FUNDUSZY EKOLOGICZNYCH W FINANSOWANIU
OCHRONY ŚRODOWISKA W POLSCE ZE SZCZEGÓLNYM
UWZGLĘDNIENIEM WOJEWÓDZKIEGO FUNDUSZU
OCHRONY ŚRODOWISKA I GOSPODARKI WODNEJ W SZCZECINIE**

Wprowadzenie

Polska od początku lat dziewięćdziesiątych prowadzi aktywną działalność w zakresie ochrony środowiska. Jednakże stan środowiska, jak również stan infrastruktury służącej jego ochronie nie są wystarczające. Cele ekologiczne, jakie powinny być osiągnięte w pierwszej dekadzie XXI wieku, nie wynikają tylko z wewnętrznych zobowiązań, ale także z konieczności realizacji wymogów zawartych w Traktacie Akcesyjnym podpisanym pomiędzy Polską a Unią Europejską. Realizację przyjętych zobowiązań potwierdzały rosnące nakłady finansowe na ochronę środowiska, które jednak po 2000 r. zaczęły spadać. Podczas gdy w 2000 r. nakłady na ochronę środowiska (wydatki inwestycyjne i koszty bieżące według cen stałych 2006 r.) kształtowały się na poziomie 37,4 mld zł, to w 2002 r. było to już tylko 30,0 mld zł, by w 2006 r. osiągnąć poziom 36,1 mld zł. Nakłady na jednego mieszkańca osiągnęły najmniejszą wartość w 2002 r., bo tylko 784 zł. W kolejnych latach nastąpił wzrost do 947 zł w 2006 r.¹

Kształtowanie postaw społecznych sprzyjających ochronie środowiska, wspieranie edukacji dla zrównoważonego rozwoju czy też wspieranie działalności pozarządowych organizacji ekologicznych jest bardzo ważne również w aspekcie

---

¹ *Ochrona środowiska 2007. Informacje i opracowania statystyczne*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2007, s. 431.

rozwoju kapitału ludzkiego. W dobie znacznego zanieczyszczenia środowiska wpływającego negatywnie na zdrowie i życie ludzi, a przez to i na efektywność kapitału ludzkiego, edukacja ekologiczna stanowi istotny element jego rozwoju. Znalazło to swoje odzwierciedlenie także na liście priorytetowych programów Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej planowanych do finansowania w 2008 roku.

W Polsce środki finansowe przeznaczane na ochronę środowiska w znacznej części pochodzą ze źródeł krajowych. Jednym z głównych źródeł finansowania ochrony środowiska w Polsce są fundusze ekologiczne, które w 2006 r. stanowiły prawie 18% w strukturze wydatków inwestycyjnych na ochronę środowiska². Stąd też celem artykułu jest ukazanie znaczenia funduszy ekologicznych i gospodarki wodnej w systemie finansowania ochrony środowiska w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (WFOŚiGW) w Szczecinie. Analizą objęto celowe fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej działające w Polsce w 2006 r. Źródłem danych do analizy i wnioskowania są obowiązujące akty prawne dotyczące ochrony przyrody w Polsce, zbiorcze opracowanie Głównego Urzędu Statystycznego opublikowane w formie raportu z serii „Informacje i opracowania statystyczne” pod tytułem *Ochrona środowiska 2007* (Warszawa 2007), publikacje Urzędu Statystycznego w Szczecinie *Ochrona środowiska w województwie zachodniopomorskim w latach 2004–2006* (Szczecin 2007), a także materiały WFOŚiGW w Szczecinie. Materiał uzupełniający stanowiły dane ze sprawozdawczości Ministerstwa Środowiska. W artykule zastosowano metodę analizy źródeł oraz metodę analizy literatury. Do przedstawienia wyników wykorzystano metody prezentacji tabelarycznej i graficznej.

1. Fundusze ekologiczne w systemie finansowym ochrony środowiska

W Polsce od przełomu lat 1989/90 konsekwentnie jest budowany i doskonalony system finansowania ochrony środowiska. Bez systemu finansowania niemożliwy byłby wyraźnie widoczny postęp w infrastrukturze komunalnej i przemysłowej związanej z ochroną środowiska, gospodarką wodną i innymi elementami zrównoważonego rozwoju. System finansowania działalności gospodarczej, definiowany jest jako „zbiór zasad i przepisów określających sposób oraz tryb gromadzenia i rozdzielania zasobów pieniężnych wydatkowanych na tę działalność. Finansowanie to może odbywać się poprzez system budżetowy oraz system finansowy

² Ibidem.

przedsiębiorstw, jak i system bankowy oraz wyspecjalizowane instytucje, w tym przede wszystkim fundusze celowe, takie jak np. fundusze postępu technicznego czy fundusze ochrony środowiska”³.

Zasadniczymi źródłami finansowania inwestycji proekologicznych w Polsce (oprócz funduszy ekologicznych) są: budżet centralny, budżety miast i gmin, fundacje, instytucje kredytowe, rynek kapitałowy, źródła zagraniczne (w tym rosnący od 2004 r. udział dotacji z UE), a nade wszystko środki własne przedsiębiorstw, co zostało przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1. Wydatki inwestycyjne na ochronę środowiska według źródeł finansowania w Polsce (mln zł)

Wyszczególnienie	2000	2003	2004	2005	2006
Ogółem	6570,3	5141,4	5337,4	5986,5	6877,76
Środki własne w tym gmin	53,4 -	44,2 17,8	48,1 17,9	49,1 18,0	45,5 15,3
Środki z budżetu:					
centralnego	2,2	1,5	1,0	1,1	1,0
województwa	1,6	0,8	0,5	0,5	0,7
powiatu	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2
gminy (współdział)	1,4	0,7	1,1	1,0	0,9
Środki z zagranicy	3,9	8,8	12,2	16,0	19,2
Fundusze ekologiczne (pożyczki, kredyty i dotacje)	20,0	25,3	24,1	21,2	17,6
Kredyty i pożyczki krajowe, w tym bankowe	11,7	13,9	8,3	7,6	11,4
Inne środki, w tym nakłady niesfinansowane	5,6	4,7	4,5	3,6	3,6

Źródło: Ochrona środowiska 2007. Informacje i opracowania statystyczne, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2007, s. 431.

Struktura źródeł finansowania inwestycji w ochronie środowiska w Polsce wskazuje na dominujący, kształtujący się na poziomie ok. 50%, udział środków własnych inwestorów (głównie jednostek samorządowych i przedsiębiorstw). Na drugim miejscu plasują się fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej. W analizowanym okresie ich udział w finansowaniu wydatków inwestycyjnych

³ K. Górka, *System finansowania ochrony środowiska naturalnego w Polsce*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, nr 523, 1999, s. 17.

na ochronę przyrody w Polsce kształtował się na poziomie ok. 20-25%. Innymi słowy, co czwarta złotówka wydatkowana w Polsce na inwestycje ochrony środowiska pochodzi ze środków funduszy ekologicznych, uruchamiając – na zasadzie dźwigni finansowej – inne wspomagające źródła finansowania. W analizowanym okresie wyraźnie maleje udział budżetu centralnego i budżetów poszczególnych województw w finansowaniu wydatków inwestycyjnych na ochronę środowiska. Systematycznie rośnie udział pomocy zagranicznej, zwłaszcza po uruchomieniu w 2001 roku przedakcesyjnego funduszu ISPA, którego kontynuacją – od dnia akcesji Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. – jest Fundusz Spójności.

Fundusze ekologiczne odgrywają szczególną rolę w finansowaniu przedsięwzięć w zakresie ochrony środowiska. Są one częścią przychodów wytworzonych w sferze produkcji materialnej, transformowanych poprzez redystrybucyjną funkcję finansów publicznych. Zdaniem K. Górki transfery za pomocą funduszy celowych są koniecznym elementem w systemie finansowania ochrony środowiska. Wynika to z konieczności kierowania środkami za pomocą dystrybucyjnej funkcji finansów publicznych do dziedzin i na przedsięwzięcia, których inwestorzy rynkowi nie podejmują⁴.

2. Przychody i kierunki przeznaczania środków funduszy ekologicznych

Główną przesłanką utworzenia Narodowego (także wojewódzkich, powiatowych i gminnych) Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFO-ŚiGW) było wydzielenie publicznych środków finansowych i skierowanie ich na wyraźnie sprecyzowane cele, bezpośrednio związane z ochroną środowiska⁵. Fundusze z jednej strony pozwalają gromadzić środki finansowe, z drugiej zaś wydatkują je na inwestycje związane z ochroną środowiska.

System finansowania ochrony środowiska w Polsce opiera się na zasadzie PPP (ang. *Polluter Pays Principle*) – „zanieczyszczający płaci”⁶. Zasada ta oznacza, że sprawcy szkód w środowisku powinni ponosić koszty zapobiegania tym szkodom

⁴ Idem, *Syntetyczna ocena systemu finansowania inwestycji w ochronie środowiska naturalnego w Polsce*, w: *Źródła finansowania ochrony środowiska naturalnego w Polsce*, materiały konferencyjne, AE Kraków, 1997, s. 138.

⁵ J. Adamczyk, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, AE Kraków, 2001, s. 143.

⁶ *Ochrona środowiska*, red. Z. Brodecki, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2005, s. 141.

lub naprawiania ich skutków. Tak więc w większości przypadków nie powinno mieć miejsca publiczne finansowanie polityki środowiskowej, bowiem płacić za nią powinni sprawcy zanieczyszczeń, jeśli tylko uda się ich zidentyfikować. W Polsce zasada ta jest podstawowym narzędziem realizacji Polityki Ekologicznej Państwa⁷, za którą odpowiada Minister Środowiska⁸. Funkcjonowanie tego systemu oparte jest na ustawowym umocowaniu w Prawie ochrony środowiska.

Fundusze ekologiczne tworzone są z opłat za korzystanie ze środowiska i wprowadzanie w nim zmian, w tym za pobór wód i korzystanie z wód, wprowadzanie ścieków do wód i ziemi, emisję zanieczyszczeń gazowych i pyłowych do atmosfery, opłat eksploatacyjnych i koncesyjnych wynikających z ustawy Prawo geologiczne i górnicze, z opłat za wyłączenie gruntów rolnych i leśnych na cele nierolnicze i nieleśne, a także z kar za naruszenie wymagań w zakresie ochrony środowiska oraz z innych wpływów⁹.

Wszystkie przychody funduszy ekologicznych różnych szczebli w 2006 r. osiągnęły poziom ponad 2765 mln zł. W wielkości przychodów funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej z tytułu opłat i kar ekologicznych dominują takie dziedziny, jak ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu oraz gospodarka woda i ściekowa – odpowiednio około 26% i 15%. Na gospodarkę odpadami przypada natomiast około 5% w całości przychodów funduszy¹⁰.

Środki funduszy ekologicznych przeznaczane są na finansowanie w całości lub w części działalności związanej z ochroną środowiska i gospodarką wodną (tabela 2). Od początku istnienia Narodowy Fundusz oraz fundusze wojewódzkie stymulowały samorządy i podmioty gospodarcze do rozwoju inwestycji w ochronie środowiska.

W strukturze rodzajowej finansowania ochrony środowiska i gospodarki wodnej przez fundusze ekologiczne w 2006 r. – podobnie jak w roku poprzednim – dominującą formą było finansowanie zwrotne, zwłaszcza poprzez pożyczki i kredyty (48% w ogólnych wydatkach funduszy). Ta niekorzystna tendencja w strukturze finansowania ochrony środowiska przez fundusze celowe została

⁷ *Polityka ekologiczna państwa na lata 2007–2010 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2011–2014*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2006, s. 12.

⁸ Strona internetowa Ministerstwa Środowiska: <http://www.mos.gov.pl>.

⁹ Ustawa z 11 maja 2001 r. o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej i opłacie depozytowej, DzU z 2001 r. nr 63, poz. 639 z późn. zm., oraz Ustawa z 4 lutego 1994 r. Prawo geologiczne i górnicze, DzU z 2005 r. nr 228, poz. 1947 z późn. zm.

¹⁰ *Ochrona środowiska 2007...*, op. cit., Warszawa 2007, s. 489.

zapoczątkowana już w latach 1999–2001. Udział pożyczek w ogólnych wydatkach wynosił w 1999 – 68,5%, w 2001 – 55,4%¹¹.

Tabela 2. Formy finansowania z funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej w Polsce w 2006 r. (mln zł)

Formy finansowania	Ogółem	Gospodarka ściekowa i ochrona wód	Ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu	Gospodarka odpadami	Pozostałe dziedziny
Ogółem	3 773,8	1 550,3	804,2	244,6	1 174,7
Finansowanie zwrotne (pożyczki, kredyty, konsorcja)	1 811,1	1 092,4	543,8	118,5	56,4
Finansowanie bezzwrotne (dotacje, dopłaty, umorzenia)	1 490,0	457,9	260,4	125,4	646,3
Finansowanie kapitałowe (akcje, udziały, obligacje)	472,7	-	-	0,8	471,9

Źródło: *Ochrona środowiska 2007. Informacje i opracowania statystyczne*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2007, s. 497.

W 2006 r. znaczny udział w finansowaniu ochrony środowiska ma finansowanie bezzwrotne (m.in. poprzez dotacje, dopłaty), bo prawie 40% w ogólnych wydatkach funduszy. Tendencja wzrostowa tej formy finansowania została zapoczątkowana wiele lat temu. Dla porównania – w 1999 r. dotacje wynosiły 31,5%, zaś w 2001 r. już 44,6%.

W strukturze rodzajowej finansowania ochrony środowiska i gospodarki wodnej przez fundusze ekologiczne dominującą pozycją w 2006 r. były wydatki na ochronę wód i gospodarkę wodną (41%). Podobne odsetki wydatków na tę dziedzinę odnotowano w latach ubiegłych, wynosiły 46,9% w 1999 i 45,4% w 2001 r. Ta dziedzina w strukturze wydatków była dominująca w funduszach wojewódzkich (54,9%), następnie w funduszach gminnych (ok. 37%)¹².

¹¹ A. Radwan, *Znaczenie funduszy ekologicznych w finansowaniu ochrony środowiska w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Krakowie*, w: *Finansowanie ochrony środowiska w Polsce w warunkach osłabienia finansów publicznych*, materiały konferencyjne, Kraków 2005, s. 92.

¹² *Ochrona Środowiska 2007...*, op. cit.

W strukturze wydatków w 2006 r. znacząco ważyły środki wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej (ponad 47%). Fundusze ekologiczne, pomimo ich znacznego udziału w finansowaniu ochrony środowiska, budzą coraz więcej kontrowersji¹³. Nadto efektywność funkcjonowania funduszy ekologicznych nie może być – zdaniem F. Piontka¹⁴ – oceniana głównie w kategorii efektywności ekonomicznej. Fundusze ekologiczne służą realizacji priorytetów ekologicznych, a te mają wymiar jakościowy – często trudny do oceny.

3. Działalność Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Szczecinie

W województwie zachodniopomorskim w latach 2004-2006, podobnie jak w całym kraju, przychody WFOŚiGW w Szczecinie realizowane były przez pozyskanie środków z dwóch głównych źródeł (co przedstawiono w tabeli 3):

- ustawowego podziału (opłaty, kary oraz nadwyżki funduszy gminnych i powiatowych),
- z działalności Funduszu (odsetek od udzielonych pożyczek, oprocentowania rachunków bankowych, lokat bankowych).

O ile przychody w analizowanym okresie kształtowały się na poziomie ok. 44-46 mln zł, to trudno już jednoznacznie wnioskować co do tendencji zmian w poszczególnych pozycjach zwiększeń stanu funduszu WFOŚiGW w Szczecinie. Znikomą część wpływów funduszu stanowią kary, które w 2007 r. wyniosły zaledwie 53 tys. zł¹⁵. Istotną pozycję stanowią przychody finansowe. Pochodzą one głównie z odsetek uzyskanych z oprocentowania rachunków bankowych i lokat terminowych oraz odsetek od udzielonych pożyczek na realizację zadań z zakresu ochrony środowiska.

Znaczącym elementem działalności WFOŚiGW jest pozyskiwanie środków ze spłaty rat kapitałowych udzielonych pożyczek, które są odnawialnym źródłem środków, mającym duży wpływ na środki dyspozycyjne Funduszu. Środki pieniężne uzyskane z tego tytułu w 2007 r. osiągnęły poziom ponad 39 mln zł¹⁶.

¹³ K. Górka, *Wykorzystanie funduszy celowych w ochronie środowiska w Polsce*, „Ekonomia i Środowisko” nr 2/2003, s. 42-56.

¹⁴ *Rola i znaczenie Funduszy Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej po integracji z Unią Europejską*, red. F. Piontek, Zeszyt Naukowy Komitetu „Człowiek i Środowisko” przy Prezydium PAN, Warszawa – Bielsko-Biała – Katowice 2004, nr 37, s. 10.

¹⁵ Materiały WFOŚiGW w Szczecinie.

¹⁶ Ibidem.

Tabela 3. Gospodarowanie środkami WFOŚiGW w Szczecinie w latach 2004-2006 (tys. zł)

Wyszczególnienie	2004	2005	2006
Stan funduszu na początek roku	280 662,7	289 010,6	305 596,6
Zwiększenie, z tego:	44 808,7	46 806,0	46 094,2
– opłaty	30 329,4	24 194,7	31 689,6
– kary	187,1	198,7	67,0
– nadwyżki przekazane do funduszy powiatowych i gminnych	3 274,6	4 526,8	4 229,5
– przychody finansowe	10 978,8	17 574,6	9 771,3
– pozostałe przychody i zwiększenia funduszu	38,8	311,3	336,8
Wydatki, z tego:	36 460,8	30 219,9	17 594,6
– dotacje na realizację zadań bieżących	5 047,8	5 598,5	2 562,5
– dotacje inwestycyjne	15 535,7	12 333,1	2 322,2
– dotacje do oprocentowania kredytów	112,5	142,8	67,9
– umorzenia pożyczek i kredytów ze środków funduszu	8 551,8	5 902,7	5 154,3
– koszty działalności operacyjnej	4 863,0	5 000,2	5 138,2
– koszty finansowe i inne	2 350,0	1 195,4	2 097,5
– pozostałe zmniejszenia funduszu	-	47,3	252,0
Stan funduszu na koniec roku	289 010,6	305 596,6	334 096,3

Źródło: Ochrona środowiska w województwie zachodniopomorskim w latach 2004-2006, US Szczecin, 2007, s. 198.

W analizowanym okresie odnotowano znaczący spadek (ponad 50%) wydatków WFOŚiGW w Szczecinie – z poziomu 36,4 mln zł w 2004 r. do zaledwie 17,6 mln zł w 2006 r. (tab. 3). Pomimo że wydatki obejmują głównie pomoc finansową udzielaną na zadania z zakresu ochrony środowiska, istotną pozycję stanowiły wydatki bieżące (własne) Funduszu związane z wydatkami na utrzymanie biur, zarządu, rady nadzorczej, odpisami aktualizującymi majątek oraz nakładami inwestycyjnymi.

Tabela 4 przedstawia wykaz kierunków finansowanych przez WFOŚiGW w Szczecinie. Głównym kierunkiem finansowania, podobnie jak w kraju, była gospodarka wodno-ściekowa (ponad 66%). W analizowanym okresie zadania dotyczyły głównie budowy kanalizacji sanitarnej oraz rozbudowy i modernizacji istniejących oczyszczalni ścieków.

W analizowanym okresie zaobserwowano malejącą tendencję w finansowaniu ochrony środowiska przez WFOŚiGW w Szczecinie. Nastąpił spadek z poziomu ponad 106 mln zł w 2004 r. do 65 mln zł w 2006 r., czyli o ok. 40%.

Tabela 4. Kierunki finansowania WFOŚiGW w Szczecinie w latach 2004-2006 (tys. zł)

Wyszczególnienie	2004	2005	2006
Ogółem, z tego na:	106 345,3	67 405,5	65 161,3
– gospodarkę ściekową i ochronę wód	80 639,0	36 722,4	43 606,9
– ochronę powietrza atmosferycznego i klimatu	11 975,4	10 573,1	8 035,5
– gospodarkę odpadami	3 591,0	823,2	7 938,4
– pozostałe dziedziny	10 139,9	19 286,8	5 580,4

Źródło: Ochrona środowiska w województwie zachodniopomorskim w latach 2004-2006, US Szczecin, 2007, s. 198.

Podsumowanie

1. System finansowania ochrony środowiska w Polsce opiera się w dużym stopniu na źródłach publicznych, a wśród nich – na specyficznych funduszach celowych (ponad 17-procentowy udział w wydatkach inwestycyjnych na ochronę środowiska w 2006 r.), pomimo istotnego wzrostu przez ostatnie lata udziału w systemie finansowania środków z zagranicy (19%), a nade wszystko środków własnych (ponad 45%).
2. Pomimo istotnego udziału środków pochodzących z funduszy ekologicznych ich udział na przestrzeni lat 2003-2006 zmalał, z ponad 25% do poziomu niecałych 18%.
3. WFOŚiGW w Szczecinie w znaczącym zakresie wspiera finansowo zadania inwestycyjne, których celem jest poprawa stanu środowiska w województwie zachodniopomorskim, pomimo występującej tendencji malejącej finansowania ochrony środowiska.
4. W związku ze zmianą struktury finansowania ochrony środowiska, a przede wszystkim podjętymi zobowiązaniami Polski w tym zakresie, należy na bieżąco analizować funkcjonowanie Funduszu oraz podejmować decyzje usprawniające jego działalność.

**ROLE OF ECOLOGICAL FUNDS IN POLISH NATURAL ENVIRONMENT
PROTECTION FINANCING WITH SPECIAL CONSIDERATION
OF REGIONAL FUND OF NATURAL ENVIRONMENT PROTECTION
AND WATER MANAGEMENT IN SZCZECIN**

Summary

The article presents an analysis of how ecological funds are used to protect the environment. Money comprising the National Fund for Environmental Protection and Water Management and voivodeship funds which having legal status constitute important links in the environmental protection system by contributing financing and its efficient management.

Translated by Wojciech Zbaraszeński

Eugeniusz Z. Zdrojewski

WYKSZTAŁCENIE JAKO ELEMENT KAPITAŁU LUDZKIEGO OBSZARÓW WIEJSKICH

Wprowadzenie

Na każdym większym terytorium utrzymują się pewne różnice w poziomie rozwoju gospodarczego i jakości życia jego mieszkańców. Wiąże się to m.in. z posiadanymi zasobami ludzkimi, sposobem ich kształtowania, jakością i rolą odgrywaną w życiu społecznym. Jednym z najważniejszych czynników rozwoju społeczno-ekonomicznego kraju czy poszczególnych regionów jest kapitał ludzki.

Jego zasoby i rola są uwarunkowane nie tylko liczebnością populacji, lecz przede wszystkim wiedzą, umiejętnościami, przedsiębiorczością, kreatywnością, zdrowiem i tym podobnymi cechami mieszkańców wydzielonego obszaru. Wszystkie te i inne pożądane właściwości potencjału ludzkiego są kształtowane w określonym czasie przez tzw. inwestycje demograficzne. Przyczyniają się one nie tylko do rozwoju fizycznego (biologicznego), lecz przede wszystkim służą kształtowaniu osobowości oraz rozwojowi intelektualnemu.

Jakość zasobów ludzkich danego terytorium jest rezultatem długotrwałych przemian demograficznych, dokonujących się pod wpływem wielu czynników. Podstawowe znaczenie spośród nich ma pięć następujących procesów: rodność, umieralność, migracje, dynamika i kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego oraz intensywność i poziom edukacji. W tym opracowaniu szczególną uwagę poświęcono rezultatom kształcenia w Polsce, z wyodrębnieniem obszarów wiejskich.

W naszym kraju w ostatniej dekadzie minionego wieku i na początku XXI w. nastąpiły radykalne przemiany ludnościowe, co potwierdzają zmienne opisujące

najważniejsze zjawiska, procesy i struktury demograficzne. Przede wszystkim osłabieniu uległa dynamika przyrostu naturalnego oraz ogólne rozmiary i natężenie mobilności przestrzennej ludności. Oprócz malejącej ruchliwości terytorialnej zauważalne zmiany dotyczą też podstawowych kierunków ruchu wędrownego i demograficznych cech migrantów. Nie pozostaje to oczywiście bez wpływu na przestrzenną strukturę populacji, zmiany liczebnych proporcji mieszkańców miast i wsi, zmiany niektórych struktur i procesu reprodukcji ludności. Istotnym zmianom, a właściwie jednoznacznej poprawie, uległa struktura ludności według poziomu wykształcenia, co podnosi wartość kapitału ludzkiego.

Przez wiele lat fascynował nas rozwój urbanizacji w Polsce, m.in. na skutek przepływu ludności wiejskiej do miast. Na obszarach wiejskich kraju pozostał jednak znaczny odsetek ogółu ludności, a w ostatnich latach obserwujemy nawet wzrost tego wskaźnika. Warto przy tym dodać, że pod względem jakościowym jest to znacząco odmienna populacja (np. pod względem poziomu wykształcenia, źródeł utrzymania itp.) niż kilkanaście lat wcześniej. Zasoby ludzkie obszarów wiejskich stanowią więc bardzo istotny czynnik rozwoju wsi. Ze względu na objętościowe ramy opracowania pominięto tu analizę rzeczywistego poziomu wykorzystania tego potencjału. Trzeba jednak wspomnieć, że stopa bezrobocia pomimo pewnego obniżenia – jest nadal na obszarach wiejskich wysoka.

Podstawowym celem opracowania jest ukazanie zmian stanu liczebnego, wybranych cech ludności wiejskiej i czynników przemian w porównaniu z mieszkańcami miast oraz wzrostu kapitału ucieleśnionego w ludziach. Bardziej szczegółowej analizie poddano zmiany poziomu wykształcenia jako podstawowego składnika kapitału ludzkiego.

Twórcą teorii kapitału ludzkiego jako narzędzia ułatwiającego zrozumienie czynników wzrostu gospodarczego jest noblista G.S. Becker¹. Jako współtwórcę tej koncepcji uznaje się T.W. Schultza, również laureata nagrody Nobla, który szczególnie wiele uwagi poświęcił inwestowaniu w człowieka jako podstawowemu czynnikowi powiększania kapitału ludzkiego².

Bazując na ich pracach, od około połowy lat dziewięćdziesiątych minionego stulecia wiele uwagi problematyce kapitału ludzkiego poświęcają liczni autorzy polscy. Podstawowe znaczenie dla badań rozwijanych w Polsce ma książka S.R. Domańskiego z 1993 r., w której znajdujemy m.in. definicję tego pojęcia. Píše on, iż kapitał ludzki można określić: „(...) jako zasób wiedzy, umiejętności,

¹ G.S. Becker, *Human Capital*, NBER, Nowy Jork 1964.

² T.W. Schultz, *Investment In Human Capital*, The Free Press, Nowy Jork 1976.

zdrowia, energii witalnej zawartej w społeczeństwie. Zasób ten jest dany przez genetyczne cechy danej populacji raz na zawsze, ale można go powiększać drogą inwestycji zwanych inwestycjami w człowieka (...)”³.

Szerzej to pojęcie ujął w swojej pracy z 1961 r. T.W. Schultz. Tę definicję przytaczam za W. Florczakiem: „Przez kapitał ludzki w szerokim sensie rozumie się wszystkie cechy psychofizyczne jednostki, takie jak wrodzona zdolność, zasób wiedzy, poziom wykształcenia, umiejętności i doświadczenie zawodowe, stan zdrowotny, poziom kulturalny, aktywność społeczno-ekonomiczna, światopogląd itp.”⁴. Natomiast w wąskim znaczeniu kapitał ludzki utożsamiany bywa zazwyczaj z poziomem wykształcenia danej jednostki. Właśnie dlatego wykształcenie uczyniono głównym przedmiotem tego opracowania.

Ujęcie tego zagadnienia uzależnione jest od dostępności konkretnych danych statystycznych. Referat opracowano przede wszystkim na podstawie wyników uzyskanych z dwóch ostatnich spisów powszechnych ludności oraz nowszych informacji zawartych w publikacjach GUS. Zasadnicze znaczenie miały odpowiednie edycje *Rocznika demograficznego* i *Malego rocznika statystycznego*. Zawierają one niezbędne dane liczbowe, a także liczne wskaźniki i współczynniki charakteryzujące różnorodne zjawiska, procesy i struktury demograficzne, pozwalające na zastosowanie metody statystyczno-opisowej.

Ze względu na źródłowy charakter opracowania w niewielkim zakresie skorzystano z bogatej literatury przedmiotu⁵.

1. Zmiany stanu liczebnego ludności

Dane zamieszczone w tabeli 1 wskazują na stały liczebny i procentowy przyrost ludności wiejskiej, przy malejącym udziale mieszkańców miast. Oznacza to, iż

³ S.R. Domański, *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, PWN, Warszawa 1993, s. 19.

⁴ W. Florczak, *Mikro- i makroekonomiczne korzyści związane z kapitałem ludzkim*, „Ekonomista” nr 5/2007, s. 651.

⁵ Oprócz prac wspomnianych autorów warto zapoznać się również z następującymi publikacjami: D. Graniewska, *Kapitał ludzki jako cel strategiczny polityki społecznej*, IPiSS, Warszawa 1999; *Instrumentarium zarządzania zasobami ludzkimi*, red. K. Makowski, SGH, Warszawa 2002; *Kapitał ludzki. Stan i perspektywy*, red. J. Mujżel i in., RSSG przy Radzie Ministrów, Warszawa 1998; *Kapitał ludzki w procesie kształtowania gospodarki opartej na wiedzy*, red. M. Przybyszewski, Difin, Warszawa 2007; *Czynnik ludzki w procesie zarządzania innowacjami*, red. A. Sosnowska, SGH, Warszawa 2003; E.Z. Zdrojewski, *Demografia dla ekonomistów*, Politechnika Koszalińska, Koszalin 2004.

ludność mieszkająca na obszarach wiejskich stanowi blisko 39% populacji Polski. W porównaniu z europejskimi i wysoko rozwiniętymi krajami innych kontynentów jest to wskaźnik bardzo wysoki. Wieś dysponuje więc ogromnym potencjałem demograficznym, o czym świadczą również inne wskaźniki i współczynniki.

Tabela 1. Ludność Polski w latach 2000-2006

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Stan w dniu 31XII w tys.	38 254	38 632	38 219	38 191	38 174	38 157	38 125
Miasta – w tys.	23 670	23 847	23 571	23 514	23 470	23 424	23 369
w %	61,9	61,7	61,7	61,6	61,4	61,4	61,3
Wieś – w tys.	14 584	14 785	14 648	14 677	14 704	14 733	14 756
w %	38,1	38,3	38,3	38,4	38,6	38,6	38,7

Źródło: *Mały rocznik statystyczny Polski, GUS, 2002, s. 111; 2004, s. 111; 2006, s. 109 i 112; 2007, s. 115.*

Z danych tej samej tabeli 1 wynika, że ogólny stan zaludnienia kraju już od szeregu lat ulega zmniejszeniu. Do niedawna ubytki były powodowane jedynie ujemnym saldem migracji zagranicznych. Począwszy od 2002 r. znak ujemny wykazuje również przyrost naturalny. Dotyczy to jednak wyłącznie miast. Chociaż na skutek zmian administracyjnych wieś co roku traci pewną liczbę mieszkańców, to jednak straty te są z nadwyżką rekompensowane przez przyrost naturalny i saldo migracyjne, których analizę tu pominięto. Te czynniki powodują wzrost liczby ludności wiejskiej.

2. Ludność według poziomu wykształcenia

W procesie rozwoju społeczno-gospodarczego i postępu cywilizacyjnego ważną rolę odgrywa poziom wykształcenia ludności. Wyniki kolejnych spisów powszechnych, a także szacunki wykazane dla lat 2004-2006 pokazują, że ogólny poziom wykształcenia ludności stale się poprawia (por. tabele 2 i 3).

Obserwujemy systematyczny wzrost odsetka ludności z wykształceniem wyższym, średnim i policealnym. Od 1988 r. niewielkim zmianom ulega procentowy udział osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Stale jednak zmniejszeniu ulega odsetek ludności z wykształceniem podstawowym oraz z podstawowym nieukończonym i bez wykształcenia szkolnego.

Jeśli dane z 1988 r. przyjmiemy za 100, to w okresie do kolejnego spisu powszechnego w 2002 r. liczba ludności w wieku 15 i więcej lat wzrosła do 110,7%. Najwyższy wzrost w tym czasie nastąpił w odniesieniu do ludności z wykształceniem policealnym. Znaczący wzrost wskaźnika dostrzegamy również w przypadku osób z wykształceniem wyższym i średnim, zwłaszcza ogólnokształcącym. W tym samym czasie zmniejszeniu uległ udział populacji z wykształceniem podstawowym i tzw. pozostałym. Ten kierunek zmian należy ocenić ze wszech miar pozytywnie.

Ze względu na ważny charakter życia społeczno-gospodarczego i zróżnicowaną strukturę zawodową ludności zamieszkującej na wsi i w miastach spore różnice dostrzegamy również w poziomie wykształcenia populacji tych dwóch środowisk. Także niejednolicie kształtuje się dynamika przemian w tym zakresie. To zupełnie zrozumiałe, jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że na obszarach wiejskich nie funkcjonują wyższe uczelnie, sądy, prokuratury, teatry itp. instytucje, które muszą zatrudniać odpowiednią liczbę osób legitymujących się dyplomami ukończenia studiów wyższych. Ten poziom wykształcenia powinni posiadać nauczyciele, księża, przynajmniej część pracowników urzędów gminnych, placówek handlowych, ochrony zdrowia, kultury itp. Trafiają się też rolnicy posiadający dyplomy wyższych uczelni, oficerowie w zielonych garnizonach, dawni pracownicy różnych zakładów i instytucji, którzy po osiągnięciu wieku emerytalnego przenoszą się z miast na wieś.

Można więc w uproszczeniu uznać, że jeśli chodzi o kwalifikacje czynnych zawodowo na obszarach wiejskich, to relatywnie większe zapotrzebowanie może istnieć na pracowników z wykształceniem zasadniczym zawodowym, średnim (zwłaszcza zawodowym) i ewentualnie policealnym. Można się też spodziewać znacznego udziału osób z wykształceniem podstawowym, ponieważ tylko określona część dzieci i młodzieży decyduje się na kontynuację nauki w szkołach ponadpodstawowych.

Jak przedstawia się rzeczywisty obraz społeczności tych dwóch środowisk pod względem poziomu wykształcenia, ukazują tabele 2 i 3. Niżej relatywnie więcej uwagi poświęcono obszarom wiejskim.

Dane ostatnich dwóch spisów powszechnych dowodzą, że miasta faktycznie skupiają relatywnie więcej kadr z wykształceniem wyższym, średnim (zwłaszcza zawodowym) i policealnym. Analiza wskaźników wzrostu w okresie międzyspisywym wykazuje stosunkowo najwyższy przyrost z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym. Na zbliżonym poziomie kształtowały się wskaźniki ludności

z wykształceniem wyższym i średnim ogólnokształcącym. Zaskakuje dość wysoki przyrost osób z nieukończoną szkołą podstawową i bez wykształcenia szkolnego.

Tabela 2. Ludność Polski w wieku 15 i więcej lat według poziomu wykształcenia w latach 1988^a i 2002^b

Wyszczególnienie	Rok	Ogółem	Miasta	Wieś
		w odsetkach		
Ogółem	1988	100,0	100,0	100,0
	2002	100,0	100,0	100,0
Wyższe	1988	6,5	9,4	1,8
	2002	10,2	13,7	4,3
Policealne	1988	1,7	2,0	1,0
	2002	3,3	4,0	2,0
Średnie razem	1988	23,0	29,8	12,1
	2002	29,4	34,5	20,4
zawodowe	1988	17,2	21,8	9,8
	2002	20,4	23,0	16,0
ogólnokształcące	1988	5,8	8,0	2,3
	2002	9,0	11,6	4,5
Zasadnicze zawodowe	1988	23,6	23,2	24,2
	2002	24,1	21,1	29,2
Podstawowe ukończone	1988	38,8	32,3	49,2
	2002	28,2	22,2	38,3
Pozostałe ^c	1988	6,5	3,2	11,7
	2002	4,9	4,4	5,7
		1998=100		
Ogółem	X	110,7	113,1	106,7
Wyższe	X	174,3	164,8	252,5
Policealne	X	218,5	223,3	203,0
Średnie razem	X	141,1	131,2	180,5
zawodowe	X	131,1	179,0	174,6
ogólnokształcące	X	170,6	164,3	205,4
Zasadnicze zawodowe	X	113,1	102,8	129,1
Podstawowe ukończone	X	80,4	77,8	83,1
Pozostałe ^c	X	83,8	154,4	52,2

^a Dane Narodowego Spisu Powszechnego 1988;

^b dane Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002;

^c podstawowe nieukończone, bez wykształcenia szkolnego i nieustalone.

Tabela 3. Ludność Polski w wieku 13 i więcej lat według poziomu wykształcenia (stan w dniu 31 XII w odsetkach)^a

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym z wykształceniem					
		wyższym	policealnym i średnim	zasadniczym zawodowym	gimnazjalnym	podstawowym ukończonym	pozostałe ^b
Ogółem 2002	100,0	11,1	32,4	23,8	1,8	28,0	2,9
2003	100,0	12,1	32,5	23,7	3,5	25,5	2,7
2004	100,0	13,0	33,0	23,3	5,1	23,0	2,6
2005	100,0	14,2	33,0	23,0	5,5	21,8	2,5
2006	100,0	15,3	33,1	22,6	5,5	20,9	2,6
Miasta 2004	100,0	17,5	38,0	21,3	4,4	16,8	2,0
2005	100,0	19,1	38,0	21,0	4,7	15,9	1,3
2006	100,0	20,7	38,2	20,7	4,8	15,3	0,3
Wieś 2004	100,0	5,4	24,5	29,4	5,8	31,9	3,0
2005	100,0	5,9	24,5	29,0	6,3	30,2	4,1
2006	100,0	6,4	24,6	28,5	6,3	29,1	5,1

^a Dane szacunkowe opracowane z uwzględnieniem wyników NSP 2002, bieżących bilansów ludności oraz wyników badań z zakresu szkolnictwa;

^b niepełne podstawowe i bez wykształcenia szkolnego.

Źródło: Mały Rocznik Statystyczny Polski 2006, GUS, s. 115; 2007, s. 118; Rocznik Demograficzny 2007, GUS, s. 159; obliczenia częściowo własne.

Natomiast jednoznacznie pozytywnie należy ocenić wzrost kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich. Udział ludności wiejskiej w wieku 15 i więcej lat z wykształceniem wyższym wzrósł z 1,8% do 4,3%, z wykształceniem średnim z 12,1% do 20,4%, z zasadniczym zawodowym z 24,2% do 29,2%. Równocześnie zmniejszeniu uległ odsetek ludności z ukończonym wykształceniem podstawowym, a także (odmiennie niż w miastach) w odniesieniu do osób zakwalifikowanych do kategorii „pozostałe”.

Przedstawione wyżej zmiany w punktach procentowych znajdują odzwierciedlenie w indeksach. Przyjmując stan z 1988 r. za 100%, zauważamy, że w okresie do następnego spisu powszechnego w 2002 r. ogólna liczba tej grupy wiekowej ludności wzrosła jedynie do 106,7%, a ludności z wykształceniem wyższym aż

do 252,5%, z wykształceniem policealnym do 203,0%, ze średnim ogólnokształcącym do 205,4%. Równocześnie nastąpiły znaczące spadki wskaźników osób z ukończonym wykształceniem podstawowym oraz bez wykształcenia szkolnego. To bardzo znaczące i pożądane zmiany.

Od spisu powszechnego w 2002 r. upłynęło sporo czasu. Dla następnych lat w GUS dokonano odpowiednich szacunków, a ich wyniki zamieszczono w tabeli 3. Nie są to jednak w pełni porównywalne dane, ponieważ dolną granicę wieku obniżono do 13 lat, a ponadto wyodrębniono wykształcenie gimnazjalne. Niemniej jednak uzyskane w ten sposób informacje ukazują dalsze zmiany oraz aktualny obraz pod tym względem. Dla ostatnich kilku lat (2004-2006) dane dla miast i wsi zestawiono w tym samym układzie.

Z danych tej tabeli wynika, iż pod względem wykształcenia ludności następuje dalsza poprawa, widoczna zarówno w miastach, jak i na obszarach wiejskich. Pozytywnym zjawiskiem jest wyraźny wzrost odsetka osób z wykształceniem wyższym. Na ustabilizowanym poziomie utrzymuje się procentowy udział osób z wykształceniem średnim i policealnym. Spadkową tendencję obserwujemy w odniesieniu do populacji z wykształceniem zasadniczym i podstawowym ukończonym. Pozytywnie należy ocenić relatywnie wyższy na wsi w porównaniu z miastem udział młodzieży z wykształceniem gimnazjalnym. Natomiast musi martwić kończenie z pewnym opóźnieniem szkoły podstawowej przez dzieci mieszkające na wsi.

Podsumowanie

W opracowaniu przedstawiono zasoby ludzkie obszarów wiejskich (w porównaniu z miastami) z uwzględnieniem wielu cech, procesów i struktur. Stanowią one liczący się kapitał i potencjał rozwojowy. Przez dziesiątki lat znacznie większą wagę przywiązywano w Polsce do rozwoju przemysłu i urbanizacji. Na rozwój obszarów wiejskich nie starczyło środków. Tu opóźnienia czy wręcz zaniedbania są ogromne.

Na obszarach wiejskich nadal pozostało prawie 39% ludności kraju. Od szeregu lat zauważalny jest przyrost ludności zamieszkującej na wsi. Pod wieloma względami widoczne są korzystne przeobrażenia wiejskich zasobów ludzkich. Charakteryzują je względnie korzystniejsze współczynniki dynamiki demograficznej, dzietności, reprodukcji brutto i netto oraz wskaźniki efektywności migracji wewnętrznych. Relatywnie większy jest tam udział procentowy dzieci i młodzieży. Łącznie z postępującą poprawą poziomu wykształcenia – kapitał ludzki może stanowić nieoceniony czynnik wszechstronnego rozwoju obszarów wiejskich.

Znając potencjał demograficzny, jego ogólne zasoby i podstawowe cechy, łatwiej jest planować jego wykorzystanie. Zarówno władze państwowe, jak i samorząd terytorialny, a także liczne organizacje pozarządowe – powinny dołożyć wszelkich starań, aby ten kapitał w jak najszerszym zakresie i jak najlepiej zagospodarować.

Ze względu na obserwowane długotrwałe trudności w gospodarce miejskiej nie ma co liczyć na dalsze, a zwłaszcza szybkie „wchłonięcie” przez miasta znacznej części wiejskich zasobów ludzkich. Należy więc w szerszym niż dotychczas zakresie stawiać na wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich.

EDUCATION AS AN ELEMENT OF THE HUMAN CAPITAL IN RURAL AREAS

Summary

Rural areas are inhabited by almost 39% of the population of Poland. Because of their age structure and favourable reproduction factors, demographic resources of villages form a considerable part of the total human capital of Poland. All possible effort should be made to make the most profitable use of it. The main form of the process of activation should be the multifunctional development of rural areas.

Translated by Eugeniusz Z. Zdrojewski

Kazimierz Zieliński

**TEORETYCZNE PODSTAWY ANALIZ WPŁYWU WARUNKÓW
NA LOKALNYM RYNKU PRACY NA DOCHODY
GOSPODARSTW ROLNYCH**

Wprowadzenie

Znaczenie dochodów pochodzących ze źródeł znajdujących się poza gospodarstwem rolnym w budżetach domowych rolników wyraźnie wzrosło w okresie transformacji systemowej. Proces dywersyfikacji źródeł dochodów należy obecnie do głównych determinant przeobrażeń obszarów wiejskich w Polsce¹. Dochody pochodzące spoza gospodarstw rolnych mają zatem istotny i coraz większy wpływ na sytuację ekonomiczną rodzin rolników i społeczności wiejskich.

Zasadniczym celem opracowania jest teoretyczna analiza podstaw decyzji podejmowanych przez rolników dotyczących alokacji czasu, który może być przeznaczony na pracę w gospodarstwie, pracę poza gospodarstwem bądź też na wypoczynek. W szczególności przedmiotem rozważań jest relacja między sytuacją na lokalnym rynku pracy a podejmowaniem pracy poza gospodarstwem rolnym. Teoretyczne rozważania dotyczące tego zagadnienia oparto na neoklasycznej teorii podaży pracy. Gospodarstwa domowe podejmując decyzje dotyczące alokacji czasu pracy pomiędzy różne rodzaje działalności dążą do maksymalizacji swojej całkowitej użyteczności. Optymalna alokacja ma zatem miejsce wówczas, gdy krańcowa wartość czasu wykorzystywanego w każdy dostępny sposób jest identyczna.

---

¹ J. Fałkowski, M. Jakubowski, P. Strawiński, *Oplacalność różnych strategii dochodowych na polskiej wsi*, „Wieś i Rolnictwo” nr 3/2007.

1. Praca w gospodarstwie a praca poza gospodarstwem – decyzje alokacyjne

Indywidualna użyteczność, która podlega maksymalizacji, jest limitowana przez ograniczenie budżetowe. Jeżeli osoba posiada jedno miejsce pracy ze stałą stawką płacy, linię budżetową określa następujące wyrażenie²:

$$PC = WH + V \quad (1)$$

gdzie:

- P – cena określonego koszyka dóbr,
- C – poziom konsumpcji dóbr,
- W – stawka wynagrodzeń (godzinowa),
- H – ilość przepracowanych godzin,
- V – dochody z tytułu własności.

Wyrażenie (1) można przekształcić i wyrazić w kategoriach realnej płacy oraz realnych dochodów z tytułu własności. W wyniku tego działania przyjmuje ono postać:

$$C = \frac{W}{P} H + \frac{V}{P} \quad (2)$$

W miarę gdy rolnik coraz więcej czasu przeznacz na pracę w gospodarstwie, krańcowe przychody z pracy stają się coraz niższe. Dzieje się tak, ponieważ zasoby pozostałych czynników wytwórczych nie ulegają zmianie; działa zatem prawo malejących przychodów.

Jeżeli osoba pracuje zarówno w gospodarstwie rolnym, jak też poza gospodarstwem, wyrażenie (2) można przedstawić następująco:

$$C = \frac{W_p}{P} H_p + \frac{W_g}{P} H_g + \frac{V}{P} \quad (3)$$

przy czym:

² L. Gunter, K.T. McNamara, *The Impact of Local Labour Market Conditions on the Off-Farm Earnings of Farm Operators*, "Southern Journal of Agricultural Economics" nr 1/1990, s. 156-157.

- W_p – stała stawka płacy poza gospodarstwem (godzinowa),
 H_p – ilość godzin przepracowanych poza gospodarstwem,
 W_g – stawka wynagrodzenia w gospodarstwie (godzinowa),
 H_g – ilość godzin przepracowanych w gospodarstwie.

Neoklasyczna teoria podaży przyjmuje, że producenci rolni, podejmując decyzje dotyczące alokacji czasu, kierują się maksymalizacją indywidualnej użyteczności, która uzależniona jest od gustów i preferencji, sumy konsumowanych dóbr oraz ilości godzin czasu wolnego³. Wpływ regionalnie zróżnicowanych poziomów płacy realnej możliwej do uzyskania poza gospodarstwem rolnym na dochody rolników został zaprezentowany na rys. 1. Na osi horyzontalnej zamieszczono jednostki, które kwantyfikują czas pracy oraz czas wolny. Zasób czasu dostępny dla danej osoby określa punkt końcowy T. Czas wolny liczony jest od początku układu współrzędnych (O), zaś czas pracy od punktu T w kierunku punktu O. Konsumpcja określonego koszyka dóbr mierzona jest wzdłuż osi wertykalnej. Krzywe obojętności U_1 , U_2 i U_3 odzwierciedlają indywidualne gusty i preferencje dla różnych kombinacji czasu wolnego i czasu pracy.

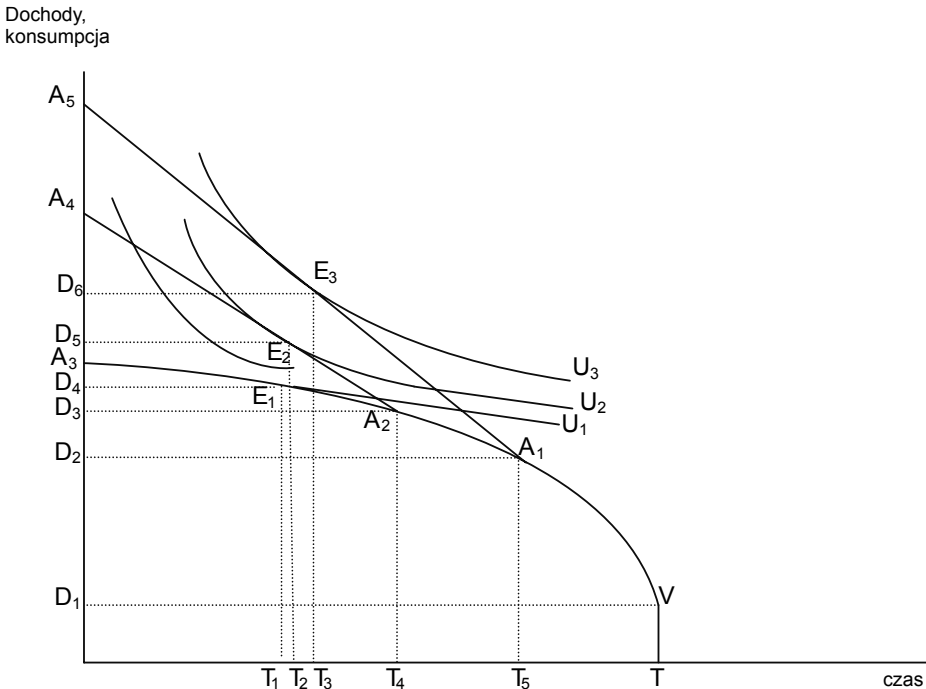
Łamana $TVA_1A_2E_1A_3$ obrazuje linię budżetową w sytuacji, gdy rolnik pracuje jedynie w gospodarstwie. Jej kształt wyraża fakt, że krańcowe przychody będące rezultatem pracy w gospodarstwie maleją w miarę, gdy rolnik przeznacz coraz więcej czasu na pracę w gospodarstwie. Wynika to zatem z prawa malejących przychodów; dzieje się tak w warunkach niezmiennego obszaru i wyposażenia technicznego. Dla krzywej obojętności U_1 zrównanie krańcowych użyteczności ma miejsce wówczas, gdy na pracę w gospodarstwie przeznacz się TT_1 godzin, zaś OT_1 godzin traktowane jest jako czas wolny. Osiągane dochody wynoszą wówczas OD_4 , przy czym OD_1 osiągnęte jest z tytułu własności, zaś D_1D_4 z tytułu pracy w gospodarstwie.

Sytuacja ulega zmianie, jeżeli krańcowe przychody z pracy poza gospodarstwem przewyższają krańcowe przychody z pracy w gospodarstwie; ma to miejsce na odcinku $A_2E_2A_4$ linii budżetowej $TVA_1A_2E_2A_4$. Przy danych gustach i preferencjach odnośnie do konsumpcji i czasu wolnego, które opisywane są przez krzywe obojętności zaprezentowane na rys. 1, krańcowe użyteczności pracy w go-

³ M. Killingsworth, *Labour Supply*, „Cambridge University Press”, Cambridge 1983; W. Simpson, M. Kapitany, *The Off-Farm Work Behaviour of Farm Operators*, „American Journal of Agricultural Economics” nr 4/1983; D.A. Summer, *The Off-Farm Labour Supply of Farmers*, „American Journal of Agricultural Economics” nr 3/1982.

spodarstwie, pracy poza gospodarstwem i czasu wolnego zrównują się w punkcie E_2 . Optymalna alokacja ma miejsce wówczas, gdy TT_4 godzin przeznacza się na pracę w gospodarstwie, T_2T_4 na pracę poza gospodarstwem, zaś OT_2 traktowane jest jako czas wolny. Osiągane dochody wynoszą OD_5 , a więc są o D_4D_5 wyższe od tych, które można uzyskać pracując jedynie w gospodarstwie.

Rys. 1. Stawka płacy realnej poza gospodarstwem a dochody producentów rolnych

Źródło: opracowanie własne.

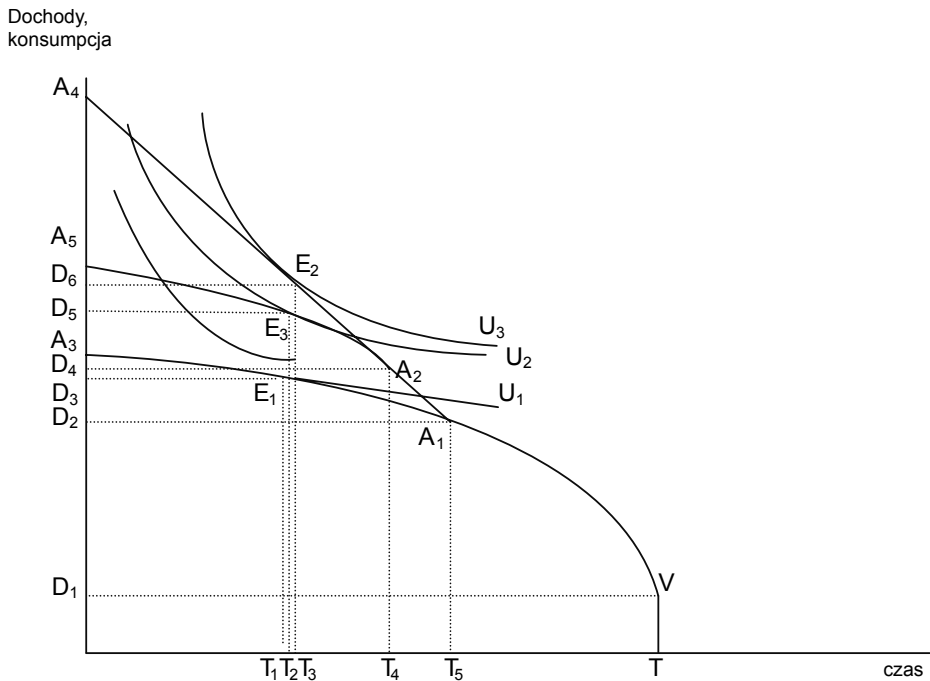
Jeżeli na lokalnym rynku pracy można otrzymać jeszcze wyższe alternatywne stawki płac realnych, optymalna alokacja czasu rolnika ulega zmianie; obrazuje to odcinek $A_1E_3A_5$. Zrównanie krańcowych użyteczności następuje wówczas, gdy TT_5 godzin przeznacza się na pracę w gospodarstwie, T_3T_5 na pracę poza gospodarstwem, zaś czas wolny obejmować będzie OT_3 godzin. Na skutek wyższej stawki płacy możliwej do otrzymania poza gospodarstwem i większej ilości czasu przeznaczanego na tę działalność realne dochody rolnika wzrosną. Wynoszą one OD_6 , z czego OD_1 uzyskiwana jest z tytułu własności, D_1D_2 z tytułu pracy w gospodarstwie, zaś D_2D_6 przynosi praca poza gospodarstwem. Na skutek łączenia działalności w gospodar-

stwie i poza gospodarstwem dochody rolnika będą o D_4D_6 wyższe w stosunku do tych, które może uzyskać pracując jedynie w swoim gospodarstwie.

2. Wpływ ograniczeń na lokalnym rynku pracy

Rolę ograniczeń na rynku pracy w kształtowaniu dochodów rolników przedstawia rys. 2. Linię budżetową $TVA_1E_1A_3$ wyznaczono w sytuacji, gdy rolnik pracuje jedynie w swoim gospodarstwie. Przy gustach i preferencjach określonych przez krzywe obojętności zaprezentowane na rys. 2 optymalna alokacja czasu jest następująca: TT_1 to czas pracy, zaś OT_1 to czas wolny. Jeżeli możliwości podjęcia pracy poza gospodarstwem nie są fizycznie ograniczone, wówczas linię budżetową przedstawia $TVA_1A_2E_2A_4$. W takiej sytuacji stała stawka płacy przewyższa krańcowy przychód z pracy, z wyjątkiem odcinka VA_1 . Rolnik powinien przeznaczyć TT_5 godzin na pracę w gospodarstwie, zaś T_3T_5 godzin na pracę poza gospodarstwem. Czas wolny wynosi wówczas OT_3 godzin.

Rys. 2. Ograniczenia na lokalnym rynku pracy a dochody producentów rolnych

Źródło: opracowanie własne.

Jeżeli możliwości podjęcia pracy poza gospodarstwem są ograniczone do maksimum T_4T_5 godzin stosownie do warunków lokalnego rynku pracy, wówczas linia budżetowa reprezentowana jest przez $TVA_1A_2E_3A_5$. Konstrukcja tej linii odzwierciedla przestawienie się rolnika na pracę poza gospodarstwem w sytuacji, gdy krańcowe przychody z pracy poza gospodarstwem przewyższają krańcowe przychody z pracy w gospodarstwie. Ponieważ możliwości pracy poza gospodarstwem są ograniczone do T_4T_5 godzin, to przychody z dodatkowej pracy powyżej TT_4 godzin mogą być jedynie rezultatem dodatkowej pracy w gospodarstwie. Obrazuje to odcinek $A_2E_3A_5$. W rezultacie ilość godzin pracy w gospodarstwie zwiększa się z TT_5 w przypadku braku ograniczeń na lokalnym rynku pracy do TT_5 plus T_2T_4 w sytuacji, gdy możliwości pracy poza gospodarstwem są ograniczone do T_4T_5 . Otrzymywane przez gospodarstwo dochody są zatem o D_5D_6 niższe w porównaniu do sytuacji, w której nie ma ograniczeń na lokalnym rynku pracy.

Podsumowanie

W warunkach zmniejszającego się udziału rolnictwa w gospodarce narodowej gospodarstwo rolne często traci nadrzędną pozycję w kształtowaniu dochodów i materialnych warunków życia rodzin rolniczych⁴. Dochody spoza gospodarstwa coraz częściej zastępują bądź też uzupełniają ograniczone dochody z produkcji rolniczej, przyczyniając się do stabilizacji warunków życia ludności rolniczej a także zwiększając możliwości wprowadzenia wysoce kapitałochłonnej inwestycji, co wielokrotnie jest warunkiem utworzenia gospodarstw zdolnych do sprostania narastającej konkurencji.

Krańcowa wartość czasu rolników przeznaczonego na różne rodzaje aktywności uzależniona jest od cech gospodarstw rolniczych i domowych, indywidualnych predyspozycji i preferencji oraz od otoczenia, a zwłaszcza od sytuacji na lokalnym rynku pracy. Terytorialne zróżnicowanie stopy bezrobocia, struktury produkcji, poziomu wynagrodzeń to podstawowe elementy charakteryzujące sytuację na rynku pracy. Na możliwości podjęcia pracy poza gospodarstwem rolnym wpływa także biologiczny charakter procesów produkcyjnych oraz ograniczona mobilność spowodowana czasem i kosztami komunikacji.

Wyjaśniony w powyższych rozważaniach wpływ lokalnych charakterystyk na podaż pracy poza gospodarstwem został wykazany w wielu pracach empirycznych.

⁴ M. Adamowicz, *Przesłanki rozwoju wielofunkcyjności rolnictwa i zmian we wspólnej polityce rolnej*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” nr 1/2005; J.S. Zegar, *Źródła utrzymania rodzin związanych z rolnictwem*, Studia i Monografie nr 133, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006.

D.A. Summer regionalne zróżnicowanie warunków na lokalnym rynku pracy scharakteryzował za pomocą odległości od miasta, konkludując, że czynniki leżące poza gospodarstwem są szczególnie ważne w podejmowaniu pracy poza gospodarstwem⁵. Stopa bezrobocia i rozmiar lokalnego rynku pracy a także proporcje oferowanych miejsc pracy między poszczególnymi sektorami przemysłu to – jak piszą L. Gunter i K.T. McNamara – najważniejsze czynniki determinujące decyzje dotyczące podejmowania pracy w Georgii (USA)⁶. W środkowej Europie jako najważniejsze bariery rozwoju działalności pozarolniczej należy wymienić położenie od miasta, kwalifikacje ludności wiejskiej, wiek głowy gospodarstwa i dostęp do kapitału⁷.

THEORETICAL BACKGROUND OF ANALYSES OF IMPACT OF LOCAL MARKET CONDITIONS ON FARM REVENUE

Summary

The analyses are based on neoclassical labour supply theory. The farmer is assumed to make time allocation decisions among farm work, off farm work and leisure time to maximize his utility. Local labour market characteristics (unemployment rates, industrial structure, employment opportunities etc.) affect the relative marginal utility of time spent in these activities.

Translated by Kazimierz Zieliński

---

⁵ D.A. Summer, *The Off-Farm...*, op. cit.

⁶ L. Gunter, K.T. McNamara, *The Impact...*, op. cit.

⁷ H. Chaplin, S. Davidova, M. Gorton, *Agricultural Adjustment and the Diversification of Farm Households and Corporate Farms in Central Europe*, "Journal of Rural Studies" vol. 20, 2004.

Dagmara K. Zuzek

KAPITAŁ LUDZKI JAKO CZYNNIK ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Wprowadzenie

Kategoria kapitału ludzkiego ma wiele wymiarów. Cechą charakterystyczną większości zasobów jest stopniowa deprecjacja, zużywanie się. W porównaniu z nimi ten rodzaj aktywów jest rozwojowy, bowiem ludzie mają zdolność uczenia się i ciągłego doskonalenia oraz w znacznie większym stopniu niż inne czynniki przyczyniają się do tworzenia wartości dodanej przedsiębiorstwa – zwłaszcza w społeczeństwie informacyjnym, gdzie czynnikiem rozwoju jest informacja, wiedza i kreatywność.

Termin „kapitał ludzki” jest pojęciem oznaczającym zasób wiedzy, umiejętności oraz potencjału zawartego w każdym człowieku i w społeczeństwie jako całości, określającym zdolności do pracy, adaptacji do zmian w otoczeniu oraz możliwości kreacji nowych rozwiązań. W bezpośredniej korelacji z kapitałem ludzkim pozostaje kapitał społeczny, oznaczający zasoby umiejętności, informacji, kultury, wiedzy i kreatywności jednostek oraz związki pomiędzy ludźmi i organizacjami, które często stale łączymy z kapitałem intelektualnym.

Celem artykułu jest wskazanie ważniejszych czynników, które stymulują rozwój obszarów wiejskich z uwzględnieniem kapitału ludzkiego zarówno od ekonomicznej, jak i społecznej strony.

1. Kapitał ludzki jako czynnik stymulujący rozwój obszarów wiejskich

Z punktu widzenia konkurencyjności wskazuje się na istotność wartości i unikalności kapitału ludzkiego, którego posiadanie umożliwi realizację strategii poprawiających organizacyjną wydajność i ekonomiczną efektywność oraz wykorzystanie rynkowych okazji i niwelowanie potencjalnych zagrożeń. W tym ujęciu wartość kapitału ludzkiego wyraża jego przydatność do osiągnięcia przewagi konkurencyjnej. Znajduje to swoje odzwierciedlenie także w aktywizacji osób zamieszkujących na obszarach wiejskich. Podstawowym dylematem rozwojowym tych regionów w Polsce jest często ich zapóźnienie, które nabiera szczególnego znaczenia w kontekście integracji z Unią Europejską. Widać to szczególnie na tle krajów unijnych, które w latach dziewięćdziesiątych osiągnęły poziom PKB na jednego mieszkańca w wysokości 16 tys. euro, tj. prawie trzykrotnie więcej niż mieszkańcy wsi w Polsce (niecałe 6 tys. euro). Wynika to przede wszystkim ze znaczących różnic w produktywności rolnictwa. O ile produkcję rolną wartości 100 tys. euro w krajach Unii wytwarzało zaledwie kilka osób (w Danii, Belgii, Holandii – 2 osoby), o tyle w Polsce aż 25 osób. Poprawie efektywności nie służy także wielkość gospodarstw rolnych, która w Polsce wynosi średnio ok. 8 ha, a więc prawie dwukrotnie mniej niż przeciętnie w krajach UE¹.

W krajach Unii Europejskiej polityka skierowana jest na rozwój terenów wiejskich poprzez zachęcanie społeczności lokalnych, aby same dokonywały oceny sytuacji społeczno-ekonomicznej swych obszarów i proponowały programy ich rozwoju, nie licząc na decyzje ze strony państwa. Spowodowane jest to tym, że rząd nie jest w stanie sam, bez pomocy i udziału społeczności lokalnej, zapewnić lepszego standardu życia, stałego zatrudnienia, nowej infrastruktury itd. Wszelkie badania socjologiczne wskazują, że „na obszarach wiejskich mamy i będziemy mieli do czynienia w tym względzie ze znacznymi komplikacjami, a przede wszystkim ze względu na istotne bariery informacyjne i edukacyjne”. Nie pozwala to na rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej, która w warunkach niedostatku istniejących miejsc pracy mogłaby stanowić czynnik stymulujący przedsiębiorczość obszarów wiejskich oraz dodatkowe źródło dochodów.

W wyniku występowania tych różnic niezwykle istotne jest ich eliminowanie, w czym pomagają mają Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia, zgodnie z którymi całość interwencji Program Operacyjny Kapitał Ludzki ma umożliwić

¹ *Raport o rozwoju społecznym Polska 2000. Rozwój obszarów wiejskich*, UNDP, Warszawa 2000.

wykorzystanie potencjału zasobów ludzkich poprzez wzrost zatrudnienia i potencjału adaptacyjnego przedsiębiorstw i ich pracowników, podniesienie poziomu wykształcenia społeczeństwa, zmniejszenie obszarów wykluczenia społecznego oraz wsparcie dla budowy struktur administracyjnych państwa. W ramach programu wsparciem zostaną objęte następujące obszary: zatrudnienie, edukacja, integracja społeczna, rozwój potencjału adaptacyjnego pracowników i przedsiębiorstw, a także zagadnienia związane z rozwojem zasobów ludzkich na terenach wiejskich, z budową sprawnej i skutecznej administracji publicznej wszystkich szczebli oraz z promocją zdrowia zasobów pracy. Termin „kapitał ludzki” przyjęto jako najpełniej oddający istotę kompleksowego wsparcia przewidzianego do realizacji w ramach programu operacyjnego, którego cele są ściśle związane z rozwojem kapitału ludzkiego zarówno w jego wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Program Operacyjny Kapitał Ludzki stanowi odpowiedź na wyzwania, jakie przed państwami członkowskimi stawia Strategia Lizbońska. Wyzwania te to: uczynienie z Europy bardziej atrakcyjnego miejsca do lokowania inwestycji i podejmowania pracy, rozwijanie wiedzy i innowacji dla wzrostu oraz tworzenie większej liczby trwałych miejsc pracy. Program, poprzez realizację celu ogólnego, jak również określonych w nim celów szczegółowych, przyczyni się do urzeczywistnienia założeń Strategii Lizbońskiej na poziomie krajowym. Rozwój zasobów ludzkich stanowi więc istotny element polityki spójności, który powinien być realizowany równoległe do wsparcia infrastrukturalnego, technologicznego i restrukturyzacyjnego w celu zapewnienia optymalnego oddziaływania udzielanego wsparcia. Działania wspierające rozwój zasobów ludzkich w kontekście podnoszenia konkurencyjności gospodarki powinny koncentrować się wokół następujących zagadnień:

- bardziej efektywnego wykorzystania zasobów pracy,
- zwiększenia elastyczności rynku pracy,
- zwiększenia poziomu spójności społecznej,
- budowy społeczeństwa opartego na wiedzy poprzez rozwój wykształcenia i kwalifikacji,
- poprawy efektywności zarządzania w administracji publicznej oraz jakości świadczonych usług publicznych,
- rozwoju opieki zdrowotnej jako czynnika determinującego jakość zasobów pracy,
- zapewnienia spójności stopnia rozwoju zasobów ludzkich w wymiarze przestrzennym.

Ekonomiczna aktywizacja środowisk obejmuje między innymi promocję tworzenia nowych podmiotów gospodarczych, ale ponadto działania na rzecz rozwoju infrastruktury technicznej w terenie czy też instytucji sprzyjających przyciąganiu kapitału krajowego i zagranicznego. Wielką szansą rozwoju wielu ośrodków lokalnych i całych regionów w terenie jest samorządność. Jest ona jednocześnie zagrożeniem tam, gdzie nie ma lokalnych liderów oraz społecznych instytucji gwarantujących współdziałanie w rozwiązywaniu własnych problemów. Relatywnie niski jest poziom aktywności społecznej przejawiającej się w działaniu dobrowolnych struktur zrzeszeniowych jak i organizacji samorządowych. Nowe organizacje zbyt często traktowane są wyłącznie jako ukryte instrumenty działania władz lokalnych lub elit politycznych. W ostatnich latach dynamika niekorzystnych trendów stopniowo jednak się poprawia. W przemianach tych szczególnie ważne jest poszukiwanie i rozwijanie umiejętności lokalnych liderów, którzy byliby w stanie pobudzić aktywność pozostałych członków społeczności wiejskich.

Ludność zamieszkała na obszarach wiejskich ma znacznie niższy poziom wykształcenia niż ludność wiejska, o czym świadczą dane zawarte w tabeli 1. Wynika z niej, że tylko 6,4% ludności wiejskiej ma wykształcenie wyższe, ale aż prawie 29,1% legitymuje się wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym. Mieszkańcy wsi z wykształceniem zasadniczym zawodowym tworzą grupę względnie stabilną, jednak dynamika zmian jest wyraźna:

- a) wystąpił spadek grupy osób najsłabiej wykształconych (podstawowe i niższe);
- b) nastąpił wzrost posiadających wykształcenie średnie;
- c) wzrosła liczba osób z wykształceniem wyższym (z 2% do 6,4%).

Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich wymaga, obok pomocy finansowej, kwalifikacji zawodowych oraz doradztwa i szkoleń w zakresie:

- technologii produkcji i ich unowocześniania,
- finansowania, ekonomiki i organizacji gospodarstw,
- asortymentu produkowanych dóbr i świadczonych usług,
- wynajdowania luk na rynku (doradztwo odcinkowe),
- marketingu i reklamy.

Tabela 1. Dynamika zmian struktury poziomu wykształcenia mieszkańców wsi i miast w latach 1988-2006

Poziom wykształcenia	Miasto				Wieś			
	1988	1996	2003	2006	1988	1996	2003	2006
Wyższe	9,4	13,0	13,7	20,7	1,6	2,0	4,3	6,4
Średnie (ogólnokształcące, zawodowe)	31,8	31,0	38,6	38,2	13,1	15,4	22,4	24,6
Zasadnicze zawodowe	23,2	24,6	21,1	20,7	24,2	28,0	29,2	28,5
Podstawowe i niższe	35,2	31,4	23,7	15,3	60,4	54,6	43,3	29,1

Źródło: Źródło: Raport z wyników NSP 2002, Rocznik Demograficzny 2005, GUS, Warszawa 2005; NSP 2002. Ludność. Stan oraz struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna, październik 2003, Urząd Statystyczny, Szczecin, Rocznik Demograficzny 2007, GUS, Warszawa 2007.

2. Kapitał ludzki a polityka społeczna

Działania zmierzające do podniesienia jakości zasobów pracy są różnorodne i systematyzuje się je w następujące kategorie²:

- a) szeroko rozumiane usługi i udogodnienia związane z ochroną zdrowia;
- b) formalne kształcenie szkolne na wszystkich szczeblach, szkolenie w czasie pracy i programy studiów dla dorosłych oraz badania naukowe;
- c) poszukiwanie informacji o sytuacji ekonomicznej firm i perspektyw zawodowych oraz migracje ludności w celu znalezienia lepszej pracy.

Rząd może umacniać tworzenie kapitału społecznego poprzez efektywne zapewnianie istnienia wszystkich potrzebnych dóbr publicznych, szczególnie praw własności i bezpieczeństwa publicznego. W przypadku, gdy władze państwowe nie są w stanie zapewnić właściwej ochrony takich dóbr, rolę tę przejmują określone grupy. Musi zatem istnieć równowaga pomiędzy rolą władz publicznych w rozwoju kapitału społecznego i samoorganizacją społeczną. Jej brak powoduje rozproszenie kapitału społecznego, co ostatecznie odbija się na całej gospodarce.

Jakość funkcjonowania instytucji publicznych przy wzrastającej roli kapitału społecznego staje się istotnym składnikiem i źródłem przewagi konkurencyjnej regionu. Wagę tego czynnika dostrzega również polski rząd, realizując z pomocą Banku Światowego Program Rozwoju Instytucjonalnego w ramach szerszego

² S. Domański, *Kapitał ludzki. Stan i perspektywy*, w: *Kapitał ludzki. Stan i perspektywy*, RSSG, Warszawa 1998.

Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich³, którego idea jest usprawnienie funkcjonowania jednostek samorządu terytorialnego wszystkich poziomów. Przy słabych regionalnych systemach innowacyjnych fragmentacja polityczna istotnie osłabia system decyzyjny, stając się dodatkową barierą rozwoju. Badania nad tymi zjawiskami i tzw. politycznymi warunkami rozwoju wskazują, iż istnieje korelacja między klimatem politycznym a rozwojem miast i regionów.

Kapitał społeczny jest istotnym elementem regionalnych systemów innowacyjnych. Wejście we wzajemne relacje na zasadzie zaufania z innymi systemami społecznymi i organizacyjnymi z krajów UE ułatwi zdecydowanie rozwój kapitału społecznego. Polityka społeczna, jej cele, zakres oraz sposoby finansowania ze środków publicznych i prywatnych wyrastają z ogólnej filozofii tej polityki i jej roli w społeczeństwie. W tym znaczeniu polityka społeczna ma tworzyć ogólne warunki dla zaspokajania danych potrzeb i wspomagać zaspokojenie tych potrzeb, których różne grupy ludności nie są w stanie zaspokoić. Do takich potrzeb m.in. należą potrzeby edukacyjne. Mają one charakter potrzeb indywidualnych oraz społecznych.

Ważne zadanie polityki społecznej dotyczy także zapewnienia dostępu do kształcenia młodzieży z różnych warstw społecznych, co jest warunkiem udanego startu w życie społeczne i zawodowe. Niezbędne jest tutaj wsparcie finansowe tych, którzy nie są w stanie zapewnić swym dzieciom ukończenia szkoły średniej lub wyższej. Jest to niewątpliwie jedno z najtrudniejszych zadań polityki społecznej, która z istoty swej powinna dążyć do ograniczenia nadmiernych zróżnicowań społecznych.

Z doświadczeń polskiej transformacji wynika, że najniższy odsetek bezrobotnych jest wśród osób posiadających wyższe wykształcenie, co oznacza, że inwestycje rodziny i państwa w kształcenie wyższe dały pozytywny rezultat. Można więc założyć, że doinwestowanie szkolnictwa podstawowego, średniego i wyższego ułatwi rozwiązywanie kwestii bezrobocia i ubóstwa, których wskaźniki utrzymują się na wciąż zbyt wysokim poziomie. Obecnie wymagany jest wzrost nakładów publicznych na infrastrukturę edukacyjną, co w połączeniu z rozwojem sektora prywatnego, zwłaszcza w szkolnictwie wyższym, i wzrostem motywacji rodzin do finansowania kształcenia dzieci w szkole wyższej może znacząco poprawić tę sytuację.

Istotnym elementem polityki gospodarczej, ukierunkowanym na wzrost gospodarczy generujący nowe miejsca pracy, jest polityka elastycznego rynku pracy, który wymaga jednak mobilności siły roboczej w sensie przestrzennym i kwalifikacyjno-zawodowym.

³ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, 2006, <http://www.fapa.com.pl>.

Obecny dostęp do zachodnich rynków pracy jest dla Polaków warunkiem podnoszenia kwalifikacji, zdobywania niezbędnych doświadczeń oraz nabywania umiejętności współdziałania z europejskimi partnerami. Należy zaznaczyć, że osoby wyjeżdżające z Polski nie są na ogół bezrobotne, a raczej są to ci, którzy mają wyższe aspiracje dochodowe, których początkowe cele konsumpcyjne przekształcają się w starania o zdobycie środków i doświadczeń w celu stworzenia własnego warsztatu pracy po powrocie do kraju.

Podsumowanie

W dążeniu do uzyskiwania wysokiej jakości i struktury kwalifikacyjnej kapitału ludzkiego obszary działań polityki edukacyjnej i polityki społecznej będą zmierzały do podniesienia rangi celów społecznych w działalności państwa i jego organów.

Dążenia do wzrostu jakości kapitału ludzkiego wpisane są także w nurt działań zmierzających do ograniczenia bezrobocia, a rzeczywistość społeczno-gospodarcza potwierdza ich skuteczność. Dlatego też tworzenie kapitału ludzkiego powinno racjonalnie i efektywnie kojarzyć politykę gospodarczą i społeczną. Jest to niezbędne, aby Polska mogła osiągnąć zamierzone cele i miała zapewnioną trwałą, mocną pozycję wśród społeczeństw, z którymi będzie współpracować, integrować się gospodarczo i społecznie.

To, jakie miejsce polskie regiony zajmą w zintegrowanej Europie, będzie mniej zależało od tego, czy dostosują się one do dyrektyw unijnych, a bardziej od tego, jak będą wykształceni i przedsiębiorczy mieszkańcy polskiej wsi, czy będą potrafili posługiwać się językami obcymi i korzystać z informacji życia codziennego, umiejętnie posługiwać się współczesną techniką, tworzyć sprawne i przyjazne obywatelom instytucje.

HUMAN CAPITAL AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Summary

Human capital development is a strategic objective of social, regional and local policy. Development of highest quality human capital is the task of the society, which should launch mechanisms, providing implementation of this objective, through social policy. Investments in human capital are necessary due to current and strategic aims of development, which should accordingly include economic and social aspects, eg. implementation of sustainable development. Educational needs and conditions of their implementation are socially differentiated, therefore equalizing activities are necessary in order for the youth to obtain maximum benefit. For this reason, educational needs of the whole society should be treated as a permanent part of social and economic development strategy.

Translated by Dagmara K. Zuzek

W NASTĘPNYM NUMERZE

Następny numer, zatytułowany *Rynek kapitałowy – skuteczne inwestowanie* (pod redakcją naukową prof. dr. hab. Waldemara Tarczyńskiego), poświęcony jest zagadnieniom funkcjonowania rynku kapitałowego w Polsce i na świecie. Rynek kapitałowy już na dobre wpisał się w polską gospodarkę. Coraz więcej osób zdaje sobie sprawę z jego znaczenia i roli w procesach gospodarczych. Niestety, poziom wiedzy o rynku kapitałowym i jego elementach jest w Polsce jeszcze bardzo niski. Obowiązek edukacji i rozwoju nauki w tym kierunku spoczywa w znacznej mierze na środowisku naukowym oraz instytucjach rynku kapitałowego. W ramach tegorocznej publikacji chcielibyśmy stworzyć środowiskom naukowym możliwość wymiany doświadczeń, prezentacji rozwiązań nowatorskich i podzielenia się wizją, czym rynek kapitałowy w Polsce jest oraz dokąd zmierza.

